This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

600028640Q

X 8 - 10

Bibliotheca Collegii Universitatis in Acad: Oxon:

D. d: D. O. Papillon. M: A: e Coll: Univ.
1884

2946 d 16

1700

M. TULLII CICERONIS OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM.

EDEBAT

JOSEPHUS OLIVETUS,

Academiæ Gallicæ XL Vir.

TOMUS SEXTUS,

Qui ORATIONUM tertius.

EDITIO TERTIA, EMENDATISSIMA.

GENEVÆ,

Apud FRATRES CRAMER.

M. DCC. LVIII.

BODLEIAN
21 [illegible] 191[illegible]
LIBRARY

M. TULLII CICERONIS ORATIONES.

PRO PUBLIO SEXTIO.

ORATIO XXXII.

ARGUMENTUM.

P. Sextius, cùm Lentulo & Metello Coss. tribunus plebis esset, omnem vim tribunatûs sui ad Ciceronem patriæ restituendum maximo animo contulit. Ejus conatibus cùm P. Clodius, qui Ciceronem urbe expulerat, homo seditiosus ac turbulentus, obsisteret; factum, ut VIII. *Kal. Feb. inter eos, qui Ciceroni favebant, & Clodianos magna pugna, armatis utrinque hominibus, committeretur. Eo nomine, anno post, Marcellino & Philippo Coss. P. Sextio M. Tullius Albinovanus detulit nomen; eúmque lege Lutatiâ de vi apud M. Æmilium Scaurum prætorem postulavit. Defensus Sextius cùm ab aliis, tum à duobus præstantissimis oratoribus, Q. Hortensio, & M. Tullio Cicerone,*

atque absolutus est. Itaque ipse Cicero lib. II. *ep. ad Q. Fr. Sextius*, *inquit*, noster absolutus est III. Id. Mart. &, quod vehementer interfuit reip. nullam videri in ejusmodi causa dissensionem esse, omnibus sententiis absolutus est. *Exulavit tamen postea hic ipse Sextius: quo crimine condemnatus, pro certo dici posse non arbitror: puto tamen, quòd à Pompeio adversus Cæsarem stetisset: id quod constare potest vel è lib.* VII. *epist. ad Atticum. Quidquid sit, certè nisi post interitum Pompeii non exulavit. Exstat epistola, quâ ei Cicero consolationem adhibet, lib.* V. *Famil. ep.* 17. MANUTIUS.

1 SI quis antea, Judices, mirabatur, quid esset, quòd pro tantis opibus reipublicæ, tantâque dignitate imperii, nequaquam satis multi cives forti & magno animo invenirentur, qui auderent se, & salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potiùs, si quem bonum & fortem civem viderit, quàm si quem aut timidum, aut sibi potiùs quàm reipublicæ consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscujusque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, & latrocinio domestico liberarint, mœstos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantes: eos autem, qui omnia divina & humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solùm alacres lætósque volitare, sed etiam voluntarios [1] fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere [2]. In quo cùm multa sunt indigna, tum nihil minùs

1. *Voluntarios*] Nullâ vel minimâ causâ impulsos, solâ suâ voluntate adductos. Ut apud Terent. *mala mens; malus animus.* Gallicè dicimus, *De gaieté de cœur.* HOT.

2. *Nihil timere*] Dio scribit, Clodium hoc anno factum Ædilem operâ & studio Optimatum, ne de vi accusatus à Milone causam diceret. FERRATIUS.

3. *Commemorandóque beneficio*] Edidit Grævius *beneficia*, quam vocem, substitutâ voce *beneficio*, corruptam fuisse putat à sciolis, qui ignorabant his gerundiis casum quartum apponi. Atenim plures invenias sciolos, qui nesciant, illud *commemorando beneficio*, latinum ac probum esse, quàm qui dubitent an latinum sit *commemorando beneficia*.

nis est ferendum, quàm quòd jam non per latrones suos, non per homines egestate & scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. Ego autem, Judices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandóque eorum, qui de me optimè sunt meriti, beneficio [3] esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis. Iis potissimùm vox hæc serviat, quorum operâ & mihi, & vobis, & populo Romano restituta est.

Et quanquam à Q. Hortensio, clarissimo viro atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata: nihilque ab eo prætermissum est, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimùm defuisse videatur, per quem est perfectum, ne cæteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, Judices, à me in hac causa, atque hoc extremo [4] dicendi loco, pietatis potiùs, quàm defensionis; querelæ, quàm eloquentiæ; doloris, quàm ingenii partes esse susceptas. Itaque, si aut acriùs egero, aut liberiùs, quàm qui ante me dixerunt: peto à vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & justæ iracundiæ concedendum putetis. Neque enim officio conjunctior dolor ullius esse potest, quàm hic meus, susceptus ex hominis, de me optimè meriti, periculo: neque iracundia magis ulla laudanda, quàm ea, quæ me inflammat eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bellum esse sibi gerendum judicaverunt. 2

Sed, quoniam singulis criminibus cæteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii, de genere vitæ, de natura,

ficia. Non enim sciunt omnes, ea quæ *gerundia* dicuntur, verè nomina esse adjectiva. Si hoc non ignorabat is, qui pro *beneficio* scripsit *beneficia*, certè non videbat huic parti, quæ antecedit, *agendis gratiis*, aptiùs respondere hanc, *commemorando beneficio*, quàm istam, *commemorando beneficia*. Quin ista in voce, *beneficio*, plus multò granditatis est. Intelligitur enim beneficium illud unicum, singulare, eximium restitutionis in patriam. Quæ imago prorsus deformabitur, si legas, *beneficia*. ANONYMUS.

4. *Extremo*] Idcirco Ciceroni datus, quòd valeret maximè ad *misericordiam*, & reliquos *affectus* excitandos. M. ANT. FERRATIUS.

de moribus, de incredibili amore in bonos, de ſtudio conſervandæ ſalutis communis atque otii: contendámque, ſi modò id conſequi potero, ut in hac confuſa atque univerſa defenſione, nihil à me, quod ad veſtram quæſtionem; nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermiſſum eſſe videatur. Et quoniam in graviſſimis temporibus civitatis, atque in ruinis everſæ atque afflictæ reipublicæ, P. Sextii tribunatus eſt à fortuna ipſa collocatus: non aggrediar ad illa maxima atque ampliſſima priùs, quàm docuero, quibus initiis ac fundamentis hæ tantæ ſummis in rebus laudes excitatæ ſint.

3 Parente P. Sextius natus eſt, Judices, homine, ut plerique meminiſtis, & ſapiente, & ſancto, & ſevero: qui cùm tribunus plebis primus inter homines nobiliſſimos temporibus optimis factus eſſet, reliquis honoribus non tam uti voluit, quàm dignus videri. Eo auctore duxit honeſtiſſimi & ſpectatiſſimi viri C. Albini filiam: ex qua hic eſt puer [5], & nupta jam filia. Duobus his graviſſimæ antiquitatis viris ſic probatus fuit, ut utrique eorum & carus maximè, & jucundus eſſet. Ademit Albino ſoceri nomen mors filiæ, ſed caritatem illius neceſſitudinis, & benevolentiam non ademit. Hodie ſic hunc diligit, ut vos faciilimè poteſtis ex hac vel aſſiduitate ejus, vel ſollicitudine, & moleſtia judicare.

Duxit uxorem, patre vivo, optimi & calamitoſiſſimi viri filiam, C. Scipionis [6]. Clara in hoc P. Sextii pietas extitit, & omnibus grata, quòd & Maſſiliam ſtatim profectus eſt, ut ſocerum videre, conſolaríque poſſet, fluctibus reipublicæ expulſum,

---

5. *Hic eſt puer*]. Prætextatus, quem in epilogo flentem excitabit. Hotom.

6. *Scipionis*] Aſiatici: qui cum C. Norbano conſul fuit, Marianáſque partes adjuvit: ſed ejus exercitu ad Syllam ſigna transferente, cùm interimi poſſet, dimiſſus eſt. Manut.

7. *Sorte*] Quæſtores deſignati, cui quiſque muneri in magiſtratu præeſſet, ſortiebantur. Alii cum conſulibus in urbe remanebant: alii ærarium curabant: alii in provincias exibant. Idem.

8. *Nonnullius officii*] Nec vel Antonium in invidiam vocet, quem dicat participem fuiſſe conjurationis; vel Sextium, qui ſuo Conſuli fuerit infidelis. Ferratius.

9. *De Antonio nihil dico*] Occurrit ſuſpicioni. Nam quod intelligit, ex eo quod, dictum eſt, poſſe aliquem colligere, & exiſtimare participem Catilinæ conjurationis Antonium fuiſſe, ingenioſè facit, ut hanc ſuſpicionem neque confirmet, ne hominem eum, quem in conſulatu collegam habuerat, in exilio ſatis miſerè viventem, ſuo teſtimonio condemnet; neque tollat, ne, quæ à Sextio de illius conſiliis ad ſe delata

ſuum, in alienis terris jacentem, quem in majorum ſuorum veſtigiis ſtare oportebat: & ad eum filiam ejus adduxit, ut illo inſperato aſpectu complexúque, ſi non omnem, at aliquam partem mœroris ſui deponeret: & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filiæ ſolitudinem ſuſtentavit. Poſſum multa dicere de liberalitate, de domeſticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magiſtratu abſtinentia; ſed mihi ante oculos obverſatur reipublicæ dignitas, quæ me ad ſeſe rapit, hæc minora relinquere hortatur.

Quæſtor hic C. Antonii, collegæ mei, Judices, fuit ſorte [7], ſed ſocietate conſiliorum meus. Impedior nonnullius officii [8], ut ego interpretor, religione, quo minùs exponam, quàm multa ad me detulerit, quanto antè providerit. Atque ego de Antonio nihil dico [9], præter unum: numquam illum in illo ſummo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipſo ſuſpicionem, aut infitiando tollere, aut diſſimulando ſedare voluiſſe. In quo collega ſuſtinendo, atque moderando, ſi meam in illum indulgentiam, conjunctam cum ſumma cuſtodiâ reipúblicæ, laudare verè ſolebatis, par propè laus P. Sextii eſſe debet, qui ſuum ita conſulem obſervavit, ut & illi quæſtor bonus, & vobis omnibus optimus civis videretur.

Idem, cùm illa conjuratio ex latebris atque ex tenebris erupiſſet, 4
palámque armata volitaret: venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia & ſcelerata manu attentari ſuſpicabamur: & inde M. Aula-

delata ſignificat, ficta & inania videantur. Propterea, ne objiciat aliquis, Ergo tu cum Catilina conſenſiſſe Antonium confirmas: Ego, inquit, nihil dico, neque participem illius conjurationis fuiſſe, neque non fuiſſe: hoc unum dico; ſi negare voluiſſet, ſe Catilinæ partibus hærere; aut ſaltem diſſimulare; futurum fuiſſe, ut ille metum civitatis, & eam, quæ de ipſo erat, ſuſpicionem aut omnino tolleret, aut certè ſedaret. Neutrum tamen fecit. Et eſt animadvertendum, quòd, cùm hîc quaſi lubrico in loco Cicero verſetur, quia, ſi Sextii quæſturam laudat, Antonium vituperat; ſi Antonium excuſat, Sextii cauſam non ſublevat; lubrico, ut dixi, in loco conſtitutus, ad Sextium, cujus periculum agebatur, potiùs quàm ad Antonium, inclinat: & cùm ait, numquam illum neque negare, neque diſſimulare voluiſſe, non alienum à Catilinæ conſiliis fuiſſe tacitè ſignificat: apertè non exponit, ne miſerum hominem ſuo teſtimonio premat. In Piſonem tamen apertiùs: *Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in rep. molientem, patientiâ, atque obſequio meo mitigavi.* MANUT.

Aulanum, tribunum militum Antonii, Capuâ præcipitem ejecit, hominem perditum, & non obſcurè Piſauri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione verſatum. Idémque C. Marcellum, cùm is non ſolùm Capuam veniſſet, verùm etiam ſe, quaſi armorum ſtudio, in maximam familiam [10] conjeciſſet, exterminandum ex illa urbe curavit; qua de cauſa & tum conventus [11] ille Capuæ, qui propter ſalutem illius urbis, conſulatu conſervatam meo, me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionéſque fortiſſimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii teſtimonio declarant, periculúmque decreto ſuo deprecantur. Recita, quæſo, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; ut jam [a], puerilis [12] tua vox poſſit aliquid ſignificare inimicis noſtris, quidnam, cùm ſe corroborarit, effectura eſſe videatur. DECRETUM DECURIONUM. Non recito decretum officio aliquo expreſſum vicinitatis, aut clientelæ, aut hoſpitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratiâ: ſed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem ampliſſimi beneficii, [b] vicem officii [13] præſentis, teſtimonium præteriti temporis.

Atque illis temporibus iiſdem, cùm jam Capuam metu Sextius liberaſſet; urbem ſenatus, atque omnes boni, deprehenſis atque oppreſſis domeſticis hoſtibus, me duce, ex periculis maximis extraxiſſent: ego literis eum Capuâ arceſſivi cum illo exercitu, quem tum ſecum habebat; quibus hic literis lectis, ad urbem confeſtim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari poſſitis, audite literas, & veſtram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate. LITERÆ CICERONIS, CONSULIS. Hoc

10. *Familiam*] Gladiatorum, qui ferè Capuæ detinebantur: quibus ſe Marcellus immiſcuerat eo prætextu, ut armis tractandis exerceretur. FERRAT.

11. *Conventus*] In Præfecturis, qualis erat Capua, *Conventus* dicebatur publicum conſilium, quodcunque illud eſſet: in Coloniis ſenatus erat nomine Decurionum: & quia Capuam coloniam deduxerat Cæſar, decretum pro Sextio nunc fecerant Decuriones, nomine commutato, idem, quod tunc fecerat Conventus. IDEM.

a Vict. Man. Lamb. *virilis*

b Lamb. *vocem*

12. *Puerilis*] In more id erat, ut liberi paternas proſequerentur inimicitias, ac viciſſim eos accuſarent, quorum accuſationibus fuerant parentes vexati. Hinc eſt, quòd Publium, P. Sextii filium adoleſcentem, quis Capuanum recitaturus erat decretum, ſic excitat: Age, ad parentis depellendum periculum, attolle vocem; infirmam

Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui 5
tum extremis diebus consulatûs mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquíque conjurationis impetus & conatus sunt retardati. Ac, posteaquàm est intellectum, Catone tribuno plebis, fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per seipsum senatum populúmque Romanum, sine militum præsidio, tueri facilè majestatem suam, & dignitatem eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent: Sextius cum illo suo exercitu summa celeritate est Antonium consecutus. Hìc ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit? quot stimulos admoverit homini studioso fortassis victoriæ, sed tamen nimiùm communem Martem bellique casum metuenti? Longum est ea dicere: sed hoc breve dicam. Si M. Petreii [14] non excellens animo & amore reipublicæ virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari extitisset, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello esset hiemi locus, neque unquam Catilina, cùm è pruina Apennini, atque è nivibus illis emersisset, atque æstatem integram nactus, Italiæ calles & pastorum stabula præclara cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ vastitate miserrima concidisset.

Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quæsturam Macedoniæ relinquam, & aliquando ad hæc propiora veniam; quanquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cujus ego nuper [15] in Macedonia vidi vestigia, non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis,

 sed

firmam adhuc & puerilem, ut est ætas adhuc puerilis & infirma; quò intelligant inimici nostri, quid posthac, cùm illam anni corroborarint, effectura sit ad hanc ulciscendam injuriam. Aliis tamen placet, *vi rilis una vox.* Quam lectionem Grævius ut tueatur, hoc, quod sequitur, *Quidnam, cùm se corroborarit, effectura esse videatur,* sic explicat: Quid ista vox virilis, cùm puer hic se corroborarit, hoc est, ad virilem ætatem pervenerit, sit effectura. Hæc ipsa Grævii verba sunt. At quis credat ita construxisse Ciceronem, aut intelligi voluisse? Olivetus.

13. *Vicem officii*] Vicissitudinem officii, relationem gratiæ. Hotom.

14. *M. Petreii*] Hic Antonii consulis legatus, ipso Antonio consule absente, quòd ex podagra laboraret, Catilinam cum sua manu vicit, ac trucidavit. Manutius.

15. *Nuper*] Cùm abessem lege Clodia pulsus. Idem.

ſed fixa ad memoriam illius provinciæ ſempiternam. Verùm hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & reſpectantes relinquamus.

6 Ad tribunatum, quia ipſe ad ſeſe jam dudum vocat, & quodammodo abſorbet orationem meam, contento ſtudio curſuque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum à Q. Hortenſio, ut ejus oratio non defenſionem modò criminum videretur continere, ſed etiam memoriâ digna eſſet, uti & reipublicæ capeſſendæ auctoritatem [16], diſciplinámque præſcriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud niſi nomen meum cauſámque ſuſtinuit, neceſſariò mihi de iiſdem rebus eſſe arbitror, ſi non ſubtiliùs diſputandum, at certè, Judices, dolentiùs deplorandum. Qua in oratione ſi aſperiùs in quoſdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum ſceleris furore violatus eſſem, vocis libertate perſtringerem? Sed agam moderatè, & hujus [17] potiùs tempori ſerviam, quàm dolori meo. Si qui occultè à ſalute noſtra diſſentiunt, lateant: ſi qui fecerunt aliquando, atque iidem nunc tacent, & quieſcunt, nos quoque ſimus obliti: ſi qui ſe offerunt inſolenter & inſectantur, quoad ferri poterunt, perferemus: neque quemquam offendet oratio mea, niſi qui ſe ita obtulerit, ut in eum non invaſiſſe, ſed incurriſſe videamur. Sed neceſſe eſt, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum ſuperioris anni reipublicæ naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficiendâ ſalute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, conſilia verſata.

7 Fuerat ille annus [18] in reipublicæ magno motu, & multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, ſicut vulgò ignari

16. *Auctoritatem*] Exemplo P. Sextii auctor fuerat Hortenſius, hoc eſt, docuerat reliquos cives, ut eſſet adminiſtrandus Tribunatus. Ferrat.

17. *Hujus*] Nempe Sextii.

18. *Ille annus*] Is, quo C. Cæſar conſul P. Clodium Pulchrum ad plebem traduxit. Man.

19. *Vinctam auſpiciis*] Quia, ſi patricii fierent plebeii, contra auſpicia videbatur. Quæ cùm patriciorum tantùm eſſent, ut & Livius, & ipſe Cicero non ſemel ſignificat; nimirum, ſi ad plebem homines patricii traducerentur, interitura auſpicia videbantur, cùm, à quibus haberentur, patricii deeſſent. Idem.

20. *More majorum*] Quia non ratione prolis adoptatus eſt à Fonteio, ſed ut fieret Tribunus plebis. Vide Orat. pro Domo. Ferrat.

ignari rerum loquebantur; re quidem verâ in universam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi, mihi irati, sed multò acriùs otii & communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihíque, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, fœdere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se fœdus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem alieni periculi suis propriis periculis terruisset. Hanc tetram immanémque belluam, vinctam auspiciis [19], alligatam more majorum [20], constrictam legum sacratarum catenis [21], solvit subitò legum [22] consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus: ignarus quidem certè, & imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum. Qui, tribunus plebis, felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis: qui enim in ejusmodi vita nervi esse potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, sororiis stupris, omni inaudita libidine infamis?

Sed fuit profectò quædam illa reipublicæ fortuna fatalis, ut ille cæcus atque amens tribunus plebis nancisceretur, quid dicam consules? hoccine ut ego appellem nomine eversores hujus imperii? proditores vestræ dignitatis? hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, exstinguenda omnia jura atque instituta majorum, se illis fascibus, cæterísque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, si nondum sclera, vulneráque inusta reipublicæ vultis recor-

 dari;

21. *Legum sacratarum catenis*] Leges sacratæ dictæ, quæ in Sacro monte, plebis causa, latæ sunt. In iis hoc maximè sancitum est, ne tribunatus plebis homini patricio mandari posset. Quam ob causam solvisse videtur eas leges Cæsar consul, cùm Clodium ad plebem traduxit, ut deinde, quod factum est, tribunus pl. crearetur. Manut.

22. *Solvit subitò legum*] Hæc est primæ editionis lectio, neque secus imprimi curavit Victorius, restátque in Pal. nono. Aliæ habent, *Solvit subitò cura legum*. Aliæ, *Solvit subitò legum vinculis*. Lambinus recepit conjecturam Turnebi, *solvit subitò lege curiata*; de qua videantur illius Adversaria libro xx. cap. 3. Grut. Nimirum dicitur *solvi legum*, ut *absolvi parricidii*, *purgare omnis facti dictique hostilis*, *increpare avaritiæ*, & quæ sunt hujus generis alia, de quibus vide Vossii de Constructione librum cap. 31. Græv.

dari; vultum, atque inceſſum animis intueamini. Faciliùs facta eorum occurrent mentibus veſtris, ſi ora ipſa oculis propoſueritis.

8 Alter [23] unguentis affluens, calamiſtratâ comâ, deſpiciens conſcios ſtuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ ſuæ, puteali [24] & fœneratorum gregibus inflatus [25] atque perculſus olim ne Scyllæo illo [26] æris alieni in freto ad columnam adhæreſceret, in tribunatûs portum perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur ſenatui, venditabat ſe operis, atque ab iis ſe ereptum, ne de ambitu cauſam diceret, prædicabat, ab iiſdémque ſe etiam, invito ſenatu, provinciam ſperare dicebat: eámque niſi adeptus eſſet, ſe incolumem nullo modo fore arbitrabatur.

Alter [27], ô dii boni! quàm teter incedebat! quàm truculentus! quàm terribilis aſpectu! Unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicæ diceres intueri. Veſtitus aſperè noſtrâ hac purpurâ plebeiâ, ac penè fuſcâ: capillo ita horrido, ut Capuâ, in qua ipſe tum imaginis ornandæ [28] causâ duumviratum gerebat, Seplaſiam [29] ſublaturus videretur. Nam quid ego de ſupercilio dicam? quod tum hominibus non ſupercilium, ſed pignus reipublicæ videbatur. Tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo ſupercilio reſpublica, tanquam Atlante cælum, niti videretur. Erat denique hic omnium ſermo: Eſt tamen

23. *Alter*] Gabinius.

24. *Puteali*] *Fœneratores*, inquit Cornutus, *ad puteal Scribonis Licinii, quod eſt in porticu Iulia ad Fabianum arcum, conſiſtere ſolebant. Puteal* autem dictum eſt, in quo fœneratores deambulabant. HOTOM.

25. *Inflatus*] Locum eſſe corruptum nemo non videt. Quomodo poterat Gabinium inflare puteal, quod tantopere metuebat, & grex fœneratorum, qui ad tribunal illud eum vocabant, & propter æs alienum perſequebantur? Sine ſubſidio melioris libri vix poterit emendari. Cogitabam: *Puteali & fœneratorum gregibus infeſtatus atque perculſus olim*, &c. *Perculſus*, eſt, everſus ferè. GRÆV.

26. *Scyllæo illo*] Aptè, & congruenter ad ſententiam traducit ſimilitudinem maris: quòd æs alienum Gabinio fuerit tamquam mare illud navigantibus infeſtiſſimum, Scyllæ & Charybdis: quo certè obrutus eſſet, niſi in tribunatûs quaſi portum perfugiſſet. Et quoniam Sicilienſis freti mentione facta, de columna ſubjunxit: Rhegiam columnam potuit intelligere, quam Plinius ait in Sicilienſi freto fuiſſe: & quaſi jocum in verbo quærens, potuit ſignificare, ut cùm de Mænia loqueretur, ſimul tamen ad Rhegiam, ſimilitudinis cauſa, reſpiceret: quæ naufragis idem erat, quod Mænia debitoribus: cùm ad illam è naufragio projecti ſic adhæreſcerent, ut ad Mæniam ii, quibus non

men[30] reipublicæ magnum firmúmque subsidium: habeo quem opponam labi illi atque cœno: vultu, medius fidius, collegæ sui libidinem levitatémque franget: habebit senatus in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor & dux bonis. Mihi denique homines præcipuè gratulabantur, quòd habiturus essem contra tribunum plebis furiosum & audacem, cùm amicum & affinem[31], tum etiam fortem & gravem consulem.

9 Atque eorum alter fefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, & gubernacula reipublicæ tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subitò ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? cùm is præter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modò tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam aspicere posset? Alter multos planè in omnes partes fefellit: erat enim hominum opinioni, nobilitate ipsa, blandâ conciliatriculâ, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, & quia utile est reipublicæ, nobiles homines esse dignos majoribus suis, & quia valet apud nos clarorum hominum, & bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum videbant, & quòd erat eo nomine[32], ut ingenerata familiæ frugalitas videretur; favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum spe sua hominem vocabant,

non esset, unde creditoribus satisfacerent. Rhegia verò columna dicebatur, quòd ab urbe Rhegio non longè distaret. MAN.

27. *Alter*] Piso

28. *Imaginis ornandæ*] Vulgò, *Formandæ*. Hoc est, inquit Manutius, ut fingeret ac componeret vultum ad illam severitatem, quam in urbe posteà consul præ se ferre meditaretur Turnebus verò conjecit, *ornandæ*, quod in suis Palatinis repertum Gruterus recepit. Credibile autem est homines ambitiosos imaginibus suis etiam adscripsisse magistratus municipales, ut Eumolpus apud Petronium, aut falsè hæc dicta esse à Tullio, ad irridendum illum duumviratum Capuanum. GRÆVIUS.

29. *Seplasiam*] Platea fuit Capuæ, in qua unguenta veniebant. At Piso ita capillo erat horrido, ut odisse unguenta videretur. Ideóque de tollenda ab eo Seplasia pro ea potestate, quam Capuæ duumvir habebat, arguté Cicero comminiscitur. MAN.

30. *Est tamen*] Prosopopœia vulgi loquentis. ABRAM.

31. *Affinem*] Ob Tulliam C. Pisoni Frugi, L. Pisonis propinquo, in matrimonium collocatam. MANUT.

32. *Eo nomine*] Pisonum familia *Frugi* dicebatur. FERRAT.

materni [33] generis obliti. Ego autem (verè hoc dicam, Judices) tantum esse in homine sceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipse cum republica sensi, nunquam putavi. Nequam esse hominem, & levem, &. falsa opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum, sciebam. Etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur: sed hæc obstructio nec diuturna est, nec obducta ita, ut curiosis oculis perspici non possit.

10 Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam: inclusas ejus libidines, qui paulo propiùs accesserant, intuebantur. Denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos ejus sensus tenere possemus. Laudabat homo doctus philosophos nescio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos laudabat maximè, qui dicuntur præter cæteros esse auctores & laudatores voluptatis: cujus, & quo tempore, & quo modo, non quærebat; verbum ipsum omnibus modis animi & corporis devorabat: eosdémque præclarè dicere aiebat, Sapientes omnia suâ causâ facere: rempublicam capessere hominem benè sanum non oportere: nihil esse præstabilius otiosâ vitâ, & plenâ & confertâ voluptatibus. Eos autem, qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicæ consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam; vaticinari, atque insanire dicebat.

Ex his assiduis ejus quotidianisque sermonibus, & quòd videbam, quibus cum hominibus in interiore ædium parte viveret, & quòd ita domus ipsa fumabat, ut multa ejus sermonis indicia redoleret; statuebam sic, boni nihil ab illis nugis expectandum, mali quidem certè nihil pertimescendum. Sed ita est, Judices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat: sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa, & ferri viribus vulnerari: ita cùm hominibus enervatis atque exsangui-

33. *Materni*] Vide Fragmenta Orat. in Pisonem.

34. *In æde Concordiæ*] Quâ in æde factum est Cicerone consule senatus-consultum de conjuratis occidendis. MANUT.

ſanguibus conſulatus, tanquam gladius, eſſet datus, qui per ſe pungere neminem unquam potuiſſent, hi ſummi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palàm, ut ab eo provincias acciperent, quas ipſi vellent: exercitum, & pecuniam, quantam vellent, ea lege, ſi ipſi priùs tribuno plebis afflictam & conſtrictam rempublicam tradidiſſent. Id autem fœdus meo ſanguine ictum ſanciri poſſe dicebant. Quâ re patefactâ (neque enim diſſimulari tantum ſcelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodémque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis conſulum nominatim.

Hìc tum ſenatus ſollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives ſummæ reipublicæ à conſulibus, atque à ſummo imperio petendum eſſe auxilium arbitrabantur, cùm illi ſoli eſſent, præter furioſum illum tribunum, duo reipublicæ turbines, qui non modò præcipitanti patriæ non ſubvenirent, ſed eam nimiùm tardè concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidie cùm querelis bonorum omnium, tum etiam precibus ſenatûs, ut meam cauſam ſuſciperent, agerent; aliquid denique ad ſenatum referrent: hi non modò negando, ſed etiam irridendo, ampliſſimum quemque illius ordinis inſequebantur. 11

Hìc ſubitò cùm incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctáque Italiâ conveniſſet, veſtem mutandam omnes, méque etiam omni ratione, privato conſilio (quoniam publicis ducibus reſpublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore ſenatus in æde Concordiæ [34], quod ipſum templum repræſentabat memoriam conſulatûs mei, cùm flens univerſus ordo cincinnatum conſulem orabat; nam alter ille horridus & ſeverus conſultò ſe domi continebat. Quâ tum ſuperbiâ cœnum illud ac labes ampliſſimi ordinis preces & clariſſimorum civium lacrymas repudiavit? me ipſum ut contempſit helluo patriæ? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille [35] cùm quaſi

35. *Quod ille, cùm quaſi quæſtum faceret, amiſit*] Salsè ſimul & acerbè. Mirum enim, qui quaſi meretrix divulgato corpore quæſtum faciat, eum patrimonium amittere. Notat impudicitiam ſimul, & nequitiam Gabinii. IDEM.

quasi quæstum faceret, amisit? Cùm venisset ad senatum, vos, inquam, equites Romani, & omnes boni, veste mutatâ, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi projecistis, cùm, vestris precibus à latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantiâ, L. Ninnius ad senatum de republica retulit; senatúsque frequens vestem pro mea salute mutandam [16] censuit.

12 O diem illum, Judices, funestum senatui, boníisque omnibus! reipublicæ luctuosum! mihi ad domesticum mœrorem gravem! ad posteritatis memoriam gloriosum! Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm pro uno cive & bonos omnes privato consensu, & universum senatum publico consilio mutasse vestem? Quæ quidem tum mutatio non deprecationis causâ est facta, sed luctûs; quem enim deprecarentur, cùm omnes essent sordidati? cúmque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutatâ veste non esset? Hâc mutatione vestis factâ, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarúmque prædo, fecerit; qui adesse [17] nobilissimos adolescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meæ jusserit, eósque operarum suarum gladiis & lapidibus objecerit: de consulibus loquor, quorum fide respublica niti debuit.

Exanimatus evolat ex senatu, non minùs perturbato animo atque vultu, quàm si paucis antè annis in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur: equites verò Romanos daturos illius diei pœnas [18], quo, me consule, cum gladiis in clivo Capitolino [19] fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (conjuratos videlicet dicebat) ulciscendi se. Si dixisset hoc solùm, omni supplicio

16. *Vestem mutandam*] Non modò senatui, ut hîc Cicero videtur significare, sed populo quoque Ninnius persuasit, ut tamquam in aliqua publica calamitate, pro salute Ciceronis vestem mutaret. Dio, lib. 38. Manut.

17. *Adesse*] Qui in concionem venire jussit eos, qui se pro mea salute deprecaturos esse dicebant, eósque demum expulit è foro per servos ex ergastulis eductos, & ad vim seditionémque concitatos. Abram.

cio esset dignus: nam oratio ipsa consulis perniciosa potest rempublicam labefactare. Quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cùm me ipsum pro summa familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unicè diligebat, tum pro republicâ vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit: edixítque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta: quòd esset ausus pro cive, pro bene merito cive, pro amico, pro republica deprecari.

Quid hoc homine facias? aut quò civem importunum, aut 13
quò potiùs hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cætera, quæ sunt ei cum collega immani impuróque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicæ civem, non illo ipso tempore unà cum senatu & cum bonis omnibus casum amici reíque publicæ lugentem; sed civem Romanum sine ullo judicio, aut edicto, ex patria consul ejecerit.

Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quàm, id quod perraro accidit, ex urbe exire à consulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares: & in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc verò quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul à suis diis penatibus? expellet à patria? deliget quem volet? damnabit atque ejiciet nominatim? Hic, si unquam vos eos, qui nunc estis in republica, fore putasset, si denique imaginem judiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, unquam ausus esset senatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aspernari? civium denique omnium, novis & inauditis edictis, jus libertatémque pervertere?

 Etsi

38. *Daturos illius diei pœnas*] Quidam libri veteres habent, *dies*: & notant grammatici veteres, hic ita locutum esse Ciceronem, & A. Gellius lib. IX. cap. 14. Est enim, *dies*, hoc loco patrius casus antiquus. LAMBINUS.

39. *In clivo Capitolino*] Circa templum Concordiæ, in clivo Capitolino, cùm in eo templo de conjuratis consul Cicero ad senatum retulisset, armati equites Rom. præsidii causâ circumsteterant. MANUT.

Etſi me attentiſſimis animis, ſumma cum benignitate auditis, Judices: tamen vereor, ne quis fortè veſtrum miretur, quid hæc mea oratio tam longa ac tam altè repetita velit, aut quid ad P. Sextii cauſam eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. Mihi autem hoc propoſitum eſt oſtendere, omnia conſilia P. Sextii, mentémque totius tribunatûs hanc fuiſſe, ut afflictæ & perditæ reipublicæ, quantum poſſet, mederetur. Ac, ſi in exponendis vulneribus illis de me ipſo plura dicere videbor, ignoſcite. Nam & illam meam cladem vos & omnes boni maximum eſſe reipublicæ vulnus judicaſtis; & P. Sextius eſt reus non ſuo, ſed meo nomine: qui cùm omnem vim ſui tribunatûs in mea ſalute conſumpſerit, neceſſe eſt meam cauſam præteriti temporis cum hujus præſenti defenſione eſſe conjunctam.

14 Erat igitur in luctu ſenatus: ſqualebat civitas, publico conſilio mutatâ veſte: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocietas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune conſilium, quod tum non honorificentiſſimè decreviſſet de mea ſalute: cùm ſubitò edicunt duo conſules, ut ad ſuum veſtitum ſenatores redirent. Quis unquam conſul ſenatum ipſius decretis parêre prohibuit? Quis tyrannus miſeros lugere vetuit? Parúmne eſt, Piſo, ut omittam Gabinium, quòd tantum homines fefelliſti, ut negligeres auctoritatem ſenatûs? optimi cujuſque conſilia contemneres? rempublicam proderes? conſulare nomen affligeres? etiámne edicere audeas, ne mœrerent homines meam, ſuam, reipublicæ calamitatem? ne hunc ſuum dolo-

40. *Pro te ipſo*] Apoſtrophe ad Piſonem abſentem. Nam hoc tempore Macedoniam proconſulari imperio adminiſtrabat. Apparet autem in hoc loco, Piſonem ante conſulatum reum fuiſſe: quo crimine, incertum eſt. Manut.

41. *Nullo S. C.*] Cùm anteà, qui in provincias ibant, legatos, quos ſecum adducerent, à ſenatu petere conſueſſent: quam conſuetudinem primus neglexit P. Vatinius, & poſt eum anno proximo, Piſo & Gabinius, legis, ut opinor, Clodiæ privilegio. Vide Orat. in Vatinium. Idem.

42. *Sedentibus*] Non reſiſtentibus. Ferratius.

43. *Ne auſpicia valerent*] Ne quo die cum populo ageretur, quiſquam de cælo ſervaret, aut ejus rei ratio haberetur ad diſcutiendam concionem. Abram.

44. *Ne quis obnuntiaret*] Ne magiſtratus renuntiarent quid augures ſervantes de cœlo advertiſſent? atque hac obnuntiatione concionem diſſolverent. Idem.

45. *Ne quis legi intercederet*] Ne Tribuni

dolorem veste significarent? Sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, sive ad deprecandum valebat, quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi mœrere, aut cæteris supplicare?

Quid? suâ sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? Pro te ipso, [40], Piso, nemóne mutavit? ne isti quidem, quos legatos non modò nullo senatusconsulto [41], sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati, & proditoris reipublicæ casum lugebunt fortasse qui volent: civis florentissimi benevolentiâ bonorum, & optimè de salute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Iidem consules, (si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modò ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos non putet) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peste patriæ, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me contráque rempublicam dixerat; voce ac sententiâ suâ comprobaverunt.

Iisdem consulibus sedentibus [42], atque inspectantibus, lata lex 15
est, ne auspicia valerent [43], ne quis obnuntiaret [44], ne quis legi intercederet [45]: ut omnibus [46] fastis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia, lex Fusia ne valeret: quâ unâ rogatione, quis est, qui non intelligat, universam rempublicam esse deletam? Iisdem consulibus inspectantibus, servorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cùm vicatim homines conscriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem incitarentur. Iisdem consulibus arma

bunus plebis suâ auctoritate, nullâque sui facti redditâ ratione, legis ullius lationem impedirent. Quæ tria ut fieri liceret, lex Ælia prudenter cavebat, ad refrenandam Tribunorum plebis insolentiam, qui novis subinde rogationibus Remp. vexare cupiebant: nisi Augures obnuntiando, Consules & Prætores de cælo servando & obnuntiando, cæteri Tribuni plebis intercedendo, huic legum frequentiæ restitissent. Idem.

46. *Ut omnibus*] Dies alii fasti fuerunt, alii nefasti, alii intercisi. Fastis agi cum populo licebat, nefastis non licebat; intercisis partim licebat, partim non licebat, quòd eorum media pars, puta ab ortu solis ad meridiem, nefasta: media, puta à meridie ad solis occasum, fasta duceretur. Quare Fusius Consul, ut legum Tribunitiarum multitudinem impediret, legem tulit, quâ certis etiam quibusdam diebus fastis agi cum populo non liceret. Hanc lege contrariâ Clodius evertit. Idem. Vide *Indiculum Legum*.

in templum Caſtoris palàm comportabantur, gradus [47] ejuſdem templi tollebantur: armati homines forum & conciones tenebant: cædes, lapidationéſque fiebant: nullus erat ſenatus, nihil reliqui magiſtratus: unus omnem omnium poteſtatem armis & latrociniis poſſidebat, non aliquâ vi ſuâ, ſed cùm duos conſules à republica provinciarum fœdere retraxiſſet, inſultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu multos, plures etiam ſpe & promiſſis tenebat.

Quæ cùm eſſent ejuſmodi, Judices, cùm ſenatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potiùs apertos hoſtes haberet: equeſter ordo reus à conſulibus citaretur: Italiæ totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur: arma eſſent in templis, armati in foro: eáque non ſilentio conſulum diſſimularentur, ſed & voce & ſententiâ comprobarentur: cùm omnes urbem nondum exciſam & everſam, ſed jam captam atque oppreſſam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum ſtudio, Judices, reſtitiſſemus. Sed me alii metus, atque aliæ curæ, ſuſpicionéſque moverunt.

16 Exponam enim hodierno die, Judices, omnem rationem facti & conſilii mei: neque huic veſtro tanto ſtudio audiendi, neque verò huic tantæ multitudini, quanta, meâ memoriâ, unquam ullo in judicio fuit, deero. Nam, ſi ego in cauſa tam bona, tanto ſtudio ſenatûs, conſenſu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, totâ denique Italiâ ad omnem contentionem expeditâ, ceſſi tribuni plebis, deſpicatiſſimi hominis, furori; contemptiſſimorum conſulum levitatem, audaciámque pertimui; nimiùm me timidum, nullius animi, nullius conſilii fuiſſe confiteor.

Quid enim ſimile fuit in Q. Metello? cujus cauſam etſi omnes boni probabant, tamen neque ſenatus publicè, neque ullus ordo propriè, neque ſuis decretis Italia tota ſuſceperat; ad ſuam enim magis quandam ille gloriam, quàm ad perſpicuam ſalutem reipublicæ ſpectarat, cùm unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis

47. *Gradus Caſtoris*] Satis conſtat gradus iſtos exemtitios fuiſſe. Hotom.

tis fuisse, ut cum patriæ caritate constantiæ gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriæ, sextum jam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tribuno plebis, vigilante homine, & in causa populari si non moderatè, at certè populariter abstinentérque versato. Cessit, ne aut victus à fortibus viris cum dedecore caderet: aut victor multis & fortibus civibus rempublicam orbaret. Meam caussam senatus palàm, equester ordo acerrimè, cuncta Italia publicè, omnes boni propriè enixéque susceperant. Eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuissem, quæque non modò ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium & propè gentium pertinerent: eâ conditione gesseram, ut meum factum semper omnes præstare, tueríque deberent.

Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed 17
cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis. Habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem subsidiúmque patriæ: sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis constrictos addixerat. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quòd à se, quæstore Ostiensi, per ignominiam, ad principem & senatûs & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequebatur: sed cum scurrarum locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone; quos homines, si, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quódque à me optimi & fortissimi cives flagitabant, vi armísque superassem, non verebar, ne quis aut vim vi repulsam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potiùs domesticorum hostium mortem mœreret; sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quæ faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihíque & nunc, & quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitiæ necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis præ-

dicabatur. C. Cæſar, qui à me nullo meo merito alienus eſſe debebat, inimiciſſimus eſſe meæ ſaluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur.

His ſe tribus auctoribus in conſiliis capiendis, adjutoribus in re gerenda eſſe uſurum dicebat; ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum eſſent, & præeſſe, & parare, ſi vellent, exercitum poſſe; ídque facturos eſſe dicebat. Nec mihi ille judicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec diſceptationem, aut cauſæ dictionem, ſed vim, arma, exercitus, imperatores, caſtra denuntiabat.

18 Quid ergo? inimici oratio, vana præſertim, tam improbè in clariſſimos viros conjecta, me movit? Me verò non illius oratio, ſed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quanquam ob aliam cauſam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore perterriti, quòd acta illa atque omnes res anni ſuperioris labefactari à prætoribus, infirmari à ſenatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem à ſe alienare nolebant, ſuáque ſibi propiora pericula eſſe, quàm mea, loquebantur.

Sed tamen & Craſſus à conſulibus meam cauſam ſuſcipiendam eſſe dicebat, & eorum fidem Pompeius implorabat; neque ſe privatum publicè ſuſceptæ cauſæ defuturum eſſe dicebat. Quem virum ſtudioſum mei, cupidiſſimum reipublicæ conſervandæ, domi meæ certi homines ad eam rem compoſiti monuerunt, ut eſſet cautior: ejúſque vitæ à me inſidias apud me domi poſitas eſſe dixerunt: atque hanc ei ſuſpicionem alii literis mittendis, alii nuntiis, alii coràm ipſi excitaverunt, ut ille, cùm à me certè nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, ſibi cavendum putaret. Ipſe autem Cæſar, quem maximè homines ignari veritatis, mihi eſſe iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, ínque eo exercitu ipſius tribuni plebis inimici mei fratrem præfecerat.

19 Hæc ego cùm viderem, neque enim erant occulta, ſenatum, ſine quo civitas ſtare non poſſet, omnino de civitate eſſe ſublatum: conſules, qui publici conſilii duces eſſe deberent, perſe-

perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur: eos, qui plurimùm possent, opponi omnibus concionibus falsò, sed formidolosè tamen, auctores ad perniciem meam: conciones haberi quotidie contra me: vocem pro me, ac pro republica neminem mittere: intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris, falsò, sed putari tamen: conjuratorum copias veteres, & effusam illam ac superatam Catilinæ manum importunam, novo duce & insperata commutatione rerum esse renovatam.

Hæc cùm viderem, quid agerem, Judices? Scio enim, tum non mihi vestrum studium, sed meum propè vestro defuisse. Contenderem contra tribunum plebis privatus armis? Vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is, qui hac unâ medicinâ solâ potuit à reipublicæ peste depelli. Quid deinde? quid reliquiarum restaret? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunitius, nullo præsertim publico consilio profusus, consules ultores & defensores esset habiturus? cùm quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse vincendum. Quid erat bis vincere? Id profectò, ut, cum amentissimo tribuno plebis cùm decertassem, cum consulibus cæterísque ejus ultoribus dimicarem.

Ego verò, si mihi uni pereundum fuisset, ac non accipienda plaga mihi * insanabilis, reipublicæ mortifera, quam illi imposuissem: semel perire tamen, Judices, maluissem, quàm bis vincere. Erat enim illa altera ejusmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere possemus. Quid si in prima contentione, vi tribunitiâ victus, in foro, cum multis bonis viris concidissem? Senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sissent: à tribuno plebis post interitum meum dissidissent, qui eandem horam meæ pestis & suorum præmiorum esse voluissent.

Unum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir 20
fortis & acris animi magnísque dixerit: Restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses. De quo te, te, inquam, Patria, testor,

* Lamb. Grut. *sanabilis; illis mortifera, qui eam imposuissent.*

testor, & vos Penates patriique Dii, me vestrarum sedum templorúmque causâ, me propter salutem meorum civium, quæ mihi semper fuit meâ carior vitâ, dimicationem cædémque fugisse. Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Judices, accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quàm me tradere hostibus mallent: jecissem me ipse potiùs in profundum, ut cæteros conservarem, quàm illos mei tam cupidos non modò ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem. Cùm verò in hanc reipublicæ navem, ereptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armatæ tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursuræ viderentur: cùm proscriptio, cædes, direptio denuntiarentur: cùm alii me suspicione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam atque hunc bonorum statum otiúmque odissent, & ob hasce causas, tot, támque varias, me unum deposcerent: depugnarem potiùs cum summo, non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorúmque vestrorum, quàm non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem ac subirem?

21 Victi essent improbi. At cives: at ab eo privato, qui sine armis etiam consul rempublicam conservarat. Sin victi essent boni: quid superesset? non ad servos videtis rem venturam fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? Quid? tum mortémne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine cùm gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versabantur? non hæc denique à me tum, tanquam fata, in ipsa re gerenda concinebantur? An erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut naturâ aut fortuna dederat, vita retinenda? Tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo quærendóque

dóque cognoveram? nesciebam vitæ brevem esse cursum, gloriæ sempiternum? cùm esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, patriæ potiùs donata, quàm reservata naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensúsque morte restingui, alii autem tum maximè mentes sapientium ac fortium virorum, cùm è corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu: alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

Denique, cùm omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in vita putassem; mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiæ, pro patria contempsisse dicuntur, ego vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? præsertim cùm ejus essem civitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Porsenæ venisset, eúmque interficere, propositâ sibi morte, conatus esset? ex qua P. Decius primùm pater, post aliquot annos patriâ virtute præditus filius, se ac vitam suam, instructa acie, pro salute populi Romani victoriáque devovisset? ex qua innumerabiles alii, partim adipiscendæ laudis, partim vitandæ turpitudinis causâ, mortem, in variis bellis, æquissimis animis oppetissent? in qua civitate ipse meminissem, patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eâdem sibi manu vitam exhausisse, quâ mortem sæpe hostibus obtulisset?

Hæc ego & multa alia cogitans, hoc videbam, si causam 22
publicam mea mors peremisset, neminem unquam fore, qui auderet suscipere contra improbos cives reipublicæ salutem. Itaque non solùm si vi interissem, sed etiam si morbo extinctus essem, fore putabam, ut exemplum reipublicæ conservandæ mecum simul interiret. Quis enim unquam, me à senatu populóque Romano, tanto omnium bonorum studio, non restituto, (quod certè, si essem interfectus, accidere non potuisset) ullam reipublicæ partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam discessu meo, Judices: cædem à vobis, liberísque vestris, vastitatem, incendia, rapinas, meo dolore luctúque depuli: & unus rempublicam bis ser-

vavi, ſemel gloriâ, iterum ærumnâ meâ. Neque enim in hoc me hominem eſſe iuſitiabor unquam, ut me optimo fratre, cariſſimis liberis, fideliſſima conjuge, veſtro conſpectu, patriâ, hoc honoris gradu, ſine dolore caruiſſe glorier. Quod ſi feciſſem: quod à me beneficium haberetis, cùm pro vobis ea, quæ mihi eſſent vilia, reliquiſſem? Hoc, meo quidem animo, ſummi in patriam amoris mei ſignum eſſe debet certiſſimum, quòd, cùm abeſſe ab ea non poſſem ſine ſummo dolore, hunc me perpeti, quàm illam labefactari ab improbis, malui.

Memineram, Judices, divinum illum virum, atque ex iiſdem, quibus nos, radicibus natum ad ſalutem imperii hujus, C. Marium, ſumma ſenectute, cùm vim propè juſtorum armorum [48] profugiſſet, primò ſenile corpus paludibus occultaſſe demerſum: deinde ad infimorum ac tenuiſſimorum hominum Minturnis miſericordiam confugiſſe: inde navigio perparvo, cùm omnes portus terráſque fugeret, in oras Africæ deſertiſſimas perveniſſe. Atque ille vitam ſuam, ne inultus eſſet, ad incertiſſimam ſpem, & ad reipublicæ ſtatum reſervavit: ego, qui (quemadmodum multi in ſenatu, me abſente, dixerunt) periculo reipublicæ [49] vivebam, quíque ob eam cauſam conſularibus literis [50] de ſenatûs ſententia exteris nationibus commendabar, nónne, ſi meam vitam deſeruiſſem, rempublicam prodidiſſem? In quo quidem nunc, me reſtituto, vivit mecum ſimul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ. Quod ſi immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

23 Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita extincta ſunt, ut præclarè cum iis agamus, quos pacatos eſſe patiamur. Denique ex bellica victoria non ferè quemquam eſt invidia civium conſecuta. Domeſticis malis, & audacium civium conſiliis ſæpe eſt reſiſtendum; eorúmque periculorum eſt in republica retinenda medicina: quam omnem, Judices, perdidiſſetis, ſi meo interitu ſenatui populóque Romano doloris ſui de me declarandi poteſtas eſſet erepta. Quare moneo vos, adoleſcentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem,

48. *Juſtorum armorum*] Seditioſas leges tulerat Sulpicius in gratiam Marii, adeóque *propè juſta* vocat arma Syllæ ulciſcentis ſuam, & patriæ injuriam. Velleius. Ferrat.

tatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis: ne, si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis, & recordatione mei casûs à consiliis fortibus refugiatis.

Primùm, non est periculum, ne qui unquam sint in civitate ejusmodi consules, præsertim si erit his id, quod debetur, persolutum. Deinde nunquam jam, ut spero, quisquam improbus consilio & auxilio bonorum se oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus: nec armati exercitûs terrorem opponet togatis: neque erit justa causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falsò jactari, opponíque patiatur. Nunquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas: tam captus equester ordo, ut equites Romani à consule relegentur. Quæ cùm omnia, atque etiam multò alia majora, quæ consultò prætereo, accidissent, vidissetis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reipublicæ voce esse revocatum.

Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est ora- 24
tione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consulum, rempublicam esse confectam; primùm illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cùm ego me è complexu patriæ conspectúque vestro eripuissem, & metu vestri periculi, non mei, furori hominis, sceleri, perfidiæ, telis, minísque cessissem, patriámque, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem reliquissem: cùm meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non solùm homines, sed tecta urbis ac templa lugerent: nemo vestrûm forum, nemo curiam, nemo lucem aspicere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo horâ, atque etiam puncto temporis eodem, mihi, reíque publicæ pernicies; Gabinio, & Pisoni provincia rogata est. Prô dii immortales, custodes & conservatores hujus urbis atque imperii! quænam illa in republica monstra, quæ scelera vidistis? Civis erat expulsus is, qui rempu-

49. *Periculo Reip.*] Cùm in mea vita periculum adiret Respublica, mecúmque simul periclitaretur: cùm eadem utrique fortuna impendêret: cùm accidere mihi ab illa sejunctum nihil posse videretur. MANUT.

50. *Consularibus literis*] Non Consulum, sed eorum, qui Consules fuerant, quorum apud exteras nationes vigebat auctoritas. MANUT.

blicam ex senatûs auctoritate cum omnibus bonis defenderat; & expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine. Erat autem expulsus sine judicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato. Lex erat lata, vastato ac relicto foro, & sicariis servísque tradito; & ea lex, quæ ut ne ferretur, senatus fuerat veste mutatâ.

Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem consules inter meum discrimen, & eorum prædam, interesse passi sunt. Statim, me perculso, ad meum sanguinem hauriendum, &, spirante etiam republica, ad ejus spolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, spem, promissa, prædam, lætitiam paucorum in luctu omnium. Vexabatur uxor mea: liberi ad necem quærebantur: gener, & Piso gener, à Pisonis consulis pedibus supplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eáque ad consules deferebantur: domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. Quòd si meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

25 Sed, ut à mea causa jam recedam, reliquas illius anni pestes recordamini: sic enim facillimè perspicietis, quantum vim omnium remediorum à magistratibus proximis respublica desiderarit. Legum multitudinem, cùm earum, quæ latæ sunt, tum verò, quæ promulgatæ [51] fuerunt. Nam latæ quidem sunt consulibus illis, tacentibus dicam? immo verò approbantibus etiam, ut censoria notio [52], & gravissimum judicium sanctissimi magistratûs de republica tolleretur: ut collegia [53] non modò illa vetera contra senatûs consultum restituerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur: ut, remissis semissibus & trientibus, quinta propè pars vectigalium [54] tolleretur: ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi, si rempublicam

51. *Promulgatæ*] Aliquot igitur non perlatæ, Tribuno pl. aliquo, ut opinor, intercedente. Quod & mirà patet, & pro Domo sua. Idem.

52. *Ut censoria notio*] Hac de Clodii lege sic in oratione in Pisonem: *At eodem homine, in stupris inauditis nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris & modestiæ, censoria severitas sublata est.* Quem locum Pedianus ibi exponit. Idem.

53. *Collegia*] Vide Orationem in Pisonem, & ibidem Asconium.

54. *Vectigalium*] Lege enim latâ, ut frumentum populo, quod antea semis æris;

blicam prodidiſſet, pactus erat, Syria daretur: ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, &, rogata lege, poteſtas fieret provinciæ commutandæ.

Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, omnes leges, quæ ſunt de jure & de tempore [55] legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domeſticam labem: etiam exteras nationes illius anni furore conquaſſatas videbamus. Lege tribunitia Matris Magnæ Peſſinuntius ille ſacerdos expulſus & ſpoliatus ſacerdotio eſt, fanúmque ſanctiſſimarum atque antiquiſſimarum religionum venditum pecuniâ grandi, Brogitaro [56], impuro homini, atque indigno illa religione; præſertim cùm ea ſibi ille non colendi, ſed violandi causâ appetiſſet: appellati reges à populo, qui id nunquam ne à ſenatu quidem poſtulaſſent: reducti exules Byzantium condemnati tum, cùm indemnati cives è civitate ejiciebantur. 26

Rex Ptolemæus [57], qui ſi nondum erat ipſe à ſenatu ſocius appellatus, erat tamen frater ejus regis, qui cùm eſſet in eadem cauſa, jam erat à ſenatu honorem iſtum conſecutus: erat eodem genere, iiſdémque majoribus, eâdem vetuſtate ſocietatis: denique erat rex, ſi nondum ſocius, at non hoſtis: pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito: regali otio perfruebatur. De hoc nihil cogitante, nihil ſuſpicante, eiſdem operis ſuffragium ferentibus, eſt rogatum, ut, ſedens cum purpura & ſceptro, & iſtis inſignibus regiis, præconi publico ſubjiceretur: & imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere conſuevit, rex amicus, nullâ injuriâ commemoratâ, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur.

Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille an- 27

nus:

ris, hoc eſt quadrante, ut vulgò nunc appellantur, cum dimidio, in ſingulos modios dabatur, gratis daretur, vectigalia quintâ ferè parte diminuebantur. Hanc legem & Saturninus, & antè Caius Gracchus tulerat. Epitome Liviana lib. LX. ad Herennium lib. 1. & Pedianus. MANUT.

55. *De jure, & de tempore*] De jure, hoc eſt de auſpiciis, erat Ælia: de tempore, Fuſia. Clodius utramque ſuâ lege delevit. Tulit enim, ut ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ſervaret: & ut omnibus diebus faſtis legem ferri liceret. Vide ſuprà. IDEM.

56. *Brogitaro*] Vide Orat. de Haruſp. reſp. cap. 13. 27.

57. *Ptolemæus*] Vide Orationem pro Domo, cap. 8.

nus: tamen illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud scio, an rectè hoc proximum esse dicam. Antiochum [58] illum Magnum majores nostri, magnâ belli contentione, terrâ maríque, superatum, intra montem Taurum regnare jusserunt: Asiam, quâ illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bellum perdiuturnúmque gessimus; cùm ille, injuriis in socios nostros inferendis, bello propè nos lacessisset. Hic & ipse per se vehemens fuit, & acerrimum hostem hujus imperii Mithridatem, pulsum Ponto, opibus suis regnóque defendit: & à Lucullo, summo viro atque imperatore, pulsus, animo tamen hostili cum reliquis copiis suis in pristina mente mansit. Hunc Cn. Pompeius, cùm in suis castris supplicem abjectúmque vidisset, erexit, atque insigne regium, quod ille de suo capite abjecerat, reposuit, &, imperatis certis rebus, regnare jussit: nec minùs & sibi & huic imperio gloriosum putavit, constitutum à se regem, quàm constrictum videri.

Tulit, gessit [59]. Qui & ipse hostis fuit populi Romani, & acerrimum hostem in regnum recepit: qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio penè certavit, regnat hodie, & amicitiæ nomen ac societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus. Ille Cyprius [60] miser, qui semper socius, semper amicus fuit: de quo nulla unquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est: vivus (ut aiunt) est, & videns, cum victu ac vestitu suo publicatus. En, cur cæteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, cùm hoc illius

58. *Antiochum*] De quo in Orat. pro Dejotaro.

59. *Tulit*, *gessit*] Apertum mendum: nec dubium est quin Tigranes significetur, cujus comparatione auget Clodii scelus ex Ptolemæi injustissima calamitate. Est enim argumentum à majori. Si Tigrani, inquit, qui hostis fuit populi Romani, regnum conservastis: quantò magis Ptolemæo, qui semper socius, semper amicus fuit, conservare debuistis? Postulat igitur sententia, ut pro, *tulit*, *gessit*, reponatur, *Tigranes igitur*, vel, *igitur is*. Sed quoniam odi conjecturas, quæ à literarum similitudine discedunt, opem veterum librorum expectandam censeo. Alioqui nihil tentandum. Manutius.

60. *Ille Cyprius*] Ptolemæus. Socium semper fuisse dicit, tum quia majores ejus hanc appellationem obtinuerant à Senatu, tum quia semper animo & voluntate fuerat socius, licet nondum hunc honorem fuisset consecutus. Adverte verò quàm ad miserationem concinnata sit oratio. Non regnum ait, sed, quod gravius est, Regem ipsum tanquam vile mancipium fuisse publica-

illius funesti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem & sexcentas operas, se fortunis spoliari & regno omni posse nudari.

At etiam eo negotio M. Catonis [61] splendorem maculare vo- 28
luerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quæ in tempestate sævâ quieta est, & lucet in tenebris, & pulsa loco manet tamen, atque hæret in patria, splendétque per se semper, neque alienis unquam sordibus obsolescit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum: nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palàm dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quæ semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Sentient, ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam: atque hoc etiam, si fieri poterit, esse majorem, quòd cum consulibus illis M. Cato, etiam cùm jam desperasset aliquid auctoritate sua profici posse, tamen voce ipsa ac dolore pugnavit, & post meum discessum, iis Pisonem verbis, flens meum & reipublicæ casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum penè jam provinciæ pœniteret.

Cur igitur rogationi paruit [62]? Quasi verò [63] ille non in alias quoque leges, quas injustè rogatas putaret, jam antè jurarit. Non offert se ille istis temeritatibus, ut, cùm reipublicæ nihil prosit, se cive rempublicam privet. Consule me, cùm esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit

blicatum. Addit id vivo & videnti contigisse, quod est longè miserabilius. Cum suo, inquit, victu & vestitu, non cum suo regno & gazis, quasi nihil ei deinceps ad vitam tolerandam, nuditatémque tegendam superfuturum esset. Abram.

61. *M. Catonis*] Clodius legem tulit, ut Catoni provincia daretur regiæ gazæ vendendæ & pecuniæ deportandæ, partim ut virum fortissimum & improbis civibus infensum à Republica removeret, partim ut eum socium ac defensorem haberet, si quis legem de Cypro publicatam criminari vellet. Hotom.

62. *Rogationi paruit*] Si hæc in contumeliam potius Catonis, quàm honoris causâ fiebant, cur huic Clodiæ rogationi paruit, & mandatam sibi ad deportandas Ptolemæi pecunias admisit provinciam? Idem.

63. *Quasi verò*] Respondet quæstioni per ironiam. Vult dicere: Non mirum est Catonem Clodiæ rogationi paruisse, cùm in alias quoque leges quas injustè rogatas putabat, ut in legem Agrariam Cæsaris de agro Campano dividendo contra Bibuli collegæ obnuntiationem & auspicia perlatam, jam antè jurarit. Idem.

xit eam ſententiam, cujus invidiam capitis periculo ſibi præſtandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quæ ſenſit, præ ſe tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit, non quò periculum ſuum non videret; ſed in tanta reipublicæ tempeſtate nihil ſibi, niſi de patriæ periculis cogitandum putabat. Conſecutus eſt ipſius tribunatus.

29 Quid ego de ſingulari magnitudine animi ejus, ac de incredibili virtute dicam? Meminiſtis illum diem, cùm, templo à collega occupato [64], nobis omnibus de vita ejus viri & civis timentibus, ipſe animo fortiſſimo venit in templum, & clamorem hominum auctoritate, impetum improborum virtute ſedavit. Adiit tum periculum, ſed adiit ob cauſam: quæ quanta fuerit, jam mihi dicere non eſt neceſſe. At, ſi iſti [65] Cypriæ rogationi ſceleratiſſimæ non paruiſſet, hæreret illa nihilominus in republica turpitudo. Regno enim jam publicato, de ipſo Catone erat nominatim rogatum. Quod ille ſi repudiaſſet, dubitatis, quin ei vis eſſet allata, cùm omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur?

Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo jam poſſet eluere; quod ex malis boni poſſit in republica provenire, id utilius eſſe per ſe conſervari [66], quàm per alios. Atque ille etiam ſi aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facilè pateretur. Etenim, qui ſuperiore anno [67] ſenatu caruiſſet, quò ſi tum veniret, me tamen ſocium ſuorum in republica conſiliorum videre poſſet: is æquo animo tum, me expulſo, & meo nomine cùm univerſo ſenatu, tum ſententiâ ſuâ [68] condemnatâ, in hac urbe eſſe poſſet? Ille verò eidem tempori, cui nos, eidem furori, eiſdem conſulibus, eiſdem minis, inſidiis, periculis ceſſit [69]. Luctum nos hauſimus majorem, dolorem ille animi non minorem.

His

64. *Templo occupato*] Sæpè dictum eſt, *Roſtra* paſſim appellari *templum*. Collega autem is eſt Q. Metellus Nepos, qui ut iniquam legem ferret, templum occupavit: non tulit autem, Catone cum vitæ periculo reſiſtente. HOTOM.

65. *At ſi iſti*] Duo hìc oſtendit. Alterum, nihil utilitatis ſperari potuiſſe, ſi Cato Cypriæ rogationi obſtitiſſet, nec voluiſſet mandatam ſibi poteſtatem admittere. Alterum, Catoni vim inferendam, & exilium, perinde ac Tullio, irrogandum fuiſſe, ſi ei legi parere noluiſſet. ABRAM.

66. *Per ſe conſervari*] Non permittere, ut

His de tot tantisque injuriis in socios, in reges, in liberas civitates, consulum querela esse debuit. In ejus magistratûs tutela reges, atque exteræ nationes semper fuerunt. Ecquæ vox unquam est audita consulum? Quanquam quis [a] auderet, si maximè queri [b] vellet? De Cyprio rege quererentur, qui me civem nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem, non modo stantem non defenderunt, sed ne jacentem quidem protexerunt? Cesseram, si alienam à me plebem fuisse vultis, quæ non fuit, invidiæ: si commoveri omnia videbantur, tempori: si vis suberat, armis: si societas, magistratuum pactioni: si periculum civium, reipublicæ. 30

Cur, cùm de capite civis (non disputo, cujusmodi civis) & de bonis proscriptio ferretur; cùm & sacratis legibus, & XII. tabulis sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari; nulla vox est audita consulum? constitutúmque est illo anno, quantum in illis duabus hujus imperii pestibus fuit, jure posse per operas concitatas quemvis civem nominatim, tribuni plebis consilio, ex civitate exturbari?

Quæ verò promulgata illo anno fuerunt? quæ promissa multis? quæ conscripta? quæ sperata? quæ cogitata? Quid dicam? qui locus orbis terræ jam non erat alicui destinatus? cujus negotii publici cogitari, optari, fingi curatio potuit, quæ non esset attributa atque descripta? quod genus imperii, aut quæ provincia, quæ ratio auferendæ, aut conflandæ pecuniæ non reperiebatur? quæ regio, oráve terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam,

ut alius eam procurationem suscipiens publicatas Ptolemæi pecunias depecularetur, & in proprios usus deflecteret. IDEM.

67. *Superiore anno*] Cæsare consule. Quo anno, cùm nihil more majorum gereretur, Cæsare leges & auspicia negligente; Cato desperatione quadam in senatum non venit. MANUTIUS.

68. *Sententia sua*] Cùm enim pulsus est Cicero, tum damnari & senatus visus est, & sententia Catonis. Pulsus enim est ob conjuratorum necem. Illi autem è senatusconsulto, Catonis in sententiam facto, necati sunt. IDEM.

69. *Cessit*] Cùm Cypriæ rogationi paruit, & in Cyprum profectus est. IDEM.

a Lamb. *audiret*

b Idem. *vellent*

cuniam [70], quis legationem ab ſenatu petebat [71]? Damnatis de vi reſtitutio; conſulatûs petitio ipſi illi populari ſacerdoti [72] comparabatur. Hæc gemebant boni, ſperabant improbi, agebat tribunus plebis, conſules adjuvabant.

31 Hîc aliquanto ſeriùs, quàm ipſe vellet, Cn. Pompeius, invitiſſimis iis, qui mentem optimi ac fortiſſimi viri ſuis conſiliis, fictíſque terroribus, à defenſione meæ ſalutis averterant, excitavit illam ſuam[c] non ſopitam, ſed ſuſpicione aliquâ retardatam conſuetudinem reipublicæ bene gerendæ. Non eſt paſſus ille vir, qui ſceleratiſſimos cives, qui acerrimos hoſtes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam ſervitia virtute victoriáque domuiſſet; qui omnibus bellis terrâ maríque compreſſis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definiſſet; rempublicam everti ſcelere paucorum, quam ipſe non ſolùm conſiliis, ſed etiam ſanguine ſuo ſæpe ſervaſſet. Acceſſit ad cauſam publicam; reſtitit auctoritate ſua reliquis rebus: de præteritis queſtus eſt. Fieri quædam ad meliorem ſpem inclinatio viſa eſt.

Decrevit ſenatus frequens de meo reditu kalendis Jun. diſſentiente nullo, referente L. Ninnio, cujus in mea cauſa nunquam fides virtúſque contremuit. Interceſſit Ligus iſte neſcio qui [73], additamentum inimicorum meorum. Res erat & cauſa noſtra eo jam loci, ut erigere oculos & vivere videretur. Quiſquis erat, qui aliquam partem in meo luctu ſceleris Clodiani attigiſſet,

70. *Pecuniam*] Penes Senatum erat cura ærarii, neque Tribuni plebis quicquam ex eo, ſuis legibus, poterant erogare. ABRAM.

71. *Ab Senatu petebat*] Cùm P. Clodius & Conſules omnem Senatûs auctoritatem è Republica ſuſtuliſſent, eáque per populum facerent, quæ priùs per Senatum fieri conſueraat. IDEM.

72. *Populari ſacerdoti*] Clodio qui veſte muliebri ad opertum Bonæ Deæ, ubi ſacra pro populo fiebant, penetrarat. IDEM.

c Vict. *non inſolitam*

73. *Ligus iſte neſcio qui*] Ælium Ligurem ſignificat: & in ambigua nominis ſignificatione ludit. Nam Ligus & gentis Æliæ cognomen eſt: & hominem in Liguria natum demonſtrat. Notat igitur ignobilitatem, cùm ait, *Ligus iſte neſcio qui*: &, *Ligus*, non ut familiæ Romanæ cognomen, ſed ut nationis nomen poſuit. MANUTIUS.

74. *Privatim*] Si legas cum Victorio; *privati*, antecedat oportet interpunctio; hic autem erit ſenſus: Cùm in Senatu Conſules flagitabantur, ut Senatores, qui *privati* erant, ſententias de Cicerone dicerent, &c.

75. *Legem Clodiam*] In qua caput hoc erat, ne quis de Ciceronis reditu referret, ne quis decerneret, ne diſputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in ſententiam, ne

gisset, quocunque venerat, quod judicium cunque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. Decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam majore mœrore. Huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemitúque processerat: loquebatur liberiùs senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suæ neque ex me, neque à populo Romano ferre licuit, à propinquo suo socerum suum flagitabat: omnia senatus rejiciebat, nisi de me primùm consules retulissent.

Quæ cùm res jam manibus teneretur: & cùm consules pro- 32
vinciarum pactione libertatem omnem perdidissent, qui, cùm in senatu privatim [74], ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam [75] timere dicebant. Cùm hæc non possent jam diutiùs [d] sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeii: quo patefacto, ferróque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. Ex quo intellectum est [76], [e] mihi absenti crevisse amicos, in ea præsertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant: sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. Nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit. Qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationi ejus esse, quàm generis, videretur [77].

ne scribendo adesset. Post reditum in Senatu, & ad Attic. MANUTIUS.

d Man. *sustineri*

76. *Ex quo intellectum est, &c.*] Si quis animum in sententiam diligenter intendat, deesse negativam particulam intelliget. Nam quia de reditu Ciceronis octo Tribuni promulgarunt, cùm eorum antea ferenti legem Clodio intercessisset nemo; poterat aliquis, absenti Ciceroni crevisse amicos, existimare. Quod falsum esse arguit. Non, inquit, mihi amici creverunt, sed, cùm antea idem pro me voluissent, non idem tamen ausi sunt. Et ipse se exponit, cùm infert: *Nam ex novem Tribunis, quos tunc habueram, unus me absente defluxit.* Legendum igitur sic opinor: *ex quo intellectum est, non mihi absenti crevisse amicos*, &c. MANUTIUS.

e Lamb. *non mihi.*

77. *Quo magis nationis ejus esse, quàm generis, videretur.*] Opinor legendum: *Quo magis generis ejus esse, quàm nationis, videretur.* Confirmat autem hanc lectionem locus similis in oratione pro A. Cluentio, de hoc ipso Ligure, cap. 26. *Quid tu* (inquit) *Pate! Hoc enim Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne si se Ligurem fecisset, nationis magis suæ, quàm generis uti cognomine, videretur.* URSINUS.

Hoc igitur anno [78], magiſtratibus novis deſignatis, cùm omnes boni omnem ſpem melioris ſtatûs in eorum fidem convertiſſent: princeps P. Lentulus auctoritate ac ſententiâ ſuâ, Piſone & Gabinio repugnantibus, cauſam ſuſcepit, tribuníſque plebis octo referentibus, præſtantiſſimam de me ſententiam dixit. Qui cùm ad gloriam ſuam, atque ad ampliſſimi beneficii gratiam magis pertinere videret, cauſam illam integram ad ſuum conſulatum reſervari, tamen rem talem per alios citiùs, quàm per ſe tardiùs confici malebat.

33 Hoc interim tempore P. Sextius, Judices, deſignatus, iter ad C. Cæſarem pro mea ſalute ſuſcepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad cauſam. Equidem exiſtimo, ſi ille (ut arbitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: ſin iratior, non multum. Sed tamen ſedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum. Nam hoc primum iter deſignatus reipublicæ causâ ſuſcepit. Pertinere & ad concordiam civium putavit, & ad perficiendi facultatem, animum Cæſaris à cauſa non abhorrere. Abiit ille annus. Reſpiraſſe homines videbantur, nondum re, ſed ſpe [f] reipublicæ recuperandæ. Exierunt malis ominibus atque execrationibus duo vulturii paludati: quibus utinam ipſis eveniſſent ea, quæ tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, & cohortes optimas perdidiſſemus.

Ineunt magiſtratum tribuni plebis, qui omnes ſe de me promulgaturos confirmarant. Ex his princeps emitur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum [79] vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illla ex vepreculis

78. *Hoc igitur anno*] Piſone & Gabinio Coff. qui fuit ab urbe condita, DCXCVI. cùm P. Lentulus Spinther & Q. Metellus Nepos eſſent Conſules in annum proximum deſignati: & Tribuni plebis Milo, Seſtius, Fabricius, Numerius, Calenus, Curtius, Fadius, Gratidius, Ciſpius, ut partim ex hac oratione, partim ex epiſtola ultima lib. I. ad Quintum fratrem colligitur, eſſent etiam deſignati. ABRAM.

f Lamb. *rep. recuperatâ.*

79. *Gracchum*] Per ironiam, quaſi Tribunum plebis valde popularem, vel potius quòd filius eſſet illius Quintii, qui ſe olim Tiberii Gracchi filium eſſe ſimularat. Nam hic noſter Quintius videtur filius fuiſſe illius inſitivi Quintii, qui ex ergaſtulo productus ſe in Gracchorum familiam inſerebat: unde & infrà *Gracchus inſitivus* vocatur. IDEM.

culis extracta nitedula [80] rempublicam conaretur arrodere. Alter verò non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto [81] Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Atilios insitus, subitò nominibus in tabulas relatis [82], nomen suum de tabula sustulit. Veniunt kalendæ Januarii: vos hæc meliùs scire potestis: equidem audita dico: quæ tum frequentia senatûs, quæ expectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me: qui cùm inimicitias sibi mecum ex reipublicæ dissensione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit, & temporibus reipublicæ permissurum.

Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit id, quod 34
dignissimum republicâ fuit, nihil de me actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus: non posse quemquam de civitate tolli sine judicio: de capite non modò ferri, sed ne judicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam, flammam quassatæ reipublicæ, perturbatorúmque temporum, jure judiciísque sublatis: magna rerum perturbatione impendente, declinasse me paululum, & spe reliquæ tranquillitatis, præsentes fluctus tempestatémque fugisse. Quare, cùm absens rempublicam non minùs magnis periculis, quàm quodam tempore præsens liberassem, non restitui me solùm, sed etiam ornari à senatu decere. Disputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum & profligatissimum hostem pudoris & pudicitiæ scripsisse, quæ scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiam si jure esset rogatum, tamen vim habere non

80. *Nitedula*] Allegoria festiva à muribus, sive nitedulis è rubis aut vepretis ad rodendam segetem prodeuntibus: quâ Numerii obscuritas & indignitas denotatur. ID.

81. *Ex deserto*] Cùm Gavii cujusdam Oleli filius esset, ab inopi ac vacuo patris horreo in Atiliam familiam per adoptionem transiit. Quod quasi jure quodam factum est. Nam cùm in deserto illo Gavii horreo ita pauca grana essent, ut calarentur, hoc est, voce numerarentur, (paucitas enim mensuram non requirebat:) meritò hic ejus filius à calatis granis in eam familiam, quæ Calatini cognomen habet, insitus est. MANUT. Vide Perizonii Animadv. Histor. cap. 1.

82. *Nominibus in tabulas relatis*] Mihi hæc videtur esse horum verborum sententia: Cùm subitò & præter omnium opinionem tabulis Censorum sua nomina *Sex. Atilius Serranus* interuisset, nomen suum ex tabula promulgationis sustulit, nec inter cæterorum Tribunorum promulgantium legem de Ciceronis reditu id voluit legi. GRÆVIUS.

posset. Quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatûs auctoritate oportere.

Hunc nemo erat, quin verissimè sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompeius, approbatâ laudatâque Cottæ sententiâ, dixit, sese otii mei causâ, ut omni populari concitatione defungerer, censere, ut ad senatûs auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adjungeretur. Cùm omnes certatim, aliúsque alio graviùs atque ornatiùs de mea salute dixisset, fierétque sine ulla varietate discessio: surrexit, ut scitis, Atilius hic Gavianus: nec ausus est, cùm esset emptus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Clamor senatûs, querelæ, preces, socer [83] ad pedes abjectus. Ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. Illi interea deliberatori merces, longâ interpositâ nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Januario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me.

35 . Cùm omni morâ, ludificatione, calumniâ, senatûs auctoritas impediretur: venit tandem concilii de me agendi [84] dies, VIII. kalendas Februar. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is qui est de vi reus. Actor hic, defensórque causæ meæ nihil progreditur, consilia expectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in judicium vocatur? quo se pacto gerunt? cùm forum, comitium, curiam multâ de nocte armatis hominibus ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos.

Venientem in forum, virum optimum & constantissimum, M. Cispium, tribunum plebis, vi depellunt: cædem in foro maximam faciunt: universíque, destrictis gladiis & cruentis in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissi-

---

83. *Socer*] Cn. Oppius. Post red. ad Quir.

84. *Concilii de me agendi*] Hoc est, in quo de me agatur. GRÆVIUS.

85. *Patricium & Prætorium*] Appium Pulchrum designat, qui & patriciæ gentis erat, & præturam eo anno gerebat; hic enim gladiatores eos, quos in funere Marci propin-

tissimum, meíque amantissimum, oculis quærebant, voce poscebant. Quorum ille telis libenter, in tanto luctu ac desiderio mei, non repugnandi, sed moriendi causâ, corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditûs reservasset. Subiit tamen vim illam nefariam consceleratorum latronum: &, cùm ad fratris salutem à populo Romano deprecandam venisset, pulsus è Rostris, in comitio jacuit, séque servorum & libertorum corporibus obtexit, vitámque tum suam noctis & fugæ præsidio, non juris judiciorúmque defendit. Meministis tum, Judices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas referciri, è foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum, non privatum aut plebeium, sed patricium & prætorium [85] esse arbitrarentur. Nihílque neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die criminationis esse in Sextium.

Atqui vis in foro versata est. Certè. Quando enim major? 36
Lapidationes persæpe vidimus: non ita sæpe, sed nimiùm tamen sæpe gladios: cædem verò tantam, tantos acervos corporum extructos, nisi fortè illo Cinnano [86] atque Octaviano die, quis unquam in foro vidit? Quâ ex concertatione animorum? nam ex pertinaciâ aut constantiâ [87] intercessoris oritur sæpe seditio, culpâ atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propositâ: oritur ex concertatione magistratuum: oritur sensim ex clamore primùm, deinde aliqua discessione concionis: vix, serò, & raro ad manus pervenitur: nullo verò verbo facto, nullâ concione advocatâ, nullâ lege recitatâ concitatam nocturnam seditionem quis audivit?

An verisimile est, ut civis Romanus, aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo pestifero ac perdito cive jampridem reipublicæ sanguine saginantur. Hîc jam de ipso accusatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribu-

propinqui sui daturus erat, P. Clodio fratri suo commodavit: ut videre est apud Dionem libro 49. & infrà. HOTOMAN.

86. *Cinnano die*] Est, in pugna illa Cinnana. *Dies* sæpè ponitur pro facto illius diei. GRÆVIUS.

87. *Pertinaciâ, aut constantiâ*] Pertinaciâ, cùm intercedit salutari legi: constantiâ, cùm perniciosæ. MANUTIUS.

tribunatu & cum præsidio magno fuisse: num illo die fuerit. Certè, certè non fuit. Victa igitur est causa reipublicæ, & victa, non auspiciis [88], non intercessione, non suffragiis: sed vi, manu, ferro. Nam, si obnuntiasset Fabritio is prætor, qui se servasse de cælo dixerat, accepisset respublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset. Si intercessisset collega Fabritio, læsisset rempublicam, sed rempublicam jure læsisset [89]: Gladiatores tu novitios, pro expectata ædilitate [90] suppositos cum sicariis è carcere emissis ante lucem immittas? magistratus templo dejicias? cædem maximam facias? forum purges [91]? &, cùm omnia vi & armis egeris, accuses eum, qui se præsidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset defendere?

37 Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut à suis munitus, tutò in foro magistratum gereret, rempublicam administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatûs, cùm se non modò contra vim & ferrum, sed etiam contra verba atque interfationem [92] legibus sacratis esse armatum putaret; venit in templum Castoris: obnuntiavit consuli [93]: cùm subitò manus illa Clodiana, in cæde civium sæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit, inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum & fustibus: à quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore & contrucidato, se abjecit exanimatus; neque ullâ aliâ re ab se mortem, nisi opinione mortis, depulit. Quem cùm jacentem & concisum plurimis vulneribus, extremo spiritu exsanguem & confectum viderent: defatigatione magis & errore, quàm misericordiâ & modo, aliquando cædere destiterunt.

Et causam dicit Sextius de vi? quid ita? quia vivit. At id non

88. *Non auspiciis* &c.] Magistratu quopiam renuntiante se spectasse de cælo, & signa vidisse, quæ cum populo agi, legésve ferri prohiberent. *Non intercessione*, quopiam Tribuno plebis intercedente, & comitia prohibente, nullam reddendo facti sui rationem. *Non suffragiis*, populo refragante, legémque promulgatam suis suffragiis repudiante. ABRAM.

89. *Jure læsisset*] Usus fuisset potestate legitima. IDEM.

90. *Ædilitate*] Quam eodem tempore petebas, quo has seditiones in Republ. concitasti. Ædilium verò fuit ludos exhibere: & eam ob rem ædilitatis candidati longè antè gladiatorum familias, belluas, & cætera ad ludos necessaria sibi comparabant. IDEM.

91. *Forum purges*] Vide Turnebum, Advers. lib. XX. cap. 3.

92. *Interfationem*] Nam non licebat Tribuno plebis loquenti interfari, seu interloqui. LAMB.

non suâ culpâ. Plaga una illa extrema defuit: quæ si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. Accusa Lentidium: non percussit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam tempori [94] exclamarit occisum. Ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit [95]?

An hæc ipsa vis est, non posse emori? an illa, quòd tribu- 38
nus plebis templum cruentavit? an, quòd, cùm esset ablatus, primúmque [a] resipisset, non se referri jussit? ubi est crimen, quod reprehenditis? Hîc quæro, Judices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuistísne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, majorúmque virtutem excitaturi? fuistísne aliquando rempublicam à funesto latrone repetituri? an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cùm rempublicam à facinorosissimis sicariis, & à servis esse oppressam, atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulcisceremini, si quidem liberi esse, & habere rempublicam cogitaretis: de ejus virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis?

At verò illi ipsi parricidæ, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturnâ, adeò vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paulo longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum [96] illum suum, transferendi in nos criminis causâ, occidere cogitarint. Sensit rusticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt) suum sanguinem quæri ad restinguendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam penulam [97] arripuit: cum

93. *Consuli*] Q. Metello habituro, ut puto, Comitia Ædilium. Ep. 3. lib. IV. ad Attic. FERRATIUS.

94. *Tam tempori*] Tam maturè, antequàm verè mortuus erat. GRÆVIUS. Istud *tempori* Gruterus è suis Palatinis eduxit. Victorius, Manutius, Lambinus, *tam temerè*. Vetus editio, *tam tempore*.

95. *Ferrum non recepit*] Vide Tusc. II. 17.

a Man. *resipuisset*

96. *Gracchum*] Numerium Quintium Gracchum, quem Clodiani occidere cogitarunt, ut à Sextianis interfectus putaretur. MANUTIUS.

97. *Mulionicam penulam*] Vestem rusticanam arcendis pluviis idoneam, quâ utuntur muliones & agasones. Lepidè verò fingit Quintium eâdem penulâ fuisse indutum, cùm primùm Romam ad comitia venit Quæsturam petiturus. Ex his enim fictis narrationibus, ut dicitur 1. de Oratore, orationi lepos adspergitur. ABRAM.

qua primùm Romam ad comitia venerat: memoria se corbe contexit. Cùm quærerent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore servatus est. Atque hoc scitis omnes, usque adeò hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sextium vivere. Quod nisi esset patefactum paulo citiùs, quàm vellem; non illi quidem morte mercenarii sui transferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato quodam scelere minuissent.

Ac, si tunc P. Sextius, Judices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset: non dubito, quin, si, modò esset in republica senatus, si majestas populi Romani revixisset, aliquando statua huic ob rempublicam interfecto in foro statueretur. Nec verò illorum quisquam, quos à majoribus nostris, morte obitâ, positos in illo loco atque in Rostris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam præponendus: qui cùm causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatûs, causam Italiæ, causam reipublicæ suscepisset; cúmque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod senserat; luce palàm à nefariis pestibus in deorum hominúmque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Ejus igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cujus mortem ornandam monumento sempiterno putaretis?

39 Homines, inquit, emisti, coëgisti, parasti. Quid uti faceret? senatum obsideret? cives indemnatos expelleret? bona diriperet? ædes incenderet? tecta disturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro è Rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsef-

98. *Nondum erat maturum*] Ut armis contra cives improbos viri boni uterentur. Cur autem maturum nondum esset, causam subjungit. Manutius.

99. *Non omnino manu sola*] Non à Clodianis tantùm operis, sed & à consulibus ipsis. Idem.

100. *Prætoris*] Ap. Claudii Pulchri, P. Clodii fratris. Idem.

1. *A. Serrano*] Tribunus enim plebis, alterius Tribuni acta poterat rescindere. Idem.

obſeſſum teneret? Hæc ut efficere poſſet, quæ fieri, niſi armis oppreſsâ republicâ, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum ſibi P. Sextius & copias comparavit.

At nondum erat maturum [98]: nondum res ipſa ad ejuſmodi præſidia viros bonos compellebat. Pulſi nos eramus, non omnino iſtâ manu ſolâ [99], ſed tamen non ſine iſta: vos taciti mirabamini. Captum erat forum anno ſuperiore, æde Caſtoris, tanquam arce aliquâ, à fugitivis occupatâ; ſilebatur. Omnia, hominum, cùm egeſtate, tum audaciâ perditorum, clamore, concurſu, vi, manu gerebantur: perferebatis. Magiſtratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo reſiſtebat. Gladiatores ex prætoris [100] comitatu comprehenſi, in ſenatum introducti, confeſſi, in vincula conjecti à Milone, emiſſi à Serrano [1]. Mentio nulla. Forum corporibus civium Romanorum conſtratum cæde nocturnâ. Non modò nulla nova quæſtio [2], ſed etiam vetera judicia ſublata. Tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem moribundúmque vidiſtis: alterius tribuni [3] plebis, divini hominis (dicam enim quod ſentio, & quod mecum ſentiunt omnes) divini, inſigni quâdam, inauditâ, novâ magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus eſt oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

Et tu hoc loco [4] laudas Milonem, & jure laudas. Quem enim 40
unquam virum tam immortali virtute vidimus? qui, nullo præmio propoſito, præter hoc, quod jam contritum & contemptum putatur, judicium bonorum, omnia pericula, ſummos labores, graviſſimas contentiones, inimicitiáſque ſuſcepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuiſſe, non verbis, quid oporteret à præſtantiſſimis viris in republica fieri, & quid neceſſe eſſet: Oportere hominum audacium, everſorum reipublicæ ſceleri, legibus & judiciis reſiſtere: Si leges non valerent,

2. *Nova quæſtio*] Nova quæſtio eſt, cùm ob criminis atrocitatem, novâ lege latâ, de aliquo quæritur. Quod in cauſa Milonis ob necem P. Clodii factum eſt. IDEM.

3. *Alterius Tribuni*] Milonis.

4. *Hoc loco*] Laudaverat, opinor, Milonem Sextii accuſator, quòd oppugnatam à Clodio domum defendiſſet. *Hoc loco*, inquit, id eſt cùm de oppugnata domo mentio fit. Et eſt imperfecta oratio: deeſt enim, cùm Sextium accuſes. Quod abſolutè dixit intrà. MANUT.

lerent, judicia non essent, si respublica vi consensúque audacium, armis oppressa teneretur; præsidio & copiis defendi vitam & libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiæ est: facere, fortitudinis: & sentire verò & facere, perfectæ cumulatǽque virtutis.

Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cujus laude plura dicam, non quò aut ipse hæc dici, quàm existimari malit, aut ego hunc laudis fructum præsenti libenter impertiam, præsertim cùm verbis consequi non possim: sed quòd existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii causam existimaturos. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicæ, sic ut civem [5] patriæ recuperare vellet ereptum. Simplex causa, constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiæ. Collegas adjutores habebat: consulis alterius summum studium, alterius animus penè placatus. De prætoribus unus alienus: senatûs incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia. Duo soli erant empti ad impediendum: qui si homines despecti & contempti, tantam rem sustinere [6] non potuissent, se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. Agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bonorum & fortium civium: quid republica, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid majoribus suis reddere deberet, diligentissimè cogitabat.

41 Huic gravitati hominis videbat ille gladiator se, si moribus ageret [7], parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere & terrere cœpit. Non movit hominem summa gravitate, summáque constan-

5. *Civem*] Scilicet Ciceronem.

6. *Sustinere*] Si consilium intercedendi omitterent. MANUT.

7. *Si moribus ageret*] Usitatum est, pro *si legibus ageret*: hoc est, si more institutóque civitatis ei resisteret. HOTOMAN.

8. *Id unquam esse facturum*] Unde id pendet? Sine libris melioribus hæc sanari non possunt. Cogitabam Ciceronem fortè scripsisse: *Quis unquam tam promptè Reip. causâ, nullis inimicitiis, nullis præmiis, nullâ hominum postulatione, aut etiam opinione, id unquam esset facturus?* aut, ut Lambinus conjecit, *id unquam eum esse facturum?* scilicet *putasset*: quamvis & ellipsis hæc sit insolens, & τὸ *unquam* bis repetitum feriat aures. GRÆVIUS.

9. *Pristini judicii*] Turpitudinem Judicum signi-

conſtantiâ: ſed quanquam dolor animi, innata libertas, prompta excellénſque virtus, fortiſſimum virum hortabantur, vi vim oblatam, præſertim ſæpius, ut frangeret & refutaret: tanta moderatio fuit hominis, tantum conſilium, ut contineret dolorem, neque eâdem ſe re ulciſceretur, quâ eſſet: laceſſitus ſed illum tot jam funeribus reipublicæ exultantem ac tripudiantem, legum, ſi poſſet, laqueis conſtringeret.

Deſcendit ad accuſandum. Quis unquam tam propriè reipublicæ causâ, nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla hominum poſtulatione, aut etiam opinione, id unquam eſſe facturum [8]? Fracti erant animi hominis. Hoc enim accuſante priſtini illius ſui judicii [9] turpitudinem deſperabat. Ecce tibi conſul, prætor, tribunus plebis [10], nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adſit [11], ne citetur, ne quæratur [12], ne mentionem omnino cuiquam judicum aut judiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi ſceleratorum hominum corroboratâ, legibus, judiciiſque ſublatis? Cervices tribunus plebis privato, præſtantiſſimus vir profligatiſſimo homini daret? an cauſam ſuſceptam affligeret? an ſe domi contineret? Et vinci turpe putavit, & deterreri. Etiam è republica credidit, ut quoniam ſibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in ſuo, neque in reipublicæ periculo pertimeſceret.

Quomodo igitur hoc in genere præſidii comparati accuſas 42
Sextium, cùm idem laudes Milonem? An, qui ſua tecta defendit: qui ab aris, focis, ferrum, flammámque depellit: qui ſibi licere vult tutò eſſe in foro, in templo, in curia: qui vitæ præſidium comparat: qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo præſidio caput, & cervices, & jugulum ac latera tutetur, hunc de vi accuſandum putas?

ſignificat, à quibus Clodius, de ſacris Bonæ Deæ violatis reus turpiter abſolutus eſt. Dixit autem *hoc accuſante*, acerrimum ejus in accuſando ſtudium ſignificans. HOTOM. Vide de turpitudine hujus judicii Senecam, ep. 98.

10. *Conſul, Prætor, Tribunus pl.*] Metellus, Appius, Serranus. MANUT.

11. *Ne reus adſit*] Ne Clodius accuſatus à Milone judicii diem obeat, ut ſcilicet Clodius factus Ædilis è judicii tendiculis evolaret. ABRAM.

12. *Ne quæratur*] Ne res in judicio cognoſcatur. Huc illa pertinent ex oratione poſt red. in ſen. *Primo de vi poſtulavit: poſtea quàm ab eodem judicia ſublata eſſe vidit; ne ille omnia vi poſſet efficere, curavit*, MANUTIUS.

Quis enim veſtrûm, Judices, ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure deſcripto, fuſi per agros ac diſperſi vagarentur, tantúmque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere, aut retinere potuiſſent? Qui igitur primi virtute & conſilio præſtanti extiterunt, ii perſpecto genere humanæ docilitatis atque ingenii, diſſipatos, unum in locum congregarunt, eóſque ex feritate illa ad juſtitiam atque manſuetudinem tranſduxerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ poſtea civitates nominatæ ſunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino & humano jure, mœnibus ſepſerunt.

Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem nihil tam intereſt, quàm jus atque vis. Horum utro uti nolimus, altero eſt utendum. Vim volumus extingui? jus valeat neceſſe eſt, id eſt, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia diſplicent, aut nulla ſunt? vis dominetur neceſſe eſt. Hæc vident omnes. Milo & vidit, & fecit, ut jus experiretur, vim depelleret. Altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero uſus neceſſariò eſt, ne virtus ab audacia vinceretur. Eadémque ratio fuit P. Sextii, ſi minùs in accuſando, (neque enim per omnes fuit idem neceſſe fieri) at certè in neceſſitate defendendæ ſalutis ſuæ, præſidióque contra vim & manum comparando.

43 O dii immortales! quemnam oſtenditis exitum nobis? quam ſpem reipublicæ datis? quotus quiſque invenietur tanta virtute vir, qui optimam quamque cauſam reipublicæ amplectatur? qui bonis viris deſerviat? qui ſolidam laudem verámque quærat? cùm ſciat, duo illa reipublicæ penè fata, Gabinium & Piſonem, alterum haurire quotidie ex pacatiſſimis atque opulentiſſimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quieſcentibus, ut eorum veteres illibatáſque divitias in profundiſſimum libidinum ſuarum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium tantam, tugurium ut jam videatur eſſe illa villa,

13. *Ædile ipſo*] P. Clodio. Hîc *accuſavit*, infra verò, *accuſat*, dicit: quia & jam acta res erat: & in Quirinalia dilata fuerat, indéque in nonas Maias. Eſt enim accuſatus

la, quam ipſe tribunus plebis pictam olim in concionibus explicabat, quo fortiſſimum ac ſummum civem in invidiam homo caſtus ac non cupidus vocaret? Alterum Thracibus ac Dardanis primùm pacem maximâ pecuniâ vendidiſſe? deinde, ut illi pecuniam conficere poſſent, vexandam his Macedoniam & ſpoliandam tradidiſſe? eundémque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis diviſiſſe? cogere pecunias maximas à Dyrrhachinis, ſpoliare Theſſalos, certam Achæis in annos ſingulos pecuniam imperaviſſe: neque tamen ullo in publico aut religioſo loco, ſignum, aut tabulam, aut ornamentum reliquiſſe? Hos ſic illudere, quibus omne ſupplicium atque omnis jure optimo pœna debetur? reos eſſe hos duos, quos videtis? Omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quiſquilias ſeditionis Clodianæ: ſed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi unquam de ſe pertimeſcent.

Nam quid ego de ædile ipſo [11] loquar, qui etiam diem dixit, 44
& accuſavit de vi Milonem? Neque hic tamen ullâ unquam injuriâ adducetur, ut eum tali virtute tantáque firmitate animi ſe in rempublicam fuiſſe pœniteat: ſed, qui hæc vident, adoleſcentes, quónam ſuas mentes conferent? Ille, qui monumenta publica, qui ædes ſacras, qui domos inimicorum ſuorum oppugnavit, excidit, incendit, qui ſtipatus ſemper ſicariis, ſeptus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinoroſorum concitavit, & ſervos ad cædem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat ædilis: accuſat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exultanten repreſſit. Hic, qui ſe eſt tutatus ſic, ut in privata re deos penates ſuos, in republica jura tribunatûs auſpiciáque defenderet: accuſare eum moderatè, à quo ipſe nefariè accuſatur, per ſenatûs auctoritatem non eſt ſitus.

Nimirum hoc illud eſt, quod de me potiſſimùm tu in accuſatione quæſiſti, quæ eſſet noſtra natio optimatium. Sic enim dix ſti. Rem quæris præclaram juventuti ad diſcendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. De qua pauca, Judices, dicam: &, ut

rus Milo, ante quàm Sextius poſtularetur: & tamen, abſoluto jam Sextio, reus adhuc fuit, re dilatâ: ut in libro II. ad Quintum fratrem epiſt. 3. & 6. ſcriptum eſt. MANUT.

ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio noſtro, nec ab ipſa cauſa P. Sextii abhorrebit oratio mea.

45 Duo genera ſemper in hac civitate fuerunt eorum, qui verſari in republica, atque in ea ſe excellentiùs gerere ſtuduerunt: quibus ex generibus alteri ſe populares, alteri optimates & haberi & eſſe voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda eſſe volebant, populares: qui autem ita ſe gerebant, ut ſua conſilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. Quis ergo iſte optimus? quis? De numero ſi quæris, innumerabiles. Neque enim aliter ſtare poſſemus. Sunt principes conſilii publici: ſunt, qui eorum ſectam ſequuntur: ſunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: ſunt municipales, ruſticíque Romani: ſunt negotia gerentes: ſunt etiam libertini optimates. Numerus, ut dixi, hujus generis latè & variè diffuſus eſt: ſed genus univerſum (ut tollatur error) brevi circumſcribi & definiri poteſt. Omnes optimates ſunt, qui neque nocentes ſunt, nec naturâ improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti. Eſto igitur, ut hi ſint, (quam tu nationem appellaſti) qui & integri ſunt, & ſani, & bene de rebus domeſticis conſtituti. Horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica ſerviunt, defenſores optimatium ipſíque optimates graviſſimi & clariſſimi cives numerantur, & principes civitatis.

Quid eſt igitur propoſitum his reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, & quo curſum ſuum dirigere debeant? id quod eſt præſtantiſſimum, maximéque optabile omnibus ſanis, & bonis, & beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, ſummi viri & conſervatores civitatis putantur. Neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non proſpiciant: neque ullum amplexari otium, quod abhorreat à dignitate.

46 Hujus autem otioſæ dignitatis hæc fundamenta ſunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda ſunt: religiones, auſpicia, poteſtates magiſtratuum, ſenatûs

a Lamb. *membra otioſæ dignitatis.*

14. *Nam impellimur*] Vel minima ſignificatione voluntatis eorum, quos auctores, & ſuorum ſtudiorum, vitiorúmque duces nacti

ſenatûs auctoritas, leges, mos majorum, judicia, juriſdictio, fides, provinciæ, ſocii, imperii laus, res militaris, ærarium. Harum rerum tot, atque tantarum eſſe defenſorem & patronum, magni animi eſt, magni ingenii, magnæque conſtantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo eſt eorum, qui aut propter metum pœnæ, peccatorum ſuorum conſcii, novos motus converſionéſque reipublicæ quærant; aut qui, propter inſitum quendam animi furorem, diſcordiis civium ac ſeditione paſcantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quàm ſuo deflagrare. Qui cùm auctores ſunt & duces ſuorum ſtudiorum vitiorúmque nacti, in republica fluctus excitantur; ut vigilandum ſit iis, qui ſibi gubernacula patriæ depopoſcerunt, enitendúmque omni ſcientiâ ac diligentiâ, ut conſervatis his, quæ ego paulo antè fundamenta ac [a] membra eſſe dixi, tenere curſum poſſint, & capere otii illum portum, & dignitatis. Hanc ego viam, Judices, ſi aut aſperam, aut arduam, aut plenam eſſe periculorum, aut inſidiarum negem, mentiar: præſertim cùm id non modò intellexerim ſemper, ſed etiam præter cæteros ſenſerim.

Majoribus præſidiis & copiis oppugnatur reſpublica, quàm 47
defenditur, propterea quòd audaces homines & perditi nutu impelluntur [14]: & ipſi etiam ſponte ſua contra rempublicam incitantur: boni neſcio quomodo tardiores ſunt, &, principiis rerum neglectis, ad extremum ipsâ denique neceſſitate excitantur: ita ut nonnunquam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam ſine dignitate retinere, ipſi utrumque amittant. Propugnatores autem reipublicæ qui eſſe voluerunt, ſi leviores ſunt, deſciſcunt: ſi timidiores, deſunt: permanent illi ſoli, atque omnia reipublicæ causâ perferunt, qui ſunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui à C. Graccho uſque ad [b] Q. Varium ſeditioſis omnibus reſtitit; quem nulla unquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ; qui, cùm florentem hominem in populari ratione L. Saturninum cenſor notaſſet, cúmque inſitivum Gracchum [15] contra vim multitudinis incitatæ cenſu prohibuiſſet, cúmque in

nacti fuerint, incitantur ad perturbandam Remp. Abram.

b Vid. Man. Lamb. C. Marium

15. *Inſitivum Gracchum*] C. Quintium Grac-

in eam legem, quam non jure rogatam judicarat, jurare unus noluiſſet, de civitate maluit, quàm de ſententia dimoveri: aut, ut vetera exempla, quorum eſt copia digna hujus imperii gloriâ, relinquam; néve eorum aliquem, qui vivunt, nominem: qualis nuper Q. Catulus fuit; quem neque periculi tempeſtas, neque honoris aura potuit unquam de ſuo curſu, aut ſpe, aut metu dimovere.

48 Hæc imitamini, per deos immortales! qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis. Hæc ampla ſunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc famâ celebrantur, monumentis annalium mandantur, poſteritati propagantur. Eſt labor, non nego: pericula magna, fateor. *Multæ inſidiæ* [16] *ſunt bonis*: veriſſimè dictum eſt. *Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, Inſcitia ſit*, inquit, *poſtulare, ſi tu laborem ſumma cum cura efferas nullum.* Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant.*

Præclara [17] enim illa præcepta dederat juventuti: ſed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capeſſendæ, olim erat magis pertimeſcenda, cùm multis in rebus multitudinis ſtudium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ diſcrepabat. Tabellaria lex ab L. Caſſio ferebatur. Populus libertatem agi putabat ſuam. Diſſentiebant principes, & in ſalute optimatium temeritatem multitudinis & tabellæ licentiam pertimeſcebant. Agrariam Tib. Gracchus legem ferebat. Grata erat populo. Fortunæ conſtitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contrà optimates, quòd eâ diſcordiam excitari videbant: &, cùm locupletes poſſeſſionibus diuturnis moverentur, ſpoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. Jucunda res plebi Romanæ. Victus enim ſuppeditabatur largè ſine labore. Repugnabant boni, quòd & ab induſtria plebem ad deſidiam avocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur. Multa

Gracchum: qui ſe Ti. Gracchi filium ſimulabat eſſe. Quo mendacio plebem uſque eò decepit, atque induxit, ut Tribunus plebis deſignatus ſit: cùm tamen è Firmo Piceno, obſcuriſſima ſtirpe, atque adeò ſervili ſanguine genitus eſſet. Vide Or. pro C. Rabirio. MANUTIUS.

16. *Multæ inſidiæ*] Jovis filium, Æacum fortaſſe, Accius poëta induxit ſuis liberis hæc præcipientem: quæ Cicero & hîc, & in oratione pro Plancio ad ſuam ſententiam accommodat. Accii verò ut hæc eſſe exiſtimo, facit illud, quod ſequitur, *Oderint, dum metuant*: quod Cicero ejuſdem poëtæ dicit

49 Multa etiam, noſtrâ memoriâ, quæ conſultò prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas à conſilio principum diſſideret. Nunc jam nihil eſt, quod populus à delectis, principibúſque diſſentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum eſt cupidus, & otio ſuo, & dignitate optimi cujuſque, & univerſæ reipublicæ gloriâ delectatur. Itaque homines ſeditioſi ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Romanum concitare poſſunt, quòd plebs perfuncta graviſſimis ſeditionibus ac diſcordiis, otium malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione ſunt: ſed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur.

Num vos exiſtimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum unquam in concione habuiſſe conductum? Nemo habuit. Ipſa enim largitio, & ſpes commodi propoſiti, ſine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves & honeſtos homines; ſed populi judiciis, atque omni ſignificatione florebant. His in theatro plaudebatur: hi ſuffragiis, quod contenderant, conſequebantur. Horum homines nomen, orationem, vultum, inceſſum amabant. Qui autem adverſabantur ei generi, graves & magni homines habebantur; ſed valebant in ſenatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini jucundi non erant, ſuffragiis offendebatur ſæpe eorum voluntas: plauſum verò etiam ſi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccaſſet, pertimeſcebat. Attamen, ſi qua res erat major, idem ille populus horum auctoritate maximè commovebatur.

50 Nunc, niſi me fallit, in eo ſtatu civitas eſt, ut, ſi operas conductorum removeris, omnes idem de republica ſenſuri eſſe vi-

dicit eſſe. Porrò id ex Accii tragœdia, Atreo, ut opinor, ſumptum eſſe, oſtendit Annæus Seneca libro de Clementia 11. quod Officiorum libro 1. planè cognoſcitur. Uſurpantur & Philippica 1. Idem.

17. *Præclara*] Excuſat poëtam, qui dixerit, *Oderint, dum metuant*: quod eſt ad confirmandas improborum civium mentes aptiſſimum dictum. Scripſit, inquit, hoc, qui ſcripſerat jam illa *Multæ inſidiæ ſunt bonis*, & quæ ſequuntur. Non enim verebatur, ut in eo, quod Atreum dicentem facit, juventuti noceret, quam utiliſſimis ac ſaluberrimis illis præceptis, ex Æaci perſona prolatis jam imbuerat. Idem.

deantur. Etenim tribus locis significari maximè populi Romani judicium ac voluntas potest, concione, comitiis, ludorum, gladiatorúmque consessu. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem esset non conducta, sed vera, in qua populi Romani consensus perspici posset [18]? Habitæ sunt multæ de me à gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum aspicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum necessariò turbulentæ.

Habuit de eodem me P. Lentulus consul concionem: concursus est populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit. Egit causam summa cum gravitate copiáque dicendi, tanto silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut unquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompeius, qui se non solùm auctorem meæ salutis, sed etiam supplicem populo Romano exhibuit. Hujus oratio & pergravis, & grata concioni fuit. Sic contendo, nunquam neque sententiam ejus auctoritate, neque eloquentiam jucunditate fuisse majorem.

Quo silentio sunt auditi de me cæteri principes civitatis? quos idcircò non appello hoc loco, ne mea oratio, si minùs de aliquo dixero, ingrata; si satis de omnibus, infinita esse videatur. Cedò nunc ejusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Quis non modò approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam

---

18. *In qua populi Romani consensus perspici posset*] Lambinus putat deesse hìc negationem. Repugnat Gruterus. Lambino assensuros arbitror omnes, qui intellexerint quid agatur. Hoc proposuit Cicero, *in eo statu* esse civitatem, ut, si operæ *conductorum* removeantur, omnes idem de Republica sensuri sint. Id probat experientiâ, per enumerationem trium locorum, quibus *significari maximè populi Romani judicium ac voluntas potest*. Primus locus est concio. Atqui *per hos*, inquit, *annos* nulla fuit populi Romani *vera* concio, in qua non ejus perspici *consensus posset*. Si quæ fuerunt *turbulentæ*, eæ non populi Romani, sed conductorum ac perditorum hominum coïtiones. De conductis vide cap. 49. & 53. Quæ cùm ita esse censeam, nihil tamen mutare ausim, ubi consentiunt omnes, ne Lambino quidem excepto, editores. OLIVETUS.

19. *Ornamenta confecit*] Quadringenta millia nummûm. Hæc enim ad equestrem dignitatem ornandam necessaria erant. Quòd si cui minus esset, eques esse non poterat. Itaque Horatius: *Si quadringentis sex septem millia desunt, Plebs eris.* Vide & *Fam.* X. ep. ad D. Brutum. Quæritur autem hìc, nec injuriâ, quî potest Gellius equestris ordinis nomen retinere, si ornamenta confecit

dicam loqui, ſed vivere ac ſpirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam: ſéque, ſi eum audiret, ſcelere adſtringi arbitraretur?

Venio ad comitia, ſive magiſtratuum placet, ſive legum. Leges videmus ſæpe ferri multas. 51 Omitto eas, quæ feruntur ita, vix ut quini, & hi ex alia tribu, qui ſuffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum atque ereptorem libertatis eſſe dicebat, in illa ruina reipublicæ dicit ſe legem tuliſſe. Quis eſt, qui ſe, cùm contra me ferebatur, iniſſe ſuffragium confiteatur? Cùm autem de me eodem ex ſenatuſconſulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis eſt, qui non profiteatur ſe affuiſſe, & ſuffragium de ſalute mea tuliſſe? Utra igitur cauſa popularis debet videri: in qua omnes honeſtates civitatis, omnes ætates, omnes ordines unà conſentiunt? an in qua Furiæ concitatæ tanquam ad funus reipublicæ convolant?

An, ſicubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, viro clariſſimo, atque optimo conſule, & ordine equeſtri; cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit [19], id erit populare? Eſt enim homo iſte populo Romano deditus [20]. Nihil vidi magis. Qui, cùm ejus adoleſcentia in ampliſſimis honoribus ſummi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuiſſet, uſque eò non fuit popularis, ut bona ſolus comeſſet. Deinde ex impuro adoleſcente & petulante, poſteaquàm rem paternam ab idiotarum [21] divitiis ad philoſophorum regulam perduxit, Græculum ſe atque otioſum putari voluit: ſtudio literarum ſe ſubitò dedidit.

fecit'] Jam enim & ex Horatio, & ex ipſo Cicerone probatum eſt; qui equeſtri cenſu non eſſet, hoc eſt, qui quadringenta millia non haberet, eum in equeſtri ordine locum non habuiſſe. Ad hanc dubitationem ſuppeditat facilè, quod reſpondeam, antiquitatis obſervatio. Primùm illud dicimus: equites equeſtri loco à cenſore motos eſſe, vel ob tenuitatem, vel ob culpam. Gellius ob tenuitatem movendus erat: ideò tamen moveri non potuerat, quia detrimentum illud rei familiaris poſt conditum luſtrum fecerat. Ut, etiam ſi quadringenta millia poſſidere deſiiſſet, in equeſtri tamen ordine eò uſque permanere poſſet, donec cenſores creati cujuſque rem æſtimarent; equeſtri cenſu ſenatores, equites, judices vel in ordine quemque ſuo ac loco retinerent, vel ejicerent. MANUTIUS.

20. *Populo Romano deditus*] Jocari videtur in Gellii cognomen: nam Poplicola vocabatur. Dio lib XLVII. IDEM.

21. *Idiotarum*] Hominum imperitorum, qui vulgarem quandam ſine modo vivendi rationem ſequuntur. At Philoſophi, doctrinâ inſtructi & temperati, exquiſitum quoddam vitæ genus accuratè ſervant. HOTOM. Vide Victorium lib. XXII. Var. lect. cap. 6.

Nihil ſanè Attæ [22] juvabant. Anagnoſtæ [23], libelli etiam pro vino ſæpe oppignerabantur : manebat inſaturabile abdomen, copiæ deficiebant. Itaque ſemper verſabatur in ſpe rerum novarum : otio & tranquillitate reipublicæ conſeneſcebat.

52 Ecquæ ſeditio unquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui ſeditioſus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit unquam bono? bene dixit? immo, quem fortem & bonum civem non petulantiſſimè eſt inſectatus? qui, ut credo, non libidinis causâ, ſed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me ſuffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis & gratulationibus parricidarum. In quo tamen eſt me ultus, cùm illo ore [24] inimicos eſt meos ſuaviatus. Qui, quaſi meâ culpâ bona perdiderit, ita ob eam ipſam cauſam eſt mihi inimicus, quia nihil habet. Utrùm ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comediſti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare : ut, ſi ego conſul rempublicam contra te & gregales tuos defendiſſem, in civitate eſſe me nolles? Te nemo tuorum videre vult : omnes aditum, ſermonem, congreſſum tuum fugiunt : te ſororis filius Poſtumus, adoleſcens gravis, ſenili judicio, notavit, cùm in magno numero tutorem liberis non inſtituit. Sed elatus odio, & meo, & reipublicæ nomine, quorum ille utri ſit inimicitior neſcio. Plura dixi, quàm dicendum fuit, in furioſiſſimum atque egentiſſimum ganeonem.

Illuc revertor : contra me cùm ſit actum, capta urbe atque oppreſſa, Gellium, Firmidium, Titium, ejuſdem modi Furias, illis mercenariis gregibus duces & auctores fuiſſe, cùm ipſe lator nihil ab horum turpitudine, audaciâ, ſordibus abhorreret. At, cùm de dignitate mea ferebatur, nemo ſibi nec valetudinis excuſationem, nec ſenectutis, ſatis juſtam putavit : nemo fuit, qui ſe non rempublicam mecum ſimul revocare in ſuas ſedes arbitraretur.

Videa-

22. *Attæ*] Græculos *Attas* appellat, id eſt, ſenes. Feſtus Pompeius : *Atta pro reverentia ſeni cuilibet dicimus : quaſi eum avi nomine appellemus.* Abram.

23. *Anagnoſtæ*] Lectores. Eos enim ſervos Græco nomine dicebant Anagnoſtæ, quorum opera in legendis libris uterentur. Idem.

24. *Illo ore*] Catull. LXXVIII.

25. *Nuper*] Biennio antè, Cæſare & Bibulo Coſſ.

Videamus nunc comitia magistratuum. Fuit collegium nu- 53
per [25] tribunitium, in quo tres minimè, vehementer duo populares existimabantur. Ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi potestas non erat, duos à populo Romano prætores video esse factos: &, quantum sermonibus vulgi & suffragiis intelligere potui, præ se populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum constantem & egregium, & Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiam si nihil agere [26] potuissent, tamen voluntate ipsa gratum fuisse. Jam de C. Fannio quæ sit existimatio, videmus: quod judicium populi Romani in honoribus ejus futurum sit nemini dubium esse debet.

Quid? populares illi duo quid egerunt? Alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil [27]: senserat tantùm de republica aliud, atque homines expectabant, vir & bonus, & innocens, & bonis viris semper probatus: quòd parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, & quòd illum esse populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillimè pervenisset. Alter, qui ita se in populari ratione jactaret, ut auspicia, legem Æliam, senatûs auctoritatem, consulem, collegas, bonorum judicium, nihil putaret, ædilitatem petivit cum bonis viris & hominibus primis, sed non præstantissimis opibus & gratiâ: tribum suam non tulit [28]: Palatinam denique, per quam omnes illæ pestes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, jam non esse popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat: eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos judicet.

Veniamus ad ludos. Facit enim, Judices, vester iste in me 54
animorum oculorúmque conjectus, ut mihi jam licere putem remissiore

---

26. *Nihil agere*] Quia, licet quotidiè de cælo servarent, ut Vatinio leges ferenti impedimento essent; ille tamen auspiciis neglectis, & multas, & Reipublicæ exitiosas, pro Cæsaris potentia, pertulit. MANUTIUS.

27. *Tulerat nihil*] Legem quidem promulgavit, sed non tulit. IDEM.

28. *Tribum suam non tulit*] *Ferre tribum suam*, id est, obtinere suffragia Tribûs: non tulit ergo, id est, adversariam illam sibi habuit. HOTOM.

remiſſiore uti genere dicendi. Comitiorum & concionum ſignificationes interdum veræ ſunt, nonnunquam vitiatæ atque corruptæ: theatrales gladiatoriíque conſeſſus dicuntur omnino ſolere, levitate nonnullorum, emptos plauſus, & exiles, & raros excitare. Attamen facile eſt, cùm id fit, quemadmodum, & à quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maximè applaudatur? neminem veſtrûm fallit. Sit hoc ſanè leve: quod non ita eſt, quoniam optimo cuique impertitur: ſed, ſi eſt leve, homini gravi leve eſt: ei verò, qui pendet à rebus leviſſimis, qui rumore, & (ut ipſi loquuntur) favore populi tenetur, & ducitur; plauſum, immortalitatem, ſibilum, mortem videri neceſſe eſt.

Ex te igitur, Scaure, potiſſimùm quæro, qui ludos apparatiſſimos magnificentiſſimóſque feciſti, ecquis iſtorum popularium tuos ludos aſpexerit: ecquis ſe theatro, populóque Romano commiſerit. Ipſe ille maximè ludius [29], non ſolum ſpectator, ſed actor, & acroama [30]; qui omnia ſororis embolia [31] novit; qui in cœtum mulierum pro pſaltria adducitur; nec tuos ludos aſpexit in illo ardenti tribunatu ſuo, nec ullos alios, niſi eos, à quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, ſe ludis homo popularis commiſit omnino, cùm in templo Virtutis honos habitus eſſet virtuti, Caiíque Marii, conſervatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus, & reipublicæ defenſori, ſedem ad ſalutem præbuiſſet.

Quo

29. *Ludius*] Ludios fuiſſe credo, ut ex oratione de Haruſpicum reſponſis conjicio, qui, dum agerentur ludi, in ſcena pſallerent. Ludium hîc appellat credo P. Clodium, quòd ludis magnopere delectari ſolitus eſſet: qui tamen Scauri ludos noluit adſpicere, cùm populi clamores & ſibila metueret. MANUT.

30. *Acroama*] Recitator. IV. 22. in Verrem. *Ne tamquam*, inquit, *feſtivum acroama è convivio ſine corollario diſcederet.* Accedit Macrobius: cujus hæc ſunt lib. II. Saturn. *Delectatus inter cœnam erat Auguſtus pueris ſymphoniacis Turonii Flacci mangonis, atque eos frumento donaverat, cùm in alia acroamata fuiſſet liberalis nummis.* Et Suetonius in Veſpaſiano: *vetera acroamata revocavit.* Ut omittantur aliorum teſtimonia. Alibi, *acroama* etiam pro ipſa re, quæ recitatur, uſurpari videmus: ut in orat. pro Archia: quæ eſt jucunda narratio, & cantilena, & quidquid eos, qui audiunt, oblectat. IDEM.

31. *Sororis embolia*] Quia de ſcena ſermo, manifeſtum eſt alludi ad embolia fabularum, quæ & ἐπεισόδια dicuntur, hoc eſt, digreſſiones à fabula. Ludit autem in ambiguitate verbi. Nam quia ἐμβόλιον eſt, quod extrinſecus inſeritur & immittitur, traductum eſt hoc verbum ad pudenda maſcu-

Quo quidem tempore, quid populus Romanus sentire se ostenderit, utroque in genere declaratum est: primò, cùm, audito senatûs consulto [32], ore ipsi, atque absenti senatui plausus est ab universis datus: deinde, cùm senatoribus singulis spectatum è senatu redeuntibus. Cùm verò ipse, qui ludos faciebat, consul assedit: stantes, &, manibus passis, gratias agentes, & lacrymantes gaudio, suam erga me benevolentiam ac misericordiam declararunt. At, cùm ille furibundus, incitatâ illâ suâ vecordi mente, venisset, vix se populus Romanus tenuit: vix homines odium suum à corpore ejus impuro atque infando represserunt. Voces quidem, & palmarum intentus, & maledictorum clamorem omnes profuderunt. 55

Sed quid ego populi Romani animum virtutémque commemoro, libertatem jam ex diuturna servitute respicientis in eo homine, cui tum petenti jam ædilitatem ne histriones quidem coràm sedenti pepercerunt? Nam cùm ageretur Togata [33], Simulans, ut opinor, caterva tota, clarissimâ concentione [34] in ore impuri hominis imminens concionata est. *Huic vitæ tuæ*... &, *Post-principia*, *atque exitus vitiosæ vitæ*! sedebat exanimatus: & is, qui antea cantorum convicio [35] conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna varietate sententiarum nunquam ullum fuisse locum, in quo aliquid à poëta dictum cadere in tempus nostrum videretur, quod

masculina, ut ex Hesychio docuit Grævius. Itaque omnia *embolia sororis* novit, est acutè dictum, pro *amores sororis*, in quibus & ipse erat. Ernestus.

32. *Cùm, audito Senatus-Consulto* auctori ipsi atque.] Divina Memmii approbata conjectura, qui conjecit legendum esse, *auctori ipsi*, atque sic reponendum existimavi. Alii legi posse putant, *præconi ipsi*. Alii *consuli ipsi*. Quorum neutrum probo. Vulgata autem lectio, à qua antiqua non discrepat, *ore ipsi*, ferri non potest. Lambinus.

33. *Togata*] Togatam, nomine Simulantem, agebant histriones: omnis grex sive chorus, quoties aliquid cantandum erat quod in probrum Clodii verti posset, ei imminens & defixis in eum oculis clarissimo concentu resonabat. Hæc præserim hemistichia, quæ Clodii moribus apprime convenirent: *Huic vitæ tuæ*. Item, *Postprincipia*, &c. Abram.

34. *Concentione*] Histriones olim, cùm fabulas agerent, numeroso cantu recitasse, vel hic locus argumento esse potest. Manut.

35. *Convicio*] *Convicium* quasi *convocium* dictum esse Ulpianus quoque testatur. Cicero pro Archia: *Suppeditat nobis ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convicio defessæ conquiescant*. Modò dixit, *concentione*. Hotom.

aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. Et, quæso, hoc loco, Judices, ne qua me levitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poëtis, de histrionibus, de ludis in judicio loquar.

56 Non sum tam ignarus, Judices, causarum, non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnes undique flosculos carpam, atque delibem. Scio, quid gravitas vestra, quid hæc advocatio, quid ille conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus postulet. Sed mihi sumpsi hoc loco doctrinam quandam juventuti, qui essent optimates. In ea explicanda demonstrandum est, non esse populares omnes eos, qui putentur. Id facillimè consequar, si universi populi judicium verum & incorruptum, & si intimos sensus civitatis expressero. Quid fuit illud, quòd, recenti nuntio de illo senatus-consulto, quod factum est in templo Virtutis, ad ludos scenámque perlato, consessu maximo, summus artifex, & mehercule semper partium in republica, tanquam in scena, optimatium, flens, & recenti lætitiâ, & misto dolore ac desiderio mei, egit apertè multò gravioribus verbis meam causam, quàm egomet de me agere potuissem? Summi enim poëtæ ingenium non solùm arte sua, sed etiam dolore exprimebat. *Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuverit, statuerit, steterit cum Achivis.* Vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstrabat. Revocabatur [36] ab universis. *Re dubia, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.* Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? cùm jam, omisso gestu, verbis poëtæ, & studio actoris, & expectationi nostræ plauderetur? *Summum amicum, summo in bello*... (nam illud ipse actor adjungebat [37] amico animo: & fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant) *summo ingenio præditum.*

57 Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulo pòst in eadem fabula sunt acta? *O pater*.... Me, me ille absentem,

---

36. *Revocabatur*] Cogebat populus histriones, quæ semel dicta placuerant, sæpius iterare. MANUT.

37. *Adjungebat*] De suo, non à poëta scriptum. Nam, *summo ingenio præditum*, non ita conveniebat in hominem militarem, de quo proxima superiora dicta sunt; ut in Ciceronem, qui inter omnes cives ingenii laude, scientiáque eminebat. IDEM.

ſentem, ut patrem, deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii ſæpe in ſenatu patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis noſtris incendiis ac ruinis, cùm patrem pulſum, patriam afflictam deploraret, domum incenſam everſámque? ſic egit, ut demonſtratâ priſtinâ fortunâ, cùm ſe convertiſſet, *Hæc omnia vidi inflammari*.... fletum etiam inimicis atque invidis excitaret. Prô dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita & acta & ſcripta videntur eſſe, ut vel à Catulo, ſi revixiſſet, præclarè poſſe dici viderentur. Is enim liberè reprehendere, & accuſare populi nonnunquam temeritatem ſolebat, aut errorem ſenatûs: *O ingratifici Argivi, inanes Graii, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum. Non enim ingrati, ſed miſeri, quibus reddere ſalutem, à quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam unquam gratior, quàm in me univerſi. Sed tamen illud ſcripſit diſertiſſimus poëta pro me: egit fortiſſimus actor, non ſolùm optimus, de me, cùm omnes ordines demonſtraret, ſenatum, equites Romanos, univerſum populum Romanum accuſaret: *Exulare ſinitis, ſiviſtis pelli, pulſum patimini.* Quæ tum ſignificatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab univerſo populo Romano in cauſa hominis non popularis, equidem audiebamus: exiſtimare faciliùs poſſunt, qui adfuerunt.

Et, quoniam me huc provexit oratio, hiſtrio caſum meum 58 toties collacrymavit, cùm ita dolenter ageret cauſam meam, ut vox ejus illa præclara lacrymis impediretur. Neque poëtæ, quorum ego ſemper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eáque populus Romanus non ſolùm plauſu, ſed etiam gemitu ſuo comprobavit. Utrùm igitur hæc Æſopum potiùs pro me, aut Accium dicere oportuit, ſi populus Romanus liber eſſet, an principes civitatis? Nominatim ſum appellatus in Bruto [38], *Tullius* [39], *qui libertatem civibus ſtabiliverat.* Millies revocatum eſt. Parúmne videbatur populum Romanum judicare, id à me & à ſenatu

38. *In Bruto*] Accii tragœdia, de qua libro I. de Divinatione, & apud Varronem de linguâ Latinâ lib. IV. mentio fit. IDEM.

39. *Tullius*] Cùm enim Brutum Æſopus nominare deberet, Tullium nominavit: quòd ut Brutus, Tarquinio rege pulſo, ſic Cicero, conjuratione oppreſſâ, libertatem civibus ſtabiliverat. IDEM.

esse constitutum, quod perditi cives sublatum per nos criminabantur? Maximum verò populi Romani judicium universo consessu gladiatorio declaratum est. Erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipso, & illo Q. Metello [40], cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maximè delectatur. In hunc consessum P. Sextius tribunus plebis, cùm ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, & se populo dedit, non plausûs cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. Venit (ut scitis) ad columnam Meniam [41]. Tantus est ex omnibus spectaculis usque à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut nunquam major consensio, aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? Aliúsne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi, invisíque fuerimus?

59 Equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque verò ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate universi, cùm illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem & dignitatem populo Romano caram esse universo?

At verò & ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique suorum omnium, sed Græculorum instituto, concionem interrogare solebat, Vellétne me redire: &, cùm erat reclamatum semivivis mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, cùm quotidie gladiatores

40. *Q. Metello*] Pio, Numidici filio: cujus memoriæ P. Scipio is, qui postea Pompeii Magni socer fuit, gladiatores dedit. Erat enim, ut scripsit Dio, ab eo adoptatus: ideóque & Metellum, & Scipionem appellari in epistolis Ciceronis, atque etiam in antiquis nummis, licet animadvertere. MANUTIUS.

41. *Columnam Meniam*] E quâ gladiatorum pugna in foro spectabatur. Quod ex Pediano satis constat. IDEM.

42. *Ut, Mater te appello*] Ut Memnoni Auroræ filio similis videretur: cujus imago interfecti & insepulti per quietem matri apparens ita fatur:

Mater te appello, quæ curam somno suspensam levas,

Neque

res spectaret, nunquam est conspectus. Cùm veniret, emergebat subitò, cùm sub tabulas subrepserat, ut, *Mater te appello* [42] .... dicturus videretur. Itaque illa via latebrosa, quâ spectatum ille veniebat, Appia [43] jam vocabatur. Qui tamen, quoquo tempore conspectus erat, non modò gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant.

Videtísne igitur, quantum inter populum Romanum, & concionem intersit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari?

Tu mihi [44] etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipse Carthaginem sua voluntate ad supplicium, quàm sine iis captivis, à quibus ad senatum missus erat, Romæ manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas, & homines armatos.

Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, & 60
quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriæ putet idcirco exisse, ut ita redirem? Quem enim unquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? Cujus unquam propter salutem, nisi meam, senatus publicè sociis populi Romani gratias egit? De me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legatíque essent, salutem & vitam meam custodirent. In una mea causa post Romam conditam factum est, ut literis consularibus ex senatus-consulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. Quod nunquam senatus in universæ reipublicæ periculo decrevit, id in unius mea salute conservanda decernendum

Neque te mei miseret. Surge, & sepeli natum.
Quemadmodum igitur Memnonis umbra de terra subitò exsistit, & ad matrem illa pronunciat; sic Atilius, cùm sub tabulas subrepserat, emergebat subitò, ut quasi Memnon, *Mater te appello*, dicturus videretur. Idem. Vide Tuscul. I. 44.

43. *Appia*] Nisi me conjectura fallit, *Atilia*, rectiùs legetur, quàm *Appia*: ut ab Atilii tribuni pl. nomine via illa, quâ spectatum veniebat, à ridiculis ac facetis hominibus Atilia diceretur. Idem.

44. *Tu mihi*] Exprobraverat Ciceroni adversarius, voluisse illum per vim redire turpiter in urbem, neque imitatum fuisse M. Regulum. Ferratius.

dum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem æquè ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctûs & mœroris fuerunt. Quis est Italiæ locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis studium salutis meæ, testimonium dignitatis?

61 Nam quid ego illa de me divina senatus-consulta commemorem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum est, cùm vir is [45], qui tripartitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit, de scripto sententiâ dictâ, mihi uni testimonium patriæ conservatæ dedit? cujus sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis: idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteri temporis sempiternam. Vel quod est postridie decretum in curia, populi ipsius Romani, & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de cælo servaret: ne quis moram ullam afferret: si quis aliter fecisset, eum planè eversorem reipublicæ fore, idque senatum gravissimè laturum: & ut statim de ejus facto referretur. Qua gravitate sua, cùm frequens senatus nonnullorum scelus audaciámque tardasset; tamen illud addidit, si diebus quinque [46], quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperatâ.

62 Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia, salutis meæ causâ convenerant, agerentur gratiæ: atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur. Hæc erat studiorum in mea salute contentio: ut ii, qui à senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus

45. *Vir is*] Cn. Pompeius.

46. *Diebus quinque*] Comitialibus.

47. *Ad unum dicto citiùs Metelli casum*] Optima est non modò interpretandi ratio, verùm etiam corrigendi, cùm similia similibus conferuntur. Videbam in tribus illis dictionibus, *Unum dicto citiùs*, latere mendum: nec tamen aut ex scriptis libris, aut ex ingenio sinceram lectionem assequebar. Recurri ad similem locum in oratione post reditum in senatu. Legi: continuò veritas illuxit. Intellexi enim, ubi nunc est in omnibus impressis libris, *Ad unum dicto citiùs Metelli casum*, reponendum esse, *Ad Numidici illius Metelli casum*. Quod ut aliis quoque ita videatur, verba subscribam; quæ sunt in oratione post reditum: *Ut habetes in consilio & fratrem ab inferis socium rerum mearum, & omnes Metellos, præstantissimos cives, ex Acheronte excitatos, in quibus Numidicum illum Metellum, cujus quondam de patria discessus honestus ipsi, bonis omnibus luctuosus visus est.* Solet autem Cicero; cùm de Numidico Metello mentionem

rebus unus est solus inventus, qui ab hac tam impensa voluntate bonorum palàm dissideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maximè ex magnis contentionibus reipublicæ fuisset inimicus, de mea salute retulerit. Qui excitatus cùm summa auctoritate P. Servilii, tum incredibili quadam gravitate dicendi, cùm ille omnes propè ab inferis evocasset Metellos, & ad illius generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatem, propinqui sui mentem à Clodianis latrociniis reflexisset: cùmque eum ad domestici exempli memoriam, & ad unum dicto citius Metelli casum [47] vel gloriosum, vel gravem convertisset, collacrymavit, ut vir egregius ac verè Metellus, totúmque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit; nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejusdem sanguinis potuit sustinere, & mecum absens beneficio rediit in gratiam. Quod certè, si est aliquis sensus in morte præclarorum virorum, cùm omnibus Metellis, tum verò uni viro fortissimo, & præstantissimo civi gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum meorum.

Reditus verò meus qui fuerit, quis ignorat? quemamodum 63
mihi advenienti, tanquam totius Italiæ, atque ipsius patriæ dexteram porrexerint Brundusini; cùm ipsis nonis Sextilibus idem dies adventûs mei fuisset, qui & natalis idem carissimæ filiæ, quam ex gravissimo tum primùm desiderio luctúque conspexi; idem etiam ipsius coloniæ [48] Brundusinæ, idémque Salutis [49]: cùmque me domus eadem optimorum & doctissimorum virorum, Lenli Flacci, & patris, & fratris ejus, lætissima accepisset,

---

tionem facit, eum hoc prænomine *ille*, insignire, utpote Metellorum omnium præstantissimum. Sic in oratione pro Archia: *Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio.* MANUT.

48. *Ipsius coloniæ*] Coloniæ sic deducebantur. Coloni sub signis à curatoribus agrariis centuriati ducebantur. Deinde cùm ad coloniæ locum ventum erat, vexillo statuto, aratrum circumducebatur, ut territorium coloniæ definiretur: quod mox limitibus decumanis, cardinibus actuariis distinguebatur, & in centurias dividebatur: è quibus certus modus viritim sortitò assignabatur. Quòd si illic oppidum non esset, locus urbis aratro designabatur, ritu Hetrusco. Atque ista fiebant omnia auspicatò; coloniáque lustrabatur ab eo, qui deducebat; & eligebantur bonis nominibus, qui hostias ad eam lustrandam ducerent. Quotannis autem coloni coloniæ suæ natalem magnâ religione colebant. TURNEB.

49. *Salutis*] In eundem diem inciderat dedicatio templi Salutis. Vide lib. 4. ad Att. epist. 1. ABRAM.

ſet, quæ proximo anno mœrens receperat, & ſuo præſidio periculóque defenderat: cúmque itinere toto urbes Italiæ feſtos dies agere adventûs mei videbantur; viæ multitudine legatorum undique miſſorum celebrabantur; ad urbem acceſſus incredibili hominum multitudine, & gratulatione florebat; iter à porta, in Capitolium aſcenſus, domum reditus erat ejuſmodi, ut ſumma in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miſeram atque oppreſſam fuiſſe.

Habes igitur, quod ex me quæſiſti, qui eſſent optimates. Non eſt natio, ut dixiſti: quod ego verbum agnovi: eſt enim illius, à quo uno maximè P. Sextius ſe oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri & concidi cupivit: qui C. Cæſarem, mitem hominem, & à cæde abhorrentem ſæpe increpuit, ſæpe accuſavit, cùm affirmaret, illum nunquam, dum hæc natio viveret, ſine cura futurum. Nihil profecit de univerſis: de me agere non deſtitit: me oppugnavit primùm per indicem Vettium [50], quem in concione de me [51], & de clariſſimis viris [52] interrogavit. In quo tamen eos cives conjunxit eodem periculo & crimine, ut à me inierit gratiam, quòd me cum ampliſſimis & fortiſſimis viris congregavit.

64 Sed poſtea mihi, nullo meo merito, niſi quòd bonis placere cupiebam, omnes eſt inſidias ſceleratiſſimè machinatus. Ille ad eos, à quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti [53] afferebat: ille hominem mihi amiciſſimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret, atque à me ipſo caveret: ille ſe ſic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proſcriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis digniſſimus, quibuſ-

50. *Indicem Vettium*] Indicavit L. Vettius negotium ſibi à clariſſimis viris eſſe demandatum, ut Cn. Pompeium occideret. Id à Vatinio tribuno pl. & Cæſare conſule fictum, ſuſpicio fuit: cùm, indicis falſitas manifeſtis ſignis argueretur, Vettius in carcere occultè ſtrangulatus eſt: de quo in oratione in Vatinium, & Sueton. in Julio. MANUTIUS.

51. *De me*] An ego Vettio auctor atque impulſor ad necem Pompeii fuiſſem. IDEM.

52. *Clariſſimis viris*] M. Bibulo, tum conſule; L. Lucullo conſulari, & triumphali; C. Curione, conſulari, & triumphali; L. Domitio Ahenobarbo, qui tum præturam petebat; L. Lentulo qui conſulatum petebat; L. Æmilio Paulo, qui tum quæſtor Macedoniam obtinebat; aliis privatis, quos enumerat in epiſtola ad Atticum penultimâ libri 11. & Orat. in Vatinium. IDEM.

53. *Aliquid defecti*] Non agnoſco Latinam vocem: & apparet mendum. Tribus modis corrigi poteſt, *aliquid ficti*, *aliquid effecti*.

quibuſcum vivit, tabulam [54], eſſe, ſe ſcriptorem diceret: ille unus ordinis noſtri diſceſſu meo, luctu veſtro palàm exultavit. De quo ego, cùm quotidie rueret [55], verbum feci, Judices, nunquam: neque putavi, cùm omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno ſagittario me queri convenire.

Acta mea ſibi ait diſplicere: quis neſcit? qui legem [56] eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus ſit, dare? In quo ejus temeritatem ſatis mirari, Judices, non queo. Facit apertiſſimè contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate ſuâ, neque emitti gratiâ poteſt: neque opibus & potentiâ leges ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut ſit tam intemperans? Iſtâ nimiâ gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus eſt, ſpecioſam, nobilem, glorioſam. Norat ſtudia populi: videbat clamores & concurſus futuros. Hac expectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere ſe non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum eſſet ipſe pulcherrimus. Si ob eam cauſam peccaret, & pro recenti populi Romani in ſe beneficio, populari ſtudio elatus: tamen ignoſceret nemo. Cùm verò ne de venalibus quidem homines electos, ſed ex ergaſtulis emptos, nominibus gladiatoriis ornarit, & ſortitò alios Samnites [57], alios Provocatores fecerit; tanta licentia, tanta legum contemptio, nónne quem habitura ſit exitum, pertimeſcit?

Sed habet defenſiones duas [58]: primùm, Do, inquit, be-

 ſtiarios:

effecti, aliquid de me ficti. IDEM. Legendum puto, *detecti*: quaſi ſpeculator & explorator eſſet. LAMB.

54. *Tabulam*] Vatinius jactabat, ſe P. Clodium docuiſſe, ut eſſet ſcribenda lex in Ciceronem: ſe proinde quippe magiſtrum illius legis ſcriptorem dicebat; P. Clodium quaſi diſcipulum, *tabulam*, in qua eam ſcripſerit; Sex. Clodium Publii ſcribam miniſtrum, quo uſus in ſcribendo fuerat. FERR.

55. *Rueret*] Aliquid furioſè faceret. Feruntur enim homines improbi ad facinus eo impetu, ut ruere videantur. MANUT.

56. *Legem*] Tulliam de ambitu.

57. *Samnites*] Plura gladiatorum erant genera; Samnites, Provocatores, Retiarii, Mirmillones. Ex his oppoſiti in pugnis Samnites, & *Provocatores*: quod hic Ciceronis locus oſtendit: Retiarii, & Mirmillones, quod Valerius Maximus lib. I. MANUT. Conſule Lipſium, lib. II. Saturnalium ſermonum, cap. 11. GRUTER.

58. *Duas*] Vatinius dicebat, ſe beſtiarios dare, non gladiatores: deinde, ſe unum tantùm gladiatorem dare, non plures. FERR.

ſtiarios : lex eſt ſcripta de gladiatoribus. Feſtivè. Accipite aliquid etiam acutius. Dicit ſe non gladiatores, ſed unum gladiatorem dare, & totam ædilitatem in munus hoc tranſtuliſſe. Præclara ædilitas [59]. Unus leo : ducenti beſtiarii. Verùm utatur hac defenſione : cupio eum ſuæ cauſæ confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, & vi judicium diſturbare, cùm diffidit. Quem non tam admiror, quòd meam legem contemnat, hominis inimici, quàm quòd ſe ſtatuit omnino conſularem legem nullam putare. Cæciliam-Didiam, Liciniam-Juniam contempſit. Etiámne ejus, quem ſua lege & ſuo beneficio ornatum, munitum, armatum ſolet gloriari, C. Cæſaris legem de pecuniis repetundis non putat eſſe legem? Et aiunt [60] alios eſſe, qui acta Cæſaris reſcindant, cùm hæc optima lex, & ab illo ſocero ejus, & ab hoc aſſecla negligatur?

65 Et cohortari auſus eſt accuſator in hac cauſa vos, Judices, ut aliquando eſſetis ſeveri, aliquando medicinam adhiberetis reipublicæ. Non eſt ea medicina, cùm ſanæ parti corporis ſcalpellum adhibetur, atque integræ : carnificina eſt iſta, & crudelitas. Hi medentur reipublicæ, qui exſecant peſtem aliquam, tanquam ſtrumam [61] civitatis. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, & ut ego antè dicendi finem faciam, quàm vos me tam attentè audiendi; concludam illud de optimatibus, eorúmque principibus, ac reipublicæ defenſoribus : vóſque, adoleſcentes, &, qui nobiles eſtis, ad majorum veſtrûm imitationem excitabo; & qui ingenio & virtute nobilitatem poteſtis conſequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi & honore & gloriâ floruerunt, cohortabor.

Hæc eſt una via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris : à bonis viris, ſapientibus & bene naturâ conſtitutis, laudari & diligi : noſſe deſcriptionem civitatis, à majoribus noſtris ſapientiſſimè conſtitutam : qui, cùm regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creaverunt, ut conſilium ſenatûs

59. *Præclara ædilitas*] Quænam iſta quæſo ædiliras? Eam enim petens, repulſam tulit Vatinius. Quare ſic interpretor. Præclara videlicet futura fuit tua ædilitas, ſi eam adeptus fuiſſes; quandoquidem in ludis populo dandis tam bellè verſatus es, ut unum leonem contra ducentos beſtiarios produxeris. Ædilium enim fuit ludos exhibere. Abram.

60. *Et aiunt*] Commodè & loco ſuo excla-

natûs reipublicæ proponerent ſempiternum : deligerentur autem in id conſilium ab univerſo populo, aditúſque in illum ſummum ordinem omnium civium induſtriæ ac virtuti pateret. Senatum reipublicæ cuſtodem, præſidem, propugnatorem collocaverunt : hujus ordinis auctoritate uti magiſtratus, & quaſi miniſtros graviſſimi conſilii eſſe voluerunt : ſenatum autem ipſum, proximorum ordinum ſplendore confirmari : plebis libertatem & commoda tueri atque augere voluerunt.

Hæc qui pro virili parte defendunt, optimates ſunt, cujuſ- 66
cunque ſint ordinis : qui autem præcipuè ſuis cervicibus tanta munia, atque rempublicam ſuſtinent, ii ſemper habiti ſunt optimatium principes, auctores, & conſervatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut antè dixi, multos adverſarios, inimicos, invidos eſſe, multa proponi pericula, multas inferri injurias, magnos eſſe experiendos & ſubeundos labores : ſed mihi omnis oratio eſt cum virtute, non cum deſidia ; cum dignitate, non cum voluptate ; cum iis, qui ſe patriæ, qui ſuis civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui ſomno, & conviviis, & delectationi natos arbitrantur. Nam, ſi qui voluptatibus ducuntur, & ſe vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dediderunt, miſſos faciant honores : ne attingant rempublicam : patiantur viros fortes labore, ſe otio ſuo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quæ ſola verè gloria nominari poteſt, expetunt, aliis otium quærere debent, & voluptates, non ſibi. Sudandum eſt his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, ſubeundæ ſæpe pro republica tempeſtates : cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de clariſſimorum virorum conſiliis, & factis : hæc accepimus, hæc legimus. Neque eos in laude poſitos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad ſeditionem, aut qui largitione cæcarunt mentes imperito-

exclamat. Et ſunt, inquit, qui conquerantur de C. Memmio & Lucio Domitio Prætoribus, quia Cæſaris acta reſcindere voluerunt, cùm interim taceant de Piſone ſocero Cæſaris, & Vatinio ejuſdem aſſecla ; qui leges Cæſaris contemnunt, & ipſo facto nullas eſſe putant. Idem.

61. *Tanquam ſtrumam*] Vatinium, qui ſtrumis laborabat, de republica tollendum, quaſi peſtem aliquam, intelligit. Vide Orat. in Vatinium, & ad Atticum II. 9. *Vatinii ſtrumam*, inquit, *διβάφῳ veſtiant*. Manut.

rum, aut qui fortes & claros viros, & bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Leves hos ſemper noſtri homines, & audaces, & malos, & pernicioſos cives putaverunt. At verò qui horum impetus & conatus repreſſerunt: qui auctoritate, qui fide, qui conſtantiâ, qui magnitudine animi, conſiliis audacium reſtiterunt: ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis, & dignitatis, atque imperii ſemper habiti ſunt.

67 Ac, ne quis ex noſtro, aut aliquorum præterea caſu hanc vitæ viam pertimeſcat: unus in hac civitate, quem quidem ego poſſim dicere, præclarè vir de republica meritus, L. Opimius, indigniſſimè concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, ſepulcrum deſertiſſimum in littore Dyrrhachino relictum eſt. Atque hunc tamen flagrantem invidiâ propter interitum C. Gracchi ſemper ipſe populus Romanus periculo liberavit. Alia quædam civem egregium iniqui judicii procella pervertit. Cæteri verò aut repentina vi perculſi, ac tempeſtate populari, per populum tamen ipſum recreati ſunt, atque revocati: aut omnino invulnerati, inviolatíque vixerunt. At verò ii, qui ſenatûs conſilium, qui auctoritatem bonorum, qui inſtituta majorum neglexerunt, & imperitæ, aut concitatæ multitudini jucundi eſſe voluerunt: omnes ferè reipublicæ pœnas aut præſenti morte, aut turpi exilio dependerunt.

Quòd ſi apud Athenienſes, homines Græcos, longè à noſtrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cùm omnes, qui ita fecerant, è civitate ejicerentur: ſi Themiſtoclem illum, conſervatorem patriæ, non deterruit à republica defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paulo antè ſervarat, nec Ariſtidis fuga, qui unus omnium juſtiſſimus fuiſſe traditur: ſi poſtea ſummi ejuſdem civitatis viri, quos nominatim appellari non eſt neceſſe, propoſitis tot exemplis iracundiæ levitatíſque popularis, tamen ſuam rempublicam illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primùm in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas & magnitudo animi videtur? tum in tanta gloria inſiſtentes, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde, ad eam rempublicam tuendam

aggreſſi,

aggressi, quæ tanta dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quàm oppugnantem rerum potiri?

Homines Græci, quos antea nominavi, iniquè à suis civi- 68
bus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tantâ hodie gloriâ sunt, non in Græcia solùm, sed etiam apud nos, atque in cæteris terris, ut eos, à quibus illi oppressi sunt, nemo nominet: horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Carthaginensium pluris fuit Annibale, consilio, virtute, rebus gestis: qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio & de gloria decertavit? hunc sui cives è civitate ejecerunt: nos etiam hostem literis nostris & memoriâ videmus esse celebratum.

Quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium cœtu ac numero repono. Amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis: præsentes fructus negligamus, posteritati & gloriæ serviamus: id esse optimum putemus, quod erit rectissimum: speremus quæ volumus, sed quod acciderit feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorúmque hominum, esse mortale: animi verò motus, & virtutis gloriam sempiternam: neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cujus corpore ambusto, vitam ejus & virtutem immortalitas excepisse dicitur, minùs existimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis, aut laboribus, aut auxerint, aut defenderint, aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

Sed me repentè, Judices, de fortissimorum & clarissimorum 69
civium dignitate & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem, horum aspectus in ipso cursu orationis repressit. Video P. Sextium, meæ salutis, vestræ auctoritatis, publicæ causæ defensorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestræ libertatis, custodem salutis meæ, subsidium afflictæ reipublicæ, extinctorem domestici latrocinii, repressorem cædis quotidianæ, defensorem templorum atque tectorum, præsidium curiæ, sordidatum & reum: video P. Len-

tulum, cujus ego patrem, deum ac parentem ſtatuo fortunæ ac nominis mei, & fratris, rerúmque noſtrarum, in hoc miſero ſqualore & ſordibus: cui ſuperior annus idem & virilem, patris; & prætextam [62], populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injuſtiſſimæ ſubitam acerbitatem pro patre fortiſſimo & clariſſimo cive deprecantem.

Atque hic tot & talium civium ſqualor, hic luctus, hæ ſordes ſuſceptæ ſunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum caſum luctúmque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti ſenatui, poſcenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum eſt in me ſcelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cùm ad vos indicia, literas, confeſſiones communis exitii detuli? cùm parui vobis? At, ſi ſceleſtum eſt amare patriam, pertuli pœnarum ſatis: everſa domus eſt, fortunæ vexatæ, diſſipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in ſqualore volutatus eſt ad pedes inimiciſſimorum: ego pulſus aris, focis, diis penatibus, diſtractus à meis, carui patriâ, quam (uti leviſſimè dicam) certè texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, ſcelus infidelium, fraudem invidorum.

Si hoc non eſt ſatis, quòd hæc omnia deleta videntur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, Judices, præſtat, in eandem illam recidere fortunam, quàm tantam importare meis defenſoribus & conſervatoribus calamitatem. An ego in hac urbe eſſe poſſim, his pulſis, qui me hujus urbis compotem fecerunt? Non ero, non potero eſſe, Judices: neque hic unquam puer, qui his lacrymis, quâ ſit pietate, declarat, amiſſo patre ſuo propter me, me ipſum incolumem videbit: nec, quotieſcunque me viderit, ingemiſcet, ac peſtem ſuam, & patris ſui, ſeſe dicet videre. Ego verò vos [63] in omni fortuna, quæcunque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine ſordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet: neque

62. *Prætextam*] Hunc adoleſcentem Lentulum populus Augurem creaverat anno ſuperiore: Augures autem prætextâ utebantur. Dio, lib. XXXI. FERRAT.

63. *Ego verò vos*] Et orationem, & vultum ad eos, qui ſordidati aderant, convertit. Cùm verò ſubjungit, *Nec me ab iis, quos nomine ſordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet*, à ſordidatis ad judices vultum, & actionem refert. MANUTIUS.

que eæ nationes, quibus me ſenatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exulem propter me ſine me videbunt. Sed hæc dii immortales, qui me ſuis templis advenientem receperunt, ſtipatum ab his viris & P. Lentulo conſule, atque ipſa reſpublica, quâ nihil eſt ſanctius, veſtræ poteſtati, Judices, commiſerunt. Vos hoc judicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere poteſtis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, & renovare rempublicam. Quare vos obteſtor, atque obſecro, ut, ſi me ſalvum eſſe voluiſtis, eos conſervetis, per quos me recuperaviſtis.

IN VATINIUM.

ORATIO XXXIII.

ARGUMENTUM.

Cùm in P. Sextium de vi reum P. Vatinius teſtimonium dixiſſet; Sextii patronus Cicero invectus eſt in eum acerbiſſimè: & maximè quidem totum ejus tribunatum, in quo, Cæſare conſule, leges reip. exitioſas contra auſpicia tulerat, ſed quæſturam quoque & legationem exagitavit, non ut accuſator, ſed ut reprehenſor. Quâ de re ſic in ep. ad Lentulum: Tota interrogatio mea nihil habuit aliud, niſi reprehenſionem illius tribunatus, in quo omnia dicta ſunt libertate, animóque maximo de vi, de auſpiciis, de donatione regnorum. *A veteribus etiam interrogationis nomine appellatur hæc oratio. Interrogatione enim utitur ad ſingula, quæ reprehendit. Et accuſatorem quidem Vatinii brevi ſe futurum minatur: interim autem rogare ait tantùm velle. Quæri poteſt, utrum, Sextio abſoluto, an prius quàm ſententiæ ferren-*

ferrentur, *hæc Cicero dixerit. Mihi dubium non eſt*, *quin prius quàm ſententiæ ferrentur. Cur hoc exiſtimem*, *adducor his verbis*, *quibus interrogationem orditur :* feciſſem id, quod his vehementer placebat; *quæ videntur ad judices potiùs*, *quàm ad ſenatores*, *pertinere. Jam illa*, *quæ ſunt in extremo*, *certè de reo non dicuntur abſoluto*; Hoc quæro, num P. Sextium, quâ lege accuſandum fuiſſe negas, eâ lege condemnari putes oportere? *Nam ſi latæ ſententiæ fuiſſent*; *abiiſſent ſtatim judices*, *re confectâ*, *ſuo munere perfuncti*; *nec Ciceroni*, *abſoluto jam reo Vatinium interroganti*, *aures dediſſent. Quorſum enim id temporis extra commiſſum lege judicium conſumerent? Et in epiſt. ad Q. fratrem*, *cùm Sextium abſolutum ſignificaſſet*, *hæc ſubjunxit*: Vatinium, à quo palàm oppugnabatur, arbitratu noſtro concidimus, diis hominibúſque plaudentibus. Quin etiam Paulus noſter, cùm teſtis productus eſſet in Sextium, confirmavit, ſe nomen Vatinii delaturum, ſi Macer Lucinius cunctaretur: & Macer à Sextii ſubſelliis ſurrexit, ac ſe illi non defuturum affirmavit. *Hæc*, *opinor*, *ſufficiunt ad interrogationis tempus judicandum.* MANUT.

I SI tua tantummodò, Vatini, quid indignitas poſtularet, ſpectare voluiſſem, feciſſem id, quod his [1] vehementer placebat, ut te, cujus teſtimonium, propter turpitudinem vitæ, ſordéſque domeſticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adverſarium, aut ita rogandum, ut religioſum teſtem arbitrabatur. Sed fui paulo in te intemperantior fortaſſe, quàm debui. Odio enim tui, in quo, etſi omnes propter tuum in me ſcelus, ſuperare debeo, tamen

1. *His*] Judicibus.

2. *Etiam ſi falsò veniſſes in ſuſpicionem P. Sextio*] Ut infirmaretur Vatinii teſtimonium, ſcire ſe dixerat Sextius, Vatinium iniviſſe cum Albinovano conſilia de ſe accuſando. Qui autem alicui ſe eſſe inimicum oſtendit, ejus teſtimonio fides derogatur. Senſus igitur hic eſt. Debuiſti, Vatini, vel ſi falſa illa Sextii ſuſpicio fuiſſet, mihi tamen ignoſcere, ſi eum, de me optimè meritum defen-

tamen ab omnibus penè vincor, sic sum incitatus, ut, cùm te non minùs contemnerem, quàm odissem, tamen vexatum potiùs, quàm despectum, vellem dimittere.

Quare, ne tibi hunc honorem à me haberi fortè mirere, quòd interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet: nulla me ad id causa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, & audaciam frangerem, & loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiam si falsò venisses in suspicionem P. Sextio [2], tamen mihi ignoscere, si in tanto hominis de me optimè meriti periculo, & tempori ejus, & voluntati parere voluissem. Sed hesterno pro testimonio [3] esse mentitum, cùm affirmares nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem non modò de Sextio accusando, sed nulla unquam de re fuisse, paulò antè imprudens indicasti: qui & T. Claudium [4] tecum communicasse, & à te consilium P. Sextii accusandi petisse, & Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nosset, neque reperire posset, te Albinovano dedisse, easque in hujus judicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, à te accusatores esse instructos, & subornatos: in altero inconstantiam tuam cùm levitate, tum etiam perjurio implicatam refellisti: cùm, quem alienissimum à te esse dixisses, eum domi tuæ fuisse: quem prævaricatorem ab initio judicasses, ei te, quos rogasset, ad accusandum libros [5] dixeris dedisse.

Nimium es vehemens, feróxque naturâ: non putas fas esse 2
verbum ex ore exire cujusquam, quod non jucundum & honorificum ad aures tuas accidat. Venisti iratus omnibus: quod ego, simulac te adspexi, priùs quàm loqui cœpisti, cùm antè

 Gel-

defendendum susciperem: multò magis, cùm illa suspicio falsa non fuerit: quod tu ipse imprudens indicasti. Manutius.

3. *Hesterno pro testimonio*] Tuo in Sextium. *Pro*, valet, *in*: ut alibi. Idem.

4. *T. Claudium*] Qui Sextii nomen deferre cogitaret: quod consilium videtur abjecisse, aut accusanti Albinovano subscripsisse. Idem.

5. *Libros*] Conciones P. Sextii. Idem.

Gellius, nutricula seditiosorum omnium, testimonium diceret, sensi, atque providi. Repentè enim te, tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti: ut mihi renovatus ille tuus in te *** Veterem meum amicum [6], sed tamen tuum familiarem defenderim, cùm in hac civitate oppugnatio soleat, quâ tu nunc uteris, nonnunquam, defensio nunquam vituperari. Sed quæro à te, cur C. Cornelium [7] non defenderem. Num legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit: num Æliam, num Fusiam legem neglexerit: num consuli vim attulerit: num armatis hominibus templum tenuerit: num intercessorem vi dejecerit: num religiones polluerit: ærarium exhauserit: rempublicam compilarit. Tua sunt, tua sunt hæc omnia. Cornelio ejusmodi nihil objectum est. Codicem legisse dicebatur. Defendebatur, testibus collegis suis, non recitandi causâ legisse, sed recognoscendi. Constabat tamen, Cornelium concilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse. Tu verò, cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præscribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, cùm tu mihi Cornelii defensionem in maledictis objiciendam putaris.

Attamen hoc, Vatini, memento, paulo post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me cùm universi populi Romani summa voluntate, tum optimi cujusque singulari studio, magnificentissimè post hominum memoriam consulem factum, omniáque ea me pudenter vivendo consecutum esse, quæ tu impudenter vaticinando sperare te sæpe dixisti.

Nam quòd mihi discessum objecisti meum, & quòd horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi lætissimus, luctum & gemitum renovare voluisti: tantum tibi respondeo, me, cùm tu, cæteræque reipublicæ pestes, armorum causam quæreretis,

*** Deest nonnihil. Sic autem unus LAMB. *ut mihi renovatus ille tuus tribunatus videretur. Ac mihi primùm objecisti, quòd Cornelium, veterem*

6. *Ille tuus in te ** veterem amicum* &c.] Turnebus hic in MS. vacantem vidit totam paginam; ideóque meritò infignitur locus asterisco. GRUT.

7. *Cornelium*] De C. Cornelio, vide in Fragm.

reretis, & cùm per meum nomen fortunas locupletium diripere, ſanguinem principum civitatis exſorbere, crudelitatem veſtram odiúmque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, ſaturare cuperetis: ſcelus & furorem veſtrum cedendo maluiſſe frangere, quàm reſiſtendo. Quare peto à te, ut mihi ignoſcas, Vatini, cùm patriæ pepercerim, quam ſervaram: &, ſi ego te perditorem & vexatorem reipublicæ fero, tu me conſervatorem & cuſtodem feras. Deinde ejus viri diſceſſum increpas, quem vides, civium omnium deſiderio, ipſius denique reipublicæ luctu, eſſe revocatum?

At enim dixiſti, non meâ, ſed reipublicæ causâ homines de meo reditu laboraſſe. Quaſi verò quiſquam vir excellenti animo in rempublicam ingreſſus optabilius quidquam arbitretur, quàm ſe à ſuis civibus reipublicæ causâ diligi. Scilicet aſpera mea natura, difficilis aditus, gravis vultus, ſuperba reſponſa, inſolens vita: nemo humanitatem meam, nemo conſuetudinem, nemo conſilium, nemo auxilium requirebat: cujus deſiderio (ut hæc minima dicam) forum mœſtum, muta curia, omnia denique bonarum artium ſtudia ſiluerunt.

Sed nihil ſit factum meâ causâ: omnia illa ſenatus-conſulta, populi juſſa, Italiæ totius, cunctarum ſocietatum, collegiorum omnium decreta de me reipublicæ causâ eſſe facta fateamur. Quid ergo, homo imperitiſſime ſolidæ laudis, ac veræ dignitatis, præſtantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis ſempiternam, quàm omnes hoc cives meos judicare, civitatis ſalutem cum mea unius ſalute eſſe conjunctam? Quod quidem ego tibi reddo tuum. Nam, ut tu me carum eſſe dixiſti ſenatui, populóque Romano, non tam meâ causâ, quàm reipublicæ: ſic ego te, quanquam ſis omni diritate atque immanitate teterrimus, tamen dico eſſe odio civitati, non tam tuo, quàm reipublicæ nomine.

Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc ſit extremum. 4
Quid quiſque noſtrûm de ſe ipſe loquatur, non eſt ſanè, non eſt requirendum: boni viri judicent. Id eſt maximi momenti, & ponderis. Duo ſunt tempora, quibus noſtrorum civium ſpectentur judicia de nobis: unum honoris, alterum

ſalutis. Honos talis populi Romani voluntate paucis eſt delatus, ac mihi: ſalus tanto ſtudio civitatis nemini reddita. De te autem homines quid ſentiant, in honore experti ſumus: in ſalute expectamus. Et, ut ne me [8] cum homine uno, non ſolùm impudentiſſimo atque infimo, conferam: de te ipſo, homine & arrogantiſſimo & mihi inimiciſſimo, quæro, Vatini, utrum tandem putes, huic civitati, huic reipublicæ, huic urbi, his templis, ærario, curiæ, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus cæteris; denique deorum immortalium delubris, auſpiciis, religionibus, melius fuiſſe & præſtabilius, me civem in hac civitate naſci, an te? Cùm mihi hæc reſponderis, aut ita impudenter, ut manus à te homines vix abſtinere poſſint; aut ita dolenter, ut aliquando iſta, quæ ſunt inflata, rumpantur: tum memoriter reſpondeto ad ea, quæ de te ipſo rogaro.

5 Atque illud tenebricoſiſſimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latêre. Licet impunè per me parietes in adoleſcentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habeat hoc præmium tua indignitas, ut adoleſcentiæ turpitudo obſcuritate & ſordibus tuis obtegatur. Quæſturam petiſti cum P. Sextio, cùm hic nihil loqueretur, niſi quod agebat: tu de altero conſulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, teneáſne memoriâ, cùm P. Sextius quæſtor cunctis ſuffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, ſed conſulis, extremum [9] adhæſiſſe? In eo magiſtratu, cùm tibi magno [10] clamore aquaria provincia ſorte obtigiſſet, miſſúſne ſis à me conſule Puteolos, ut inde aurum exportari, argentúmque prohiberes?

8. *Et, ut ne me*] Dubium non eſt quin mendum in ſcripturam obrepſerit. Vox enim *non ſolùm* nihil habet quod ad colligandam orationem ſibi reſpondeat. Legere videtur Manutius: *non ſolùm impudentiſſimo, verùm etiam infimo conferam*, quo modo ſtabit ſententiâ. Lambinus minus aptè legendum exiſtimat: *Sed tamen ne me cum his principibus qui adſunt Publio Sextio, ſed tecum homine uno*, quæ addita eſſe dicit è duobus codicibus, altero Memmiano, altero Clericano: ſed omnium optimè meâ ſententiâ Goveanus pro *non ſolùm*, legit, *omnium*, &, *ut ne me cum homine uno omnium impudentiſſimo.* Abram. Hunc locum alii aliter exprimunt: minùs ſanum fatentur omnes.

9. *Extremum*] Extremo loco, poſt cæteros omnes, ultimum è quæſtoribus deſignatum. Erant autem lege Syllæ quæſtores viginti: cùm octo antea fuiſſent. Tacitus, Lib. XI. Manut.

10. *Magno*] Magno clamore in provinciarum ſortitione dicit Vatinio provinciam aquariam obtigiſſe, ad cujus procurationem

&

beres? In eo negotio, cùm te non custodem ad continendas, sed portitorem ad partiendas merces missum putares, cúmque omnium domos, apothecas, naves, furacissimè scrutarere, hominésque negotia gerentes judiciis iniquissimis irretires, mercatores è navi egredientes terreres, conscendentes morarere: teneásne memoriâ, tibi in conventu Puteolis manus esse allatas? ad me consulem Puteolanorum querelas esse delatas? Post quæsturam, exierísne legatus in ulteriorem Hispaniam, C. Cosconio proconsule? Cùm illud iter Hispaniense pedibus ferè confici soleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi [11]: venerísne in Sardiniam, atque inde in Africam? fuerísne, quod sine senatus-consulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis [12]? fuerísne in regno Mastanesosi? venerísne ad fretum [13] per Mauritaniam? quem scias unquam legatum Hispaniensem istis itineribus in illam provinciam pervenisse?

Factus es tribunus plebis: quid enim te de Hispaniensibus flagitiis tuis, sordidissimísque furtis interrogem? Quæro abs te primùm universè, quod genus improbitatis & sceleris in eo magistratu prætermiseris? Ac tibi jam inde præscribo, ne tuas sordes cum clarissimorum virorum splendore [14] permisceas. Ego te, quæcunque rogabo, de te ipso rogabo; neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris extraham; omniáque mea tela sic in te conjicientur, ut nemo per tuum latus (quod soles dicere) saucietur. In tuis pulmonibus ac visceribuus hærebunt.

Et, quoniam omnium rerum magnarum à diis immortalibus 6
principia ducuntur, volo ut mihi respondeas tu, qui te Pythagoricum

---

& munus pertinebat, quicquid mari evehebatur, aut importabatur. Ea provincia quòd ob negotiationem & mercaturam quæstuosissima esset, quòd negotii & occupationis & molestiæ plenissima, nec sanè splendida, cùm obveniebat cuipiam; populus, qui aderat, succlamabat, ob negotia, furta, rapinas, & capturas; quod tum, ut opinor, vehementiùs fecit, quòd obvenisset homini avido, & furaci, & improbo. Eandem arbitror Ostiensem quæsturam fuisse, de qua Cicero pro Murena. TURNEB.

11. *Certa sit ratio navigandi*] Per loca certa, recto cursu. MANUT.

12. *In regno Hiempsalis*] In Mauritania, ubi Hiempsal pater Jubæ regnabat. De Mastanesesio autem regno, quod sciam, nullus Historicus fecit mentionem. ABRAM.

13. *Ad fretum*] Herculeum. HOT.

14. *Cum clarissimorum virorum splendore*] C. Cæsarem significat: quo consule tribunus pl. Vatinius fuit. MANUT.

goricum ſoles dicere, & hominis doctiſſimi nomen tuis immanibus & barbaris moribus prætendere; quæ te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cùm inaudita ac nefaria ſacra [15] ſuſceperis, cùm inferorum animas elicere, cùm puerorum extis deos manes mactare [16] ſoleas; auſpicia, quibus hæc urbs condita eſt, quibus omnis reſpublica atque imperium tenetur, contempſeris? initióque tribunatûs tui, ſenatui denuntiaris, tuis actionibus augurum reſponſa, atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram?

Secundùm ea quæro, ſervaríſne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quo minùs concilium advocares, legémque ferres, quòd eo die ſcires de cælo eſſe ſervatum? Et quoniam hic locus unus eſt, quem tibi cum Cæſare communem eſſe dicas: ſejungam te ab illo, non ſolùm reipublicæ causâ, verùm etiam Cæſaris, ne qua ex tua ſumma indignitate labes illius dignitati aſperſa videatur. Primùm quæro, num tu ſenatui cauſam tuam permittas, quod facit Cæſar [17]? deinde, quæ ſit auctoritas ejus, qui ſe alterius facto, non ſuo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam ſine cunctatione quod ſentio) ſi jam violentior aliqua in re C. Cæſar fuiſſet, ſi eum magnitudo contentionis, ſtudium gloriæ, præſtans animus, excellens nobilitas aliquò impuliſſet, quod in illo viro & tum ferendum eſſet, & maximis rebus, quas poſteà geſſit, obliterandum: id tu tibi, furcifer, ſumes, & Vatinii latronis ac ſacrilegi vox audietur, hoc poſtulantis, ut idem ſibi concedatur, quod Cæſari?

7 Sic enim ex te quæro. Tribunus plebis fuiſti: ſejunge te à conſule. Collegas habuiſti viros fortes novem. Ex his tres erant,

15. *Sacra*] Intelligit hoc loco ſacra privata, quæ quiſque ſibi privatim facere poterat. Goveanus.

16. *Mactare*] Placare. Quo tamen ſenſu nuſquam præterea memini me legiſſe. Man. Nonnius Marcellus interpretatur, *honorare*. Plautus in Amphitr. ſc. 4. act. 2. ubi Mercurium & Amphitruonem ita loquentes induxit: M. *Sacrifico ego tibi.* A. *Qui?* M. *Quia enim te macto.* Abram.

17. *Quod facit Cæſar*] Suetonius in D. Julio: Functus, inquit, Cæſar conſulatu, referentibus C. Memmio, L. Domitio Prætoribus, de actis ſuperioris anni cognitionem ſenatui detulit.

18. *Vendidiſſe*] Cùm ædilitatem adipiſci non potueris, qui tamen infra præturam honor eſt. Subaudiri videtur, *ſcis*. Nam nec ad, *vides*, referri poteſt, vendidiſſe, nec ad, *ſcii*, quod ſequitur omnino disjunctum à ſuperioribus. Manutius.

erant, quos tu quotidie ſciebas ſervare de cælo, quos irridebas, quos privatos eſſe dicebas: de quibus duos prætextatos ſedentes vides, te ædilitiam prætextam togam, quam fruſtra confeceras, vendidiſſe [18]: tertium ſcis ex illo obſeſſo atque afflicto tribunatu, conſularem auctoritatem [19] hominem eſſe adoleſcentem conſecutum: reliqui ſex fuerunt: ex quibus partim planè tecum ſentiebant, partim medium quendam curſum tenebant. Omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus neceſſarius, etiam de mea ſententia, C. Coſconius, judex noſter: quem, tu diſrumperis, cùm ædilitium vides.

Volo uti mihi reſpondeas, num quis ex toto collegio legem ſit auſus ferre, præter unum te? Quæ tanta in te fuit audacia, quæ tanta vis, ut, cùm novem tui [20] collegæ ſibi timendum eſſe duxerint, id unus tu, emerſus è cœno, omnium facilè omnibus rebus infimus, contemnendum, deſpiciendum, irridendum putares? Num quem poſt urbem conditam ſcias tribunum plebis egiſſe cum plebe, cùm conſtaret ſervatum eſſe de cælo?

Simul etiam illud volo uti reſpondeas, cùm, te tribuno plebis, eſſet etiam tum in republica lex Ælia, & Fuſia: quæ leges ſæpenumero tribunitios furores debilitarunt, & repreſſerunt: quas contra, præter te, nemo unquam eſt facere conatus: quæ quidem leges anno pòſt, ſedentibus in templo duobus non conſulibus, ſed proditoribus hujus civitatis ac peſtibus, unà cum auſpiciis, cum interceſſionibus, cum omni jure publico conflagraverunt: ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? Num quem ex tribunis plebis, quicunque ſeditioſi fuerint, tam audacem audieris fuiſſe, ut unquam contra legem Æliam aut Fuſiam concilium advocaret?

Quæ-

19. *Conſularem auctoritatem*] Paſſeratius expoſuit *auctoritatem conſularem*, jus ſententiæ loco conſulari dicendæ. Verùm, cùm taceant de hoc extraordinario honore veteres, quod in aliis, quibus tam inuſitata dignitas fuit decreta, diligenter annotarunt, cenſeo ſimpliciter eſſe ſic intelligendum: Fannium, propter tribunatum tam conſtanter & præclarè bono reip. geſtum, tantam ſibi apud optimates auctoritatem peperiſſe, ac ſi fuiſſet conſul. GRÆV.

20. *Ut, cùm tui*] Legendum cenſeo, *ut*, *quod tui novem collegæ*, &c. Aliter ſi legas, illud *id* quod ſequitur, quò referri poſſit, non habebit. Quod autem collegas Vatinii deterrebat à ferendis legibus, erat quòd ſciebant quotidie de cælo ſervari. Id quod Vatinius contemnebat. GOVEANUS.

8 Quæro illud etiam ex te, conatúſne ſis, voluerísne, denique cogitaris, (eſt enim res ejuſmodi, ut, ſi tibi modò in mentem venit, nemo ſit, qui te ullo cruciatu eſſe indignum putet) cogitarisne, in illo tuo intolerabili, non regno (nam cupis id audire) ſed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicunque te aſpexiſſet, duplicem dolorem gemitúmque ſuſciperet, & ex deſiderio clariſſimi & fortiſſimi civis, & ex honore turpiſſimi atque improbiſſimi? Adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquaſſatam civitatem, ſed captam hanc urbem atque everſam putares, ut augurem Vatinium ferre poſſemus?

Hoc loco quæro, ſi, id quod concupieras, augur factus eſſes: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus: illi autem, quibus eras in deliciis, vix riſum tenebant: ſed quæro, ſi ad cætera vulnera, quibus putaſti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixiſſes auguratûs tui; utrùm decreturus fueris id, quod augures omnes uſque à Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas eſſe, an, quia tu ſemper ſic egiſſes, auſpicia fueris augur diſſoluturus?

9 Ac, ne diutiùs loquar de auguratu tuo, (quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ: neque enim tu unquam, ſtante non modò majeſtate horum, ſed etiam urbe, te augurem fore putaſti. Verumtamen, ut ſomnia tua relinquam, ad ſcelera veniam) volo uti mihi reſpondeas: cùm M. Bibulum conſulem, non dicam bene de republica ſentientem, ne tu mihi homo potens iraſcare, qui ab eo diſſenſiſti; ſed hominem certè nuſquam progredientem [21], nihil in republica molientem, tantùm animo ab actionibus tuis diſſentientem: cùm eum tu conſulem in vincla duceres, & à tabula Valeria collegæ tui mitti juberent [22]: feceríſne ante Roſtra pontem, continuatis tribunalibus, per quem conſul populi Romani moderatiſſimus & conſtan-

21. *Nuſquam progredientem*] Facetè. Nam cùm laudare videatur Bibuli modeſtiam, notat illud tempus, cùm per vim foro pulſus armorum metu domi ſe tenuit. Infrà Manutius.

22. *A tabula Valeria collegæ tui mitti juberent*] Tabulæ Valeriæ, qui locus erat in foro, meminit Cicero *Fam.* XIV. *ep.* 2. ad Terentiam uxorem, *Quemadmodum à Veſta ad tabubam Valeriam ducta eſſes.* Quem ego locum

constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitatâ, turpissimo miserrimóque spectaculo, non in carcerem, sed ad supplicium & ad necem duceretur?

Quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrùm veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idémque tu cùm his atque hujusmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Cæsaris, clementissimi atque optimi viri, scelere verò atque audaciâ tuâ, M. Bibulum foro, curiâ, templis, locis omnibus expulisses, inclusum domi contineres; cúmque non majestate imperii, non jure legum, sed januæ præsidio & parietum custodiis, consulis vita tegeretur: miserisne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exilium esse non posset?

Simúlque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebis, sed intolerandus ex cœno nescio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primùm eam rempublicam, quæ auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublatis conarere pervertere: deinde sanctissimas leges, Æliam & Fusiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluvione Drusi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, etiam inter Syllana arma vixerunt, solus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui consulem morti objeceris, inclusum obsederis, extrahere ex suis tectis conatus sis: qui in eo magistratu non modò emerseris ex mendicitate, sed etiam divitiis nos jam tuis terreas: fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros, & principes civitatis tollere, & delere tua rogatione [23] conareris?

Cùm L. Vettium, qui in senatu confessus esset se cum telo 10
fuisse, Cn. Pompeio, summo & clarissimo civi, suis manibus necem afferre voluisse, in concionem produxeris; indicem in Ro-

locum sic intelligo, ut cùm in carcerem duceretur Terentia, ad tabulam usque Valeriam tantùm deducta sit, & inde missa. Quos igitur non vinculis coercere, sed ignominiâ tantùm carceris afficere magistratus volebat, ad tabulam usque Valeriam duci jubebat. GOVEANUS.

23. *Tuâ rogatione*] Ut quæreretur in eos, quos Vettius nominasset. Quam rogationem promulgavit, non tulit, omnium mortalium convicio repudiatam. MANUTIUS.

Roſtris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris; quò auctoritatis exquirendæ causâ [24] cæteri tribuni plebis principes civitatis producere conſueverunt; ibi tu indicem Vettium, linguam & vocem ſuam ſceleri & menti tuæ præbere voluiſti, ut diceret L. Vettius in concione tua, rogatus à te, ſe auctores, & impulſores, & ſocios habuiſſe ſceleris illius eos viros, quibus è civitate ſublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas ſtare non poſſet? M. Bibulum, cujus incluſione contentus non eras, interficere volueras, ſpoliaveras conſulatu, patriâ privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus geſtis, quòd ipſe ad imperatorias laudes à puero videlicet ſpectaras, vehementiùs invidebas: C. Curionem, perpetuum hoſtem improborum omnium, auctorem publici conſilii, libertate communi tuenda maximè liberum, cum filio principe juventutis, cum republica conjunctiore etiam, quàm ab illa ætate poſtulandum fuit, delere voluiſti: L. Domitium, cujus dignitas & ſplendor præſtringebat, credo, oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in poſterum autem propter omnium ſpem, quæ de illo eſt, atque erat, antè aliquanto timebas: L. Lentulum, hunc judicem noſtrum, flaminem Martialem, quòd erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejuſdem Vettii indicio opprimere voluiſti. Qui ſi tum illam labem [25] peſtémque viciſſet, quod ei tuo ſcelere non licuit, reſpublica victa non eſſet. Hujus etiam filium eodem indicio & crimine ad patris interitum aggregare voluiſti. L. Paulum [26], qui tum quæſtor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domeſticos hoſtes, legibus exterminarat, hominem ad conſervandam rempublicam natum,

24. *Auctoritatis exquirendæ causâ*] Ante quàm lex ferretur, clari viri, à tribuno pl. qui rogationem laturus erat, in Roſtra producti, rogatíque ut dicerent, quid ſentirent, ſuadebant, diſſuadebántve legem. Cùm igitur auctores populo eſſent, ut rogationem acciperet, vel antiquaret: rectè Cicero dixit, *auctoritatis exquirendæ causâ*. MANUT.

25. *Qui ſi tum illam labem*] Si Gabinio rejecto, conſul deſignatus eſſet. IDEM.

26. *L. Paulum*] Conſul cum C. Marcello. Quos autem accuſando exterminaverit, incertum eſt. Vide epiſt. 24. lib. 11. ad Atticum.

27. *Indicium Vettio præmia amplissima*] Malè hodie editi, *indici*. Alterum ſe tuetur olim cuſis ac Pall. item libro S. Victoris. GRUT. Vulgatæ lectionis aperta & commoda eſt ſententia. Quid autem ſibi velit Gruterus, fateor me non capere. Tamen, cùm Grævius Grutero aſſentiat, id Criticis ponderandum relinquo. OLIVETUS.

tum, in idem Vettii indicium, atque in eundem hunc numerum congregasti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quòd me ex fortissimorum civium numero sejungendum non putaris.

Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cùm jam Vettius ad 11
arbitrium tuum perorasset, & civitatis lumina notasset, descendissétque de Rostris, eum repentè revocares, colloquerere, populo Romano vidente; deinde interrogares, ecquósnam alios posset nominare? Inculcarísne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret, qui in summa copia optimorum adolescentium, pari continentiâ, virtute, pietate reliquit neminem? Itémque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude & de republica cogitantem? Promulgarísne, impurissime & perditissime hostis, quæstionem de tot amplissimis & talibus viris, indicium Vettio, præmia amplissima [27]? Quibus rebus, omnium mortalium non voluntate, sed convicio repudiatis, fregerísne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii extaret, ejúsque sceleris in te ipsum quæstio flagitaretur?

Et, quoniam crebrò usurpas, legem te de alternis consiliis [28] rejiciendis tulisse, ut omnes intelligant, te ne rectè quidem facere sine scelere potuisse, quæro, cùm lex esset æqua promulgata initio magistratûs, multas etiam alias tulisses, expectarísne [29], dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum [30]? & posteaquam ille est reus factus, statim tuleris in eum, qui tuam post legem reus factus esset: ut homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur beneficio & æquitate legis tuæ?

Dices familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Præclara defensio

28. *De alternis consiliis*] Tulit hanc legem Vatinius, ut reus, & accusator omnes judices, & Quæsitorem ipsum semel possent rejicere, neque tamen suæ legis beneficio uti possent ii, quorum nomen delatum fuisset ante legem latam. FERRAT.

29. *Expectaris - ne*] Non statim elapso trinundino legem illam tulit Vatinius, sed expectavit, donec reus fieret C. Antonius, Ciceronis collega in consulatu, statímque tulit. Id autem se fecisse dicebat in gratiam Q. Fabii, qui consul deinde fuit cum C. Trebonio. IDEM.

30. *Apud Cn. Lentulum Claudianum*] Vict. & Man. *apud Cn. Lentulum, & Q. Claudium.* Quod sic interpretatur Ferratius: idcircò duorum Prætorum fieri mentionem, quia damnatus est Antonius, tum de majestate, accusante Cælio; tum de repetundis, accusante Q. Fabio Maximo. Videtur Manutius idem velle.

fensio facinoris tui. Nam Maximi quidem summa laus est, sumptis inimicitiis, susceptâ causâ, quæsitore, consilióque delecto, commodiorem inimico suo conditionem rejectionis dare noluisse: nihílque Maximus fecit alienum aut sua virtute, aut illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis: quorum gloriam hujus virtute renovatam non modò speramus, verùm etiam jam videmus. Tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgasses misericordiæ nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miseriam suam consolatur, quòd imagines patris, & fratris sui, fratrísque filiam [31], non in familia, sed in carcere [32], collocatas audire maluit, quàm videre.

12 Et quoniam pecunias aliorum despicis, de tuis divitiis intolerantissimè gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerísne fœdera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogarísne pecunias ex ærario tuis legibus? eripuerísne partes [33] illo tempore carissimas partim à Cæsare, partim à publicanis? Quæ cùm ita sint, quæro ex te, sísne ex pauperrimo dives factus illo ipsó anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima [34]? ut omnes intelligere possent, à te non modò nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemptam: apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi sumus amicissimi [35], cùm tu ei contumeliosissimè toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis.

Atque illud etiam scire ex te cupio, quo consilio, aut quà mente feceris, ut in epulo Q. Arrii [36], familiaris mei, cum togâ

31. *Fratrísque filiam*] Sororem, ut opinor, M. Antonii, posteà triumviri, Vatinio nuptam significat. Manut.

32. *In carcere*] Carcerem appellat Vatinii domum, in quam Antoniorum imagines, ducta Antonia, Vatinius transtulit, ademptas fortasse C. Antonio post damnationem. Idem.

33. *Partes*] Manutius intelligit, *Munus, curationem, dispensationem ærarii, quæ ad Cæsarem Consulem, qui de dividendo agro Campano legem tulerat, pertinebat.* Malim ego cum Goveano sic explicare, ut à Cæsare magnam pecuniæ vim eripuerit Vatinius, ut ejus actiones juvaret: à Publicanis verò pecuniam emunxerit, ut remissionem petentes juvaret. Abram. Vide Turneb. Adv. XXI. 11.

34. *Acerrima*] Legem Juliam omnium acerrimam fuisse, patet etiam ex Oration. pro Postumo, & lib. III. de Offic. Hot. Vide *Indiculum Legum.*

35. *Amicissimi*] C. Cæsaris, quem tu tibi amicissimum soles dicere. Idem.

36. *In epulo Q. Arrii*] Epulum populo dedit, ad honorem patris mortui, in templo Castoris: ut infrà. Manut.

gâ pullâ [37] accumberes? quem unquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, ſupplicationes te illas non probaſſe [38]. Optimè. Nullæ fuerint ſupplicationes. Vidéſne, me nihil de anni [39] illius cauſa, nihil de eo, quod tibi cum ſummis viris commune eſſe videatur, ſed de tuis propriis ſceleribus ex te quærere? Nulla ſupplicatio fuerit. Cedo, quis unquam cœnarit atratus? Ita enim illud epulum eſt funebre, ut munus ſit funeris: epulæ quidem ipſæ, dignitatis.

Sed omitto epulum, populi Romani feſtum diem, argento, 13
veſte, omni apparatu, ornatúque viſendo: quis unquam in luctu domeſtico, quis in funere familiari cœnavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla unquam data eſt? cùm tot hominum millia recumberent, cùm ipſe epuli dominus, Q. Arrius, albatus eſſet; tu in templum Caſtoris [40] te cum C. Fidulo atrato, cæteríſque tuis Furiis funeſtum intuliſti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicæ caſum? quis ſermo alius in illo epulo fuit, niſi, hanc tantam & tam gravem civitatem ſubjectam eſſe non modo furori, verùm etiam irriſioni tuæ? Hunc tu morem ignorabas? nunquam epulum videras? nunquam puer, aut adoleſcens inter coquos [41] fueras? Fauſti, adoleſcentis nobiliſſimi, paulo antè ex epulo magnificentiſſimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accumbere atratum videras, dominum [42] cum toga pulla & ejus amicos ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, niſi id feciſſes, quod fas non fuit, niſi violaſſes templum Caſtoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui

---

37. *Cum toga pulla*] Cùm cæteri accumberent albati. IDEM.

38. *Supplicationes te illas non probaſſe*] Qui a decretæ eſſent à ſenatu, referente, ut opinor, Bibulo conſule. Epulum enim publicum ſine ſacrificio non dabatur, nec ſine ſupplicatione ſacrificium erat. Feſtus autem & ſupplicationis, & epuli dies. IDEM.

39. *Anni*] Quo Cæſar conſul.

40. *In templum Caſtoris*] Opinor magiſtratus, & ſenatores, aut etiam equites Romanos in templo, reliquam plebem in foro cœnaſſe. IDEM.

41. *Inter coquos*] Quidam *inter coævos*: quod meritò deleverunt viri docti. Nam hæc vox non reperitur apud Ciceronem, & hujus ætatis ullum ſcriptorem. GRÆV. Antepono *inter coquos*, quod veterem illam famem, de qua paulo pòſt, magis exprimat. ABRAM.

42. *Dominum*] Aut ſubaudiendum, aut addendum, *videras*: ut ſi ordo: Videráſne dominum epuli, & ejus amicos cum toga pulla ante convivium, id eſt, qui cum toga pulla accumberet ante oculos epulantis populi Romani? MANUT.

te invitarat, auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare?

14 Quæro illud etiam ex te, quod privatus admisisti: in quo certè jam tibi dicere non licebit, cum clarissimis viris causam tuam esse conjunctam: postulatúsne sis lege Licinia & Junia? edixerítne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adesses die tricesimo? cùm is dies venisset, fecerísne, quod in hac republica non modò factum antè nunquam est, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarísne tribunos plebis, ne causam diceres? levius dixi: quanquam idipsum esset & novum, & non ferendum: sed appellarísne nominatim pestem illius anni, furiam patriæ, tempestatem reipublicæ, Clodium? qui tamen cùm jure, cùm more, cùm potestate judicium impedire non posset, rediit ad illam vim & furorem suum, ducémque se militibus tuis præbuit. In quo, ne quid à me dictum in te potiùs putes, quàm abs te esse quæsitum; nullum onus imponam mihi testimonii: quæ mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo, téque non arguam, sed, ut in cæteris rebus feci, rogabo. Quæro ex te, Vatini, num quis in hac civitate post urbem conditam tribunos plebis appellarit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quæsitoris ascenderit, eúmque vi deturbarit? subsellia dissiparit? urnas delegerit? eas denique omnes res in judicio disturbando commiserit, quarum rerum causâ judicia sunt constituta? Sciásne tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis, tuorúmque manibus ereptos? judices quæstionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, in luce, inspectante populo Romano, quæstionem, magistratus, morem majorum, leges, judices, scelerum pœnam esse sublatam? Hæc omnia sciásne diligentiâ C. Memmii publicis tabulis esse notata, atque testata?

At-

43. *Ex legatione*] Legatus cum Cæsare in Galliam ivit: deinde, accusatus lege Licinia & Junia, ne judicium jure legationis defugisse videretur, in urbem rediit. Manut.

44. *Liceret*] Jure legationis. Nam qui reipublicæ causâ abesset, eum ne vocare in judicium liceret, Memmia lege sancitum erat. Val. Max. III. 7. Idem.

a Lamb. *nunquam antea summi consilii gubernationem.*

45. *In duobus prodigiis reip.*] In Pisone & Gabinio Coss. quibus & provincias, & legatos lege sua Clodius dedit. Idem.

b Lamb. *voluisti. Ob hasce omnes res, sciásne te severissimorum hominum, Sabinorum fortissimorum virorum Marsorum & Pelignorum,*

Atque illud etiam quæro, cùm, postea quàm es postulatus, ex legatione [43] redieris, ne quis te judicia defugere arbitraretur; téque, cùm tibi, utrum velles, liceret [44], dictitaris causam dicere maluisse: quî consentaneum fuerit, cùm legationis perfugio uti noluisses appellatione improbissimâ te ad auxilium nefarium confugisse?

Et quoniam legationis tuæ facta mentio est, volo etiam au- 15
dire de te, quo tandem senatus-consulto legatus sis? De gestu intelligo quid respondeas; tua lege, dicis. Esne igitur patriæ certissimus parricida? sperarásne id, ut patres conscripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo unquam ademit, ut legati ex ejus ordinis auctoritate legarentur? Adeóne tibi sordidum consilium publicum visum est? adeò afflictus senatus, adeò misera & prostrata respublica, ut non nuntios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis senatus more majorum deligere posset? Eripueras senatui provinciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii dispensationem: quæ nunquam sibi populus Romanus appetivit, qui [a] nunquam hæc à summi consilii gubernatione auferre conatus est. Age, factum est horum aliquid in aliis: rarò: sed tamen factum est, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos unquam audivit sine senatus-consulto? Ante te nemo. Pòst continuò fecit idem in duobus prodigiis reipublicæ [45] Clodius: quo etiam majore es malo mactandus, quòd non solùm facto tuo, sed etiam exemplo rempublicam vulnerasti: neque tantùm es improbus ipse, sed etiam alios docere [b] voluisti.

Atque illud etiam audire à te cupio: quare, cùm ego legem de

---

ligνorum, tribulium tuorum judicio notatum; nec post Romam conditam; præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidisse? Atque illud etiam audire ex te cupio: quare, cùm ego legem de ambitu tulerim ex S. C. tulerim sine vi, tulerim salvis auspiciis, tulerim salvâ lege Æliâ & Fusiâ: tu eam esse legem non putes: præsertim cùm ego legibus tuis, quoquomodo latæ sint, paream. Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio, quo quis petat, petiturúsve sit, Gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die: *quæ tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? Num quem putes illius tui certissimi gladiatoris similem tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quo minùs reus mea lege fias? At si*

de ambitu ex senatus-consulto tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia & Fusia, tu eam esse legem non putes: præsertim cùm ego legibus tuis, quoquo modo latæ sint, paream. Cùm mea lex dilucidè vetet, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITURUSVE SIT[46], GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO[47] PRÆSTITUTA DIE: quæ tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? Num quem putes illius tui[48] certissimi gladiatoris similem tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quo minùs reus mea lege fias? Ob hasce omnes res, sciásne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum virorum, Marsorum & Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec post Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidisse?

16 Ac si hæc omnia contemnis ac despicis, quòd ita tibi persuaseris, ut palàm dictitas, te, diis hominibúsque invitis, amore in te increbibili quodam C. Cæsaris, omnia, quæ velis, consecuturum: ecquid audieris, ecquisnam tibi dixerit, C. Cæsarem nuper Aquileiæ, cùm de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alfium præteritum permolestè tulisse, quòd in homine summam fidem probitatémque cognosset: gravitérque etiam se ferre, prætorem aliquem esse factum, qui à suis rationibus dissensisset? tum quæsisse quendam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipsum respondisse, Vatinium in tribunatu gratis nihil fecisse? qui omnia in pecunia posuisset, honore animo æquo carere debere?

Quòd si ipse, qui te suæ dignitatis augendæ causâ periculo tuo, nullo suo delicto, ferri præcipitem est facilè passus, tamen te omni honore indignissimum judicat: si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam, triumphum suum duxerint: si nemo aspicit, quin ingemiscat; nemo mentionem

46. *Biennio, quo quis petat, petiturúsve sit*] Id Cicero fecit eo consilio, quia gladiatores dabantur, ut eo munere populus delinitus faveret iis, qui dedissent in petitione magistratuum. MANUT.

47. *Nisi ex testamento*] Nisi moriens aliquis testamento mandasset, ut certo quodam tempore gladiatores darentur. Quâ ratione hærere in eo culpa non poterat, qui petens, aut brevi petiturus magistratum, eos ex testamento daret.

tionem facit, quin execretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cùm viderunt, tanquam auspicium malum detestantur: si cognati respuunt, tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt: strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam se locis collocarunt: si es odium publicum populi, senatûs, universorum hominum rusticanorum; quid est, quam ob rem præturam potiùs exoptes, quàm mortem? præsertim cùm popularem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis. Sed, ut aliquando audiamus, quàm copiosè mihi ad rogata respondeas, concludam jam interrogationem meam, téque in extremo pauca de ipsa causa rogabo.

Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in 17
hoc judicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus eum verbis laudare & boni viri, & boni cives consueverunt, cùm in eundem nuper ab eadem illa teterrima Furia productus ad populum, cupidissimè falsum testimonium dixeris? An erit hæc optio & potestas tua, ut, cùm Clodianas operas, & facinorosorum hominum & perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus & bestiariis obsedisse rempublicam: cùm autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantiâ vituperare? Sed, cùm T. Annium tantopere laudes, & clarissimo viro nonnullam laudatione tua labeculam aspergas, (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui à te vituperantur) veruntamen quæro, cùm in republica administranda T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit, (id quod non solùm bonorum, verùm etiam improborum judicio declaratum est: est enim reus uterque ob eandem causam, & eodem crimine: alter [49] die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quàm te, nunquam soles confiteri: alter [50] tuis consiliis, illo [51] tamen adjuvante) quæro, quî possis eos, [52], quos crimine conjungis, testimonio disjungere.

48. *Illius tui*] Clodii tribuni pl. qui, Vatinio apud Memmium prætorem accusato, judicium per vim sustulit. Idem.

49. *Alter*] Milo: à P. Clodio. Idem.

50. *Alter*] Sextius. Tu enim Albinovanum ad accusandum impulisti.

51. *Illo*] Clodio. Idem.

52. *Eos*] Milonem, & Sextium.

Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim: cùm multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixerísne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accusandum potiùs fuisse? etiam illud dixeris causam Milonis, fortissimi viri, conjunctam cum hoc existimari? quæ pro me à Sextio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo inconstantiam orationis, ac testimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis esse dicis, in eas pluribus verbis testimonium dixisti: quicum autem ejus causam periculúmque conjungis, eum summis laudibus extulisti. Sed hoc quæro, num P. Sextium, qua lege accusandum omnino fuisse negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctoritatis [53] à me tributum esse videatur, dixerísne in eum testimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuisse?

---

53. *Ne quid tibi auctoritatis*] Nemo consulitur, nisi cui aliquid tribuatur: ei verò, qui testimonium dicat, cur quidquam tribuat defensor ejus, in quem dicitur? Jocatur igitur Cicero, cùm ait: *Si te in testimonio consuli nolis*: cùm ipse sit is, qui nolit eum consulere, ne quid auctoritatis ei tribuisse videatur. Aliquid omninò, quo concludatur interrogatio, videtur desiderari. MANUT.

PRO
MARCO CÆLIO.
ORATIO XXXIV.

ARGUMENTUM.

M. Cælius Rufus Eques Romanus, cujus extat epistolarum liber ad Ciceronem, adolescens pulcher aspectu, & summo ingenio præditus, post damnatum C. Antonium consularem, quem ipse de maje-

majestate accusaverat, factus est familiaris Clodiæ, uxoris quondam Metelli Celeris, impudicæ matronæ, à qua etiam pecuniam mutuam accepit. Cùm deinde accusaret Sempronium Atratinum de ambitu, & absolutum rursus in judicium retraheret, Clodia verò suspicaretur à Cælio sibi venenum paratum fuisse; hæc L. Atratino Sempronii filio persuasit, ut nomen Cælii deferret lege Lutatia de vi, cum subscriptoribus Herennio, Clodio, & Balbo. Defensum à M. Crasso Cælium, Cicero ipse hac oratione defendit apud Cn. Domitium Prætorem, Marcellino & Philippo Coss. FERRATIUS.

Ipse quoque Cælius egit causam suam, auctore Quintiliano, lib. II. *cap.* I. *& Suetonio de claris Rhetoribus.* MANUT.

Absolutum hoc judicio Cælium fuisse constat, Prætorémque postea fuisse, interfectúmque civili bello inter Cæsarem & Pompeium. Scribit enim Cæsar, lib. Civ. III. *eum senatûs decreto à Rep. remotum, à Consule senatu prohibitum, & de Rostris, cùm concionari vellet, deductum, Turios sese contulisse, ubi ab equitibus Gallis & Hispanis, qui eò missi fuerant, interfectus est. De legibus ab illo latis, Cæsar eodem libro, & Cicero;* Fam. VIII. 17. *De iracundia singulari, Seneca* de Ira, *lib.* III. *De eloquentia, & variis ipsius actionibus Cicero in Bruto, cap.* 79. HOTOMAN.

SI quis, Judices, fortè nunc adsit, ignarus legum, judiciorum, consuetudinis nostræ: miretur profectò, quæ sit tanta atrocitas hujusce causæ, quòd diebus festis ludísque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit. Idem, cùm audiat esse legem, quæ de seditiosis consceleratísque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet; crimen, quod versetur in judicio, requirat. Cùm audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in judicium vocari: sed adolescentem illustri 1

ingenio, industriâ, gratiâ, accusari ab ejus filio, quem ipse in judicium & vocet, & vocarit: oppugnari autem opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet, vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse.

Etenim, si attendere diligenter, existimare verè de omni hac causa volueritis, sic constituetis, Judices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet [1], liceret: nec, cùm descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accusare: pietati tribuo. Si jussus est: necessitati. Si speravit aliquid: pueritiæ. Cæteris non modò nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

Ac mihi quidem videtur, Judices, hic introitus defensionis
2 adolescentiæ M. Cælii maximè convenire, ut ad ea, quæ accusatores, deformandi hujus causâ, detrahendæ spoliandæque dignitatis gratiâ dixerunt, primùm respondeam. Objectus est pater variè, quòd aut parum splendidus ipse, aut parum piè tractatus à filio diceretur. De dignitate Cælius notis ac majoribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus, facilè ipse respondet. Quibus autem, propter senectutem, quòd jam diù minùs in foro nobiscum versatur, non æquè est cognitus; hi sic habeant: quæcunque in equite Romano dignitas esse possit, quæ certè potest esse maxima, eam semper in M. Cælio habitam esse summam hodiéque haberi, non solùm à suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de causa esse notus.

Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed judicium certè parentis. Quid nos opinemur, audietis ex juratis. Quid parentes sentiant, lacrymæ matris incredibilísque mœror, squalor patris & hæc præsens mœstitia, quam cernitis, luctúsque declarat. Nam,

1. *Utrum vellet*] Atratinus enim jussus fuerat à patre Cælium accusare : neque poterat non parêre patri. Ferrat.

Nam, quod est objectum, municipibus esse adolescentem non probatum suis: nemini unquam præsenti Puteolani majores honores habuerunt, quàm absenti M. Cælio: quem & absentem in amplissimum ordinem [2] cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidémque nunc lectissimos viros, & nostri ordinis, & equites Romanos cum legatione ad hoc judicium, & cum gravissima atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi jecisse fundamenta defensionis meæ: quæ firmissima sunt, si nituntur judicio suorum. Neque enim vobis satis commendata hujus ætas esse posset, si non modò parenti, tali viro, verùm etiam municipio tam illustri ac tam gravi displiceret.

Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad 3
hominum famam: & meus hic forensis labor, vitæque ratio dimanavit ad existimationem hominum paulo latiùs commendatione ac judicio meorum. Nam, quod objectum est de pudicitia, quódque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus, maledictísque celebratum est, id nunquam tam acerbè feret M. Cælius, ut eum pœniteat non deformem esse natum. Sunt etenim ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia forma & species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. Maledictio autem nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ si petulantiùs jactatur [3], convicium; si facetiùs, urbanitas nominatur.

Quam quidem partem accusationis admiratus sum, & molestè tuli potissimum esse Atratino datam. Neque enim decebat, neque ætas illa postulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset. Aliquanto liberiùs, & fortiùs, & magis more nostro refutaremus istam maledicendi licentiam. Te-

2. *In amplissimum ordinem*] In Decuriones, qui vicem Senatûs agebant in municipiis. Senatores enim simul esse poterant Romæ, & in suo quilibet municipio. IDEM.

3. *Jactatur*] Legendum est, *jaciatur*. MURET. Var. Lect. lib. VIII. cap. 19.

cum, Atratine, agam leviùs, quòd & pudor tuus moderatur orationi meæ; & meum erga te, parentémque tuum, beneficium tueri [4] debeo. Illud tamen te esse admonitum volo: primùm, qualis es, talem te esse existimes; ut, quantum à rerum turpitudine abes, tantum te à verborum libertate sejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cùm tibi falsò responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti ætati, atque etiam dignitati non possit quàm velit petulanter, etiam si sine ulla suspicione, at non sine argumento, maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quòd ea te invitum dicere videbamus: ingenii, quòd ornatè, politèque dixisti.

4 Verùm ad istam omnem orationem brevis est defensio. Nam quoad ætas M. Cælii dare potuit isti suspicioni locum, fuit primùm ipsius pudore, deinde etiam patris diligentiâ disciplinâque munita: qui ut huic virilem togam dedit, nihil dicam hoc loco de me: tantum sit, quantum vos existimatis: hoc dicam, hunc à patre continuò ad me esse deductum. Nemo hunc M. Cælium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo, cùm artibus honestissimis erudiretur.

Nam quòd Catilinæ familiaritas objecta Cælio est, longè ab ista suspicione abhorrere debet. Hoc enim adolescente scitis consulatum mecum petisse Catilinam. Ad quem si accessit, aut si à me discessit unquam, (quanquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt) tum existimetur Cælius Catilinæ nimiùm familiaris fuisse. At enim postea scimus, & vidimus esse hunc in illius amicis. Quis negat? Sed ego illud tempus ætatis, quod ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum est [5], id hoc loco defendo. Fuit assiduus mecum, prætore me: non noverat Catilinam. Africam tum præ

4. *Tueri*] Cùm patrem defenderim accusatum à Cælio, contumeliosè agere cum filio non debeo. FERRAT.

5. *Infestum est*] Passivè, pro, infestatur: ut pro Amerino, *filii vita infesta.* Et de Prov. *Excursionibus barbarorum infesta via.* MAN. Vide Gellium, Noct. Att. IX. 12.

6. *Ad cohibendum*] Modestiæ causâ manum intra togam continebant, & cùm se in campo Romæ vel in castris exercebant, utebantur tunicâ, ne corporis nuditas appareret. FERRAT.

prætor ille obtinebat. Secutus eſt annus. Cauſam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Mecum erat hic: illi ne advocatus quidem venit unquam. Deinceps fuit annus, quo ego conſulatum petivi: petebat Catilina mecum. Nunquam ad illum acceſſit: à me nunquam receſſit.

Tot igitur annos verſatus in foro ſine ſuſpicione, ſine infa- 5
mia, ſtuduit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas cuſtodiendam illam ætatem fuiſſe? Nobis quidem olim annus erat unus, ad cohibendum [6] brachium togâ, conſtitutus: & ut exercitatione, ludóque, campeſtri [7] tunicati uteremur. Eadémque erat, ſi ſtatim mereri ſtipendia cœperamus, caſtrenſis ratio ac militaris. Qua in ætate, niſi qui ſe ipſe ſuâ gravitate & caſtimoniâ, & cùm diſciplinâ domeſticâ, tum etiam naturali quodam bono defenderat, quoquo modo à ſuis cuſtoditus eſſet, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa imperia ætatis, integra, atque inviolata præſtitiſſet: de ejus fama ac pudicitia, cùm is jam ſe corroboraviſſet, ac vir inter viros eſſet, nemo loquebatur.

Studuit Catilinæ, cùm jam aliquot annos eſſet in foro, Cælius. Et multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni ætate fecerunt. Habuit enim ille, ſicuti meminiſſe vos arbitror, permulta maximarum non expreſſa ſigna, ſed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus improbis multis: & quidem optimis ſe viris deditum eſſe ſimulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam induſtriæ quidam ſtimuli, ac laboris. Flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam ſtudia rei militaris. Neque ego unquam fuiſſe tale monſtrum in terris ullum puto, tam ex contrariis, diverſíſque inter ſe pugnantibus naturæ ſtudiis, cupiditatibúſque conflatum.

Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis tur- 6
pioribus conjunctior? Quis civis meliorum partium aliquando? quis

7. *Campeſtri*] Non, ludo campeſtri, ſed, campeſtri tunicati uteremur: & hoc modeſtiæ causâ. Erat autem campeſtre veſtitus hiemalis *, ſupra tunicam. Unde Horatius de re abſurdâ: *Penula ſolſtitio, campeſtre nivalibus auris.* Et Aſconius pro Scauro: *Cato prætor judicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus.* MANUT. Hunc locum non aliter intellexit H. Valeſius, non probante Grævio, cui *ludus campeſtris* eſt, quæ crebrò dicitur *meditatio campeſtris* apud Suetonium & alios.

* In hâc Manutii ádnotatione mendum eſſe videtur, dum ait: *Erat autem* Campeſtre *veſtitus hiemalis.* Contrarium indicant Horatii & Aſconii verba.

quis tetrior hostis huic civitati? Quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? Quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa verò, Judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitiâ, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecuniâ, gratiâ, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, & audaciâ: versare suam naturam & regere ad tempus, atque huc & illuc torquere, & flectere: cum tristibus severè, cum remissis jucundè, cum senibus graviter, cum juventute comiter, cum facinorosis audaciter, cum libidinosis luxuriosè vivere.

Hac ille tam variâ, multiplicique naturâ, cùm omnes omnibus ex terris homines improbos, audacésque collegerat: tum etiam multos fortes viros, & bonos specie quadam virtutis assimulatæ tenebat. Neque unquam ex illo delendi hujus imperii tam consceleratus impetus extitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis & patientiæ radicibus niteretur. Quare ista conditio, Judices, respuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat. Est enim commune cum multis, & cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me inquam, quondam penè ille decepit, cùm & civis mihi bonus, & optimi cujusque cupidus, & firmus amicus ac fidelis videretur. Cujus ego facinora oculis priùs, quàm opinione, manibus antè, quàm suspicione, deprehendi. Cujus in magnis catervis amicorum, si fuit etiam Cælius, magis est, ut ipse molestè ferat errasse se, sicuti nonnunquam in eodem homine me quoque erroris mei pœnitet, quàm ut istius amicitiæ crimen reformidet.

7 Itaque à maledictis pudicitiæ ad conjurationis invidiam oratio est vestra delapsa. Posuistis enim, atque id tamen titubanter & strictim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinæ, participem fuisse: in quo non modò crimen non hærebat, sed

8. *Conjurationis accusatione*] Accusato C. Antonio, collega Ciceronis. Infrà. MANUT.

9. *Iterùm arcesseret*] Jam suprà dictum est Cælium ambitûs crimine L. Atratinum semel accusasse, eundémque absolutum iterum accusasse. Hæ sunt tres Cælii accusationes, quas Cicero in Brut. significat, cap. 79. HOTOM.

10. *Insulam esse venalem*] Nam si ædicularum Clodii locatio tanti æstimatur; in quo mendacium est; quia Cælius in iis habitat non triginta millibus, sed decem millibus

ſed vix diſerti adoleſcentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cælio? quod tantum aut in moribus naturâque vulnus, aut in re atque fortuna? ubi denique eſt in iſta ſuſpicione Cælii nomen auditum? Nimiùm multa de re minimè dubiâ loquor: hoc tamen dico, non modò ſi ſocius conjurationis, ſed niſi inimiciſſimus iſtius ſceleris fuiſſet, nunquam conjurationis accuſatione [8] adoleſcentiam ſuam potiſſimùm commendare voluiſſet.

Quod, haud ſcio, an de ambitu & de criminibus iſtis ſodalium ac ſequeſtrium (quoniam huc incidi) ſimiliter reſpondendum putem. Nunquam enim tam Cælius amens fuiſſet, ut, ſi ſe iſto infinito ambitu commaculaſſet, ambitûs alterum accuſaret: neque ejus facti in altero ſuſpicionem quæreret, cujus ipſe ſibi perpetuam licentiam optaret: nec, ſi ſibi ſemel periculum ambitûs ſubeundum putaret, ipſe alterum iterum ambitûs crimine arceſſeret [9]. Quod quanquam nec ſapienter & me invito facit, tamen eſt ejuſmodi cupiditatis, ut magis inſectari alterius innocentiam, quàm de ſe timidè cogitare videatur.

Nam quòd æs alienum objectum eſt, ſumptus reprehenſi, tabulæ flagitatæ: videte, quàm pauca reſpondeam. Tabulas, qui in patris poteſtate eſt, nullas conficit. Verſuram nunquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis objectus eſt, habitationis: triginta millibus dixiſtis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii inſulam eſſe venalem [10], cujus hic in ædiculis habitet, decem, ut opinor, millibus. Vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium veſtrum accommodaviſtis.

Reprehendiſtis, à patre quòd ſemigrârit. Quod quidem jam in hac ætate minimè reprehendendum eſt. Qui cùm & ex reipublicæ cauſa eſſet mihi quidem moleſtam, ſibi tamen glorioſam victoriam conſecutus, & per ætatem magiſtratus petere poſſet,

---

libus: quanti æſtimabitur inſula ejuſdem Clodii? Mendacium igitur hoc accommodatum eſt Clodio, inſulam ſuam vendere cupienti. Inſula duplex eſt, major, & minor. Major, ædes aliquot junctæ, viis undique terminatæ. Minor, una domus eſt, viarum ambitu finita. Eam domum, quod ex Plin. XXXVI. 15. licet intelligere, Clodius emit H-S. centies quadragies ſepties millibus. MANUT.

ſet, non modò permittente patre, ſed etiam ſuadente, ab eo ſemigravit: &, cùm domus patris à foro longè abeſſet, quo faciliùs & noſtras obire domos, & ipſe à ſuis coli poſſet, conduxit in Palatio non magno domum.

8 Quo loco poſſum dicere id, quod vir clariſſimus, M. Craſſus, cùm de adventu regis Ptolemæi quereretur [11], paulo antè dixit: *Utinam ne in nemore Pelio....* ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. *Nam nunquam hera errans* hanc moleſtiam nobis exhiberet, *Medea animo ægra, amore ſævo ſaucia....* Sic enim, Judices, reperietis, quòd, cùm ad id loci venero, oſtendam, hanc Palatinam Medeam [12], migrationémque [13] huic adoleſcenti cauſam ſive malorum omnium, ſive potiùs ſermonum fuiſſe.

Quamobrem illa, quæ ex accuſatorum oratione præmuniri jam, & fingi intelligebam, fretus veſtrâ prudentiâ, Judices, non pertimeſco. Aiebant enim fore teſtem ſenatorem, qui ſe pontificiis comitiis pulſatum à Cælio diceret. A quo quæram, ſi prodierit: primùm cur ſtatim nihil egerit [14]: deinde, ſi id queri, quàm agere maluerit, cur productus à vobis potiùs, quàm ipſe per ſe: cur tanto pòſt potiùs, quàm continuò, queri maluerit. Si mihi ad hæc acutè, argutéque reſponderit, tum quæram denique, ex quo iſte fonte ſenator emanet. Nam ſi ipſe orietur & naſcetur ex ſeſe, fortaſſe, ut ſoleo, commovebor. Sin autem, ut rivulus, arceſſitus & ductus ab ipſo capite accuſationis veſtræ; lætabor, cùm tantâ gratiâ tantíſque opibus accuſatio veſtra nitatur, unum ſenatorem ſolum eſſe, qui vobis gratificari vellet, inventum.

Nec tamen illud genus alterum nocturnorum teſtium pertimeſco. Eſt enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores ſuas,

11. *Cùm de adventu regis Ptolemæi quereretur*] Pulſus à ſuis civibus Ptolemæus, rex Alexandrinus, Romam ſe contulit, ut à ſenatu, populóque Romano reſtitueretur. Eodem tempore legati Alexandrini contra eum venerunt: quorum Ptolemæus magnam partem per inſidias ſuſtulit, in iis principem legationis Dionem Academicum. Objecerat autem accuſator, pulſatos eſſe à Cœlio Puteolis Alexandrinos legatos. Quam partem Craſſus cùm refelleret, queſtus eſt de adventu Ptolemæi. Niſi enim veniſſet Romam, legati non veniſſent: ita pulſatio Puteolana non nominaretur. In quo uſurpavit illud Ennii: *Utinam ne in nemore Pelio*: ita repetens longinquam cauſam, unde argumentum ſumpſerunt accuſatores de pulſatione Puteolana, ut repetierat poëta cauſam

suas, à cœna redeuntes, attrectatas esse à Cælio. Graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt: cùm sit his confitendum, nunquam se, ne congressu quidem, & constituto [15] cœpisse de tantis injuriis experiri.

Sed totum genus oppugnationis hujus, Judices, & jam pro- 9
spicitis animis, &, cùm inferetur, propulsare debebitis. Non enim ab iisdem accusatur M. Cælius, à quibus oppugnatur. Palàm in eum tela jaciuntur, clàm subministrantur. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. Funguntur officio: defendunt suos: faciunt quod viri fortissimi solent. Læsi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti. Sed vestræ sapientiæ tamen est, Judices, non, si causa justa est viris fortibus oppugnandi M. Cælium, ideo vobis quoque vos causam putare esse justam alieno dolori potiùs, quàm vestræ fidei consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominum, videtis. Ex hac copia quàm multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cùm aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri?

Hoc ex genere si qui se in hoc judicium fortè projecerint, excluditote eorum cupiditatem, Judices, sapientiâ vestrâ: ut eodem tempore & hujus saluti, & religioni vestræ, & contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam à testibus: neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam: quæ facillimè fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest. Argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus. Res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit.

 Ita-

sam ejus amoris, qui Medeam perdidit. Hos versus ex Medea, Ennii tragœdia, recitat scriptor Rhet. ad Herenn. lib. III. Cic. de Nat. D III. 30. MANUTIUS.

12. *Palatinam Medeam*] Clodiam, in Palatio habitantem: quam festivè Cicero Palatinam Medeam vocat: quia Cœlium Atratinus accusator, ut in Fortunatiano legitur, pulchellum Jasonem appellaverat. IDEM.

13. *Migrationémque*] Quòd in Palatium migraverit conductâ domo. IDEM.

14. *Nihil egerit*] Contra Cœlium, cur de injuria non accusaverit. IDEM.

15. *Congressu & constituto*] Moris fuit antequàm in jus iretur, ut domi apud amicos communes experirentur, si fortè sedari ab iis controversia posset. Cic. pro Quintio, & pro Cæcin. HOTOM.

10 Itaque illam partem causæ facilè patior graviter & ornatè à M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione [16]. De quo ipso tamen quid est, quod expectetis: quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Etenim reus, qui hujus dictus est & adjutor fuisse, & conscius, P. Ascitius; is judicio est liberatus. Quod igitur est hujusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget: qui negavit, absolutus sit: id hic pertimescat, qui non modò à facto, verùm etiam à conscientiæ suspicione abfuit? Et, si Ascitio causa plus profuit, quàm nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modò suspicione, sed ne infamiâ quidem est aspersus?

At prævaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi præsertim, à quo ista causa defensa est. Sed Cælius optimam causam Ascitii esse arbitratur: cujusmodi autem sit, à sua putat esse sejunctam: neque solùm Cælius, sed etiam adolescentes humanissimi & doctissimi, rectissimis studiis atque optimis artibus præditi, Titus Caiúsque Coponii, qui ex omnibus maximè Dionis mortem doluerunt: qui cùm doctrinæ studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Lucceium, ut audistis. Fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut summo splendore præditus, frater ejus, de M. Cælio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus.

11 Animadverti enim, Judices, audiri à vobis meum familiarem, L. Herennium, perattentè. In quo etsi magna ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnunquam verebar, ne illa subtiliter ad criminandum inducta oratio

16. *De Dione*] Objecerant Cælio adversarii seditiones Neapoli excitatas, Puteolis pulsatos Alexandrinorum legatos, qui contra regem Ptolemæum Romam venerant, erepta Pallæ bona, interfectum Dionem illius legationis principem, de quo infrà. FERRAT.

17. *Bestiæ*] Qui de ambitu damnatus erat. Id ex iis verbis colligo, *studuisse præturæ*. Defensum à Cicerone, cognoscitur ex lib. II. ad Q. fratr. epist. 3. MANUT.

18. *Eos unà*] Dixerat alios quosdam cœnasse cum Bestia & Cælio: ex iis quidam aberant, quidam erant Clodiæ amici, coacti proinde quidlibet affirmare in gratiam illius. FERRAT.

tio ad animos veſtros ſenſim ac leniter accideret. Dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus; &, qui in reliqua vita mitis eſſet, & in hac ſuavitate humanitatis, quâ prope jam delectantur homines, verſari perjucundè ſoleret, fuit in hac cauſa pertriſtis quidam patruus, cenſor, magiſter. Objurgavit M. Cælium, ſicut neminem unquam parens. Multa de incontinentia, intemperantiáque diſſeruit. Quid quæritis, Judices? ignoſcebam vobis attentè audientibus, propterea quòd egomet tam triſte illud, & tam aſperum genus orationis horrebam.

Ac prima pars fuit illa, quæ me minùs movebat, fuiſſe meo neceſſario Beſtiæ [17] Cælium familiarem: cœnaſſe apud eum, ventitaſſe domum, ſtuduiſſe præturæ. Non me hæc movent, quæ perſpicuè falſa ſunt. Etenim eos unà [18] cœnaſſe dicit, qui aut abſunt, aut quibus neceſſe eſt idem dicere.

Neque verò illud me commovet, quòd ſibi in Lupercis ſodalem eſſe Cælium dixit. Fera quædam ſodalitas, & planè paſtoritia, atque agreſtis germanorum [19] Lupercorum: quorum coitio illa ſilveſtris antè eſt inſtituta, quàm humanitas atque leges. Si quidem non modò nomina deferunt inter ſe ſodales, ſed etiam commemorant ſodalitatem in accuſando, ut ne, ſi quis id fortè neſciat, timere videatur.

Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, reſpondebo. Deliciarum objurgatio fuit longa, & ea lenior: plúſque diſputationis habuit, quàm atrocitatis: quo etiam audita eſt attentiùs. Nam P. Clodius, amicus meus [20], cùm ſe graviſſimè vehementiſſiméque jactaret, & omnia inflammatus ageret triſtiſſimis verbis, voce maxima: tametſi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimeſcebam. Aliquot enim in cauſis eum videram fruſtrà litigantem. Tibi autem, Balbe, reſpondebo pri-

19. *Germanorum*] Verorum: nam cùm ſint ab Evandro inſtituti multò ante Romam conditam, id eſt, ante humanitatem, atque leges, veri & germani ſunt Luperci planè humanitatis expertes, cùm nomina ſodales inter ſe deferunt. Sodalitates autem ad honorem alicujus dei inſtitutæ ſunt, ut Lupercorum ad honorem Panos. MANUT. Vide de Senect. 13. Salmaſii teſtimonium Tomo noſtro III.

20. *P. Clodius, amicus meus*] Non is, qui Clodiæ frater erat, Ciceronis inimiciſſimus. Hic tertius erat accuſator, de numero ſubſcriptorum, alter L. Herennius: Atratinus nomen detulerat, & primas partes agebat. MANUTIUS.

mùm precariò, si licet, si fas est defendi à me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta sumpserit, qui Baias viderit.

12 Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non modò qui primoribus labris gustassent genus hoc vitæ, & extremis, ut dicitur, digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando, & se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravésque homines atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles & tolerabiles haberi solent. Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis aliquam invidiam Cælio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam, quòd uno reo proposito de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriem. Dies jam me deficiet, si, quæ dici in eam sententiam possunt, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumptibus, immensa oratio est. Ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa & copiosè & graviter accusari potest. Sed vestræ sapientiæ est, Judices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat severitas gravitásque vestra, cùm eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, & in reum: cùm is non suo crimine, sed multorum vitio sit in quoddam odium injustum vocatus. Itaque severitati tuæ, ut oportet, ita respondere non audeo: erat enim meum deprecari vacationem adolescentiæ, veniámque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: concessa omnibus jura dimitto: tantùm peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis, quam video esse magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc postulo, quin criminibus, quæ in hunc nondum propriè conferuntur, diligentissimè respondeam, non recuso.

13 Sunt autem duo crimina, auri, & veneni: in quibus una atque eadem persona urgetur. Aurum sumptum à Clodia: venenum quæsitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. Omnia sunt

alia,

alia, non crimina, ſed maledicta jurgii petulantis magis, quàm publicæ quæſtionis. Adulter, impudicus, ſequeſter, convicium eſt, non accuſatio. Nullum eſt enim fundamentum horum criminum, nulla ſedes. Voces ſunt contumelioſæ, temerè ab irato accuſatore, nullo auctore, emiſſæ.

Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen, & caput. Auro opus fuit : ſumpſit à Clodia, ſumpſit ſine teſte, habuit quamdiu voluit. Maximum video ſignum cujuſdam egregiæ familiaritatis. Necare eandem voluit, quæſivit venenum, ſollicitavit quos potuit, paravit, locum conſtituit, attulit. Magnum rurſus odium video cum crudeliſſimo diſcidio extitiſſe. Res eſt omnis in hac cauſa nobis, Judices, cum Clodia, muliere non ſolùm nobili, ſed etiam notâ : de qua ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſa. Sed intelligis pro tua præſtanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac ſola rem eſſe nobis : quæ ſi ſe aurum Cælio commodaſſe non dicit, ſi venenum ab hoc ſibi paratum eſſe non arguit; petulanter facimus, ſi matremfamiliâs ſecus, quàm matronarum ſanctitas poſtulat, nominamus. Sin, iſta muliere remota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cælium illis relinquentur; quid eſt aliud, quod nos patroni facere debeamus, niſi ut eos, qui inſectantur, repellamus? Quod quidem facerem vehementiùs, niſi intercederent mihi inimicitiæ cum iſtius mulieris viro : fratrem volui dicere : ſemper hìc erro. Nunc agam modicè, nec longiùs progrediar, quàm me mea fides & cauſa ipſa coget. Neque enim muliebres unquam inimicitias mihi gerendas putavi, præſertim cum ea, quam omnes ſemper amicam omnium potiùs, quàm cujuſquam inimicam putaverunt.

Sed tamen ex ipſa quæram priùs, utrùm me ſecum ſeverè, 14
& graviter, & priſcè agere malit, an remiſsè, ac leniter, & urbanè. Si illo auſtero more ac modo : aliquis mihi ab inferis excitandus eſt, ex barbatis illis, non hac barbulâ, quâ iſta delectatur; ſed illâ horridâ, quam in ſtatuis antiquis & imaginibus videmus : qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne iſta mihi fortè ſuccenſeat. Exiſtat igitur ex hac ipſa familia aliquis; ac potiſſimùm Cæcus ille [11]. Minimum enim

dolorem

dolorem capiet, qui istam non videbit. Qui profectò, si extiterit, sic aget & sic loquetur: Mulier, quid tibi cum Cælio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? Non patrem tuum videras? non patruum? non avum, proavum, atavum audieras consules fuisse? Non denique modò te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri, patriæque amantissimi? qui, simulac pedem limine extulerat [22], omnes propè cives virtute, gloriâ, dignitate superabat: cui cùm ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Cælius tam conjunctus fuit? Cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. Quid igitur fuit, nisi quædam temeritas ac libido? Nónne te, si nostræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia [23], æmulam domesticæ laudis in gloria muliebri esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia; quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebis de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potiùs, quàm bona paterna, & avita, & usque à nobis cùm in viris, tum etiam in fœminis repetita, moverunt? Ideóne ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideò aquam adduxi [24], ut eâ tu incestè uterere? ideò viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

15 Sed quid ego, Judices, ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repentè convertat, & Cælium incipiat accusare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posteriùs, atque ita, Judices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Cælii vitam me probaturum esse confidam. Tu verò mulier (jam enim ipse tecum nullâ personâ introductâ loquor) si ea, quæ

21. *Cæcus ille*] Ap. Claudius Cæcus, qui Pyrrhi pacem dissuasit. MANUT. Vide Cic. in Brut. 14.

22. *Qui simulac pedem limine extulerat*] Statim atque domo ad Forum, Curiam, vel provincias exiverat, omnes propemodum cives virtute, gloriâ quæ merces virtutis est, & dignitate honoribúsque, qui à populo propter gloriam opinionémque virtutis concedi solent, superabat. ABRAM. De hoc Metello, *Fam.* V. 2.

23. *Q. illa Claudia*] De cujus castitate in oratione de Harusp. resp. MANUT.

24. *Aquam adduxi*] Ideóne fluvium Anienem in urbem adduxi, ex quo aqua Appia nominatur, ut ea tu in meretriciis tuis & ince-

quæ facis, quæ dicis, quæ insimulas, quæ in sororem tuam moliris [25], quæ arguis, probare cogitas: rationem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis reddas atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivia, comessationes, cantus, symphonias, navigia jactant: iidémque significant, nihil se, te invitâ, dicere. Quæ tu, quoniam mente nescio quâ effrenatâ, atque præcipiti, in forum deferri judiciúmque voluisti; aut diluas oportet, & falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio [26] credendum esse fateare.

Sin autem urbaniùs me agere mavis, sic agam tecum. Removebo illum senem durum ac penè agrestem: ex his igitur tuis sumam aliquem, ac potissimùm minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus: qui te amat plurimum: qui, propter nescio quam, credo, timiditatem, & nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum majore sorore cubitavit. Eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, soror? quid insanis? quid, clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis? vicinum adolescentulum aspexisti: candor hujus te, & proceritas, vultus, oculíque perpulerunt [27]: sæpius videre voluisti: fuisti nonnunquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium familiâs patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti. Confer te aliò. Habes hortos ad Tiberim: ac diligenter eo loco præparasti, quò omnis juventus natandi causâ venit. Hinc licet conditiones quotidie legas. Cur huic, qui te sperpernit, molesta es?

Redeo nunc ad te, Cæli, vicissim, ac mihi auctoritatem pa- 16
triam, severitatémque suscipio: sed dubito quem patrem potissimum

---

incestis amoribus uterere? ABRAM. Vide ad Att. I. 16.

25. *Quæ in sororem tuam moliris*] Supplevi clausulam istam ex veteribus edd. & Pall. item S. Vict. & Grut. omiserant enim posteriores, *in sororem tuam*. GRUT. Quò pertineat additamentum illud, equidem non video. Receptum tamen est à Grævio: & idcirco hîc propositum volui, quòd criticorum obrussâ indigere videatur. OLIVET.

26. *Testimonio tuo*] Quia scilicet infamibus & meretricibus testimonium dicentibus nulla fides debet adhiberi. ABRAM.

27. *Perpulerunt*] Legi vult Lambinus; *perculerunt*. Grævius verò, *pepulerunt*, auctore Gronovio ad Livii III, 3.

ſimum ſumam. Cæcilianúmne [28] aliquem, vehementem atque durum? *Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur irâ*... Aut illum, *O infelix, ô ſceleſte*... Ferrei ſunt iſti patres.... *Egóne quid dicam? egóne quid velim? quæ tu omnia tuis fœdis factis facis, ut nequidquam* [29] *velim.* Vix ferenda dicere talis pater, *Cur te in iſtam vicinitatem meretriciam contuliſti? cur illecebris cognitis non refugiſti? cur alienam ullam mulierem noſti? Dede te, ac disjice* [30], *per me licebit. Si egebis, tibi dolebit, mihi ſat eſt, quî* [31], *ætatis quod reliquum eſt, oblectem meæ.*

Huic triſti ac decrepito ſeni reſponderet Cælius, ſe nulla cupiditate inductum de via deceſſiſſe. Quid ſigni? nulli ſumptus, nulla jactura, nulla verſura. At fuit fama. Quotus quiſque iſtam effugere poteſt in tam maledica civitate? Vicinum ejus mulieris miraris malè audiſſe, cujus frater germanus ſermones iniquorum effugere non potuit? Leni verò & clementi patri, cujuſmodi ille eſt [32], *Fores effregit? reſtituentur: diſcidit veſtem? reſarcietur*, Cælii cauſa eſt expeditiſſima. Quid enim eſſet, in quo ſe non facilè defenderet? Nihil jam in iſtam mulierem dico: ſed, ſi eſſet aliqua diſſimilis iſtius, quæ ſe omnibus pervulgaret, quæ haberet palam decretum [33] ſemper aliquem, cujus in hortos, domum, Baias, jure ſuo libidines omnium commearent: quæ etiam aleret adoleſcentes, & parſimoniam patrum ſuis ſumptibus ſuſtentaret: ſi vidua liberè, proterva petulanter, dives effusè, libidinoſa meretricio more viveret; adulterum ego putarem, ſi quis hanc paulo liberiùs ſalutaſſet?

17 Dicet aliquis, Hæc igitur eſt tua diſciplina? ſic tu inſtituis adoleſcentes? ob hanc cauſam tibi hunc puerum parens commendavit, & tradidit, ut in amore & voluptatibus adoleſcentiam ſuam collocaret: & hanc tu vitam, atque hæc ſtudia defenderes? Ego, ſi qui, Judices, hoc robore animi, atque hac indo-

---

28. *Cæcilianúmne*] Vehementem & durum, qualis à Cæcilio, qui cæteros Comicos gravitate vincebat, frequenter inducitur. ABRAM.

29. *Nequidquam*] Fruſtrà, nullo fructu. MANUTIUS.

30. *Dede te, ac disjice*] Lambinus, *dide; ac diſſice*, intellige, bona. De verbo, *diſſico*, vide Cl. Puteani diſputationem apud Lambinum, ſive apud Abramum, in hunc ipſum locum. Multi, quos laudat Drakenborchius ad Silium IX. 536, dictum putant anti-

indole virtutis ac continentiæ fuit, ut reſpueret omnes voluptates, omnémque vitæ ſuæ curſum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remiſſio, non æqualium ſtudia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, niſi quod eſſet cum laude & cum dignitate conjunctum: hunc meâ ſententiâ divinis quibuſdam bonis inſtructum, atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuiſſe arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omnéſque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt.

Verùm hæc genera virtutum non ſolùm in moribus noſtris, ſed vix jam in libris reperiuntur. Chartæ quoque, quæ illam priſtinam ſeveritatem continebant, obſoleverunt; neque ſolùm apud nos, qui hanc ſectam rationémque vitæ re magis, quàm verbis ſecuti ſumus, ſed etiam apud Græcos, doctiſſimos homines, quibus, cùm facere non poſſent, loqui tamen & ſcribere honeſtè & magnificè licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta extiterunt.

Itaque alii voluptatis causâ omnia ſapientes facere dixerunt: neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt. Alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut res maximè inter ſe repugnantes dicendi facultate conjungerent. Illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, propè jam ſoli in ſcholis ſunt relicti. Multa enim nobis blandimenta natura ipſa genuit, quibus ſopita virtus conniveret: & interdum multas vias adoleſcentiæ lubricas oſtendit, quibus illa inſiſtere, aut ingredi ſine caſu aliquo, aut prolapſione vix poſſet; & multarum rerum jucundiſſimarum varietatem dedit, quâ non modò hæc ætas, ſed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem ſi quem fortè inveneritis, qui aſpernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non ſapore capiatur, excludat auribus omnem ſuavitatem: huic

 homi-

antiquè pro *diſſicare*. Sed magis probo Gronovii ad Senecæ Phœniſſas 343, Heinſiique ad Ovidium Metam. XIII. 108. ſententiam, qui dictam putant pro *disjicere*. ERNESTUS.

31. *Mihi ſat eſt, qui*] *Qui* pro *quo*, antiquè. Ennius in Hecuba: *Date ferrum, qui me animâ privem*. MANUT.

32. *Ille eſt*] Mitio, apud Terent. Adelph. I. 2. 40. IDEM.

33. *Decretum*] Quæ ſibi in ſingulos dies aliquem ſemper ſeligeret, ac decerneret ad explendam libidinem. FERR.

homini ego fortasse, & pauci deos propitios, plerique autem iratos putabunt.

18 Ergo hæc deserta via, & inculta, atque interclusa jam frondibus & virgultis relinquatur: detur aliquid ætati: sit adolescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa & directa ratio: vincat aliquando cupiditas, voluptásque rationem, dummodò illa in hoc genere præscriptio, moderatióque teneatur: parcat juventus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam: ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam: ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat: ne quem vi terreat: ne intersit insidiis: scelere careat: postremò, cùm paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes hasce adolescentiæ cupiditates; revocet se aliquando ad curam rei domesticæ, rei forensis, rei publicæ: ut ea, quæ ratione antea non perspexerat, satietate abjecisse, experiendo contempsisse videatur.

Ac multi & nostrâ, & patrum, majorúmque memoriâ, Judices, summi homines, & clarissimi cives fuerunt, quorum cùm adolescentiæ cupiditates defervissent, eximiæ virtutes, firmatâ jam ætate, extiterunt. Ex quibus neminem mihi necesse est nominare: vosmet vobiscum recordamini. Nolo enim cujusquam fortis atque illustris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude conjungere. Quod si facere vellem, multi à me summi atque ornatissimi viri prædicarentur; quorum partim nimia libertas in adolescentia, partim profusa luxuries, magnitudo æris alieni, sumptus, libidines, nominarentur: quæ multis posteà virtutibus obtecta, adolescentiæ, qui vellet, excusatione defenderet.

19 At verò in M. Cælio (dicam enim jam confidentiùs de studiis ejus honestis, quoniam aúdeo quædam, fretus vestrâ sapientiâ, liberè confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumptus, nullum æs alienum, nulla conviviorum ac lustrorum libido. Quod quidem vitium ventris & gutturis non modò non minuit ætas hominibus, sed etiam auget. Amores autem, & hæ deliciæ quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis diutiùs molestæ non solent esse, (maturè enim & celeriter deflorescunt) nun-

nunquam hunc occupatum impeditúmque tenuerunt.

Audiſtis, cùm pro ſe diceret [34]: audiſtis anteà, cùm accuſaret: (defendendi hæc causâ, non gloriandi loquor) genus orationis, facultatem, copiam ſententiarum atque verborum, quæ veſtra prudentia eſt, perſpexiſtis. Atque in eo non ſolùm ingenium elucere ejus videbatis: quod ſæpe etiam ſi induſtriâ non alitur, valet tamen ipſum ſuis viribus: ſed inerat, niſi me propter benevolentiam fortè fallebat, ratio & bonis artibus inſtituta, & curâ & vigiliis elaborata. Atque ſcitote, Judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cælio, atque hæc ſtudia, de quibus diſputo, non facilè in eodem homine eſſe poſſe. Fieri enim non poteſt, ut animus libidini deditus, amore, deſiderio, cupiditate, ſæpe nimiâ copiâ, inopiâ [35] etiam nonnunquam impeditus, hoc, quidquid eſt, quod nos facimus in dicendo, non modò agendo, verùm etiam cogitando poſſit ſuſtinere. An vos aliam cauſam eſſe ullam putatis, cur, in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam ſint pauci, ſempérque fuerint, qui in hoc labore verſentur? Obterendæ ſunt omnes voluptates; relinquenda ſtudia delectationis, ludus, jocus, convivium; ſermo eſt penè familiarium deſerendus. Quæ res in hoc genere homines à labore, ſtudióque dicendi deterret; non quò aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis. An hic, ſi ſeſe iſti vitæ dediſſet, conſularem hominem admodum adoleſcens in judicium vocaviſſet? hic, ſi laborem fugeret, ſi obſtrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie verſaretur? appeteret inimicitias? in judicium vocaret? ſubiret periculum capitis? ipſo inſpectante populo [36] Romano tot menſes aut de ſalute, aut de gloria dimicaret?

Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiæ denique ipſæ loquuntur? Illæ verò non loquuntur ſolùm, verùm etiam perſonant, huc unius mulieris libidinem eſſe prolapſam; ut ea non modò ſolitudinem ac tenebras, atque hæc 20

 flagi-

34. *Pro ſe diceret*] Nam & ipſe egit cauſam ſuam. FERRAT.

35. *Inopia*] Quod ſæpe Juvenalis dicit, ſed præcipuè Sat. VII. à 104. ad 150.

36. *Ipſo inſpectante populo*] Nam publica judicia in foro fiebant. MANUT.

flagitiorum integumenta non quærat, ſed in turpiſſimis rebus frequentiſſimâ celebritate, & clariſſimâ luce lætetur. Verùm ſi quis eſt, qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet: eſt ille quidem valde ſeverus: negare non poſſum: ſed abhorret non modò ab hujus ſeculi licentia, verùm etiam à majorum conſuetudine, atque conceſſis. Quando enim hoc factum non eſt? quando reprehenſum? quando non permiſſum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam.

Si qua non nupta mulier domum ſuam patefecerit omnium cupiditati, palámque ſeſe in meretricia vita collocarit, virorum alieniſſimorum conviviis uti inſtituerit; ſi hoc in urbe, ſi in hortis, ſi in Baiarum illa celebritate faciet; ſi denique ita ſeſe geret, non inceſſu ſolùm, ſed ornatu, atque comitatu; non flagrantiâ oculorum, non libertate ſermonis, ſed etiam complexu, oſculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non ſolùm meretrix, ſed etiam procax videatur: cum hac ſi quis adoleſcens fortè fuerit, utrùm hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator; expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluiſſe videatur?

Obliviſcor jam injurias, Clodia, depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me abſente, facta ſunt, negligo. Ne ſint hæc in te dicta, quæ dixi. Sed ex te ipſa requiro, quoniam & crimen accuſatores abs te, & teſtem ejus criminis te ipſam dicunt ſe habere: ſi qua mulier ſit hujuſmodi, qualem ego paulo antè deſcripſi, tui diſſimilis, vitâ, inſtitutóque meretricio; cum hac aliquid adoleſcentem hominem habuiſſe rationis, num tibi perturpe aut perflagitioſum eſſe videatur? Ea ſi tu non es, ſicut ego malo, quid eſt, quod objiciant Cælio? ſin eam te volunt eſſe, quid eſt, cur nos crimen hoc, ſi tu contemnis, pertimeſcamus? Quare nobis da viam,

37. *A xandrinus Dio*] De quo ſuprà, cap 10 MANUT.

38. *V in ſervis. ... domi necandum*] Alii legunt, *vel in ſervis ad hoſpitem domini necandum ſollicitandis.* Utramque probo lectionem: elegantior tamen videtur illa *Domini.* Sic enim ſervi ad Dominum bellè referentur. ABRAM.

viam, rationémque defenſionis. Nam aut pudor tuus defendet, nihil à M. Cælio petulantiùs eſſe factum: aut impudentia & huic, & cæteris magnam ad ſe defendendum facultatem dabit.

Sed quoniam emerſiſſe jam è vadis, & ſcopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus curſus oſtenditur. Duo ſunt enim crimina unâ in muliere ſummorum facinorum: auri, quod ſumptum à Clodia dicitur; & veneni, quod ejuſdem Clodiæ necandæ causâ paraſſe Cælium criminantur. Aurum ſumpſit, ut dicitis, quod L. Lucceii ſervis daret, per quos Alexandrinus Dio [37], qui tum apud Lucceium habitabat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis inſidiandis, vel in ſervis ad hoſpitem domi necandum ſollicitandis [38]: plenum ſceleris conſilium, plenum audaciæ. 21

Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixerítne Clodiæ, quam ad rem aurum tum ſumeret, an non dixerit. Si non dixit, cur dedit? ſi dixit, eodem ſe conſcientiæ ſcelere devinxit. Túne aurum ex armario tuo promere auſa es? túne *Venerem illam tuam* [39] ſpoliatricem [40] ſpoliare ornamentis? Cæterum, cùm ſcires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem legati, ad L. Lucceii, ſanctiſſimi hominis atque integerrimi, labem ſceleris ſempiterni; huic facinori tanto tua mens liberalis conſcia, tua domus popularis miniſtra, tua denique hoſpitalis illa Venus adjutrix eſſe non debuit.

Vidit hoc Balbus: celatam eſſe Clodiam dixit, atque ita Cælium ad illam attuliſſe, ſe ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quàm tu eſſe vis, cùm de libidine ejus tam multa dicis, dixit profectò, quò vellet aurum. Si tam familiaris non erat, non dedit. Ita ſi verum tibi Cælius dixit, ô immoderata mulier, ſciens tu aurum ad facinus dediſti: non eſt auſus dicere, non dediſti.

Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ ſunt innumerabilia, reſiſtam? Poſſum dicere, mores M. Cælii longiſſimè à tanti 22

39. *Venerem illam tuam*] Simulacrum Veneris, auro exornatum, habere Clodia in ſacrario ſuo dicebatur. MANUT.

40. *Spoliatricem*] Ad quam aurum, amatoribus ademptum tuis, deferre ſoleres. Ut mirari jure liceat, ab eadem Venere, cæterorum ſpoliatrice, abſtuliſſe te aurum quod Cœlio dares. IDEM.

tanti ſceleris atrocitate eſſe disjunctos; minimè eſſe credendum, homini tam ingenioſo támque prudenti non veniſſe in mentem, rem tanti ſceleris ignotis alieniſque ſervis non eſſe credendam. Poſſum etiam illa & cæterorum patronorum, & mea conſuetudine, ab accuſatore perquirere, ubi ſit congreſſus cum ſervis Lucceii Cælius: qui ei fuerit aditus. Si per ſe, qua temeritate? ſi per alium, per quem? Poſſum omnes latebras ſuſpicionum peragrare dicendo. Non cauſa, non locus, non facultas, non conſcius, non perficiendi, non occultandi maleficii ſpes, non ratio ulla, non veſtigium maximi facinoris reperietur.

Sed hæc, quæ ſunt oratoris propria: quæ mihi non propter ingenium meum, ſed propter hanc exercitationem uſúmque dicendi fructum aliquem ferre potuiſſent, cùm à me ipſo laborata proferri viderentur, brevitatis causâ relinquo omnia. Habeo enim, Judices, quem vos ſocium veſtræ religionis juríſque jurandi facilè eſſe patiamini, L. Lucceium, ſanctiſſimum hominem & graviſſimum teſtem: qui tantum facinus in famam, atque fortunas ſuas, neque non audiſſet illatum à Cælio, neque neglexiſſet, neque tuliſſet. An ille vir, illa humanitate præditus, illis ſtudiis, artibus, atque doctrinâ, illius ipſius periculum, quem propter hæc ipſa ſtudia diligebat, negligere potuiſſet? &, quod facinus in alienum hominem illatum ſeverè acciperet, id omiſiſſet curare in hoſpite? quod per ignotos actum cùm comperiſſet, doleret, id à ſuis tentatum negligeret? quod in agris locíſve publicis factum reprehenderet, id in urbe ac ſuæ domi cœptum eſſe leviter ferret? quod in alicujus agreſtis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in inſidiis doctiſſimi hominis diſſimulandum putaret?

Sed cur diutiùs vos, Judices, teneo? Ipſius jurati religionem, auctoritatémque percipite, atque omnia diligenter teſtimonii verba cognoſcite. Recita teſtimonium Lucceii. TESTIMONIUM

41. *Num petivit*] Num Clodia petivit aurum à Cœlio? Nam ſi petivit, quo teſte? Si non petivit, hæc certè non videtur eſſe cauſa, cur ei venenum Cœlius dare voluerit. MANUTIUS.

42. *Ne crimen hæreret*] In Cœlio. Quod crimen? Auri à Clodia ſumpti. IDEM.

43. *Num quis objecit*] Ei de auro. Quod ſi nemo objecit; quid erat, cur timeret ne crimen hæreret? IDEM.

MONIUM LUCCEII. Quid expectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipsam pro se causam, & veritatem posse mittere? Hæc est innocentiæ defensio, hæc ipsius causæ oratio, hæc una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, & in re nihil est argumenti: in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis: nemo testis, nemo conscius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinorosa, ex libidinosa domo: domus autem illa, quæ tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minimè dubitanda in contentione ponatur, utrùm temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen, an gravis, sapiens, moderatúsque vir religiosè testimonium dixisse videatur.

Reliquum est igitur crimen de veneno: cujus ego neque 23
principium invenire, neque evolvere exitum possum. Quæ fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Cælius? ne aurum redderet? num petivit [41]? ne crimen hæreret [42]? num quis objecit [43]? num quis denique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset [44]? Quin etiam Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Cælio, nisi iterum eâdem de re [45] suo familiari absoluto nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus nullam ob causam esse commissum? & vos non videtis fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur?

Cui denique commisit? quo adjutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? Servísne mulieris? sic enim objectum est. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certè tribuitis, etiam si cætera inimicâ oratione detrahitis, ut omnes suas fortunas alienis servis committeret? At quibus servis? refert enim magnopere id-

---

44. *Nemini nomen detulisset*] Neminem in judicium vocasset. IDEM. *Neminis*, Pantagathus: & paulo pòst, *sui familiaris absoluti.* URSINUS.

45. *Iterum eâdem de re*] Bis enim Cœlius in judicium de ambitu vocavit Atratini accusatoris patrem. Suprà: *Accusari ab ejus filio, quem ipse in judicium & vocet, & vocarit.* Infrà: *Nomen amici mei de ambitu detulit: quem absolutum insequitur, revocat.* MANUTIUS.

ipſum : híſne, quos intelligebat non communi conditione ſervitutis uti, ſed licentiùs, liberiùs, familiariùs cum domina vivere? Quis enim hoc non videt, Judices? aut quis hoc ignorat, in ejuſmodi domo, in qua materfamiliâs meretricio more vivat : in qua nihil geratur, quod foras proferendum ſit: in qua luſtra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia verſentur : hîc ſervos, non eſſe ſervos? quibus omnia committantur, per quos gerantur, qui verſentur iiſdem in voluptatibus, quibus occulta credantur, ad quos aliquantum etiam ex quotidianis ſumptibus ac luxuriâ redundet? Id igitur Cælius non videbat? Si enim tam familiaris erat mulieris, quàm vos vultis, iſtos quoque ſervos familiares eſſe dominæ ſciebat. Sin ei tanta conſuetudo, quanta à vobis inducitur, non erat: quæ cum ſervis potuit familiaritas eſſe tanta?

24 Ipſius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi quæſitum eſt? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuiſſe aiunt domi, vímque ejus eſſe expertum in ſervo quodam, ad rem ipſam parato, cujus perceleri interitu eſſe ab hoc comprobatum venenum. Prô dii immortales! cur interdum in hominum ſceleribus maximis aut connivetis, aut præſentis fraudis pœnas in diem reſervatis? Vidi enim, vidi, & illum hauſi dolorem vel acerbiſſimum in vita, cùm Q. Metellus [46] abſtraheretur [47] è ſinu gremióque patriæ, cúmque ille vir, qui ſe natum huic imperio putavit, tertio die pòſt, quàm in curia, quàm in Roſtris, quàm in Republica floruiſſet, integerrimâ ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indigniſſimè bonis omnibus, atque univerſæ civitati. Quo quidem tempore ille moriens, cùm jam cæteris ex partibus oppreſſa mens eſſet, extremum ſenſum ad memoriam reipublicæ reſervabat: cùm me intuens flentem ſignificabat interruptis atque morientibus

46. *Q. Metellus*] Clodiæ vir, ſuprà nominatus. MANUTIUS.

47. *Abſtraheretur*] Significat hunc à Clodia uxore veneno ſublatum ; quâ de causâ *Clytemneſtra* dicta eſt, allegoricè, & ænigmaticè, *quòd ut illa ferro virum Agamemnonem, ſic hæc Metellum interfecerit.* Quintilian. VIII. 6. HOTOM.

48. *Quanta impenderet procella urbi*] Ex conſulatu C. Cæſaris, propter leges, quæ ferebantur. Obiit Metellus Celer Cæſare & Bibulo Coſſ. MANUTIUS.

49. *Furenti*] P. Clodio tribuno pl. cùm me patriâ expulit. IDEM.

50. *Fratri ſuo patrueli*] Non quòd nati eſſent duobus fratribus, ſed quòd mater Clodii ſoror eſſet patris Metelli Celeris. IDEM.

a Vict. *conſulari*

tibus vocibus, quanta impendêret procella urbi [48], quanta tempestas civitati: & cùm parietem sæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebrò Catulum, sæpè me, sæpissimè rempublicam nominabat: ut non tam se emori, quàm spoliari suo præsidio cùm patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset: quónam modo ille furenti [49] fratri suo patrueli [50] consularis [a] restitisset, qui [b] consul incipientem furere [51], atque conantem, sua se manu interfecturum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeritate dicere audebit? Nónne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat [52]? non parietes conscios, non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet? Sed revertar ad crimen. Etenim hæc facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio, & vocem meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedivit.

Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum 25
sit, non dicitur. Datum esse hoc aiunt P. Licinio, pudenti adolescenti & bono, Cælii familiari: constitutum factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Xenias [53]: eòdem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hìc primùm illud requiro: quid attinuerit illud ferri in eum locum constitutum: cur illi servi non ad Cælium domum venerint. Si manebat tanta illa consuetudo Cælii cùm Clodia, tantáque familiaritas: quid suspicionis esset, si apud Cælium mulieris servus visus esset? Sin autem jam suberat simultas, extincta erat consuetudo, discidium extiterat: hinc illæ lacrymæ [54] nimirum, & hæc causa est horum omnium scelerum, atque criminum. Immò, inquit, cùm servi ad dominam rem istam & maleficium Cælii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis, ut omnia Cælio pollice-

---

b Idem. *consulem*

51. *Incipientem furere*] Ad plebem transire conantem, cùm Herennius tribunus pl. legem de eo ad plebem traducendo promulgabat: in quo obstitit Celer Consul. Vide Attic. I. ep. 18. IDEM.

52. *Eliciat*] Suspicor, *ejiciat*, legi debere. MURET. *Var. Lect.* II. 17. Potest *eliciat* referri ad Clodiam. Veretur, ne eliciat ædibus vocem. ERNESTUS.

53. *Ad Balneas Xenias*] Baiarum partem, sumpto nomine ab hospitibus accipiendis. MANUTIUS.

54. *Hinc illæ lacrymæ*] Hinc odium Clodiæ, quòd se contemni doleret, quòd discidium ferre non posset. Verba Sosiæ sunt apud Terentium in And. act. I. sc. I. 99. IDEM.

pollicerentur: ſed, ut venenum, cùm à Licinio traderetur, manifeſtò comprehendi poſſet, conſtitui locum juſſit, balneas Xenias, ut eò mitteret amicos, qui deliteſcerent: deinde repentè, cùm veniſſet Licinius, ut venenum traderet; proſilirent, hominémque comprehenderent.

26 Quæ quidem omnia, Judices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potiſſimum conſtituerat? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus eſſe poſſit. Nam, ſi eſſent in veſtibulo balnearum, non laterent. Sin ſe in intimum conjicere vellent: nec ſatis commodè calceati & veſtiti id facere poſſent, & fortaſſe non reciperentur, niſi fortè mulier potens quadrantariâ illâ permutatione [55] familiaris facta erat balneatori. Atque equidem vehementer expectabam, quínam iſti viri boni, teſtes hujus manifeſtò deprehenſi veneni dicerentur. Nulli enim ſunt adhuc nominati. Sed non dubito, quin ſint pergraves, qui primùm ſint talis fœminæ familiares; deinde eam provinciam ſuſceperint, ut in balneas contruderentur: quod illa, niſi à viris honeſtiſſimis [56] ac pleniſſimis dignitatis, quàm velit ſit potens, nunquam impetraviſſet. Sed quid ego de dignitate iſtorum teſtium loquor? virtutem eorum, diligentiámque cognoſcite. In balneis delituerunt: teſtes egregios! deinde temerè proſilierunt: homines gravitati deditos! Sic enim fingunt, cùm Licinius veniſſet, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidiſſet, tum repentè evolaſſe iſtos præclaros teſtes ſine nomine: Licinium autem, cùm jam manum ad tradendum pyxidem porrexiſſet, retraxiſſe, atque illo repentino hominum impetu ſe in fugam conjeciſſe. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, ſolertiam, contrá-

55. *Quadrantaria illa permutatione*] Dicit, *illa*, tamquam de re nota: fama enim pervulgata erat, quod ex Plutarcho liquet, adoleſcentem quendam in Clodiæ loculos pro nummis argenteis quadrantes æreos immiſiſſe. Cum hoc joco alterum conjungit, balneatori Clodiam, factâ ſui copiâ, familiarem eſſe potuiſſe: ut ſtuprum quaſi loco quadrantis eſſet, quem balneator ab iis, qui lavarent, mercedem ſuam accipere ſoleret. Et in hoc quoque quadrantaria permutatio eſt, quadrante in ſtuprum permutato. Horatius Sat. 3. lib. 1. *Quadrante lavato.* Seneca rem quadrantariam balneum vocat, epiſt. 86. Juvenalis Sat. 6. *Cædere Sylvano porcum, quadrante lavari.* MANUT.

56. *Niſi à viris honeſtiſſimis*] Meâ ſententiâ delendum eſt, *niſi*. Negatur enim, Clodiam id impetrare potuiſſe, quamquam potens admodum eſſet, à viris honeſtiſſimis.

Ad

contráque fictas omnium insidias, facilè se per se ipsa defendat!

Verùm hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum poëtriæ, quàm est sine argumento? quàm nullum invenire exitum potest? Quid enim isti tot viri (nam necesse est fuisse non paucos, ut & comprehendi Licinius facilè posset, & res multorum oculis esset testatior) cur Licinium de manibus amiserunt? Quî minùs enim Licinius comprehendi potuit, cùm se retraxit, ne pyxidem traderet, quàm si non retraxisset? Erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium: ut manifestò Licinius teneretur, aut cùm retineret venenum, aut cùm tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc istorum provincia, qui rogati sunt: quos quidem tu quamobrem temerè prosiluisse dicas, atque ante tempus, non reperio. Fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipsum ut manifestò comprehenderetur. 27

Potuerúntne meliori tempore prosilire, quàm cùm Licinius venisset? cùm in manu teneret veneni pyxidem? quæ si cùm jam erat tradita servis, evasissent subitò ex balneis mulieris amici, Liciniúmque comprehendissent: imploraret hominum fidem, atque à se illam pyxidem traditam pernegaret: quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? primùm ad se revocarent maximi facinoris crimen [57]: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cùm Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est jam exitus, non fabulæ [58]: in quo cùm clausula non invenitur, fugit aliquis è manibus: deinde scabilla [59] concrepant, aulæum tollitur.

Ad negandum autem sufficit, *numquam*: si addatur, *nisi*, ex negatione fiet affirmatio. Idem. Si dicitur *ἐμφατικῶς*, cur *nisi* deleatur? Olivetus.

57. *Maximi facinoris crimen*] Duplex esse potest sensus. 1. Se non solùm testes, sed etiam accusatores & actores in causâ periculosâ & maximi facinoris profiterentur. 2. Periculum adirent, ne veneno in ipsorum manibus deprehenso, & calumniæ in Licinium, & veneficii auctores dicerentur, & ita crimen in se revocarent. Abram.

58. *Mimi, non fabulæ*] *Mimus*, actio histrionica turpissimorum facinorum imitatrix. Ovid. Trist. II. 115.

Scribere si fas est imitantes turpia mimos.

Horum clausula nulla erat ut in comœdiis, sed abrumpi strepitu & tumultu aliquo solebant. Hotom.

59. *Scabilla*] Erant *scabilla*, crepitacula ex

28 Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæſitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus iſta de manibus emiſerit: cur non comprehenderint: cur non ipſius confeſſione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti ſceleris crimen expreſſerint? An timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum ſuperare non poſſent? Nullum argumentum in re, nulla ſuſpicio in cauſa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc cauſa, ab argumentis, à conjectura, ab iis ſignis, quibus veritas illuſtrari ſolet, ad teſtes tota traducta eſt. Quos quidem ego teſtes, Judices, non modò ſine ullo timore, ſed etiam cum aliqua ſpe delectationis expecto.

Prægeſtit animus jam videre, primùm lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares; deinde fortes viros, ab imperatrice in inſidiis atque in præſidio balnearum locatos. Ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi. Alveúſne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerentes, tulerit, ac texerit. Illud verò reſpondere cogam, cur tot viri ac tales hunc & unum & tam imbecillum, quàm videtis, non aut ſtantem comprehenderint, aut fugientem conſecuti ſint. Qui ſe nunquam profectò, ſi iſtum in locum proceſſerint, explicabunt: quàm volent in conviviis faceti, dicaces, nonnunquam etiam ad vinum diſerti ſint. Alia fori vis eſt, alia triclinii: alia ſubſelliorum ratio, alia lectorum: non idem judicum, comeſſatorúmque conſpectus: lux denique longè alia eſt ſolis, & lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes iſtorum delicias, omnes ineptias, ſi prodierint. Sed, ſi me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis ſe rebus oſtentent: vigeant apud iſtam mulierem venuſtate: dominentur ſumptibus: hæreant, jaceant, deſerviant: capiti verò innocentis, & fortunis parcant.

At

ex ferro, aut ex ligno, quæ pedibus, quibus adſtringebatur, concuti ſolebant, & ſtrepitum faciebant. Ernest.

60. *Manumiſſi*] Ut optimè de domina meriti, ad quam tantum facinus detuliſſent. Manutius.

61. *Crimen Cælio quæſitum*] Ut ideo manumiſſi viderentur, quia fideles in dominam fuiſſent, eique de veneno ſignificaſſent. Idem.

62. *Quæſtio ſublevata*] Quis non videt, *ſublata* eſſe rectius? Quæri enim de ſervis manumiſſis non licebat. Idem.

63. *Cum cauſa*] Cauſa videbatur hæc, quia Cœlianum facinus ad dominam detuliſſent: ſed alia cauſa erat, nempe, ut multarum

At ſunt ſervi illi de cognatorum ſententia, nobiliſſimorum & clariſſimorum hominum, manumiſſi [60]. Tandem aliquid invenimus, quod iſta mulier de ſuorum propinquorum, fortiſſimorum virorum, ſententiâ, atque auctoritate feciſſe videatur. Sed ſcire cupio, quid habeat argumenti iſta manumiſſio: in qua aut crimen eſt Cælio quæſitum [61], aut quæſtio ſublevata [62], aut multarum rerum conſciis ſervis cum cauſâ [63] præmium perſolutum. 29

At propinquis placuit. Cur non placeret, cùm rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, ſed à te ipſa compertam, deferre diceres? Hîc etiam miramur, ſi illam commentitiam pyxidem obſcœniſſima ſit fabula [64] conſecuta? Nihil eſt, quod in ejuſmodi mulierem non cadere videatur. Audita, & percelebrata ſermonibus res eſt. Percipitis animis, Judices, jamdudum quid velim, vel potiùs, quid nolim dicere. Quod etiam ſi eſt factum [65], certè à Cælio non eſt factum. Quid enim attinebat? Eſt enim ab aliquo fortaſſe adoleſcente, non tam inſulſo, quàm non verecundo. Sin autem eſt fictum: non illud quidem modeſtum, ſed tamen eſt non inficetum mendacium. Quod profectò nunquam hominum ſermo atque opinio comprobaſſet, niſi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in iſtam quadrare aptè viderentur.

Dicta eſt à me cauſa, Judices, & perorata. Jam intelligitis, quantum judicium ſuſtineatis, quanta res ſit commiſſa vobis. De vi quæritis. Quæ lex ad imperium, ad majeſtatem, ad ſtatum patriæ, ad ſalutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armatâ diſſenſione civium, reipublicæ penè extremis temporibus tulit: quæque lex, ſedatâ illâ flammâ conſulatûs mei, fumantis reliquias conjurationis extinxit. Hac enim lege Cælii adoleſcentia non ad reipublicæ pœnas, ſed ad mulieris libidines & delicias depoſcitur.

Atque

---

tarum rerum conſciis præmium perſolveretur. Animadvertendum loquendi genus, *cum cauſâ*, pro, per ſpeciem, per ſimilitudinem. IDEM.

64. *Obſcæniſſima fabula*] Refert vulgi rumorem, exiſtimantis quæſitam illam pyxidem fuiſſe ad rem turpem: neque tamen explicat quid illud ſit. FERR.

65. *Si eſt factum*] Turpe illud: quod de pyxide vulgatum fuerat, dubitat, verumne ſit, an fictum. Si verum eſt, inquit, id non fecit Cælius, ſed aliquis alius adoleſcens. Si fictum, libido Clodiæ fecit illud credibile. IDEM.

30 Atque hoc etiam loco M. Camurti, & C. Eſerni [66] damnatio prædicatur. O ſtultitiámne dicam, an impudentiam ſingularem! audetíſne, cùm ab ea muliere veniatis, facere iſtorum hominum mentionem? audetíſne excitare tanti flagitii memoriam, non extinctam illam quidem, ſed repreſſam vetuſtate? Quo enim illi crimine, peccatóque perierunt? nempe quòd ejuſdem mulieris dolorem, & injuriam Vettiano nefario ſunt ſtupro perſecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in cauſa, ut illa vetus Afrania fabula [67] refricaretur, idcirco Camurti, & Eſerni cauſa eſt renovata? qui quanquam lege de vi certè non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur.

M. verò Cælius cur in hoc judicium vocatur? cui neque proprium quæſtionis crimen objicitur, nec verò aliquid ejuſmodi, quod ſit à lege ſejunctum, & cum veſtra ſeveritate conjunctum. Cujus prima ætas dedita diſciplinis fuit, iíſque artibus, quibus inſtruimur ad hunc uſum forenſem, ad capeſſendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem. Iis autem fuit amicitiis majorum natu, quorum imitari induſtriam, continentiámque maximè velit: iis æqualium ſtudiis, ut eundem, quem optimi ac nobiliſſimi, petere curſum laudis videretur. Cùm autem paulùm jam roboris acceſſiſſet ætati, in Africam profectus eſt, Q. Pompeio proconſuli contubernalis, caſtiſſimo viro, atque omnis officii diligentiſſimo: in qua provincia cùm res erant & poſſeſſiones paternæ, tum etiam uſus quidam provincialis, non ſine cauſa à majoribus huic ætati tributus. Diſceſſit illinc Pompeii judicio probatiſſimus, ut ipſius teſtimonio cognoſcetis. Voluit vetere inſtituto, eorum adoleſcentium exemplo, qui pòſt in civitate ſummi viri & clariſſimi cives extiterunt, induſtriam ſuam à populo Romano ex aliqua illuſtri accuſatione cognoſci.

31 Vellem aliò potiùs eum cupiditas gloriæ detuliſſet. Sed abiit hujus

66. *Camurti & C. Eſerni*] Incertum eſt, quodnam illi crimen commiſerint in gratiam Clodiæ, & quodnam ſtuprum illud Vettianum fuerit. Idem.

67. *Afrania fabula*] Et hoc obſcurum, quid Vettiano ſtupro ſimile haberet in ſuis fabulis Afranius. Idem.

68. *Præclari in remp. beneficii*] Cæſô cum omnibus copiis Catilinâ. Manut.

hujus tempus querelæ. Accuſavit C. Antonium, collegam meum: cui miſero præclari in rempublicam beneficii [69] memoria nihil profuit, nocuit opinio [69] maleficii cogitati. Poſtea nemini conceſſit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis verſaretur, causíſque amicorum, plus ut valeret inter ſuos gratiâ. Quæ niſi vigilantes homines, niſi ſobrii, niſi induſtrii, conſequi non poſſunt, omnia labore & diligentiâ eſt conſecutus.

In hoc flexu quaſi ætatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac ſapientiâ veſtrâ) fama adoleſcentis paulum hæſit ad metas notitiâ novâ mulieris, & infelici vicinitate, & inſolentiâ voluptatum. Quæ cùm incluſæ diutiùs, & prima ætate compreſſæ, & conſtrictæ fuerunt, ſubitò ſe nonnunquam profundunt, atque ejiciunt univerſæ. Qua ex vita, vel dicam, quo ex ſermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verùm ex eo, quidquid erat, emerſit, totúmque ſe ejecit, atque extulit: tantúmque abeſt ab illius familiaritatis infamia, ut ejuſdem nunc ab ſeſe inimicitias, odiúmque propulſet.

Atque ut iſte interpoſitus ſermo deliciarum, deſidiæque moreretur, (fecit me mehercule invito, & multum repugnante, ſed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit; quem abſolutum inſequitur, revocat: nemini noſtrûm obtemperat: eſt violentior, quàm vellem. Sed ego non loquor de ſapientia, quæ non cadit in hanc ætatem [70]: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ ſtudia in his jam ætatibus noſtris contractiora eſſe debent: in adoleſcentia verò, tanquam in herbis, ſignificant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges induſtriæ ſint futuræ. Etenim ſemper magno ingenio adoleſcentes refrenandi potiùs à gloria, quàm incitandi fuerunt: amputanda plura ſunt illi ætati, ſiquidem efflorescit ingenii laudibus, quàm inſerenda. Quare, ſi cui nimium efferviſſe videtur hujus vel in ſuſcipiendis, vel in geren-

69. *Nocuit opinio*] Accuſatus de majeſtate, quòd in Macedonia provincia malè remp. adminiſtraſſet, eo maximè nomine damnatus eſt, quòd crederetur conjuraſſe cum Catilina. FERRATIUS.

70. *In hanc ætatem*] Erat annos natus 31. Nam ſexennio pòſt Ædilis fuit; ad quem magiſtratum exigebatur annus 37. IDEM.

dis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia: si quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si purpuræ genus [71], si amicorum catervæ, si splendor, si nitor: jam ista deferverint: jam ætas omnia, jam ista dies mitigarit.

32 Conservate igitur reipublicæ, Judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ spondeo, si modò nos ipsi reipublicæ satisfecimus, nunquam hunc à nostris rationibus sejunctum fore. Quod cùm fretus nostra familiaritate promitto, tum quòd durissimis se ipse legibus jam obligarit. Neque enim potest, qui hominem consularem, quòd ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipse esse in republica civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impunè unquam esse largitor. Habet à M. Cælio respublica, Judices, duas accusationes, vel obsides periculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obtestórque vos, Judices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis: qui ædes sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis: ore, linguâ, manu, vitâ omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio, atque in urbis oculis servitia ad cædem, & inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratiâ; M. Cælium, libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum suo conjuge, & fratre turpissimum latronem eripuisse, & honestissimum adolescentem oppressisse videatur.

Quòd cùm hujus vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam hujus miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus spe requiescit, hujus unius casum

---

71. *Purpuræ genus*] In tunica. Nam etsi nondum erat senator, tunicâ tamen purpureis distinctâ clavis utebatur: quod equitibus Romanis licebat. Hac igitur purpura delectabatur Cælius elegantiore, & splendidiore, quàm ferè adolescentes reliqui solerent. MANUT.

ſum pertimeſcit: quem vos ſupplicem veſtræ miſericordiæ, ſervum poteſtatis, abjectum non tam ad pedes, quàm ad mores, ſenſúſque veſtros, vel recordatione parentum veſtrorum, vel liberorum jucunditate ſuſtentate: ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ veſtræ ſerviatis. Nolite, Judices, aut hunc jam naturâ ipsâ occidentem, velle maturiùs extingui vulnere veſtro, quàm ſuo fato: aut hunc nunc primùm floreſcentem, firmata jam ſtirpe virtutis, tanquam turbine aliquo, aut ſubita tempeſtate pervertere. Conſervate parenti filium, parentem filio: ne aut ſenectutem jam propè deſperatam contempſiſſe, aut adoleſcentiam plenam ſpei maximæ, non modò non aluiſſe vos, ſed etiam perculiſſe, atque afflixiſſe videamini. Quem ſi vobis, ſi ſuis, ſi reipublicæ conſervatis, addictum, deditum, obſtrictum vobis, ac liberis veſtris habebitis: omniúmque hujus nervorum, ac laborum vos potiſſimùm, Judices, fructus uberes, diuturnóſque capietis.

DE
PROVINCIIS CONSULARIBUS.
ORATIO XXXV.

ARGUMENTUM.

Provinciæ hoc loco dicuntur regiones extra Italiam, in Romanorum ditionem ita redactæ, ut non ſuis, ſed Romanis legibus uterentur; & magiſtratus acciperent ab urbe miſſos cum imperio, qui jus dicerent, réſque omnes adminiſtrarent. Mittebantur vel conſules, vel prætores, ut placebat ſenatui. Quæ dabantur conſulibus provinciæ, appellabantur conſulares; quæ prætoribus, prætoriæ; neque ulla erat, quæ non poſſet fieri, ex prætoria, conſularis; &, ex conſulari, prætoria. Conſules in provincias non profiſciſce-

ficiscebantur, nisi cùm essent perfuncti consulatu; eásque obtinebant, quoad sibi succederetur. Ante latam legem Semproniam designatis consulibus decernebantur provinciæ. Ex lege Sempronia, antequàm designarentur in sequentem annum consules, necesse fuit decerni, quæ futuræ essent provinciæ consulares. Quod idcirco videtur constituisse C. Gracchus, legis auctor, ne id fieret deinceps, quod olim factum fuerat, ut, si consulatum adepti essent homines, magis apud plebem gratiosi, quàm apud optimates, daret illis senatus non nisi viles provincias.

Anno V. C. 697. quo anno hæc habita oratio est, Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, & L. Marcius Philippus consules ad senatum retulerant, ut futuris consulibus provinciæ decernerentur. Tenebat tunc Macedoniam, Achaiam, & Thessaliam L. Calpurnius Piso, Cæsoninus: A. Gabinius Babyloniam, Persidem, & Syriam: C. J. Cæsar Gallias cis & trans Alpes uno imperio conjunctas. Erant plerique senatores malè in Cæsarem animati, ut quem nimiùm esse popularem arbitrarentur; eíque omnes, qui ante Ciceronem sententias dixerant, uno duntaxat excepto P. Servilio, aut imperium omnino abrogandum censuerant, aut certè, detractâ alterutrâ Galliâ, minuendum.

Cicero futuris consulibus eas decernit provincias, quibus Piso & Gabinius præerant: hos esse revocandos; quòd neque dignum laude quidquam gererent; & omnia avarè, crudeliter, superbè administrarent: Cæsarem in provincia utriusque Galliæ relinquendum, ut fortissimas nationes illas domare pergat, & bellum jam affectum, tandem conficiat.

Status igitur hujus orationis juridicialis est: quæritur enim, sitne utile reipublicæ, illos revocari è provinciis; hunc in provincia retineri. Genus causæ est deliberativum: nam & in curia sententia dicitur, & ad communem utilitatem, tamquam ad scopum, collimat orator. Ab utili itaque, & ab honesto sæpius argumentatur; sed ei adjunguntur multæ ex genere demonstrativo amplificationes, dum aut Piso Gabiniusque vituperantur, aut Cæsar laudatur.

Itum est in Ciceronis & P. Servilii sententiam; revocati Piso & Gabinius rediere in urbem, ille anno 698. hic 699. FRONTO DUCÆUS.

I

SI quis vestrûm [1], Patres conscripti, expectat, quas sim provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex provinciis potissimùm detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, cùm, quid mihi sentire necesse sit [2], cogitarit. Ac, si princeps [3] eam sententiam dicerem, laudaretis profectò. Si solus; certè ignosceretis. Etiam si paulò minùs utilis vobis sententia videretur; veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc verò, Patres conscripti, non parvâ afficior voluptate, vel quòd hoc maximè reipublicæ conducit, Syriam, Macedoniámque decerni, ut dolor meus nihil à communi utilitate dissentiat: vel quòd habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, & cùm in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide ac benevolentiâ singulari.

Quòd si ille & paulò antè, & quotiescunque ei locus dicendi ac potestas fuit, Gabinium & Pisonem, duo reipublicæ portenta, ac penè funera, cùm propter alias causas, tum maximè propter illud insigne scelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non solùm sententiâ suâ, sed etiam verborum gravitate esse notandos putavit: quónam me animo in eos esse

1. *Si quis vestrûm*] Quoniam probè noverant senatores omnes, Pisonem & Gabinium Ciceronis esse inimicos, facilè poterant suspicari, eum odio impulsum potiùs, quàm studio in rempublicam suo, sententiam esse dicturum; hanc statim ex eorum animis evellere nititur opinionem. Atque hæc exordii est communis sententia, in quo etiam conatur adducere in odium adversarios; eorúmque nomen traducit apud senatum, tamquam hominum de republica malè meritorum. Prudenter igitur amovet impedimenta omnia, quæ sibi officere poterant, ne sua sententia comprobaretur. Nam si aliquà perturbatione commotus, videatur quis sententiam dicere, non tam reipublicæ commodo, quàm libidini propriæ videbitur satisfacere velle. MANUT.

2. *Quid mihi sentire necesse sit*] Non quidem omninò necessarium erat, ut ita sentiret orator, revocandósque existimaret è provinciis duos illos consulares; sed ex hypothesi, ut aiunt, si nimirùm more suo vellet, id quod esset è republica suadere. Hoc enim innuit, eâ conditione, iísque moribus esse homines illos, ut, velit, nolit, ita sentire cogatur, neque possit illos in provinciis relinquere, quin de republica malè mereatur. IDEM.

3. *Ac, si princeps*] Si auctorem hujus sententiæ haberem neminem, eámque princeps ac primus dicerem, laudaretis profectò quòd sententiam dixissem reipublicæ utilem. *Si solus* ita sentirem, ex ea ipsa solitudine videri quidem posset hæc sententia minùs reipublicæ utilis, quam nemo comprobasset: sed si minùs laudaretis sententiam, *ignosceretis* certè, &c. IDEM.

oportet, cujus illi salutem pro pignore tradiderunt ad explendas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ serviam. Quo animo unusquisque vestrûm debet esse in illos, hoc ero: præcipuum illum & proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, à sententia dicenda amovebo: ad ulciscendi tempora reservabo.

2 Quatuor sunt provinciæ [4], Patres conscripti, de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus esse conjunctas; & Syria, & Macedonia: quas, vobis invitis & oppressis, pestiferi consules pro eversæ reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis sunt lege Sempronia)duæ. Quid est, quod possimus de Syria, Macedoniáque dubitare? Mitto, quòd eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non antè attigerint, quàm hunc ordinem condemnarint [5]: quàm auctoritatem vestram è civitate exterminarint: quàm fidem publicam [6], quàm perpetuam populi Romani salutem [7], quàm me, ac meos omnes fœdissimè, crudelissiméque vexarint.

Omnia domestica illa, atque urbana mitto; quæ tanta sunt, ut nunquam Annibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias. Quarum Macedonia, quæ

---

4. *Quatuor sunt provinciæ*] Hæc propositio est orationis, cui partitio ipsa conjuncta est. Neque enim narratione est opus in deliberationibus. Satis itaque oratori fuit, significare verbo, quasi ad transitionem, quis esset rei ac deliberationis status. MANUT.

5. *Hunc ordinem condemnarint*] Nam qui Ciceronem condemnarunt, qui nihil nisi auctore senatu gesserat, senatum ipsum condemnasse intelliguntur. HOTOM.

6. *Fidem publicam*] P. Manutius rectè *fidem publicam* dixit esse fidem Ciceroni datam à senatu, cùm ejus jussu in carcere necavit Catilinæ socios. GRÆVIUS.

7. *Perpetuam populi Romani salutem*] Huc facit quod scripsit Cicero, de Legib. l. III. c. 12. *Ita se res habet, ut, si senatus dominus sit publici concilii, quódque is creverit, defendant omnes, &, si ordines reliqui, principis ordinis consilio rempublicam gubernari velint, possit, ex temperatione juris, cùm potestas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri moderatus & concors civitatis status.* Si juris illa temperatio concordem civitatis statum continet, in quo ejus est posita salus: hanc ergo vexavere improbi consules, qui senatûs auctoritate exterminatâ, populo inconsultam potestatem dedere. FRONTO DUCÆUS.

8. *Via illa nostra . . . militaris*] De hac militari via *per Macedoniam usque ad Hellespontum*, agit Nic. Bergerius, in *Militarium viarum Historia*, lib. III. cap. 44. quò lectorem remitto.

9. *Superbissimo delectu*] Non qui ab homine superbo sit habitus, sed, ut admonet Manutius, eodem modo, quo *superbissimum judicium* aurium dixit, Orat. cap. 44. quod nimirum nihil, nisi quod perfectum sit, admit-

quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropæis; quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphísque pacata; sic à Barbaris, quibus est propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Thessalonicenses, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur: ut via illa nostra, quæ per Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris [8], non solùm excursionibus Barbarorum sit infesta, sed etiam castris Threciis distincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro nostro imperatori; ut exhaustas domos replere possent, pro empta pace bellum nobis propè justum intulerunt. Jam verò exercitus ille noster, superbissimo delectu [9], & durissima conquisitione [10] collectus, omnis interiit.

3 Magno hoc dico cum dolore. Miserandum in modum milites populi Romani capti, necati, deserti, dissipati sunt; incuriâ, fame, morbo, vastitate [11] consumpti: ut, quod est indignissimum, scelus * imperatoris in pœnam exercitûs expetitum esse videatur [12]. Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariáque compressâ, pacatam ipsam per se & quietam tenui præsidio, atque exiguâ manu, etiam sine imperio, per legatos nomine ipso populi Romani tuebamur: quæ nunc consulari imperio, atque exercitu ita vexata est, vix ut se-

---

admittit. DUCÆUS.

10. *Durissima conquisitione*] Conquisiti diligentissimè, & sacramento adacti, nullâ cuiquam datâ missione. IDEM.

11. *Vastitate*] Sterilitate & solitudine locorum, & inopiâ rerum omnium. GRÆV.

* Vid. Man. Lamb. *Is imperator* .... *expetitus*

12. *Ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris in pœnam exercitûs expetitum esse videatur*] In loco difficili atque obscuro, alias aliorum conjecturas vide apud Grævium Nunc, si jus est mihi dicendæ sententiæ, Ciceronem opinor scripsisse: *ut, quod est indignissimum, scelus id in pœnam exercitûs expetitum esse videatur*. Cùm enim in substantivis nominibus vis demonstrandi major sit, quàm in adjectivis, *scelus* vocem ipsam, de quo agit, Pisonem. Quærit Gulielmius: *A quibus Piso expetitus imperator?* Respondere sibi poterat ipse: Fuit expetitus à Clodio & Clodianis, à quibus provinciam & copias acceperat. Eandem continet sententiam id quod edidit Lambinus: *Ut, quod est indignissimum scelus, is imperator in pœnam exercitûs expetitus esse videatur.* Nam *id scelus*, est *is imperator*. Sed in illo, *id scelus*, plus est caloris oratorii. Quocirca Lambinianam lectionem opinor meram esse alterius explicationem. Ait Gruterus hoc esse satis frigidum, si Piso dicatur *expetitus esse imperator in pœnam exercitûs*. Credo fore multos, qui aliter sentiant, & hic sensum videant apprimè accommodatum ad id quod volebat Cicero. Volebat autem concitare odium in Pisonem, atque in ejus fautores. OLIVETUS.

ſe poſſit diuturnâ pace recreare: cùm interea, quis veſtrûm hoc non audivit, quis ignorat, Achæos [13] ingentem pecuniam pendere L. Piſoni quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum [14] totum in hujus unius quæſtum eſſe converſum? urbem Byzantiorum, vobis atque huic imperio fideliſſimam, hoſtilem in modum eſſe vexatam? quò ille, poſteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi à miſeris extorquere potuit, cohortes in hiberna miſit; his præpoſuit, quos putavit fore diligentiſſimos ſatellites ſcelerum, miniſtros cupiditatum ſuarum. Omitto juriſdictionem in libera civitate [15] contra leges, ſenatûſque conſulta: cædes relinquo, libidines prætereo: quarum acerbiſſimum extat indicium, & ad inſignem memoriam turpitudinis, & penè ad juſtum imperii noſtri odium, quòd conſtat, nobiliſſimas virgines ſe in puteos abjeciſſe, & morte voluntaria neceſſariam turpitudinem depuliſſe. Nec hæc idcirco omitto, quòd non graviſſima ſint, ſed quia nunc ſine teſte dico.

4 Ipſam verò urbem Byzantiorum fuiſſe refertiſſimam atque ornatiſſimam ſignis, quis ignorat? quæ illi, exhauſti ſumptibus, bellíſque maximis, cùm Mithridaticos impetus, totúmque Pontum armatum, effervescentem in Aſiam, atque erumpentem, ægrè repulſum, & cervicibus interclusum ſuis, ſuſtinerent, tum, inquam, Byzantii, & poſtea ſigna illa, & reliqua urbis ornamenta, ſanctiſſimè cuſtodita, tenuerunt. Te imperatore infeliciſſimo & teterrimo, Cæſonine Calventi [16], civitas libera, & proximis ſuis beneficiis à ſenatu & à populo Romano liberata, ſic ſpoliata, atque nudata eſt, ut, niſi C. Virgilius, legatus, vir fortis & innocens, interveniſſet, unum ſignum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaia, qui locus, aut lucus in Græcia tota tam ſanctus fuit, in quo ullum ſimulacrum, ullum ornamentum reliquum ſit? Emiſti à fœdiſſi-

13. *Achæos*] Achaia, propriè appellata, de quâ Plinius, l. 5. & Sigonius *de Ant. Jure Prov.* l. 9. uno imperio conjuncta fuit cum Macedonia; & continebat ipſa Græciam & Epirum Ducæus.

14. *Portorium Dyrrhachinorum*] Vectigal, quod apud Dyrrhachium pendebatur pro mercibus, quæ vel exportabantur ex eâ regione, vel in eam importabantur. Plura Sigonius, *de Ant. Jure Civ. Rom.* lib. 1. cap. 16. Idem.

15. *Juriſdictionem in libera civitate*] Inſignis locus, unde intelligitur, ex civitatibus, quas populus Romanus in ſuam poteſtatem redegerat, alias fuiſſe in provinciæ formam redactas, in quibus magiſtratus populi

fœdissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam; emisti grandi pecuniâ, ut tibi de pecuniis creditis jus in liberos populos contra senatus-consultum, & contra legem generi [17] tui dicere liceret. Id emptum ita vendidisti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.

Quorum ego nihil * nunc, Patres conscripti, in hominem ipsum; de provincia disputo. Itaque omnia illa, quæ & sæpe audistis, & tenetis animis, etiam si non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præsens, in oculis vestris mentibúsque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. Lateant libidines ejus illæ tenebricosæ, quas fronte & supercilio, non pudore & temperantiâ contegebat: de provincia, quod agitur, id disputo. Huic vos non summittetis? hunc diutiùs manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo posset, utrùm posterior [18], an infelicior esset, judicare.

An verò in Syria diutius est Semiramis [19] illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad cædem faciendam, tanquam aliquem Threcem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatûs habuit interitum: pòst concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones [20], direptiones, latrocinia, cædes, cùm palàm populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi & empta, & emenda esse clamaret.

populi Romani jurisdictionem exercebat: alias liberas, quæ suis legibus & magistratibus utebantur. Hotoman.

16. *Cæsoninæ Calventii*] Vide Orat. in Pison. cap. 14.

17. *Generi*] J. Cæsaris.

* Vict. Man. Lamb. *nunc dicam*, P. C. *hominem ipsum relinquo : de provincia*

18. *Posterior*] Hoc est, improbior, nequior. Ut enim in censendis æstimandisque hominibus, ponuntur in prima classe boni ac probi, ita improbi & nequam in postrema. Ducæus.

19. *Semiramis*] Gabinius: ob mores effœminatos, qui describuntur in Orat. pro Sextio, cap. 8. & quòd Assyriæ regno potita sit ea mulier, de qua Justinus lib. 1. cap. 2. Idem.

20. *Decisiones*] Decisio, est pactio, transactio, atque adeò conditio transigendi, Ern.

5 Jam verò publicanos miſeros (me etiam miſerum, illorum ita de me meritorum miſeriis, ac dolore) tradidit in ſervitutem Judæis, & Syris, nationibus natis ſervituti. Statuit ab initio, & in eo perſeveravit, jus publicano non dicere: pactiones ſine ulla injuria factas reſcidit: cuſtodias ſuſtulit [21]: vectigales multos, ac ſtipendiarios liberavit: quo in oppido ipſe eſſet, aut quò veniret, ibi publicanum, aut publicani ſervum [22] eſſe vetuit. Quid multa? crudelis haberetur, ſi in hoſtem animo fuiſſet eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præſertim, qui eſt ſemper, dignitate ſua, benignitate magiſtratûs ſuſtentatus.

Itaque videtis, Patres conſcripti, non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi inſcitiâ, ſed avaritiâ, ſuperbiâ, crudelitate Gabinii, penè afflictos jam atque everſos publicanos: quibus quidem vos, in his anguſtiis ærarii, tamen ſubveniatis neceſſe eſt: etſi jam multis non poteſtis: qui propter illum hoſtem ſenatûs, inimiciſſimum ordinis equeſtris, bonorúmque omnium, non ſolùm bona, ſed etiam honeſtatem miſeri deperdiderunt: quos non parſimonia, non continentia, non virtus, non labor, non ſplendor tueri potuit contra illius helluonis & prædonis audaciam.

Quid? qui ſe etiam nunc ſubſidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate ſuſtentant, hos perire patiemur? An, ſi qui frui publico non potuit per hoſtem, hic tegitur ipſa lege cenſoria [23]: quem is frui non ſinit, qui eſt, etiam ſi non appellatur, hoſtis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete [24] igitur in provincia diutiùs eum, qui de ſociis cum hoſtibus, de civibus cum ſociis faciat pactiones: qui hoc etiam ſe pluris eſſe, quàm collegam, putet, quòd ille vos triſtitiâ, vultúque deceperit,

21. *Cuſtodias ſuſtulit*] Publicani ſervos habebant in regionum finibus, ad portas urbium, ut nunc quoque fit, qui vel obambulantes, vel ſedentes explorabant, quid importaretur, exportaretúrve. Hæ ſunt *cuſtodiæ*, quas ſuſtulit Gabinius. FR. DUCÆUS.

22. *Publicani ſervum*] Servi Publicanorum ii dicebantur, quorum operâ utebantur publicani ad exigendas pecunias. Corrupta latinitas eos appellavit *ſervientes*: quæ vox, ex tritâ literâ *v*, & ſequente mutatâ de vocali in conſonantem, manſit in populari Gallorum ſermone. IDEM.

23. *Lege cenſoriâ*] Quâ publicanis, ſi quando accidat ut propter hoſtes minimè poſſint vectigalia exigere, datur remiſſio. Æquum etiam videtur, ut eâdem conditione ſint publicani Syriæ, quandoquidem ab hoſte Gabinio fuerunt prohibiti, ne vectigalibus fruerentur. IDEM.

perit, ipſe nunquam ſe minùs, quàm erat, nequam eſſe ſimularit. Piſo autem alio quodam modo gloriatur, ſe brevi tempore perfeciſſe, ne C. Gabinius unus omnium nequiſſimus exiſtimaretur.

Hos vos de provinciis, ſi non aliquando deducendi eſſent, deripiendos non putaretis? & has duplices peſtes ſociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vaſtitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno ſuperiore [25] hos eoſdem revocabatis, cùm in provincias jam perveniſſent. Quo tempore ſi liberum veſtrum judicium fuiſſet, nec toties dilata res, nec ad extremum è manibus erepta eſſet, reſtituiſſetis, id quod cupiebatis, veſtram auctoritatem, iis, per quos erat amiſſa, revocatis, & his ipſis præmiis [26] extortis, quæ erant pro ſcelere, atque everſione patriæ conſecuti.

Quam pœnam ſi tum aliorum opibus, non ſuis, invitiſſimis 6
vobis, evolarunt: at aliam multò majorem, graviorémque ſubierunt. Quæ enim homini, in quo aliquis ſi non famæ pudor, at ſupplicii timor eſt, gravior pœna accidere potuit, quàm non credi literis iis, quæ rem bene geſtam in bello nuntiarent? Hoc ſtatuit ſenatus, cùm frequens ſupplicationem Gabinio denegavit: primùm homini, ſceleribus, flagitiis contaminatiſſimo, nihil eſſe credendum: deinde à proditore, atque eo, quem præſentem hoſtem reipublicæ cognoſſet, bene rem geri non potuiſſe: poſtremò, ne deos quidem immortales velle aperiri ſua templa, & ſibi ſupplicari hominis impuriſſimi & ſceleratiſſimi nomine. Itaque ille alter, aut ipſe eſt homo doctus, & à ſuis Græcis ſubtiliùs eruditus, quibuſcum jam in exoſtra helluatur,

 antea

24. *Retinete*] Ironia. Idem.

25. *Anno ſuperiore*] Senatus ut ſuperioris anni vulneribus mederetur, primùm omnium Ciceronem ab exilio revocavit, deinde deliberavit de univerſa republica. Cenſebant multi omnes leges Clodii per vim & contra auſpicia latas eſſe abrogandas, atque inter cæteras eam, quâ Piſoni Macedoniam, Gabinio Syriam decreverat: ſed cùm inter eas una eſſet maximè popularis, quâ remiſſis ſemiſſibus & trientibus frumentum de publico plebi dabatur, Senatui liberum non fuit, quod cupiebat, decernere, cùm præſertim eo tempore propter famem ſeditio timeretur, nec hujus legis abrogatione plebs exacerbanda videretur. Abram.

26. *Præmiis*] Provincias præmia vocat ſcelerum, quia Clodius eas decrevit Coſſ. quòd Ciceronem & patriam prodidiſſent. Idem.

antea post siparium [27] solebat: aut amicos habet prudentiores, quàm Gabinius, cujus nullæ literæ perferuntur.

7 Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur: alterum, si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus pœniteat audere. Cujus amici, si qui sunt, aut si belluæ tam immani támque tetræ possunt ulli esse amici, hac consolatione utuntur, etiam T. Albucio supplicationem hunc ordinem denegasse. Quod est primùm dissimile. Res in Sardinia cùm mastrucatis [28] latrunculis à proprætore unâ cohorte auxiliariâ gesta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, ac tyrannis, consulari exercitu imperióque confectum. Deinde Albucius, quod à senatu petebat, ipse sibi in Sardinia antè decreverat. Constabat enim, Græcum hominem [29] ac levem in ipsa provincia quasi triumphasse. Itaque hanc ejus temeritatem senatus supplicatione denegatâ notavit.

Sed fruatur sanè hoc solatio: atque hanc insignem ignominiam, quoniam uni, præter se, inusta est, putet esse leviorem, dummodo, cujus exemplo se consolatur, ejus exitum expectet [30]: præsertim cùm in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit; hac tamen una plagâ conciderit, ignominiâ senatus [31].

Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus [32], hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam, tamen alterum retinet, & in utriusque pari scelere.

---

27. *Exostra ... siparium*] Voces theatricæ. *Exostra*, machina spectatoribus res intus gestas patefaciens: *siparium*, eas tegens. FRONTO DUCÆUS.

28. *Mastrucatis*] Mastruca vestis erat Sardorum è pellibus. TURNEBUS, quem vide Adverf. XX. 9.

29. *Græcum hominem*] Non quòd natus in Græcia esset Albucius, sed quoniam *doctus Græcis* literis, *vel potiùs penè Græcus*, ut ait Cicero, *Brut.* 35. Item. *De Finib.* I. 3. DUCÆUS.

30. *Ejus exitum expectet*] Reversus è Sardinia T. Albucius, de pecuniis repetundis postulatus fuit; & Athenas exul abiit ID. Vide Commentar. in Brut. 35. Tomo nostro I.

31. *Ignominiâ Senatûs*] Id est, quam senatus imposuit. Quemadmodum Æneid. IX. 436. *vulnus Ulyssis* est, quod Ulysses inflixerat, ut Servius interpretatur. Videri potest Gellius IX. 12. IDEM.

32. *Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, &c.*] Transit ad alteram confirmationis partem, quæ est de Cæsare in provincia retinendo, quæ duas Gallias, citeriorem & ulteriorem conjungebat. Sed antequàm suam confirmet sententiam, alienas quasdam refellit; eorum nimirum, qui suadebant, ut Cæsar potiùs revocaretur, & duæ Galliæ, diviso imperio, designandis consulibus decernerentur: vel, alterutrâ Galliâ Cæsari ademptâ, alteruter, vel Piso, vel Gabinius revocaretur. Posteriorem hanc partem

lere disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias [33], ut Pisoni & Gabinio succedatur statim. Si hic finat [34]. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam, Macedoniámque decerno, decernam easdem prætorias [35], ut & prætores annuas provincias habeant, & eos quàm primùm videamus, quos animo æquo videre non possumus.

Sed mihi credite: nunquam succedetur illis, nisi cùm ea lege referetur, quâ intercedi de provinciis non licebit. Itaque, 8
hoc tempore amisso, annus est integer vobis expectandus: quo interjecto, civium calamitas, sociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur. Quòd si essent illi optimi viri, tamen ego meâ sententiâ C. Cæsari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, Patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi [36], qua paulo antè interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quàm Cæsari. Omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Cæsare impulsore atque adjutore esse excitatam. Cui si primùm sic respondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei: possímne probare, cùm id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum & clarissimorum civium facere possim? An non Tib. Gracchus [37] (patrem dico, cujus utinam filii ne degeneras-

partem eo refellit, quòd cùm pares sint scelere, debet esse par utriusque conditio. Idem.

33. *Faciam, inquit, illas prætorias*] Exponit, ac refellit alteram sententiam, quæ duas Gallias, Cæsari ademptas, duobus futuris consulibus decernebat. Per quamdam prosopopœiam, loquentem facit auctorem ejus sententiæ. Si revoco, *inquit*, Cæsarem, non idcircò Pisonem & Gabinium retineo in provinciis, quas obtinent. Immò verò id ago, ut illis *succedatur statim*. Nam quas obtinent provincias, *illas faciam prætorias*; hoc est, ut diximus, dabo administrandas prætoribus. Idem.

34. *Si hic sinat*] Responsio est Ciceronis: *Modò hic sinat*. Cùm diceret *hic*, gestu designabat Tribunum. Idem.

35. *Decernam easdem prætorias*] Hoc dicit: Quia non potuerunt in suas provincias ire consules, nisi post annum; *decernam*, Syriam & Macedoniam fore interim *prætorias*; ut eas *Prætores annuas habeant*, administréntque per eum annum, quo anno magistratum in urbe gerent consules, quibus fuerint decretæ. Reverà facta est Macedonia prætoria in annum, & Q. Anchario data. Idem.

36. *Familiarissimi*] Quis hic fuerit interpellator, incertum est. Idem.

37. *Annon Tib. Gracchus*] Vide Gellium, lib VII. cap. 19. Gratularer amatoribus Ciceronis, si omnes, quas attigit, historias indicare possem sic explicatas. Olivetus.

generassent à gravitate paterna) tantam laudem est adeptus; quòd tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus & ipsius, & fratris ejus Africani, juravitque in concione, se in gratiam non rediisse; sed alienum sibi videri dignitate imperii, quò duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eòdem ipsum duci, qui triumphasset?

Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus. Aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modò illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed & propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant [38]. Bellum in Gallia maximum gestum est: domitæ sunt à Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum jure certo, nondum satis firma pace devinctæ. Bellum affectum videmus, &, verè ut dicam, penè confectum: sed ita, ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus. Si succeditur: periculum sit, ne instauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini; amicus esse, sicut semper fui, reipublicæ debeo. Quid, si ipsas inimicitias depono reipublicæ causâ? quis me tandem jure reprehendat? præsertim cùm ego omnium meorum consiliorum, atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda.

9 An verò M. ille Lepidus [39], qui bis consul & pontifex maximus fuit, non solùm memoriæ testimonio, sed etiam annalium literis, & summi poetæ [40] voce laudatus est, quòd cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censuræ communi animo ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quæ

38. *Provinciam extra ordinem decernebant*] Cùm tribus modis extraordinariam provinciam obtinere diceretur quispiam; (1. si privatus esset, 2. si prorogaretur illi imperium, 3. si magistratus ipse nominatim in provinciam mitteretur) quæritur, quomodo Marius extra ordinem gesserit bellum adversùs Gallos. An quòd erat privatus? Nequaquam; nam in singulos annos consul retinebatur. An prorogato imperio seu per populum, seu per senatum? Multò minùs; iis enim, qui jam magistratu abiissent, prorogabatur imperium: At Mario, jure consulatûs, quotannis provincia debebatur. Quid igitur dicendum est? Decretum à Senatu factum fuisse, idémque renovatum quotannis, ut Marius Consul, sine sorte, & nominatim provinciam illam administraret. Hi ergo senatores, qui Mario *provinciam extra ordinem decernebant*, ita singulis annis decernebant, ut sublatâ provinciarum consularium sortitione, eam nominatim Marius haberet,

quæ ſunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nónne uno tempore cum ſuis inimiciſſimis in gratiam rediit? quibus cum omnibus eadem reſpublica reconciliavit, quæ alienarat.

Multa prætereo, quòd intueor coràm hæc lumina atque ornamenta reipublicæ, P. Servilium, & M. Lucullum: utinam etiam L. Lucullus ille viveret! Quæ fuerunt inimicitiæ graviores in civitate, quàm Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortiſſimis non ſolùm extinxit reipublicæ dignitas, & ipſorum, ſed etiam ad amicitiam conſuetudinémque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nónne conſul in templo Jovis optimi maximi, permotus cùm auctoritate veſtra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, abſens mecum, ſummo ſuo beneficio, rediit in gratiam? An ego poſſum huic eſſe inimicus, cujus literis, famâ, nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum?

Ardeo, mihi credite, Patres conſcripti, (id quod voſmet de me exiſtimatis, & facitis ipſi) incredibili quodam amore patriæ: qui me amor & ſubvenire olim [41] impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rurſum [42], cùm omnia tela undique eſſe intenta in patriam viderem, ſubire coëgit atque excipere unum pro univerſis. Hic me meus in rempublicam animus priſtinus ac perennis cum C. Cæſare reducit, reconciliat, reſtituit in gratiam. Quod volent denique homines exiſtiment; nemini ego poſſum eſſe bene de republica merenti non amicus.

Etenim ſi iis, qui hæc omnia flammâ ac ferro delere voluerunt, non inimicitias ſolùm, ſed etiam bellum indixi, atque intuli, cùm partim [43] mihi illorum familiares, partim etiam, me defen- 10

---

beret, in qua bellum cum Gallis gerebatur. Ferratius.

39. *Lepidus*] Videatur Aulus Gellius, XX. 8.

40. *Summi poëtæ*] Ennii.

41. *Olim*] Tempore conjurationis Catilinariæ. Ducæus.

42. *Rurſum*] Tempus innuit, quo urbe pulſus eſt à Clodio. Nam, ut ſæpe dicit, quærebat cauſam cædis Clodius, ut initium faceret ab ipſo Cicerone, ſi voluiſſet hic, ut multis millibus adoleſcentium ſtipatus erat, in urbe digladiari. Ita ut dicat Cicero, ſe iterum videri ſervaſſe cives ſuos, quòd noluerit pati, ut pro ſe decertarent. Idem.

43. *Partim*] Hoc eſt, alii. Exempla collegit J. F. Gronovius, Obſervat. III. 2. Rationem explicavit G. J. Voſſius, *lib. de Conſtruct. c.* 64. Senſus ergo eſt: cùm alios *illorum* haberem *familiares*; alios in capitalibus cauſis defendiſſem. Olivetus.

defendente, capitis judiciis eſſent liberati: cur eadem reſpublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non poſſit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, niſi quòd perniciosum patriæ civem fore putabam, qui, turpiſſima libidine incenſus, duas res ſanctiſſimas, religionem & pudicitiam, uno ſcelere [44] violaſſet? Num eſt igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agítque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quàm otio meo; nonnulli in eodem defendendo, ſuo plus otio, quàm communi, proſpexerint?

Ego me à C. Cæſare in republica diſſenſiſſe fateor, & ſenſiſſe vobiſcum: ſed nunc iiſdem vobis aſſentior, cum quibus anteà ſentiebam. Vos enim, ad quos literas L. Piſo de ſuis rebus non audet mittere, qui Gabinii literas inſigni quadam notâ, atque ignominiâ novâ condemnaſtis, C. Cæſari ſupplicationes decreviſtis, numero, ut nemini uno ex bello; honore, ut omnino nemini. Cur igitur expectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? Reduxit ordo ampliſſimus, & ordo is, qui eſt & publici conſilii, & meorum omnium conſiliorum auctor & princeps. Vos ſequor, Patres conſcripti, vobis obtempero, vobis aſſentior: qui, quamdiu C. Cæſaris conſilia in republica non maximè diligebatis, me quoque cum illo minùs conjunctum videbatis. Poſteaquàm rebus geſtis mentes veſtras, voluntatéſque mutaſtis, me non ſolùm comitem eſſe ſententiæ veſtræ, ſed etiam laudatorem vidiſtis.

11 Sed quid eſt, quòd in hac cauſa maximè homines admirentur, & reprehendant meum conſilium, cùm ego idem anteà multa decreverim, quæ magis ad hominis dignitatem, quàm ad reipublicæ neceſſitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi ſententiâ meâ. Reipublicæ ſatis erat tot dierum, quot

44. *Uno ſcelere*] Cùm in templum Bonæ Deæ, muliebri veſtitu libidinis causâ penetravit. MANUT.

45. *In quo ego*] Locus hic omnino probat, uſque ad Ciceronem conſulem, dies non plures quinis fuiſſe tributos ſupplicationibus. Duplicavit numerum Cicero conſul in gratiam Pompeii; triplicavit in gratiam Cæſaris; qui poſt paulò quadruplicatam dierum viginti ſupplicationem habuit, ut ipſe narrat *de Bell. Gall. lib.* IV. DUCÆUS.

46. *Supplicationem dierum duodecim*] Aſſentior iis, qui cenſent legendum *decem dierum*, quod ex præcedentibus verbis clarè patet, *duplicata eſt ſupplicatio.* GRÆVIUS. Ita olim Manutius, cui planè aſſentitur Fronto Ducæus.

47. *Relatum* eſt . . . *de ſtipendio*] Propterea

quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis eſt dignitati tributus.

In quo ego [45], quo conſule referente, primùm decem dierum ſupplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectóque Mithridatico bello, cujus ſententiâ primùm duplicata eſt ſupplicatio conſularis, (mihi enim eſtis aſſenſi, cùm ejuſdem Pompeii literis recitatis, confectis omnibus maritimis terreſtribúſque bellis, ſupplicationem dierum duodecim [46] decreviſtis) ſum Cn. Pompeii virtutem & animi magnitudinem admiratus, quòd, cùm ipſe cæteris omnibus eſſet omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat, quàm ipſe erat conſecutus. Ergo in illa ſupplicatione, quam ego decrevi, res ipſa tributa eſt diis immortalibus, & majorum inſtitutis, & utilitati reipublicæ: ſed dignitas verborum, honos, & novitas, & numerus dierum, Cæſaris ipſius laudi gloriæque conceſſus eſt.

Relatum eſt ad nos nuper de ſtipendio [47] exercitûs. Non decrevi ſolùm, ſed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa diſſentientibus reſpondi: ſcribendo aſſui. Tum quoque homini plus tribui, quàm neſcio cui neceſſitati. Illum enim arbitrabar, etiam ſine hoc ſubſidio pecuniæ, retinere exercitum prædâ antè partâ, & bellum conficere poſſe: ſed decus illud & ornamentum triumphi minuendum noſtrâ parſimoniâ non putavi. Actum eſt de decem legatis [48], quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii ſine ullis verborum ornamentis dabant. In ea quoque re ſic ſum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causâ ſentirem, facere uberiùs propter ipſius Cæſaris dignitatem.

At ego idem nunc [49] in provinciis decernendis, qui illas om- 12

---

terea quòd cùm auxiſſet ſuas legiones Cæſar, opus illis fuit novo ſtipendio, quod à ſenatu petendum fuit. DUCÆUS.

48. *Actum eſt de decem legatis*] Qui confecto tantùm bello mittebantur ad res provinciæ componendas: hinc ſubjicit, *Alii exempla quærebant*, nondum ſcilicet confecto in Gallia bello. FERRATIUS.

49. *At ego idem nunc*] Cùm ego illa, ad Cæſaris dignitatem magis, quàm ad reipublicæ utilitatem facientia, ſupplicationem quindecim dierum, amplificationem ſtipendii, miſſionem decem legatorum decreverim interpellante nullo, quid eſt quòd nunc interpeller, neque permittar quæ ſentio dicere, ubi id decerno, quod non ad Cæſaris aliquod, ſed ad maximum reipublicæ commodum attinet? FRONTO DUCÆUS.

nes res egi silentio, interpellor: cùm superioribus causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicæ moveat. Nam ipse Cæsar [50], quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublicæ tradantur? Amœnitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porrò tot victoriis [51] præstabilius? quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrùm apud populum, à quo missus; an apud senatum, à quo ornatus est? An dies auget ejus desiderium [52], an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quòd eum de provincia devocent: ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatûs, equestris ordinis gratiam, populi caritatem.

Sed, si ille hac tam eximiâ fortunâ propter utilitatem reipublicæ frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego senator facere debeo, quem, etiam si ille aliud vellet, reipublicæ consulere oporteret? Ego verò sic intelligo, Patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere

---

50. *Nam ipse Cæsar*] A Cæsaris ipsius persona, & ab adjunctis argumenta ducit, quibus probet, nihil esse cur ii, qui favent Cæsari, eum velint manere in Gallia; quoniam nihil sit, cur id velit ipse; & multa sint cur Romæ malit esse. Si ergo vult illic manere diutiùs, hoc vult idcirco, quoniam utile est reipublicæ: quæ una etiam ratio Ciceronem impellit, ut Cæsarem in provincia retinendum esse censeat. DUCÆUS.

51. *Quid porrò tot victoriis*] Non est, inquit, quòd dicatur velle Cæsarem manere in Gallia, ut clarioribus victoriis, & propagatis longiùs imperii finibus, suam ipse famam amplificet Quid enim illustrius in re militari potest esse, quàm illæ sunt victoriæ, quas hactenus retulit? Quid est ultra Oceanum, qui orbem terrarum terminat, & quo imperium populi Romani Cæsar terminavit? IDEM.

52. *An dies auget ejus desiderium*] Quasi dicat, inquit Manutius: Oblivionem potiùs, quàm desiderium, tempus auget. Quem enim aliquamdiu non vident homines, assuescunt tandem non videre, non desiderant, penitus obliviscuntur; atque ut *longo* temporis *intervallo viriditatem amittit laurea illa*, quam accepit Cæsar, cùm est ob victoriam ab exercitu salutatus imperator, ita ipsæ ejus victoriæ gratiam perdunt, quam habebant in publicum, tunc cùm essent recentes. Hanc orator comparationem ingeniosè contraxit in metaphoram. IDEM.

53. *Ut Asia, &c.*] Asiam hoc loco appellat eam Asiæ minoris partem, quæ fuit in ditione regum Pergamenorum, Eumenis,

bere oportere rationem. Nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni suspicione belli? Jamdiu mare videmus illud immensum, cujus fervore non solùm maritimi cursus, sed urbes etiam & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic à populo Romano, ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tanquam unum aliquem portum, tutum & clausum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipsa poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia [53], quæ imperium anteà nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere. Nulla gens est, quæ non aut ita subacta sit, ut vix extet: aut ita domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoriâ nostrâ imperióque lætetur.

Bellum Gallicum [54], Patres conscripti, C. Cæsare imperatore 13
gestum est; anteà tantummodo repulsum. Semper illas nationes nostri imperatores refutandas [55] potiùs bello, quàm lacessendas putaverunt. Ipse ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribúsque subvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum urbes sedésque penetravit. Modò ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pontinius [56], fortis-

nis, & Attali ejus, qui heredem populum Romanum testamento reliquit. Ea continet Ioniam, Cariam, & magnam partem Phocidis. Hanc autem Asiam tribus ait cingi provinciis, Ponto nimirum, ubi regnavit Mithridates; Armeniâ, ubi Tigranes; & Syriâ, quam Judæorum regibus, aliísque Pompeius eripuit. Refert Plinius, *H. N. lib.* VII. *cap.* 26. dixisse Pompeium *in concione, cùm de rebus suis dissereret: Summa summarum in illa gloria fuit, Asiam ultimam provinciarum accepisse, eamdémque mediam patriæ reddidisse.* Ducæus.

54. *Bellum Gallicum*] Suis imperatoribus Romanis fuit, si Gallorum compescerent impetus: cæterùm eos nunquam provocarunt; ne ipse quidem Marius, ad quem populus Romanus confugit, strage utrium exercituum, quos Ambrones Galli, cum Tigurinis conjuncti deleverant, & horum in Italiam venientium metu consternatus. Ambronas quidem vicit Marius ad Aquas Sextias, eámque gentem funditus abolevit; pòst etiam Cimbros ac Teutonas, qui cum Ambronibus conspiraverant, ingenti clade fudit; at in Galliam arma non intulit. Idem.

55. *Refutandas*] *Refutare* nativâ & propriâ significatione, quam ex Festi, & aliorum fragmentis expressit Jos. Scaliger, est ollam, cùm fervens paulò plus exuberat, injectâ aquâ compescere. Hæc metaphora quàm sit ad rem idonea, intelligit qui non ignorat, quæ ingenia forent gentis Gallicæ. An sint nunc eadem, nihil ad Tullium. Id.

56. *Pontinius*] Vide Catil. III. 2.

ſimus vir, ortum repentè bellum Allobrogum [57], atque hac ſcelerata conjuratione excitatum, præliis fregit, eóſque domuit, qui laceſſierant: & eâ victoriâ contentus, republicâ metu liberatâ, quievit. C. Cæſaris longè aliam video fuiſſe rationem. Non enim ſibi ſolùm cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum eſſe duxit, ſed totam Galliam in noſtram ditionem eſſe redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus, & maximis Germanorum & Helvetiorum præliis feliciſſimè decertavit: cæteras contrivit, domuit, compulit [58], imperio populi Romani parêre aſſuefecit, &, quas regiones, quáſque gentes nullæ nobis antea literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noſter imperator, noſtérque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantùm Galliæ [59] tenebamus anteà, Patres conſcripti: cæteræ partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus, & barbaris, & bellicoſis tenebantur: quas nationes nemo unquam fuit, qui non frangi, domaríque cuperet: nemo ſapienter de republica noſtra cogitavit jam inde à princípio hujus imperii, quin Galliam maximè timendam huic imperio putaret: ſed propter vim ac multitudinem gentium illarum nunquam eſt anteà cum omnibus dimicatum. Reſtitimus ſemper laceſſiti [60]. Nunc denique eſt perfectum, ut imperii noſtri, terrarúmque illarum idem eſſet extremum.

14 Alpibus Italiam munierat antè natura, non ſine aliquo divino numine: nam, ſi ille aditus Gallorum immanitati, multitudiníque patuiſſet, nunquam hæc urbs ſummo imperio domicilium

57. *Allobrogum*] Quidam recentiores Geographi aiunt Allobrogum olim fuiſſe, quantumcumque terrarum diœceſibus Viennenſi, Genevenſi, Gratianopolitanâ, ac Maurienn enſi continetur. Huic ſententiæ facilè acceſſerim. HADR. VALESIUS, *Notit. Gall.*

58. *Compulit*] Compellere, inquit Servius *in Eclog.* II. 2. propriè eſt in unum locum diverſa animalia cogere. Quæ metaphora apprimè facit ad ſcopum oratoris. Significat enim id eſſe Gallis Cæſarem, quod eſt homo pecudibus, quas in unum vel gregem, vel armentum cogit. FRONTO DUCÆUS.

59. *Semitam tantùm Galliæ*] Galliam Narbonenſem intelligit, quæ jampridem Domitii Ænobarbi, Fabii Maximi Allobrogici, & aliorum armis in populi Romani ditionem conceſſerat. *Semitam Galliæ* vocat, quòd ea provincia eſſet velut aditus quidam patefactus ad cæteras Galliæ regiones. ABRAM.

60. *Reſtitimus ſemper laceſſiti*] An ergo, quotieſcumque decertarunt cum Gallis Romani, ab illis laceſſiti, ſic eorum excepêre impetum, ut nihil cladis acceperint? Atqui ſæpe à Gallis cæſi, fugatíque ſunt; ut ab illis aliquando Galli. Hoc vult: Quoties cum illis

sium ac sedem præbuisset. Quæ jam licet confidant [61]. Nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum. Sed tamen una atque altera æstas, vel metu, vel spe, vel pœnâ, vel præmiis, vel armis, vel legibus potest totam Galliam sempiternis vinculis adstringere. Impolitæ verò res, & acerbæ [62] si erunt relictæ: quanquam sunt accisæ, tamen efferent se aliquando, & ad renovandum bellum revirescent.

Quare sit in ejus tutela [63] Gallia, cujus virtuti, fidei, felicitati, commendata est. Etenim si Fortunæ muneribus amplissimis ornatus, sæpius ejus deæ periculum facere nollet: si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt: si ad jucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret: si in Capitolium invehi victor cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere jam non potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, à quo profligata sunt, confici velle. Cùm verò ille suæ gloriæ jampridem, reipublicæ nondum satisfecerit, & malit tamen tardiùs ad suorum laborum fructus pervenire, quàm non explere susceptum reipublicæ munus: nec imperatorem incensum ad rempublicam bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, propè jam explicatam, perturbare, atque impedire debemus.

Nam illæ sententiæ virorum clarissimorum minimè probandæ 15
sunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem. Qui ulteriorem: omnia illa, de quibus disserui paulo antè, perturbat: simul ostendit, eam se sciscere legem [64], quam

illis dimicatum fuit, id fecimus provocati; defensores fuimus semper, nunquam oppugnatores. FRONTO DUCÆUS.

61. *Quæ jam licet confidant*] Juverit eloquentiæ studiosos conferre quæ in eamdem sententiam habentur, *Orat. in Pison. cap.* 33. IDEM.

62. *Impolitæ verò res, & acerbæ*] Si priùs devocetur è provincia Cæsar, quàm opus absolverit, & Gallos jugo assuefecerit; si res, quas inchoavit, imperfectas relinquat, eveniet, ut Galli, quamvis nunc prostrati, posthac resurgant, & resumptis viribus, atque animis, bellum instaurent. Gallicæ *res* dicuntur *impolitæ*, ut opera, quibus artifex supremam manum non addidit; *acerbæ*, ut fructus, ante maturitatem lecti; *accisæ*, ut surculi non stirpitus excisi, qui repullulant. IDEM.

63. *Quare sit in ejus tutela*] Concludit, non esse devocandum è Gallia Cæsarem, etiam si velit; sed relinquendum ad tutelam ejus nondum confirmatæ, & quasi adolescentis provinciæ. IDEM.

64. *Sciscere legem*] Vatiniam, quam esse legem

quam esse legem neget: &, quæ pars provinciæ sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere: quæ defensorem [65] habeat, non tangere: simul & illud facit, ut, quod illi à populo datum sit, id non violet: quod senatus dederit, id senator properet auferre.

Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris [66]: legem, quam non putat, eam quoque servat. Præfinit enim successori diem. * Qui mihi nihil videtur minùs à dignitate disciplinâque majorum diffidere, quàm ut, qui consul Kalendis Jan. [67] habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequàm designatus esset, provincia decreta. Sortietur, an non? nam & non sortiri absurdum est, & quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus [68]? quò? quò pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, nascetur repentè provincia. Attamen his sententiis Piso in provincia permanebit. Quæ cùm gravia sunt, tum nihil gravius illo, quòd multari imperatorem deminutione provinciæ contumeliosum est: neque solùm summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

16 Ego vos intelligo, Patres conscripti, multos decrevisse honores eximios C. Cæsari, & propè singulares, quòd ita meritus erat, gratis [69]: sin etiam, ut quàm conjunctissimus huic ordini esset, sapientes ac divini fuistis. Neminem unquam est hic ordo complexus honoribus & beneficiis suis, qui ullam dignitatem

---

legem negàbant, quippe latam contra auspicia. Eam autem servabat, qui citeriorem Galliam illâ lege Cæsari datam adimere non audebat. FERRAT. Vide *Indiculum Legum.*

65. *Defensorem*] Nam populi donum tueri poterat Tribunus pl. intercedendo, nisi elapsum foret quinquennium à lege præfinitum. FERRATIUS.

66. *Boni senatoris*] Bellum enim Gallicum vult à Cæsare confici, cùm ulteriorem Galliam non adimat. IDEM.

* Lamb. *Atqui mihi nihil videtur magis.... quàm qui consul*

67. *Kal. Jan.*] Sensus est: Consul Kal. Jan. debet habere provinciam. At, qui sortietur Galliam citeriorem, in toto consulatu erit sine provincia. Quin etiam Januario & Februario anni subsequentis non habebit provinciam, quæ illi Kal. Mart. repentè nascetur, elapso quinquennio lege Vatinia præscripto. IDEM.

68. *Paludatus*] Magistratus provinciales ab Urbe proficiscebantur paludati. IDEM. Vide *Fam.* XV. 17.

69 *Gratis*] Quid sit *decernere alicui honores gratis, quòd ita meritus est*, ego sanè non intelligo. Qui sunt illi honores, qui gratis

tatem præstabiliorem eâ, quam per vos esset adeptus, putarit. Nemo unquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam diffisi [70] ipsi sibi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab hujus ordinis conjunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus propè necessariò contulerunt. Qui, si ex illa jactatione cursúque populari, bene gestâ republicâ, referunt adspectum in curiam, atque huic amplissimæ dignitati commendati esse volunt, non modò non repellendi sunt, verùm etiam expetendi.

Monemur à fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati: perpetuóque [71] posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulentâ ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, Patres conscripti, præsertim monitus à sapientissimó consule, & diligentissimo custode pacis & otii, tamen vehementiùs arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiaro. Nam ut C. Julius omnibus à senatu eximiis, aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat [72] ei, cui minimè vos velitis: per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremò, quo quisque animo futurus sit, nescio: quid sperem video. Præstare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure irasci posse videatur.

gratis dantur? Num qui dantur iis, qui illos non sunt meriti? Nugæ. Legendum sine hæsitatione cum Grutero, *grati*. Si Cæsari tribuitis honores, quos meritus est bene gestâ republicâ, grati estis erga illum, qui ejus merita in rempublicam agnoscitis: sin etiam propter hanc causam ei honores eximios decrevistis, ut tantum virum adjungeretis ordini senatorio, à quo fuerat aversus, sapientes fuistis ac divini Hoc est, nihil potuistis facere sapientiùs & diviniùs, quia hoc consilium maximè faciebat Ciceronis sententiâ ad stabiliendam & firmandam rempublicam contra machinationes improborum. GRÆV. Optimè: sed Gruterus tamen, *grati*, non admisit in contextum.

70. *Diffisi*] Posse per senatum assequi, quæ suæ dignitati debita esse putaverint. FERRATIUS.

71. *Perpetuóque*] Divinus hic fuit Marcellinus. Nam reipsa anno sequenti per alterum quinquennium à populo Galliam Cæsar obtinuit: post Cæsarem, nec multò pòst, M. Antonius: unde bellum civile. IDEM.

72. *Tradat*] Innuit, neminem fore, qui Galliam à populo obtinere possit, invito Cæsare. IDEM.

tur. Atque hoc, ſi inimiciſſimus eſſem C. Cæſari, ſentirem tamen reipublicæ causâ.

17 Sed non alienum eſſe arbitror, quo minùs ſæpe aut interpeller à nonnullis, aut tacitorum exiſtimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi ſit ratio & cauſa cum Cæſare. Ac primùm illud tempus familiaritatis & conſuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, conſobrino noſtro, ab omnium noſtrûm adoleſcentia fuit, prætermitto. Poſteaquàm ſum penitus in rempublicam ingreſſus, ita diſſenſi ab illo, ut in disjunctione ſententiæ conjuncti tamen amicitiâ maneremus. Conſul ille egit eas res, quarum me participem eſſe voluit: quibus ego ſi minùs aſſentiebar, tamen illius mihi judicium gratum eſſe debebat. Me ille, ut quinque viratum [73] acciperem, rogavit: me in tribus ſibi conjunctiſſimis conſularibus eſſe voluit [74]: mihi legationem [75], quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. Quæ ego omnia non ingrato animo, ſed obſtinatione quadam ſententiæ repudiavi. Quàm ſapienter non diſputo: multis enim non probabo: conſtanter quidem, & fortiter certè. Qui cùm me firmiſſimis opibus contra ſcelus inimicorum munire, & populares impetus populari præſidio propulſare poſſem, quamvis excipere fortunam, ſubire vim atque injuriam malui, quàm aut à veſtris ſanctiſſimis mentibus diffidere, aut de meo ſtatu declinare. Sed non is ſolùm gratus debet eſſe, qui accepit beneficium, verùm etiam is, cui poteſtas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas geſſeram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, ſuum generum, ſentiebam. Tra-

73. *Ut quinque viratum*] Vide Fabricium, in Hiſtoria Cic. ad annum 694.

74. *Me in tribus ſibi conjunctiſſimis conſularibus eſſe voluit:*] Præter Ciceronem, qui, ſine controverſia, tertius eſt, quínam duo reliqui? *Pompeius gener*, inquit Manutius, *& Piſo ſocer.* Manutio aſſentitur Hotomanus, utrique Grævius. Siccíne Piſo conſularis dicitur, qui tantum anno ſequenti conſul fuit? Velleius Paterculus *lib.* II. *cap.* 44. *Cæſare igitur Conſule, inter eum, & Cn. Pompeium, & M. Craſſum, inita potentiæ ſocietas.* En duo Cæſari conjunctiſſimi conſulares, Pompeius, & Craſſus. Cùm Ciceronem tertium eſſe cuperet, ut hic deſciſceret ab optimatibus, obtinere non potuit. FERRATIUS.

75. *Legationem*] Vide ad Attic. lib. II. epiſt. 19.

76. *Traduxit ad plebem*] P. Clodium, qui, niſi plebeius è patricio factus fuiſſet, neque Tribunus plebis eſſe potuiſſet, neque Ciceroni nocere. IDEM.

77. *Non quò alienum mea dignitate arbitrarer*]

Traduxit ad plebem [76] inimicum meum: sive iratus mihi, 18
quòd me secum ne beneficiis quidem videbat posse conjungi: sive exoratus. Ne hæc quidem fuit injuria. Nam postea me, ut sibi essem legatus, non solùm suasit, verùm etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quò alienum mea dignitate arbitrarer [77], sed quòd tantum reipublicæ sceleris impendêre à consulibus proximis non suspicabar.

Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quàm ne illius injuria in nostra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempestas [78], caligo bonorum, & subita, atque improvisa formido, tenebræ reipublicæ, ruina, atque incendium civitatis. Terror injectus Cæsari de ejus actis [79], metus cædis bonis omnibus: consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. Si non sum adjutus: non debuit. Si desertus: sibi fortasse providit. Si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt: violata amicitia est, accepi injuriam, inimicus esse debui, non nego. Sed, si idem ille tum me salvum esse voluit, cùm vos me ut carissimum filium desiderabatis: & si vos iidem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Cæsaris à salute mea non abhorrere: &, si illius voluntatis generum ejus habeo testem, qui idem Italiam in municipiis; populum Romanum in concione; vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit: si denique Cn. Pompeius idem mihi testis de voluntate Cæsaris, & sponsor est illi de mea: nónne vobis videor & ultimi temporis [80] recordatione, & proxi-

---

trarer] Notat hanc sententiam Hotomanus, ut illi alteri repugnantem: *Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam.* Hotomano responderet Cicero: Nihil in iis pugnæ est. Ego consularis poteram legatus esse Cæsaris, neque id *alienum* mea dignitate arbitrabar: sed neque illa legatio, neque *ornamenta* duo alia, quibus ornare me volebat, quinqueviratus, & consiliorum societas, me decebant, aut conveniebant iis rebus, quas gesseram. Me enim, qui semper in optimatium partibus fuissem, non decebat transire ad populares. OLIVETUS.

78. *Ecce illa tempestas*] Hac metaphorarum congerie notat annum, quem Gabinius & Piso consules, Tribunus plebis P. Clodius, adeò turbulentum, & Ciceroni memorabilem reddiderant. FRONTO DUCÆUS.

79. *De ejus actis*] Vide Orat. pro Sextio, cap. 7.

80. *Ultimi temporis*] Hoc loco *ultimum* tempus, est primum; illud nimirum relegenti vestigia, &, ut ait Horatius, lib. 1. Sat VI. 94. *certis annis ævum remeare peractum* satagenti, ultimum occurreret. Sic Virgilius, *Æneid.* VII 49. *Tu sanguinis ultimus auctor*, id est, *primus*, inquit Servius.

proximi memoriâ, medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum naturâ non possem evellere, ex animo quidem certè excidere? Ego verò, si mihi non licet per aliquos ita gloriari, me dolorem atque inimicitias meas reipublicæ concessisse, quod magni cujusdam hominis, & persapientis videtur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quàm ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, & non modò tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benevolentiâ commoveri.

19 A viris fortissimis, & de me optimè meritis quibusdam peto, ut, si ego illos meorum laborum & incommodorum participes esse nolui, ne illi me suarum inimicitiarum socium velint esse, præsertim cùm mihi iidem illi concesserint [81], ut etiam acta illa Cæsaris, quæ neque oppugnavi anteà, neque defendi, meo jam jure possim defendere. Nam summi civitatis viri, quorum ego consilio rempublicam conservavi, & quorum auctoritate illam conjunctionem Cæsaris defugi, Julias leges, & cæteras, illo consule, rogatas, jure latas negant. Iidem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipublicæ, sed salvis auspiciis rogatam esse dicebant. Itaque vir summâ auctoritate, summâ eloquentiâ, dixit graviter, casum illum meum funus esse reipublicæ, sed funus justum & indictum [82]. Mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo: sed mihi ad id, quod sentio, assu-

---

vius Catullus, IV. 15. *Ultima ex origine.* Quod Virgilio est, *Prima ab origine.* Porrò designat Cicero tempus adolescentiæ, *familiaritatisque, & consuetudinis* suæ cum Cæsare. DUCÆUS.

81. *Præsertim cùm mihi iidem illi concesserint*] Id est, cùm fecerint ipsi, *ut jure meo possim nunc Cæsaris acta defendere.* Cur enim, quod in Clodio faciunt, ego in Cæsare non faciam? Catonem hæc petunt. Is pro prætore missus in Cyprum fuerat ad res componendas: miserat populus, rogationem tulerat P. Clodius Tribunus plebis. Reversus Cato cœpit Clodiani tribunatûs acta defendere, quæ Cicero contendebat esse rescindenda: non enim fieri id poterat, quod Cicero volebat, quin irrita fierent ea omnia, quæ in Cypro gesserat Cato. Nam si irrita erat lex, quæ Catoni dederat potestatem prætoriam, irrita erant quæcumque fecerat potestate prætoriâ, quam habebat nullam. De Catonis conjunctione cum Clodio, vide quid scripserit Tullius ad Lentulum, *Fam.* lib. I. epist. 7. & 9. IDEM.

82. *Funus justum & indictum*] Eadem est sententia *in Orat. pro domo*, *cap.* 16. Porrò *funus indictum*, sive *indictivum*, ut scribit Festus, erat id, ad quod per præconem populus evocabatur. Quis autem hic vir fuerit, auctoritate & eloquentiâ commendabilis, qui hanc protulit sententiam, quærunt interpretes; an Cato, Bibulus, Domitius,

assumo. Nam, si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cælo servarat [83]: oblitíne erant [84], tum, cùm ille, qui id egerat, plebeius est lege curiata factus, dici de cælo esse servatum? qui si plebeius omnino esse non potuit, quî tribunus plebis potuit esse? &, cujus tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Cæsaris possit esse: ejus non solùm tribunatus, sed etiam perniciosissimæ res, auspiciorum religione conservatâ, jure latæ videbuntur?

Quare aut vobis statuendum est, legem Æliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere: cùm lex feratur, de cælo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium judicium, ac notionem, & illud morum severissimum magisterium, non esse nefariis legibus de civitate sublatum: si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas: si plebeius, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipsi in perditis non exquirunt, præsertim cùm ab illis aliquoties conditio C. Cæsari lata sit, ut easdem res alio modo ferret: qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auspiciorum ratio sit eadem, leges omnes sint eversæ ac perditæ civitatis.

Extremum illud est. Ego, si essent inimicitiæ mihi cum C. 20
Cæsare, tamen hoc tempore reipublicæ consulere, inimicitias

 in

tius, Marcellus? At quis hoc mortalium scire potest? Catonem excludunt, quoniam tum aberat, nondum è Cypro revectus, cùm ageretur de reditu Ciceronis. Cur autem id Cato non dixerit in senatu, cum Cicerone altercans de tribunatu & actis Clodii? Certè quisquis hoc dixit, id, credo, voluit intelligi. Quemadmodum in funeribus justis & indictis servantur præscripti ritus, sic in ea rogatione nihil factum esse contra auspicia. Idem. Facit huc quoque quod observavit Henricus Norisius, *Cenotaph Pisan. Dissert. III. cap.* 1. in funere indictivo nullam fieri vestium publicam mutationem. Vetuerant autem Consules in Ciceronis calamitate vestes mutari. Vide Orationem *pro Sextio*, cap. 14.

83. *Si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nullâ lege licuit, quia nemo de cælo servarat*] Locum hunc obscuvat aliquantisper trajectio vocum, quæ sic ordinandæ sunt: *Si ausi sunt dicere, illud, quod nullo exemplo fieri potuit, nullâ lege licuit, jure rogatum esse, quia* (cùm rogaretur) *nemo de cælo servarat.* Hoc dicebat Cato de rogatione Clodii adversus Ciceronem. Ducæus

84. *Oblitíne erant*] Vide Orationem pro Domo, cap. 15. In his argumentatur Cicero ad hominem, ut aiunt, & ex concessis. Idem.

in aliud tempus reſervare deberem. Poſſem etiam ſummorum virorum exemplo inimicitias reipublicæ causâ deponere: ſed, cùm inimicitiæ fuerint nunquam; opinio injuriæ beneficio ſit extincta: ſententiâ meâ, Patres conſcripti, ſi dignitas agitur C. Cæſaris, homini tribuam: ſi honos quidam, ſenatûs concordiæ conſulam: ſi auctoritas decretorum veſtrorum, conſtantiam ordinis in eodem ornando imperatore ſervabo: ſi perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo: ſi aliquod meum privatum officium, me non ingratum eſſe præſtabo. Atque hoc velim probare omnibus, Patres conſcripti: ſed leviſſimè feram, ſi fortè aut iis minùs probaro, qui meum inimicum, repugnante veſtra auctoritate, texerunt: aut iis, ſi qui meum cum inimico ſuo reditum in gratiam vituperabunt, cùm ipſi & cum meo, & cum ſuo inimico in gratiam non dubitarint redire.

Eventus. Piſo quidem & Gabinius revocati, retentus Cæſar in ſua provincia. Submiſſus in locum Gabinii M. Craſſus, qui proximis comitiis deſignatus eſt Conſul cum Cn. Pompeio: in locum Piſonis, Q. Ancharius. Et Prætoria quidem Macedonia, Syria verò facta Conſularis. Atque ita Piſoni primo quoque tempore ſucceſſum eſt, Gabinio non niſi poſt annum, id eſt, poſt Craſſi & Pompeii conſulatum. Abram.

PRO
L. CORNELIO BALBO.
ORATIO XXXVI.

ARGUMENTUM.

L. Cornelius Balbus Gaditanus fuit. Is, propter operam in re militari præstitam Romanis, à Pompeio donatus est civitate Romana ex lege Gellia Cornelia, *qua Pompeio potestas permissa erat homines sigillatim de consilii sententia civitate donandi, quos vellet. Eo præmio cùm esset aliquando usus, controversia ei mota est de civitate à Gaditano quodam. Is duobus argumentis erat usus. Primò, quòd populus Gaditanus non esset* fundus factus *legis Gelliæ Corneliæ, hoc est, eam non adscivisset & approbasset. Secundò, quòd fœdus esset cum populo Gaditano sacrosanctum: quod autem sacrosanctum esset, ejus nulla pars violari, aut auferri posset: neque adeò liceret civem Gaditanis auferre. Defensores nactus est Balbus M. Crassum, Pompeium ipsum, & Ciceronem, à quo causa est perorata. Oratio ejus in his duobus argumentis dissolvendis maximè versatur. Nam primò ostendit, fundum fieri posse populum fœderatum, aut liberum quemcunque, permittente populo Romano, legum tantùm civilium, non autem earum, quæ ad imperium populi Romani, bella, victorias pertineant, qualis Gellia Cornelia esset. Deinde, non modò in rogatione Gellia Cornelia nihil, quod sacrosanctum esset, exceptum esse docet; sed etiam fœdus illud non esse sacrosanctum, quod non à populo aut plebe esset sancitum, neque obtestatione legis, aut consecratione*

capitis sacratum. Itaque & summos imperatores hominibus è foederatis populis civitatem impertiisse, eámque rem saepe senatûs auctoritate, ac judicum sententiis, populi denique suffragiis esse comprobatam. Ernestus.

I SI auctoritates patronorum in judiciis valerent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est: si usus, à peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cùm beneficiis cum L Cornelio, tum maximâ familiaritate conjunctis. Quae sunt igitur meae partes? auctoritatis tantae, quantam vos in me esse voluistis, usus mediocris, ingenii minimè voluntati paris. Nam caeteris, à quibus est defensus, hunc debere plurimum video: ego, quantum ei debeam, alio loco ostendam. Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint saluti & dignitati meae, si minùs referendâ gratiâ satisfacere potuerim, at praedicandâ & habendâ certè satis esse facturum.

Quae fuerit hesterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, Judices, quae facultas, quae copia, non opinione tacitâ vestrorum animorum, sed perspicuâ admiratione declarari videbatur. Nihil enim unquam audivi, quod mihi de jure subtiliùs dici videretur, nihil de memoria [1], de more, de exemplis acutiùs, nihil peritiùs de foederibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de republica graviùs, nihil de ipso modestiùs, nihil de causa & crimine ornatiùs. Ut mihi jam verum videatur illud esse, quod nonnulli literis ac studiis doctrinae dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes [2] penitus comprehendisset, omnia, quae facere vellet, facillimè tractare. Quae enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, major esse ubertas, varietas, copia, quàm fuit in eo, qui tantum

1. *Nihil de memoria*] Id est de antiquitate, rebúsque propagatis ad memoriam posterorum. Abram.

2. *Qui omnes animo virtutes*] Paradoxum Stoicorum: Virtutes ita inter se esse connexas, ut altera non posset ab altera separari; ac proinde eum qui unam virtutem habeat, nihil vitii habere admixtum. Idem.

tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse à pueritia usque ad hanc ætatem à continuis bellis & victoriis conquievit? Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. Etenim ei succedo orationi, quæ non prætervecta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus insederit: ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modò ex mea, sed ex cujusquam oratione capere possitis.

Sed mos est gerendus non modò Cornelio, cujus ego voluntati in ejus periculis nullo modo deesse possum; sed etiam 2
Cn. Pompeio, qui sui facti, sui judicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos, Judices, nuper in alia causa fuerim, & prædicatorem, & auctorem.

Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur, hoc deberi hujus excellentis viri præstantissimæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causæ, ut, quod fecisse Cn. Pompeium constet, id omnes & licuisse concedant. Nam verius nihil est, quàm quod hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus suum ementitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur: unum objicitur, natum esse Gadibus: quod negat nemo. Cæterùm accusator fatetur [3], hunc in Hispania, durissimo bello, cum Q. Metello, cum C. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse, &, ut Pompeius in Hispaniam venerit, Memmiúmque habere quæstorem cœperit, nunquam à Memmio discessisse: Carthaginem esse profectum: acerrimis illis præliis & maximis, Sucronensi & Duriensi, interfuisse: cum Pompeio ad extremum belli tempus fuisse. Hæc sunt prælia Cornelii: talis in rempublicam nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna summo imperatore, spes pro periculis præmiorum. Præmia quidem ipsa non sunt in ejus facto [4], qui adeptus est, sed in ejus, qui dedit.

Dona-

3. *Cæterum accusator fatetur*] Pal. nonus *cætera*, ut & aliàs exemplar S. Victoris. GRUT. In Erfurt. est quoque *cætera*. Cur id rejecerunt? GRÆV.

4. *Non sunt in ejus facto*] Non sunt considerada tanquam factum Balbi, sed tanquam Pompeii qui dedit. MANUT.

3 Donatus igitur eſt ob eas cauſas à Cn. Pompeio civitate. Id accuſator non negat: ſed reprehendit: ut in Cornelio cauſa [5] ipſius probetur, pœna [6] quæratur: in Pompeio cauſa lædatur [7], pœna ſit nulla. Sic famam, ſic innocentiſſimi hominis fortunas, præſtantiſſimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in judicium caput Cornelii, factum Pompeii vocatur. Hunc enim in ea civitate, in qua ſit natus, honeſtiſſimo loco natum eſſe concedis, & ab ineunte ætate, relictis rebus ſuis omnibus, in noſtris bellis, noſtris cum imperatoribus eſſe verſatum: nullius laboris, nullius obſidionis, nullius prælii expertem fuiſſe. Hæc ſunt omnia cùm plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus crimen eſt ullum.

Ubi igitur eſt crimen? quòd eum Pompeius civitate donavit. Hujuſcemodi crimen? minimè: niſi honos ignominia putanda eſt. Cujus igitur? Revera nullius: actione accuſatoris, ejus unius, qui donavit. Qui ſi adductus gratiâ, minùs idoneum hominem præmio affeciſſet; qui etiam ſi virum bonum, ſed non ita meritum; ſi denique aliquid, quod non contrà, ac liceret, factum diceretur, ſed contrà, atque oporteret: tamen eſſet omnis ejuſmodi reprehenſio à vobis, Judices, repudianda. Nunc verò quid dicitur? quid ait accuſator? feciſſe Pompeium quod ei facere non licuerit? quod gravius eſt, quàm, ſi id factum ab eo diceret, quod non oportuiſſet. Eſt enim aliquid, quod non oporteat, etiam ſi licet. Quidquid verò non licet, certè non oportet.

4 Hîc ego nunc cuncter ſic agere, Judices, non eſſe fas dubitari, quin, quod Cn. Pompeium feciſſe conſtet, id non ſolum decuiſſe, ſed etiam debuiſſe fateamur? Quid enim abeſt huic [8]homini, quod ſi adeſſet, jure hoc tribui & concedi putaremus? Uſúſne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cujus pleri-

5. *Cauſa*] Meritum. Manut.

6. *Pœna*] Ut ei civitas adimatur. Idem.

7. *Cauſa lædatur*] Improbetur cauſa. Quaſi enim facere non debuerit id quod fecit, ita factum illius damnatur; non ut in eum tamen pœna recidat, ſed ut in Balbum. Idem.

8. *Non poſtulanti : imperia verò etiam recuſanti*] Ego ſic, vel contra veteres omnes libros, ſententiam ſecutus emendavi. Antea verò, *Non poſtulanti imperia*, *verùm etiam recuſanti*. De quo tamen liberum cuique judicium relinquo. Idem.

plerique æquales minùs sæpe castra viderunt, quàm hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot oræ sunt, partésque terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum? An ingenium? cùm etiam ipsi casus eventúsque rerum, non duces, sed comites ejus consiliorum fuerint? in quo uno ita summa fortuna cum summa virtute certavit, ut omnium judicio [a] plus homini, quàm deæ tribueretur? An pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia unquam requisita est? Quem provinciæ nostræ, quem liberi populi, quem reges, quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modò viderunt, sed aut sperando unquam, aut optando cogitaverunt?

Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. Cui senatus populúsque Romanus amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verùm etiam recusanti [b]: hujus de facto, Judices, ita quæri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an verò, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit, (contra fœdus enim, id est, contra populi Romani religionem & fidem fecisse dicitur) non turpe populo Romano? nónne vobis?

5 Audivi hoc de parente meo puer: cùm Q. Metellus, Lucii filius, causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ salus dulcior, quàm conspectus fuit: qui de civitate decedere, quàm de sententia maluit: hoc igitur causam dicente, cùm ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causâ, fuisse judicem ex illis equitibus Romanis, gravissimis viris, neminem, quin removeret oculos [9], & se totum averteret, ne fortè, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, verúmne an falsum esset, videretur. Nos Cn. Pompeii decretum, judicium, de consilii sententia pronuntiatum recognosce-

a Vict. *plus homini, quàm decet* Man. *plus, quàm possit; minùs quàm decet* Lamb. *plus homini, quàm possit; minùs quàm debet*

9 *Quin removeret oculos*] Scribit ad Attic. lib. 1. eandem rem his verbis: *Tabulas Metelli Numidici, cùm eæ, ut mos est, circumferrentur, nostri judices adspicere noluerunt.* Et Valerius Max. lib. II. cap. 10. Man.

b Vict. Man. Lamb. *cum fœderibus, quorum acerbissima (Lamb. acerrima) diligentia est,*

gnoſcemus? cum legibus conferemus?[b] cum fœderibus, omnia acerbiſſimâ diligentiâ, perpendemus?

Athenis aiunt, cùm quidam apud eos[10], qui ſanctè gravitérque vixiſſet, & teſtimonium publicè dixiſſet, & (ut mos Græcorum eſt) jurandi causâ ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamaſſe. Cùm Græci homines, ſpectati viri, noluerint religione videri potiùs, quàm veritate, fidem eſſe conſtrictam: nos etiam in ipſa religione & legum, & fœderum conſervandâ, qualis fuerit Cn. Pompeius, dubitabimus?

Utrùm enim inſcientem vultis contra fœdera feciſſe, an ſcientem? Si ſcientem? ô nomen noſtri imperii! ô populi Romani excellens dignitas! ô Cn. Pompeii ſic latè longéque diffuſa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! ô nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, teſtes Cn. Pompeii non ſolùm virtutis in bello, ſed etiam religionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & ſola terrarum ultimarum: vos maria, portus, inſulæ, litoráque. Quæ eſt enim ora, quæ ſedes, qui locus, in quo non extent hujus cùm fortitudinis, tum verò humanitatis, tum animi, tum conſilii impreſſa veſtigia? Hunc quiſquam incredibili quadam atque inauditâ gravitate, virtute, conſtantiâ præditum, fœdera ſcientem neglexiſſe, violaſſe, rupiſſe, dicere audebit?

6 Gratificatur mihi geſtu accuſator: inſcientem Cn. Pompeium feciſſe ſignificat. Quaſi verò levius ſit, cùm in tanta republica verſere, & maximis negotiis præſis, facere aliquid, quod ſcias non licere: an omnino neſcire quid liceat. Etenim cùm in Hiſpania bellum acerrimum & maximum geſſerat, quo jure Gaditana civitas eſſet, neſciebat? An, cujus linguam populi non noſſet, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quiſquam Cn. Pompeium ignoraſſe dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo uſu, nullo ſtudio militari præditi, quod librarioli denique ſcire profiteantur?

Equidem contrà exiſtimo, Judices, cùm in omni genere ac varieta-

10. *Cùm quidam apud eos*] Quem hic non nominat, Xenocratem philoſophum fuiſſe & ipſe dicit lib. 1. ad Attic. & Valerius Max. II. 2. & Laërtius. Man.

varietate artium, etiam illarum, quæ ſine ſummo otio non facilè diſcuntur, Cn. Pompeius excellat, ſingularem quandam laudem ejus, & præſtabilem eſſe ſcientiam in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum, exterarum nationum: in univerſo denique belli jure, ac pacis. Niſi fortè, quæ nos libri docent in umbra & otio, ea Cn. Pompeium, neque cùm requieſceret, literæ; neque, cùm rem gereret, res ipſæ docere potuerunt.

Atque ut ego ſentio, Judices, cauſa dicta eſt temporis magis vitio, quàm ullius Cornelii crimine: de quo plura non dicam. Ego de hujus, inquam, genere judicii plura non dicam. Eſt enim hujus ſeculi labes quædam, & macula, virtuti invidere, velle ipſum florem dignitatis infringere. Etenim, ſi Cn. Pompeius abhinc annos quingentos fuiſſet is vir, à quo ſenatus adoleſcentulo, atque equite Romano, ſæpe communis ſalutis auxilium expetiſſet: cujus res geſtæ omnes gentes, cum clariſſima victoria, terrâ maríque peragraſſent: cujus tres triumphi teſtes eſſent, totum orbem terrarum noſtro imperio teneri: quem populus Romanus ſingularibus honoribus decoraſſet: ſi nunc apud vos, id, quod is feciſſet, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? Nemo profectò. Mors enim cùm extinxiſſet invidiam, res ejus geſtæ ſempiterni nominis gloriâ niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret: hujus præſens, experta, atque perſpecta, obtrectatorum voce lædetur?

Omittam igitur Pompeium jam oratione meâ reliquâ: ſed vos, Judices, animis ac memoriâ tenetote. De lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua conſuetudine civitatis noſtræ renovabo ea, quæ dicta ſunt. Nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Craſſus, qui totam cauſam & pro facultate & pro fide ſua diligentiſſimè vobis explicavit, neque Cn. Pompeius, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recuſante, placuit ambobus adhiberi hunc à me quaſi perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto à vobis, ut me officii potiùs, quàm dicendi ſtudio, hanc ſuſcepiſſe operam ac munus putetis. 7

Ac priùs quàm aggrediar ad jus cauſámque Cornelii, quid-

dam de communi conditione omnium nostrûm, deprecandæ malevolentiæ causâ, breviter commemorandum videtur. Si, quo quisque loco nostrûm est, Judices, natus, aut, si in qua fortuna est nascendi initio constitutus, hunc vitæ statum usque ad senectutem obtinere debet, &, si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum illustravit labor & industria, pœnâ sunt afficiendi: non gravior L. Cornelio, quàm multis viris bonis, atque fortibus, constitui lex vitæ & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere & fortunæ gradu non modò amicitias, & rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potiùs invidia violatura virtutem L. Cornelii, quàm æquitas vestra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maximè petendum est, à vobis idcirco non peto, Judices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. Illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse & stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adjumento causæ potiùs, quàm impedimento, esse malitis.

8 Nascitur, Judices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatûs sententia tulerunt. Qua lege videmus, satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia sigillatim civitate donaverit. Donatum esse L. Cornelium præsens Pompeius dicit: indicant publicæ

11. *Nisi is populus fundus factus esset*] Vide quid de hac locutione & re, memoriæ prodiderint viri doctissimi: Sigonius lib. 1. de jure Italiæ cap. 4. & dissertationes de populis fundis Nicolai Rigaltii, Ismaëlis Bullialdi, & Henrici Valesii, quæ sunt in nostro Antiquitatum Romanarum Thesauro, tom. II. Rectè verò Valesius ὁ πάνυ observavit, fundum, cùm de populis dicatur, non significare statum quendam aut conditionem populorum, eo modo, quo, cùm populus liber aut fœderatus, ac socius appellatur, status & conditio illius declarari solet. Fundum enim populum nihil aliud esse, quàm auctorem, subscriptorémque. Itaque populum non dici fundum esse, sed fundum fieri. Quæ sunt certissima & verissima. Nam *fundum alicui rei* esse, nihil aliud est, quàm auctorem alicui rei esse, rem aliquam approbare, & auctoritate sua efficere, ut illa res rata sit, ut patet ex Plauti, Festi, Gellii locis, quæ viri docti attulerunt, & magis patebit ex sequentibus, cùm singula hujus orationis argumenta expendemus. Grævius. Videantur ejusdem Henrici Valesii Posthuma, edita Amstelædami, anno proximè elapso 1740. Scripserat J. F. Gronovius luculentam diatribam, ex qua profecisse aiunt Grævium. Tantò melior. *Verùm hæc ipse equidem, spatiis exclusus iniquis, prætereo, & Jurisperitis commemoranda relinquo.* Olivet.

blicæ tabulæ: accusator fatetur. Sed negat ex fœderato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset [11], in hanc civitatem venire.

O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correctorem, atque emendatorem nostræ civitatis! qui hanc pœnam fœderibus adscribat, ut omnium præmiorum beneficiorúmque nostrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quàm fœderatos populos fieri fundos oportere? Nam id non magis est proprium fœderatorum, quàm omnium liberorum. Sed totum hoc, Judices, in ea fuit positum semper ratione atque sententia, ut, cùm jussisset populus Romanus aliquid: si id adscivissent socii populi, ac Latini, &, si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, resedisset: ut tum lege eâdem is populus teneretur; non ut de nostro jure aliquid minueretur: sed ut illi populi aut jure eo, quod à nobis esset, constitutum: aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur.

Tulit apud majores nostros legem C. Furius de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure sunt latæ. Quas Latini voluerunt, adsciverunt. Ipsa denique Julia [12], qua lege civitas est sociis & Latinis data, qui fundi populi facti non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heracliensium, & Neapolitanorum [13] fuit, cùm magna pars in iis civitatibus fœderis sui libertatem [14] civitati anteferret. Postremò hæc vis est istius & juris,

12. *Julia*] Hæc & ipsa pertinebat ad jus seu privatum populi Rom. ut Furia, & Voconia. Nam lex Julia erat de civitate (cum) sociis & Latinis communicanda. Civitas autem est juris privati, ut me monuit Carolus Annibal Fabrottus, doctissimus antecessor. H. Vales.

13. *In quo magna contentio Heracliensium & Neapolitanorum*] Cùm lex Julia Romæ lata esset, quâ civitas sociis in Italia & Latinis dabatur, Neapolitani & Heraclienses concionem populi advocarunt, ut in commune consulerent, quidnam facto opus esset: utrùm beneficium sibi oblatum amplecterentur, an repudiarent. Multi in iis civitatibus reperti sunt, qui eum honorem civitatis Romanæ aspernarentur, malléntque fœderati esse quàm cives Romani. Idem.

14. *Fœderis sui libertatem*] Fœderati enim liberi erant, ut docet Proculus in leg. 7. ff. de capt. & postl. revers. Hæc autem libertas fœderis adimebatur civitate Romana: populus enim qui in civitatem Romanam transierat, fœderatus populi Romani ampliùs esse non poterat. Consensum autem ipsorum populorum intercedere oportebat, ut civitatem Romanam adipiscerentur. Invito quippe beneficium non datur. Hinc est quod Livius dicit, Prænestinos ob virtutem civitate donatos non mutavisse: quod idem est, ac si diceret, fundos factos non fuisse. Id.

ris, & verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo jure, fiant [15]. Cùm aliquid populus Romanus jussit, id si est ejusmodi [16], ut quibusdam populis sive fœderatis, sive liberis [17], permittendum esse videatur [18], ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus [19], quo jure uti velint: tum, utrùm fundi facti sint, an non, quærendum esse videatur. De nostra verò republica, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt [20].

Atqui si imperatoribus nostris [21], si senatui, si populo Romano non licebit propositis præmiis elicere ex civitatibus sociorum, atque amicorum, fortissimum atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostra pericula; summa utilitate, ac maximo sæpe præsidio in periculis, atque asperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales! quæ est ista societas, quæ amicitia, quod fœdus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatûs, periculo suo juverit, qui cum hoste nostro cominus in acie sæpe pugnarit, qui se sæpe telis

---

15. *Ut fundi populi beneficio nostro, non suo jure fiant*] Non enim jus habent populi liberi ac fœderati adsciscendi leges populi Romani, eáque suâ sententiâ ac suffragio comprobandi, sed ut id faciant permittit populus Romanus: nec leve illud erat beneficium populi Romani, ut partem juris sui cum sociis & Latinis communicaret. Val.

16. *Id si est ejusmodi*] Non igitur omnia jussa & scita populi Romani permittebantur adsciscere socii ac fœderati, uti ex hoc loco liquet manifestissimè. Quænam autem essent illa, quæ non permittebantur fœderatis, docet mox Tullius, quæ scilicet ad remp. ad imperium, & ad statum rei Romanæ pertinebant. Idem.

17. *Ut quibusdam populis, sive fœderatis, sive liberis permittendum esse videatur*] Sic fœderatos & liberos jungit Proculus in leg. vii. citata. Fœderati quidem populi sunt liberi, ut jam dixi, sed non omnes liberi populi sunt fœderati. *Liber populus*, ait Proculus, *est is, qui nullius alterius populi potestati est subjectus: sive is fœderatus est*, &c. Liber ergo generis vicem obtinet. Populi enim alii sunt liberi, alii stipendiarii; ex liberis alii fœderati, alii sine fœdere. Per liberos autem populos intelligere videtur Cicero, socios atque amicos populi Romani, quibuscum fœdus nullum scriptum intercedebat, ut patet ex illis, *Sed cùm est illud imperitissimè dictum de populis fundis*, &c. Idem.

18. *Permittendum esse videatur*] Hæc permissio dupliciter intelligi potest, primò, ut Romani petentibus sociis ac fœderatis id permiserint, ut leges suas adsciscerent, quemadmodum doctissimus Bullialdus censuit. Secundò, ut id fieri passi fuerint Romani, & dissimulaverint, quæ tacita permissio dici potest. Certè Cicero id postulatum fuisse non dicit. Idem.

19. *Ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus*] Hoc est, quod Cicero paulò post dicit,

telis hoſtium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit: nulla conditione hujus civitatis præmiis affici poſſit?

Etenim in populum Romanum grave eſt, non poſſe uti ſociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis noſtris ſua communicare: in ſocios verò ipſos, & in eos, de quibus agimus, fœderatos, injurioſum & contumelioſum eſt, his præmiis & his honoribus excluſos eſſe fideliſſimos & conjunctiſſimos ſocios, quæ pateant ſtipendiariis, pateant hoſtibus, pateant ſæpe ſervis. Nam & ſtipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, cæteris provinciis multos civitate donatos videmus: &, qui hoſtes ad noſtros imperatores perfugiſſent, & magno uſui reipublicæ noſtræ fuiſſent, ſcimus civitate eſſe donatos: ſervos denique, quorum jus & fortunæ conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſæpe libertate, id eſt, civitate publicè donari videbamus.

Hanc tu igitur, patrone fœderum ac fœderatorum, condi- 10
tionem ſtatuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adjutoribus armis ſubegimus, atque in ditionem noſtram redegimus, liceat, ſi populus Romanus permiſerit, ut ab ſenatu,

dicit: *Videbat enim populos de ſuo jure, non de noſtro fundos fieri ſolere.* Ex quo patet, fundum fieri nihil aliud eſſe, quàm ſtatuere & velle, ſeu auctorem eſſe, & ſententia atque auctoritate ſua aliquid comprobare. Notandum porrò; diſcrimen eſt inter hæc duo, *ſuo jure*, & *de ſuo jure.* Populi non fiebant fundi ſuo jure, ſed beneficio populi Romani; fiebant autem fundi de ſuo jure, ut de ſuis rebus ſtatuerent. VALER.

20. *De noſtra verò republica, de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt*] Id eſt, majores noſtri noluerunt, ut populi liberi ac fœderati de republica noſtra, de bellis ac victoriis quidquam ſtatuerent, nempe ut eas leges, quæ ad ſtatum rei Romanæ pertinerent, ſibi adſciſcerent. Ferè enim in eas leges, quæ de jure civili latæ eſſent, fundi populi fiebant, non verò in eas leges, quæ ad jus publicum populi Romani ſpectabant. Hinc eſt, quod ſuperiùs dixit Cicero: *Innumerabiles aliæ leges de jure civili latæ ſunt*, &c. Et longè pòſt loquens de lege Gellia, quâ ſancitum erat, ut cives Romani eſſent ii, quos Pompeius ex conſilii ſententia, id eſt, cauſa cognita, civitate donaſſet, *Huic*, inquit, *generi legum fundos populos fieri non ſolere.* IDEM. Vide *Indiculum Legum.*

21. *Atqui ſi imperatoribus noſtris*, &c.] Ut hæc cum ſuperioribus cohæreant, ſic interpretari oportet. Atqui ſi imperatoribus noſtris, & ſenatui, & populo non licebit fortiſſimum quemque ex fœderatis & ſociis civitate donare, niſi fundi, id eſt auctores facti fuerint fœderati, ſtatuentur de noſtro imperio, de noſtra republica, de noſtro jure, de noſtris bellis ac victoriis, atque ita in eorum poteſtate ſitum erit, an fortiſſimos viros in noſtram civitatem adſciſcamus, privabúntque nos, ſi voluerint, opera atque auxilio fortiſſimorum virorum. IDEM.

tu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur: id ne liceat ipsis? qui si suis decretis legibúsve sanxissent, ne quis suorum civium castra imperatorum populi Romani iniret: ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitæ discrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cùm vellemus, uti nobis non liceret. Privatim verò, si, ne quis vir, & animo & virtute præcellens, pro nostro imperio periculo suo dimicaret: graviter id jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externa virtute privari.

Atqui nihil interest, Judices, utrùm hæc fœderati jura constituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere: an, quæ nos eorum civibus, virtutis causâ, tribuerimus, ea rata esse non possint. Nihil enim magis uteremur his adjutoribus, sublatis præmiis virtutis, quàm, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, cùm pro sua patria pauci post genus hominum natum reperti sint, qui nullis præmiis propositis, vitam suam hostium telis objecerint: pro aliena republica quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modò nullo proposito præmio, sed etiam interdicto?

11 Sed, cùm est illud imperitissimè dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium fœderatorum: ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis civem fieri posse; aut etiam posse ex fœderatis: tum verò jus omne noster iste magister mutandæ civitatis ignorat; quod est, Judices, non solùm in legibus publicis positum, sed etiam in privatorum voluntate. Jure enim nostro neque mutare cititatem quisquam invitus potest, neque, si velit, mutare non potest, modò adsciscatur ab ea civitate, cujus esse se civitatis velit: ut, si Gaditani sciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut sit is civis Gaditanus, magna potestas sit nostro civi mutandæ civitatis, nec fœdere impediatur, quo minùs ex cive Romano civis Gaditanus possit esse.

Duarum civitatum civis esse nostro jure civili nemo potest: non esse hujus civitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest. Neque solùm dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maxi-

Maximo, C. Lænati, Q. Philippo Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio Smyrnæ, vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives, hanc antè amittere non potuissent, quàm hujus solum civitatis mutatione vertissent: sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio. Neque enim sine causa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati nostri in Græciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, si domum revenisset, & inde Romam rediisset, ne minùs civis esset. Multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt.

Quòd si civi Romano licet esse Gaditanum sive exilio, sive postliminio, sive rejectione hujus civitatis: ut jam ad fœdus 12
veniam, quod ad causam nihil pertinet, (de civitatis enim jure, non de fœderibus disceptamus) quid est, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longè secus sentio. Nam cùm ex omnibus civitatibus via sit in nostram, cùmque nostris civibus pateat iter ad cæteras civitates: tum verò, ut quæque nobiscum maximè societate, amicitiâ, sponsione, pactione, fœdere conjuncta est; ita mihi maximè communionem beneficiorum, præmiorum, civitatis, continere videtur.

Atqui cæteræ civitates omnes non dubitarent nostros recipere in suas civitates, si idem nos juris haberemus, quod cæteri. Sed nos non possumus & hujus esse civitatis, & cujusvis præterea: cæteris concessum est. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, cæteros undique adscribi, multarúmque esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cùm ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus verò nostri juris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit.

Sed hic totus locus disputationis, atque orationis meæ, Judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil 13

habet, quod sit proprium religionis, ac fœderum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem à populo Romano odio quodam, atque dissidio, neque tam fide, benevolentiáque conjunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut ne quem adsciscere civem, aut civitate donare possimus. O jura præclara, atque divinitus jam inde à principio Romani nominis à majoribus nostris comparata! ne quis nostrûm plus quàm unius civitatis esse possit: (dissimilitudo enim civitatum varietatem juris habeat necesse est) ne quis invitus civitate mutetur: néve in civitate maneat invitus. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris & retinendi, & dimittendi esse dominum. Illud verò sine ulla dubitatione maximè nostrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. Cujus auctoritate, & exemplo nunquam est intermissa à majoribus nostris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tusculani, & Lanuvini, & ex cæteris generibus gentes universæ in civitatem sunt receptæ; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui noluissent: nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum fœdus eorum videretur.

14 At enim quædam fœdera extant, ut Germanorum, Insubrium,

22. *Iapidum*] Iapidia incipiebat, ubi Carnorum definebant unà cum Ocra monte fines, id est, ad fontes Formionis fluvii. Inde à tergo Histriæ in sinum portendebatur Hadriaticum, ad Liburniam usque. Cluv. Ital. antiqua, lib. 1. cap. 19. Vide Plin. III. 18.

23. *Exceptum est; inquit*] In fœdere Gaditano: si quidem sacrosancta sunt fœdera. Argumentum accusatoris. Quod sacrosanctum est, violari non licet. Fœdera sacrosancta sunt: ergo nullam fœderati populi partem, nisi populus ipse consentiat, licet attingere. Non consensit populus Gadiatanus in Balbo: civitatem igitur Balbus mutare non potuit. Quanquam in ipso fœdere disertis verbis non sit exceptum, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate. Argumentum Cicero refellit earum rerum definitione, quæ sacrosanctæ sunt. Manut. Vide Brisson. de Form. lib. 11. pag. 153.

24. *Reliqueras*] Aliquo crimine. Nam in verbo, *reliqueras*, hoc tacitè significatur. Manutius.

25. *Judicio*] Quo damnatus es. Damnatio legum cognitione privat: quia damnati, præsertim judicio publico, non præficiuntur publicis muneribus. Ita leges inspicere, & cognoscere non possunt. Idem.

26. *Genere*] Verbis ipsis, quibus obtestatur lex, ne quis contrà faciat. Idem.

brium, Helvetiorum, Iapidum [22], nonnullorum item ex Gallia Barbarorum, quorum in fœderibus exceptum eſt, ne quis eorum à nobis civis recipiatur. Quòd ſi exceptio facit, ne liceat: ibi neceſſe eſt licere, ubi non eſt exceptum. Ubi eſt igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nuſquam. Ac ſicubi eſſet; lex id Gellia & Cornelia, quæ definitè poteſtatem Pompeio civitatem donandi dederat, ſuſtuliſſet.

Exceptum eſt, inquit [23]: fœdus ſiquidem ſacroſanctum eſt. Ignoſco tibi, ſi neque Pœnorum jura calles: (reliqueras [24] enim civitatem tuam) neque noſtras potuiſti leges inſpicere: ipſæ enim te à cognitione ſua judicio [25] publico repulerunt.

Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompeio à Gellio & à Lentulo, conſulibus, lata eſt, in qua aliquid ſacroſanctum exceptum videretur? Primùm enim ſacroſanctum eſſe nihil poteſt, niſi quod populus plébſve ſanxiſſet: deinde ſanctiones ſacrandæ ſunt aut genere [26] ipſo, aut obteſtatione & conſecratione *legis* [27], aut pœnæ, cùm caput ejus, qui contrà facit, conſecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere ejuſmodi? Utrùm à capitis conſecratione, an obteſtatione legis ſacroſanctum eſſe confirmas? Nihil omnino unquam de iſto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum eſſe dico. De quibus etiam ſi latum eſſet, neque legem, neque pœnam [28] latam eſſe, nè quem civem reciperemus: tamen id eſſet, quod populus poſtea juſſiſſet, ratum; neque quidquam illis verbis, *Si quid ſacroſanc-*

27. *Aut obteſtatione & conſecratione legis*] Perſpicuè mendoſus locus, quem ex iis, quæ ſequuntur, ita reſtituo: *ut obteſtatione legis*: hæc enim interpretatio eſt ad illud, *genere ipſo*. Quod verò delemus, *& conſecratione*; id ea ratione facimus, quia de conſecratione ſubjungitur, *aut pœna, cùm caput ejus, qui contrà facit, conſecratur*: ut idem bis dici non oporteat. Duobus enim modis ſanctiones ſacroſanctæ ſunt, aut obteſtatione legis, aut pœnâ. Atque hæc diſtinctio perſpicuè cognoſcitur infrà, cùm ait: *Utrum à capitis conſecratione, an obteſtatione legis ſacroſanctum eſſe confirmas?* Totum igitur locum, ſublatis mendis ſententiam obſcurantibus, ita legendum exiſtimo: *Sanctiones ſacroſanctæ ſunt aut genere ipſo, ut obteſtatione legis, aut pœnâ, cùm caput ejus, qui contrà facit, conſecratur.* Manut. Alii interpretes paulo aliter, ſed eodem tamen ſenſu.

28. *Neque legem, neque pœnam*] Gloſſema hoc puto. Nam, ut oſtendatur, ſacroſanctum fœdus eſſe non poſſe, ſatis eſt dicecere, nihil de eo neque ad populum, neque ad plebem latum eſſe: quod referetur ad illud ſuprà dictum: *Sacroſanctum eſſe nihil poteſt, niſi quod populus, plebſve ſanxiſſet.* Nam ſi populus, plébſve non ſancit: lex non fertur. Et cùm lex non feratur, quid ſacroſanctum eſſe poteſt? Abſunt enim & conſecratio capitis, & obteſtatio legis. Idem.

crosanctum esset, esse exceptum videretur. De his, cùm populus Romanus nihil unquam jusserit, quidquam audes dicere sacrosanctum fuisse?

15 Nec verò hæc oratio mea ad infirmandum fœdus Gaditanorum, Judices, pertinet. Neque enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra jus optimè meritæ civitatis, contra auctoritatem senatûs [29] dicere. Duris enim quondam temporibus reipublicæ nostræ, cùm præpotens terrâ maríque Carthago, nixa duabus Hispaniis, huic imperio immineret, & cùm duo fulmina nostri imperii subitò, in Hispania, Cn. & P. Scipiones, extincti occidissent: L. Marcius, primi pili [30] centurio, cum Gaditanis fœdus inisse dicitur. Quod cùm magis fide illius populi, justitiâ vestrâ, vetustate denique ipsa, quàm aliquo publico vinculo religionis teneretur: sapientes homines, & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo consulibus, à senatu de fœdere postulaverunt. Tum est cum Gaditanis fœdus vel renovatum, vel ictum. De quo fœdere populus Romanus sententiam non tulit, qui injussu suo, nullo pacto potest religione obligari. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis suis erga rempublicam nostram consequi potuit, quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod judicio senatûs, quod fœdere, consecuta est: quod publica religione sanciri potuit, id abest. Populus enim se nusquam obligavit. Neque ideò est Gaditanorum causa deterior. Gravissimis enim & plurimis rebus est fulta. Sed isti disputationi certè nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebémve sancitum est.

16 Quòd si hoc fœdus, quod populus Romanus, auctore senatu, commendatione & judicio vetustatis, voluntate & sententiis suis comprobat, idem suffragiis comprobasset: quid erat, cur ex ipso fœdere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret? Nihil est enim aliud in fœdere, nisi, *ut pia & æterna pax sit.* Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam est, quod non

29. *Auctoritatem senatûs*] Superiora, *contra opinionem vetustatis*, referuntur ad fœdus L. Marcii: hæc ad Catuli, qui ex S. C. fœdus illud fecerat. FERRAT.

30. *Primi pili*] Livius, lib. VII. *Alternis propè annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipilum appellant.* IDEM.

non est in omnibus fœderibus: *Majestatem populi Romani comiter conservanto.* Id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior.

Primùm verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus quàm in fœderibus uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, cùm alterius populi majestas conservari jubetur, de altero siletur: certè ille populus in superiori conditione causáque ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, *comiter* esse *communiter*: quasi verò priscum aliquod, aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur. *Qui erranti comiter monstrat viam*, benignè, & non gravatè: *communiter* quidem certè non convenit. Et simul absurda res est, caveri fœdere, ut majestatem populi Romani communiter conservent: id est, ut populus Romanus suam majestatem velit esse salvam. Quod si jam ita esset, ut esse non potest: tamen de nostra majestate, nihil de illorum caveretur. Potéstne igitur nostra majestas à Gaditanis benignè conservari, si ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non possumus? Potest esse ulla denique majestas, si impedimur, quo minùs per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causâ, tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus?

Sed quid ego disputo, quæ mihi tum, si Gaditani contra 17
me dicerent, verè posse dici viderentur? Illis enim repetentibus L. Cornelium, responderem, legem populum Romanum jussisse de civitate tribuenda. Huic generi legum fundos populos fieri non solere, Cn. Pompeium de consilii sententia civitatem huic dedisse, nullum populi nostri jussum Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur. Si esset: tamen in fœdere nihil esse cautum, præter pacem. Additum etiam esse illud, ut majestatem illi nostram conservare deberent: quæ certè minueretur, si aut adjutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi potestatem nullam haberemus.

31. *Qui erranti*] Versus Ennii. Vide *de Offic.* I. 16.

Nunc verò quid ego contra Gaditanos loquar, cùm id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsa comprobetur? qui à principio sui generis ac reipublicæ, ab omni studio, sensúque Pœnorum mentes suas ad nostrum imperium, noménque flexerunt? quos, cùm maxima bella nobis inferrentur, mœnibus excluserunt? classibus insecuti sunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam speciem fœderis Marciani semper omni arce duxerunt sanctiorem, & hoc fœdere, Catuli senatúsque auctoritate, se nobiscum conjunctissimos esse arbitrati sunt? quorum mœnia, delubra, agros, ut ipse Hercules, itinerum ac laborum suorum, sic majores nostri imperii ac nominis populi Romani terminos esse voluerunt?

Testantur & mortuos nostros imperatores, quorum vivit immortalis memoria & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, & hunc præsentem Cn. Pompeium, quem procul ab eorum mœnibus, acre & magnum bellum gerentem, commeatu, pecuniáque juverunt: & hoc tempore ipso populum Romanum, quem in caritate annonæ, ut sæpe antè fecerant, frumento suppeditato, levaverunt: se hoc jus esse velle, ut sibi, & liberis, si qui eximia virtute fuerint, sit in nostris castris, sit in imperatorum prætoriis, sit denique inter signa, atque in acie locus; sit his gradibus ascensus etiam ad civitatem.

18 Quod si Afris, si Sardis, si Hispanis, agris stipendióque multatis, virtute adipisci licet civitatem: Gaditanis autem, officiis, vetustate, fide, periculis, fœdere conjunctis, hoc idem non licebit: non fœdus sibi nobiscum, sed iniquissimas leges impositas à nobis esse arbitrabuntur. Atque hanc, Judices, non à me fingi orationem, sed me dicere, quæ Gaditani judicarint, res ipsa declarat. Hospitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Gaditanos fecisse publicè dico. Proferam testes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc judicium, summos homines ac nobilissimos, deprecatores hujus periculi, missos videtis. Re denique multo antè Gadibus inauditâ, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, gravissima tum in istum civem suum Gaditani senatus-consulta fecerunt.

Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri, (quoniam hoc magno-

magnopere delectare verbo) si tum sit fundus, cùm scita ac jussa nostra suâ sententiâ comprobat, quàm cùm hospitium fecit, ut & civitate illum mutatum esse fateretur, & jus civitatis honore dignissimum judicaret? Potuit certius interponere judicium voluntatis suae, quàm cùm etiam accusatorem hujus multâ & poenâ multavit? Potuit magis de re judicare, quàm cùm ad vestrum judicium cives amplissimos legavit, testes hujus juris, vitae laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis est tam demens, quin sentiat, jus hoc Gaditanis esse retinendum, ne interseptum sit iis iter perpetuò ad hoc amplissimum praemium civitatis: & magnopere iis esse laetandum, hujus L. Cornelii benevolentiam erga suos remanere Gadibus: gratiam, & facultatem commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrûm est, cui non illa civitas sit hujus studio, curâ, diligentiâ, commendatior?

Omitto quantis ornamentis populum istum C. Caesar, cùm esset in Hispania praetor, affecerit, controversias sedarit, jura ipsorum permissu statuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinâque delerit; summa in eam civitatem, hujus rogatu, studia & beneficia contulerit. Multa praetereo: quae quotidie labore hujus & studio, aut omnino, aut certè faciliùs consequuntur. Itaque & adsunt principes civitatis, & defendunt: amore, ut suum civem: testimonio, ut nostrum: officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem: studio, ut diligentissimum defensorem commodorum suorum. 19

Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quanquam nullo incommodo afficiantur, si liceat eorum cives virtutis causâ in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum foedus, quàm caeterorum: consolabor & hos praesentes viros optimos, & illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem: simul & vos, non ignorantes, Judices, admonebo, quo de jure hoc judicium constitutum sit, de eo nunquam omnino esse dubitatum. Quos igitur prudentissimos interpretes foederum, quos peritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque causis, esse arbitramur? eos profectò, qui jam imperia ac bella gesserunt.

Etenim, si Q. Scaevola ille augur, cùm de jure praediatorio 20
consulere-

consuleretur, homo juris peritissimus, consultores suos nonnunquam ad Furium & Cascellium, prædiatores, rejiciebat [32]: si nos de aqua nostra Tusculana [33] M. Tugionem potiùs, quàm C. Aquilium, consulebamus, quòd assiduus usus, uni rei deditus, & ingenium & artem sæpe vincit: quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis & belli, omnibus juris peritissimis imperatores nostros anteferre?

Possumúsne igitur tibi probare auctorem exempli, atque facti illius, quod à te reprehenditur, C. Marium? Quæris aliquem graviorem? constantiorem? præstantiorem virtute, prudentiâ, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortissimum virum, summa virtute præditum, civitate donavit, cùm Camertinum fœdus sanctissimum, atque æquissimum sciret esse. Potest igitur, Judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur?

Existat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest: ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non potestis. Dicat, se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuisse: se P. Africani discipulum, ac militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum: se, si tanta bella legisset, quanta gessit, & confecit, si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia jura belli perdiscere ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere à republica bene gerenda impediretur: à se ex conjunctissima atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum: neque Iguvinatium [34], neque Camertium fœdere esse exceptum, quo minùs eorum civibus à populo Romano præmia virtutis tribuerentur.

Itaque

32. *Consultores suos nonnunquam ad Furium & Cascellium, prædiatores, rejiciebat*] Prædiator, interprete Salmasio, est, qui prædia publico obligata & vendenda emit, adeóque, ut Gronovius interpretatur, pecuniam suam in prædiis habet. Sed eam vim hoc loco verbum illud habere non potest. Itaque Manutius interpretabatur cum Budæo, aliique, *peritus juris prædiatorii*. At verò Salmasius vocem *prædiatores* hic delendam censet. Quoniam autem omnes libri MSS. & editi eam præferunt, durum mihi hoc videtur. Ac potest fortasse ratio inveniri, quâ possimus rem expedire. Mihi sic in mentem veniebat: Propria quidem verbi vis ea est, quam Salmasius tradit. Sed quoniam prædiatores, qui prædiis publico obligatis emendis quæstum faciebant, operam dabant, ut hanc partem juris, quæ est de prædiis publico obligatis, commodi sui causâ cognoscerent, ut sunt apud nos mercatores majores juris cambialis, quod vocant,

Itaque, cùm paucis annis post hanc civitatis donationem acerrima de civitate quæstio, Licinia & Mucia lege, venisset: num quis eorum, qui de fœderatis civitatibus esset civitate donatus, in judicium est vocatus? Nam Spoletinus L. Matrinius, unus ex iis, quos C. Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia Latina, in primis firma & illustri. Quem cùm disertus homo L. Antistius accusaret, Spoletinus dixit [35], fundum populum Spoletinum non esse factum. Videbat enim, populos de suo jure, non de nostro, fundos fieri solere; sed, cùm lege Apuleia coloniæ non essent deductæ, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset, negabat hoc beneficium, re ipsa sublata, valere debere. 21

Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem suum, hominem incredibili eloquentiâ, sed paucis ipse verbis causam illam gravitate sua defenderit, & probarit. Quis enim esset, Judices, qui imperatoribus nostris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis; qui sociis, qui fœderatis, in defendenda republica nostra spem præmiorum eripi vellet? Quòd si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor oculorum, si recentes triumphi, si præsens valuit aspectus: valeat auctoritas, valeant res gestæ, valeat memoria, valeat fortissimi & clarissimi viri nomen æternum. Sit hoc discrimen inter gratiosos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus suis: horum, etiam mortuorum, (si quisquam hujus imperii defensor mori potest) vivat auctoritas immortalis.

Quid? Cn. Pompeius, pater, rebus Italico bello maximis gestis, P. Cæsium, equitem Romanum, virum bonum, qui 22

cant, plerumque non minùs, quàm Jurisconsulti, periti: propterea fieri potuit, ut *prædiator* deinde etiam diceretur, qui juris prædiatorii peritus esset. Ernestus.

33. *Aqua nostra Tusculana*] Vide III. Agrar. cap. 2.

34. *Iguvinatium*] In Umbria. Vide Cluverium, Italiæ antiquæ lib. II. cap. 7.

35. *Spoletinus dixit*] Examinata sententia mendum ostendit. Nam pro, Spoletinus, omnino, quæ neget, vox aliqua requiritur. Non, inquit, hoc dixit, Antistius contra Matrinium, quod tu dicis in causa Balbi, fundum populum, Spoletinum non esse factum. Manut. Legendum censeo ex emendatione Pantagathi: *Quem cùm disertus homo L. Antistius accusaret, istud ei non dixit fundum Spoletinum populum non esse factum.* Vel, *cùm...: L. Antistius accusaret item Spoletinus, non dixit fundum*, &c. Abram.

vivit Ravennæ, fœderato ex populo, nónne civitate donavit? quid? cohortes duas universas Camertium? quid? Heracliensium legionem, P. Crassus, vir amplissimus, ex ea civitate, quacum propè singulare fœdus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule, ictum putatur? quid? Massiliensem Aristonem Sylla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus, & summa religione ac modestiâ, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adest, à quo hæc, quæ ego nunc percurro, subtilissimè sunt omnia perpolita, M. Crassus, non Aletrinensem fœderatum civitate donavit, homo tum gravitate & prudentiâ præstans, tum vel nimiùm parcus in largienda civitate?

Hic tu Cn. Pompeii beneficium, vel potiùs judicium & factum, infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marium fecisse audierat: fecit, quod P. Crassum, quod L. Syllam, quod Q. Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum, facere viderat? Neque verò in uno Cornelio id fecit: nam & Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, & Mamertinos obvios [36], & quosdam Uticenses, & Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, cùm cæteris præmiis digni sunt, qui suo labore & periculo nostram rempublicam defendunt: tum certè dignissimi sunt, qui civitate eâ donentur, pro qua pericula ac tela subierunt. Atque utinam, qui ubique sunt propugnatores hujus imperii, possent in hanc civitatem venire, & contrà oppugnatores reipublicæ de civitate exterminari! Neque enim ille summus poeta noster Annibalis illam magis cohortationem, quàm communem imperatorum, voluit esse, *Hostem qui feriet, erit*, inquit, *mihi Carthaginiensis* [37], *Quisquis erit*, *cujatis* [38]: etsi [39] id habent hoc leve, & semper habuerunt. Itaque & cives undique fortes viros adsciverunt, & hominum ignobilium virtutem persæpe nobilitatis inertiæ prætulerunt. Ha-

---

36. *Mamertinos obvios*] Vox, *obvios*, hic procul dubio locum non habet. Buchananus emendat, *Ovios*. Oviorum enim familia in primis clara erat apud Campanos, ut ex T. Livii lib. IX. & ex historia belli Punici secundi facilè intelligi potest. LAMB.

37 *Carthaginiensis*] Vide Commentarium in lib. I. de Invent. cap. 12.

38. *Cujatis*] Pro, cujas, ut primatis, optimatis, Arpinatis. Priscianus, lib. IV. MANUTIUS.

39. *Etsi*] Manut. & Lamb. *siet*. Deinde, pro *hoc* habent *omnes*. Itaque sic legunt: *Cujatis siet, id habent omnes leve.* Commodus hinc sensus eruitur: omnes leve esse putant, ex ignobili loco ortum duxisse, mo-

dò

Habetis imperatorum summorum, & sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem juris ac foederum: dabo etiam judicum, qui huic quæstioni præfuerunt: dabo universi populi Romani: dabo sanctissimum etiam judicium senatûs. Judices, cùm præ se ferrent, palámque loquerentur, quid essent lege Papia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus, judicaturi: Mamertini, publicè susceptâ causâ, destiterunt. Multi, in civitatem recepti ex liberis fœderatísque populis, sunt liberati: nemo unquam est de civitate accusatus, quòd aut populus fundus factus non esset, aut quòd fœdere civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, nunquam esse condemnatum, quem constaret ab imperatore nostro civitate donatum. 23

Cognoscite nunc populi Romani judicium, multis rebus interpositum, atque in maximis causis re ipsa, atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Cassio, Postumio Cominio, consulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus post Rostra incisum, & perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater hujus equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Cælio; quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item summa virtute & dignitate, (nepotes T. & C. Coponios nostis) damnato C. Massone, civis Romanus est factus? An linguâ, & ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit: manu, & virtute non potuit? ánne de nobis [40] trahere spolia fœderatis licebit: de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori majores nostri majora præmia, quàm bellatori, esse voluerunt?

Quòd si acerbissima lege Servilia principes viri, ac gravissimi & sapientissimi cives, hanc Latinis, id est fœderatis, viam 24

 ad

dò fit virtus in eo qui ex ignobili loco ortum duxit. Sed in lectione, quam ex Victorio arripuerunt Gruterus & Grævius, quámque imprudentes sumus amplexi, nihil sani est. Retineas tamen si velis, *etsi*: sed *hoc* pro *omnes* in erratorum numero collocabimus. OLIVETUS.

40. *De nobis*] De Senatoribus Romanis. Si quempiàm eorum Latinus homo condemnasset, civitatem assequebatur lege Servilia. FERRATIUS.

ad civitatem populi juſſu patere paſſi ſunt; neque in his eſt hoc reprehenſum Licinia & Mucia lege; cùm præſertim genus ipſum accuſationis & nomen, ejuſmodi præmium, quod nemo aſſequi poſſit, niſi ex ſenatoris calamitate, neque ſenatori, neque bono cuiquam nimis jucundum eſſe poſſet: dubitandum fuit, quin, quo in genere judicum præmia rata eſſent, in eodem judicia imperatorum valerent? Num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur aut Servilia lege, aut cæteris, quibus Latinis hominibus erat propoſitum aliqua ex re præmium civitatis?

Cognoſcite nunc judicium ſenatûs, quod ſemper eſt judicio populi comprobatum. Sacra Cereris [41], Judices, ſummâ majores noſtri religione confici, cæremoniáque voluerunt: quæ cùm eſſent aſſumpta de Græcia, & per Græcas ſemper curata ſunt ſacerdotes, & Græca omnia nominata: ſed cùm illam, quæ Græcum illud ſacrum monſtraret, & faceret, ex Græcia deligerent; tamen ſacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales, ſcientiâ peregrinâ & externâ, mente domeſticâ & civili, precaretur. Has ſacerdotes video ferè aut Neapolitanas, aut Velienſes fuiſſe, fœderatarum ſine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Velienſibus datam, de ſenatûs ſententia C. Valerium Flaccum, prætorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Velienſe, ut ea civis Romana eſſet, tuliſſe. Num igitur aut fundos factos Velienſes, aut ſacerdotem illam civem Romanam factam non eſſe, aut fœdus & à ſenatu & à populo Romano violatum arbitrabimur?

25 Intelligo, Judices, in cauſa apertâ, miniméque dubiâ, multo

41. *Sacra Cereris*] Feſtus Pompeius, *Græca ſacra, feſta Cereris ex Græcia tranſlata, quæ ob inventionem Proſerpinæ matronæ colebant.* Noſter 2. de Legibus: *Néve quem initianto, niſi, ut aſſoles, Cereri Græco ſacro.* Horum ſacrorum originem ad Evandrum refert Halicarnaſſeus lib. 1. *Conſtituerunt & Cereris templum, & ſacrificia ipſi more Græco jejuniáque celebrarunt, in quibus nihil præſens tempus mutavit.* His feſtis duo videntur fuiſſe celebrata, Orci nuptiæ, & inventio Proſerpinæ. In Orci nuptiis vino abſtinebant, in ſacrificio Cereris ob inventionem Proſerpinæ favos lacte & vino diluebant, ut notat Servius ad librum I. Georg. verſ. 343. Abram.

42. *Non tenebat*] Dicit quidem fuiſſe illam villam Craſſi & Metelli principum virorum; non autem meminit, poſſeſſam illam fuiſſe ante Craſſum à libertino homine, &c. Ferrat.

43. *Cruſtuminam*] Aliæ tribus aliis honoratiores fuerunt, & ex una in aliam honoris & præmii, aut etiam pœnæ dedecoriſque cauſa tranſibant. Abram.

44. *Prætoriam ſententiam*] Ut prætorio lo-

ca

to & plura, & à pluribus peritiſſimis eſſe dicta, quàm res poſtularet. Sed id factum eſt, non ut vobis rem tam perſpicuam dicendo probaremus, verùm ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accuſator incenderet, ut aliqui ſermones hominum, alienis bonis mœrentium, etiam ad veſtras aures permanarent, & in judicio ipſo redundarent, idcirco illa in omni parte orationis ſuæ arte adſpergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidioſa eſt, &, quantacunque eſt, ejuſmodi eſt, ut conſervata magis, quàm correpta, eſſe videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, ſed communi maledicto notabatur: tum Tuſculanum, quod Q. Metelli fuiſſe meminerat, & L. Craſſi. Craſſum emiſſe de libertino homine, Soterico Marcio: ad Metellum perveniſſe de Venonii Vindicii bonis non tenebat [42]? ſimul illud neſciebat, prædiorum nullam eſſe gentem? emptionibus ea ſolere ſæpe ad alienos homines, ſæpe ad infimos, non legibus, tanquam tutelas, pervenire.

Objectum eſt etiam, quòd in tribum Cruſtuminam [43] pervenerit, quod hic aſſecutus eſt legis de ambitu præmio, minùs invidioſo, quàm qui legum præmiis prætoriam ſententiam [44], & prætextam togam [45] conſequuntur. Et adoptio Theophanis agitata eſt [46]: per quam Cornelius nihil eſt, præterquàm propinquorum ſuorum [47] hereditates, aſſecutus.

Quanquam iſtorum animos, qui ipſi Cornelio invident, non 26
eſt difficillimum mitigare. More hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant: non illo inimico, ſed hoc ma-

 ledico

eo ſententiam diceret in ſenatu, ſi prætorium ſenatorem, accuſatum & damnatum eo loco dejeciſſet. MANUT.

45. *Prætextam togam*] Magiſtratum eum, quem ſuffragiis populi adeptus eſſet is, qui poſteà damnatus eſſet. IDEM.

46. *Adeptio Theophanis agitata eſt*] Ut ex opibus invidia concitaretur. Hic Theophanes Mytilenæus fuit libertus Pompeii Magni, apud quem gratiâ plurimum valuit. Adoptavit Balbum, heredémque fecit. Ideo Cornelius Balbus Theophanes appellatus eſt, auctore Capitolino in Balbino, IDEM. Vide de hoc pro Archia cap. 10. Tacitum 6. annalium 18. & ipſum Ciceronem qui ſcribit Balbum Gaditanum à Theophane Mitylenæo fuiſſe adoptatum primo Julii Cæſaris conſulatu, lib. VII. ad Atticum epiſt. 6. ABRAM.

47. *Propinquorum ſuorum*] Subobſcura ſententia: ſed hoc dici puto, Balbum, quæ ex ea adoptione ad eum pervenerant, ea, cùm ipſe non egeret, propinquis ſuis diſtribuiſſe: ut non ſuam, ſed propinquorum ſuorum hereditates aſſecutus eſſe videretur. MANUT.

ledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici ſunt, aut invident, hi ſunt huic multo vehementiùs pertimeſcendi. Nam huic quidem ipſi quis eſt unquam inventus inimicus? aut quis jure eſſe potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunæ, dignitatique non conceſſit? Verſatus in intima familiaritate hominis potentiſſimi [48], in maximis noſtris malis atque diſcordiis neminem unquam alterius rationis ac partis non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc ſive meum, ſive reipublicæ fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. Non modò non exultavit in ruinis veſtris, noſtríſque diſcordiis [49] Cornelius: ſed omni officio, lacrymis, operâ, conſolatione, omnes, me abſente, meos ſublevavit. Quorum ego teſtimonio ac precibus munus hoc meritum huic, &, ut à principio dixi, juſtam & debitam gratiam refero: ſperóque, Judices, ut eos, qui principes fuerunt conſervandæ ſalutis, aut dignitatis meæ, diligitis, & caros habetis; ſic, quæ ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta ſunt, & grata eſſe vobis, & probata. Non igitur à ſuis, quos nullos habet, ſed à ſuorum, qui & multi, & potentes ſunt, urgetur inimicis: quos quidem heſterno die Cn. Pompeius copioſa oratione, & gravi, ſecum, ſi vellent, contendere jubebat: ab hoc impari certamine, atque injuſta contentione avocabat.

27 Et erat æqua lex, & nobis, Judices, atque omnibus, qui noſtris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut noſtras inimicitias ipſi inter nos geramus, amicis noſtrorum inimicorum temperemus. Ac, ſi mea auctoritas ſatis apud illos in hac re ponderis haberet, cùm me præſertim rerum varietate, atque uſu ipſo jam perdoctum viderent: etiam ab illis eos majoribus diſcordiis avocarem. Id enim contendere mihi videtur è republica, cùm id defendas, quod eſſe optimum ſentias: & id

48. *Hominis potentiſſimi*] C Cæſaris. Man.

49. *In ruinis veſtris, noſtrijque diſcordiis.*] Lego, *in ruinis. noſtris, veſtrijque diſcordiis.* Lambinus.

50. *Voluimus quadam*] Tacitè ſignificat optimatum, & popularium civium diſſenſionem. Populatium autem principem Cæſarem deſignat. Manut.

51. *Nos*] Ego, qui ex illa diſſenſione ſolus exilii calamitatem pertuli. Idem.

52. *Adoleſcens*] Cæſar. Idem.

id fortium virorum, & magnorum hominum semper putavi, neque huic unquam labori, officio, muneri defui. Sed contentio tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati.

Voluimus quædam [50], contendimus, experti sumus, obtenta non sunt. Dolorem alii, nos [51] luctum mœrorémque suscepimus. Cur ea, quæ mutare non possumus, convellere malumus, quàm tueri? C. Cæsarem senatus & genere supplicationum amplissimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in angustiis ærarii victorem exercitum stipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum & princeps, & auctor fui: neque me dissensioni meæ pristinæ putavi potiùs assentiri, quàm præsentibus reipublicæ temporibus, & concordiæ, convenire. Non idem aliis videtur. Sunt fortasse in sententia firmiores. Reprehendo neminem: sed assentior non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiam aliquam, tanquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari.

Sed si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quos semel susceptum sit, quos video esse nonnullos: cum ducibus ipsis, non cum comitatu, assectatoribúsque confligant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc verò iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, si certorum hominum mentes nulla ratione placare, Judices, possumus: vestros quidem animos certè confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos.

Quid enim est, cur non potiùs ad summam laudem huic, 28
quàm ad minimam fraudem, Cæsaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens [52]: placuit [53] homini prudentissimo: in summa amicorum copia cum familiarissimis ejus est adæquatus in prætura: in consulatu præfectum fabrûm detulit, [54], consilium hominis probavit, fidem est complexus, officia, observantiám-

53. *Placuit*] Balbus. IDEM.

54. *Præfectum fabrûm detulit*] Malim omnino, *præfecturam fabrûm*, etsi scio deferri solitos in beneficiis ad ærarium eos, qui bene de rep. in provincia meriti essent, ut præfectos, tribunos militum, & contubernales, ut in Ep. ad Fam. lib. v. Ep. 20. IDEM. *Deferri ad ærarium*, quid beneficii sit, quæ commendatio, vide pro Archia, cap. 5. & Gronov. *Sestert.* III. 17.

vantiámque dilexit. Fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. Quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum.

Sed quoniam C. Cæsar abest longissimè, atque in iis est nunc locis, quæ regione, orbem terrarum; rebus illius gestis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales! Judices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut suum præfectum fabrûm, ut hominem sibi carissimum & familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam familiaritatem vestris oppressum sententiis audiat. Misereмini ejus, qui non de suo peccato, sed de hujus summi & clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed periculo suo, de publico jure disceptat; quod jus si Cn. Pompeius ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompeius pater, si L. Sylla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si, qui de re simili judicarunt, si fœderati populi, si socii, si illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis, & honestius sit illis ducibus errare, quàm hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure esse constituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiatis: Simul & illa, Judices, omnia ante oculos vestros proponite: primùm esse omnes etiam post mortem reos, clarissimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt: deinde senatum, qui persæpe hoc judicavit: populum, qui jussit: judices, qui approbarunt. Tum etiam illud cogitatote; sic vivere, ac vixisse Cornelium, ut, cùm omnium peccatorum quæstiones sint, non de vitiorum suorum pœna, sed de virtutis præmio in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc judicio, utrùm posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento esse malitis. Postremò illud, Judices, fixum in animis vestris tenetote, vos in hac causa non de maleficio L. Cornelii, sed de beneficio Cn. Pompeii judicaturos.

IN

IN

L. CALPURNIUM PISONEM.

ORATIO XXXVII.

ARGUMENTUM *hujus Orationis breve admodum est. Nam cùm revocati essent ex provinciis Piso & Gabinius sententiâ Ciceronis, quam dixerat de Provinciis consularibus, Lentulo & Philippo Coss. reversus in civitatem Piso de insectatione Ciceronis in senatu conquestus est, & in eum invectus, fiduciâ maximè Cæsaris generi, qui tum Gallias obtinebat. Pisoni Cicero respondit hac oratione.*

Hæc oratio dicta est Cn. Pompeio Magno II. M. Crasso II. Coss. ante paucos dies quàm Cn. Pompeius ludos faceret, quibus theatrum à se factum dedicavit. Hoc intelligi ex ipsius Ciceronis verbis potest, quæ in hac oratione posuit. Dixit enim sic: Instant post hominum memoriam apparatissimi magnificentissimíque ludi. *Fenestella quidem posuit hanc inter eas orationes, quas dixit Cicero L. Domitio, Appio Claudio Coss. ultimam. Sed ut ego ab eo dissentiam, facit primùm, quòd Piso reversus est ex provincia Pompeio & Crasso Coss. Gabinius Domitio & Appio; hanc autem orationem dictam ante Gabinii reditum, ex ipsa manifestum est: deinde, quod magis naturale est, ut in ipso recenti reditu invectus sit in Ciceronem, responderítque insectationi ejus, quâ revocatus erat ex provincia, priùs quàm post anni intervallum. Apparet autem Ciceronem respondisse Pisoni in senatu. Cùm dicat in ipsa oratione Cicero, instare magnificentissimos apparatissimósque ludos, non video quo modo hoc magis Domitio & Appio*

Coss: dictum sit, quibus consulibus nulli notabiliores ludi fuerunt, quam Pompeio & Crasso: quo anno Pompeius exquisitissimis magnificentissimisque omnis generis ludis theatrum dedicavit. Asconius.

Tametsi hæc oratio sic inscribitur, In L. Pisonem: *tamen non puto vos ignorare, hunc Pisonem ex ea familia esse, quæ Frugi appellata sit: & ideo dicit aspernari eum moribus nomen.* Idem.

Oratio XXXVII.

I *** Jámne vides, bellua, jámne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? Nemo queritur, Syrum [1] nescio quem de grege novitiorum [2], factum esse consulem. Non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatémque linguæ. Nunquam erat audita vox in foro: nunquam periculum factum consilii: nullum non modò illustre, sed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi. Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum [3]: quarum simile habes nihil, præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa assecutum? Mihi ista licet de me verâ cum gloriâ prædicare. Omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu cùm quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piso est à populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis. Noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. Me cùm quæstorem

*** *Deest principium.* Vide Fragmenta. pag. 615. 616. 617.

1. *Syrum*] Hoc est, servum. Eodem sensu dixit in Orat. post reditum in senatu: *Cappadocem modò abreptum de grege venalium diceres.*

2. *Novitiorum*] Novitius venalitius dicitur, qui recens alicunde advenerit. Qualis à Juvenalis Sat. I. describitur, vers. 96. *Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis.* Abram.

3. *Fumosarum imaginum*] Ob antiquitatem generis. Manutius.

storem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis suffragiis populus Romanus faciebat: homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati deferebat.

Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, ánne gesto? Miserum me! cum hac me nunc peste, atque labe confero? Sed nihil comparandi causâ loquar; ac tamen ea, quæ sunt longissimè disjuncta, comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quàm quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, dissidentibus consulibus Cæsare & Bibulo, cùm hoc non recusares, quin ii, à quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quàm Gabinius, extitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non priùs tabellâ, quàm voce, priorem consulem declaravit.

Sed omitto, ut sit factus uterque nostrûm. Sit sanè Fors do- 2
mina campi. Magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quàm quemadmodum ceperimus. Ego Kalendis Jan. senatum & bonos omnes legis Agrariæ, maximarúmque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi: si oportuit, melioribus auctoribus [4] reservavi. Ego in C. Rabirio, perduellionis reo, quadraginta annis ante me consulem interpositam senatûs auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi [5]. Ego adolescen-

4. *Melioribus auctoribus*] Quàm quos Rullus Trib. plebis, lege suâ decem viros creabat. Utitur autem hac distinctione: si dividi non oportet, si oportet: ne Cæsarem offendat, qui Consul partem agri Campani, suâ lege diviserat. IDEM.

5. *Ego in C. Rabirio perduellionis reo* XL. *annis ante me Consulem interpositam senatûs auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi*] Possit aliquis credere, lapsum memoriâ Ciceronem, qui dicat, XL. annis ante se consulem factum esse S. C. adversus L. Apuleium Saturninum tribunum plebis; cùm XXXVI. anni à C. Mario & L. Valerio Flacco consulibus numerentur. Sed hic non subtilis computatio annorum facta est, verùm summatim tempus comprehensum est: & perinde accipiendum, ac si dixerit, *propè* XL. *annis*. Hæc enim consuetudo est ipsius Ciceronis: itaque idem in ea quoque, quam habuit in Catilinam in senatu, cùm octavus decimus dies esset, posteaquàm factum S. C. ut viderent consules ne quid respublica detrimenti caperet, dixit: *Vigesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim S. C. verumtamen inclusum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum*. ASCON.

tes bonos [6] & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reipublicæ statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nullâ senatûs malâ gratiâ, comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientiâ atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam [7], senatûs auctoritate, exercitu & pecuniâ instructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quòd ita existimabam tempora reipublicæ ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem senatûs, interitum urbis, non obscurè, sed palàm molientem, egredi ex urbe jussi: ut, à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Ego tela, extremo mense consulatus mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces jam accensas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, extinxi.

3 Me, Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo senatu, parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi à republica dixit. Mihi togato senatus, non ut multis bene gestæ, sed ut nemini, conservatæ reipublicæ, singulari genere supplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego [8] cùm in concione, abiens magistratu, dicere à tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram, cùmque is mihi tantummodò ut jurarem [9] permitteret, sine ulla dubita-

6. *Adolescentes bonos*] Significat proscriptorum liberos. L. Sylla eos lege latâ petendorum honorum potestate privarat. Cùm nihilominus petere vellent, Cicero contra eos orationem habuit, cujus extat fragmentum. Hotom. Vide in hoc tomo, Fragm. Orat. *de Proscriptorum liberis.*

7. *Ego Provinciam Galliam*] Consules solebant provincias sortiri, vel inter se comparare, id est, extra sortem convenire inter se, quam quisque provinciam in annum sequentem obtineret. Cicero cùm Antonium Macedoniæ cupidum videret, eam ultro ipsi sine sorte concessit, ut Collegam hoc obsequio mitigatum ad reipublicæ partes adduceret. Ac ne Galliam quidem, quam in illa provinciarum comparatione obtinuerat, retinuit, sed eam deinde in concione deposuit, quòd id putaret reipublicæ rationibus expedire. Abram.

8. *Ego, cùm in concione abiens magistratu à tribuno pl. dicere prohiberer ea, quæ constitueram, cùm is mihi tantummodo jurare permitteret, sine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem meâ unius operâ esse salvam*] Diximus jam antea, à Q. Metello Nepote tribuno pl. Ciceronem consulatu abeuntem prohibitum esse concionari de rebus, quas in eo magistratu gessit. Asconius.

9. *Ut jurarem*] Plutarchus in vita Ciceronis innuens jusjurandum, ab iis qui magistra-

dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem meâ unius operâ eſſe ſalvam. Mihi populus Romanus univerſus illa in concione non unius diei gratulationem, ſed æternitatem immortalitatémque donavit, cùm meum jusjurandum tale atque tantum, juratus ipſe, una voce & conſenſu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo, niſi qui mecum eſſet, civium eſſe in numero videretur. Atque ita eſt à me conſulatus peractus, ut nihil ſine conſilio ſenatûs, nihil non approbante populo Romano, egerim: ut ſemper in Roſtris curiam, in ſenatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equeſtrem ordinem cum ſenatu conjunxerim. Expoſui breviter conſulatum meum.

Aude nunc, ô furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi 4
Compitalitii [10], tum primum facti poſt L. Metellum & Q. Marcium conſules, contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) ſed ille deſignatus conſul, cùm quidam tribunus plebis ſuo auxilio magiſtros ludos contra ſenatus-conſultum facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cùm in Kalendas Januarias Compitalitiorum dies incidiſſet, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum volitare paſſus es [11], hominem impurum, atque non modò facie, ſed etiam oculo tuo digniſſimum.

 Ergo

giſtratum deponeret, conceptum fuiſſe more majorum: *Cæſarem Prætorem, Metellum, & Beſtiam Tribunos, qui magiſtratum ineuntes paucis diebus ante quàm Cicero abiret conſulatu, non permiſerunt ei habere concionem, ſed in Roſtris tribunalia ponentes non ſinebant loqui, ſed tantummodo jubebant ut de magiſtratu juraret, & mox deſcenderet, & ille his conditionibus, tanquam juraturus aſcendit, factôque ſilentio juravit, non patrium, ſed proprium quoddam & novum jusjurandum, ſuâ operâ patriam & imperium eſſe ſervatum, quod jurejurando excepit populus univerſus.* Quæ ideo placuit verbatim exſcribere, quòd viderentur quaſdam circumſtantias ad cognitionem hiſtoriæ neceſſarias continere. Vide epiſt. 2. lib. v. ad Fam. ABRAM.

10. *Cujus fuit initium ludi Compitalitii*] Dicit de ludis Compitalitiis, quos Q. Metellus fieri vetuit. ASCONIUS.

11. *Quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) ſed ille deſignatus Conſul, cùm quidam tribunus pl. ſuo auxilio magnos ludos contra S. C. facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cùm Kalendis Jan. Compitalitiorum dies incidiſſet, Sex. Clodium;*

Ergo his fundamentis positis consulatûs tui, triduo pòst, inspectante & tacente te, à P. Clodio, fatali portento prodigióque reipublicæ, lex Ælia & Fusia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solùm, quæ senatus sustulerat, restituta sunt, sed innumerabilia quædam nova, ex omni fæce urbis, ac servitio constituta. Ab eodem homine, in stupris inauditis nefariísque versato, vetus illa magistra pudoris & modestiæ, severitas censoria sublata est [12]: cùm tu interim, bustum reipublicæ, qui te consulem tum Romæ dicis fuisse, verbo nunquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

5 Nondum, quæ feceris, sed quæ fieri passus sis, dico. Neque verò multum interest, præsertim in consule, utrùm ipse perniciosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An potest ulla esse excusatio non dicam malè sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipublicæ motu consuli? Centum propè annos legem Æliam & Fusiam tenueramus: quadringentos judicium, notionémque censoriam. Quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo, convellere, quam potestatem minuere, quo minùs de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effusè petulans conatus est.

Hæc

Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum volitare passus es] L. Cæcilio, Q. Marcio Coss. quos & ipse Cicero suprà memoravit, S. C. collegia sublata sunt, quæ adversus rempubl. videbantur esse. Solebant autem magistri collegiorum ludos facere, sicut magistri vicorum faciebant Compitalitios prætextati, qui ludi sublatis collegiis discussi sunt. Post novem deinde annos, quàm sublata erant, P. Clodius tribunus pl. lege latâ restituit collegia. Invidiam ergo & crimen restitutorum confert in Pisonem, quod, cùm consul esset, passus sit antequàm lex ferretur, facere prætextatum ludos Sex. Clodium. Is fuit familiarissimus Clodii, & operarum Clodianarum dux: quo auctore postea illato ab iis corpore Clodii, curia cum eo incensa est. Quos ludos tunc quoque fieri prohibere tentavit L. Mummius trib. pl. Ante biennium autem, quàm restituerentur collegia, Q. Metellus Celer consul designatus magistros ludorum ludos Compitalitios facere prohibuerat, ut Cicero tradit, quamvis auctore tribuno pl. fierent, cujus tribuni nomen adhuc non inveni. Idem.

12. *Ergo his fundamentis positis consulatus tui, triduo pòst, inspectante & tacente, à P. Clodio fatali portento prodigióque reip. lex Ælia & Fusia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solùm quæ senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quædam ex omni fæce urbis ac servitiorum constituta. Ab eodem homine in stupris inauditis, nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris & modestiæ censoria severitas sublata est*] Diximus, L. Pisone, & A. Gabinio Coss. P. Clodium

tribu-

Hæc sunt, ô carnifex! in gremio sepulta consulatûs tui. Persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quàm solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit [13]: arma in templo Castoris, (ô proditor templorum omnium!) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solùm domus mea, sed totum Palatium senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italiâ cunctâ, refertum: cùm tu non modò ad eum Ciceronem (mitto enim domestica, quæ negari possunt: hæc commemoro, quæ sunt palàm) non modò, inquam, ad eum, cui primam [14] comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas [15] tertium, nunquam aspirasti [16]: sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solùm, verùm etiam crudelissimè præfuisti.

Mihi verò ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quæ di- 6
cere ausus es? egere, foris esse Gabinium, sine provincia stare

tribunum pl. quatuor leges perniciosas tulisse. Annonariam, de qua Cicero hoc loco mentionem non facit, (fuit enim summè popularis) ut frumentum populo quod antea semis æris ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur. Alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo servaret: propter quam rogationem ait legem Fusiam & Æliam, propugnacula & muros tranquillitatis atque otii, eversam esse: obnunciatio enim, quâ perniciosis legibus resistebatur, quam Ælia lex confirmaverat, erat sublata. Tertiam de collegiis restituendis, novisque instituendis, quæ ait ex servitiorum fæce constituta. Quartam, ne quem censores in senatu legendo præterirent, néve quâ ignominiâ afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque censoris sententiâ damnatus esset. Hac ergo ejus lege censuram, quæ magistra pudoris & modestiæ est, sublatam ait. Asconius.

13. *Persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quàm solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit*] Profectò intelligitur, P. Clodium significari. Idem.

14. *Primam*] Ut ego primus comitiis tuis consularibus in prima centuria primæ classis suffragium ferrem. In quo multum benevolentiæ erga te meæ, multum fidei tribuere visus es. Manut.

15. *Rogabas*] Consul. Idem.

16. *Nunquam adspirasti*] Nunquam accedere conatus, ut amico iniquissimè vexato opem ferres. Idem.

re non posse, spem habere à tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses, à senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse, quòd præsidium consulum implorarem: sibi quemque consulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo. Vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen. Ipse certè agnoscet, & cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur.

Meministíne, cœnum, cùm ad te quintâ ferè horâ cum C. Pisone venissem, nescio quo è gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? & cùm isto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quòd diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cùm accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paulisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos, cùm improbissimè respondendo, tum turpissimè eructando, ejecisti. Idem illo ferè biduo productus in concionem ab eo, cui sic æquatum præbebas consulatum tuum [17], cùm esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo: gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæsoninus [18] semi-Placentinus [19] Calventius, respondes, alterò ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, *Crudelitatem tibi non placere* [20].

7 Hic te ille homo dignissimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui. Nam relatio illa salutaris & diligens, fuerat consulis: animadversio quidem, & judicium, senatûs. Quæ cùm reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita fortè accidisset, fueris illo tempore consul futurus. Stipendio mehercule, & frumento Catilinam esse putasses juvandum. Quid enim

17. *Cui sic æquatum præbebas consulatum tuum*] Utrùm *æquatum* dixit, quòd consulare imperium tribuniciæ potestati æquaret, id est, majus & gravius esse non sineret, quâ in re imminuti magistratus tenebatur: an potius quòd suum magistratum ei tanquam viam planam & æquatam ad omnia sua consilia perficienda præbeat? Quod magis puto. HOTOMANUS. Hic ego possum multa suspicari: quid probem tamen, planè nihil habeo. MANUTIUS.

18. *Cæsoninus*] Nisi me fallunt Asconii verba, Calventius patris Pisonis socer fuit, id est L. Pisonis, contra quem hæc oratio est, maternus avus. Cæsoninus autem cognomen est patris Pisonis, quod testimonio

enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu senatûs auctoritatem, salutem civitatis, totam rempublicam, provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. Voluit ille senatum interficere, vos sustulistis: leges incendere, vos abrogastis: interire patriam [21], vos adjuvistis. Quid est vobis consulibus gestum sine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit urbem: vos ejus domum, quem propter urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent. Non enim se tectis privare voluerunt: sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. Cædem illi civium, vos servitutem expetistis. Hîc vos etiam crudeliores. Huic enim populo ita fuerat ante vos consules libertas insita, ut emori potiùs, quàm servire, præstaret.

Illud verò geminum consiliis Catilinæ, & Lentuli, quòd me domo mea expulistis, Cn. Pompeium domum suam compulistis. Neque enim, me stante & manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, unquam se illi rempublicam delere posse duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis. Quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuisse, quàm quòd eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitastis? quòd omnes undique perditos collegistis? quòd in me carcerem effudistis? quòd conjuratos armastis? quòd eorum ferro ac furori meum corpus, atque om-

stimonio quoque lapidum Capitolinorum, qui anno U. C. DCV. Calpurniæ genti cognomen hoc addunt, intelligitur.

19. *Semiplacentinus*] Propter maternum avum, qui trans Alpes in Italiam profectus, Placentiæ consedit. Calpurnius autem paterni generis est, Calventius materni. IDEM.

20. *Crudelitatem tibi non placere*] Crudelitatis notam inurebat Ciceroni: cujus consulis jussu, auctore tamen senatu, quinque cives Romani, conjurationis principes, in carcere essent interfecti. IDEM.

21. *Interire patriam*] Legendum putant quidam, *intermere patriam*. Quibus propemodum assentior. LAMB.

nium bonorum vitam objicere voluiſtis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam.

8 Tu es ille, cui crudelitas diſplicet? cui, cùm ſenatus luctum ac dolorem ſuum veſtis mutatione declarandum cenſuiſſet, cùm videres mœrere rempublicam ampliſſimi ordinis luctu, ô noſter miſericors! quid facis, quod nulla in barbaria quiſquam tyrannus. Omitto enim illud, conſulem edicere, ut ſenatus ſenatus-conſulto ne obtemperet, quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam poteſt. Ad miſericordiam redeo ejus, cui nimis videtur ſenatus in conſervanda patria fuiſſe crudelis.

Edicere eſt auſus cum illo ſuo pari, quem tamen omnibus vitiis ſuperare cupiebat, ut ſenatus, contrà quàm ipſe cenſuiſſet, ad veſtitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non ſineret? Mœrorem relinquis, mœroris aufers inſignia. Eripis lacrymas non conſolando, ſed minando. Quòd ſi veſtem non publico conſilio, patres conſcripti, ſed privato officio, aut miſericordiâ mutaviſſent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, poteſtatis erat non ferendæ. Cùm verò id ſenatus frequens cenſuiſſet, ordines reliqui jam antè feciſſent; tu ex tenebricoſa popina conſul extractus, cum illa ſaltatrice [22] tonſa [23], ſenatum populi Romani occaſum, atque interitum reipublicæ lugere vetuiſti.

9 At quærebat etiam paulo antè de me, quid ſuo mihi opus fuiſſet auxilio: cur non meis inimicis meis copiis reſtitiſſem. Quaſi verò non modò ego, qui multis ſæpe auxilio fuiſſem, ſed quiſquam tam inops fuerit unquam, qui, iſto non modò propu-

22. *Cum illa ſaltatrice*] Cum Gabinio collega, qui & ſaltandi artem præ ſe fert, & poſt meum diſceſſum domo & cantu & cymbalis perſonante nudus in convivio ſaltavit. Saltatricem vocat genere fœminino, ut ejus effœminatos mores & impudicitiam carpat, quemadmodum de provinciis Conſularibus eum Semiramidem nominavit. Sic Torquatus Hortenſium ignominiæ causâ geſticulariam nominavit. Vid. Gellium, lib. 1. cap. 5. Macrob. Saturn. III. 14. ABRAM.

23. *Tonſa*] Quia breviore comâ, quàm cæteri uteretur, laſciviæ causâ. MANUT.

24. *Advocato*] Neque orando tueri aliquem Piſo poteſt, neque juvare præſentiâ, aut teſtimonio ſuo, in judicio. FERRAT.

25. *Conſularis, & ſenatoria*] Mihi enim crimini dabatur, quod conſul feceram, ex auctoritate ſenatûs. IDEM.

26. *Quorum alterum*] Conſulatum veſtrum in perniciem meam convertiſtis; ſenatûs auctoritatem, ne mihi auxilio eſſet, ſuſtuliſtis. IDEM.

27. *Buſtuario gladiatore*] P. Clodio. *Buſtum*, locus dicebatur, ubi mortuorum corpora comburerentur. Hinc *buſtuarius gladiator*, qui ſolitus eſſet homines interimere; quaſi per quem multi cremarentur. MANUT.

propugnatore, tutiorem se, sed advocato [24], aut adstipulatore, paratiorem fore putaret. Ego istius pecudis, ac putidæ carnis consilio scilicet, aut præsidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expetebam? Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non possem, qui tantam reipublicæ causam gravitate & consilio suo tueretur: sed qui, tanquam truncus atque stipes, si stetisset modò, posset sustinere tamen titulum consulatûs. Cùm enim esset omnis caussa illa mea consularis, & senatoria [25]; auxilio mihi opus fuerat & consulis, & senatûs: quorum alterum [26] etiam ad perniciem meam erat à vobis consulibus conversum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Ac tamen, si consilium exquiris meum: neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore [27], & tecum, & cum collega tuo decertandum fuisset.

Alia enim causa præstantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, & consuli, & sextùm consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicureo [28], cum altero, Catilinæ laternario [29]? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala [30] fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernassem,

28. *Barbaro Epicureo*] Ita Faernus. Ego, *Epicuro*, malo, præsertim cùm ita habeant Memm. codices: & ratione quoque hæc lectio confirmetur. Nam barbarum Epicurum dixit, propter Epicurum Atheniensem, Gargettium. *Barbarum* autem, id est, Romanum, seu Latinum. Sic enim sæpe Plautus. Vel dic *barbarum*, id est, Semiplacentinum, & braccatæ cognationis. Postremò infrà eodem nomine appellat, ibi: *confer nunc Epicure noster.* Appellat scilicet Epicurum Pisonem: tanquam voluptatis laudatorem: barbarum, ut pote semiplacentinum, ut distinguat ab illo Gargettio, & Attico Epicuro. LAMB. Alii *barbato* legunt, & sic interpretatur Ferratius: Quamvis Epicuream vitam duceret, barbam tamen alebat, ut populum deciperet simulatione gravitatis.

29. *Catilinæ laternario*] Gabinio, comito nocturno Catilinæ ad stupra eunti. HOT. Sic etiam Lambinus.

30. *Cymbala, ac crotala*] Quorum ad concentum saltarent. Cymbala vulgò nota: de crotalis, obscæni carminis poëta, *Crispum sub crotalo docta movere latus*, MANUT. Vide Scaliger. ad Copam.

bernaſſem, ſalvámque in portu collocaſſem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum ſpiritum, pertimeſcerem. Alios ego vidi ventos, alias proſpexi animo procellas, aliis impendentibus tempeſtatibus non ceſſi, ſed his unum me pro omnium ſalute obtuli. Itaque diſceſſu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudeliſſimis exciderunt: cùm quidem tu, ô vecors & amens, cùm omnes boni abditi incluſíque mœrerent, templa gemerent, tecta ipſa urbis lugerent, complexus es illud funeſtum animal ex nefariis ſtupris, ex civili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo [31], eodem & loci veſtigio & temporis, arbitria non mei ſolùm, ſed patriæ funeris abſtuliſti [32].

10 Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam & gratulationem tuam, quid cum tuis ſordidiſſimis gregibus intemperantiſſimas perpotationes prædicem? Quis te illis diebus ſobrium, quis agentem aliquid, quod eſſet libero dignum, quis denique in publico vidit? cùm collegæ tui domus cantu & cymbalis perſonaret, cùmque ipſe nudus in convivio ſaltaret: in quo ne tum quidem, cùm illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem [33], fortunæ rotam pertimeſcebat. Hic autem, non tam concinnus helluo, nec tam muſicus, jacebat in ſuo Græcorum fœtore, atque vino. Quod quidem iſtius, in illis reipublicæ luctibus, quaſi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum [34] convivium ferebatur: in quo nemo poteſt dicere, utrùm iſte plus biberit, an vomuerit, an effuderit.

Tu

31. *Eodem in templo*] Ubi Clodius de me rogationem ferebat. Manut.

32. *Arbitria non mei ſolùm, ſed patriæ funeris abſtuliſti*] Præmia mei funeris, provinciam ſcilicet Macedoniam: quam, prodito Cicerone, accepit, lege Clodia, tanquam præmium. Idem.

33. *Cùm illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem, &c.*] Choream Homerus, Iliad. XVIII. 599. cum rota comparat, quam experitur figulus, an ſit bene ad motum expedita. Id facit autem verſando nunc dextrorſum, nunc ſiniſtrorſum. Ita qui choreis indulgent, *ſimul implicitis manibus*, in orbem compoſiti, *alios, alióſque reflexus inter ſe repetunt*, ut deſcribit Actius Sannazarius, *Eclog. VI.* 60. Illam ſaltantium coronam vocat *ſaltatorium orbem* Cicero. Ut enim pugna gladiatoria ea eſt, quam gladiatores committunt: ſic *orbis ſaltatorius*, quem conficiunt ſaltatores. Verſabat *orbem ſaltatorium* Gabinius; quoniam ducebat choream; uti princeps & choragus. Jam rota, globus, ſphæra, ſaxum rotundum, pila, ejus generis alia, Fortunæ ſimulacro adjuncta, illius deſignant inſtabilitatem. At hanc non meliùs adumbrat curulis rota, quàm figularis. Si rotæ curuli Fortuna inſi-

Tu etiam mentionem facies consulatûs tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? Quid? tu in lictoribus, in toga & prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio[35], te consule, esse voluisti. Hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantiâ, curâ: toto denique munere consulatûs omni officio tuendo, maximéque, id quod vis nominis præscribit, reipublicæ consulendo. Ego consulem esse putem, qui senatum esse in republica non putavit? & sine eo consilio[36] consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam omitto: cùm servorum delectus haberetur in foro; arma in templum Castoris luce & palàm comportarentur; id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus, à conjuratorum reliquiis atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur[37]; cùm equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur[38], senatui non solùm juvare rempublicam, sed ne lugere quidem liceret; cùm civis is, quem hic ordo, assentiente Italiâ, cunctísque gentibus, conservatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod verè licet dicere, sed certè silentio; tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur?

Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, ma- 11

insidet, per vices assurgit, & deprimitur: si figulari, nunc vultum obvèrtit, nunc tergum. Satis hæc esse arbitror explicandæ hujus loci sententiæ. Velim tam facile mihi sit, frigidum, quem continet, jocum excusare. Vide Dialogum *de Oratoribus*, sive *de caussis corruptæ eloquentiæ*, cap. 18. & 23. Olivetus.

34. *Lapitharum, aut Centaurorum*] Quod cum cæde, & contentione factum, fabulæ narrant. Manut.

35. *In Sex. Clodio*] Cùm eum magistrum ludorum Compitalibus esse voluisti. Idem. Vide suprà, cap. 4.

36. *Sine eo consilio*] Sine senatu: quod summum consilium vocabatur. Idem.

37. *Id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus, à conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur*] Dicit de Castoris templo. Catilinam lege repetundarum absolutum esse accusante P. Clodio, jam dictum est. Asconius.

38. *Cùm equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur*] L. Lamiam à Gabinio consule edicto relegatum esse, jam diximus. Idem.

gna majeſtas conſulis: non capiunt anguſtiæ pectoris tui, non recipit levitas iſta, non egeſtas animi: non infirmitas ingenii ſuſtinet, non inſolentia rerum ſecundarum tantam perſonam, tam gravem, tam ſeveram. Seplaſia mehercle, ut dici audiebam, te, ut primùm aſpexit, Campanum conſulem repudiavit [39]. Audierat Decios [40], Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus ſi moderatio illa, quæ in noſtris ſolet eſſe conſulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit ſpecies, fuit inceſſus, ſaltem Seplaſiâ dignus, & Capuâ.

Gabinium denique ſi vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii, citiùs agnoviſſent. Erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes ceruſſatǽque buccæ, dignæ Capuâ, ſed illa vetere. Nam hæc quidem, quæ nunc eſt, ſplendidiſſimorum hominum, fortiſſimorum virorum, optimorum civium, mihíque amiciſſimorum multitudine redundat. Quorum Capuæ te prætextatum nemo aſpexit, qui non gemeret deſiderio mei, cujus conſilio cùm univerſam rempublicam, tum illam ipſam urbem meminerant eſſe ſervatam. Me inauratâ ſtatuâ donarant, me patronum unum adſciverant, à me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur, me & præſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis legatíſque defenderunt, & abſentem, principe Cn. Pompeio referente [41], & de corpore reipublicæ tuorum ſcelerum tela revellente, revocarunt.

An tu eras conſul, cùm in Palatio mea domus ardebat, non caſu aliquo, ſed ignibus injectis, inſtigante te? Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam propè à meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, ſedebas,

---

39. *Seplaſia mehercule, ut dici audiebam, te ut primùm aſpexit, Campanum conſulem repudiavit*] Dictum eſt in diſſuaſione legis agrariæ ad populum, plateam eſſe Capuæ, quæ *Seplaſia* appellatur, in qua unguentarii negotiari ſint ſoliti. Ergo eos quoque, qui in ea platea negotiarentur, dicit invitos Piſonem vidiſſe, cùm Capuam conſul venit, quòd eos à quibus ille expulſus erat, adjuviſſet. Ascon.

40. *Decios, &c.*] De Decio Jubellio mentio fit in Epitome lib. XII. De Magio, Livius lib. XXII. & Cic. Agr. II. cap. 34. De Taurea Jubellio, Livius lib. XXIII. & XXXVI. Manut.

41. *Principe Cn. Pompeio referente*] Vide poſt Redit. in ſen. cap. 11.

42. *Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non Conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam propè à*

debas [42], non extinctor, sed auctor incendii, & ardentes faces furiis Clodianis penè ipse consul ministrabas.

An verò reliquo tempore consulem te quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? Numerandus est ille annus denique in republica, cùm obmutuisset senatus, judicia conticuissent, mœrerent boni, vis latrocinii vestri totâ urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo, & Gabinii sceleri, furoríque cessisset? At ne tum quidem emersisti, lutulente Cæsonine, ex miserrimis naturæ tuæ sordibus, cùm experrecta tandem virtus clarissimi viri, celeriter & verum amicum, & optimè meritum civem, & suum pristinum morem requisivit [43]: neque est ille vir passus in ea republica, quam ipse decorarat, atque auxerat, diutiùs vestrorum scelerum pestem morari: cùm tamen ille, qualiscunque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipse se vix: sed collegit tamen, & contra suum Clodium, primùm simulatè, deinde non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompeio verè, vehementérque pugnavit. Quo quidem in spectaculo mira populi Romani æquitas erat. Uter eorum perisset, tanquam lanista, in ejusmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem verò quæstum, si uterque cecidisset. 12

Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem summi viri. Erat ipse sceleratus, erat gladiator: cum scelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu scilicet, homo religiosus & sanctus, fœdus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluisti. Caverat enim sibi ille sororius adulter [44], ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam ereptam

---

à meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas] Post profectionem ex urbe Ciceronis, bona ejus P. Clodius publicavit. Posteà direpta sunt omnia, quæ aut in domo, aut in villis fuerunt, & ex eis ad ipsos consules lata complura Domus direpta primùm, deinde inflammata, ac diruta est. Socrus Pisonis quæ fuerit invenire non potui, videlicet quòd auctores rerum non perindè in domibus ac familiis fœminarum, nisi illustrium, ac virorum nomina tradiderunt. ASCONIUS.

43. *At ne tum quidem emersisti, lutulente Cæsonine, è miserrimis naturæ tuæ sordibus, cum experrecta tandem virtus celeriter & verum amicum, & optime meritum civem, & suum pristinum morem requisivit*] Profectò Cn. Pompeium significari intelligitur. IDEM.

44. *Sororius adulter*] Clodius, qui cum sororibus rem habuisse dicebatur. MANUT.

ereptam ex reipublicæ visceribus dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adjutoremque præberes. Itaque in illo tumultu [45] fracti fasces: ictus ipse: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehensus [46] denique cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuisse constabat.

13 Et quis audivit non modò actionem aliquam, aut relationem [47], sed vocem omnino, aut querelam tuam? Consulem tum te fuisse putas, cujus in imperio, qui rempublicam, senatûs auctoritatem servarat [48], idémque in Italia [49], qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tutò statuit esse non posse? An tum eratis consules, cùm, quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum: cunctus ordo reclamabat, ostendebátque, nihil esse vos acturos, nisi priùs de me retulissetis? cùm vos, quanquam fœdere obstricti [50] tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri?

Quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis è foro bonis omnibus, captâ republicâ contra omnes leges, nullo scripta more: hanc qui se metuere dicerent, consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? Nam, si illam legem non putabitis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis, bonorúmque tribunitia proscriptio; hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modò consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? Sin illam

45. *In illo tumultu*] In pugna quam cum Gabinio Clodiani commiserant: ictus est enim ipse consul, fractique ejus fasces. FERRATIUS.

46. *Deprehensus*] Clodii libertus Damio. Asconius pro Milone. MANUT.

47. *Et quis audivit non modò actionem aliquam, aut relationem*] Ecquis vidit te resistentem non dicam potestate consulari, sed vel privato consilio? Actio enim & relatio videtur esse consularis, vox & querela privati officii, ut relatio sit consultatio Senatûs, actio ipsius senatus-consulti conclusio. ABRAM.

48. *Senatûs auctoritatem servarat*] Hoc ad Ciceronem pertinet: cætera, ad Pompeium. Puto non minus uno versu intercidisse. HOTOMAN.

49. *Idémque in Italia*] Locus sine dubio corruptus est, quamvis omnia penè exemplaria consentiant. Lambinus legendum putat, *itémque in Italia.* Magis placet Manutii correctio, *is neque in Italia*, ut sensus sit: *Cujus* Pisonis *in Imperio*, sive Consulatu, *qui rempublicam Senatûs auctoritate servarat* (ipse Cicero, qui ex senatus-consulto Cethego, Lentulo, & aliis conjuratis

lam vos soli legem putabitis; quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non jura noritis? An, cùm proficiscebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minùs frequentiâ suâ vestrum egressum ornando, atque celebrando; at ominibus saltem bonis, ut consules; non tristissimis, ut hostes, aut proditores prosequebantur.

Túne etiam, immanissimum ac fœdissimum monstrum, ausus 14
es meum discessum illum, testem sceleris & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, Patres conscripti, fructum immortalem vestri in me & amoris, & judicii; qui non admurmuratione, sed voce & clamore, abjecti hominis, & semivivi furorem, petulantiámque fregistis. Tu luctum senatûs, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus discessus reipublicæ vulnera inflixit? Qui si calamitosissimus fuisset: tamen misericordiâ dignior, quàm contumeliâ, & cum gloria potiùs esse conjunctus, quàm cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus, ac dedecus haberetur. Cùm verò (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur, sed certè id dicam, quod sentio) cùm tantis à vobis, Patres conscripti, beneficiis affectus sim, tantis honoribus: non modò illam ca-

juratis in carcere jugulatis, rempublicam ab interitu vindicarat) *Is neque in Italia*, (idem ipse Cicero ne in Italia quidem statuit tutò se posse consistere, ideóque putavit exeundum esse & cedendum furoribus Clodianis.) *Qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat.* Et Pompeius Magnus, qui Domitio in Africa, Sertorio in Europa, Mithridate in Asia superatis, de tribus terrarum partibus triumpharat, easque sub unam populi Romani redactas ditionem inter se devinxerat & colligarat, *is se in publico statuit esse non posse.* Idem ipse Pompeius metu Clodii, qui ipsius vitæ insidiabatur, caruit publico, nec prodivit in forum, privatis se parietibus defendens. Legit Janus Gulielmius adstipulante Grutero: *Qui remp. Senatûs autoritate servarat, fidemque in Italia: qui omnes*, &c quasi publicam mensariorum fidem in Italia Cicero servarit oppressa conjuratione: quæ fides labefactabatur à conjuratis, qui spe novarum tabularum patriæ bellum inferebant. ABRAM.

50. *Fœdere obstricti*] Fœderis quod meo sanguine in pactione provinciarum iceratis, religione devincti. IDEM.

lamitatem esse non duco: sed, si quid mihi potest à republicâ esse sejunctum, quod vix potest; privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendámque fortunam.

Atque, ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrùm tandem bono viro & sapienti optabilius putas, sic exire à patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes execrarentur, malè precarentur, unam tibi illam viam & perpetuam esse vellent? Mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, justo præsertim & debito, quævis fuga potiùs, quàm ulla provincia, esset optatior.

15 Sed perge porrò. Nam, si illud meum turbulentissimum tempus profectionis, tuo tranquillissimo præstat; quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Jan. qui dies post obitum, occasúmque nostrum reipublicæ primus illuxit, frequentissimus senatus concursu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque una voce revocavit. Me idem senatus exteris nationibus, me legatis, magistratibúsque nostris, auctoritate suâ, consularibus literis, non, ut tu, Insuber, dicere ausus es, orbatum patriâ, sed ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem, conservatorem reipublicæ commendavit. Ad meam unius salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam salvam esse vellent, consulis voce & literis implorandum putavit. Mei capitis servandi causâ Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit. De mea salute P. Lentuli, præstantissimi viri atque optimi consulis, Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis, cæterorúmque principum, celeberrimæ, & gratissimæ conciones fuerunt. De me senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore, & ejus sententiæ principe, ut, si quis impedisset reditum meum, in

51. *De me, cùm omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, prætérque duos de lapide emptos tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus Cos.*] P. Clodii App. Claudius, sicut jam sæpe significavimus, fuit frater. Duos tribunos, de quibus ipsis sæpe jam diximus, quos de lapide emptos ait, quia mercede id faciebant, Sex. Attilium Serranum, & Q. Numerium

in hostium numero putaretur: iisque verbis ea de me senatûs auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentiùs, quàm mihi salus, restitutióque perscripta. De me, cùm omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem [51], à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, prætérque duos de lapide [52] emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententia: quem mecum eadem respublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi ac justissimi viri, sapientiâque, conjunxit..

Quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? Ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minùs adesset, satis justam excusationem esse visam: nullis comitiis unquam multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse: hoc certè video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos distributores, vos custodes fuisse tabularum: &, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis.

Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex 16
schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. Nam lege Cæsaris justissimâ, atque optimâ, populi liberi planè & verè erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te & collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaia, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. Habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido conscripserat. Ærarium exhauseras.

Quas res gessisti in imperio, exercitu, provinciâ consulari? Quas res gesserit quæro? qui ut venit, statim.... Nondum [53] commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas,

 non

merium significat. Asconius.

52. *De lapide emptos*] Pecunia corruptos à Clodio. Morem notavit emendi servos de lapide. Manut. Vide Turneb. Advers. X. 3.

53. *Statim... Nondum*] Orationem abrumpit sensu nondum absoluto. Elegans planè figura, quâ fit, ut ex tempore effusa, non domo allata fuisse videatur oratio. Abramus. Plura Grævius collegit exempla. Vide

non imperatas, non neces ſociorum, non cædem hoſpitum, non perfidiam, non immanitatem, non ſcelera prædico: mox, ſi videbitur, ut cum fure, ut cum ſacrilego, ut cum ſicario, diſputabo: nunc meam ſpoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris. Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad ſenatum literas miſerit? tantam verò provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præſertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut ſemper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, conſulari quidem nemo rediit, qui incolumis [54] fuerit, qui non triumpharit. Eſt hoc novum. Multo illud magis: appellatus eſt hic vulturius illius provinciæ (ſi diis placet [55]) imperator [56].

17 Ne tum quidem, Paule noſter, tabulas Romam cum laurea [57] mittere audebas? Miſi, inquit. Quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, poſtulavit? Nihil enim mea refert, utrùm tu, conſcientiâ oppreſſus ſcelerum tuorum, nihil unquam auſus ſis ſcribere ad eum ordinem, quem deſpexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdiderint, iidémque ſilentio

---

Vide in Verrem V. 26. Agrar. I 4. Pro Murena, 14. Vult autem Hieronymus Lagomarſinus hic lacunam eſſe, ac propè mathematica ratione demonſtrare aggreditur. Vide illius *ad Jacobum Facciolatum* epiſtolam, *quâ quid in M. T. Ciceronis contra L. Piſonem oratione interciderit, demonſtratur.* Prodiit Venetiis, anno 1734. OLIVETUS.

54. *Incolumis*] Qui rem proſperè geſſerit, inquit Manutius. Non arridet. Hæc enim dicit, ut Macedoniam ſegetem eſſe triumphorum oſtendat, adeò ut qui eam adminiſtrarit provinciam, ei ſit aut triumphandum, aut judicium ſubeundum, ut his verbis C. Antonium excipere videatur, qui non triumphavit ille quidem, ſed judicum ſententiâ damnatus eſt. *Incolumis* igitur idem eſt atque indemnatus. ABRAM. *Incolumis* nihil aliud hìc eſt, quàm dignitate illæſa imperator. Omnes, inquit, Proconſules qui ex Macedonia ſalva & integra exiſtimatione redierunt, triumpharunt, Pro Plancio: *Qui ne equeſtrem quidem ſplendidorem incolumem à calamitate judicii retinere potuit.* Si quis non incolumis rediret, poterat quidem accuſari, & damnari, ſed non poterat dici indemnatus. GRÆVIUS.

55. *Si Diis placet*] His verbis antiqui, rei de quâ loquebantur, indignitatem exprimebant. Livius libro 38. in oratione Manlii: *Ex decem legatis, ſi Diis placet, quod concilium diſpenſandæ, cohoneſtandæque victoriæ, Imperatoribus majores dederunt noſtri, adverſarios habeo.* Libro IV. in oratione Canuleii: *Quin etiam, ſi Diis placet, nefas eſſe aiunt conſulem plebeium fieri. Lucius Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conſcendere prohibent, coronam inſignem capiti detrahunt.* Florus libro IV: *Poſt Macedonas, ſi diis placet, Thraces rebellabant, ipſi quondam tributarii Macedonum.* ABRAM.

56. *Appellatus eſt hic vulturius illius provinciæ, ſi Diis placet, Imperator. Ne tum quidem, Paule noſter, tabellas cum laurea Romam mittere*

lentio suo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud scio, an malim, te videri nullo pudore fuisse in literis mittendis, an amicos tuos plus habuisse [58] & pudoris & consilii, quàm aut te videri pudentiorem [59] fuisse, quàm soles, aut tuum factum non esse condemnatum judicio amicorum.

Quòd si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusisses: quid tandem erat actum aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicæ? an obsessio militaris viæ [60]? an exercitûs nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilentiâ? Tu verò, qui ad senatum nihil scripseris: ut in urbe nequior inventus es, quàm Gabinius, sic in provincia paulo tamen, quàm ille, demissior. Nam ille gurges atque helluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriæ, cùm equites Romanos in provincia, cùm publicanos, nobiscum & voluntate & dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos famâ, vitâque privasset, cùm egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos: ausus est (quid enim

mittere audebas?] Confido vos intelligere, L. Paulum hunc significari, qui fuit pater naturalis Africani posterioris, quique de Macedonia, atque ultimo ejus de rege triumphavit. Macedoniam autem Piso, in quem hæc oratio est, obtinuit: propter quòd Paulum eum appellat: irridens eum, quòd ibi se non prosperè gessit. ASCON.

57. *Tabulas cum laurea*] Literas lauro mittebant involutas ad indicium victoriæ, ut ex sexcentis locis compertum est. Hanc porrò lauream in gremio Jovis Capitolini collocabant. Vide Plinium lib. XV. Historiæ naturalis cap. 30. & Plinium in Panegyrico cap. 8. IDEM.

58. *Et amicos tuos plus habuisse*] Qui hunc locum attentè legit, sic esse legendum, vel invitis libris omnibus, quemadmodum edidimus, judicabit: non, ut est in libris vulg. & aliis, *an amicos tuos*, &c. LAMB. Ego verò an delendum censeo, quod natum est ex principio voculæ sequentis *amicos*. GRÆV.

59. *Pudentiorem*] In literis non mittendis. Duas partes habet hæc sententia, priorem de missis à Pisone literis ad senatum, sed abditis consilio amicorum; posteriorem, de non missis, nec abditis. Prior habet Pisonis impudentiam, amicorum silentio condemnatam: posterior Pisonis conscientiam notat: qui cùm sciret à se consule senatus auctoritatem prorsus esse contemptam, scribere ad eum de re gesta, & supplicationis honorem postulare meritò non auderet: quod ejus factum amici non condemnarunt, nullis ab eo ad senatum literis acceptis. *Utrum*, inquit, *malim nescio.* Si literas misisti, impudentiam ostendisti: si non misisti, malè te de senatu meritum esse confiteris. MANUTIUS.

60. *An munitio Thessalonicæ? An obsessio militaris viæ?*] De utraque re vide Orat. de Prov. Cons.

ille non auderet?) à senatu supplicationem per literas postulare.

18 O dii immortales! túne etiam, atque adeò vos, geminæ voragines scopulíque reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cùm de me ea senatus-consulta absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinúmque omnium, quæ ego non modò optare nunquam auderem, sed cogitare non possem? vos autem sempiternas fœdissimæ turpitudinis notas subieritis?

An ego, si te & Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitiâ ex corporis vestri laceratione, quàm afficior ex infamia? Nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri, fortésque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii, Græci; quos utinam ita audires, ut erant audiendi! nunquam te in tot flagitia ingurgitasses. Verùm audis in præsepibus: audis in stupris: audis in cibo & vino. Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiam si in Phalaridis tauro [61] inclusus succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seséque ne tantulum quidem commoveri. Tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? Id, meâ sententiâ, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita & oppressa mens conscientiâ, bonorum omnium odium, nota justi senatûs, amissio dignitatis.

19 Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginenses, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo,

61. *In Phalaridis tauro*] Vide Tusc. II. cap. 7.

62. *Thyestea*] Thyestis contra Atreum fratrem. MANUT.

63. *Ut ait ille*] Ennius qui Thyestem tragœdiam scripsit. IDEM.

64. *M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem, gloria & laude vivit*] Fortasse quæratis, quem dicat Marcellum. Fuit autem nepos M. Marcelli ejus, qui bello Punico secundo Syracusas vicit, & quinque consulatus adeptus est. Hic autem Marcellus, de quo Cicero dicit, naufragio ad ipsam Africam periit, paulo ante cœptum bellum Punicum tertium. Idem, cùm statuas sibi ac patri, itémque avo poneret in monumentis avi sui ad Honoris

lo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsum & naufragum vidit. Fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ: supplicium autem est pœna peccati. Neque verò ego, si unquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyestea [62] ista execratio est, poetæ, vulgi animos, non sapientum, moventis:

Ut tu naufragio expulsus, uspiam saxis fixus asperis,
Evisceratus latere penderes, ut ait ille [63], *saxa spargens tabo*,
Sanie, sanguine atro. Non ferrem omnino moleste, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloriæ laude vivit [64]. In fortuna quadam est illa mors, non in pœna, putanda.

Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? Ecce, duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum conscientiâ scelerum & fraudum suarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maximè triumphalis, nullas sit ad senatum literas mittere ausus. Ex qua provincia modò vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, absens [65] imperator sit appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli justissimos triumphos vidimus: ex ea, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus.

Ab altero allatæ literæ, recitatæ, relatum ad senatum. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus eâ, qua nemo unquam, ignominiâ notaretur? ut senatus is, qui in eam jam beni-

---

noris & Virtutis ædem, subscripsit, *III. Marcelli novies Coss.* Fuerat autem avus quinquies, pater semel, ipse ter. Itaque neque mentitus, & apud imperitiores patris sui splendorem auxit. Asconius.

65. *Absens*] Meritò quærit Manutius, cur *absens* sit imperator appellatus? Non sanè hæc referri possunt ad confirmationem senatûs, qui, acceptis laureatis literis Imperatoris nomen & dignitatem Torquato ab exercitu victore impositum confirmarit. Sed quis Imperator unquam fuit, qui non hoc modo absens fuit appellatus Imperator? Igitur, quamvis reclamantibus libris, censeo cum Manutio legendum *ab senatu*. Nimirum senatus cognita cæde & strage hostium ex Torquati literis, in responsione ipsum salutarit imperatorem, quamvis hoc nomen ei à suo exercitu non fuerit datum. Græv.

benignitatis consuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam gesserint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum; hujus unius literis nuntiantibus non crederet? postulantibus denegaret?

20 His ego rebus pascor, his delector, his perfruor: quòd de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de teterrimis hostibus: quòd vos equites Romani, quòd cæteri ordines, quòd cuncta civitas odit: quòd nemo bonus, nemo denique civis est, qui modò se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat. Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus sum. Plura etiam acciderunt, quàm vellem. Nam, ut amitteretis exercitum, nunquam mehercule optavi. Illud etiam accidit præter optatum meum; sed valde ex voluntate. Mihi enim non venerat in mentem furorem & insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum. Me tamen fugerat, deorum immortalium has esse in impios & consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, Patres conscripti, ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat. Hæ sunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces.

Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste [66], aut Athamante [67] dementiorem putem, qui sis ausus primùm facere (nam id est caput) deinde paulo antè, Torquato, gravissimo & sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exerci-

66. *Oreste*] Clytemnestra Agamemnonem è Trojæ excidio redeuntem adulterii cum Ægistho perpetrati conscia occiderat. Eam patris ulciscendi causâ filius Orestes interemit; matris interemptæ umbram identidem ob ora se filii obtrusisse; & parricidam serpentibus & tædis ardentibus vexasse fabulantur. Æneid. IV. 471. ABRAM.

67. *Athamante*] Æoli filio, Thebarum rege, in eum furorem Junonis irâ compulso, ut filios occideret. Exstat apud Ovidium fabula, Met. lib. IV. MANUT.

68. *Cruentare*] Putas furere, esse cruentare suum corpus? Major est furor, in suam famam & salutem, quàm in suum corpus sævire. HOTOM.

69. *Tusculanum montem*] Villam in agro Tusculano, monti similiorem, quàm villæ: de qua in ea pro Sextio: *Villam ædificare in oculis omnium tantam, tugurium ut jam videatur esse illa villa, quam ipse tribunus pl. pictam olim in concionibus explicabat.* Non est

exercitum tranſportaſſes, ſine ullo milite reliquiſſe? Mitto de amiſſa maxima parte exercitûs. Sit hoc infelicitatis tuæ. Dimittendi verò exercitûs quam potes afferre cauſam? quam poteſtatem habuiſti? quam legem? quod ſenatus-conſultum? quod jus? quod exemplum? Quid eſt aliud furere, non cognoſcere homines, non cognoſcere leges, non ſenatum, non civitatem? Cruentare [68] corpus ſuum? major hæc eſt vitæ, famæ, ſalutis ſuæ vulneratio. Si familiam tuam dimiſiſſes, quod ad neminem, niſi ad ipſum te, pertineret, amici te tui conſtringendum putarent. Præſidium tu populi Romani, cuſtodiam provinciæ, injuſſu populi ſenatûſque dimiſiſſes, ſi tuæ mentis compos fuiſſes?

Ecce tibi alter, effusâ jam maximâ prædâ, quam ex fortu- 21
nis publicanorum, ex agris urbibúſque ſociorum exhauſerat, cùm partim ejus prædæ profundæ libidines devoraſſent, partim nova quædam & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tuſculanum [69] montem extruendum: cùm jam egeret; cùm illa ejus immenſa & intolerabilis ædificatio conſtitiſſet [70]; ſe ipſum [71], faſces ſuos, exercitum populi Romani, numen interdictúmque deorum immortalium [72], reſponſa ſacerdotum, auctoritatem ſenatûs, juſſa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit. Cùm fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio, periculóque emerat: his ſe tenere non potuit. Exercitum eduxit ex Syria. Quî licuit extra provinciam? Tribuit ſe mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Ægyptum venit: ſigna contulit cum Alexandrinis. Quando hoc

eſt contemnendus omnium ferè librorum veterum conſenſus. Habent enim, *Ad hunc Tuſculanum in monte montem exſtruendum.* Quo major in Gabinium quæritur invidia, qui in editiore colle, quem vocat montem, ſuam villam quaſi alterum montem exſtruxiſſet. MANUTIUS.

70. *Ædificatio conſtitiſſet*] Id eſt hæſiſſet, nec propter nimios ſumptus potuiſſet abſolvi. ABRAM.

71. *Se ipſum*] Hiſtoria narrat, Ptolemæum, Ægypti regem, pulſum à ſuis civibus propter ſcelera, reſtitutum à Gabinio Syriæ proconſule, auctoribus Cæſare & Pompeio, mercede decem millium talentorum: ut in orat. pro Poſtumo, & apud Suetonium. MANUT.

72. *Numen interdictúmque Deorum immortalium*] Quia Sibyllæ verſus Ægypti regem cum exercitu reſtitui vetabant. Lucanus, Dio. IDEM.

bellum, aut hic ordo, aut populus ſuſceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud expectamus à furore ejus, niſi ut ad ſenatum tantis de rebus geſtis literas mittat?

Hic ſi mentis eſſet ſuæ, niſi pœnas patriæ diiſque immortalibus eas, quæ graviſſimæ ſunt, furore atque inſaniâ penderet: auſus eſſet (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum ſua ſponte gerere, in regnum injuſſu populi aut ſenatûs accedere? quæ cùm plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majeſtatis, Julia de pecuniis repetundis, planiſſimè vetant: ſed hæc omitto. Ille ſi non acerrimè fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus amiciſſimus huic ordini, cùm & auctoritate ſenatûs, & ſorte haberet, interpoſita religione [73], ſine ulla dubitatione depoſuiſſet, eam ſibi aſciſcere, cùm etiam ſi religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & graviſſimæ legum pœnæ vetarent?

22 Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus; de reditu Gabinii omittamus: quem etſi ſibi ipſe præcidit [74], ego tamen os ut videam hominis [75], expecto. Tuum, ſi placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut à Brundiſio uſque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem. Neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effuſiones hominum ex oppidis? quid concurſum ex agris patrum familiâs cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui quaſi deorum immortalium feſti ac ſollemnes, ſunt adventu meo, reditúque celebrati?

Unus

73. *Interpoſi a religione*] Vide epiſt. ad Lentulum, *Fam.* I. 1.

74. *Sibi ipſe præcidit*] Effecit ipſe ſuis ſceleribus, ne redire poſſit. MANUT. Veritus pœnas legum majeſtatis & de pecuniis repetundis. HOTOMANUS.

75. *Os ut videam hominis*] Impudentiam ejus, qui redire audeat. MANUT.

76. *Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, quâ tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas; pontifices, conſules, prætores collocarunt, mihíque, quod ante me nemini, pecuniâ publicâ ædificandam domum cenſuerunt*] Hæc Cicero oratorio more, non hiſtorico, videtur poſuiſſe. Nam multis ætatibus ante Ciceronem nulli id contigiſſe verùm eſt. Nemini verò unquam anteà, videamus, ne parum cautè dicamus. Antiquis enim temporibus, pluribus idem contigit. Valerio Maximo, ut Antias tradidit, inter alios honores domus quoque publicè ædificata eſt in Palatio: cujus exitus, quo magis inſignis eſſet, in publicum verſus declinaretur, hoc eſt, extra privatum aperiretur.

Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, cùm senatum egressum vidi, populúmque Romanum universum; cùm mihi ipsa Roma propè convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. Quæ me ita accepit, ut non modò omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci, sed etiam mœnia ipsa viderentur; & tecta urbis, ac templa lætari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, quâ tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt, mihíque, quod ante me nemini, pecuniâ publicâ ædificandam domum censuerunt [76].

Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum, retulisti: qui primùm, quà veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula flexionésque quæsisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? nónne tibi nox erat pro die? non solitudo, pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipsam fœdavit adventus tuus.

O familiæ non dicam Calpurniæ, sed Calventiæ; neque hu- 23
jus urbis, sed Placentini municipii; neque paterni generis, sed
braccatæ [77] cognationis dedecus! quemadmodum venisti? quis

tetur. Varronem autem tradere, *M.* Valerio, quia sæpius vicerat, ædes in Palatio tributas, *L.* Higinius dicit in libro priore de viris claris: P. Valerio Volesi filio Publicolæ ædes publicas sub Velia, ubi nunc ædes Victoriæ est, populum ex lege, quam ipse tulerat, concessisse. Tradunt & Antiochi regis filio òbsidi domum publicè ædificatam, inter quos Ætticus in annalibus, quæ posteà dicitur Lucilii poëtæ fuisse. Varro quoque in lib. III. de vita populi Romani, quo loco refert, quàm gratus fuerit erga bene meritos, dicit, Mutini, quòd in Sicilia cum equitatu suo transierat ad nos, civitatem Romæ datam, ædésque, & pecuniam ex ærario. Videamus tamen, num ideo Cicero dicat sibi, quod anteà nulli, domum pecuniâ publicâ ex ærario ædificatam, quia illis aut locus publicè datus sit, aut domus quæ non fuerat eorum, neque propter illos publico sumptu ædificata. Ciceroni domus, quæ fuerat ipsius, & diruta atque incensa erat & consecrata, publico sumptu ædificata sit: quod novum & huic primo, & adhuc etiam soli contigit. Ascon.

77. *Braccatæ*] Sic dicta est Gallia, quod braccis uteretur, quas nos *Brayes* appellamus, Germani *B:ach*, vel *Broch*. Gallorum autem nomine Germanos plerumque veteres comprehendebant. Hotom.

tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit ad conservandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cùm te quidam non longè à porta cum lictoribus errantem visum esse narrabat. Scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras [78], cùm non longè abfuisses [79], adventu isto tuo domi fuisse otiosum.

Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint, qui dico venisse penè neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cùm vulgò essent & illo ipso, & multis antè diebus admoniti, & rogati. Togulæ lictoribus ad portam præstò fuerunt: quibus illi acceptis, sagula rejecerunt, & catervam imperatori suo novam præbuerunt. Sic iste, tanto exercitu, tantâ provinciâ, triennio pòst Macedonicus imperator, in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquam fuerit desertior. In quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. Cùm ego Cælimontanâ portâ introisse dixissem, sponsione me, ni Esquilinâ introisset, homo promptissimus lacessivit: quasi verò id aut ego scire debuerim, aut vestrûm quispiam audierit; aut ad rem pertineat, quâ tu portâ introieris, modò ne triumphali [80]: quae porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. Tu inventus es, qui consulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

24 At audistis, Patres conscripti, philosophi vocem. Negavit, se triumphi cupidum unquam fuisse. O scelus, ô pestis, ô labes! cùm extinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis consulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & salutem meam una mercede provinciæ: si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupidi-

78. *Quorum tu legatorum prælio Imperator appellatus eras*] In Vaticano codice scriptum est, *Quorum tu legatoruum opera in prælio Imperator appellatus eras.* FULV. URSINUS.

79. *Cùm non longè abfuisses*] Immissi negativam fide Pall. editionúmque vett. neotericæ abjecerant. GRUT. *Abfuisses* à loco nimirum prælii. GRÆVIUS.

80. *Triumphali*] Jocatur in ambiguo. Nam triumphalis porta Romæ erat, quâ procon-

cupiditate arsisse defendes? Saepe enim vidi, qui & mihi, & caeteris cupidiores provinciae viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem suam. Hoc modò D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. Neque enim quisquam potest exercitum cupere, apertéque petere, ut non praetexat cupiditatem triumphi.

Quòd si te senatus, populúsque Romanus aut non appetentem, aut etiam recusantem bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi atque demissi, justi triumphi honorem atque dignitatem contemnere. Nam, ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, ut omnes umbras etiam falsae gloriae consectari [81]: sic levis est animi, lucem splendorémque fugientis, justam gloriam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare. Cùm verò non modò non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso senatu, non modò nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit non eversae per te, sed perditae civitatis: cúmque omnium tuorum scelerum haec pactio extiterit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cùm exhauriebas aerarium: cùm orbabas Italiam juventute: cùm mare vastissimum hieme transibas: si triumphum contemnebas, quae te, praedo amentissime, nisi praedae ac rapinarum cupiditas tam caeca rapiebat?

Non est integrum Cn. Pompeio, consilio jam uti tuo. Erravit enim. Non gustarat istam tuam philosophiam. Ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. Quid est, quòd confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quàm in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontino [82], necessario meo, jam non est inte-

proconsules Macedonici triumphantes introibant, unde nomen: & eam, quâ introivit Piso, ideò negat esse triumphalem, quia consulari praeditus imperio ex Macedonia non triumphavit. MANUT.

81. *Ut omnes umbras etiam falsae gloriae consectari*] P. Manut. & Lamb. editio: *& omnes umbras etiam falsae gloriae*: sed invitis omnibus MSS. quamvis sententia omnino hanc particulam exigat. GRAEVIUS.

82. *Pontino*] Qui praetor Cicerone Cos. *Catilin.* III, 2.

integrum: religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! ô amentem Paulum! rusticum Marium! nullius consilii patres istorum amborum consulum, qui triumpharunt [83]!

Sed, quoniam præterita mutare non possumus, quid cessat
25 hic homullus, ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ, clarissimo & summo imperatori, genero suo [84]? Fertur ille vir, mihi crede, gloriâ: flagrat, ardet cupiditate justi & magni triumphi. Non didicit eadem ista, quæ tu. Mitte ad eum libellum. Sed jam, si ipse coràm congredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas, atque restinguas. Valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus & constans; apud indoctum eruditus; apud generum socer. Dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum [85] concinnus, perfectus, politus è schola: Quid est, Cæsar, quòd te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantoperè delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt, qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Non facies fidem scilicet, cùm hæc disputabis. Tibi enim & esse, & fuisse deos videbis [86] iratos.

Vertes te ad alteram scholam: differes de triumpho. Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? Inania sunt ista, mihi crede, delectamenta penè puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. Quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere; nihil quod referre

83. *O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paulum, rusticum Marium! Nullius consilii patres horum consulum, qui triumpharunt!*] Diximus, hanc orationem esse dictam Cn. Pompeio Magno II. M. Crasso II. Coss. Pompeii pater bello Italico de Picentibus, M. Crassi pater P. Crassus ante bellum Italicum de Hispanis triumphavit. ASCONIUS.

84. *Genero suo*] C. Cæsari, qui tunc in Gallia bellum gerebat. MANUTIUS.

85. *Ut es homo facetus, ad persuadendum*] *Factus* legit Ant. Augustinus; pro *facetus*. Et rectè, ut mihi quidem videtur: nam facetiæ non obtinent primas partes in persuadendo, ut eas ante omnia præponere debuerit. URSINUS.

86. *Videbis*] Lambiniana editio, *videbit*. Sensu optimo: Non persuadebis Cæsari, Deos non irasci; quos tibi & esse, & fuisse videbit iratos. OLIVETUS.

rè ad voluptatem corporis possis. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim: ipse cum hominibus quindecim malè vestitis ad portam Cœlimontanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo antè conduxerat; quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. Nummus interea mihi, Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, & manebit. Rationes ad ærarium retuli continuò, sicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui. Quas rationes si cognoris, intelliges, nemini plus, quàm mihi, literas profuisse. Ita enim sunt perscriptæ scitè, & literatè, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit, *Ratio quidem* [87] *hercle apparet, argentum* οἴχεται [88]. Hac tu oratione non dubito, quin illum jam adscendentem in currum possis revocare.

O tenebræ, ô lutum, ô sordes, ô paterni generis oblite, 26
materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quàm ut Mediolanensi [89] præcone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis propè scrutatus est Alpes: ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret. Eadem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit. Eorum neuter triumphavit, quòd alteri illum honorem collega, alteri mors ademit [90].

Irrisa

87. *Ratio quidem, &c.*] Hic Plauti versus est, è Trinummo, II. 4. 17. Ciceronem aliter scripsisse, quàm hæc habet editio, putabat P. Victorius, *Var. Lect.* XXIV. 5. Contra Victorium disserit M. A. Muretus, *Var. Lect.* IV. 19. IDEM.

88. Οἴχεται.] Periit, abiit, evanuit. Dictum, inquit Scipio Gentilis, eâ formâ, quâ Paulus Jurisconsultus dixit, *Pecuniam proficisci*, vel Ulpianus, *Pecunias ire, redire.* Cicero, in Verrem, lib. II. cap. 23. *Pecuniam, quâ viâ iverat, eâdem semitâ revertisse.* ANONYMUS.

89. *Mediolanensi*] Ejus avus Placentiæ quidem civis, at Mediolani præco fuerat. FERRATIUS.

90. *Eâdem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit. Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit*] Credo vos quærere, & quis hic Cotta, & quis ille collega Crassi fuerit. Fuit autem C. Cotta orator ille compar P. Sulpitii, qui est in dialogis Ciceronis de Oratore scriptis, qui, cùm decretus illi esset triumphus, mor-

Irrisa est abs te paulo antè M. Pisonis cupiditas triumphandi, à qua te longè dixisti abhorrere: qui, etiam si minùs magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quàm Piso [91], prudentior, quàm Cotta; abundantior consilio, ingenio, sapientiâ, quàm Crassus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt.

Quòd si reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, cùm bella aut parva, aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minimè fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. Neque verò contempsisti, licet sis Themista [92] sapientior, sed os tuum ferreum, senatûs convicio verberari noluisti. Jam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, & digressum meum, & absentiam, & reditum ita longè tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanáque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam, nobis, aut, ut veriùs dicam, cuiquam es infirmissimo, ac desperatissimo antelaturus?

27 Age, senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictorem, & perditorem non modò dignitatis, & auctoritatis,

---

mortuus est ante diem triumphi, cùm cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos in prælio acceperat, rescissa esset repentè. Crasso autem collega fuit Q. Scævola pontifex: qui cùm animadverteret, Crasso, propter summam ejus in rep. potentiam ac dignitatem, senatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitavit reipubl. magis quàm collegæ habere rationem: ac, ne fieret S. C. intercessit. Sed idem provinciam, cujus cupiditate plerique etiam boni viri delinquebant, deposuerat, ne sumptui esset ærario. Asconius.

91. *Irrisa est à te paulò ante M. Pisonis cupiditas triumphandi: à qua te longè dixisti abhorrere: qui etiam si minùs magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quàm Piso?*] Quis hic M. Piso fuerit, credo vos ignorare. Fuit autem, ut puto jam nos dixisse, Pupius Piso eisdem temporibus, quibus Cicero, sed tanto ætate major, ut adolescentulum Ciceronem pater ad eum deduceret, quòd in eo & antiquæ vitæ similitudo, & multæ erant literæ. Orator quoque melior, quàm frequentior, habitus est. Biennio tamen seriùs, quàm Cicero, consul fuit. Triumphavit pro consule de Hispanis, Q. Hortensio, Q. Metello Cretico Coss. ante Ciceronis consulatum. Idem.

tis, ſed omnino ordinis, ac hominis ſui: videre equites Romani non poſſunt, quo ex ordine vir & præſtantiſſimus & ornatiſſimus, L. Ælius eſt, te conſule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones & per ſervos de me egeras, contuliſti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu ſuperbiſſimè decreta & preces repudiaſti.

Fac hujus odii tanti, ac tam univerſi periculum, ſi audes. Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi, magnificentiſſimíque ludi, quales non modò nunquam fuerunt, ſed ne quomodo fieri quidem poſthac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari [93]. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? ubi ſunt veſtræ ſcholæ? Ne acclametur? ne id quidem eſt curare philoſophi. Manus tibi ne afferantur times. Dolor enim eſt malum, ut diſputas: exiſtimatio, dedecus, infamia, turpitudo, verba ſunt atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito: non audebit accedere ad ludos. Convivium publicum non dignitatis gratiâ inibit [94]: niſi fortè, ut cum P. Clodio, hoc eſt, cum amoribus ſuis, cœnet: ſed planè animi ſui cauſâ.

Ludos nobis idiotis relinquet. Solet enim in diſputationibus ſuis, oculorum & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. Nam, quòd vobis iſte tantummodò improbus, crudelis olim furunculus, nunc verò etiam rapax, quòd ſordidus, quòd contumax, quòd ſuperbus, quòd fallax, quòd perfidioſus, quòd impudens, quòd audax eſſe videatur: nihil ſcitote

92. *Themiſta*] Themiſta mulier fuit, Epicuri ætate, philoſophiæ Epicureæ dedita, Leontis, ſeu Leontei cujuſdam uxor, ad quam ſcripſit non ſemel Epicurus: ut refert Laertius. Hæc igitur hujus loci ſententia eſt: Quamvis tu Piſo, Themiſtâ, muliere Epicureis præceptis eruditâ, & perpolitâ, ſapientior ſis, hoc eſt, quamvis egregius ſis philoſophus, & mulierem Epicuream doctiſſimam, ac ſapientiſſimam Themiſtam, ſapientiâ ſuperes: non tamen triumphum contempſiſti, ſed ſenatûs convicium timuiſti, ſi triumphum poſtulares. Eſt autem jocus Ciceronis in Piſônem amarus, eum cum muliere Epicurea comparantis, & ejus ſapientiam, ſapientiæ muliebri anteponentis. LAMBINUS.

93. *Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi magnificentiſſimíque ludi: quales non modò numquam fuerunt, ſed ne quo modo quidem fieri poſthac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari*] Cn. Pompeii ludos ſignificat, quibus theatrum à ſe factum dedicavit, quibus ludis elephantorum pugnam primus omnium dedit in circo. ASCONIUS.

94. *Convivium publicum non dignitatis gratiâ inibit*] Quod Cn. Pompeius ad dedicationem ſui theatri publicè exhibebit, non inibit, ad honorandum Cn. Pompeium exhibitorem convivii. Dignitatis autem causâ dicitur iniri convivium, quia Senatores epulabantur ab aliis ordinibus ſeparati. ABRAM.

esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil posterius, nihil nequius. Luxuriam autem in isto nolite hanc [95] cogitare. Est enim quædam, quanquam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum, (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, sumptuosum. Toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere suos videatur, Placentini [96]: extructa mensa, non conchyliis, aut piscibus, sed multa carne subrancida. Servi sordidati ministrant: nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella: panis, & vinum à propola, atque de cupa. Græci stipati, quini in lectulis [97], sæpe plures; ipse solus. Bibitur usque eò, dum de solio ministretur [98]. Ubi galli cantum audivit, avum suum [99] revixisse putat: mensam tolli jubet.

28 Dicet aliquis, Unde tibi hæc nota sunt? Non mehercule, contumeliæ causâ describam quemquam, præsertim ingeniosum hominem, atque eruditum, cui generi ego esse iratus, ne si cupiam quidem, possum. Est quidam Græcus [100], qui cum isto vivit, homo, verè ut dicam, (sic enim cognovi) humanus [1], sed

95. *Hanc*] Ut vulgò homines luxuriosi esse solent, cum lautitia quadam, atque elegantia. FERRATIUS.

96. *Placentini*] Ex vili nimirum materia. Fuerat autem avus ejus Placentinus. Vide suprà. IDEM.

97. *Quini in lectis*] Cùm tres, aut summum quatuor solerent esse.

98. *Bibitur usque eò, dum de solio ministretur*] Gravius hoc loco *solium* putat esse lectum, vel sellam, ubi hospes Piso sederit solus, ut sit hic sensus: Bibitur, quamdiu hospes conviviis propinat. Sed neque commodus est hic sensus, neque verba eum patiuntur. Nam primò, hic sensus si esset, intemperantia in bibendo non appareret: deinde *usque eò dum* cum conjunctivo non potest significare *Quamdiu*. Si *solium* est à Ciceronis manu, putem esse *dolium*. Nam *solium* etiam in balneis est vasis genus, quod & *labrum* dicitur. Sed mihi placet Augustini emendatio, qui legebat, *de dolio*. Bibitur tamdiu, donec vinum defusum & vetustum non suppetat ampliùs; sed etiam vinum recens, *doliare*, ministretur. ERNEST.

99. *Avum suum*] Qui Gallus fuerat. Jocatur in ambigua vocabuli significatione. MANUTIUS.

100. *Est quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, verè ut dicam, sic enim cognovi, humanus, sed tamdiù, quamdiù cum aliis est, aut ipse secum*] Philodemum significat, qui fuit Epicureus illa ætate nobilissimus, cujus & poëmata sunt lasciva. ASCONIUS.

1. *Humanus*] Politiore literatura, & liberalibus studiis eruditus. Paulo pòst: *In hominum eruditissimorum & humanissimorum cœtu loquor*. Vide Gellium, lib. XIII. Noct. Attic. cap. 16. ABRAM.

2. *Quamdiù cum aliis*] Quàm cum Pisone: in ejus enim consuetudine ita se gerere cogitur, ut sui ipsius eruditionisque suæ oblitus esse videatur. IDEM.

3. *Jam tum*] Vel in adolescentia fronte & supercilio ita severus erat Piso, non modò ut hominibus, sed ut Diis ipsis iratus esse videretur. MANUT.

ſed tamdiu, quamdiu cum aliis [2] eſt, aut ipſe ſecum. Is cùm iſtum adoleſcentem jam tum [3] cum hac diis irata fronte vidiſſet, non fugit ejus amicitiam, cùm eſſet præſertim appetitus: dedit ſe in conſuetudinem, ſic ut proſus unà viveret, nec ferè ab iſto unquam diſcederet. Non apud indoctos, ſed, ut ego arbitror, in hominum eruditiſſimorum & humaniſſimorum cœtu loquor. Audiſtis profectò dici, philoſophos Epicureos omnes res, quæ ſunt homini expetendæ, voluptate metiri. Rectè, an ſecus, nihil ad nos: aut, ſi ad nos, nihil ad hoc tempus. Sed tamen lubricum [4] genus orationis, adoleſcenti non acriter intelligenti ſæpe præceps. Itaque admiſſarius [5] iſte, ſimulatque audivit, à philoſopho voluptatem tantoperè laudari, nihil expiſcatus eſt: ſic ſuos ſenſus voluptarios omnes incitavit, ſic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magiſtrum virtutis, ſed auctorem libidinis à ſe illum inventum arbitraretur. Græcus primò diſtinguere [6], atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iſte claudus [7] (quomodo aiunt) pilam retinere: quod acceperat, teſtificari; tabulas obſignare velle, Epicurum diſertum decernere [8]; & tamen dictum opinor, ſe nullum bonum intelli-

4. *Lubricum*] Lubricum ſuâ ſponte, quia voluptas duplex: animi, ex virtute; corporis, ex vitio; ſed adoleſcenti, propter ætatem incauto, non modò lubricum, verùm etiam ſæpe præceps: quia neutram voluptatem Epicurei philoſophi nominabant. MANUTIUS.

5. *Admiſſarius*] Tanquam equus, qui rationis expers, unam corporis voluptatem novit. Ideò, tanquam de equo, ſequitur, *adhinniit*. IDEM.

6. *Diſtinguere*] Cùm aliam eſſe corporis, aliam animi voluptatem oſtenderet. Qua de re lib. 1. de Finib.

7. *Claudus*] Proverbium in eos, qui, quæ à magiſtro audierunt, tenent, ſed neque rectè intelligunt, neque eo rectè uti poſſunt. Nam claudus in pilæ ludo, nihil poteſt niſi pilam ſibi traditam retinere, non eâ ex regulis ludi uti, propter eà quòd currere celeriter non poteſt. ERNESTUS.

8. *Epicurum diſertum decernere*] Eodem modo dixit, ut Prætores dicuntur decernere ingenuum, ſervum, aut filium. HOTOMAN. Antiqua ſcriptura, hoc loco mendoſa eſt. Vident omnes, opinor, divinatore aliquo ad hunc locum emendandum & explicandum opus eſſe. LAMBINUS. Carere locus vitio mihi non videtur. Idem fortaſſe alii ſentient: ſed legatur, *Et tandem dictum opinor:* lapſu facili & uſitato, propter ſimilitudinem literarum, eluetur, puto, ſi qua labes, maculave inſedit. Libri quidam veteres, *Eſt tamen dicit, ut opinor*, quod non ſatis placet. MANUT. Veſtigiis Faerni libri inſiſtens lego: *Epicurum diſertim dicere, & tamen dicit, ut opinor.* Verba Ciceronis verbis Piſonis interjecta locum obſcuraverunt. Ait Piſo, Epicurum diſertè dicere, extra voluptates corporis ſe nihil beatum reperire, & ei aſſentiens Cicero, *& tamen*, inquit, *hoc dicit Epicurus*, ut opinor. *Diſertim* corruptum in *diſertum*. GULIELMIUS. Sed cur rejicitur, quod non modo Faërnus in ſuo, ſed & Manutius in quatuor, *eſt tamen dicit, ut opinor.* Sic autem diſtinguendum: *eſt tamen. Dicit, ut opinor.* Eſt tamen, inquit Cicero, ſcilicet ita. Dicit Epicurus, ut opinor,

gere posse, demptis corporis voluptatibus. Quid multa? Græcus facilis & valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi Romani esse noluit.

29 Est autem hic, de quo loquor, non philosophiâ solùm, sed etiam literis, quod ferè cæteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porrò facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. In quo reprehendat eum licet, si qui volet, modò leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Græculum, ut assentatorem, ut poetam. Devenit, aut potiùs incidit in istum eodem deceptus supercilio Græcus, atque advena, quo tam sapiens & tanta civitas. Revocare se non poterat, familiaritate implicatus: & simul inconstantiæ famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes libidines, omnia stupra, omnia cœnarum conviviorúmque genera, adulteria denique ejus, delicatissimis versibus expresserit. In quibus, si quis velit, possit istius tanquam in speculo vitam intueri: ex quibus multa à multis lecta, & audita recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: & simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. Qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortunâ, fortasse austerior & gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam: si quidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur.

Sed idem casus illum [a] ignarum quid profiteretur, cùm se philosophum esse diceret, istius impurissimæ atque intemperantissimæ pecudis cœno & sordibus inquinavit: qui modò cùm res gestas consulatûs mei collaudasset; quæ quidem laudatio hominis

---

nor, voluptatem esse summum bonum. GRÆVIUS. Parenthesi hoc includo (*& tamen dicit, ut opinor*) atque in hunc modum intelligi posse arbitror. Etiamsi affirmet Piso, & quovis pignore contendat, *Epicurum disertim decernere, se nullum bonum intelligere posse demptis corporis voluptatibus*, tamen opinor ita dixisse Epicurum. Salsè, ni fallor, & argutè. Significat enim, Pisonem non eum esse, cui possit fides haberi. ANONYMUS.

a Lamb. *non ignarum*

9. *Non ulla tibi*] Dialogismo festivo & eleganti orationem illustrat. Piso, *Non ulla tibi invidia nocuit, sed versus tui.* Cicero: *Nimis magna pœna te Consule constituta est*

sive

minis turpissimi mihi ipsi erat penè turpis; *Non ulla tibi* [9], inquit, *invidia nocuit, sed versus tui.* Nimis magna pœna, te consule, constituta est, sive malo poetæ, sive libero. Scripsisti enim, *Cedant arma togæ.* Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio [10], quod, te consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, *Velitis, jubeatis, ut*, quòd M. Cicero versum fecerit, sed, *quòd vindicarit* [11].

Verùm tamen, quoniam te non Aristarchum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poetam armis persequare: scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, *Cedant arma togæ.* Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, literas doceam? non opus est verbis, sed fustibus. Non dixi hanc togam, quâ sum amictus; nec arma, scutum & gladium unius imperatoris: sed quòd pacis est insigne & otii, toga; contrà autem arma, tumultûs atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio concessurum. Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipsum, & agnoscet, neque te nihil sapere mirabitur. 30

At in illo altero, inquit, hæres, *Concedat laurea* b *laudi.* Immò mehercule, habeo tibi gratiam. Hærerem enim, nisi tu expedisses. Nam cùm tu timidus ac tremens tuis ipse furacissimis manibus detractam è cruentis facibus lauream ad portam Esquilinam abjecisti: indicasti, non modò amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse. Atque ista ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompeium inimicum mihi isto versu esse factum: ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi pernicies esse quæsita. Omitto,

sive malo poëtæ, sive libero. Piso: *Scripsisti enim versus, Cedant arma togæ.* Cicero: *Quid tum?* Piso: *Hæc res tibi fluctus illos excitavit.* Cicero: *At hoc nusquam,* &c. ABRAMUS.

10. *In illo elogio*] In lege Clodia, quæ ipsa fuit sepulcrum Reip.

11. *Quòd vindicarit*] Hoc verbo usum esse Clodium in lege, mihi non fit verisimile, sed eum potius dixisse crediderim, *Quod cives Romanos indicta causa condemnavit.* Cicero, ad suam laudem, verbo miriore usus est. MANUT.

b Lamb. Grut. *linguæ*

to, nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantùm potuissem, multis sæpe orationibus scriptísque decorassem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus: primò nónne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quòd si est commotus, ad perniciémne non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis popter versum fuisset?

31 Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? Complecteris amplissimos viros ad tuum, & Gabinii scelus, neque id occultè. Nam paulò antè dixisti, me cum iis confligere, quos despicerem: non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem. Quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quanquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompeius, multis obsistentibus ejus erga me studio atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modò incolumem, sed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit esse. Vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, [12] illius periculorum, nefariè fictæ, simul eorum, qui familiaritatis licentiâ, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer [13], omnésque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi planè suo stare judicio non liceret, cùm certi homines non studium ejus à me alienassent, sed auxilium retardassent. Nónne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multíque mortales oratum in Albanum, obsecratúmque venerant, ne meas fortunas desereret, cum reipublicæ salute conjunctas. Quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susci-

12. *Insidiarum mearum*] Cùm insidiari me Pompeio diceretis. MANUT. Vide *pro Domo*, cap. II.

13. *Excluderer*] Sermone ejus atque aditu prohiberer. IDEM.

ſuſciperetis, ut ad ſenatum referretis: ſe contra armatum tribunum plebis ſine conſilio publico decertare nolle: conſulibus ex ſenatus-conſulto rempublicam defendentibus, ſe arma ſumpturum. Ecquid infelix recordaris, quid reſponderis? in quo illi omnes quidem, ſed Torquatus præter cæteros, furebat contumaciâ reſponſi tui, te non eſſe tam fortem, quàm ipſe Torquatus in conſulatu fuiſſet, aut ego: nihil opus eſſe armis, nihil contentione: me poſſe iterum rempublicam ſervare, ſi ceſſiſſem: infinitam cædem fore, ſi reſtitiſſem: deinde ad extremum, neque ſe, neque generum [14], neque collegam ſuum, tribuno plebis defuturum. Hic tu, hoſtis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi, debere eſſe dicis?

Ego C. Cæſarem non eadem de republica ſenſiſſe, quæ me, 32
ſcio: ſed tamen, quod jam de eo, his audientibus, ſæpe dixi, me ille ſui totius conſulatus, eorúmque honorum, quos cum proximis communicavit, ſocium eſſe voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non ſum ego, propter nimiam fortaſſe conſtan*tiæ* cupiditatem, adductus ad cauſam: non poſtulabam, ut ei cariſſimus eſſem, cujus ego ne beneficiis quidem ſententiam meam tradidiſſem. Adducta res in certamen, te conſule, putabatur, utrùm, quæ ſuperiore anno ille geſſiſſet, manerent, an reſcinderentur. Quid loquar plura? ſi tantum ille in me eſſe uno roboris & virtutis putavit, ut ea, quæ ipſe geſſerat, conciderent, ſi ego reſtitiſſem: cur ei non ignoſcam, ſi antepoſuit ſuam ſalutem meæ?

Sed præterita omitto. Me ut Cn. Pompeius omnibus ſuis ſtudiis, laboribus, vitæ periculis complexus eſt, cùm municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo conſuli, auctori ſalutis meæ, frequens aſſideret, ſenatui ſententiam præſtaret, in concionibus non modò ſe defenſorem ſalutis meæ, ſed etiam ſupplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum poſſe intelligebat, mihi non inimicum eſſe cognorat, ſocium ſibi & adjutorem C. Cæſarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, ſed hoſtem; illis, quos deſcribis, non modò non iratum, ſed etiam amicum eſſe debere? quorum

14. *Generum*] C. Cæſarem.

rum alter, id quod meminero ſemper, æquè mihi fuit amicus, ac ſibi: alter, id quod obliviſcar aliquando, ſibi amicior, quàm mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamſi ferro inter ſe cominus decertarint, tamen illud contentionis odium ſimul cum ipſa pugna, armiſque ponant. Atque me ille odiſſe nunquam potuit, ne tum quidem, cùm diſſidebamus. Habet hoc virtus, (quam tu ne de facie quidem noſti) ut viros fortes ſpecies ejus, & pulchritudo etiam in hoſte poſita delectet.

33 Equidem dicam ex animo, Patres conſcripti, quod ſentio, & quod vobis audientibus ſæpe jam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Cæſar fuiſſet, ſed ſemper iratus: ſi aſpernaretur amicitiam meam, ſeſéque mihi implacabilem, inexpiabilémque [15] præberet, tamen ei, cùm tantas res geſſiſſet, gererétque quotidie, non amicus eſſe non poſſem. Cujus ego * imperio non Alpium vallum contra adſcenſum tranſgreſſionémque Gallorum, non Rheni foſſam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immaniſſimis gentibus objicio, & oppono. Perfecit ille, ut, ſi montes reſediſſent, amnes exaruiſſent, non naturæ præſidio, ſed victoriâ ſuâ, rebúſque géſtis Italiam munitam haberemus. Sed, cùm me expetat, diligat, omni laude dignum putet, tu me à tuis inimicitiis ad ſimultatem revocabis? Sic tuis ſceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? Quod quidem tu, qui bene noſſes conjunctionem meam & Cæſaris, eludebas [16], cùm à me trementibus omnino labris, ſed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quanquam, quod ad me aitinet:

Nunquam iſtam imminuam curam infitiando tibi [17]:

tamen eſt mihi conſiderandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantóque bello impedito, ego homo amiciſſimus, ſollicitu-

15. *Implacabilem inexpiabilémque*] Unde in P. Manutii & Gruteri, & cæteras, qui Gruterianam ſunt ſecuti, editiones, irrepſit *inexplicabilem*, quod revera in hoc loco explicari non poteſt, cum rectiſſimè & MSS. & edd. Victor. Lambini, aliorumque, *inexpiabilem*? Græviuſ. Joan. Aug. Erneſti, *inexpiabilem* repudiantis, malentiſque *inexplicabilem*, hæc animadverſio eſt: *Hoc de hominibus dici, qui ſe placari non ſinunt, non memini, nec credo.* Sed tamen in hac ipſa oratione cap. 7. dicit Ciceró: A me quidem etiam pœnas expetiſtis, quibus conjuratorum manes mortuorum *expiaretis*. Quid eſt iſtud *expiaretis*? Certè *placaretis*. Si ſe manes expiari non ſinant, erunt ergo, dicentúrque *inexpiabiles*: neque adeò eſt incredibile hoc poſſe de iis dici, qui ſe placari non ſinunt. Olivetus.

* Lamb. *imperium, non Alpium vallum, aſcenſui tranſgreſſioníque*

ſollicitudinis atque oneris imponam. Nec deſpero tamen, quanquam languet juventus, nec perinde, ac debebat, in laudis & gloriæ cupiditate verſatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver conſularibus ſpoliis nudare non nolint, præſertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita geſſeris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, niſi ejus [18], à quo miſſus eras, ſimillimus extitiſſes.

An verò tu parum putas inveſtigatas eſſe à nobis labes im- 34
perii tui, ſtragéſque provinciæ? quas quidem nos non veſtigiis [19] odorantes ingreſſus tuos, ſed totis volutationibus corporis, & cubilibus perſecuti ſumus. Notata à nobis ſunt & prima illa ſcelera in adventu, cùm acceptâ pecuniâ à Dyrrhachinis ob necem hoſpitis tui Platoris [20], ejus ipſius domum evertiſti, cujus ſanguinem addixeras, eúmque, ſervis ſymphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multúmque dubitantem confirmaſti, & Theſſalonicam fide tua venire juſſiſti: quem ne majorum quidem more ſupplicio affeciſti, cùm miſer ille ſecuribus *hoſpitis* ſui cervices ſubjicere geſtiret; ſed ei medico, quem tecum eduxeras, imperaſti, ut venas hominis incideret. Tum quidem tibi etiam acceſſio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes: quem necaſti verberibus, ſumma ſenectute confectum. Idémque tu Rabocentum, Beſſicæ gentis principem, cùm te trecentis talentis regi Cotto [21] vendidiſſes, ſecuri percuſſiſti: cùm ille ad te legatus in caſtra veniſſet, & tibi magna præſidia & auxilia, à Beſſis, peditum equitúmque polliceretur. Neque eum ſolùm, ſed etiam cæteros legatos, qui ſimul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidiſti. Denſeletis [22], quæ natio ſemper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sentium prætorem tutata eſt, nefarium bellum & crudele intuliſti: eiſque cùm fideliſ-

16. *Eludebas*] Non ſeriò me provocabas ad te accuſandum; ſciebas enim id me non facturum propter Cæſarem. Ferratius.

17. *Quanquam, quod ad me attinet, Nunquam iſtam imminuam curam inficiando tibi*] Propè notius eſt, quàm ut indicandum ſit, hunc verſum eſſe L. Accii poëtæ, & dici à Thyeſte in Atreo. Ascon.

18. *Ejus*] P. Clodii.

19. *Non veſtigiis*] Allegoria: Non per conjecturas tua ſcelera novimus, ſed ubi cubaveris, & volutatus fueris, ſcimus. Ferr.

20. *Platoris*] De Haruſp. Reſp. 16.

21. *Cotto*] Beſſorum regi. Hotom.

22. *Denſeletis*] Thraciæ populis.

fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedoniæ, vexatores ac perditores effecisti. Vectigalia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt; Thessalonicenses, cùm oppido desperassent, munire arcem coegerunt.

35 A te Jovis Urii fanum antiquissimum barbarorum, sanctissimúmque direptum est. Tua scelera dii immortales in nostros milites expiaverunt: qui cùm uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset; dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati atque socii nefario bello lacessiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva, scelerum & crudelitatis tuæ genus universum.

Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quæ maximè nota sunt, dicam. Nónne sestertiûm centies & octogies, quod, quasi vasarii nomine, in venditione mei capitis adscripseras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? nónne cùm CC. talenta tibi Apolloniatæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultrò Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem, debitoribus suis addixisti? nónne, hiberna cùm legato præfectóque tradidisses, evertisti miseras funditùs civitates: quæ non solùm bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudinésque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarii? si quidem potest

23. *Reorum pactiones*] Quas videlicet cum reis inierat Piso, & ab iis se mercede corrumpi permiserat, & *redemptiones*, quibus illi à Pisone incolumitatem suam redemerant. ABRAM.

24. *Libidinosissimas liberationes*] Quæ non fiunt secundum fas & æquum, sed pro partium studio, quia judex illi favet, & contra leges reum absolvit. Sic aliis in locis apud nostrum, *libidinosi judices*, *testes*, *libidinosæ sententiæ*. GRÆVIUS.

25. *Pellium nomine*] Prætextu pellium, ad loricas, clypeos, papiliones faciendos. Qua ratione tantum lucratus est, quantum pater fuerat antè lucratus. ABRAM.

26. *Per tuum servulum ordines assignatos*] Ordines assignare fuit Tribuni militum. Polybius, libro 6. Vide Lipsium cap. 1. lib. 2. de Militia. IDEM.

27. *Quid? stipendium, &c. mensis palàm propositis*] Stipendium pendebatur ex ærario: Piso ut illam pecuniam quam ex ærario stipendii nomine capiebat, in suum usum converteret, jubebat à civitatibus stipendium numerari. Factum amplificat à duobus. 1. Quòd non semel, sed per omnes annos id fecerit. 2. Quòd palàm, & mensis propositis in oculis totius provinciæ. ABRAM.

potest vi & metu extortum, honorarium nominari. Quod cùm peræquè omnes, tum acerbissimè Bœotii & Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. Unus tu dominus, unus æstimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuisti.

Quid ego rerum capitalium quæstiones, reorum pactiones [23], 36
redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes [24] proferam? Tantùm locum aliquem cùm mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, & quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cùm omni totius provinciæ pecore compulso, pellium nomine [25], omnem quæstum illum domesticum, paternúmque renovasti? Videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quæstu vestram domum, cùm pater armis faciendis tuus præfuisset. Quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcunque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis à te factam esse meministi?

Quid? centuriatus palàm venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos [26]? quid? stipendium militibus per omnes annos à civitatibus, mensis palàm propositis [27], esse numeratum? Quid illa in Pontum profectio [28], & conatus tuus? Quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedoniâ prætoriâ nuntiatâ [29], cùm tu non solùm, quòd tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, exsanguis & mortuus concidisti? Quid quæstor ædilitius rejectus [30]? præpositus legatorum tuo-

28. *Quid illa in Pontum profectio*] Res obscura est, & nullis antiquitatis impressa vestigiis. Videtur Piso pecuniis Barbarorum inhians, in Pontum incursionem fecisse, & inde fuisse expulsum: unde & *conatus* potiùs, quàm bellum illatum, nominatur. Id.

29. *Macedonia prætoria nuntiata*] Cùm tibi nuntiatum est, Macedoniam, quam proconsulari imperio tenebas, prætoriam esse factam: ut statim prætores anni illius in eam proficiscerentur. Eò pertinebat superior oratio de Provinciis Consularibus, patétque hoc ex loco de solo Pisone eam sententiam obtinuisse. HOTOM.

30. *Quid quæstor ædilitius rejectus? Præpositus legatorum tuorum optimus à te quisque violatus?*] Sic dedêre, antiquos secuti codices Gruterus, Grævius. Omnino facilioris est explicatûs id, quod Lambinus proposuit, atque utinam in aliqua vetere membrana invenisset: *Quid quæstor ædilitius rejectus, præpositus homo turpissimus, legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus?* Ediderant alii: *Quid prætor ædilitius rejectus, præpositus legatorum tuorum turpissimus, optimus abs te quisque violatus?* At accidit perincommodè, quòd *turpissimus* in nullo est veteri libro. Abesse debuerat quoque *præpositus*; liberè flueret oratio, quæ ad hanc vocem adhærescit. ANONYMUS.

tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti [31]? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo?

Quid, quòd tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctúque jacuisti? quòd populari illi sacerdoti [32] sexcentos ad bestias [33] amicos, sociósque misisti? Quid, quòd, cùm sustentare vix posses mœrorem tuum, dolorémque decessionis, Samothraciam te primùm, pòst inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus, & cum Autobulo, Athamante, & Timocle, formosis fratribus, contulisti? Quid, quòd, cùm inde te recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti [34], jacuisti mœrens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctúque venisti? qui cùm concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Berœam profugisti: quo in oppido cùm tibi ipse falsa, quòd Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset; quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate [35], innovasti?

37 Mitto aurum coronarium [36], quod te diutissimè torsit, cùm modò velles, modò nolles. Lex [37] enim generi tui & decerni, & accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu, acceptâ tamen, & devoratâ pecuniâ, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabulo tantùm pecuniarum, & genera mutabas [38]. Mitto diplomata [39] tota in provincia passim data: mitto numerum navium [40], summámque prædæ: mitto rationem exacti, imperatíque frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sancitum diligenter.

Æto-

31. *Tribuni militum non recepti*] Non admissi à te, qui à populo fuerant Tribuni militum constituti. Vide Lipsium, Dial. 9. lib. 2. ABRAM.

32. *Quòd populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos sociósque stipendiariósque misisti*] Manifestum est, P. Clodium significari. ASCONIUS. Vocem *stipendiariósque* alii non agnoscunt.

33. *Ad bestias*] Hoc est: Pro servis miserat socios, & amicos bestiis objiciendos in spectaculis. FERRAT.

34. *Quæ fuit uxor Exegisti*] Turnebus Adversar. XXI. 15. emendat *in villa Leucadiæ, quæ fuit uxoris Ægisthi*. GRUTERUS.

35. *Scelerate*] Ut edimus, ita ediderunt Gruterus & Grævius: alii *scelerate*, adverbium.

36. *Coronarium*] Vide Agrar. I. 4.

37. *Lex*] Julia de repetundis.

38. *Vocabula mutabas*] Non dicebas, auri coronarii nomine accepta, sed aliis quibusdam nominibus, tua furta obtegentibus. MANUT.

Ætoliam, quæ procul à barbaris disjuncta gentibus in sinu pacis posita, medio ferè Græciæ gremio continetur, (ô pœna, ô furia sociorum!) decedens, miseram perdidisti. Arsinoen, Stratum, Naupactum, ut modò tute indicasti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. Quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum[41], atque Dolopum demigrare, & aras, & focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cùm tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti[42]: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quàm numerum tuorum militum, reliquiásque cognoscere.

Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari, 38
imperióque videatis: Albucius[43], cùm in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est. Hic, cùm similem exitum spectaret, in Macedonia tropæa posuit: eáque, quæ bellicæ laudis, victoriǽque omnes gentes insignia & monumenta esse voluerunt, noster hic præposterus Imperator[44], amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ præsidio, & reliquis militibus orbatæ, ad sempiternum dedecus sui generis & nominis, funesta indicia constituit: idémque, ut esset, quod in basi tropæorum incidi inscribíque posset, Dyrrhachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paulò antè Torquato respondit beneficii causâ ab se esse dimissos. Quibus cùm juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiúmque vitavit, & ultimas

---

39. *Diplomata*] Literas patentes publico sigillo munitas. Nondum tamen liquet, quid hoc loco Tullius reprehendat, nisi si fortè Pisonis avaritiam obiter notat, qui ea diplomata vendiderit, quæ gratis dare debuisset. ABRAM.

40. *Navium*] Quas fœderatis civitatibus sine necessitate publica imperasti. IDEM.

41. *Agrinarum*] Turnebus, *Agrianum*. Vide Stephanum in Ἀγρίαι.

42. *Dimisisti*] Solutis sacramento militibus: quod non licebat sine senatûs auctoritate, vel populi jussu.

43. *Albucius*] De Prov. Consul. cap. 7.

44. *Præposterus Imperator*] Alii vocantur Imperatores, cùm hostes ceciderint: hic ordine præpostero dictus est Imperator, cæso ab hostibus ejus exercitu: adeóque statuam, quam sibi Dyrrachii poni voluit, non habuit suæ bellicæ virtutis monumentum, sed suorum flagitiorum indicium. FERRAT.

timas Adriani maris oras petivit. Cùm interim Dyrrachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, &, cùm latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem statuam, istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant. Sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

Quæ cùm ita sint, non dubito, quin, cùm hæc, quæ excellunt, me nosse videas; non existimes, mediam illam partem & turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. Nihil est, quòd me hortere [45]: nihil est, quòd invites. Admoneri me satis est. Admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quàm tu unquam arbitratus es, appropinquare.

39 Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata, quos posthac judices simus habituri [46]? Non æquè legetur quisquis voluerit: nec, quisquis noluerit, non legetur. Nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem conjicietur. Judices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cùm ita sit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipsa, & reipublicæ tempus aut me ipsum, quod nolim [47], aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur [48].

Equidem, ut paulò antè dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro & civi potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obti-

---

45. *Quòd me hortere*] Ut tibi nomen deferam. MANUT.

46. *Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata quos posthac judices simus habituri?*] Legem judiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus accusatus est Verres à Cicerone, tulit Aurelius Cotta prætor: quia communicata sunt judicia senatui, & equitibus Romanis, & tribunis ærariis. Rursus deinde Pompeius in consulatu secundo, quo hæc oratio dicta est, promulgavit, ut amplissimo ex censu, ex centuriis aliter quàm anteà, lecti judices, æquè tamen ex illis tribus ordinibus, res judicarent. ASCONIUS.

obtigit P. Rutilio: quod specimen habuit hæc civitas innocentiæ. Major mihi judicum, & reipublicæ pœna illa visa est, quàm Rutilii. L. Opimius ejectus est è patria, is, qui prætor & consul, maximis rempublicam periculis liberarat. Non in eo, cui facta est injuria, sed in iis, qui fecerunt, sceleris ac conscientiæ pœna permansit [49]. At contrà bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciæ, cùm stuprum Bonæ deæ pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, pari scelere adstrictos arbitraretur?

An ego expectem, dum de te quinque & septuaginta tabel- 40
læ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum, judicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? Omnes memoriam consulatûs tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen à republica detestantur. Legati, qui unà fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaia exhausta: Thessalia vexata: laceratæ Athenæ: Dyrrhachium, & Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini, & Bullienses illusi: Epirus excisa: Locri, Phocii, Bœotii, exusti: Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanúmque gens, vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætolia amissa: Dolopes, finitimíque montani oppidis atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, solum, suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem, venisse senserunt.

Ad horum omnium judicia tot, atque tanta, domesticum judi-

47. *Quod nolim*] Propter Cæsarem socerum tuum, mihi amicissimum. IDEM.

48. *Dehortabitur*] Fortasse reipublicæ tempora dissuadebunt. HOTOM.

49. *L. Opimius ejectus patriâ est, is, qui & prætor, & consul maximis periculis rempublicam liberarat, non in eo, cui facta injuria est, sed in eis, qui fecerunt, sceleris & conscientiæ pœnæ permansit*] Notum est, Opimium in prætura Fregellas cepisse: quo pacto visus est cæteros quoque nominis Latini socios malè animatos repressisse: eundémque in consulatu Fulvium Flaccum consularem, & C. Gracchum tribunitium oppressisse, ob quam invidiam posteà judicio circumventus est, & in exilium actus. ASCONIUS.

judicium accessit sententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum è provincia literæ, nulla ex trinis æstivis gratulatio [50], nulla triumphi mentio: non modò quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte & seminario triumphorum, cùm arida folia laureæ retulisses, cùm ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te *fecisse videri* [51], pronuntiavisti. Qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus, triumphísque provincia? Sin autem aliquid sperare volueras, si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropæa, plena dedecoris & risûs, te commentatum esse declarant: quis te miserior, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, à te bene rempublicam esse gestam, neque præsens dicere ausus es?

41 An tu mihi, cui semper ita persuasum fuerit, non eventis, sed factis, cujusque fortunam ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum judicum, sed in sententiis omnium civium, famam nostram, fortunámque pendêre? Te indemnatum videri putas, quem socii, quem fœderati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipsum oderit, qui metuat omnes, qui suam causam nemini committere audeat, qui seipsum condemnet?

Nunquam ego sanguinem expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod posset esse improbis & probis commune, supplicium legis ac judicii, sed abjectum, contemptum, despectum à cæteris, à te ipso desperatum & relictum: circumspectantem omnia:

50. *Nulla ex trinis æstivis gratulatio*] Supplicatio Diis decreta in gratiarum actionem: æstivorum autem meminit quòd æstas sit accommodatior rebus gerendis. Abram.

51. *Fecisse videri*] Judicum formula, cùm reum damnabant.

omnia: quidquid increpuiſſet, pertimeſcentem: diffidentem tuis rebus: ſine voce, ſine libertate, ſine auctoritate, ſine ulla ſpecie conſulari: horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui. Vidi. Quare, ſi tibi evenerit, quod metuis, ne accidat: equidem non moleſtè feram. Sin id tardius fortè fiet, fruar tamen tua indignitate; nec minùs libenter metuentem videbo, ne reus fias, quàm reum: nec minùs lætabor, cùm te ſemper ſordidum, quàm ſi pauliſper ſordidatum viderem [51].

51. *Nec minùs lætabor, cùm te ſemper ſordidum, quàm ſi pauliſper ſordidatum viderem*] *Sordidum* dixit, vilem & abjectum, & ſine ullo vitæ nitore ac lautitiâ vitam agentem. *Sordidatum* autem intellexit, accuſatum & reum. BUDÆUS. Reos accedere ad judicium ſordidatos nemo non novit. FERRAT.

PRO
T. ANNIO MILONE.
ORATIO XXXVIII.

Hanc dixit Cn. Pompeio III *conſule, a. d.* VI. *Idus April. Quod judicium cùm ageretur, exercitum in foro & omnibus in templis, quæ circum forum ſunt, collocatum à Cn. Pompeio fuiſſe, non tantùm ex oratione, & annalibus, ſed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inſcribitur* De optimo genere oratorum. ASCONIUS.

ARGUMENTUM.

Annius Milo, & P. Plautius Hypſæus, & Q. Metellus Scipio conſulatum petierunt, non ſolùm largitione palàm profuſa, ſed etiam factionibus armatorum ſuccincti. Miloni, & Clodio ſummæ erant inimicitiæ, quòd & Milo Ciceronis erat amiciſſimus,

 in

in reducendóque eo enixè operam reip. dederat, & P. Clodius restituto Ciceroni erat infestissimus, ideóque summè studebat Hypsæo, & Scipioni contra Milonem. Ac sæpe inter se Milo & Clodius cum suis factionibus Romæ depugnaverant: & erat uterque audaciâ par: sed Milo pro melioribus partibus stabat. Præterea in eundem annum consulatum Milo, Clodius præturam petebat: quam debilem futuram consule Milone intelligebat. Deinde cùm diù tracta essent comitia consularia, perficíque ob eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent, & ob id mense Januario nulli dum neque consules, neque prætores essent; traheretúrque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimùm comitia confici vellet, conficerétque cum bonorum studiis, qui obsistebant Clodio, tum etiam populi, propter effusas largitiones, impensas quoque ludorum scenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudisse eum Cicero significat: competitores verò ejus trahere vellent, ideóque Pompeius gener Scipionis, & T. Munatius tribunus pl. referri ad senatum de patriciis convocandis, qui Interregem proderent, non essent passi, cùm Interregem prodere moris esset. A. d. XIII. *Kal. Feb.* (*acta etenim magis sequenda, & ipsam orationem, quæ actis congruit, puto, quàm Fenestellam, qui a. d.* XIIII. *Kal. Feb. tradit*) *Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, & ibi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum postera die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Aricia; propè eum locum, in quo Bonæ Deæ sacellum est. Erat autem allocutus decuriones Aricinorum. Vehebatur Clodius equo. Servi* XXX. *ferè expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti sequebantur. Erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus C. Cassinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehebatur, cum uxore Fausta filia L. Syllæ dictatoris, & M. Fusio familiari suo. Sequebatur eos magnum servorum agmen: inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus, & Birria. Hi in ultimo agmine tardiùs euntes, cum servis P. Clodii rixam commiserunt. Ad quem tumultum cùm respexisset Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphæâ trajecit. Inde cùm orta esset pugna, plures Miloniani accurrerunt.*

runt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus est. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, cùm sibi periculosius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiso autem magnum solatium esset habiturus, etiam si subeunda esset pœna, exturbari tabernam jussit. Fuit antesignanus servorum ejus M. Fustenus. Atque ita Clodius latens extractus est, multísque vulneribus confectus. Cadaver ejus in via relictum, quia servi Clodii aut occisi erant, aut graviter saucii latebant. Sex. Tedius senator, qui fortè ex rure in urbem revertebatur, sustulit, & lecticâ suâ Romam ferri jussit. Ipse rursus eodem, unde venerat, gressum recepit. Perlatum est corpus Clodii ante primam noctis horam: infimæque plebis & servorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domûs positum circumstetit. Augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quæ cum effusa lamentatione vulnera ejus ostendebat. Major posterâ die, luce primâ, multitudo ejusdem generis confluxit, compluréque noti homines elisi sunt, inter quos C. Vibienus senator. Erat domus Clodii, ante paucos menses empta de M. Scauro, in Palatio. Eòdem Munatius Plancus frater L. Planci oratoris, & Q. Pompeius Rufus Syllæ dictatoris ex filia nepos, tribuni p. accurrerunt: eísque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum calceatum, sicut in lecto erat positum, ut vulnera videri possent, in forum detulit, & in Rostris posuit. Ibi pro concione Plancus, & Pompeius, qui competitoribus Milonis studebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus, duce Sex. Clodio scriba, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavítque subselliis, & tribunalibus, & mensis, & codicibus librariorum. Quo igne & ipsa quoque curia flagravit, & item Porcia basilica, quæ erat ei juncta, ambusta est. Domum quoque M. Lepidi interregis, (is enim magistratus curulis erat creatus) & absentis Milonis, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit. Deinde sagittis repulsa est. Tum fasces ex lecto Libitinæ raptos attulit ad domum Scipionis & Hypsæi; deinde ad hortos Cn. Pompeii, clamitans eum modò consulem, modò dictatorem. Incendium curiæ majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quàm interfectio Clodii. Itaque Milo, quem opinio fuerat ivisse in voluntarium exilium, invidiâ adversariorum recreatus, nocte eâ redierat Romam, quâ incensa erat curia, petebátque nihilo dete-

riis consulatum, apertè quoque tributim in singulos millia assium dederat. Concionem etiam ei post aliquot dies dedit M. Celius tribunus pl. & Manilius Canianus ejus collega, ipsiúsque causam etiam ad populum probabant. Dicebant utrique, Miloni à Clodio factas esse insidias. Fiebant interea alii ex aliis Interreges, qui comitia consularia, propter eorum candidatorum tumultus & easdem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C. ut Interrex & tribuni pl. & Cn. Pompeius, qui pro Consule ad urbem erat, viderent ne quid detrimenti resp. caperet: delectus autem Pompeius totâ Italiâ haberet. Qui cùm summa celeritate præsidium comparasset, postulaverunt apud eum familiam Milonis, item Faustæ uxoris ejus, exhibendam duo adolescentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii, & ob id illi patrui sui mortem, velut auctore fratre, persequebantur. Easdem Faustæ & Milonis familias postulaverunt duo Valerii, Nepos & Leo, & L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque familiam, & comitium ejus postulavit eodem tempore Celius: familiam Hypsæi, & Q. Metelli, Manilius Canianus ejus collega. Affuerunt Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Faustus Sylla. Verba pauca Q. Hortensius dixit, quæ sunt, liberos esse eos, qui pro servis postularentur: nam post recentem cædem manumiserat eos Milo sub hoc titulo, quòd caput suum ulti essent. Hæc agebantur mense intercalari: post diem trigesimum ferè, quàm erat Clodius occisus, Q. Metellus Scipio in senatu contra (a) *M. Cæpionem conquestus est, ac de cæde P. Clodii falsum esse dixit quod Milo sic se defenderet, & Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratiâ abiisse, profectum cum sex ac* XX. *servis: Milonem subitò post horam quartam, senatu misso, cum servis amplius* CCC *armatis obviam ei contendisse, & supra Bovillas inopinantem in itinere aggressum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas perlatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam à Milone: semianimem Clodium extractum, in via Appia occisum esse, annulúmque ejus ei morienti extractum: deinde*

(a) *M. Cæpionem*] Aut accipe de M. Bruto, qui Cæpio cognominatus est, ut epist. ad Att. lib. II, qui Milonem & ipse scripta oratione defendit: aut lege *M. Ciceronem*. Manut.

inde Milonem cùm sciret in Albano parvulum filium Clodii venisse ad villam; & cùm puer antè subtractus esset, de servo Alicore quæstionem ita habuisse, ut eum articulatim consecaret: villicum & duos præterea servos jugulasse: ex servis Clodii, qui dominum defenderint, undecim esse interfectos: Miloni duos solos saucios factos esse: ob quæ Milonem postero die XII *servos, qui ei maximè operam navassent, manumisisse, populóque tributim singula millia æris ad defendendos de se rumores dedisse. Milo misisse ad Cn. Pompeium dicebatur, quòd Hypsæo summè studebat, quòd fuerat ejus quæstor; desistere se petitione consulatûs, si ita ei videretur: Pompeium respondisse, nemini se neque petendi, neque desistendi auctorem esse, neque populi Romani potestatem, aut consilium, aut sententiam interpellaturum. Deinde per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egisse quoque dicebatur, ne se de hac re consulendo invidiâ oneraret. Inter hæc cùm crebresceret rumor, Cn. Pompeium creari dictatorem, neque opportunè aliter mala civitatis sedari posse: visum est optimatibus, tutius esse, eum consulem sine collega creari: & cùm tractata ea res esset in senatu, facto in M. Bibuli sententiam S. C. Pompeius ab interrege Ser. Sulpitio,* V. *Kal. Mart. mense intercalario, consul creatus est, statimque consulatum iniit. Deinde post diem tertium de legibus novis ferendis retulit: duas ex S. C. promulgavit. Alteram de vi, quâ nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Alteram de ambitu: pœnam graviorem, & formam judiciorum breviorem. Utraque enim lex priùs testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur. His legibus obsistere M. Celius tribunus pl. studiosissimus Milonis conatus est, quòd & privilegium diceret in Milonem ferri, & judicia præcipitari: & cùm pertinaciùs legem Celius vituperaret, eò processit iræ Pompeius, ut diceret, si coactus esset, armis se remp. defensurum: timebat autem Pompeius Milonem, seu timere se simulabat. Plerumque non domi suæ, sed in hortis manebat, idque ipsum in superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat: senatum quoque semel in porticu sua habuerat Pompeius, quòd diceret*

timere se adventum Milonis. Dein proximo senatu P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat. Postulaverat, ut femur nudaret: & ille sine mora tunicam levaverat. Tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi similia crimina esse quæ in Milonem dicerentur alia. Deinde Munatius Plancus tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. Is se dicebat, paritérque secum quatuor liberos homines iter facientes supervenisse, cùm Clodius occideretur, &, ob id cùm proclamassent, abreptos, & perductos in villam Milonis, ibique per duos menses præclusos fuisse: eaque res, seu vera, seu falsa, magnam invidiam Miloni contraxerat. Iidémque Munatius & Pompeius tribuni pl. in Rostra produxerant triumvirum capitalem, eúmque interrogaverant, an Galatam Milonis servum cædes facientem deprehendisset. Ille dormientem in taberna pro fugitivo deprehensum, & ad se perductum esse responderat: denunciaverant tamen triumviro, ne servum remitteret. Sed postera die Celius tribunus pl. & Manilius Canianus collega ejus ereptum è domo triumviri servum Miloni reddiderunt. Etsi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero: tamen, quia ita compereram, putavi exponenda. Inter primos & Q. Pompeius, & C. Sallustius, & T. Munatius Plancus tribuni pl. inimicissimas conciones de Milone habebant; invidiosas etiam de Cicerone, qui Milonem tanto studio defenderet. Erátque maxima pars multitudinis infensa non solùm Miloni, sed ipsi etiam, propter invisum patrocinium, Ciceroni. Posteà Pompeius & Sallustius in suspicione fuerunt, in gratiam redisse cum Milone ac Cicerone Plancus autem infestissimè perstitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem instigavit: Pompeio autem suspectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompeiúsque ob ea sæpiùs querebatur, fieri sibi quoque insidias, & id palàm: ac majore manu se armabat. Dicturum quoque diem Ciceroni Plancus ostendebat: posteà autem Q. Pompeius idem minitatus erat. Tanta tamen constantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi à se alienatione, non Cn. Pompeii suspicionibus, non periculi futuri metu, si sibi dies ad populum diceretur, non armis, quæ palàm in Milonem sumpta erant, deterreri potuerit à defensione ejus, cùm posset omne

ne periculum suum & offensionem inimicæ multitudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeii animum, si paulum ex studio defensionis remisisset. Perlata deinde lege Pompeii, in qua id quoque scriptum erat, ut quæsitor suffragio populi ex iis, qui consules fuerant, crearetur, statim comitia habuit, creatúsque erat L. Domitius Ænobarbus quæsitor. Aliorum quoque judicum, qui de ea re judicarent, Pompeius tales proposuit, ut nunquam neque clariores viros, neque sanctiores propositos esse constaret. Post quod statim nova lege Milo postulatus à duobus Appiis Clodiis adolescentibus, iisdem, à quibus anteà familia ejus fuerat postulata, itémque de ambitu ab iisdem Appiis: & præterea de vi à Q. Petulcio, & L. Cornificio: de sodalitiis à P. Fulvio Nerato: postulatus autem erat & de sodalitiis, & de ambitu ea spe, quòd primum judicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec posteà responsurum. Divinatio de ambitu accusatorum facta est, quæsitore A. Torquato: atque ambo quæsitores, Torquatus & Domitius, pridiè Nonas Apr. reum adesse jusserunt. Quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati amicos misit. Ibi, postulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne priùs causam de ambitu diceret, quàm de vi judicium esset perfectum. Apud Domitium autem quæsitorem major Appius postulavit à Milone servos exhiberi numero IIII. *&* L, *& cùm ille negaret, eos, qui nominabantur, in sua potestate esse, Domitius ex sententia judicum pronunciavit, ut ex servorum eorum numero accusator quot vellet ederet. Citati deinde testes, secundùm legem, quæ, ut suprà diximus, jubebat,* ut priùs, quàm causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum judices consignarent, quartâ die adesse omnes in diem posterum juberentur, ac coram accusatore ac reo pilæ, in quibus nomina judicum inscripta essent, æquarentur: dein rursus posterâ die sortitio judicum fieret unius & LXXX. qui numerus cùm forte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet, reúsque eodem die illo judicaretur: priùs autem quàm sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem reus rejiceret, ita ut numerus judicum relinqueretur, qui sententias ferrent, quinquaginta & unus. *Primo die datus erat in Milonem testis Cassinius Scho-*

Schola, qui se cum P. Clodio fuisse, cùm is occisus est, dixit: atrocitatémque rei factæ, quàm maximè potuit, auxit. Quem cùm interrogare M. Marcellus cœpisset, tanto tumultu Clodianæ multitudinis circumstantis exterritus est, ut vim ultimam timens in tribunal à Domitio reciperetur. Quam ob causam M. Marcellus, & ipse Milo à Domitio præsidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompeius ad ærarium, perturbatúsque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promisit, se postero die cum præsidio descensurum, ídque fecit: quare territi Clodiani, silentio verba testium per biduum audiri passi sunt. Interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, & Milo ipse. Multi ex iis, qui Bovillis habitabant, testimonium dixerunt de iis, quæ ibi facta erant, cauponem occisum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum esse. Virgines quoque Vestales dixerunt mulierem ignotam venisse ad se, quæ Milonis mandato votum solveret, quòd Clodius occisus esset. Ultimæ testimonium dixerunt Sempronia Tuditani filia, socrus P. Clodii, & uxor Fulvia, & fletu suo magnopere eos, qui adstabant, commoverunt. Dimisso circa horam decimam judicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus est, ut postero die frequens adesset, & elabi Milonem non pateretur, judiciúmque & dolorem suum ostenderet. Euntibus ad tabellam ferendam postero die judicibus, qui fuit judicii primus a. d. III. *Idus Aprilis, clausæ fuerunt tota urbe tabernæ: præsidia in foro & circa omnes fori aditus Pompeius disposuit: ipse pro ærario, ut pridiè, consedit, septus delectâ manu militum. Sortitio deinde judicum, ut primo die facta est. Pòst, tantum silentium toto foro fuit, quantum esse in aliquo foro posset. Tum intra horam secundam accusatores cœperunt dicere, Appius major, & M. Antonius, & P. Valerius Nepos. Usi sunt ex lege horis duabus. Respondit his unus M. Cicero. Et cùm quibusdam placuisset, ita defendi crimen, interfici Clodium, pro republica fuisse, quam formam M. Brutus secutus est in ea oratione, quam pro Milone composuit, & edidit, quamvis non egisset; Ciceroni id non placuit, quòd, non qui bono publico damnari, idem etiam occidi indemnatus posset. Itaque, cùm insidias Milonem Clodio fecisse posuissent accusatores, quia falsum id erat, (nam fortè illa rixa commissa fuerat) Cicero apprehendit, & contrà*

contrà Clodium Miloni fecisse insidias disputavit : eóque tota oratio ejus spectavit : sed ita constitit, ut diximus, neutrius consilio pugnatum esse eo die, verùm fortè occurrisse : ex ea rixa servorum ad eam cædem perventum. Notum tamen erat, utrumque mortem alteri sæpe minatum esse : & sicut suspectum Milonem major, quàm Clodii, familia faciebat, ita expeditior & paratior ad pugnam Clodianorum quàm Milonis fuerat. Cicero cùm inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, qui se continere ne metu quidem circumstantium militum potuerunt : itaque non eâ, quâ solitus erat, constantiâ dixit. Manet autem illa quoque excepta ejus oratio. Scripsit verò hanc, quam legimus, ita perfectè, ut jure prima haberi possit. ASCONIUS.

ETSI vereor, Judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimèque deceat, cùm T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quàm de sua, perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse; tamen hæc novi judicii nova forma [1] terret oculos, qui, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum requirunt. Non enim coronâ consessus vester cinctus est, ut solebat : non usitatâ frequentiâ stipati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata * sunt, non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro & in judicio, quanquam præsidiis salutaribus & necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem : cederem tempori, I

1. *Novi judicii nova forma*] Novum judicium dicebatur, quia erat extraordinarium, cùm ordinario in judicio secundùm leges & morem judiciorum Romanorum de hoc crimine esset quærendum à Prætore, qui quæstionem illo anno de vi sortitus erat. Nam extraordinaria judicia habebantur aut de crimine, de quo nulla lex erat, aut de crimine, quod atrocius existimabatur, quàm quod secundùm leges puniendum putabant, quale hoc fuit. Ideo Cicero queritur se novo judicio, hoc est, extraordinario fuisse perturbatum, & præterea novâ illius formâ propter præsidium militare. GRÆVIUS.

* Lamb. *sunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid*

ri, Judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeii, sapientissimi & justissimi viri, consilium: qui profectò nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare.

Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denuntiant: neque solùm, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modò defensioni meæ, verùm etiam silentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, & hujus exitum judicii expectantes, non cùm virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

2 Unum genus est adversum, infestúmque nobis [2], eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesterna etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor, si quis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamorésque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, Judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis & fortibus viris; si unquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit: si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis sæpe significassent, re & sententiis declararent: hoc profectò tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrùm nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus: an diù vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiámque recreemur.

Quid

2. *Unum genus est adversum infestúmque nobis, &c.*] Ita, ut in expositione argumenti diximus, Munatius Plancus pridiè pro concione populum adhortatus erat, ne pateretur elabi Milonem. Ascon.

Quid enim nobis duobus, Judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quòd semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio verò, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modò extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quanquam in hac causa, Judices, T. Annii tribunatu, rebúsque omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati, assignetis. Sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obsecrabo, obtestabórque vos, Judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, telísque, vitam ut impunè liceat defendere.

Sed, antequàm ad eam orationem venio, quæ est propria 3
nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ & in senatu sæpe ab inimicis, ab improbis sæpe jactata sunt, & in concione etiam paulò antè ab accusatoribus: ut * omni terrore sublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre possitis.

Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cùm sua manu sororem interfectam esse fateretur.

An est quisquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum; aut rectè, ac jure factum esse defendi? Nisi verò existimatis, dementem P.

* Vid. Man. Lamb. *omni errore*

Africanum fuisse, qui, cùm à C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiosè interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, Judices, non sine causa, etiam fictis fabulis, doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum [3], qui patris [4] ulciscendi causâ matrem necavisset, variatis hominum sententiis [5], non solum * divinâ, sed etiam sapientissimæ deæ sententiâ liberatum. Quòd si duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo modo; diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impunè voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus?

4 Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certè illud est non modò justum, verùm etiam necessarium, cùm vi vis illata defenditur. Pudicitiam cùm eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori verò, & latroni quæ potest afferri injusta nex?

Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, Judices, non scripta, sed nata lex [6]: quam non didicimus accepimus,

3. *Eum*] Orestem. MANUTIUS.

4. *Patris*] Agamemnonis, ab uxore Clytemnestra, & ejus adultero Ægistho interfecti. IDEM.

5. *Variatis hominum sententiis*] Areopagitarum, cùm alii factum ejus probarent, alii vituperarent: quod Minerva discrimen sustulit. IDEM.

* Vict *humanâ*

6. *Quæ non modò*] Dictio *modò* sententiæ nubeculam offundit. Itaque rescribit Gulielmius, *quæ non omnimodo*. Lambinus eam vocem delet. Et verò abest exemplari Basilicæ Coloniensis. Perstat tamen in Palatinis novem & Gruteriano. GRUT. *Non modò*, est *non modò non*, ut sæpe Cicero. Exempla colligit Muretus in Variis, & aliis. Cicero hinc argumentatur, esse cædem quandam licitam, quia cum telo esse concedat se defendendi causâ, non autem alium insidiis occidendi. GRÆVIUS. Hîc *non modò*, esse *non modò non*, nullus persuadebit mihi. Sanè in exemplis quæ collegit Muretus, *Var. Lect. X. 7*, post *non modò* sequitur vel *ne quidem*, vel *sed etiam*: quorum neutrum, aut quidpiam simile hîc esse potest. Ego totum hunc locum sic opinor posse intelligi. *Dat ipsa lex tacitè potestatem* occi-

pimus, legimus: verùm ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus: ut ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet: omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. Silent enim leges inter arma, nec ſe expectari jubent, cùm ei, qui expectare velit, antè injuſta pœna luenda ſit, quàm juſta repetenda.

Etſi perſapienter, & quodam modo tacitè, dat ipſa lex poteſtatem defendendi; quæ non modò [6] hominem occidi, ſed eſſe cum telo hominis occidendi causâ vetat: ut, cùm cauſa, non telum quæreretur; qui ſui defendendi causâ telo eſſet uſus, non hominis occidendi causâ habuiſſe telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in cauſa, Judices. Non enim dubito, quin probaturus ſim vobis defenſionem meam, ſi id memineritis, quod oblivíſci non poteſtis, inſidiatorem jure interfici poſſe.

Sequitur illud, quod à Milonis inimicis ſæpiſſime dicitur, cædem, in qua P. Clodius occiſus eſt, ſenatum judicaſſe contra rempublicam eſſe factam. Illam verò ſenatus non ſententiis ſuis ſolùm, ſed etiam ſtudiis comprobavit. Quoties enim eſt illa cauſa à nobis acta in ſenatu? quibus aſſenſionibus univerſi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentiſſimo ſenatu quatuor, ad ſummum quinque ſunt inventi, qui Milonis cauſam non probarent? Declarant hujus ambuſti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidioſè criminabatur [7], cùm diceret, ſenatum non

occidendi. Non enim in ea eſt tantùm modò caput id, quod *hominem occidit vetat*, *ſed* eſt alterum quoque, quod vetat *eſſe cum telo hominis occidendi causâ.* Cùm ergo quæritur, an quiſpiam contra legem fecerit; in quæſtionem non venit, telúmne habuerit, ſed quâ causâ habuerit. Si hominis occidendi causâ, fecit contra legem. Si telum habuit, ſi telo hominem occidit, *ſui defendendi causâ*, non fecit contra legem: non enim telum habuit *occidendi hominis causâ*, ſed *ſui defendendi.* Olivetus.

7. *Declarant hujus ambuſti tribuni pl. illæ intermortuæ conciones, quibus quotidiè meam potentiam invidioſè criminabatur*] T. Munatius Plancus, & Q. Pompeius Rufus tribuni pl. de quibus in argumento hujus orationis diximus, cùm contra Milonem Scipioni & Hypſæo ſtuderent, concionati ſunt eo ipſo tempore, plebémque in Milonem accenderunt, quo, propter Clodii corpus, curia incenſa eſt: nec priùs deſtiterunt, quàm flammâ ejus incendii fugati ſunt è concione. Erant enim tunc Roſtra non eo loco, quo nunc ſunt, ſed ad Comitium, propè juncta curiæ. Ob hoc T. Munatium ambuſtum Tribunum appellat. Fuit autem paratus ad dicendum. Ascon.

quod ſentiret, ſed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem ſi potentia eſt appellanda potiùs, quàm propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis cauſis auctoritas, aut propter officioſos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita ſanè, dummodò eâ nos utamur pro ſalute bonorum contra amentiam perditorum.

Hanc verò quæſtionem [8], etſi non eſt iniqua, nunquam tamen ſenatus conſtituendam putavit. Erant enim leges, erant quæſtiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum ſenatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæſtio conſtitueretur. Cujus enim de illo inceſto ſtupro judicium decernendi poteſtas ſenatui eſſet erepta: de ejus interitu quis poteſt credere ſenatum judicium novum conſtituendum putaſſe? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra rempublicam ſenatus factam eſſe decrevit [9]? Quia nulla vis unquam eſt in libera civitate ſuſcepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim eſt illa defenſio contra vim unquam optanda: ſed nonnunquam eſt neceſſaria. Niſi verò aut ille dies, in quo Tib. Gracchus eſt cæſus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiam ſi è republica, rempublicam tamen non vulnerarunt.

Itaque

8. *Quæſtionem*] Novam, de qua Pompeius legem tulerat. Manut.

9. *Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra rempubl. ſenatus factam eſſe decrevit*] Poſt biduum medium quàm Clodius occiſus erat, interrex primus proditus eſt M. Æmilius Lepidus. Non fuit autem moris, ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberi. Sed Scipionis & Hypſæi factiones, quia recens invidia Milonis erat, cùm contra jus poſtularent, ut Interrex ad comitia conſulum creandorum deſcenderet, ídque ipſe non faceret, domum ejus per omnes interregni dies (fuerant autem ex more quinque) obſederunt, deinde, omni vi januâ expugnatâ, & imagines majorum dejecerunt, & lectulum adverſum uxoris ejus Corneliæ, cujus caſtitas pro exemplo habita eſt, fregerunt: itémque telas, quæ ex vetere more in atrio texebantur, diruerunt. Pòſtque supervenit Milonis manus & ipſa poſtulans comitia: cujus adventus fuit ſaluti Lepido: in ſe enim ipſæ converſæ ſunt factiones inimicæ, atque ita oppugnatio domus interregis omiſſa eſt. Idem.

10. *Quòd ſi per furioſum illum tribunum pl. ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet: novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodò extra ordinem quæreretur. Diviſa ſententia eſt poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas ſenatûs, empta interceſſione, ſublata eſt*] Quid ſit *dividere ſententiam*, ut enarrandum ſit, veſtra ætas, filii, facit. Cùm aliquis in dicenda ſententia duas pluréſve res complectitur: eæ ſi non omnes probantur, poſtulatur ut dividat, id eſt, ut de rebus ſingulis referatur. (Forſitan nunc hoc quoque velitis ſcire, qui fuerit, qui poſtulaverit, quod non ferat auditor.) Non eſt

ei,

Itaque ipſe ego decrevi, cùm cædem in Appia factam eſſe conſtaret, non eum, qui ſe defendiſſet, contra rempublicam feciſſe: ſed, cùm ineſſet in re vis, & inſidiæ; crimen judicio reſervavi, rem notavi. Quòd ſi per furioſum illum tribunum ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet, novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodò extra ordinem quæreretur. Diviſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas ſenatûs emptâ interceſſione ſublata eſt [10]. 6

At enim Cn. Pompeius [11] rogatione ſua, & de re, & de cauſa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia facta eſſet: in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur. Quid porrò quærendum eſt? Factúmne ſit? at conſtat. A quo? at patet [12]. Vidit, etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe. Quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum, qui fateretur: cùm videret nos fateri; neque quæri unquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem [13] hanc in judicando literam, quàm illam triſtem, dediſſet. Mihi verò Cn. Pompeius non modò nihil gravius contra Milonem judicaſſe, ſed etiam ſtatuiſſe viditur, quid vos in judicando ſpectare oporteret.

ei, qui hoc poſtulat, oratione longa utendum, ac ne conſurgendum quidem utique eſt: multi enim ſedentes hoc unum verbum pronunciant, *divide*: quod cùm auditum eſt, liberum ei, qui facit orationem, dividere. Sed ego, ut curioſiùs ætati veſtræ ſatisfaciam, acta etiam totius illius temporis perſecutus ſum; in quibus cognovi, pridiè Kal. Mart. S. C. eſſe factum, P. Clodii cædem, & incendium curiæ, & oppugnationem ædium M. Lepidi contra remp. factam: ultrà relatum in acta illo die nihil: poſtero die, id eſt, Kal. Mart. Munatium in concione expoſuiſſe populo, quæ pridiè acta erant in ſenatu: in qua concione hæc dixit ad verbum. Q. Hortensium dixiſſe *ut extra ordinem quæreretur: apud quæſitorem æſtimare futurum, ut, cùm puſillum eaſſet dulcedinis, largiter acerbitatis devoraret. Adverſus hominem ingenioſum ingenio uſi ſumus: invenimus Fuſium, qui diceret, divideret ſententiam. Reliqua parti ego & Salluſtius interceſſimus.* Hæc concio, ut puto, explicat, & quid ſenatus decernere voluerit, & quis diviſionem poſtulaverit, & quis interceſſerit, & cur. Illud vos meminiſſe non dubito, per Q. Fuſium illo quoque tempore, quo de inceſtu P. Clodii actum eſt, factum, ne à ſenatu aſperius decerneretur. Idem.

11. *At enim Cn. Pompeius*] Adverſariorum objectio. Eſto: Senatus de re tantummodò judicarit, cenſueritque Clodii cædem, cujuſcunque tandem ſcelere contigiſſet, eſſe contra rempublicam. At Cn. Pompeius, non ſolùm de re, ſed etiam de cauſa judicavit. Abram.

12. *Patet*] *Patet* proprium eſt in hac re verbum, pro liquet, patet. Vide Briſſonii formularum lib. V. Grævius.

13. *Salutarem*] A, quæ abſolvit. *Triſtem*, C. quæ condemnat. Manut.

ret. Nam qui non pœnam confeſſioni, ſed defenſionem dedit, is cauſam interitûs quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipſe profectò, quod ſua ſponte fecit, Publióne Clodio tribuendum putarit, an tempori.

7 Domi ſuæ nobiliſſimus vir, ſenatûs propugnator, atque, illis quidem temporibus, penè patronus, avunculus hujus noſtri judicis, fortiſſimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Druſus, occiſus eſt. Nihil de ejus morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta à ſenatu eſt. Quantum luctum in hac urbe fuiſſe à noſtris patribus accepimus, cùm P. Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſſet illata? quis tum non gemuit? quis non arſit dolore? quem immortalem, ſi fieri poſſet, omnes eſſe cuperent, ejus ne neceſſariam quidem expectatam eſſe mortem? Num igitur ulla quæſtio de Africani morte lata eſt? Certè nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obſcuri necantur. Interſit inter vitæ dignitatem ſummorum, atque infimorum: mors quidem illata per ſcelus iiſdem & pœnis teneatur, & legibus. Niſi fortè magis erit parricida, ſi quis conſularem patrem, quàm ſi quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum ſuorum ſit interfectus. Hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur. Perinde quaſi Appius ille Cæcus viam munierit, non quâ populus uteretur, ſed ubi impunè ſui poſteri latrocinarentur.

Itaque in eadem iſta Appia via, cùm ornatiſſimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidiſſet, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in ſuis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? Quæ cruentata anteà cæde honeſti atque innocentis viri ſilebatur, eadem nunc crebrò uſurpatur, poſteaquàm latronis & parricidæ ſanguine imbuta eſt.

Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta eſt confitenti ſica de manibus. Caruit foro poſteà Pompeius: caruit ſenatu: caruit publico. Januâ ſe, ac parietibus, non jure legum, judiciorúmque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? Atqui, ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certè hæc

in

in illa caufa fumma omnia fuerunt. Infidiator erat in foro collocatus, atque in veftibulo ipfo fenatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur falus civitatis: eo porrò reipublicæ tempore, quo fi unus ille occidiffet, non hæc folùm civitas, fed gentes omnes concidiffent. Nifi fortè, quia perfecta res non eft, non fuit punienda: perinde quafi exitus rerum, non hominum confilia legibus vindicentur. Minùs dolendum fuit re non perfecta, fed puniendum certè nihilo minùs. Quoties ipfe, Judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus fi me non mea, vel reipublicæ fortuna fervaffet, quis tandem de interitu meo quæftionem tuliffet?

Sed ftulti fumus, qui Drufum, qui Africanum, Pompeium, 8
nofmetipfos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteft. Luget fenatus: mœret equefter ordo: tota civitas confecta fenio eft: fqualent municipia: afflictantur coloniæ; agri denique ipfi tam beneficum, tam falutarem, tam manfuetum civem defiderant. Non fuit ea caufa, Judices, profectò non fuit, cur fibi cenferet Pompeius quæftionem ferendam: fed homo fapiens, & alta, & divina quadam mente præditus, multa vidit; fuiffe fibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia fi etiam ipfe gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, fed illud maximè: quamvis atrociter ipfe tuliffet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentiffimis ordinibus ipfa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, fecrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir juftiffimus, neque in bonis viris legendis id affequi potuiffet, etiamfi cupiiffet. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non poffunt, propterea quòd confuetudines victûs non poffunt effe cum multis. Sed, fi quid poffumus, ex eo poffumus, quòd refpublica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille cùm optimos viros legeret, idque maximè ad fidem fuam pertinere arbitraretur, non potuit legere non ftudiofos mei.

Quòd verò te, L. Domiti, huic quæftioni præeffe maximè

 voluit,

voluit, nihil quæſivit aliud, niſi juſtitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut conſularem neceſſe eſſet [14]: credo, quòd principum munus eſſe ducebat, reſiſtere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex conſularibus te creavit potiſſimum. Dederas enim, quàm contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima [15].

9 Quamobrem, Judices, ut aliquando ad cauſam, criménque veniamus: ſi neque omnis confeſſio facti eſt inuſitata; neque de cauſa quidquam noſtra aliter, ac nos vellemus, à ſenatu judicatum eſt: & lator ipſe legis, cùm eſſet controverſia nulla facti, juris tamen diſceptationem eſſe voluit: & electi judices, & iſti præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſtè ſapientérque diſceptet: reliquum eſt, Judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, niſi uter utri inſidias fecerit. Quod quò faciliùs argumentis perſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo diligenter attendite.

P. Clodius cùm ſtatuiſſet omni ſcelere in prætura vexare rempublicam, viderétque ita tracta eſſe comitia [16] anno ſuperiore, ut non multos menſes præturam gerere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, ut cæteri, ſed & L. Paulum collegam effugere vellet, ſingulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: ſubitò reliquit annum ſuum, ſéque in annum proximum tranſtulit, non religione aliqua, ſed ut haberet, quod ipſe dicebat, ad præturam gerendam, hoc eſt, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum.

Occurrebat [17], mancam ac debilem præturam ſuam futuram, conſule Milone: eum porrò ſummo conſenſu populi Romani conſu-

14. *Ut conſularem neceſſe eſſet.*] Creari ſuffragiis populi, qui quæſtioni præeſſet. MAN.

15. *Dederas enim, quàm contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima*] Conſtantiam L. Domitii, quam in prætura præſtitit, ſignificat. Nam eo tempore, cùm Cn. Manlius tribunus pl. ſubnixus libertinorum & ſervorum manu, perditiſſimam legem ferret, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, ídque per tumultum ageret, & clivum Capitolinum obſideret, diſcuſſerat, perruperátque cœtum Domitius, ita ut multi Manlianorum interficerentur. Quo facto & plebem infimam offenderat, & ſenatûs magnam gratiam inierat. ASCON.

16. *Ita tracta eſſe comitia*] De die in diem dilata, adeò ut Conſules Domitius Calvinus, & Valerius Meſſala ſeptimo menſe vix tandem inierint Conſulatum: quod etiam in

consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores: sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus: se interponebat: [a] Collinam novam [18], [b] delectu perditissimorum civium, conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo, ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solùm sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palàm agere cœpit, & apertè dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriámque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minimè obscura. Etenim palàm dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. Quinetiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo: respondit, triduo illum, ad summum quatriduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit.

Interim cùm sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) 10
iter sollemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem [19] prodendum, quòd erat dictator Lanuvii Milo: Româ subitò ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempúsque voluisset, nunquam reliquisset.

in comitiis Prætoriis videtur contigisse: ut quinque menses ad summum gesserint præturam. Vide Dionem lib. XL. ABRAM.

17. *Occurrebat*] Erfurtensis optimè hic addit *ei*, quod vix sine sensus detrimento potest abesse. GRÆV.

a Vict. Man. Lamb. *coloniam*

18. *Collinam novam*] Horum verborum sententia aperta est: hoc enim significant, Clodium delectu civium perditissimorum habito, eos in certum numerum redegisse, ut nova tribus *Collina* (quam unam ex quatuor urbanis fuisse nemo est qui nesciat) efficeretur. Itaque nihil necesse est comminisci Coloniam, quam Clodius, si prætor factus esset, deducturus fuerit. FABRITIUS.

b Vict. Man. *delectum*

19. *Ad flaminem*] Junonis Sospitæ. *Prodendum*: Renunciandum, vel creandum. ABRAMUS.

Milo autem, cùm in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus dimiſſus eſt: domum venit: calceos & veſtimenta mutavit: pauliſper, dum ſe uxor, ut fit, comparat, commoratus eſt: deinde profectus eſt id temporis, cùm jam Clodius, ſi quidem eo die Romam venturus erat, redire potuiſſet. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus [20], ut ſolebat: ſine uxore [21], quod nunquam ferè: cùm hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparaſſet, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum, puerorúmque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus horâ ferè undecimâ, aut non multò ſecus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco ſuperiore impetum. Adverſi rhedarium occidunt. Cùm autem hic de rheda, rejectâ penulâ, deſiluiſſet, ſéque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus ſervos, qui pòſt erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum & præſenti fuerunt, partim occiſi ſunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino ſuccurrere prohiberentur, Milonémque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent, & ita eſſe putarent: fecerunt id ſervi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causâ, ſed ut factum eſt) neque imperante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet.

11 Hæc, ſicut expoſui, ita geſta ſunt, Judices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potiùs oppreſſa virtute audacia eſt. Nihil

20. *Nullis Græcis comitibus*] Romani proceres in familia ſua ſtudiorum causâ Græcos fovebant, Rhetores, Grammaticos, Medicos, Philoſophos, Poëtas, ut Lucullus Archiam poëtam ſuæ cohorti adſcripſerat. Vide orat. pro Archia, c. 3. Sic ille Græcus in Piſonis amicitiam receptus, quem deſcribit elegantiſſimè in Orat. in Piſonem. cap 28. Vide de Græcis comitibus Auguſti Suetonii in ejus vita cap. 89, & Tiberii in ejus vita cap. 56. Vide quoque Juvenalem Græculos hos lepidè deſcribentem, qui Romam veniebant, & omnes artes jactabant, Sat. III. v. 69. & ſeqq. GRÆV.

21. *Sine uxore*] Fulvia, quæ deinde nupſit Antonio: &, ut refert Dio lib. 47. allatum Ciceronis demortui caput conſputavit, linguam extraxit, acu crinali perforavit, antequàm in Roſtris poneretur. ABRAM.

22 *Itaque illud Caſſianum*, Cui bono fuerit, *in his perſonis valeat*] L. Caſſius fuit, ſicut jam ſæpe diximus, ſummæ vir ſeveritatis.

Nihil dico, quid respublica consecuta sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil sanè id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin unà rempublicam, vósque servaret. Si id jure non posset: nihil habeo quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum.

Quod si ita putasset: certè optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primùm petitum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrûm ita sentit: illud jam in judicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur: sed jure, an injuriâ: quod multis in causis sæpe quæsitum est. Insidias factas esse constat: & id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur latum est ut quæreretur. Ita & senatus rem, non hominem, notavit: & Pompeius de jure, non de facto, quæstionem tulit.

Num quid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? profectò nihil. Si hic illi: ut ne sit impune. Si 12
ille huic: tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum [22] *Cui bono fuerit* [23], in

 his

ritatis. Quoties quæsitor judicii alicujus esset, in quo quæreretur de homine occiso, suadebat, atque etiam præibat judicibus, (hoc quod Cicero nunc admonet) ut quæreretur, cui bono fuisset perire eum, de cujus morte quæreretur. Ob quam severitatem, quo tempore Sex. Peduceus tribunus pl. criminatus est, L. Metellum pont. max. totúmque collegium pontificum malè judicasse de incestu virginum Vestalium, quòd unam modò Æmiliam damnaverat, absolverat autem duas, Marciam & Liciniam, populus hunc Cassium creavit, qui de eisdem virginibus quæreret: ísque & utrasque eas, & prætereà complures alias, nimiâ etiam, ut existimatio est, asperitate usus, damnavit. ASCONIUS.

23. *Cui bono fuerit*] Non, ut vulgò in ore est omnibus, id significat, *ad quem usum?* Sed, cui homini res fuerit bono, seu emolumento? J. J. GRONOV. Observ. lib. IV. cap. 9.

his personis valeat. Etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modò ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certè, sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cùm tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: &, si vellent, fortasse vix possent, frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam.

An verò, Judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini, vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes reipublicæ) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse è domo, & ex mediis armis, turbâque nocturna, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum inde munus, ac instrumentum tribunatûs ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis [24], quibus tum solebat, cùm omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ [25].

13 Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multò crudeliùs etiam punitus es [26], quàm erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum jecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem [27] etsi necessariò fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti

24. *Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tunc solebat, cùm omnibus omnia minabatur. Movet me quippe lumen curiæ*] Hic est Sex. Clodius, quem in argumento hujus orationis diximus corpus Clodii in curiam attulisse, & ibi cremasse, eóque incenso curiam conflagrasse. Ideo lumen curiæ dicit. ASCONIUS. Fingit se arripere digressionis occasionem ex tempore, & ex Clodii oculorum conjectu: ne domo præmeditata proferre videatur. ABRAM.

25. *Movet me quippe lumen Curiæ*] Jocus in ambiguo. Innuit enim Curiæ incendium, cùm Sext. Clodium clarissimum Senatorem vocare videatur. IDEM.

psisti tuam, laudare non possum, irasci certè non debeo.

P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, possétque constringere. Eum Milonem esse cùm sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo rempublicam liberare?[a] At nunc P. Clodio[b] remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatûs, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modò igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni.

At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odisset, primùm defensorem salutis meæ; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremò etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, &, in homine injusto, quàm etiam justum?

Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudóque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, Judices? cùm mœrentibus vobis urbe cessi, judiciúmne timui? non servos, non 14

26. *Punitus es*] Ito, punivisti, figuratè: ut, *fabricatus est gladium*, pro, *fabricavit*. Quod utrumque Quintilianus, lib. IX. cap. 3. ad verborum figuras refert. MANUT.

27. *Quam rem*] Alii legunt, *quare etsi nefariè fecisti*. Et sanè vix apparet quæ necessitas incubuerit id faciendi, nisi si fortè dicamus Sextum populi tumultuantis insaniâ compulsum fuisse, ut & cadaver ejiceret, & Curiam incenderet. Vel sensus erit, *quam rem etsi P. Clodio, qui tibi erat necessarius, fecisti*. ABEAM.

a Vict. Man. Grut. *At non*, P. *Clodio*

b Vict. Man. Lamb. *mortuo*

non arma, non * vim? Quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi ei fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat; & mihi, Judices, in cauſa aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima [28], etiam judicium timendum fuit. Servorum, & egentium civium, & facinoroſorum armis meos cives, meis conſiliis, periculiſque ſervatos, pro me objici nolui.

Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen & ornamentum reipublicæ, penè interfici ſervorum manu, cùm mihi adeſſet: qua in turba C. Vibienus, ſenator, vir optimus, cum hoc cùm eſſet unà, ita eſt mulctatus, ut vitam amiſerit. Itaque quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompeio eſt [29]: hæc iſtam Appiam, monumentum ſui nominis, nece Papirii cruentavit [30]: hæc, hæc eadem longò intervallo converſa rurſus eſt in me: nuper quidem, ut ſcitis, me ad regiam penè confecit [31].

Quid

* Vict. Man. Lamb. *vim intentavit?* & omittunt, *judiciúmne timui?*

28. *Aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima*] Alii aliter legunt. Ferratius delet *nec*, & ſic interpretatur : „ Cauſa de Conjuratis *interfectis* videbatur mala, ſed erat „ cauſa ſenatûs, qui eos puniri voluerat. „ De Conjuratis *deprehenſis*, præclariſſima „ erat, & mea, qui deprehenderam. Neu„ tra in cauſa erat, quod timerem. Poteſt „ tamen, ni fallor, ſervari *nec*. Hoc enim totum ironicè dictum. OLIVETUS.

29. *Quando illius poſteà ſica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit, hæc intentata nobis eſt : huic ego objici vos pro me paſſus non ſum : hæc inſidiata Pompeio eſt*] Manifeſtum eſt pertinere ad id tempus, quo, poſt rogationem à P. Clodio in eum promulgatam, urbe ceſſit. Quare dicat, *Inſidiata Pompeio eſt*, fortaſſis quæratis : Piſone & Gabinio Coſſ. pulſo Cicerone in exilium, cùm III. Idus Sext. Pompeius in ſenatum venit, dicitur ſervo P. Clodii ſicam excidiſſe, eáque ad Gabinium conſulem delatâ, dictum eſt, ſervo imperatum à P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius ſtatim domum rediit : ex eo * domi tenus obſeſſus eſt etiam à liberto Clodii Damione, ut ex actis ejus temporis cognovi : in quibus XV. Kal. Sept. L. Novius tribunus pl. collega Clodii, cùm Damio adverſum Flavium prætorem appellaret tribunos, & tribuni de appellatione cognoſcerent, ita ſententiam dixit : Et hoc apparitore Publii Clodii vulneratus ſum : & hominibus armatis præſidiis diſpoſitis à republica remotus ſum. Cneus Pompeius obſeſſus eſt. Cùm appeller, non utar ejus exemplo quem vitupero : & judicium tollam, & reliqua de interceſſione. ASCONIUS.

30. *Hæc iſtam Appiam viam, monumentum nominis ſui, nece Papirii cruentavit*] Pompeius poſt triumphum Mithridaticum,

Tigra-

* *Domi tenus*] Fortaſſe, *domitenus*. Quid enim hoc eſt ſic disjunctum? At *domitenus* eſt is, qui ſe domi vel domo tenet, qui domum tenet & ſervat. Vox compoſita, ut *domiducus*, *domiporta*, *domiſeda*, &c. Vide Baſilii Fabri Theſaurum, verbo *Domus*. OLIVETUS.

Quid ſimile Milonis? cujus vis omnis hæc ſemper fuit, ne P. Clodius, cùm in judicium detrahi non poſſet, vi oppreſſam civitatem teneret. Quem ſi interficere voluiſſet, quantæ, quoties occaſiones, quàm præclaræ fuerunt? Potuítne, cùm domum ac deos penates ſuos, illo oppugnante, defenderet, jure ſe ulciſci? Potuítne, cive egregio & viro fortiſſimo, P. Sextio, collega ſuo, vulnerato? Potuítne, Q. Fabricio, viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulſo, crudeliſſima in foro cæde facta? Potuítne, L. Cæcilii, juſtiſſimi fortiſſimíque prætoris, oppugnata domo [32]? Potuítne illo die, cùm eſt lata lex de me? cùm totius Italiæ concurſus, quem mea ſalus concitarat, facti illius gloriam libens agnoviſſet: ut, etiam ſi id Milo feciſſet, cuncta civitas eam laudem pro ſua vindicaret?

Atqui erat id temporis clariſſimus & fortiſſimus conſul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor ſceleris illius, propugnator ſenatûs, defenſor veſtræ voluntatis, patronus illius publici con- 15

Tigranis filium in catenis depoſuerat apud Flavium ſenatorem: qui poſteà cùm eſſet prætor eodem anno, quo tribunus pl. Clodius, petit ab eo Clodius ſuper cœnam, ut Tigranem adduci juberet, ut eum videret. Adductum collocavit in convivium, dein Flavio non reddidit: Tigranem dimiſit, & habuit extra catenas, nec repetenti Pompeio reddidit: poſteà in navem depoſuit: & cùm profugeret, ille tempeſtate delatus eſt Antium. Illicò, ut deduceretur ad ſe, Clodius Sex. Clodium, de quo ſuprà dixi, miſit, qui eum reduceret. Flavius quoque re cognitâ ad diripiendum Tigranem profectus eſt. Ad quartum lapidem ab urbe pugna facta eſt: in qua multi ex utraque parte ceciderunt; plures tamen ex Flavii, inter quos & M. Papirius eques Romanus publicanus, familiaris Pompeio. Flavius ſine comite Romam vix perfugit. Asc.

31. *Hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me. Nuper quidem, ut ſcitis, me ad Regiam penè confecit*] Quo die periculum hoc adierit, ut Clodius eum ad Regiam penè confecerit, nuſquam planè inveni. Non tamen adducor, ut putem Ciceronem mentitum, præſertim cùm adjiciat, *ut ſcitis*. Sed videtur mihi loqui de eo die, quo conſulibus Domitio, & Meſſala, qui præceſſerant eum annum, cùm hæc oratio dicta eſt, inter candidatorum Hypſæi & Milonis manus in via Sacra pugnatum eſt, multíque ex Milonis ex improviſo ceciderunt. De cujus diei cæde & periculo ſuo ut putem loqui eum, facit & locus pugnæ; nam in Sacra via traditur commiſſa, in qua eſt Regia; & quòd affuerunt cum candidatis ſuffragatores, Milonis Cicero, Hypſæi Clodius. Idem.

32. *Potuítne L. Cæcilii, juſtiſſimi fortiſſimíque prætoris, oppugnata domo*] L. Cæcilius Rufus, de quo dicitur, prætor fuit P. Lentulo Spinthere, Q. Metello nepote Coſſ. quo anno Cicero reſtitutus eſt. Is cùm faceret ludos Apollinares, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, ut omnes, qui in theatro ſpectandi causâ conſederant, pellerentur. De oppugnata domo nuſquam adhuc legi. Pompeius tamen, cùm defenderet Milonem apud populum, de vi accuſante Clodio, obſtitit. Et legimus apud Tironem libertum Ciceronis in libro quarto de vita ejus, oppreſſum à Clodio L. Cæcilium prætorem. Idem.

ſenſûs, reſtitutor ſalutis meæ: ſeptem prætores, octo tribuni plebis, illius adverſarii, defenſores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditûs, illius hoſtis: cujus ſententiam ſenatus omnis de ſalute mea graviſſimam & ornatiſſimam ſecutus eſt: qui populum Romanum cohortatus eſt: qui, cùm de me decretum Capuæ fecit, ipſe, cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, ſignum dedit, ut ad me reſtituendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant deſiderio mei: quem qui tum interemiſſet, non de impunitate ejus, ſed de præmiis cogitaretur.

Tamen ſe Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accuſante P. Clodio, cùm in Cn. Pompeium pro Milone dicentem [33] impetus factus eſt: quæ tum non modò occaſio, ſed etiam cauſa illius opprimendi fuit? Nuper verò cùm M. Antonius [34] ſummam ſpem ſalutis bonis omnibus attuliſſet, graviſſimámque adoleſcens nobiliſſimus reipublicæ partem fortiſſimè ſuſcepiſſet, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? cùm ſe ille fugiens in ſcalarum tenebras abdidiſſet, magnum Miloni fuit conficere illam peſtem nullâ ſuâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloriâ? Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? cùm ille vi in ſepta [35] irruiſſet, gladios deſtringendos, lapides jaciendos curaſſet, deinde ſubitò, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute ſua libèret?

16 Quem igitur cum omnium gratiâ noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non eſt auſus: hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Præſertim, Judices, cùm honoris ampliſſimi contentio, & dies comitiorum ſubeſſet: quo quidem tempore (ſcio enim, quàm timi-

da

33. *Pompeium pro Milone dicentem*] Vide Epiſt. ad Q. Fratrem, II. 3. & Fam. I. 5.

34. *Cùm M. Antonius*] Difficile eſt expedire quam M. Antonius reipublicæ partem ſuſceperit: niſi ſi fortaſſe Clodio, *cùm Coloniam*, vel, ut alii malunt, *Collinam novam, delectum perditiſſimorum ſcriberet civium*, ut dictum eſt initio narrationis, ei ſe oppoſuit M. Antonius, cúmque jure & legibus huic delectum impedire non poſſet, ferro conatus eſt occidere. Vide Philipp. II. 9. ABRAM.

da sit ambitio, quantáque & quàm sollicita cupiditas consulatûs) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, sed etiam quæ obscurè cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam falsam, fictam, levem perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos, sensúsque civium: qui non modò improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in rectè factis sæpe fastidiunt.

Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus & facinus præ se ferens, & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quàm idem in Clodio non dubitandum, quin se ille, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, Judices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certè necessarii? an in Clodio? qui ita judicia, pœnámque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam sors dedit judices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quàm dixerat. Cùm ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos potestis dubitare, quid fecerit?

Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem 17
modò. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque antevertit. At quo die? quo, ut antè dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata [36]: quem diem ille, quam concionem, quos cla-

35. *Septa*] In comitiis repagula quædam erant tum in campo, tum in foro, quibus multitudo arcebatur. Suffragium autem laturi intromittebantur. Hotom.

36. *At quo die? Quo, ut antè dixi, fuit insanissima concio, ab ipsius mercenario tribuno pl. concitata*] Hoc significat, eo die, quo Clodius occisus est, concionatum esse mercenarium ejus Tribunum pl. Sunt autem concionati eo die, ut ex actis apparet, C. Salu-

clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solùm, sed etiam necessitas fuit.

Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit?

Primùm quæro, quî scire potuerit: quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillimè scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? Quæsierit sanè. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius, cognomento Schola, Interamnis, familiarissimus & idem comes P. Clodii: cujus jampridem testimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse [37]: sed subitò ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque Romam repentè constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii C. Clodius.

18 Videte, Judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primùm certè liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, Judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac sicarium abjecti

Salustius, & Q. Pompeius, utrique & inimici Milonis, & satis inquieti. Sed videtur mihi Q. Pompeium significari. Nam ejus seditiosior fuit concio. ASCON.

37. *Dixit C. Cassinius Interamnas, familiarissimus, & idem comes Clodii, P. Clodium illo die Albæ mansurum*] Fuit hic Cassinius, apud quem Clodius mansisse Interamnæ videri volebat, quâ nocte deprehensus est in Cæsaris domo, cùm ibi in operto virgines pro populo Romano sacra facerent. IDEM.

38. *Scitis, Judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio verò majoris alicujus. Me videlicet latronem & sicarium abjecti hominis & perditi describebant*] Q. Pompeius Rufus, & Sallustius tribuni fuerunt, quos significat. Hi enim primi de ea lege ferenda populum hortati sunt, & dixerunt, manu Milonis occisum esse Clodium, consilio verò majoris alicujus. IDEM.

abjecti homines & perditi describebant [38]. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse.

Nunc persequar cætera; nam occurrit illud: Igitur ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, si quidem exiturus ad cædem è villa non fuisset. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Româ proficiscens reliquerat morientem? Unà fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio; testamentum autem palàm fecerat, & illum heredem, & me scripserat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie horâ decimâ denique ei nuntiabatur?

Age, sit ita factum: quæ causa, cur Romam properaret? 19
cur in noctem se conjiceret? quid afferebat causa festinationis [39]? Quòd heres erat? Primùm erat nihil, cur properato opus esset: deinde: si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset; amitteret autem, si postridie manè Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit: sic Miloni, cùm insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum [40], atque expectandum fuit. Noctu invidioso & pleno latronum in loco occidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primùm ipse ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spo-

39. *Quid afferebat causa festinationis*] Si subscriberent libri, amplecterer lectionem, quam non Victorius solùm est amplexus, sed quam præ se fert Ascensiana, Cratandri, & Hervagiana, *Quid adferebat festinatio?* Quid adferebat emolumenti, aut utilitatis festinatio? *Causa* sæpissimè est prætextus. Hæc igitur erit sententia vulgatæ lectionis, *causa festinationis quid adferebat?* Prætextus iste Romam properanti quid tibi proderat? quem fructum ex illa festinatione capiebam? Sed vulgatam sanam esse non credo. GRÆV. Sic opinor posse emendari: *Quid afferebat causam festinationis?* ANONYMUS.

40. *Atque ut illi nocturnus adventus vitandus fuit, sic Miloni, cùm insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsistendum, &c.*] Via Appia est prope urbem monumentum Basili, qui locus latrociniis fuit perquàm infamis: quod ex aliis quoque multis intelligi potest. ASC.

liati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certè Aricià rediens, devertit Clodius ad Albanum. Quòd nisi sciret Milo [41], illum Ariciæ fuisse [42], suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. Cur neque antè occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quò ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, Judices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantùm in repellenda: mortem ab illo denuntiatam Miloni, & prædictam palàm; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potiùs alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Româ exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem expectandam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

20 Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò, Judices, etiam dubitandum, & diutiùs cogitandum est? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facilè mille hominum versabatur [43] valentium. Edito adversarii, atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob

41. *Quod nisi sciret Milo*] Legunt alii, *Quod ut sciret.* Libenter legerim, *Quidni, si sciret.* Ut vocem *diversurum* interrogationis nota subsequatur. Vel, quod magis arridet, *Quod, si sciret*, &c. ABRAM. Erfurtensis sane & Lambini vetus codex, *Quod ut sciret Milo*; quæ scriptura non est repudianda. *Ut* accipitur, ut sæpius *ut ut*, pro quamvis, licet. Quamvis id sciret Milo, &c. GRÆVIUS.

42. *Ariciæ fuisse*] Sensus est: Milo vel ignoravit discessisse Clodium Aricià, sicque non est profectus eo consilio, ut Aricià redeuntem interficeret: vel scivit, adeóque potuit suspicari, Clodium diversurum ad Albanum villam suam, quæ erat prope viam. Cur igitur non occurrit Clodio inter Ariciam & Albanum? FERR.

43. *Mille hominum versabatur*] Vide Gronovium, lib. I. de Sestertiis, cap. 10, ubi eruditè ostendit, *mille* non esse χιλιάδα, ut statuebant Gellius & Macrobius, nec mille

ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potiùs expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, Judices, ipsa: quæ semper valet plurimùm.

Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in rheda penulatus, unà sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minùs promptum ad pugnam, cùm penulâ irretitus, rhedâ impeditus, uxore penè constrictus esset? Videte nunc illum, primùm egredientem è villa, subitò; cur? vesperi; quid necesse est? tardè; qui convenit, id præsertim temporis? Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi [44] esse. Villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. Quid ergo erat moræ, & tergiversationis? Dum hic veniret, locum relinquere noluit.

Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis 21
comparate. Semper ille antea cum uxore: tum sine ea. Nunquam non in rheda: tum in equo. Comites Græculi, quocumque ibat, etiam cùm in castra Etrusca properabat [45]: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum à viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.

Nec

mille hominum dictum esse conjunctione substantivi cum substantivo, sed adjectivi cum substantivo, nec nominativi cum genitivo, sed duorum genitivorum; intelligi autem nominativum, *multitudo*, vel *numerus*, vel *manus*, ut integrè apud Maronem: *Sub quo mille manus juvenum*. GRÆVIUS.

44. *In Alsiensi*] Alsium oppidum fuit in Etruria, ut auctor est Plinius, libro III, cap. 5. in cujus territorio villam habuisse videtur Pompeius. ABRAM.

45. *Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cùm in castra Etrusca properabat*] Sæpe objicit Clodio Cicero, socium eum conjurationis Catilinæ fuisse. Quam rem nunc quoque reticens ostendit. Fuerat enim opinio, ut Catilina ex urbe profugerat in castra Manlii centurionis, qui tum in Etruria ad Fæsulas exercitum ei comparabat, Clodium subsequi eum voluisse, & cœpisse, tum dein mutato consilio in urbem redisse. ASCONIUS.

Nec verò sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis ferè esset paratus. Semper ille & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam & penè addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio & sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem, qui sæpe spoliantem jam & exultantem evertit, & perculit ab abjecto. Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cùm à tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitámque domini desperantes cùm incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? Occideritne? occidit. Jure, an injuriâ? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæstio est, juris in judicio.

22 Quod igitur in causa quærendum est, id agamus hîc: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu verò cur miserit, si id potiùs quæris, quàm cur parum amplis affecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato; dixítque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solùm, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quàm quòd propter eosdem non sanguine & vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem oculósque satiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent, conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic verò nihil habet in his malis, quod minùs molestè ferat, quàm, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum.

Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibúsnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab

ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominos, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proximè deos accessit Clodius [46], propiùs quàm tum, cùm ad ipsos penetrarat [47]: cujus de morte, tanquam de cæremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum, & dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cùm quæritur, verum inveniri potest?

Age verò, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus tu Ruscio (verbi causâ) cavesis mentiare. Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subitò abrepti in quæstionem, tamen separantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cùm fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

Quòd si nondum satis cernitis, cùm res ipsa tot, tam claris 23
argumentis, signísque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nullâ conscientiâ exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales! quæ fuerit celeritas reditûs ejus: qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque verò se populo solùm, sed etiam senatui commisit: neque senatui modò, sed etiam publicis præsidiis, & armis: neque his tantùm, verùm etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat. Cui se nunquam hic profectò tradidisset, nisi causæ suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, Judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint: & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint.

46. *Proximè ad deos accessit Clodius*] Cujus de servis ita quæritur, ut si cæremoniæ deorum violatæ essent. MANUTIUS.

47. *Cùm ad ipsos penetrarat*] Festivè tempus illud describit, cùm ingressus est Clodius muliebri vestitu, stupri causâ, ad sacra Bonæ Deæ. IDEM.

Neque verò ſine ratione certa, cauſa Milonis ſemper à ſenatu probata eſt. Videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An verò obliti eſtis, Judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis ſermones & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam eſſe reditutum. Sive enim illud animo irato ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putaſſe, ut æquo animo patriâ careret, cùm ſanguine inimici expleſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non dubitaturum fortem virum, quin, cùm ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives, optimè de republica meritos! in quibus homines non modò res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur. Ergo illa falſa fuerunt: quæ certè vera extitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſtè, veréque defendere.

24 Quid, quæ poſteà ſunt in eum congeſta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conſcientiâ perculiſſent, ut ſuſtinuit, dii immortales! Suſtinuit? immò verò ut contempſit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet. Scutorum, gladiorum, frenorum, ſparorum [48], pilorúmque etiam multitudo deprehendi poſſe indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino ſcutis referta: plena omnia malleolorum

48. *Sparorum*] Nonnius de genere armorum: *Sparus telum agreſte*. Abram.

49. *Tam celebri loco*] Habitabat enim Cæſar, à quo tempore pontifex max. creatus eſt, in ſacra via, in domo publica: cùm ante pontificatum in Suburra modicis ædibus habitaſſet. Suetonius.

50. *Niſi eo tacente*] Miror Lambinum hic non recepiſſe veriſſimam ſcripturam veteris codicis, in quo eſt, *ut eo tacente res*, quam didicit ex Fabritio, ut ejus editionis margines oſtendunt. *Niſi*, hîc ferri non poteſt. Grævius.

rum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solùm, sed penè credita: nec antè repudiata sunt, quàm quæsita.

Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii, sed dicam, ut sentio, Judices; nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam audiendus fit popa Licinius, nescio quis, de circo maximo: servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse de interficiendo Cn. Pompeio conjurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nuntiavit. Arcessor in primis. De amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriæque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen credi popæ: ebriosorum confessionem servorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verùm, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea solùm, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco [49], nemo senserat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præstantissima virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, totâ republicâ susceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis & viri fidem non faciebat, nisi, eo tacente [50], res ipsa loqueretur.

Omnia falsa, atque insidiosè ficta comperta sunt. Quòd si 25
tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus [51]. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefa-

51. *Non jam hoc Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello, & eâ voce, ut me exaudire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus*] Diximus in argumento orationis hujus, Cn. Pompeium simulasse se timere, seu planè timuisse Milonem, & ideò ne domi quidem suæ, sed in hortis superioribus ante judicium mansisse, ita ut villam quoque præsidio militum circumdaret. Q. POMPEIUS tribunus pl. qui fuerat familiarissimus omnium P. Clodio, & sectam suam sequi se palàm

riè aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas, si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores [12] tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domúmque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota respublica armata est.

Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras & labantes, ut eas his armis sanares & confirmares, esse commissas? Quòd si Miloni locus datus esset; probasset profectò tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quàm te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa teterrima peste sæpissimè pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se à te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse; te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret: si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patriâ, is, qui ita natus est, & ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur [13], quod nunc etiam facit.

Vide,

---

palàm profitebatur, dixerat in concione paucis pòst diebus, quàm Clodius erat occisus: *Milo dedit, quem in curia cremaretis: dabo, quem in Capitolio spectetis.* In eadem concione idem dixerat (habuit enim eam a. d. VIII. Kal. Febr. cùm Milo pridiè, id est, VII. Kal. Febr. venire ad Pompeium in hortos ejus voluisset) Pompeium ei per hominem propinquum misisse, ne ad se veniret. Priùs etiam quàm Pompeius tertiùm consul crearetur, tres tribuni, Q. Pompeius Rufus, C. Sallustius Crispus, T. Munatius Plancus, cùm quotidianis concionibus suis magnam invidiam Miloni propter Clodium excitarent, produxerant ad populum Cn. Pompeium, & ab eo quæsierant, num ad eum delatum esset illud quoque indicium, suæ vitæ insidiari Milonem. Responderat Pompeius, Licinium quendam de plebe, sacrificulum, qui solitus esset familias purgare, ad se detulisse, servos quosdam Milonis, itémque libertos comparatos esse ad cædem suam: nomina quoque servorum edidisse: ad Milonem misisse, ut eos in potestate sua haberet: à Milone responsum esse, ex iis servis, quos nominasset, partim neminem se unquam habuisse, partim manumisisse. Dein, cùm Licinium apud se haberet, Lucium quendam de plebe ad corrumpendum judicem venisse:

nisse :

Vide, quàm sit varia vitæ commutabilisque ratio, quàm vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quàm ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profectò tempus, & illucescet aliquando ille dies, cùm tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis (qui quàm crebrò accidat, experti debemus scire) & amicissimi benevolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. 26

Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cùm senatus ei commiserit, ut videret, *Ne quid respublica detrimenti caperet*: quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? Satis judicatum est à Pompeio, satis, falsò ista conferri in Milonem: qui legem tulit, quâ, ut ego sentio, Milonem absolvi à vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret.

Quòd verò in illo loco, atque illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet: satis declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minùs dignum, quàm cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse & more majorum, & suo jure posset?) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam [54] licere vobis, quod sentiatis, liberè judicare.

misse: quâ re cognitâ, in vincula eum publica à se conjectum. Decreverat enim senatus, ut cum interrege & tribunis pl. Pompeius daret operam, ne quid respublica detrimenti caperet. Ob his suspiciones Pompeius in superioribus hortis se continuerat, deinde ex S. C. delectu per Italiam habito cùm redisset, venientem ad se Milonem unum omnium non admiserat. Item, cùm senatus in porticu Pompeii haberetur, ut Pompeius posset interesse, unum tum excuti priùs, quàm in senatum intraret, jusserat. Hæ sunt suspiciones, quas dicit se Cicero pertimescere. Asconius.

52. *Conquisitores*] Qui delectui habendo, conscribendóque exercitui præerant. Ferr.

53. *Antestaretur*] *Antestari* dicebantur ii, qui cùm in jus quempiam vocarant, præsentes apprehensâ auriculâ monebant, ut meminissent eum in jus vocatum, &, cùm opus esset, id testarentur. Vide Turnebum lib. decimo tertio Adversar. cap. vigesimo septimo. Abram.

54. *Contra hesternam concionem illam*] Idem T. Munacius Plancus, ut sæpè diximus, post audita & obsignata testium verba, dimissósque interim judices, vocatâ concione cohortatus erat populum, ut clausis tabernis postero die ad judicium adesset, nec pateretur elabi Milonem. Ascon.

27 Nec verò me, Judices, Clodianum crimen movet: nec tam ſum demens, támque veſtri ſensûs ignarus atque expers, ut neſciam quid de morte Clodii ſentiatis. De qua ſi jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impunè Miloni palàm clamare, atque mentiri gloriosè liceret. Occidi, occidi, non Sp. Mælium, qui annonâ levandâ, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Tib. Gracchum, qui collegæ magiſtratum per ſeditionem abrogavit: quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis ſui gloriâ: ſed eum, (auderet enim dicere, cùm patriam periculo ſuo liberaſſet) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus ſupplicio ſenatus ſollemnes religiones expiandas ſæpe cenſuit: eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus juratus ſe, quæſtionibus habitis, dixit comperiſſe: eum, qui civem, quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conſervatorem judicabant, ſervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, ſingulari virtute & gloria civem domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recenſionis, tabulis publicis impreſſam, extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli poſſeſſionum termini: qui non calumniâ litium, non injuſtis vindiciis ac ſacramentis [55] alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat: qui non ſolùm Etruſcos, (eos enim penitùs contempſerat) ſed hunc Q. Varium, virum fortiſſimum atque optimum civem, judicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus, armis caſtriſque conatus eſt: qui cum architectis & decempedis villas multorum, hortóſque peragrabat: qui Janiculo & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui, cùm ab equite Romano ſplendidiſſimo & forti viro, T. Pacavio, non impetraſſet, ut inſulam in

55. *Sacramentis*] Sacramento contendere, eſt, depoſitâ apud pontificem pecuniâ litigare. Varro, lib. v. Ling. Lat. & Aſconius in Verrem, lib. I. MANUTIUS.

in lacu Prelio venderet, repentè lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta atque arenam convexit, dominóque trans ripam inspectante non dubitavit ædificium extruere in alieno? Qui huic T. Fursanio, cui viro? dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adolescente Aponio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Fursanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum: quâ invidiâ huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissimâ gratiâ, absentem de possessione fundi dejecit: qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modò vestibulo privaret, sed omni aditu, & limine.

Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æ- 28
quabiliter in rempublicam, in privatos; in longinquos, in propinquos; in alienos, in suos irruebat: sed nescio quomodo jam usu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ verò aderant jam, & impendebant, quónam modo ea aut depellere potuissetis, aut * ferre imperium, si id ille nactus esset? Omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim feceratis, ut in eos se potiùs mitteret, quàm in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias. Pecunias dico? à liberis, à liberis, medius fidius, & à conjugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, résque privatas omnium possideret?

Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quæso, atque audite, cives: P. Clodium interfeci; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro & hac dextera à cervicibus vestris repuli; per me unum ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset verò timendum [56], quonam modo

* Grut. *ferre? Imperium si ille nactus esset, (omitto .... faceretis*

56. *Esset verò timendum*] Ironicè dictum. Particula *verò* servit ironiæ, ut monet Servius, Æneid. lib. IV. vers. 93. Abram.

modo id ferret civitas. Nunc enim quis eſt, qui non probet? qui non laudet? qui non unum poſt hominum memoriam T. Annium plurimùm reipublicæ profuiſſe, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affeciſſe, & dicat, & ſentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias ætas noſtra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam.

Mandate hoc memoriæ, Judices. Spero multa vos, liberóſque veſtros in republica bona eſſe viſuros. In his ſingulis ita ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos viſuros fuiſſe. In ſpem maximam, & quemadmodum confido, veriſſimam adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ipſo ſummo viro conſule, compreſsâ hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis conſtitutis, ſalutarem civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui hoc P. Clodio vivo, contingere potuiſſe arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque veſtra, dominante homine furioſo, quod jus perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent?

Non timeo, Judices, ne odio inimicitiarum mearum inflam-
29 matus, libentiùs hæc in illum evomere videar, quàm veriùs. Etenim etſi præcipuum eſſe debebat; tamen ita communis erat omnium ille hoſtis, ut in communi odio penè æqualiter verſaretur odium meum. Non poteſt dici ſatis, ne cogitari quidem, quantum in illo ſceleris, quantum exitii fuerit. Quin ſic attendite, Judices: nempe hæc eſt quæſtio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ; & quæ volunt, ſic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, ſi poſſim efficere, ut Milonem abſolvatis, ſed ita, ſi P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis, quónam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percuſſit? Quid? ſi ipſe Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac fortunâ eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum: ſi is, inquam, potuiſſet, aut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, aut ipſum ab inferis excitare; utrum putatis potiùs facturum fuiſſe? Etiam ſi propter amicitiam vellet illum ab inferis evocare, propter rempublicam non feciſ-

fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis: & de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergo [a] interfector qui esset, in confitendo ab iisne pœnam timeret, quos liberavisset?

Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? propè [b] ad immortalitatis & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modò honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo & libente se fecisse, libertatis omnium causâ. Quod ei certè non confitendum modo fuisset, verùm etiam prædicandum.

Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignos- 30
catur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi verò gratius putat esse vobis, sui se capitis, quàm vestri ordinis defensorem fuisse: cùm præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quanquam quî poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quàm lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur?

Quanquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cùm tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Propositâ invidiâ, morte, pœnâ, qui nihilo segniùs rempublicam defendit, is vir verè putan-

a Vict. Man. *interfector non esset, etiam confitendo, ab iis impetraturus, ne pœnam*
b Lamb. *immortalitatem religiono & memoriâ*

dus est. Populi grati est, præmiis afficere benè meritos de republica cives: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat.

Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi: &, si grata respublica esset, lætaretur: si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientiâ suâ niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, Judices, fortuna populi Romani, & vestra felicitas, & dii immortales sibi deberi putant. Nec verò quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numénve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cæli signorúmque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum est, majorum nostrorum sapientia, qui sacra, qui cæremonias, qui auspicia & ipsi sanctissimè coluerunt, & nobis, suis posteris, prodiderunt.

31 Est, est profectò illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Nisi fortè idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut planè, qualis, aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea est igitur, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac sustulit: cui primùm mentem injecit, ut vi irritare, ferróque lacessere fortissimum virum auderet, vinceretúrque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, Judices, deorum immortalium curâ, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commôsse se videntur, & jus in illo suum retinuisse.

Vos

57. *Vos enim jam Albani tumuli*] Quintilianus, XII. 10. *Hic orator*, inquit, *& defunctos excitabit, ut Appium Cæcum : apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquémque* (ut apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in senatu) *alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & vi superlationum quoque eriget.* Quæ Charybdis tam vorax? &c. Oceanus medius fidius ipse. *Nota sunt enim jam studiosis hæc lumina. Hic Deos ipsos in congressum propè suum, sermonémque deducet : Vos enim Albani tumuli,* atque

Vos enim jam, Albani tumuli [57] atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vósque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæsis, prostratísque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: túque ex tuo edito monte, Latiaris [58] sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finésque sæpe omni nefario stupro & scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuistis: vobis illæ, vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen, & debitæ pœnæ solutæ sunt. Nisi fortè hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti & ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cùm prælium commisisset, primúm illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus.

Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus inje- 32
cit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abjectus. Non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potiùs mortem ejus lacerari, quàm in quo vita esset damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret, & pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatûs gravissima decreta perfregerat: pecuniâ se palàm à judicibus redemerat: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat: me patriâ expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem

atque luci, vos, inquam, Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ & æquales. Idem lib. VII. cap. 2. *Aversus quoque à judice sermo, qui dicitur* ἀποστροφὴ, *mirè moves: sive adversarios invadimus*: Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat? *Sive ad invocationem aliquam convertimus*: Vos enim jam ego, Albani tumuli, atque luci. P. MANUT.

58. *Latiaris*] Vide Plin. XXXIV. 7.

meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magiſtratuum, privatorúmque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſtarat Etruriam: multos ſedibus, ac fortunis ejecerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent [59]: nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamaſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipſum illum, qui poterat obſtare, * novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam ſuam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: Milo unus urgebat.

33 Hîc, dii immortales! ut ſuprà dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut huic faceret inſidias. Aliter perire peſtis illa non potuit: nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet. Ne cùm ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat [60]. An conſules in prætore coercendo fortes fuiſſent? Primùm Milone occiſo habuiſſet ſuos conſules. Deinde quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum conſularem [61] crudeliſſimè vexatum eſſe meminiſſet? Oppreſſiſſet omnia, poſſideret, teneret: lege novâ, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremò, niſi eum dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis.

An ille prætor, ille verò conſul, ſi modò hæc templa atque ipſa mœnia ſtare eo vivo tamdiu, & conſulatum ejus expectare potuiſſent, ille denique vivus mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici,

59. *Incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent*] Significaſſe jam puto nos, fuiſſe inter leges P. Clodii, quas ferre propoſuerat, eam quoque, quâ libertini, qui non plus quàm in urbanis tribubus ſuffragium ferebant, poſſent in ruſticis quoque tribubus, quæ propriæ ingenuorum ſunt, ferre. Asconius.

* Vid. Man. Lamb. Cn. *Pompeium nove.*

blici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperita, quanquam esset miserum id ipsum, sed ab uno: qui cùm tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimùm abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat.

Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? & qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi verò sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum facibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cùm audiretur silentio M. Cælius, tribunus plebis, vir & in republica fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati, & auctoritati senatûs deditus, & in hac Milonis sive invidia, sive fortuna singulari, divinâ & incredibili fide.

Sed jam satis multa de causâ: extra causam etiam nimis for- 34
tasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtestérque vos, Judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego etiam, repugnante hoc, & imploro, & exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere: atque haud scio, an multò etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & supplices, & ut vivere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos, & se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus: eorúmque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt,

 quàm

¶ 60. *Senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset, ne, cùm solebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat*] Significat id tempus, quo P. Clodius, cùm adhuc quæstor designatus esset, intravit eò, ubi sacrificium pro populo Romano fiebat. Quod factum notatum erat à senatu, decretúmque ut extra ordinem judicium fieret. Idem.

61. *Consularem*] Ciceronem.

quàm qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus?

Me quidem, Judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihíque patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquillâ republicâ cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi republicâ bonâ frui non licuerit, at carebo malâ: & quam primùm tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquiescam.

O frustrà, inquit, suscepti mei labores! ô spes fallaces! ô cogitationes inanes meæ! Ego, cùm tribunus plebis, republicâ oppressâ, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cùm te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti

62. VERS. A NOVISS. CLX. Quo loco inducit loquentem Milonem cum bonarum partium hominibus, de meritis suis. *Plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vestra vita, se fecisse commemorat, ut non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret*] Puto jam suprà esse dictum, Milonem ex familia fuisse Papia, deinde adoptatum fuisse à C. Annio avo suo materno. Tertium patrimonium videtur significare matris. Aliud enim quod fuerit, non invenio. Peractâ utrinque causâ, singuli quinos accusator & reus senatores, totidem equites, & tribunos ærarios rejecerunt. Ita ut unus & quinquaginta sententias tulerint. Senatores condemnaverunt XII, absolverunt VI. Equites condemnaverunt XIII, absolverunt IV. Tribuni ærarii condemnaverunt XIII, absolverunt III. Videbantur non ignorasse judices, inscio Milone initio vulneratum esse Clodium: sed compererant, postquàm vulneratus esset, jussu Milonis occisum. Fuerunt, qui crederent, M. Catonis sententiâ eum esse absolutum. Nam & bene cum republica actum esse morte P. Clodii non dissimulaverat, & studebat in petitione consulatûs Miloni, & reo affuerat. Nominaverat quoque eum Cicero præsentem, & testatus erat, audisse eum à M. Favonio ante diem tertium, quàm cædes facta erat, Clodium dixisse periturum esse eo triduo Milonem. Sed Milonis quoque notam audaciam vindicare P. R. utile visum est: unde sciri unquam potuit utram sententiam tulisset? Damnatum autem operâ maximè Appii Claudii, pronunciatum est. Milo postero die factus reus ambitûs apud Manlium Torquatum, absens damnatus est. Illa quoque lege accusator fuit ejus Appius Claudius, & cùm ei præmium lege daretur, negavit ei. Subscripserunt & in ambitûs judicio P. Valerius Leo, & Cn. Domitius, Cn.

ſecuti ſumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi ſtudia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, & defenſio? mihíne ea ſoli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari?

Nec verò hæc, Judices, ut ego nunc, flens, ſed hoc eo- 35
dem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, ſe, negat ingratis civibus feciſſe, quæ fecit: timidis, & omnia circumſpicientibus pericula, non negat [62]. Plebem, & infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat; ut non modò virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cùm plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam ſingularibus. Senatûs erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam; veſtras verò, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcunque curſum fortuna dederit, ſecum ablaturum eſſe dicit.

Meminit etiam, ſibi vocem præconis modò defuiſſe, quam minimè deſiderarit: populi verò cunctis ſuffragiis; quod unum cupie-

---

Cn. F. Poſt paucos dies quoque Milo apud Favonium quæſtorem de ſodalitiis damnatus eſt, accuſante P. Fulvio Nerato, cui lege præmium datum eſt. Deinde apud L. Fabium quæſtorem iterum abſens damnatus eſt de vi. Accuſavit L. Cornificius, & Q. Patulcius. Milo in exilium Maſſiliam intra pauciſſimos dies profectus eſt. Bona ejus propter alieni æris magnitudinem ſemunciâ venierunt. Poſt Milonem, eâdem lege Pompeiâ primus eſt accuſatus M. Saufejus M. F. qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis & Clodios occidendo. Accuſaverunt eum L. Caſſius, L. Fulcinius C. filius, C. Valerius. Defenderunt M. Cicero, M. Cœlius: obtinuerúntque, ut unâ ſententiâ abſolveretur. Condemnaverunt ſenatores x, abſolverunt VIII. Condemnaverunt equites Romani IX, abſolverunt VIII. ſed ex tribunis ærariis decem abſolverunt, VI condemnaverunt; manifeſtúmque odium Clodii ſaluti Saufejo fuit, cùm ejus vel pejor cauſa quàm Milonis fuiſſet, qui apertè dux fuerat expugnandæ tabernæ repertus. Deinde poſt paucos dies apud Conſidium quæſtorem lege Plautiâ de vi, ſubſcriptione eâdem accuſatus eſt, quòd loca occupaſſet, & cùm telo fuiſſet anteſignanus operarum Milonis. Accuſaverunt C. Fidius, Cn. Aponius, Cn. filius, M. Seius, Sex. F. Defenderúnt M. Cicero, M. Terentius Varro Gibba. Abſolutus eſt ſententiis pleniùs, quàm priùs. Graves habuit XIX, abſolutorias II & XXX. Sed è contrario hoc, ac priore judicio, accidit. Equites enim, ac ſenatores eum abſolverunt, tribuni ærarii damnaverunt. Sex. autem Clodius, quo auctore corpus Clodii in curiam illatum fuit, accuſantibus C. Ceſennio Philone, M. Aufidio, L. Aponio, magno conſenſu damnatus eſt, ſententiis VI & XI. abſolutarias V. omninò habuit, duas ſenatorum, tres equitum. Multi præterea, & præſentes, & cùm citati non reſpondiſſent, damnati ſunt, ex quibus maxima pars fuit Clodianorum. ASCON.

cupierit, se consulem declaratum. Nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certè vera sunt, fortes & sapientes viros non tam præmia sequi solere rectè factorum, quàm ipsa rectè facta: se nihil in vita nisi præclarissimè fecisse; si quidem nihil sit præstabilius viro, quàm periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus.

Nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoriâ consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cælum viderentur adscendere. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cùm omnes à * meis inimicis faces meæ invidiæ subjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos & actos, & institutos dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, &, opinor, ultra quàm fines imperii populi Romani sunt, ea non solùm fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria.

36 Hæc tu mecum sæpe, his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quòd isto animo es, satis laudare non possum: sed, quò est ista magis divina virtus, eò majore à te dolore divellor. Nec verò, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè. Nullum unquam, Judices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis,

* Vict. Man. *suis* Lamb. *tuis*

dixtis: cur non id meo capite potiùs luitur, quàm Milonis? Præclarè enim vixero, si, quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro.

Nunc me una consolatio sustentat, quòd tibi, T. Anni, nullum à me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua diminutio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vósque obsecro, Judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse videatis.

His lacrymis non movetur Milo. Est quodam incredibili robore animi: exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est. Quid vos, Judices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, vósque milites: vobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? 37

O me miserum! ô infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua caussa non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me.

Quodnam ego concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi, Judices, cùm illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi? Omnes in me, meóſque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum eſſe, quàm fuerit ille ipſe diſceſſus. Nam quî poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum?

38 Utinam dii immortales feciſſent (pace tua, Patria, dixerim: metuo enim, ne ſcelerate dicam in te, quod pro Milone dicam piè) utinam P. Clodius non modò viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſſet potius, quàm hoc ſpectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & à vobis, Judices, conſervandum virum! Minimè, minimè, inquit. Immò verò pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquam, niſi in patria, morietur? aut, ſi fortè, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſuâ quiſquam ſententiâ ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt?

O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit: miſeram, ſi amiſerit! Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum: & hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtórque, Judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem, mihi credite, is maximè probabit, qui in judicibus legendis optimum, & ſapientiſſimum, & fortiſſimum quemque legit.

PRO
C. RABIRIO POSTUMO.
ORATIO XXXIX.

ARGUMENTUM.

Legis Juliæ de repetundis caput quoddam erat, Quò ea pecunia pervenisset: *ut, si de repetundis damnatus non cavisset populo prædibus ante judicium datis, neque bonorum suorum venditione post damnationem satisfecisset, ii postularentur, ad quos ea pecunia pervenisset. A. Gabinius Syriæ proconsul, cùm Romam revertisset App. Claudio & L. Domitio Coss. accusatus est de majestate apud C. Alfium, & absolutus: accusatus iterum de repetundis apud M. Catonem damnatus est, quòd acceptâ pecuniâ Ptolemæum in regnum restituisset. Gabinio damnato lis, ut mos erat, æstimata est decem millibus talentûm: cúmque ex illius bonis tantum pecuniæ non posset redigi, neque anteà prædes populo dedisset; accusatus est ab eodem Gabinii accusatore C. Mimmio Tribuno pl. C. Rabirius apud eosdem judices, quasi ad eum ea pecunia pervenisset. Cicero defendit.* FERRATIUS.

SI quis est, Judices, qui C. Rabirium, quòd suæ fortunæ fundatas præsertim, atque optimè constitutas opes [1] potestati regiæ [2], libidiníque commiserit, reprehendendum putet; adscribat ad judicium suum, non modò meam, sed hujus etiam ipsius, qui commisit, sententiam. Neque enim cuiquam ejus consilium vehementiùs, quàm ipsi, displicet. Quanquam hoc plerumque facimus, ut consilia 1

1. *Suæ fortunæ.... opes*] Vide Mureti Var. Lect. XVII. 5.

2. *Potestati regiæ*] Ptolemæo, quod ex narratione perspicuum erit. Hor.

eventis ponderemus: &, cui bene quid proceſſerit, multùm illum providiſſe; cui ſecus, nihil ſenſiſſe dicamus. Si extitiſſet in rege fides, nihil ſapientius Poſtumo: quia fefellit rex, nihil hôc amentius dicitur; ut jam nihil eſſe videatur, niſi divinare, ſapientis. Sed tamen, ſi quis eſt, Judices, qui illam Poſtumi, ſive inanem ſpem, ſive inconſultam rationem, ſive (graviſſimo verbo utar) temeritatem vituperandam putet; ego ejus opinioni non repugno: illud tamen deprecor, ut, cùm ab ipſa fortuna crudeliſſimè videat hujus conſilia eſſe multata: ne quid ad eas ruinas, quibus hiç oppreſſus eſt, addendum acerbitatis putet. Satis eſt homines imprudentiâ lapſos non erigere: urgere verò jacentes, aut præcipitantes impellere, certè eſt inhumanum: præſertim, Judices, cùm ſit hoc generi hominum propè naturâ datum, uti, qua in familia laus aliqua fortè floruerit, hanc ferè, qui ſunt ejus ſtirpis, quòd ſermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur [3], cupidiſſimè perſequantur; ſiquidem non modò in gloria rei militaris Paulum Scipio, aut Maximum filius, ſed etiam in devotione vitæ, & in ipſo genere mortis imitatus eſt P. Decium filius. Sint igitur ſimilia, Judices, parva magnis [4].

2 Fuit enim, pueris nobis, hujus pater C. Curius princeps ordinis equeſtris, fortiſſimus, & maximus publicanus: cujus in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probaſſent, niſi in eodem benignitas incredibilis fuiſſet: ut in augenda re non avaritiæ prædam, ſed inſtrumentum bonitati quærere videretur. Hoc ille natus, quamvis patrem ſuum nunquam vide-

---

3. *Quòd ſermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur*] Cùm ſæpe homines patrum virtutem commemorent in filiis ornandis. FERRAT.

4. *Parva magnis*] Publicanus Imperatoribus. IDEM.

5. *Nunquam viderat*] Unde Poſtumi cognomen accepit. MAN.

6. *Magnas partes*] Præcipuas curationes: ut infrà: *Dare partes*. IDEM.

7. *Publicorum*] Sic Pall. ambo, neque aliter citat Turnebus, lib. x. Adverſar. cap. 23. legique ſic voluit Cujacius, lib. x. Obſerv. cap. 25. Muretus, XVII. Vulgata *publicanorum*. GRUT.

8. *Dedit ſe Regibus*] *Dare ſe alicui* eſt offerre alicui ſua officia, & operam, & facere, quod quis vult. Cic. II. epiſt. ad Fam. 8. *Da te homini, complectetur, mihi crede.* GRÆVIUS. Videatur item Turnebus, Adverſ. lib. x. cap. 23.

9. *Mittere in negotium*] Ad obeunda ſocietatum negotia: ad deportandas pecunias, quæ à ſocietate credebantur; aut ad eas exigendas. HOTOM.

viderat [5], tamen & naturâ ipsâ duce, quæ plurimum valet, & assiduis domesticorum sermonibus, in paternæ culpæ similitudinem deductus est. Multa gessit: multa contraxit: magnas partes [6] habuit publicorum [7]: credidit populis: in pluribus provinciis ejus versata res est: dedit se etiam regibus [8]: huic ipsi Alexandrino grandem jam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos unquam suos destitit, mittere in negotium [9], dare partes, re augere, fide sustentare. Quid multa? cùm magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris & consuetudinem expresserat. Pulsus interea regno Ptolemæus dolosis consiliis (ut dixit Sibylla [10], sensit Postumus) Romam venit. Huic egenti, & roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tùm primùm. Nam regnanti crediderat absens: nec temerè se credere putabat, quòd erat nemini dubium, quin is in regnum restitueretur à senatu, populóque Romano. In dando autem, & credendo processit longiùs: nec suam solùm pecuniam credidit, sed etiam amicorum: stultè: quis negat? aut quis jam non admonet? Quod malè [11] cecidit, benè consultum putares.

Id est difficile, quod cum spe magna sis ingressus, id non 3
exequi usque ad extremum. Supplex erat rex: multa rogabat: omnia pollicebatur: ut jam metuere Postumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, si credendi constituisset modum. Nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: ut magis pœniteret cœpisse, quàm liceret desistere.

Hinc primùm exoritur crimen illud: senatum corruptum esse dicunt [12]. O dii immortales! hæc est illa exoptata judiciorum

10. *Dixit Sibylla*] Cùm à Senatu decretum esset, ut Lentulus qui tum proconsul Ciliciam obtinebat, Regem reduceret. Rex autem legatos Alexandrinorum, qui Romam causam expulsionis dicturi veniebant, partim interficiendos, partim corrumpendos curasset; Jovis statua in Albano posita de cœlo tacta est: ob eam causam Sibyllini libri consulti sunt, in quibus ita scriptum fuit: *Si Ægypti rex venerit, opis indigens, amicitiam quidem ne recusetis, exercitu autem ne illum adjuvetis, alioquin in labores & discrimina curretis. Quæ verba Senatus cum iis quæ acciderant conferens, ea quæ priùs decreverat religionis causâ (ut dicebant) abrogavit.* Hæc Dio. Sed tamen Cicero ad Lentulum scribens lib. epist. famil. I. ficta & simulata hæc fuisse omnia confirmat. HOT.

11. *Quòd malè*] Ant. Augustinus legebat: *Quod malè cecidit: id si bene, benè consultum putares.*

12. *Hinc primum exoritur crimen illud: Senatum corruptum esse dicunt*] Vel *hîc* legatur pro *hinc*, & tunc sententia erit clarior: vel omnia illa deleantur, *primum exoritur crimen illud.* Et tunc exponam, *hinc*, ex

ſeveritas? corruptores noſtri cauſam dicunt [13]: nos, qui corrupti ſumus, non dicimus [14]. Quid ergo? ſenatum defendam hoc loco, Judices? Omni equidem loco debeo: ita de me eſt meritus ille ordo: ſed id nec agitur hoc tempore, nec cum Poſtumi causâ res iſta conjuncta eſt. Quanquam ad ſumptum itineris, ad illam magnificentiam apparatûs, comitatúmque regium ſuppeditata pecunia à Poſtumo eſt, factæque ſyngraphæ ſunt in Albano Cn. Pompeii, cùm ille Româ profectus eſſet: tamen non debuit is, qui dabat, quo ille, qui accipiebat, conſumeret, quærere. Non enim latroni, ſed regi credidit: nec regi inimico populi Romani, ſed ei, cujus reditum conſuli datum à ſenatu videbat: nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio eſſet, ſed ei, quîcum fœdus feriri in Capitolio viderat.

Quòd ſi creditor in culpa ſit, non qui eſt improbè creditâ pecuniâ uſus: damnetur is, qui fabricatus gladium eſt, & vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut ſenatum, cujus auctoritati te ab adoleſcentia dediſti, in tanta infamia verſari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Poſtumi enim cauſa, quæcunque eſt, ſejuncta à ſenatu eſt. Quòd ſi item à Gabinio ſejunctam oſtendero; certè, quod dicas, nihil habebis.

Eſt

---

ex hac pecunia ſcilicet, corruptum eſſe ſenatum dicunt. Delenda quidem eſſe videntur, tum quòd ex loco inferiore deſumpta eſſe appareant, *at ex hoc ipſo crimen exoritur*: tum etiam, quòd ſi non deleantur, nullam ferè accuſatio illa ſequens adverſus Rabirium vim haberet, quòd ſenatus corruptus eſſe diceretur. Nunc deletis illis, & iis quæ reſtant, conjunctis inter ſe, ſic, *hinc Senatum corruptum eſſe dicunt*: vim accuſatio majorem habet, cùm objicitur Rabirio, quòd ex ea pecunia, quam ille Regi credidiſſet, corruptus eſſe Senatus dicatur. Quod tamen verba illa attinet, *primum exoritur crimen illud*, ſic etiam loquitur in ea pro Ligario cap. 7: *Hinc in Ligarium crimen exoritur*. PATRICIUS.

13. *Cauſam dicunt*] Rei ſunt, accuſantur. MANUTIUS.

14. *Non dicimus*] Nam ſi, qui corrupit, accuſatur; cur non ſimul is, qui corruptus eſt? IDEM.

15. *Quò ea pecunia pervenerit*] Verba legis Juliæ adverſus omnes, qui partem aliquam pecuniæ contra leges accepiſſent. Qui non accuſabantur primo loco, ſed poſt eum, in quem totum illud acceptæ pecuniæ crimen conjiceretur. Qui ſi erat abſolutus, nemo prætereà accuſabatur. Sin damnatus, accuſabantur ii, ad quos ejus pecuniæ pars perveniſſe putaretur. Ideò ſubjungit: *quaſi quædam appendicula cauſæ judicatæ atque damnatæ*. IDEM.

16. *Sunt lites æſtimatæ A. Gabinio*] Damnato reo, æſtimatio fiebat acceptæ ab eo pecuniæ. Eam pecuniam aut prædes dati ſe ſoluturos pollicebantur: aut ex rei bonis, auctione venditis, exigi oportebat. Neutrum dicit eſſe factum. IDEM.

17. *Nec ex ejus bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, à populo recipi, &c.*] Lectio corruptiſſima. Quomodo legatur in ſcriptis ſuis, prodidit Turnebus, Adverſ. x. 23.

Nam

Est enim hæc causa, *quò ea pecunia pervenerit* [15], quasi quædam appendicula causæ judicatæ, atque damnatæ. Sunt lites æstimatæ A. Gabinio [16]: nec prædes dati, nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, à populo recipi [17], lex æqua est. Jubet lex Julia persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, pervenerit. Si est hoc novum [18] in lege Julia, sicuti multa sunt severiùs scripta, quàm in antiquis legibus, & sanctiùs judicata: sanè etiam consuetudo hujus generis judiciorum, nova. Sin hoc totidem verbis translatum caput est, [a] quod fuit non modò in Cornelia, sed etiam antè in lege Servilia: per deos immortales! quid agimus, Judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim hæc consuetudo nota vobis quidem omnibus, sed, si usus magister est optimus, mihi debet esse notissima. Accusavi de pecuniis repetundis: judex sedi: prætor quæsivi: defendi plurimos. Nulla pars, quæ aliquam facultatem dicendi [19] afferre posset, non mea fuit. Ita contendo, neminem unquam, *quò ea pecunia pervenisset*, causam dixisse, qui in æstimandis litibus appellatus non esset. In litibus autem nemo appellabatur, nisi ex testium dictis, aut tabulis privatorum, aut ratio-

4

Nam ut veteris editionis, & Pall. variantes adscribam, otium non est. Muretus ait erutam à se veram lectionem è Ciofani libro; *litium fuit, servari potest*. Cujacius Paratitlis ad D. Lege Julia repetundarum, legendum esse asserit, *litium fuisset, pecuniæ servatæ*. GRUTER. Legit autem Lambinus, *Nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset recepta. Lex ecqua est? Jubet lex, &c.* Bene quidem, si ex MSS. Confer, quæ infrà leguntur, cap. 13. OLIVET.

18. *Si est hoc novum*] Mihi vero simillima videtur emendatio Mureti, qui legit è duobus manuscriptis: *Si est hoc novum in lege Julia, sicuti multa sunt severiùs scripta, quàm in antiquis legibus, & sanctiùs*; inducatur *sanè etiam consuetudo hujus generis judiciorum nova.* Pro *judicata* scribitur sanè in Francii etiam *inducatur*. Ex vulgata nullam sententiam commodam extorqueas, nec quid sibi hic velit *judicata*, facilè dicas. Nam valdè friget oratio, si sic explices: quæ & sanctiùs esse scripta ab hominibus judicata sunt. Nunquam sic scripsit Cicero. Vera est manuscriptorum Mureti & Francii lectio. Sequentia clamant, hanc esse solam probandam. *Sin hoc totidem verbis, &c. quid agimus, Judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum inducimus?* Si hoc novum est, & ex lege Julia proficiscitur, inducantur nova judicia. Sin verò hoc antiquum est, & ex vetustioribus legitur in Juliam translatum, cur novum judiciorum morem inducimus? Nihil certius. GRÆV.

a Man. Lamb. *quot*

b Lamb. *discendi*

19. *Dicendi*] Malo, *discendi*, quod alii ante nos viderunt. Non enim hîc de eloquentia sermo est, sed de notitia consuetudinis judiciorum, quam sibi dixit, si usus magister est optimus, debere esse notissimam. MANUTIUS.

rationibus civitatum [20]. Itaque in inferendis litibus adesse solebant, qui aliquid de se verebantur: &, cùm erant appellati; si videbatur, statim contrà dicere solebant. Sin ejus temporis recentem invidiam pertimuerant, respondebant postea. Quod cùm fecissent, permulti sæpe vicerunt.

5 Hoc verò novum est, ante hoc tempus omninò inauditum. In litibus Postumi nomen est nusquam. In litibus dico? modò vos iidem in A. Gabinium judices sedistis: num quis testis Postumum appellavit? Testis autem? num accusator? num denique toto illo judicio Postumi nomen audistis? Non igitur reus ex ea causa, quæ judicata est, redundat Postumus: sed est arreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus. Quibus tabulis? quæ in judicio A. Gabinii recitatæ non sunt. Quo teste, à quo tum appellatus nusquam est. Qua appellatione litium? in qua Postumi mentio facta nulla est. Qua lege? qua non tenetur. Hîc jam, Judices, vestri consilii res est, vestræ sapientiæ. Quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, spectare debetis. Si enim, quid liceat, quæritis: potestis tollere è civitate, quem vultis. Tabella est, quæ dat potestatem; occultat eadem libidinem. Cujus conscientiam nihil est quòd quisquam timeat, si non pertimescat suam.

Ubi est igitur sapientia judicis? In hoc, ut non solùm quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet: nec, qnantum sibi permissum, meminerit solùm, sed etiam, quatenus commissum sit. Datur tibi tabella judicii. Qua lege? Juliâ de pecuniis repe-

20. *Rationibus civitatum*] Quæ recitari solebant in judicio: ut ex iis constaret, quam quisque pecuniam contra leges cepisset. MANUT.

21. *Illo, inquit*] Mureti, *Var. Lect.* XVII. 9, emendatio, quamvis videatur esse ingeniosa, si tamen attentiùs eam consideres, aliena non modò est à veteribus libris, sed etiam ab hujus loci sententiâ. Nam ista verba, ut Muretus ea concepit, *cùm in Gabinium judex esses, nihil de Rabirio auditum, nihil cùm ei lites æstimarentur*, sunt necessariò Ciceronis, quæ reponuntur his Judicis verbis: *Illo, inquis, capite, quod erat in Postumum*, Sed Ciceronis esse non possunt, quia sequentibus respondet demum Cicero his, quæ ex judicis persona sibi ipse objicit. *At nunc audio* scilicet, quo capite legis, judex teneri Postumum credat. In præcedentibus hanc ἀποστροφὴν, ut vides, Cicero compellat judicem. *Datur tibi tabella judicii*, &c. illúmque monet, ut cogitet lege Julia repetundarum non teneri Postumum, quia sit eques, utque caveat ne tabellâ libidinosè abutatur. Ciceroni respondet judex: *Illo capite tenetur quod erat in Postumum, quòd in Gabinio judex esses*, &c. Nunc quid mihi de hoc inquinato loco videatur, audi. Existimo scribarum culpâ excidisse verba capitis legis Juliæ, quod judex lauda-

repetundis. Quo de reo? de equite Romano. At iste ordo lege ea non tenetur.

Illo, inquit [21], capite, quod erat in Postumum, quòd in Gabinium judex esses, nihil Gabinio datum, cùm in eum lites æstimarentur. At nunc audio. Reus igitur Postumus est ea lege, qua non modò ipse, sed totus etiam ordo solutus, ac liber est.

Hic ego nunc non vos priùs implorabo, equites Romani, 6
quorum jus judicio tentatur [22], quàm vos senatores, quorum agitur fides in hunc ordinem: quæ quidem cùm sæpe antè, tum in hac ipsa causa nuper est cognita. Nam cùm, optimo & præstantissimo consule, Cn. Pompeio, de hac ipsa quæstione referente, existerent nonnullæ, sed perpaucæ tamen acerbæ sententiæ, quæ censerent, ut tribuni, ut præfecti, ut scribæ, ut comites omnes magistratuum, lege hac tenerentur: vos, vos, inquam, ipsi, & senatus frequens restitit: &, quanquam tum, propter multorum delicta, etiam ad innocentium periculum tempus illud exarserat, tamen, cùm odium non restingueretis, huic ordini ignem novum subjici non sivistis.

Hoc animo igitur senatus. Quid? vos equites Romani, quid tandem estis acturi? Glaucia [23] solebat, homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, ut, cùm lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet. Si esset *Dictator*, *Consul*, *Prætor*, *Magister equitum*: ne laboraret; sciret nihil ad se pertinere. Sin autem, QUICUNQUE *post hanc legem*: videret, ne qua no-

laudabat, nimirum, QUO PECUNIA PERVENERIT, idque somnolentiâ scribarum, quia, hæc verba omissa à *quo* incipiunt, ut statim sequentia à *quod*, *quod erat in Postumum*. Sic igitur hunc locum censeo constituendum esse. *Illo*, *inquit*, (scilicet judex,) *capite*, QUO PECUNIA PERVENERIT, *quod erat in Postumum*. *Cùm in Gabinium judex essem*, *nihil Gabinio datum*, *cùm lites æstimarem*. Nam in veteribus est *æstimaret*. Si malis *æstimarentur*, cum aliis, non renitor. Nihil accepit Gabinius à Postumo, cùm de Gabinio pronunciarunt, cùm tamen pars regiæ pecuniæ pervenerit ad Postumum. Ergo hoc capite tenetur. Ad hæc regerit Cicero, *At nunc audio*. *Reus igitur*, & quæ sequuntur. *In eum* adscripsit imperitus aliquis margini, cùm vellet explicare, cui lites sint æstimatæ. Cicero non dixisset, Latinum enim non est, *cùm lites in eum æstimarentur*, sed *cùm ei lites æstimarentur*: quod & Muretus intellexit; aut *cùm ejus lites æstimarentur*. GRÆVIUS.

22. *Quorum jus judicio tentatur*] Vestrum jus est: ne quis vos lege de repetundis accusare possit. Hoc jus tentatur, uno equite Rom. in judicium vocato; qui si damnatur; erit, cur eandem sibi quisque vestrûm calamitatem pertimescat. MANUTIUS.

23. *Glaucia*] De quo in Bruto.

va quæſtione alligaretur. Nunc vos, equites Romani, videte. Scitis, me ortum è vobis: omnia ſemper ſenſiſſe pro vobis: nihil horum ſine magna cura, & ſumma caritate veſtri ordinis loquor. Alius alios homines, & ordines; ego vos ſemper complexus ſum. Moneo, & prædico: integra re, cauſâque denuntio: omnes homines, deóſque teſtor; dum poteſtis, dum licet, providete, ne duriorem vobis conditionem ſtatuatis, ordiníque veſtro, quàm ferre poſſit. Serpet hoc malum (mihi credite) longiùs, quàm putatis.

7 Potentiſſimo & nobiliſſimo tribuno plebis, M. Druſo, unam in equeſtrem ordinem quæſtionem ferenti, *Si quis ob rem judicatam pecuniam cepiſſet*: apertè equites Romani reſtiterunt. Quid? hoc licere volebant? minimè: neque ſolùm hoc genus pecuniæ capiendæ turpe, ſed etiam nefarium arbitrabantur. Attamen ita diſputabant, eos teneri legibus oportere, qui ſuo judicio eſſent illam conditionem vitæ ſecuti. Delectat ampliſſimus civitatis gradus, ſella curulis, faſces, imperia, provinciæ, ſacerdotia, triumphi, denique imago ipſa, ad poſteritatis memoriam prodita. Eſt ſimul etiam ſollicitudo aliqua [24], & legum, & judiciorum major quidam metus. Nos iſta nunquam contempſimus, (ita enim diſputabant) ſed hanc vitam quietam atque otioſam ſecuti ſumus. Quæ, quoniam honore caret, careat etiam moleſtiâ. Tam es tu judex, quàm ego ſenator [25]. Ita eſt: ſed tu iſtud petiiſti, ego hoc cogor. Quare aut judici mihi non eſſe liceat, aut legem lege ſenatoria non timere.

Hoc vos, equites Romani, jus à patribus acceptum amittetis? Moneo, ne faciatis. Rapientur homines in hæc judicia ex omni non modò invidia, ſed ſermone malevolorum, niſi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur in ſenatu ſententias dici, ut his

24. *Eſt ſimul etiam ſollicitudo aliqua*] Senſus eſt, Iſtis honoribus & ornamentis aliqua etiam ſollicitudo atque moleſtia, nimirum ob majorum judiciorum pericula, immixta eſt: *majorum* enim lego, non *major.* HOTOM.

25. *Tam es tu judex, quàm ego ſenator*] Objectio ſenatorum. Cur eâ lege, quâ nos teneremur, vos equites liberi, ac ſoluti eſſe vultis? quandoquidem, ſi ſenatores nos ſumus, vos judices eſtis. Tu eques tam es judex, quàm ego ſum ſenator. Quòd ſi ego ſenator judicia non recuſo; quid eſt, cur tu judex ea recuſes? MANUTIUS.

26. *Ex tantis inimicitiis*] Conſul Gabinius tribunum pl. in ejiciendo Cicerone Clodium adjuverat. IDEM.

his legibus teneremini, concurrendum ad curiam putaretis. Si lex ferretur, convolaretis ad Roſtra. Vos ſenatus liberos hac lege eſſe voluit: populus nunquam alligavit: ſoluti huc conveniſtis: ne conſtricti diſcedatis, cavete. Nam, ſi Poſtumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec præfectus, nec ex Italia comes, nec familiaris Gabinii fuit: quónam ſe modo defendent poſthac, qui veſtri ordinis cum magiſtratibus noſtris fuerint his cauſis implicati?

Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impuliſti. Non patitur mea me jam fides de Gabinio graviùs agere. Quem enim ex tantis inimicitiis [26] receptum in gratiam ſummo ſtudio defenderim [27], hunc afflictum violare non debeo: quocum ſtante ſi me Cn. Pompeii auctoritas in gratiam non reduxiſſet, nunc jam ipſius fortuna reduceret. Sed tamen, cùm ita dicis, Poſtumi impulſu Gabinium profectum Alexandriam: ſi defenſioni Gabinii fidem non habes, obliviſceriſne etiam accuſationis tuæ? Gabinius ſe id feciſſe dicebat reipublicæ causâ, quòd claſſem Archelai timeret, quòd mare refertum fore prædonum putaret. Lege etiam id ſibi licuiſſe dicebat. Tu inimicus negas. Ignoſco: & eò magis, quòd eſt contra illud judicatum. Redeo igitur ad crimen, & accuſationem tuam.

Quid vociferabare, decem millia talentûm Gabinio eſſe pro- 8
miſſa? Huic videlicet perblandus reperiendus fuit [28], qui hominem, ut tu vis, avariſſimum exoraret, ſeſtertiûm bis millies & quadringenties ne magnopere contemneret. Gabinius illud, quoquo conſilio fecit, fecit certè ſuo. Quæcunque mens illa fuit, Gabinii fuit. Sive ille, ut ipſe dicebat, gloriam; ſive, ut tu vis, pecuniam quæſivit: quæſivit ſibi. Num Gabinii comes, vel ſectator? negat. Non enim ad Gabinii, cujus id negotium

27. *Defenderim*] Vide Orationum Fragmenta, pro *A. Gabinio.*

28. *Huic videlicet perblandus reperiundus fuit*] Emendo ex codice Mſ. *perſuaſor blandus,* quo verbo magnopere hic locus illuſtratur. HOTOM. Muretus corrigit ex Mſ. *Hui! videlicet puer blandus*, &c. GRUTERUS. *Huic*, id eſt, Gabinio. Eſt enim, hujus gratiâ. Ptolemæo homo blandus reperiendus fuit, hoc eſt, ad hunc exorandum Gabinium, ne tantam pecuniam ſperneret. Aut, ſi quis malit, legatur, *Homo videlicet perblandus*: nam alioquin *perblandus* tibicinem deſiderat. Quòd quidam ſcribunt *hui!* nimis videtur Comicum. BEHOTIUS.

non erat, ſed ad P. Lentuli [29], clariſſimi viri, auctoritatem, à ſenatu profectam, & conſilio certo, & ſpe non dubia, Romam contenderat.

At diœcetes [30] fuit regius. Et quidem in cuſtodia etiam fuit regia: & vita ejus oblata pœnæ eſt [31]. Multa præterea, quæ libido regis, quæ neceſſitas coegit ferre, pertulit. Quarum omnium rerum una reprehenſio eſt, quòd regnum intrarit, quòd poteſtati ſe regis commiſerit. Verum ſi quærimus, ſtultè. Quid enim ſtultius, quàm equitem Romanum, ex hac urbe, hujus, inquam, reipublicæ civem, quæ eſt una maximè, & fuit ſemper libera, venire in eum locum, ubi parendum alteri, & ſerviendum ſit?

9 Sed ego in hoc tandem, Poſtumo non ignoſcam, homini mediocriter docto, quo videam ſapientiſſimos homines eſſe lapſos? Virum unum totius Græciæ facilè doctiſſimum, Platonem, iniquitate Dionyſii, Siciliæ tyranni, cui ſe ille commiſerat, in maximis periculis inſidiiſque eſſe verſatum accepimus: Calliſthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum: Demetrium & ex republica Athenis, quam optimè geſſerat, & ex doctrina nobilem & clarum, qui Phalereus vocitatus eſt, in eodem iſto Ægypti regno, aſpide ad corpus admotâ, vitâ eſſe privatum.

Planè confiteor, fieri nihil poſſe dementius, quàm ſcientem in eum locum venire, ubi libertatem ſis perditurus. Sed hujus iſtius facti ſtultitiam major jam ſuperior ſtultitia [32] defendit: quæ facit,

29. *P. Lentuli*] Ciliciæ proconſulis, cui negotium illud ſenatus mandaverat, ut ſcriptæ ad eum Ciceronis epiſtolæ docent. MAN.

30. *Diœcetes*] Procurator, & quaſi diſpenſator regius, ἀπὸ τοῦ διοικεῖν. Infrà: *Ut ventum eſt Alexandriam ad Auleten, hæc una ratio à rege propoſita Poſtumo eſt ſervandæ pecuniæ, ſi curationem, & quaſi diſpenſationem regiam ſuſcepiſſet; id autem facere non poterat, niſi diœcetes.* Hoc enim nomine utitur, qui à rege eſſet conſtitutus. Ex hoc loco ſatis apparet Ægyptum Græcâ linguâ uſam eſſe. Atque etiam infrà, cùm de legatis Alexandrinis Cicero loquatur, Græcos appellat *Noſtis*, inquit, *inſulſitatem Græcorum.* MANUT.

31. *Vita ejus oblata pœnæ eſt*] Legendum, *vita ei ablata penè eſt*, cenſuerunt Hotomanus, Patricius, Muretus, & Rubenius. Quod Grævius recepit.

32. *Superior ſtultitia*] Quòd regi grandem pecuniam credidit, non modò poſtquam regno pulſus eſt, ſed anteà quoque, cùm regnaret. Eam pecuniam, rege reſtituto, ut recuperaret, in regnum venit ſtultè: quid enim ſtultius quàm venire in eum locum, ubi parendum alteri, & ſerviendum ſit? Sed hæc ſtultitia neceſſaria, ſuperior illa voluntaria fuit. Itaque hanc ab illa, unde orta eſt defendi, atque excuſari, quis non videt? MANUTIUS.

facit, ut hoc ſtultiſſimum facinus, quòd in regnum venerit, quòd regi ſe commiſerit, ſapienter factum eſſe videatur. Siquidem * non tam ſemper ſtulti, quàm ſerò ſapientis eſt, cùm ſtultitiâ ſuâ impeditus ſit, quoquo modo poſſit, ſe expedire.

Quamobrem illud maneat, & fixum ſit, quod neque moveri, neque mutari poteſt: in quo æqui ſperaſſe Poſtumum dicunt, peccaſſe iniqui, ipſe etiam inſaniſſe ſe confitetur, quòd ſuam, quòd amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum ſuarum periculo. Hoc quidem ſemel ſuſcepto atque contracto, perpetienda illa fuerunt, ut ſe aliquando ad ſuos vindicarit [33]. Itaque objicias licet, quàm voles ſæpe, palliatum [34] fuiſſe, aliqua habuiſſe non Romani hominis inſignia. Quoties eorum quippiam dices, toties unum dices atque illud, temerè hunc pecuniam regi credidiſſe: ſuas fortunas, atque famam libidini regiæ commiſiſſe. Fecerat temerè: fateor: mutari factum jam nullo modo poterat: aut pallium ſumendum Alexandriæ, ut ei Romæ togato eſſe liceret; aut omnes fortunæ abjiciendæ, ſi togam retinuiſſet.

Deliciarum causâ & voluptatis, non modò cives Romanos, 10
ſed & nobiles adoleſcentes, & quoſdam etiam ſenatores ſummo loco natos, non in hortis, aut ſuburbanis ſuis, ſed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitellâ [35] ſæpe videmus. Chlamydatum [36] illum L. Syllam imperatorem; L. verò Scipionis, qui bellum in Aſia geſſit, Antiochúmque devicit, non solùm cum chlamyde, ſed etiam cum crepidis in Capitolio ſtatuam videtis:

* Vict. Man. Grut. omittunt, *non*

33. *Ut ſe aliquando ad ſuos vindicaret*] Manutius interpretatur, ut aliquando ad ſuos, tanquam è ſervitute regia in libertatem redire poſſet. Grævius autem latinum hoc eſſe, & intelligi poſſe negat; legítque, *ut ſe aliquando & ſuos vindicaret*, nempe à damnis fortunarum. Mihi & lectio recepta; & Manutiana interpretatio probatur. ERNESTUS.

34. *Palliatum*] Pallio potiùs, ut Alexandrinum hominem, quàm togâ, ut Romanum, uſum eſſe. MANUTIUS.

35. *Cum mitella*] Bene deliciis & voluptatibus mitellam adjungit. Fuit enim mitra, tegumentum capitis virorum mollium, aut etiam fœminarum. Quare viris probroſum fuit geſtare mitram. IV. Æneid. 216. *At nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu Mæonia mentum mitra, &c.* Vide & IX. 616. ABRAM.

36. *Chlamydatum*] Plerumque enim togatæ dicari ſtatuæ ſolebant, quemadmodum ſcribit Plinius, lib. XXXII. cap. 5. Atque horum quidem mentionem facit Valerius Max. libro III. cap. 8. ſed cùm hunc Ciceronis locum inſerere in ſuam ille hiſtoriam cogitaret, verborum oblivione Neapoli Syllam cum chlamyde ambulaſſe ſcribit. HOTOM.

detis: quorum impunitas fuit non modò à judicio, ſed etiam à ſermone. Faciliùs certè P. Rutilium Rufum neceſſitatis excuſatio defendet: qui, cùm à Mithridate Mytilenis oppreſſus eſſet, crudelitatem regis in togatos veſtitûs mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus noſtris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, conſularis homo, ſoccos habuit & pallium? nec verò id homini tum quiſquam, ſed tempori aſſignandum putavit: Poſtumo crimen veſtitus afferet is, in quo ſpes fuit, poſſe ſeſe aliquando ad fortunas ſuas pervenire?

Nam, ut ventum eſt Alexandriam ad Auletem [37], Judices, hæc una ratio à rege propoſita Poſtumo eſt ſervandæ pecuniæ, ſi curationem, & quaſi diſpenſationem regiam ſuſcepiſſet. Id autem facere non poterat, niſi diœcetes: hoc enim nomine utitur, qui à rege eſſet conſtitutus. Odioſum negotium Poſtumo videbatur: ſed erat nulla omnino recuſatio. Moleſtum etiam nomen ipſum: ſed res habebat nomen hoc apud illos, non hic impoſuerat. Oderat veſtitum etiam illum: ſed ſine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat *vis*, ut ait poeta ille noſter, *quæ ſummas frangit, infirmatque opes*. Moreretur, inquies. Nam id ſequitur. Feciſſet certè, ſi ſine maximo dedecore [38], tam impeditis ſuis rebus, potuiſſet emori.

11 Nolite igitur fortunam convertere in culpam: neque regis injuriam hujus crimen putare: nec conſilium ex neceſſitate, nec voluntatem ex vi interpretari: niſi fortè eos etiam, qui in hoſtes,

37. *Auletem*] Latinè, tibicinem. Cognomen Ptolomæi regis, quia fidibus præcipuè delectaretur. MANUT.

38. *Si ſine maximo dedecore*] Retorquet argumentum. Mori debuit, quo dedecus effugeret. Immo verò mori, tam impeditis rebus ſuis, ſine dedecore, & quidem maximo, non potuit: ad priorem enim culpam rei familiaris temerè projectæ, deſperationis, animíque debilitati, & fracti, & fortunæ cedentis infamiam addidiſſet. IDEM.

39. *Præter rogitâtum ſi querare*] Legendum, *ſi loquare*, non ut in libris manuſcr. & vulgatis, *querare*. Sunt enim hæc ex Euripidis Medea, *μὴ λόγυς λέγε*. Quin, ſi ex Euripide expreſſa ſunt, ut ſunt, legendum in imperativo, *præter rogitatum ne loquere*. LAMBINUS. *Præter rogitatum*, eſt præter id, quod rogaris. *Si querare*, ſi murmures. H. COLUMNA.

40. *Ex decumis imperatorum*] Turnebus hoc loco, *decumas imperatorum* interpretatur, decumas pecuniæ imperatæ à Rege Ptolomæo ad uſum Gabinii. Quod ſi eſt, legerem ferè, vel *ex decumis imperatis*, vel *ex decumis imperati æris*. PATRIC.

41. *Utrum acceſſionem decumæ, ut noſtri coactores ſolent, centeſima, an deceſſionem de ſumma feceris*] Gabinio, regis juſſu, cogebatur illa pecunia, nempe decem millia talentûm. Poſtumus unde ſibi ſumpſit? Nam ſi ex decumis fiunt decem millia talentûm, quæ

ſtes, aut in prædones inciderint, ſi aliter quippiam coacti faciant, quàm liberè, vituperandos putes. Nemo noſtrûm ignorat, etiam ſi experti non ſumus, conſuetudinem regiam. Regum autem hæc ſunt imperia, *Animadverte*, & *dicto pare*: &, *Præter rogitatum ſi querare* [39] : & illæ minæ, *Si te ſecundo lumine hîc offendero*, *Moriere.* Quæ non ut delectemur ſolùm, legere & ſpectare debemus, ſed ut cavere etiam, & effugere diſcamus.

At ex hoc ipſo crimen exoritur. Ait enim, dum Gabinio pecuniam Poſtumus cogeret ex decumis imperatorum [40], pecuniam ſibi coëgiſſe. Non intelligo hoc quale ſit: utrùm acceſſionem decumæ, ut noſtri facere coactores ſolent, centeſima; an deceſſionem de ſumma fecerit [41]. Si acceſſionem: undecim millia talentûm ad Gabinium pervenerunt. At non modò abs te decem millia objecta ſunt, ſed etiam ab his æſtimata. Addo illud etiam: quî tandem convenit, aut tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentûm acceſſionem eſſe factam: aut in tanta mercede hominis, ut vis, avariſſimi, mille talentûm deceſſionem eſſe conceſſam? Neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de ſuo: nec regis, imponere tantum pati ſuis. Aderunt teſtes, legati Alexandrini. Hi nihil in Gabinium dixerunt: immò hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi conſuetudo judiciorum? ubi exempla? ſolétne is dicere in eum, qui pecuniam redegit [42], qui in illum, cujus nomine

quæ Gabinii ſunt: pro Poſtumo quid ſupereſt? Exegit, inquies centeſimam, noſtrorum coactorum more, præter illa decem millia talentûm Gabinio coacta: ex quibus, cùm ei pro reductione regis promiſſa eſſent, detrahi nihil oportuit. Si hoc verum eſt, reſpondet Cicero, tota coacta pecunia undecim millia talentûm fuiſſet, non decem millia: quæ ab accuſatore objecta, judices, damnato Gabinio, æſtimarunt. Id autem quis verum putabit? Nam tantum novi oneris, id eſt mille talentûm, imponi populis, rex non videtur paſſurus fuiſſe. Sin autem Poſtumum in cogenda ſibi pecunia non acceſſionem feciſſe ad decem millia talentûm, ſed ex ipſis decem millibus, Gabinio promiſſis, centeſimam ſibi ſumpſiſſe dices: cui veriſimile videbitur Gabinium, hominem, ut tu vis, avariſſimum, tantum pecuniæ de promiſſa ſibi ſumma detrahi paſſum eſſe? MANUT.

42. *Solétne is dicere in eum, qui pecuniam redegit*] Cùm à coactoribus imperatorum nomine pecunia redigeretur, ſolebat imperatoris nomen in tabulas expenſi & accepti, id eſt, Alexandrinorum & coactorum referri. Quâ de cauſa ſi poſteà quærendum civibus videretur, primum in eum, cujus nomine redacta erat pecunia, accuſatio intendebatur, ut ſi furtum factum appareret, tum is quoque qui coëgerat & acceſſionem receperat, in crimen ſimiliter vocare-

mine ea pecunia redigeretur, non dixerit? Age, si is, qui non dixit, solet: etiámne is solet, qui laudavit [43]? Iisdem testibus, & quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi præjudicata res, ad has caussas deferri solet.

12 Et ait etiam meus familiaris, & necessarius, eandem caussam [44] Alexandrinis fuisse, cur laudarent Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, caussa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ. Neque me verò pœnitet mortales inimicitias, sempiternas amicitias habere. Nam si me invitum putas, ne Cn. Pompeii animum offenderem, defendisse caussam; & illum, & me vehementer ignoras. Neque enim Pompeius me suâ causâ quidquam facere voluisset invitum: neque ego, cui omnium civium libertas carissima fuisset, meam projecissem. Quamdiu inimicissimus Gabinio fui, non amicissimus mihi non Pompeius fuit: nec, postea quàm illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam simulavi, ne cum mea perfidia illi etiam ipsi facerem, cui beneficium dedissem, injuriam. Nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompeium. Si per eum reductus insidiosè redissem: me scilicet maximè, sed proximè illum quoque fefellissem.

At de me omittamus: ad Alexandrinos istos revertamur. Quod habent os? quam audaciam? modò, vobis inspectantibus, in judicio Gabinii tertio quoque verbo excitabantur. Negabant pecuniam Gabinio datam. Recitabatur identidem Pompeii

caretur, ut, ejus caussa tanquam appendicula quædam caussæ judicatæ & damnatæ fuisse videatur. Pendet enim ejus caussæ veritas à prioris caussæ bonitate: nam si furtum decuma factum est, reddi quoque furti accessionem oportet. Neque priùs intelligi potest furtúmne fecerit coactor, & injuriâ corollarium acceperit, quàm judicatum sit, furtum in sorte ac principali factum esse. HOTOMANUS.

43. *Etiámne is solet, qui laudavit*] Si is, qui non dixit in eum, cui redigitur pecunia, nunquam solet dicere in eum, qui pecuniam redegit, num hoc faciet, cùm laudaverit eum, cujus nomine redacta est pecunia? Iidem testes, etsi ipsi non producantur, sed tantùm eorum dicta legantur, cùm laudarunt eum, cui redacta pecunia esse dicitur, creduntur etiam laudasse, qui pecuniam redegit, eáque habetur in judiciis tanquam caussa præjudicata. GRÆV.

44. *Eandem caussam*] Amicitiam Pompeii, cujus operâ Ptolemæus redierat in regnum, Cicero autem ab exilio. MANUTIUS.

45. *Quid? posteà*] Necesse est credi vel negantibus, vel affirmantibus. Negantibus in Gabinii judicio creditum non est: itaque judices eum damnarunt: affirmantibus igitur contra Postumum creditur. Hîc Cicero ducit argumentum à testium inconstantia.

peii testimonium: regem ad se scripsisse, nullam pecuniam Gabinio, nisi in rem militarem, datam. Non est, inquit, tum Alexandrinis testibus creditum. Quid? [a] postea [45] credetur? Credetur. Quamobrem? Quia nunc aiunt, quod tunc negabant.

Quid ergo? ista conditio est testium, ut, quibus creditum non sit negantibus, iisdem credatur dicentibus? At, si verum tum, cùm verissima fronte dixerunt: nunc mentiuntur. Si tunc mentiti sunt: doceant nos verum. [b] Quid vultis? sileant. Dicere audiebamus Alexandriam, nunc cognoscimus. Illinc omnes præstigiæ: illinc, inquam, omnes fallaciæ: omnia denique ab his mimorum [46] argumenta nata sunt. Nec mihi longius quidquam est, Judices, quàm videre hominum vultus.

Dixerunt hîc modò nobiscum [47] ad hæc subsellia, quibus su- 13
perciliis [48] renuentes huic decem millium crimini? Jam nostis insulsitatem Græcorum. Humeris gestum agebant. Tum, temporis, credo, causâ: nunc scilicet tempus nullum est [49]. Ubi semel quis pejeraverit, ei credi posteà, etiam si per plures deos juret, non oportet: præsertim, Judices, cùm in his judiciis ne locus quidem novo testi soleat esse: ob eámque causam iidem judices retineantur, qui fuerint de reo: ut his nota sint omnia, neque quid fingi novi possit.

Lites, *quò ea pecunia pervenerit*, non suis propriis judiciis, sed in reum factis condemnari solent. Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tantum ex ejus bonis, quanta summa li-

stantia. Quid ergo? inquit: iisdem testibus in eadem re creditur nunc, quibus creditum anteà non sit? Disputationis autem hic est ordo. *Accusator* dicit: Non est tum Alexandrinis testibus creditum. *Defensor*: Quid posteà? *Accusator*: creditur nunc. *Defensor*: Quamobrem? *Accusator*: Quia nunc aiunt: quod tum negabant. *Defensor*: Quid ergo? ista conditio, &c. MAN.

a Vict. Grut. *Quid? postea creditum? Non. Quamobrem?*

b Lamb. *Quid multa? aut sileant, aut verum dicant.*

46. *Mimorum*] Hanc lectionem ut optimam probo. Notum, quàm multis fallaciis, præstigiisque utantur mimi, præcipuè apud Græcos. FERRATIUS.

47. *Nobiscum*] Cùm ego Gabinium de repetundis defenderem. Vide suprà, cap. 8. MANUTIUS.

48. *Quibus superciliis*] Quo verius eorum testimonium videretur, admirationem superciliis ostendebant, negantes omninò verum esse crimen decem millium talentorum. IDEM.

49. *Nunc scilicet tempus nullum est*] Ironia. Æquè nunc mentientur odio in Postumum, ut anteà mentiti sunt benevolentiâ in Gabinium. FERRATIUS.

tium fuisset [50], populus recepisset: quamvis magna ad Postumum ab eo pecunia pervenisset, non redigeretur: ut intelligi facilè possit, quod ex ea pecunia [51], quam ceperit is, qui damnatus est, pervenisse in illo primo judicio planum factum sit, id hoc genere judicii redigi solere. Nunc verò quid agitur? ubi terrarum sumus? quid tam insolens, tam perversum, præposterúmve dici, aut excogitari potest? Accusatur is, qui non abstulit à rege, sicut Gabinius judicatus est [52]: sed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Jam cedo, cùm is, qui pecuniam Postumo debuit, non huic, sed Gabinio dederit: condemnato Gabinio, utrùm illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet?

14 At habet, & celat. Sunt enim, qui ita loquantur. Quod genus tandem est istud ostentationis, & gloriæ? Si nihil habuisset unquam, tamen, si quæsisset, cur is dissimularet habere, causa non esset. Qui verò duo lauta & copiosa patrimonia accepisset, rémque prætcrea bonis & honestis rationibus auxisset: quid esset tandem causæ, cur existimari vellet nihil habere? An, cùm credebat inductus usuris, id agebat, ut haberet quàm plurimum? posteaquàm exegit, quod crediderat: ut existimaretur egere, novum genus hoc gloriæ concupiscit?

Dominatus est enim, inquit, Alexandriæ. Immò verò in superbissimo dominatu fuit: pertulit ipse custodiam: vidit in vinculis

50. *Quanta summa litium fuisset, populus recepisset*] Cujacius in Paratitlis ad D. leg. Julia de repetundis legendum ducit *fuisset, pecuniæ redegisset*. Et mox ubi habemus, *pecunia ad quem eorum qui damnatus est pervenisse*, &c. rescribit ejus loco, *pecuniam quam ceperit is qui damnatus*, &c. sed Mss. nostri nihil recedunt de scriptura vulgata. GRUTERUS.

51. *Ut intelligi facilè possit, quod ex ea pecunia*] Hanc locum malè affectum esse non tantùm ostendit sententia, & hæsitatio doctorum virorum, sed & antiquorum librorum varietas Franc. Ms. & editio Mediolanensis: *Quod ex ea pecunia, quæ ad quem eorum, qui damnatus est, pervenisset ad aliquem in illo primo judicio planum factum sit.* Editio prima: *Quod ex ea pecunia, quæ ad aliquem eorum, qui damnatus est, pervenisset ad alienum nullo præmio judicio planum factum sit.* Legendum censeo secutus vestigia veterum librorum: *Quod ex ea pecunia, quæ ad aliquem comitum ejus, qui damnatus est, pervenisset, in illo primo judicio planum factum sit.* Quis ignorat comites Proconsulum & Prætorum dici, qui erant in cohorte prætoria, qui & eorum contubernales appellabantur? Ex *comitum*, quod vocabulum scriptoribus posteriorum seculorum in hac notione erat minùs tritum & notum, facilè potuit *eorum* nasci. Aut hanc vocem, aut similem esse pro *eorum* substituendam ipsa clamat sententia. Nam damnabantur repetundarum ipsi magistratus provin-

culis familiares suos: mors ob oculos sæpe versata est: nudus, atque egens ad extremum fugit è regno.

At permutata aliunde pecunia est: ductæ naves Postumi Puteolis sunt: auditæ, visæque merces; fallaces quidem & fucosæ [53], chartis, & linteis, & vitro delatæ: quibus cùm multæ naves refertæ fuissent, una non patuit parva. Cataplus [54] ille Puteolanus, sermo illius temporis, vectorúmque cursus, atque ostentatio, tum subinvisum apud malevolos Postumi nomen propter opinionem pecuniæ nescio quam, æstatem unam, non plures, aures refersit istis sermonibus.

Verum autem, Judices, si scire vultis: nisi C. Cæsaris summa in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas extitisset, nos hunc Postumum jam pridem in foro non haberemus [55]. Ille onera multorum hujus amicorum excepit unus: quæque multi homines necessarii secundis Postumi rebus descripta [56] sustinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis universa sustinet. Umbram equitis Romani, & imaginem videtis, Judices, unius amici conservatam auxilio, & fide. Nihil huic eripi potest, præter hoc simulacrum pristinæ dignitatis, quod Cæsar solus tuetur, & sustinet: quæ quidem in miserrimis rebus, huic tamen tribuenda est maxima. Nisi verò hoc mediocri virtute effici potest, ut tantus ille vir tanti ducat hunc; & afflictum præsertim, & absentem, & in tanta fortuna sua, ut aliena respicere magnum 15

 sit;

provinciales: si verò quid ex illa pecunia pervenisset ad aliquem eorum, qui in illorum comitatu erat, & in illo judicio, in quo damnabatur Proconsul, id probatum esset, redigebatur ex illius comitis bonis ea, quæ ad illum pervenerat, pecunia. GRÆV.

52. *Sicut Gabinius judicatus est*] Gabinium ipse defenderat, eique Pompeii causâ amicus erat: propterea non fatetur abstulisse Gabinium à rege pecuniam, sed ait, *judicatus est*. MANUT.

53. *Fallaces quidem & fucosæ*] Id est, quæ longè aliud erant, ac præ se ferebant. Obductæ namque & opertæ fuerant chartâ, vitro & linteis, quæ tria sunt mercium genera, quæ Alexandriâ Romam vehebantur: quemadmodum scribit Plin. lib. XIII, cap. XI, & lib. XXXVI. cap. XXVI. Latebant autem sub iis mercibus aliæ preciosæ, in quibus erat & pars aliqua pecuniæ. HOTOM.

54. *Cataplus*] Κατάπλους propriè dicitur: cùm ex alto redit navis, & in portum, unde exierat, remeat. Unde *cataplus* etiam Latinis, classis quæ Alexandriam ibat, ac redibat Romam. SALM.

55. *In foro non haberemus*] Amisso enim equestri censu, quem ad CD millia pervenire oportebat, equestrem simul ordinem; equitúmque propria ornamenta, ut clavatam tunicam, amisisset. Ita publico carere cogeretur. MANUT.

56. *Descripta*] Intelligo, distributa: ut opponatur ei quod sequitur, *universa*. PATRICIUS.

ſit; tanta [a] occupatione maximarum rerum, quas gerit, atque geſſit, ut vel obliviſci aliorum non ſit mirum, vel, ſi meminerit, oblitum eſſe facilè poſſit probare.

Multas equidem C. Cæſaris virtutes, magnas, incredibileſque cognovi. Sed ſunt cæteræ majoribus quaſi theatris propoſitæ, & penè populares: caſtris locum capere, exercitum inſtruere, expugnare urbes, aciem hoſtium profligare: hanc vim frigorum, hiemémque, quam nos vix hujus urbis tectis ſuſtinemus, excipere: his ipſis diebus hoſtem perſequi, tum, cùm etiam feræ latibulis ſe tegant, atque omnia bella jure gentium conquieſcant. Sunt ea quidem magna: quis negat? ſed magnis excitata ſunt præmiis ad memoriam hominum ſempiternam: quo minùs admirandum eſt, eum facere illa, qui immortalitatem concupiverit.

16 Hæc mira laus eſt, quæ non poetarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, ſed prudentium judicio expenditur. Equitem Romanum, veterem amicum ſuum, ſtudioſum, amantem, obſervantem ſui, non libidine, non turpibus impenſis cupiditatum, atque jacturis [57], ſed experientiâ patrimonii amplificandi labentem excepit, corruere non ſivit, fulſit & ſuſtinuit re, fortunâ, fide: hodiéque ſuſtinet: nec amicum pendentem corruere patitur; nec illius animi aciem perſtringit ſplendor ſui nominis [58], nec mentis quaſi luminibus officit altitudo fortunæ, & gloriæ.

Sint

---

a Vict. Man. Grut. *oppugnatione*

57. *Jacturis*] Eſt ſumptibus, ut ſæpiùs apud Cæſarem & Tullium. Grævius.

58. *Animi aciem* præſtinguit *ſplendor ſui nominis.*] Sic eſſe legendum, in commentariis & Lucretianis, & Horatianis γνωματευτικῶς demonſtravi. Quòd ſi qui adhuc negant, cùm rationes, & exempla à me collecta legerint, ſuadeo eis, ut porcos ſacros, & ſinceros emant, eóſque Laribus Grundalibus immolent. Sin neſciunt, diſcant. Lambin. Obtemperare tamen Gruterus & Grævius noluerunt: quos equidem ſequor, ut Lambinianæ huic elegantiæ ſit locus in noſtro Commentariorum delectu. Olivetus.

59. *Ad labefactandum illius dignitatem*] Non conſtat quid adverſarii tum temporis moliti ſint contra Cæſaris dignitatem: niſi fortè illud eſt, quod tradit Appianus II. bellorum civilium: *Pompeius ... tulit legem ut ex eo tempore, quo ipſe primùm conſul fuerat, uſque in præſentem conſulatum, liceret ab iis qui magiſtratus geſſerant, rationem actorum expeti. Erat autem id tempus annorum penè viginti, quod & Cæſaris conſulatum complectebatur. Id factum Cæſariani interpretabantur in patroni ſui ſugillationem ac contumeliam, dum tam longè repetuntur elapſa tempora.* Abram.

60. *Curii*] Dixi jam, duos Poſtumo patres fuiſſe, à quibus etiam duo ei lauta, & copioſa patrimonia relicta ſunt, Curium natu-

Sint sanè illa magna, quæ re verâ magna sunt. De judicio animi mei, ut volet, quisque sentiat. Ego enim hanc in tantis opibus, tantâ fortunâ, liberalitatem in suos, memoriam amicitiæ, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, Judices, in novo genere bonitatem, inusitatam claris ac præpotentibus viris, non modò non aspernari ac refutare, sed complecti etiam & augere debetis: & eò magis, quòd videtis, hos quasi sumptos dies ad labefactandum illius dignitatem [59]: ex qua illi nihil detrahi potest, quod non aut fortiter ferat, aut facilè restituat. Amicissimum hominem si honestate spoliatum audierit; nec sine magno dolore feret, nec id amiserit, quod posse speret recuperari. Satis multa hominibus non iniquis hæc esse debent: nimis etiam multa vobis, quos æquissimos esse confidimus.

Sed, ut, omnium vel suspicioni, vel malevolentiæ, vel cru- 17
delitati satis fiat, occultat pecuniam Postumus, latent regiæ divitiæ. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Postumi nummo sestertio sibi addici velit? Sed, miserum me! quanto hæc dixi cum dolore? hem, Postume, túne es Curii [60] filius, C. Rabirii judicio & voluntate filius, naturâ sororis filius? túne ille in omnes tuos liberalis? cujus multos bonitas locupletavit? qui nihil profudisti? nihil ullam in libidinem contulisti? tua, Postume, nummo sestertio à me addicuntur?

O meum miserum, acerbúmque præconium! At hoc etiam optat miser: ut condemnetur à vobis [61]: ita bona veneant, ut solidum suum cuique solvatur [62]. Nihil jam aliud nisi fidem cu-

naturalem, adoptivum Rabirium, matris fratrem: à quo prænomen, & nomen accepit: ut in adoptionibus mos erat. MANUT.

61. *At hoc etiam optat miser, ut condemnetur à vobis*] Suspicor mendosum ac mutilatum esse locum. Neque etiam adduci possum ut credam dicere oratorem C. Rabirium optare ut peculatus damnetur: à quo eum quàm alienissimum esse docere conatus est: Prætereà non cohæret quod de creditoribus præstanda sequitur: nam si reliqua Gabinianæ pecuniæ serventur, ex ejus bonis (id quod ex condemnatione sequitur) tam exigua sunt ejus bona, ut nihil superfuturum sit, quo ejus creditores absolvantur. Locum igitur ad hunc modum emendandum esse arbitror: *At hoc tamen optat miser, ut si condemnetur à vobis, ita bona* [illegible], &c. Et sanè continuò subjungit, *nihil aliud nisi fidem curat*: quod & cum ea lectione convenientissimum videtur, & ad nostram tuendam sententiam vehementissimum. HOTOM.

62. *Ut solidum suum cuique solvatur*] Creditoribus nempe, à quibus pecuniam sumpserat mutuò, quam Alexandrino Regi crederet. Sed hoc tamen loco quæri illud potest, cùm suprà nummum sestertium in bonis

tat: nec vos huic, si jam oblivisci vestræ mansuetudinis volueritis, quidquam præterea potestis eripere. Quod, Judices, ne faciatis, oro, obtestórque vos, atque eò magis, si adventitia pecunia petitur ab eo, cui sua non redditur. Nam in eum, cui misericordia opitulari debeat, invidia quæsita est.

Sed jam, quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo. Quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur ante oculos luctuosa nox meis omnibus, cùm tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. Tu comitibus, tu præsidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud postulabat, discessum illum sustentasti: tu nunquam meis, me absente, liberis, nunquam conjugi meæ defuisti. Possum excitare multos reductos testes [63] liberalitatis tuæ: quod sæpe audivi patri tuo, qui id fecisset, magno adjumento in judicio capitis fuisse. Sed jam omnia timeo: bonitatis ipsius invidiam reformido. Jam indicat tot hominum fletus, quàm sis carus tuis: & me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, Judices, ut huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen equitis Romani, & usuram hujus lucis, & vestrum conspectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem [64] sibi intueri, atque in hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat, nisi unius amici opes subvenissent.

---

nis Postumi fuisse neget, quomodo ex iisdem bonis absolvi creditores poterunt. Nec me latet hanc multis impeditam videri posse quæstionem, quo lubentiùs quid de ea sentiam explicabo. Arbitror equidem intelligendum hoc loco ac subaudiendum esse regulam, quæ in libris Juris civilis usurpatur, & sermone Juris-consultorum trita est; ea duntaxat in bonis esse cujusque videri, quæ deducto ære alieno supersunt. Tanta autem fuisse Rabirii debita, ut iis exsolutis ac deductis, ne unus quidem sestertius in ejus bonis superesset. IDEM.

63. *Excitare testes*] Idem est quod producere testes, & jubere surgere ad testimonium dicendum; sedebant enim testes in subselliis. Sed qui sint *reducti testes*, fateor, me non intelligere. GRÆVIUS. Hunc locum, in quo Grævius negat se scire, qui sint *reducti*, sic interpretor: Possum adducere multos testes liberalitatis tuæ, quos tu, cùm ære alieno concidissent, & solum vertissent, reduxisti, restituisti, ære alieno ipsorum tuâ liberalitate dissoluto; quod cùm pater tuus fecisset, ei opem tulit in judicio capitis, adeóque tibi etiam prodesse debet. ERNESTUS.

64. *Rectis oculis hanc urbem*] Hoc est, sine pudore ac dolore, quo exules solent, & foro ejecti. IDEM.

PRO

PRO
M. MARCELLO.
ORATIO XL.

ARGUMENTUM.

M. Claudius Marcellus, plebeii generis, (nam & Claudii, Pulchrorum, Neronúmque cognomine, patricii fuere) nobilis tamen ex majoribus, & suâ virtute clarùs, gesto consulatu cum Ser. Sulpicio Rufo, jurisconsulto celeberrimo, civili bello Pompeium secutus est: victúsque Pharsalicâ pugnâ, neque cum iis, qui bellum in Africa renovandum putarunt, sua consilia conjunxit, neque ad Cæsarem victorem, impetrandæ veniæ causâ, supplex ire voluit: Mitylenas, urbem à bello, & à belli suspicione remotam, se contulit: ibi satis diù, nullo revertendi in patriam studio, commoratus, cùm in publica calamitate conscientiâ se mentis optimæ consolaretur, & in literis viveret, reditum ei senatus à Cæsare impetravit, quo beneficio gratiæ sunt à multis actæ: Cicero autem, Marcelli amantissimus, luculenta, quæ exstat, oratione, & gratias egit, & ita Cæsarem laudavit, ut accedere nihil posset. Quâ de re non alienum videtur ea recitare, quæ ad Sulpicium scripsit his verbis: Fecerat hoc senatus, ut, cùm à L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cùm C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus consurgeret, & ad Cæsarem supplex accederet. Noli quærere: ita mihi pulcher hic dies visus est, ut speciem aliquam videre viderer, quasi reviviscentis Reip. Itaque, cùm omnes ante me rogati gratias Cæsari egissent,

ego

ego rogatus mutavi meum consilium. Nam statueram, non mehercule inertiâ, sed desiderio pristinæ dignitatis in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium & Cæsaris magnitudo animi, & senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Cæsari gratias. *Hîc de Marcelli summa eloquentia, quia non pertinet ad orationis argumentum, nihil addam. Illud omittendum non videtur, cùm in patriam rediret, à P. Magio Chilone, familiari suo, interfectum esse. De quo Sulpicii ad Ciceronem exstat epistola. Et quanquam propter Marcellum habita oratio sit, ad conciliandam tamen, & colligendam Cæsaris benevolentiam digreditur Cicero in eam partem, ut de querela ejus, & de suspicione, qui se insidias metuere dixerat, accuratè disputet: ac primùm, non esse timendum, ostendat; cùm nemo tam ingratus, támque injustus esse possit, qui, cujus in anima resp. consistit, & à cujus vitâ omnium vita pendet, eum exstinctum velit: deinde & suo, & reipublicæ nomine hortetur atque obsecret, ut suæ vitæ consulat: postremò non excubias modò custodiásque bonorum civium pro salute illius, verùm etiam laterum & corporum oppositus contra vim polliceatur. Habita est, Cæsare III. & M. Lepido Coss. victis jam iterum in Africa cum* Juba *rege Pompeianis.* MANUTIUS.

1 DIUTURNI silentii, Patres conscripti, quo eram his temporibus [1] usus, non timore aliquo [2], sed partim dolore [3], partim verecundiâ, [4], finem hodiernus dies attulit: idémque initium, quæ vellem, quǽque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditámque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire

1. *His temporibus*] Hoc anno qui à pugna Pharsalica jam effluxit. Ait *his temporibus*, non *hoc tempore*, quia tempora calamitatem aliquam, aut certè periculum indicant. ABRAMUS.

2. *Non timore aliquo*] Captat à Cæsare benevolentiam, cùm se non timuisse ostendit, ne liberiùs de repub. loquens, eum offenderet. IDEM.

3. *Dolore*] Vel luctu meorum qui bello civili

re possum. M. enim Marcello vobis, Patres Conscripti, resque publicæ reddito, non solùm illius, sed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis, & reipublicæ conservatam, ac restitutam puto.

Dolebam enim, Patres conscripti, ac vehementer angebar, cùm viderem, virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore studiorum ac laborum [5] meorum, quasi quodam socio, à me, & comite distracto. Ergo & mihi meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, & maximè in me ipso, sed paulo antè omnibus [6], cùm M. Marcellum senatui populóque Romano concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatémque reipublicæ tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitæ antè actæ hodierno die maximum cepit, cùm summo consensu senatûs, tum præterea judicio tuo gravissimo & maximo: ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cùm in accepto tanta sit gloria. Est verò fortunatus ille, cujus ex salute non minor penè ad omnes, quàm ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem meritò, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentiâ, aut ullo genere laudis præstantior?

Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scri- 2
bendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. Tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem,

civili perierunt, vel dolore & pœnitentiâ, quòd contra Cæsarem tam benignum & humanum virum, adhæserim Cn. Pompeio. ABRAM.

4. *Verecundiâ*] Contra quem enim armis pugnassem, eo præsente verba facere verecundia prohibebat. MANUT.

5. *Studiorum ac laborum*] Ponendum comma, post, *studiorum*. PATRICIUS. Vide Cic. in Bruto, 71.

6. *Paulo antè omnibus*] Vide Petri Victorii, Var. Lect. XVIII. 6.

quàm eam, quam hodierno die conſecutus es. Soleo ſæpe ante oculos ponere, ídque libenter crebris uſurpare ſermonibus, omnes noſtrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentiſſimorúmque populorum, omnes clariſſimorum regum res geſtas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri. Nec verò disjunctiſſimas terras citiùs cujuſquam paſſibus potuiſſe peragrari, quàm tuis non dicam curſibus, ſed victoriis luſtratæ ſunt.

Quæ quidem ego niſi ita magna eſſe fatear, ut ea vix cujuſquam mens aut cogitatio capere poſſit, amens ſim: ſed tamen ſunt alia majora. Nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eáſque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ ſint imperatorum. Et certè in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus, multùm juvant. Maximam verò partem quaſi ſuo jure Fortuna ſibi vindicat: & quidquid eſt proſperè geſtum, id penè omne ducit ſuum.

At verò hujus gloriæ, C. Cæſar, quam es paulo antè adeptus, ſocium habes neminem. Totum hoc, quantumcunque eſt, quod certè maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. Nihil ſibi ex iſta laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipſa rerum humanarum domina, Fortuna, in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam eſſe totam, & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur.

3 Domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; ſed tamen ea viciſti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci poſſent, habebant. Nulla eſt enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari, frangique poſſit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adverſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem, non modò extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judico.

Itaque

Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solùm nostris, sed penè omnium gentium literis, atque linguis: neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam cùm leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At verò cùm aliquid clementer, mansuetè, justè, moderatè, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ naturâ insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te verò, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensúsque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? quâ benevolentiâ complectemur? Parietes, medius fidius, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ, tibi gratias agere gestiunt, quòd brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus.

Equidem cùm C. Marcelli [7], viri optimi, & commemorabili pietate præditi, lacrymas modò vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimámque familiam, jam ad paucos redactam, penè ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria C. Cæsaris: cæteræ duce te gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo, magnóque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes: quæ quidem tanta est, ut tropæis, monumentísque * tuis allatura sit finem ætas: nihil est enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & consumat vetustas: at verò hæc tua justitia, & lenitas animi florescet quotidie magis, ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas 4

Pp 2 detra-

7. C. *Marcelli*] Qui se ad Cæsaris pedes abjecerat. Is est, qui cum L. Lentulo consul fuit anno primo civilis belli. Alter autem C. Marcellus M. Marcelli frater patruelis, non germanus, ut Suetonius docet, consulatum gesserat anno proximo superiore cum L. Paulo. MANUTIUS.

* Vict. Man. *tuis nulla unquam* Lamb. *suis nonnulla unquam*

detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam antè æquitate, & misericordiâ viceras: hodiernò verò die te ipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam [8], non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris [9], cùm ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cùm ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est.

5 Atque hoc C. Cæsaris judicium, Patres conscripti, quàm latè pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipublicæ misero funestóque compulsi, etsi aliquâ culpâ tenemur erroris humani, à scelere certè liberati sumus. Nam cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ Cæsar conservavit; memet mihi, & item reipublicæ, nullo deprecante; reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit, quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in consessu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, à plerisque ignoratione potiùs, & falso, atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum [10]. Quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendum putavi, sempérque dolui non modò pacem, sed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, sempérque mea consilia, pacis & togæ socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico [11]: tantúmque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla

non

8. *Vereor ut hoc quod dicam*] Quod alibi docuimus, totâ sententiâ differunt; *vereor ut*, &, *vereor ne*. Vereor ut, de re dicitur, quam cupimus contingere, sed veremur, ne non contingat: ut ad Terentiam; *Sin homo amens diripiendam urbem daturus est; vereor, ut Dolabella ipse satis vobis prodesse possit*. Veror ne, de re dicitur, quæ si eveniat, doleamus; sed veremur, ne eveniat: ut ad Cæcinam: *Vereor, ne desideres officium meum*. Lego igitur hic cum uno Cardinalis Borromæi, & altero Maffeiorum libro, *Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse intelligens sentio*. Nec aliter legit, hunc locum recitans, in Divinat. Pedianus. Fulvii Ursini liber dissentit in verbis, non tamen in sententia: habet enim: *Vereor, ne hoc quod dicam, non perinde*. Quod idem valet. Nam, ne non, sunt pro *ut*. MANUTIUS.

9. *Ipsam victoriam vicisse videris*] Durum hoc videri possit, nisi antecedentibus leniatur. Quo de genere quid senserit Asconius, ostendam. Nam cùm illud in Divin.

inaa-

non modò cupiditate, ſed ne ſpe quidem, prudens & ſciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium.

Quod quidem meum conſilium minimè obſcurum fuit. Nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipſo bello eadem etiam cum capitis mei periculo ſenſi. Ex quo nemo erit tam injuſtus rerum æſtimator, qui dubitet, quæ Cæſaris voluntas de bello fuerit, cùm pacis auctores conſervandos ſtatim cenſuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minùs mirum fortaſſe tum, cùm eſſet incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui verò victor pacis auctores diligit, is profectò declarat, ſe maluiſſe non dimicare, quàm vincere.

Atque hujus quidem rei M. Marcello ſum teſtis. Noſtri enim 6
ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cùm inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis, qui illa vidimus, debet eſſe. Non enim jam cauſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ.

Vidimus tuam victoriam, præliorum exitu terminatam: gladium vaginâ vacuum in urbe non vidimus. Quos amiſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conſervat, quos poteſt. Alterius verò partis, nihil ampliùs dicam, quàm id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuiſſe victoriam. Quidam enim non modò armatis, ſed interdum etiam otioſis minabantur: nec, quid quiſque ſenſiſſet, ſed ubi fuiſſet, cogitandum

interpretaretur. *Etiam ſi tacent, ſatis dicunt*: ſubjunxit: *Tale illud eſt: cùm tacent, clamant*: &, *Victoriam ipſam viciſſe videris*: &, *Philoſophandum eſt, etiam ſi non eſt philoſophandum.* Hæc in loco nec ὀξύμωρα, nec κακόζηλα judicanda ſunt: aut enim inferioribus dictis, aut ſuprà poſitis leniuntur: ut eſt illud: *Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi poſſit auditu, atque ego ipſe cogitans ſentio.* MAN.

10. *Civile bellum eſſe ſuſceptum*] Expunxi *civile* volentibus Erfurtenſi, Pithœano, Dreſdenſi, Francii utroque, ut & editione prima, aliiſque vetuſtioribus. Parum etiam conſideratè, & non ſine culpa reprehenſionis & offenſæ hîc Tullius civilis belli meminiſſet. GRÆVIUS. Infrà tamen, *arma civilia.* Quapropter non recta omnibus & certa doctiſſimi Grævii cenſura videbitur. OLIVETUS.

11. *Privato officio, non publico*] Quia Pompeio debebam: non quia Cæſaris cauſam condemnarem. MANUTIUS.

esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam si pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam satiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse.

Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: & fruere cùm fortunâ, & gloriâ, tum etiam naturâ, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, jucunditásque sapienti. Cætera cùm tua recordabere; etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modò summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut hæc à virtute donata; cætera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stultâ fortasse, certè non improbâ, & specie quadam rei publicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contráque summa laus, quod plerique minimè timendum fuisse senserunt.

7 Nunc verò venio [12] ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam, quæ non tibi ipsi magis, quàm cùm omnibus civibus, tum maximè nobis, qui à te conservati sumus, providenda est. Quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quàm parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? De tuísne? tametsi qui magis sunt tui, quàm quibus tu salutem insperanti-

---

12. *Nunc vero venio*] Jam ante monuimus orationem quâ Cæsar Marcellum restituit, in partes fuisse distributam duas. Altera fuit accusatio Marcelli, & veniæ concessio: cùm accusatâ ejus acerbitate, præter spem dixit se Senatui roganti de Marcello ne hominis quidem causa negaturum. Altera fuit querela, cùm aiens se toto decursu bellorum civilium eam unam vincendi rationem habuisse, ut se misericordiâ & liberalitate muniret, sibi tamen in pace insidias comparari. Orator jam priori parti respondit laudans Cæsaris clementiam: nunc ad posteriorem delabitur. ABRAM.

13. *Revocanda fides*] Cicero secundo Officiorum: *Quamobrem ne sit æs alienum quod*

rantibus reddidisti? An ex eo numero, qui unà tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor: ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuâ misericordiâ retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, amicissimi sint.

Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sanè suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctésque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco; doleóque, cùm respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si verò ad humanos casus, incertósque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat, insidiarúmque consensio: quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus?

Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacêre sen- 8
tis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides [13], comprimendæ libidines, propaganda soboles [14], omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantóque animorum ardore, & armorum, quin quassata respublica, quicunque belli eventus fuisset, multa perderet, & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multáque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohi-

---

quod reipublicæ noceat, providendum est. Si hoc non fuerit ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum. Nec enim ulla res vehementiùs rempublicam continet, quàm fides, quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum. Quomodo autem Cæsar fidem revocarit, tradit Suetonius, cap. 42. ABRAM.

14. *Propaganda soboles*] Diù multúmque non Cæsari solùm, sed etiam Augusto cum profligatis hominum moribus luctandum fuit, ut cives suos ad veras legitimásque nuptias, & propagationem sobolis educationémque liberorum inducerent. Vide Tranquillum in Julio, cap. 42. nec non in Octavio, cap. 34. IDEM.

prohibuisset. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus, præter te, mederi nemo potest.

Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi: satis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ. Satis, si ita vis, naturæ fortasse; addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certè parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc, cùm omnium salutem civium, cunctámque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hîc tu modum tuæ vitæ, non salute reipublicæ, sed æquitate animi definies [15]? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis.

Parúmne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? Immò verò aliis, quamvis multis, satis: tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè parum est tum, cùm est aliquid amplius. Quòd si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quàm gloriæ: si quidem gloria, est illustris, ac pervagata multorum, & magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

9 Hæc igitur tibi reliqua pars est, hic restat actus [16], in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eáque tu in primis cum summa tranquillitate & otio perfruare: tum te, si voles, cùm & patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam exple-

15. *Hic tu modum tuæ vitæ... æquitate animi definies?*] Id est, putásne te propterea satis vixisse, quòd æquo animo, & citra indignationem mori potes, & annos præteritos non requiris? Æquitatem animi dicimus, rectam animi constitutionem, tranquillamque affectionem omni indignatione vacantem. BUDÆUS.

16. *Hic restat actus*] Tanquam fabulæ; qui debet esse ultimo loco perfectissimus. Quâ sententiâ scripsit ad Q. fratrem: *Illud te ad extremum & oro, & hortor, ut, tanquam*

expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cùm venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? Quanquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, sempérque immortalitatis amore flagravit.

Nec verò hæc tua vita ducenda est, quæ corpore & spiritu continetur. Illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoriâ sæculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, expectat. Obstupescent posteri certè imperia, provincias, Rhenum [17], Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes, & legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis & institutis erit, vagabitur modò nomen tuum longè atque latè: sedem quidem stabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cùm alii laudibus ad cælum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent, ídque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis pòst seculis de te judicabunt: & quidem haud scio, an incorruptiùs, quàm nos. Nam & sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine invidia judicabunt. Id autem etiam si tunc ad te, ut quidam falsò putant [18], non pertinebit; nunc certè pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio.

Diversæ voluntates civium fuerunt, distractǽque sententiæ. 10
Non enim consiliis solùm & studiis, sed armis etiam & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen in-

quam periti boni, & auctores industrii solent, sic tu in extrema parte, & conclusione muneris, ac negotii tui diligentissimus sis, ut hic tertius annus imperii tui, tanquam tertius actus, perfectissimus atque ornatissimus fuisse videatur. MANUT.

17. *Rhenum*] Germanos à te victos. *Oceanum*, Britannos *Nilum*, Alexandrinos. *Monumenta*, à te extructa. *Munera*, à te publicè data. IDEM.

18. *Falsò putant*] Mori cum corpore animum credentes. IDEM.

ter clariſſimos duces: multi dubitabant, quid optimum eſſet: multi, quid ſibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta reſpublica eſt hoc miſero, fatalíque bello: vicit is, qui non fortunâ inflammaret odium ſuum, ſed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus eſſet, eoſdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis poſita, aliis erepta ſunt. Ingratus eſt, injuſtúſque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille ſit melior, qui in acie cecidit, qui in cauſa animam profudit. Quæ enim pertinacia quibuſdam, eadem aliis conſtantia videri poteſt. Sed jam omnis fracta diſſenſio eſt armis, & extincta æquitate victoris: reſtat, ut omnes unum velint, qui modò habent aliquid non ſolùm ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis. Niſi te, C. Cæſar, ſalvo, & in iſta ſententia, qua cùm anteà, tum hodie vel maximè uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus. Quare omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus, & hortamur, & obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas: omnéſque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſe ſentio, quoniam ſubeſſe aliquid putas, quod cavendum ſit, non modò excubias, & cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus, & corporum pollicemur.

XI Sed, unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio. Maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt: quod ex omnium precibus & lacrymis ſentire potuiſti. Sed quia non eſt ſtantibus omnibus [19] neceſſe dicere; à me certè dici volunt: cui neceſſe eſt quodammodo, & quòd volunt, & quòd M. Marcello, à te huic ordini, populóque Romano, & reipublicæ reddito, præcipuè id à me fieri debere intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius ſolùm, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio.

Quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantiſſimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cùm id ſollici-

19. *Stantibus omnibus*] E more veteri Senatorum qui aut ſententiam ſuam ipſi, & ſi quid vellent præterea, dicebant, ídque ſtantes: aut quibus videbatur, aſſentiebantur ſedentes. Epiſtola ad Q. Metellum. GULIELMIUS.

sollicitudine, curâ, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certè hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conservato solùm, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita [20], quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

20. *Ad tua innumerabilia in me unum merita*] Vis est in singulis verbis. Primùm, *merita*, vocat; quæ majora sunt, quàm studia, officia, beneficia: deinde addit, *innumerabilia*: postremò, *in me unum.* Hæc augeri non videntur posse: augentur tamen subjectis verbis, *maximus cumulus accesserit.* Non enim aliquid ait accessisse, sed cumulum; nec simpliciter cumulum, sed maximum. Eodem id pertinet, *quod fieri jam posse non arbitrabar.* Nec illud sine judicio prolatum, *hoc tuo facto.* Nam, *hoc tuo merito* languidius esse videbatur, præsertim cùm dixisset, *Ad tua innumerabilia in me unum merita*; quæ Marcelli salute vehementer aucta significat. MANUTIUS.

PRO
Q. LIGARIO.
AD C. CÆSAREM.
ORATIO XLI.

ARGUMENTUM.

Hanc orationem M. Tullius in Foro apud Cæsarem dixit extremo anno Urbis DCCVII. *Julio Cæsare* III. *M. Æmilio Lepido Coss. pridie Kal. interkalares priores, qui fuit ultimus dies prioris mensis illorum duorum, quos Cæsar hoc anno Fastos corrigens, inter Novembrem ac Decembrem interjecit: de quibus Suetonius in Julio.*

Fratres, & propinqui Ligarii prostrati ad pedes Cæsaris domi ejus jacuerunt, ut est epist. XV. *libri* VI. *Famil. & in hac oratione. Posteà verò in Foro hæc Cicero dixit.*

Pompeianis hoc anno devictis à Cæsare in Africa (in quam Ligarius ante bellum civile profectus, tempore belli remanserat) Ligario vita concessa fuit, ut est in Comment. de bello Africo. Sed dum Cæsare Romam reverso, Ligarius extra Italiam in exilio manet, ac fratres, propinqui, itémque C. Pansa & M. Cicero de ejus reditu laborant, Q. Ælius Tubero, qui cum patre suo Africæ orâ, triennio ante à Ligario prohibitus fuerat, cum apud Cæsarem accusavit, & orationem in Ligarium edidit: cujus Quintilianus, lib. X. *cap.* I. *meminit. Cicero eum concessione defendit. Cùm autem concessionis duæ partes à Rhetoribus proponantur, Purgatio & Deprecatio, M. Cicero illis primùm utitur, atque* ἀντεγκλήματα *aliquot locis miscet: ad extremam verò Deprecationem adhibet. Hanc orationem pulcherrimam, ut à Pomponio Jurisconsul. nominatur in L. II. D. de orig. juris, Cicero bello Hispaniensi scriptam edidit: quæ quantopere Attico, Balbo, Oppio, aliisque placuerit, cognosces epist.* XII. & XVIII. *libri* XIII. *ad Attic.* FABRITIUS.

1 NOVUM crimen [1], C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus [2] ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: ídque C. Pansa [3], præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quò me vertam, nescio. Paratus enim veneram, cùm tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri

1. *Novum crimen*] Totum hoc procœmium ironiâ constare ex Quintiliano & Aquila notum est. Orditur à propositione criminis, additâ confessione Pansæ: cujus personam adjunctis ornat. FABRIT. Vide de hac oratione in primis Quintilianum IV, 2. & IX, 2. nec non XI, 3. ubi docet quo gestu corporis totum hoc exordium sit exponendum.

2. *Propinquus meus*] Affinis, non cognatus: ut infrà patet. Propinquitatem appellat, ne cum inimico homine disputare videatur; & ut eò major orationi fides accedat; quòd Ligarii innocentiam, & causæ bonitatem propinquitati Tuberonis anteponat. MANUT.

3. *C. Pansa*] C. Vibius Pansa, qui biennio pòst consul fuit. FERRAT.

miseri salutem abuterer: sed quoniam diligentiâ inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor: præsertim cùm meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset: omissâque controversiâ, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, quâ plurimi sunt conservati, cùm à te non liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent.

Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum: sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, quâ te, Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque priùs de vestro delicto confiteamini necesse est, quàm Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. igitur Ligarius, cùm esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est: qua in legatione & civibus, & sociis ita se probavit, ut decedens Considius provinciâ satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cùm diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut & civibus, & sociis gratissima esset ejus integritas, & fides. Bellum subitò exarsit: quod, qui erant in Africa, antè audierunt geri, quàm parari. Quo audito, partim cupiditate [4] inconsiderata, partim cæco quodam timore [5], primò salutis [6], pòst etiam studii sui quærebant aliquem ducem: cùm Ligarius, domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Attius Varus [7], qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum clamore multitudi-

4. *Cupiditate*] Patricius, quòd faverent Pompeio. Manutius, *cupiditate belli gerendi.* Sed istius ellipseos exemplum non reperies. Uterque nescivit, quid sit *cupiditas*, nimirum studium partium, sive, ut barbari loquuntur, partialitas. Sic *cupidus judex*, *testis*, ut alibi vidimus. Pro *cupiditate*, in sequentibus verbis statim dicit *studium*. GRÆV.

5. *Cæco quodam timore*] Timebant Cæsarem, sed, cur timerent, causæ nihil videbant. MANUT.

6. *Salutis*] Hæc sententia est: Primò salutis ducem quærebant; deinde etiam studii sui. LAMBINUS.

7. *P. Attius Varus*] Varus hic cum Sex. Pompeio, & Labieno ex Africana pugna, devictis Scipione, Pompeii socero, & Juba Mauritaniæ rege, in Hispaniam profugit: ubi renovato simul cum Pompeii liberis bello, Mundensi prælio à Cæsare victus interiit. MANUT.

titudinis imperitæ, nullo publico consilio, deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit [8].

2 Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpa vacat. Domo est egressus non modò nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret [9]. Profectio certè animum tuum non debet offendere. Num igitur remansio? Multò minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cùm est legatus profectus: alterum, cùm, efflagitatus à provincia, præpositus Africæ est.

Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit. Quod si est criminosum, necessitatis [10] crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potiùs, quàm Romæ; cum P. Attio, quàm cum concordissimis fratribus; cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? Cùm ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem; hic æquo animo esse potuit, belli discidio distractus à fratribus?

Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ à te voluntatis. Cujus ego causam animadverte, quæso, qua fide defendam, cùm prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse: nec tuas tacitas cogitationes extimescit: nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat. Vide,

8. *Conquievit*] Ideo festinabat decedere provinciâ, ne dux eligeretur contra Cæsarem: ubi timor ille evanuit adventu Vari, non erat, cur adeò festinaret illinc discedere: itaque parumper conquievit. FERRAT.

9. *Expediret*] Ii cupere bellum solent, qui malè gestâ provinciâ judicium timent. IDEM.

10. *Necessitatis*] Coactus enim parêre P. Varo, novo Proconsuli. IDEM.

11. *Esse me alterum passus est*] M. Tullius Ser. Sulpicio & M. Marcello Coss. in Ciliciam pro consule profectus, Amano pacato, perpetuóque hoste inde sublato, rem satis prosperè gessit, Imperatórque salutatus fuit. Lib. v. ad Attic. epist. x. Lib. 2. & 3. & Lib. 15. famil. Unde Plutarchus exponens res à Cicerone in Cilicia gestas, *Gessit etiam*, inquit, *bellum, latronibus, qui Amanum tenebant, devictis: justáque victoriâ Imperator à militibus appellatus est.* Anno sequente, L. Paulo & C. Marcello Coss. è provincia in Italiam reversus, ad urbem accessit pridiè Non. Januarii, cùm jam Lentulo & Marcello

Vide, quàm non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, 3
& ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat: Suſcepto bello, Cæſar, geſto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio ac voluntate ad ea arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cùm hoc ſciret, tamen me, antequàm vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas miſit, ut eſſem idem, qui fuiſſem: qui cùm ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt [11]: à quo, hoc ipſo C. Panſa mihi nuntium perferente, conceſſos faſces tenui, quoad tenendos [12] putavi: qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit dare, ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis dediſſet.

Vide, quæſo, Tubero, ut, qui de meo facto [13] non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cùm de ſe eadem dicerem, ignoſceret. Cujus ego induſtriæ, gloriǽque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quòd ejus ingenio, ſtudiiſque delector, vel quòd laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet eſſe crimen, fuiſſe in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipſe in eadem Africa eſſe voluit, & prohibitum ſe à Ligario queritur, & certè contra ipſum Cæſarem eſt congreſſus armatus. Quid enim, Tubero, deſtrictus ille tuus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adoleſcens [14]: ad me revertar. Iiſdem in armis fui. Quid

---

cello Coff. bellum civile conflatum eſſet. *Epiſt.* x, lib. xvi. *Famil.* Verùm quia urbem ingreſſus non fuit, imperium retinuit, & pro conſule manſit. Nam, ut ait Appianus, lib. i. Proconſulibus imperii retinendi tamdiu poteſtas eſt, quoad Romam reverſi fuerint. *Proconſul* autem *portam Romæ ingreſſus, deponit imperium*, inquit Ulpianus in L. ult. de officio procoſ. Fabric.

12. *Quoad tenendos*] Tenuiſſe lictores laureatos M. Tullius videtur uſque ad menſem Octobrem, Cæſare Dictatore iterum, anno urbis DCCVII. quo demum tempore in urbem veniſſe, imperiúmque depoſuiſſe videtur ex epiſt. ult. lib xi. ad Attic &. epiſt. xx, lib. xiv. Fam. ita ut cum imperio fuerit annis quatuor. Idem.

13. *Ut, qui de meo facto, &c.*] Conjungo: *ut non audeam confiteri de Ligarii facto, qui de meo non dubitem dicere. Ut*, poſitum pro *quàm*. Patric.

14. *Commoveri videtur adoleſcens*] Tubero

4 Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multò magis patris tui prudentiam desidero: quòd homo, cùm ingenio, tum etiam doctrinâ excellens, genus hoc causæ quod esset, non viderit. Nam, si vidisset, quovis profectò, quàm isto modo, à te agi maluisset. Arguis fatentem. Non est satis. Accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quàm tu: aut, ut tu vis, parem.

Hæc non modò mirabilia sunt, sed prodigii simile est quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores. Usque ad sanguinem [15] incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? Ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum ejus filio, consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? Num est? num potest magis carere his omnibus, quàm caret? Italiâ prohibetur, exulat. Non tu ergo hunc patriâ privare, quâ caret, sed vitâ, vis. At istud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occidi, nullo postulante: præmiis etiam invitabat [16]. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis [17] pòst, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est.

5 Ego verò istud non postulo, inquies. Ita me hercle existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem, novi domum, noménque vestrum: studia denique generis ac familiæ vestræ, virtu-

bero scilicet. Atque etiam Cæsar ipse, ut est apud Quintilianum, magnopere verbis iisdem illis commotus fuisse fertur. Cùm diceret Cicero: *Quid enim, Tubero*, inquit, *tuus ille in acie Pharsalica destrictus gladius agebat*, &c. Et Plutarchus in vita Ciceronis scribit, ad hanc totam Pharsalicæ aciei mentionem, tam commotum fuisse Cæsarem, ut cùm priùs dicis tantùm causâ audire Ciceronem pro eo dicentem voluerit, ipsum Ligarium pro condemnato jam habuerit, hoc loco perturbatum corripuisse te, & schedas, quas tum fortè gerebat, abjecisse, & denique contrà quàm statuerat, reum absolvisse. PATRIC.

15. *Usque ad sanguinem*] Hoc est, leves Græci, aut immanes barbari, more istiusmodi suo, nobis externo & peregrino, soleat

virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certò scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. Res enim eò spectat, ut eâ pœnâ, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? An, ne ignoscatur? Hoc verò multò acerbius, multóque est durius. Quod nos domi petimus, precibus & lacrymis, prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quàm hujus humanitati: id ne impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis?

Si, cùm hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, ut spero, non frustrà fecimus, tu derepentè irrupisses, & clamare cœpisses, C. Cæsar, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereatur: nónne omnem humanitatem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miseria multorum, perfugium misericordiæ tollere?

Dicam planè, C. Cæsar, quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quàm multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cùm etiam de victis reperiatur? quàm multi, qui, cùm à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem?

Quòd si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omninò non fuisse: si honesto & misericordi mendacio saluti civi calamitoso esse vellemus [18]: tamen hominis non esset, in tanto

 discri-

lent incitare odium usque ad sanguinem, fervere odio usque ad cædem. J. F. GRONOVIUS.

16. *Præmiis etiam invitabat*] Præmium à Sylla propositum iis, qui proscriptum interfecissent, duo talenta fuerunt. Plutarchus in Sylla. FABRITIUS.

17. *Aliquot annis*] Annis XVII. nam Sylla Dictator fuit anno ab U. C. DCLXXII. Cæsar quæstionem inter sicarios exercuit anno DCXC. L. Julio Cæsare, & C. Fugilo Coss. Vide Dionem. IDEM.

18. *Saluti civi calamitoso esse vellemus*] Nihil videbatur lectione vulgata integrius, quæ talis est, *saluti civis calamitosi consultum esse vellemus.* Sed cum antiqua comparata clamat se esse corruptam. Reperitur autem hæc antiqua, quam secuti sumus, in duobus codicibus Memm. & in Cleric. & aliis. LAMBIN.

discrimine & periculo civis refellere & coarguere nostrum mendacium: &, si esset alicujus, ejus certè non esset, qui in eadem causa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tu diceres: Cave, Cæsar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? cave ignoscas. Hæcne hominis ad hominem vox est? quâ qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citiùs abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam.

6 Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quòd de nullo alio quisquam, vel quòd is, qui in eadem causa fuisset, vel quid novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant; alii timorem: qui duriùs, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissimè, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divinâ necessitate esse superata.

Liceat esse miseros, a quanquam hoc victore esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris verò crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio [19] mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi à te contumeliam b propulsare [20]? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur [21], & dignitatem tuam? Quid? tu, cùm pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret?

Mihi

LAMBIN. Miror non auditum fuisse Lambinum, cùm codicum, quos ille inspexit, scripturam stabiliant optimi quique, & editiones vetustiores. *Calamitoso civi saluti esse*, est calamitosum civem servare. GRÆV.

a Lamb. *quanquam victore te*

19. *Cn. Pompeio*] Non dubitat Pompeium, præsente Cæsare, nominare, cùm ipse Cæsar nunquam eum, nisi honorificentissimè appellaret. De quo ad Cæcinam: *Admirari soleo gravitatem, & justitiam, & sapientiam Cæsaris: nunquam nisi honorificentissimè Pompeium appellat. At in ejus persona multa fecit asperiùs: armorum ista, & victoriæ sunt facta, non Cæsaris.* MANUT.

b Lamb. *propulsari*

Mihi verò, Cæſar, tua in me maxima merita tanta certè non viderentur, ſi me, ut ſceleratum, à te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Seceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium, ſed civile diſſidium: utriſque cupientibus rempublicam ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat penè par: non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur [22]: cauſa tum dubia, quòd erat aliquid in utraque parte, quod probari poſſet: nunc melior certè ea judicanda eſt, quam etiam dii adjuverunt. Cognitâ verò clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, niſi armatus?

Sed, ut omittam communem cauſam, veniamus ad noſtram: 7
utrùm tandem exiſtimas facilius fuiſſe, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramúſne, inquies, cùm ſenatus cenſuiſſet? Si me conſulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium ſenatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cùm parere ſenatui neceſſe erat: vos tum paruiſtis, cùm paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minimè verò. Neque enim licuit aliter veſtro generi, nomini, familiæ, diſciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis.

Tuberonis ſors conjecta eſt ex ſenatus-conſulto, cùm ipſe non adeſſet, morbo etiam impediretur: ſtatuerat ſe excuſare. Hæc ego novi propter omnes neceſſitudines, quæ mihi ſunt cum L. Tuberone. Domi unà eruditi, militiæ contubernales, pòſt affines, in omni denique vita familiares. Magnum etiam

 vincu-

20. *Niſi à te contumeliam propulſare*] Quòd eripi tibi diceres inimicorum injuriâ beneficium à populo Romano datum, id eſt: quòd tibi non liceret abſenti alterum conſulatum petere, quemadmodum juſſerat. Cæſar ipſe, lib. 1. Bell. civ. *Doluiſſe ſe* ait, *quòd populi Romani beneficium ſibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur.* Idem.

21. *Ut ſuum jus tueretur*] Jus populi Romani. Multi enim ex iis, qui cum Cæſare militabant, ſuffragium tulerant in illa lege; quæ abſenti Cæſari conſulatûs petendi poteſtatem dabat. Manut.

22. *Non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur*] Hic certè Pompeianos, Cæſarianis dignitate præfert. Conſularis enim cum Cæſare, ut arbitror, nemo fuit; cum Pompeio multi, præter ipſos conſules, & magiſtratus. Idem.

vinculum, quòd iisdem studiis semper usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse. Sed ita quidam agebant, ita reipublicæ sanctissimum nomen opponebant, ut etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri [23], vel potiùs paruit. Unà est profectus cum iis [24], quorum erat una causa. Tardiùs iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam [25]. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potiùs. Nam, [a] si crimen [26] est ullum, voluisse; non minùs magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quàm [b] aliquem se maluisse. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certè habebat. Sed quoquo modo [27] sese illud habet: hæc querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsaríne eam tradituri fuissetis, an contra Cæsarem retenturi?

8 Vide, quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potiùs audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quò senatus eum, sórsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. Non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quàm ne

---

23. *Amplissimi viri*] Pompeii, non Catonis, ut quidam putarunt. FABRIT.

24. *Cum iis*] Eodem tempore quo reliqui Prætores ad obtinendas reliquas imperii Romani provincias jussu Pompeii & Senatûs exibant paludati, votis priùs in Capitolio nuncupatis, ipse etiam Tubero Roma profectus est. ABRAM.

25. *Occupatam*] A. P. Varo.

a Vict. Man. Lamb. *si crimen est prohibere illum voluisse*

26. *Nam si crimen*] Si crimini, inquit, datis Ligario, quòd vos Africâ prohibere voluerit, nihilominus eodem vos atque etiam pari condemnabo crimine, quòd vos eam obtinere voluistis. Ergo, *non minùs magnum est*, crimen subaudio. Atque hìc jam ferire adversarium incipit, cùm hactenus parcere ei videretur. Dum autem hunc incipit ferire, ante omnia reum ipsum tuetur ac defendit, & in tuto quasi collocat, cùm dicit, Ligarium in culpa non fuisse, cùm Tuberonis pater Africâ prohiberetur. PATRIC.

b Iidem. *aliquem se imperatorem esse maluisse.*

27. *Quoquo modo*] Sive imperium Ligarius, sive Varus habuerit. MANUT.

28. *Rex*] Juba. IDEM.

29. *Inimicus huic causæ*] Cn. Pompeii beneficio, qui patrem ejus Hiempsalem, Mauritaniæ regem constituerat. IDEM.

30. *Aliena voluntas*] Cujus? Africæ videlicet ipsius. Hoc autem est, omnium qui Africam scilicet incolebant. Sed auget rem, cùm

ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximè infeſtam: in qua erat rex [28] potentiſſimus, inimicus huic cauſæ [29], aliena voluntas [30], conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuiſſetis? quanquàm, quid facturi fueritis, non dubitem, cùm videam, quid feceritis [31]. Prohibiti eſtis in provincia veſtra pedem ponere, & prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria.

Quomodo id tuliſtis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detuliſtis? nempe ad eum [32], cujus auctoritatem ſecuti [33], in ſocietatem belli veneratis. Quòd ſi Cæſaris causâ in provinciam veniebatis: ad eum profectò excluſi provinciâ veniſſetis. Veniſtis ad Pompeium. Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela [34], cùm eum accuſatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiam ſi à Varo [35], & quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. Ego autem confitebor culpam eſſe Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit.

Sed vide, quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe [a] probarem, ut probo, tamen non commemorarem, niſi à te cognoviſſem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo 9

 homi-

cùm abſolutè & præcisè loquitur, non homines ibi fuiſſe alienâ voluntate, non terram ipſam alienæ voluntatis, ſed ipſam alienam voluntatem. Quanquam ego quidem propemodum legerem ſic: *Alienâ voluntate conventus firmi.* Ut ſignificet, non tam in privatis hominibus indicia extitiſſe alienæ voluntatis à Cæſare, quàm in conventibus ipſis hominum. At in qualibus conventibus? num in ſolitariis aut in imbecillis? reſpondet, conventus illos fuiſſe & *firmos*, ne quis putet animis & voluntatibus fluctuabundos, & *magnos*, ut ſignificet fuiſſe frequentiſſimos. PATRIC.

31. *Cùm videam, quid feceritis*] Video enim vos, Africâ prohibitos in Græciam ad Pompeium iviſſe. IDEM.

32. *Ad eum*] Ad Pompeium.

33. *Cujus auctoritatem ſecuti*] Neque hoc artificio vacat. Latenter enim id ſignificat: Auctoritas ampliſſimi viri, non cauſa, vos ad belli ſocietatem adduxit. IDEM.

34. *Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela*] Queri vobis apud Cæſarem de Ligario non licet, quia vos Africâ prohibuerit. Id eſt, quia fecerit, ne bellum in Africa contra Cæſarem gerere poſſetis. IDEM.

35. *Etiam ſi à Varo*] Suſpicor hoc loco eſſe mendum. Legerem, *Si à Varo, & quibuſdam aliis prohibiti non eſſetis.* Patet enim concedi ironicè, quod infrà falſum eſſe oſtenditur. FERRATIUS.

a Grut. *probarim*

homine tanta conſtantia? Conſtantiam dico? neſcio, an melius patientiam poſſem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſſet, ut à quibus [b] partibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſétque etiam cum crudelitate [16] rejectus, ad eas ipſas rediret? Magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitáque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere.

Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent; honos, nobilitas, ſplendor, ingenium; quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quòd juſto cum imperio ex ſenatûs-conſulto in provinciam ſuam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæſarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare cauſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeii caſtra venit, in eam ipſam cauſam, à qua erat rejectus cum injuria.

Quid? cùm iſta res nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis. Tantummodò [17] in præſidiis eratis: animi verò à cauſa abhorrebant. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur? Pacis equidem ſemper auctor fui: ſed tum ſerò. Erat enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certè præcipuè, qui in eum locum [18] veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes. Quanquam, ut nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ.

10 Hæc ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrùm veſtras

b Idem: *partibus* delet.

36. *Cum crudelitate*] Ex Pomponio D. de origine juris: *Infirmum Tuberonem applicare non permiſit, nec aquam haurire.* Ex Cæſare, *Tuberonem portu atque oppido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere patitur.* ABRAM.

37. *Tantummodo*] Tantummodo videlicet in caſtris Pompeii, corpore verſabamini: cauſam autem ejus animis veſtris non probabatis. PATRICIUS.

38. *In eum locum*] In ipſa Pompeii caſtra. Nam Cicero, cùm in Pharſalia dimicatum eſt, abfuit, Dyrrachii cum M. Varrone, & M. Catone commoratus, ut narrat de Divin. lib. 1. MANUTIUS.

39. *Si reip.*] Ejus, quæ nunc eſt, & Cæſaris conſilio, ac ſapientiâ gubernatur. IDEM.

40. *Et quidem tecum*] Cæſar etiam inter Oratores in foro verſatus eſt. Fabius libro x: *C. verò Cæſar ſi tantùm foro vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur. Tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe,* quo

vestras injurias, an reipublicæ persequamini. Si reipublicæ [39]: quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras: videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cùm ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? Quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ.

Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum [40], dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè nunquam hoc modo, *Ignoscite, Judices: erravit: lapsus est: non putavit: si unquam posthac* [41]. Ad parentem sic agi solet. Ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen.* Dic te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus in præsidiis fuerit, quære. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem: Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus; tum etiam totus animo, & studio tuus. Ad judicem sic agi solet. Sed ego ad parentem loquor, Erravi, temerè feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoscas oro. Si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cùm mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii.

Vidi enim, & cognovi, quid maximè spectares, cùm pro III
alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium [a] gratiosiores [42] esse, quàm [b] vultus: neque spectare, quàm tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quàm illius, [43], pro quo laboraret.

---

quo bellavit, appareat. Sed Atticum Ciceronianum libro de claris Oratoribus loquentem audiamus: *Splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, formâ etiam magnificâ & generosâ quodammodo.* Vide Tranquillum in Julio, cap. LV, LVI. Plutarchum in Cæsare. ABRAM.

41. *Si unquam posthac*] Ex Plauto, Casina, actu V. scen. IV, vers. 22.

a Vict. Man. Lamb. *gratiores*

42. *Gratiosiores*] Non intellecta est vis hujus vocis ab iis, qui in *gratiores* eam mutarunt. *Gratiosi homines* sunt, qui multum possunt apud illos, à quibus amantur. Sic & *gratiosæ preces*, quæ plurimum valent, & blandâ vi expugnant illum, cui fiunt, ut *gratiosa suffragatio* in II. ad Famil. 6: *Habemus hæc omnia: bonorum studium, &c. nostram suffragationem, si minus potentem,* (sic modestè de se loquitur) *at probatam tamen, & justam, & debitam, & propterea fortasse etiam gratiosam.* GRÆVIUS.

b Vict. Man. Lamb. *preces*

boraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quàm tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quàm preces: ab iísque te moveri maximè, quorum justissimum dolorem videas in petendo.

In Q. Ligario conservando multis te quidem gratum facies necessariis tuis; sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totúmque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ, proponere. Nosti optimè homines. Animadverte horum omnium mœstitiam, & dolorem. Hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas squalorémque ipsius, & filii vides.

Quid de fratribus dicam? Noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quàm patria, quàm domus, quàm dii penates, uno illo exulante. Si fraternè, si piè, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, Nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te, omnes, qui contra te non essent, tuos. Vidésne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutata, non solùm notos tibi, verùm etiam probatos viros, qui tecum fuerunt [44]? Atque his maximè irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos: ut, quemadmodum cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur.

Quòd

43. *Quàm illius*] Repete ἀπὸ κοινοῦ *sit necessarius.* Horum causas maximè spectat, quas *justas* vocat & *officio* incensas in Fam. lib. VI, epist. 6. & epist. 12. ejusdem libri, *necessarias*, quas propter necessitudinis conjunctionem non possumus negligere, nisi impii velimus in nostros esse, aut ingrati: causas verò deprecandi, quæ tantùm ad captandum alicujus favorem & gratiam sunt comparatæ, Cicero ibidem vocat, *ambitiosas rogationes*, & *inanes ac ambitiosas voluntates.* GRÆVIUS.

44. *Qui tecum fuerunt*] Ex antecedentibus & sequentibus intelligitur, *qui tecum fuerunt*, hîc dici non de iis, qui eum secuti sunt ad bellum, sed de Q. Ligarii fratribus, déque ejus avunculo T. Broccho, & aliis, suprà nominatis, qui, suscepto civili

Quòd si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum: 12
omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & penè conflatum, in hac propè æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis priùs futurum fuisse, quàm ut hi fratres diversas sententias, fortunásque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti.

Sed ierit ad bellum: discesserit non à te solùm, verùm etiam à fratribus. Hi te orant tui. Equidem cùm tuis omnibus negotiis interessem, memoriâ teneo: qualis tum T. Ligarius, quæstor urbanus [45], fuerit erga te & dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud, (neque enim hæc divinabat) nisi ut tu eum tui studiosum, & bonum virum judicares, nunc à te supplex fratris salutem petit. Quam hujus admonitus officio cùm utrisque his dederis [46], tres fratres optimos & integerrimos, non solùm sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicæ condonaveris.

Fac igitur, quod de homine nobilissimo & clarissimo, M. Marcello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo: cujus voluntatem carissi-

vili bello, domi remanere, quàm alterutram partem sequi, maluerunt. Nam eos æquè suos Cæsar appellabat, atque illos, qui cum eo in bello fuerant. Dixit enim suprà: *Te enim dicere audiebamus, nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omnes, qui contra te non essent, tuos.* Eos autem significari, qui domi remanserant, sequentibus quoque verbis ita constat, ut dubitare prorsus nemo possit. MANUTIUS.

45. *Quæstor urbanus*] *Quæstores urbani ærarium curabant, ejúsque pecunias expensas & acceptas in tabulas publicas referre consueverant.* Asconius in Verrinam tertiam. FABRITIUS.

46. *Utrisque his dederis*] Duobus fratribus, qui adsunt, & pro tertio deprecatur. IDEM.

mam semper habuisti. Et, si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quàm sæpissime quærere. Nihil est enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis, nec admirabilior, nec gratior misericordiâ est. Homines enim ad deos nulla re propiùs accedunt, quàm salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut possis; nec natura tua melius, quàm ut velis conservare quàm plurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certè natura breviorem. Quare, cùm utilius esse arbitrer, te ipsum, quàm aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam. Tantùm te admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

EVENTUS.

Plutarchus, in vita Ciceronis: „ Cùm „ Q. Ligarius reus factus esset, quòd in „ numero hostium Cæsaris fuisset, ejúsque „ patrocinium Cicero suscepisset: tum Cæ„ sarem dixisse ferunt, Quid est causæ, cur „ Ciceronem orantem aliquandiu non au„ diamus? Nam reum quidem hominem „ improbum & hostem esse, jampridem „ certum est. Ubi verò Cicero ingressus „ dicere, mirificos motus concitavit, & ora„ tio progressa cùm affectibus varia, tum „ venustate admirabilis fuit, perspicuè co„ gnitum aiunt, varios colores Cæsaris vul„ tum subire, ejúsque animum omnibus „ modis commutari: ac tandem, cùm Phar„ salici prælii mentionem facere Orator „ cœpisset, immodicis perturbationibus in„ citatum, corpore contremuisse, & libel„ los quosdam è manu ejecisse. Victus igi„ tur orationis vi, Ligarium crimine libe„ ravit. Hactenus Plutarchus. Unde perspicitur, quantus ardor Ciceronis in agendo fuerit: qui Cæsaris animum Ligario infensissimum ita commoverit, ut absolveret eum, quem jampridem hominem improbum & hostem judicaverat. Tuberoni verò Ligarii accusatori hac oratione forensis gloriæ spes omnis ita præcisa fuit, ut in hac causa victus, cùm eloquentiæ laudem desperasset, è foro se ad jus civile transtulerit. Quâ de re Pomponius, de Origine Juris. FABRIT.

In eum tamen ingratus fuit à quo salutem acceperat. De quo Plutarchus in Bruto: *Erat quidem Q. Ligarius Pompeii amicus, quem eo nomine accusatum exemerat Cæsar noxæ. Hic non quòd ab judicio liberatus fuisset, gratiam Cæsari tribuens, sed propter quam vocatus in periculum fuerat, dominationem prorsus ei infensus erat, Bruto autem imprimis familiaris. Hunc Brutus invisens ægrotum, cùm socios conjurationis in Cæsarem quæreret,* Quali, *inquit*, tempore, Ligari, ægrotas? *Ille statim cubito innixus, arreptâ dexterâ ejus,* At ego, *inquit*, si quid te, Brute, dignum cogitas, valeo. ABRAM.

PRO

PRO REGE DEJOTARO.

AD C. CÆSAREM.

ORATIO XLII.

ARGUMENTUM.

Ut eas regiones in quibus versamur, & eos homines quibuscum vivimus: ita ea loca, eósque homines, de quibus quotidiè audimus, nosse jucundum est: principio quædam de Gallogræcia, in qua regnavit Dejotarus: tum de ipso Dejotaro nonnulla dicam, quæ neque ipsa per se cognitu indigna sint, & quasi facem præferant nobis ad hanc orationem faciliùs intelligendam. Galatia igitur, quæ alio nomine Gallogræcia vocatur, Asiæ regio est, Phrygiæ, Bithyniæ, & Armeniæ minori contermina: dicta ex eo, quòd illam antiquissimis temporibus, Tectosages, & alii quidam Galliæ populi, pulsis indigenis occuparunt. Ita enim apud Suidam legimus. Cùm tanta hominum multitudo excrevisset in Gallia, ut regio ipsa, quamvis ferax, vix eis alendis suffectura videretur, trecenta Gallorum millia in Asiam venisse, & sedcs posuisse ea in parte, quæ ex ipsis Galatia, aut Gallogræcia vocata est. Quâ de re verba hæc sunt Lactantii libro tertio ad Probum: Galli antiquitus à candore corporis Galatæ nuncupabantur: & Sibylla ſiccos appellat. *Quod significare voluit Poëta, cùm ait:*

Galli per dumos aderant, arcémque tenebant,
Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur. *Æn. VIII.* 657.

Cùm posset dicere, candida. *Hinc utique Gallia provincia, in quam Galli aliquando venientes, cum Græcis se miscuerunt. Unde primùm ea regio Gallogræcia, pòst Galatia nominata est. S. Hieronymus in lib. de locis Hebraïcis*: Galatia provincia Asiæ, à Gallis vocabulum trahens, qui in auxilium à rege Bithyniæ evocati, regnum cum eo, partâ victoriâ, diviserunt. Sicque deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, pòst Galatæ sunt appellati. Eorum metropolis est Ancyra. *Temporibus sancti Hieronymi non Græcè, sed Trevirorum linguâ adhuc loquebantur, post tantum temporis intervallum, adhuc ipso vocis sono testantes originem suam. Eum, quo duce profecti sunt, alii Leonem, Strabo Leonorium vocat. Qui & ipse lib.* XII. *iisdem narratis, ait eam olim divisam fuisse in* 4. *tetrarchias: inde in tres: in duas totam tandem cessisse Dejotaro: ac postremò in provinciæ formam redactam esse. Sed Hirtius, eam occupatam fuisse à Dejotaro, aliis tetrarchis id injuriâ fieri querentibus. De quo ipso Dejotaro tempus est pauca dicendi.*

Adjuverat imperatores Romanos toto vitæ suæ tempore in iis bellis, quæ Rom. in Asia gesserant. Et ipse vicissim à Rom. rex ex tetrarcha factus, & magnâ parte regni auctus fuerat. Donaverat etiam ei sive Pompeius, sive Senatus, Armeniam minorem. Et multa decreta honorificentissima in eum facta erant. Auctor tum idem Strabo, lib. XII. *tum Cicero, cujus hæc sunt ad finem hujus orationis*: Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? Ab omnibus enim est ornatus, qui postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt, *&c. Eundem in orat. de Harusp. resp. sæpe à senatu, regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum esse dicit. In hac ipsa*: Habebatur autem non solùm tetrarches nobilis, sed etiam optimus paterfamiliâs, & diligentissimus agricola, & pecuarius. *De eo,*

de Harusp. responsis: quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis regem. *Et Philip. II*: Dejotari regis, & patris, & filii, & magnus, & nostro more instructus exercitus. Summa in filio spes, summa ingenii indoles, summa virtus. Quid de patre dicam, cujus benevolentia in populum Romanum est ipsius æqualis ætati. Qui non solùm socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verùm etiam dux copiarum suarum? quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quàm ornatè, quàm honorificè, quàm graviter sæpè in senatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompeio loquar, qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, veréque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit? *Inter cætera autem Pompeium in Mithridatico bello egregiè adjuverat: & ob id ab eo Armeniæ minoris regno donatus erat.* Eutrop. *lib.* VI. *Fuit peritissimus auspiciorum. Nihil nisi auspicatò gerebat. Vide lib.* I. de Divin. *cap.* 15. *Adjuvit Pompeium in bello civili, & ipse in pugna Pharsalica præsens fuit. Cúmque ob id à Cæsare & pecuniâ & parte regni multatus esset, negabat tamen se auspiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti facta essent, pœnitere.* Ibidem. *Ignovit tamen ei Cæsar, cùm Pharnaci ignoscere noluerit*, Hirtius, *& ei partem dedit eorum, quæ Pharnaci abstulerat. Dejotarus mortuo Cæsare sua recuperavit*: Philippica *II.* 37. *Adjuvit Brutum cùm Cassium novisset extremè senex.* Dio *libro quadragesimo septimo. Dictum ipsius in Crassum adversus Parthos proficiscentem, refert Plutarchus in Crasso. Crudelitas in filios*: *Plutarchus* de Stoicis contrariet. Ego *cap. pen. lib.* VIII. Variarum lect. *Item in Castorem Saocondarium generum, & in filiam suam, Strabo libro* XII. *Accusatus est à nepote, quòd Cæsarem domi suæ interficere voluisset. Defenderunt Cicero & Brutus.* MURETUS.

1 CUM in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementiùs, quàm videtur vel usus, vel ætas mea postulare, tum in hac causa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primùm dico pro capite, fortunísque [1] regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo [2]; tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelis Castor est, ne dicam sceleratum & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiǽque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, & tegere debebat: commendationémque ineuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit: avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, & à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reipublicæ, cùm os videbam, cùm verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimescebam. Nam, cùm more majorum de servo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat: in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit, etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus.

2 Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen, cùm

---

1. *Pro capite fortunísque*] Etiam alibi notavimus in hujusmodi locutionibus non degenerare orationem: plúsque esse de fortunis, quam de capite dimicare. Quod verum est tantùm in minima capitis minutione, aut etiam in media. Paulus D. de Capite minutis: *Capitis deminutionis tria genera sunt, maxima, media, minima. Tria enim sunt quæ habemus, libertatem, civitatem, familiam. Igitur cùm omnia hæc amittimus, hoc est libertatem & civitatem & familiam, maximam esse capitis deminutionem: cùm verò amittimus civitatem, libertatem retinemus, mediam esse capitis deminutionem: cùm & libertas & civitas retinetur, familia tantùm mutatur, minimam tantùm capitis deminutio-*

cùm te penitùs recognovi, timere desino. Re enim iniquum est, sed tuâ sapientiâ fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inisse arguare, si per se ipsum consideres, grave est. Nemo enim ferè est, qui sui periculi judex, non sibi se æquiorem, quàm reo, præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans, singularísque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quàm intelligo, quid de te cæteros velis judicare.

Moveor etiam loci ipsius insolentiâ, quòd tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore, vultúque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionémque leviora.

Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum. Sic, cùm & deorum immortalium, & populi Romani, & senatûs beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actióque causæ maximè debilitatur loco; tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo faciliùs tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequàm de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca

---

minutionem constat. De capite igitur fortunísque Dejotarus dimicabat, quia si fuisset convictus, statum fortasse mutasset, & è rege factus fuisset privatus: quæ videtur esse quædam capitis minutio: vel etiam civitatem perdidisset, in exilium actus: quod minus est quàm fortunas omnes amittere: multi enim exules secum fortunas suas auferebant. Cùm igitur dicit Orator, *pro capite fortunísque*, auget vim orationis: quia non omnis qui capite minuitur, etiam fortunas suas amittit. ABRAM.

2. *In tuo duntaxat periculo*] Nam si quis est, qui contra tuam salutem aliquid moliatur, aut cogitet, eum, quicumque est, in judicium vocari oportere, nunquam negaverim. MANUTIUS.

pauca dicam: qui cùm videantur neque ingenio, neque uſu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe, & cogitatione venerunt.

3 Iratum te regi Dejotaro fuiſſe non erant neſcii: affectum illum quibuſdam incommodis [3], & detrimentis, propter offenſionem animi tui [4], meminerant: téque cùm huic iratum, tum ſibi amicum cognoverant [5]: cúmque apud ipſum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen inſideret. Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam, libera, ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Dejotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti; iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis & in præliis, quàm in promiſſis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium renovare voluiſti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focíque viderunt.

Cùm facilè exorari, Cæſar, tum ſemel exorari ſoles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas reſediſſe in te ſimultatis reliquias ſenſerit. Quanquam cui ſunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? Nunquam tu illum accuſaviſti ut hoſtem, ſed ut amicum officio parum functum, quòd propenſior in Cn. Pompeii amicitiam fuit, quàm in tuam. Cui tamen ipſi regi [6] veniam te daturum fuiſſe dicebas, ſi tum auxilia Pompeio, vel ſi etiam filium miſiſſet, ipſe tamen excuſatione ætatis uſus eſſet. Itaque cùm maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas.

Itaque

3. *Quibuſdam incommodis*] Adepta Galatiæ parte, & Armenia minore, quam ei ſenatus anteà largitus erat. MANUT.

4. *Propter offenſionem animi tui*] Vitat mentionem belli civilis, quo Cæſarem Dejotarus, pro Pompeio pugnans, offenderat. IDEM.

5. *Tum ſibi amicum cognoverant*] *Sibi*, te ſcilicet tibi ipſi. Oſtendunt id ea quæ ſtatim ſequuntur. Hæc dico, quòd aliquis fortè exiſtimet, τὸ *ſibi*, ad ipſos qui cognoverant, non ad ipſum quem cognoverant, referri oportere. Eſt enim reciprocorum iſtorum uſus lubricus admodum & anceps. Hactenus olim. Nunc, quod tanto antè prædixi, ecce evenit. Manutius enim noſter, τὸ *ſibi*, id eſt Caſtori, & tantum non Phidippo interpretatur. Videndum. PATRIC.

6. *Cui tamen ipſi Regi*] Optimi codices Erfurtenſis, Colonienſis, & Pithœi; *cui tamen ipſi rei*; quòd propenſior ſcilicet fuiſſet in Pompeii amicitiam, quàm in tuam, *te veniam daturum fuiſſe dicebas, &c.* Omnia nunc ſunt liquida, nuſquam ullæ ſalebræ,

Itaque non ſolùm in eum non animadvertiſti, ſed omni metu liberaviſti, hoſpitem agnoviſti, regem reliquiſti. Neque enim ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt. Is rex, quem ſenatus hoc nomine ſæpe honorificentiſſimis decretis appellaviſſet, quíque illum ordinem ab adoleſcentia graviſſimum ſanctiſſimúmque duxiſſet, iiſdem rebus eſt perturbatus, homo longinquus & alienigena, quibus nos in media republica nati, ſempérque verſati.

Cùm audiret ſenatûs conſentientis auctoritate arma ſumpta: 4
conſulibus, prætoribus, tribunis plebis, nobis imperatoribus [7] rempublicam defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amiciſſimus de ſalute populi Romani extimeſcebat, in qua etiam ſuam incluſam eſſe videbat. In ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur. Maximè verò perturbatus eſt, ut audivit, conſules ex Italia profugiſſe: omnéſque conſulares, (ſic enim nuntiabatur) cunctum ſenatum, totam Italiam eſſe effuſam. Talibus enim nuntiis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri ſubſequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de ſtudio concordiæ & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum [8] contra dignitatem tuam. Quæ cùm ita eſſent, tamen uſque eò ſe tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati, literǽque venerunt.

Ignoſce, ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctoritati rex Dejotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus: in quem cùm dii atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima, & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum lau-

bræ, ullæ moræ. Miror Lambinum veram ſcripturam cùm reperiſſet, eam in ſuis codicibus non probaſſe. GRÆVIUS.

7. *Novis imperatoribus*] Legendum *nobis imperatoribus*. Cicero enim cùm Ciliciam provinciam obtineret, ob res præclarè geſtas appellatus eſt imperator, & è provincia decedens incidit in ipſam flammam belli civilis, eíque ut reliquis Proconſulibus qui ad urbem aderant, à Senatu mandatum, ut videret ne quid reſpublica detrimenti pateretur. ABRAM. Omnino ſic legendum eſſe nos docet Ciceronis epiſtola ad Tironem, Fam. XVI. 11. *Poſtea quàm ſenatus conſulibus, prætoribus, tribunis plebis*, & nobis, *qui proconſules ſumus*, &c. Quo modo unus è quatuor noſtris edidit Manutius. Alia lectio, quam incautus admiſeram in editione Pariſienſi, in erratorum numero habeatur velim. OLIVET.

8. *Certorum hominum*] L. Domitii, P. Scipionis, M. Bibuli, M. Catonis; quorum alios ad bellum ſpes rapinarum, alios Cæſaris odium, & privatæ inimicitiæ impellebant. MANUTIUS.

dibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatûs, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille superiores vicerat gloriâ, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus.

5 Ad eum igitur rex Dejotarus venit, hoc misero, fatalíque bello, quem antea justis, hostilibúsque bellis adjuverat; quocum erat non hospitio solùm, verùm etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus; vel arcessitus, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremò venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem. Itaque, Pharsalico prælio facto, à Pompeio discessit [9]: spem infinitam persequi noluit. Vel officio, si quid debuerat; vel errori, si quid nescierat, satis factum esse duxit: domum se contulit: téque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit [10].

Ille exercitum Cn. Domitii [11], amplissimi viri, suis tectis & copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, & probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertiò auctionibus factis pecuniam dedit, quâ ad bellum utereris: ille corpus suum periculo objecit, tecúmque in acie contra Pharnacem [12] fuit, tuúmque hostem esse duxit suum. Quæ quidem à te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, ut eum amplissimo regis honore & nomine affeceris.

Is igitur non modò à te periculo liberatus, sed etiam honore

9. *A Pompeio discessit*] Pompeio acie Pharsalica superato, reversus est ad suam Tetrarchiam, nec voluit spem instaurandi belli persequi, quæ infinita erat, id est finem & exitum non habebat. Vide II. de Divin. cap. 37. ABRAM.

10. *Utilitatibus tuis paruit*] Fecit quidquid utilitates tuæ postulabant. Eodem verbo usus est ad Plancium lib. XIII. *Res familiaris C. Capitonis præstò fuit, & paruit & temporibus, & fortunæ meæ. Utilitates*, pro commodis accipiuntur. Ad Tironem: *Utilitatibus tuis possum carere: te valere, tua causa primùm volo, tum mea, mi Tiro.* MANUT.

11. *Cn. Domitii*] Calvini, qui consul fuerat cum M. Messalla. Is cum Cæsare, Domitius autem Ahenobarbus cum Pompeio fuit. IDEM.

12. *Contra Pharnacem*] Regem Ponti, filium Mithridatis, qui occasione belli civilis Armeniam occuparat. IDEM.

13. *Distractus*] Divulsus ab aliorum Regum societate & amicitia. ABRAM. Imò *distractus* est discerptus. GRÆVIUS.

re amplissimo ornatus, arguitur domi te suæ interficere voluisse. Quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profectò non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium necare hospitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere: cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus esset, in eum, tyrannum inveniri: ut hæc omittam; cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quónam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus [13] esset, tanto scelere non modò perfecto, sed etiam cogitato?

6 At, credo, hæc homo inconsultus & temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis tectior [14]? quis prudentior? Quanquam hoc loco Dejotarum non tam ingenio, & prudentiâ, quàm fide, & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porrò, qui modò populi Romani nomen audivit, Dejotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis.

At quàm non modò non credibiliter, sed ne suspiciosè quidem. Cùm, inquit, in Castellum Luceium venisses, & do-

14. *Quis tectior?*] Non est laus hominem esse tectum, *κρυψίνοον*, sive occultum, qui simulat amicitiam, & eam fronte præ se fert, cùm corde premat odium capitale. Tecto opponitur apertus, simplex. Si fuisset homo tectus Dejotarus, facilè potuisset hoc scelus contra Cæsarem suscipere de nece ei inferenda, si sibi persuasisset, id tutò se posse & secretò facere: sed Cicero nititur omni ope id ostendere, cogitationem hujus sceleris abesse tam ab ejus prudentia, quàm probitate. *Tectus* igitur hic locum habere non potest, ut rectè vidit Patricius. In Erfurt. Dresd. Colon. Pith. est *rectior*. *Recta* dicuntur omnia, quæ sunt sine *vitio*, *labe*, *macula*. Igitur *quis rectior* est hic, quis est in consiliis rectis capiendis promtior, quis est rectioris ingenii, ut in illud non possit cadere tantum facinus? Non ausim quidem præstare Tullium scripsisse *rectior*: aptior tamen est hæc vox huic loco, quàm *tectior*, quia tectum esse semper vitio vertitur. Est enim hominis callidi, versuti, malitiosi, non prudentis & considerati. GRÆVIUS.

mum regis, hoſpitis tui, divertiſſes: locus erat quidam, in quo erant ea compoſita, quibus rex te munerare conſtituerat. Huc te è balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipſo loco collocati. En crimen, en cauſa, cur regem fugitivus, dominum ſervus accuſet. Ego mehercule, C. Cæſar, initio, cùm eſt ad me iſta cauſa delata, Phidippum medicum, ſervum regium, qui cum legatis miſſus eſſet, ab iſto adoleſcente eſſe corruptum; hac ſuſpicione ſum percuſſus: medicum indicem ſubornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etſi à veritate longè, tamen à conſuetudine criminandi non multum res abhorrebat.

Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primò occultiùs in potione, vel in cibo: deinde etiam impuniùs fit, quod, cùm eſt factum, negari poteſt. Si palàm te intereniſſet: omnium in ſe gentium non ſolùm odia, ſed etiam arma convertiſſet. Si veneno: Jovis illius quidem hoſpitalis numen nunquam celare potuiſſet, homines fortaſſe celaviſſet. Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit; id tibi, & medico callido, & ſervo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de inſidiis celare te noluit? At quàm feſtivè crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem quæ ſemper, fortuna ſervavit: negaviſti tum te inſpicere [15] velle.

7 Quid poſtea? an Dejotarus, re illo tempore non perfectâ, continuò dimiſit exercitum [16]? nullus erat alius inſidiandi locus? At eodem te, cùm cœnaviſſes, rediturum dixeras: itaque feciſti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Cùm in convivio comiter

15. *Inſpicere*] Illa, quibus te Dejotarus munerare conſtituerat. MANUT.

16. *Continuò dimiſit exercitum*] Ex Eunucho Terentii actu 4, ſcen. 7. ubi Thraſo qui ſuos ſervulos inſtar aciei glorioſius inſtruxerat, re non ſuccedente, neque perfectâ,

Jam dimitto exercitum,

inquit. De quo eruditus Victorius, lib. xv. Variarum lect. cap. 6. Multum autem, ut opinor, hoc valuit ad falſum illud crimen explodendum: &, ni fallor, riſum movit: quæ ratio in judicio quoque adhibetur, ac fructum fert: tanquam enim Dejotarus nullius conſilii homo eſſet, ac ſimilis Thraſoni, qui poſtquàm ſtatim inſidiæ non ſucceſſerint, non potuerit retentis in armis inſidiatoribus, efficere quod deſtinaſſet, Cæſare poſt cœnam ad eas balneas veniente. ABRAMUS.

17. *Qualis rex Attalus in P. Africanum fuit*] Vel *Antiochus* ſcribendum eſt pro *Attalus*,

miter & jucundè fuisses, tum illuc ivisti, ut dixeras. Quo in loco Dejotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit [17]: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia; quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cùm præsens Dejotarus regio & animo, & more fecisset, tu in cubiculum discessisti.

Obsecro, Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderatè, nisi quietè, nisi ex hominis gravissimi & sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere?

In posterum, inquit, diem distulit, ut, cùm in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminosè est [18]. Cùm, inquit, vomere te post cœnam velle [19] dixisses, in balneum te ducere cœperunt. Ibi enim erant insidiæ. At te eadem tua fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitive: ita non modò nequam & improbus, sed fatuus & amens es. Quid? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non possent [20]?

Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, à se dimitteret, Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias? præsertim cùm is unus es-

 set,

---

gelus, cui sunt hæc à Livio, aliisque scriptoribus tributa; vel erit ipsius Ciceronis ἁμάρτημα μνημονικόν. URSINUS.

18. *Sed tamen acta res criminosè est*] Ita est acta, ut sit criminationi obnoxia. PATRICIUS.

19. *Vomere post cœnam te velle*] Ex hoc loco intelligitur, post cœnam ad vomitum isse homines, ut cibo alvum exonerarent, ne largè sumptus noceret. Celsus, lib. 1. *Rejectum esse ab Asclepiade vomitum video: nec reprehendo, si eorum offensus est consuetudine, qui, quotidie ejiciendo vorandi facultatem moliuntur. . . . Commoneo tamen, ne quis, qui valere & senescere volet, hoc quotidianum habeat.* De hac igitur Cæsaris consuetudine sermo est ad Atticum lib. XIII. epist. 52. *Accubuit* ἐμετικήν, agebat. ERNEST.

20. *In cubiculum transferri non possent*] Acutè simul & lepidè. De signis, ut de hominibus, de inanimatis ut de animatis ipsis. Quid ita? Verbo enim ad signa illa ænea respicit, quorum modò fecit mentionem: cogitatione autem respicit ad homines illos armatos, qui dicuntur fuisse in insidiis collocati. IDEM.

ſet, qui poſſet de abſente ſe indicare [21]? Et fratres meos, inquit, quòd erant conſcii, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret, quos ſecum habebat; te ſolutum Romam mittebat, qui eadem ſcires, quæ illos ſcire dicis?

8 Reliqua pars accuſationis duplex fuit: una, regem ſemper in ſpeculis fuiſſe [22], cùm à te animo eſſet alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparaſſe. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias rex Dejotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano poſſet: ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium & latrociniis tueretur, & imperatoribus noſtris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri poteſt.

At miſit ad Cælium neſcio quem [23]: ſed eos, quos miſit, quòd ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quàm veriſimile ſit, aut non habuiſſe regem, quos mitteret: aut eos, quos miſiſſet, non paruiſſe: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent, eos vinctos potiùs, quàm necatos fuiſſe. Sed tamen cùm ad Cælium mittebat, utrùm cauſam illam victam eſſe neſciebat, an Cælium iſtum magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè noſtros homines novit, vel quia noſſet, vel quia non noſſet, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos miſiſſe. Veteres, credo, Cæſar: nihil ad tuum equitatum: ſed miſit ex iis [24], quos habuit, electos. Ait neſcio quem ex eo numero, ſervum judicatum [25]. Non arbitror: non audivi. Sed in eo, etiam ſi accidiſſet, culpam regis nullam fuiſſe arbitrarer.

9 Alieno autem à te animo fuit. Quomodo? Speravit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus propter regionis naturam,

&

---

21. *Indicare*] Alii, *vindicare*: ſed vide Victorii Var. Lect. XXVIII. 12.

22. *Regem ſemper in ſpeculis fuiſſe*] Id eſt, tuas omnes actiones obſervaſſe, & ſpeculatores tenuiſſe, qui, ut infrà loquitur, *rumores de te exciperent, & ad ſe referrent.* PATRICIUS.

23. *Miſit ad Cælium neſcio quem*] An, *miſit neſcio quem*, an, *ad neſcio quem Cælium?* utrumque ex iis quæ ſequuntur defendi poteſt. Poſterius tamen præfero. Sic enim ſtatim de eodem, quaſi de non magno, imò de comtempto homine: ut & lib. XII. Famil. ep. 43. Niſi quòd alibi *Cælium*, alibi *Cæcilium* vocat. PATRIC.

24. *Sed miſit ex iis*] Reſpondet miſiſſe, quales haberet: imò quales ex iis quos haberet, elegiſſet. IDEM.

25. *Servum judicatum*] Cùm ſervis militare præſertim equeſtri loco, non liceret. MANUTIUS.

26. *Exercitum*] Domitii Calvini. ID.

& fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit; exercitum [26] aluit; ei, quem Asiæ præfeceras, nulla in re defuit; tibi victori [27] non solùm ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem præstò fuit. Secutum est bellum Africanum [27]. Graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus sit, seséque exspoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Nicæam, Ephesúmque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad se referrent. Itaque cùm esset ei nuntiatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri: de Domitio dixit versum Græcum eâdem sententiâ, quâ etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici* [29], *dum unà inimici intercidant*: quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus; versus immanis. Quî autem Domitio [30] poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? Tibi porrò inimicus cur esset, à quo, cùm vel interfici belli lege potuisset, regem & se, & filium suum constitutos esse meminisset?

Quid deinde? furcifer quò progreditur? Ait, hac lætitiâ Dejotarum elatum, vino se obruisse, in convivióque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Dejotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit unquam? Omnes sunt in illo regiæ virtutes: quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipuè singularis, & admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici non multùm habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiæ laudes: illa privata est. Ut volet quisque accipiat: ego tamen

27. *Tibi victori*] Cæsar victor è bello Alexandrino per Gallogræciam transivit, & contra Pharnacem arma convertens, *legionem* (verba sunt Hirtii) *quam ex genere civium suorum Dejotarus naturâ disciplináque nostrâ constitutam habebat, equitatúmque omnem ad bellum gerendum adducere jussit.* ABR.

28. *Secutum est bellum Africanum*] Quod tu partâ de Pharnace victoriâ, paucos dies in Italia moratus, Jubæ Numidiæ Regi, Scipioni & Catoni, qui magnis exercitibus Africam occupaverant, intulisti. IDEM.

29. *Pereant amici*] Quia amicus Domitio esset: ut paulo pòst. Græcus versus, mihi quidem nondum compertus: Latinus quoque cujus poëtæ sit, ignorare me fateor. Opto feliciores esse alios. MANUT.

30. *Qui autem Domitio*] A repugnantibus: quia cùm eadem causa esset Cæsaris & Dejotari, qui amicus erat Domitii, non poterat esse Cæsaris inimicus, & contrà. ABRAMUS.

tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam & temperantiam, virtutem eſſe maximam judico. Hæc in illo eſt ab ineunte ætate, tum à cunctâ Aſia tum à magiſtratibus, legatiſque noſtris, tum ab equitibus Romanis, qui in Aſia negotiati ſunt, perſpecta, & cognita.

Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam noſtram ad hoc regium nomen aſcendit: ſed tamen quidquid à bellis populi Romani vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res, rationéſque jungebat: ut non ſolùm tetrarcha nobilis, ſed optimus paterfamiliâs, & diligentiſſimus agricola [31], & pecuarius [32] haberetur. Qui igitur adoleſcens, nondum tantâ gloriâ præditus, nihil unquam niſi ſeveriſſimè & graviſſimè fecerit, is ea exiſtimatione, eâque ætate ſaltavit?

10 Imitari potiùs, Caſtor, avi tui mores, diſciplinámque debebas, quàm optimo & clariſſimo viro, fugitivi ore, maledicere. Quòd ſi ſaltatorem avum habuiſſes, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret. Quibus ille ſtudiis ab ineunte ætate ſe imbuerat, non ſaltandi, ſed bene ut armis, optimè ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exactâ, defecerant. Itaque, Dejotarum cùm plures in equum ſuſtuliſſent, quòd hærere in eo ſenex poſſet, admirari ſolebamus. Hic verò adoleſcens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo noſtro exercitu equitaret cum ſuis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompeium pater miſerat, quos concurſus facere ſolebat? quàm ſe jactare? quàm ſe oſtentare? quàm nemini in illa cauſa ſtudio, & cupiditate concedere? Cùm verò, exercitu amiſſo, ego, qui pacis auctor ſemper

31. *Diligentiſſimus agricola*] Nemo jure mirabitur laudari Regem, quòd fuerit bonus agricola, qui antiquorum mores animo perſpexerit. Nam, ut ait Plinius: *De cultura agri præcipere principale fuit etiam apud exteros. Siquidem & Reges fecere, Hiero, Philometor, Attalus, Archelaus: & duces Xenophon, & Pœnus etiam Mago: cui quidem tantum honorem Senatus noſter habuit Carthagine captâ, ut cùm Regulis Africæ bibliothecas donaret, unius ejus duodetriginta volumina cenſeret in Latinam linguam transferenda, cùm jam M. Cato præcepta condidiſſet.* Eadem teſtantur Columella, & Varro, uterque cap. 1. de re ruſticâ. Et ut omittam Laërtem illum Ithacæ regulum, quem Homerus lenientem deſiderium, quod capiebat è filio, colentem agrum, & eum ſtercorantem facit; notum eſt Diocletianum imperio ſe abdicaſſe, ut agriculturæ ſe reíque hortenſi liberiùs applicaret. Abram.

ſemper fui, poſt Pharſalicum autem prælium ſuaſor fuiſſem armorum non deponendorum, ſed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere [33], quòd & ipſe ardebat ſtudio ipſius belli, & patri ſatisfaciendum eſſe arbitrabatur. Felix iſta domus, quæ non impunitatem ſolùm adepta ſit, ſed etiam accuſandi licentiam: calamitoſus Dejotarus, qui & ab eo, qui in iiſdem caſtris fuerit, non modò apud te, ſed etiam à ſuis accuſetur. Vos veſtrâ ſecundâ fortunâ, Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſſe contenti.

Sint ſanè inimicitiæ, quæ eſſe non debebant. Rex enim Dejotarus veſtram familiam abjectam & obſcuram è tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem antè, qui eſſet, quàm cujus gener eſſet, audivit? Sed quamvis ingratè & impiè neceſſitudinis nomen repudiaritis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine inſectari, non expetere vitam, non capitis arceſſere. Eſto: concedatur hæc quoque acerbitatis & odii magnitudo. Adeóne, ut etiam omnia vitæ, ſalutíſque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? Servum ſollicitare verbis, ſpe, promiſsíſque corrumpere, adducere domum [34], contra dominum armare: hoc eſt, non uni propinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam iſta corruptela ſervi, ſi non modò impunita fuerit, ſed etiam à tanta auctoritate approbata: nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient. Ubi enim id, quod intus eſt atque noſtrum, impunè evolare poteſt, contráque nos pugnare, fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus. XI

O tempora, ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cùm tribunus

32. *Pecuarius*] Varro libro 2. de re ruſticâ, cap. 1: *De antiquis, illuſtriſſimus quiſque paſtor erat, ut oſtendunt veteres Poëtæ qui ipſas pecudes propter caritatem aureas habuiſſe pelles tradiderunt, ut Argis Atreus, quam ſibi Thyeſtem ſubduxiſſe queritur: ut in Colchide Æeta, ad cujus arietis pellem profecti regio genere dicuntur Argonautæ: ut in Libya Heſperidas, unde aurea mala*, &c. Et certè Regum pueros ut plurimum paſtores olim fuiſſe, teſtatur Paris & Ganymedes. Abr.

33. *Hunc ad meam auctoritatem non potui adducere*] Caſtori perſuadere non potui, ut meam auctoritatem & tum conſilium, tum exemplum ſecutus, à perſequendis belli reliquiis deſiſteret, tum quòd ille magno ſtudio & animi ardore ſtatuerat ad extremum belli aleam experiri, tum quòd patri ſe ſatis eſſe facturum non putaret, ſi à bello diſcederet. Idem.

34. *Adducere domum*] Alii, *abducere domo*, nimirum legatorum. Ferratius.

bunus plebis M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocasset, Scaurique servus ad eum clàm domum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset: prehendi hominem jussit, ad Scaurúmque deduci. Vide, quid intersit: etsi iniquè Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit, tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adjutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti.

At semel iste est corruptus à vobis? Nónne, cùm esset productus [35] & cùm tecum fuisset, refugit ad legatos [36]? nónne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nónne, audiente hoc Serv. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est?

12 Quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domesticáque immanitate inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Blesamius [37], inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te in invidia esse: tyrannum existimari: statuâ inter reges positâ [38], animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere [39]. Nónne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, & eversas domos: armatis militibus refertum forum: quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus.

Solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa populi Romani libertate nati, non modò non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus: is Blesamio, qui vivit in regno,

35. *Productus*] Testis.

36. *Refugit ad legatos*] Dejotari, à quorum pedibus abstractus per te erat. PATRIC.

37. *Blesamius*] Homo Gallogræcus, qui Dejotari legatus aderat. MANUT.

38. *Statuâ inter Reges positâ*] In Capitolio septem Regum statuæ fuerunt, & inter eas statua L. Bruti strictum gladium tenentis. Inter eas etiam Cæsaris statua fuit excitata: quod animos hominum vehementer offensos

no, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, unâ præsertim, cùm tam multas videat? Valde enim invidendum est ejus statuis, cujus tropæis non invidimus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est ad statuam [40] quidem Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam à te est, & nonnunquam, obstupefactis hominibus, ipsa admiratione compressus est: & fortasse eò prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut planè Dejotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicêre. Quod abest longissimè, mihi crede, Cæsar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te multatum arbitratur: sed, cùm existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quò minùs à se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. 13

Etenim si Antiochus Magnus ille, rex Asiæ, cùm, posteaquàm à Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnémque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, Benignè sibi à populo Romano esse factum, quòd nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur: potest multò faciliùs se Dejotarus consolari. Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Dejotaro, Cæsar, tribuisti, cùm & ipsi, & filio nomen regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de se senatûs imminutum putat: magno animo, & erecto est, nec unquam succumbet inimicis, ne fortunæ quidem.

Multa se arbitratur, & peperisse antè factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortu-

offendit, ratos illius ambitionem jam in apertam tyrannidem erumpere. Quod aiebat accusator à Blesamio scriptum fuisse ad Dejotarum. ABRAM.

39. *Plaudi tibi non solere*] De plausu & acclamationibus theatralibus, vide Sextianam & Pisonianam. IDEM.

40. *Nam si locus affert invidiam, nullus est ad statuam*] Id est, si invidiosum locum quæris. In foro multas habet; nam regum statuæ in abstruso sunt loco collocatæ. SCHOLIASTES.

fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria, omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? Ab omnibus enim est ornatus, qui, postquàm in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatûs verò judicia de illo tam multa, támque honorifica, quæ publicis populi Romani literis, monumentísque consignata sunt, quæ unquàm vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantiâ? quæ omnes docti, atque sapientes summa; quidam etiam sola bona esse dixerunt: hísque non modò ad bene, sed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies & noctes cogitans, non modò tibi non succenset, (esset enim non solùm ingratus, sed etiam amens) verùm omnem tranquillitatem, & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ.

14 Quo quidem animo cùm antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magnis etiam erexerit, ab omníque sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo: quod scio te non frustrà scribere solere. Memini enim iisdem ferè verbis ad me te scribere, méque tuis literis bene sperare non frustrà esse jussum. Laboro equidem regis Dejotari causâ, quo-cum mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam verò necessitudinem magna ejus officia in me, & in exercitum meum effecerunt: sed cùm de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum à te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quónam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim: nihil opus est: occurrere ipsa solet supplicibus & calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges [41]: & id animo contemplare, quod oculis non potes.

41. *Duos reges*) Dejotaros patrem & filium. Videtur solus pater accusatus fuisse. Filium

potes. Dabis profectò misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta: sed maximè eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quæ si in privatis gloriosa sunt, multò magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit: sociorum verò regum & amicorum, sanctissimum.

Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: 15
retentum verò, & à te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora verò sua pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi, nobísque omnibus jam diù noti; eadémque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus; tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, num quid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege se supponit reum, memoriam tuam implorat, quâ vales plurimum: negat unquam se à te in Dejotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præstò fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: cùm è balneo exisses, tecum se fuisse, cùm illa munera inspexisses cœnatus, cùm in cubiculo recubuisses; eandémque assiduitatem tibi se præbuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum judices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum [42] crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

Filium tamen appellat, ut magis duorum quàm unius misericordiâ moveatur: vel quia Cæsari filius erat acceptior, ideò causam utriusque conjunxit, ABRAMUS.

42. *Illorum*] Adversariorum. Videtur certè quidem hac oratione nihil Dejotaro impetravisse. Philipp. II. 37. *Quis enim cuiquam inimicitior quàm Dejotaro Cæsar?* &c. PATRICIUS.

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA I.

ARGUMENTUM.

Interfecto idibus Mart. C. Cæsare, M. Antonius collega ejus in consulatu, sibi metuens, non solùm eo die latuit, verùm etiam texit aliquandiu consilia sua, simulatione ad tempus accommodatâ. Postridiè idus actum est cum eo de communi concordia per consulares viros. Post diem tertium, qui fuit XVI. *Kal. Apr. in ædem Telluris convocato senatu, Cicero, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis, discordiarúmque memoriam omnem, vetere Atheniensium exemplo, oblivione sempiternâ delendam censuit. Quo die præclarè de rep. locutus Antonius, consequentibus etiam diebus non dubia suæ voluntatis argumenta dare visus est. Misso parvulo filio, pacis obside, in Capitolium, C. Cassium ipse, M. Brutum Lepidus, pontifex max. alii alios ex tyrannoctonis, qui post Cæsaris necem, populi & Antonii maximè consulis metu, in Capitolium se contulerant, cœnæ adhibuerunt. Sed fictam personam sustinere diù nemo potest. Cùm Cæsarem, quanquam in libera civitate, singulari potestate usum, funere tamen efferri placuisset: qui fons malorum omnium fuit: (sic enim tyrannum non fuisse judicabatur: nam tyrannorum corpora projiciuntur inhumata) laudavit eum de more Antonius in foro: commemoratísque rebus ab eo gestis, maximísque erga remp. meritis, explicata demum cruenta veste, in qua cæsus fuerat, multis pugionum ictibus perfossa, convertit orationem ad miserationem commovendam,* popu-

populúmque jam dolore incensum in eam iracundiam furorémque impulit, ut statim à funere ad domum Bruti & Cassii cum facibus accurrerit: unde ægrè repulsus est. Brutus & Cassius, vitato præsenti periculo, concitatæ multitudinis vim timentes, Antoniique perfidiam jam satis experti, Antium, & Lanuvium aufugerunt, eo consilio, ut inde in provincias à senatu decretas proficiscerentur. Decreverat autem senatus, postridiè quàm è Capitolio Cæsaris interfectores descenderunt, Bruto Cretam, Cassio Africam, Trebonio Asiam, Cimbro Bithyniam; D. Bruto Galliam citeriorem, datam à Cæsare anteà, confirmavit. Idem tamen, quasi ad sanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio præclara S. C. fecit: primum illud è Ser. Sulpicii sententia, ne qua post idus Mart. immunitatis tabula, néve cujus beneficii figeretur: deinde, ut dictaturæ nomen in perpetuum è rep. tolleretur. Lux quædam oblata videbatur: erecti erant spe libertatis & otii bonorum animi: constituta resp. putabatur. Sed citò ille simulationem sustulit, suíque similis visus est. Habito enim Kalendis Jun. senatu, non eum, quem anteà, de rep. sensum, nec superiorum dierum actis consentientem voluntatem ostendit. Nihil deinde ad senatum referebat: per populum, id est per infimam corruptámque plebem, contemptâ amplissimi ordinis auctoritate, agebat omnia contra S. C. quod ipse fieri voluerat, tabulas figebat, civitatem immunitatésque dabat, exules reducebat; eáque se facere omnia dicebat ex legibus Cæsaris, aut ex ejus commentariis. Tum Cicero, desperata prorsus Antonio consule libertate urbem reliquit, in Græciam iturus, eâ mente, ut Kalendis Jan. quo die Pansa & Hirtius consulatum inituri erant, adesset. Nec tamen iter illud absolvit. Nam Leucopetræ adversa tempestate detentus, ab iis, qui ab urbe venerant, & concionem accepit Antonii, quam valdè probavit; & ea cognovit, unde revertendi consilium cepit. Post reversionem, de via languens, in senatum, qui Kalendis Sept. ut Phil. V. legitur, in æde Concordiæ habebatur, non venit. Quo graviter commotus Antonius, fabros se missurum, & domum ejus disturbaturum, audiente senatu, dixit. Postridiè, id est, IV. Nonas Sept. in senatum venit, absente Antònio: & hac oratione primâ exposuit consilium profectionis & reversionis suæ: deinde questus est graviter de Antonii hesterna injuria:

juria: tum leges illius reprehendit: postremò utrumque consulem, absentem Antonium, præsentem Dolabellam, quem sibi, profecturus ad bellum Parthicum, Cæsar suffecerat, hortatur, ut veram, solidámqe gloriam sequantur; diligi à suis civibus malint, quàm metui; rempublicam omni ratione complectantur. MANUT.

1 ANTEQUAM de republica, Patres conscripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium & profectionis, & reversionis meæ. Ego, cùm sperarem aliquando ad vestrum consilium, auctoritatémque rempublicam esse revocatam, manendum mihi statuebam, quasi in vigilia quadam consulari, ac senatoria. Nec verò usquam discedebam, nec à republica dejiciebam oculos, ex eo die, quo in ædem Telluris convocati sumus. In quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis: Atheniensiúmque renovavi vetus exemplum: Græcum etiam verbum [1] usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usa civitas illa: atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censui.

Præclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum, & per liberos ejus [2] cum præstantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. Ad deliberationes eas quas habebat domi de republica, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas deferebat: summa cum dignitate & constantia ad ea, quæ quæsita erant,

1. *Græcum etiam verbum*] Quidam hoc loco inferserant Græcam vocem ἀμνηστίας. Ego summâ fide optimi ac veterrimi libri scripturam expressi: quid autem de hoc loco sentirem, indicavi jampridem, cap. 15, libri 11. Variarum lectionum. MURETUS.

2. *Per liberos ejus*] Imò per unum filium, ut omnes historici tradiderunt: sed liberos numero multitudinis pro unico filio, aut etiam filia Latini scriptores libenter usurpant, ut aliàs ex Gellio & Juris consultis notavimus. ABRAMUS.

3. *Unum aiebat*] Videtur intelligere Sextum Clodium, de quo ipse Antonius epistola quadam ad Ciceronem, quæ habetur lib. 14. ad Atticum: *A Cæsare petii ut Sext. Clodium restitueret, impetravi*, &c. IDEM.

4. *Servio Sulpicio*] De hoc S. C. item de dictatura sublata, dicetur 2. Philipp. IDEM.

5. *Cædis*] Quæ impendebat ab homine audacissimo, infimæ plebis duce, qui se C. Marii, septies consulis, filium simulabat. MANUTIUS.

erant, respondebat: nihil tum, nisi quod erat notum omnibus, in C. Cæsaris commentariis reperiebatur.

Num qui exules restituti? unum aiebat [3], præterea neminem. Num immunitates datæ? nullæ, respondebat. Assentiri etiam nos Serv. Sulpicio [4], clarissimo viro, voluit, ne qua tabula post idus Martias ullius decreti Cæsaris, aut beneficii figeretur. Multa prætereo, eáque præclara. Ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam regiæ potestatis obsederat, funditus ex republica sustulit. De qua ne sententias quidem diximus. Scriptum senatus-consultum, quod fieri vellet, attulit. Quo recitato, auctoritatem ejus summo studio secuti sumus, eíque amplissimis verbis per senatus-consultum gratias egimus.

Lux quædam videbatur oblata, non modò regno, quod pertuleramus, sed etiam regni timore sublato: magnúmque pignus ab eo reipublicæ datum, se liberam civitatem esse velle, cùm dictatoris nomen, quod sæpe justum fuisset, propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam funditus ex republica sustulisset. Liberatus cædis [5] periculo paucis pòst diebus senatus: uncus impactus est [6] fugitivo illi [7], qui in C. Marii nomen invaserat. Atque hæc omnia communiter cum collega. Alia porrò propria Dolabellæ: quæ, nisi collega abfuisset, credo eis fuisse futura communia. Nam, cùm serperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latiùs: iidémque [8] bustum in foro facerent [9], qui illam insepultam sepulturam effecerant [10]: & quotidie magis magísque perditi homines, cum sui similibus servis, tectis ac templis urbis minarentur: talis animadversio fuit Dolabellæ, cùm in audaces sceleratósque servos, tum in impuros 2

6. *Uncus impactus est*] Unco tractus in Gemonias scalas, & in Tiberim dejectus est. MAN.

7. *Fugitivo illi*] Humillimæ enim sortis cùm esset, in Mariam gentem, atque adeò in ipsius C. Marii nomen invaserat. Verum autem ejus nomen, dissentientibus Valerio, Appiano, Epitome, certum non est. ID.

8. *Iidémque*] Et scelerati homines de plebe infima, & servi. IDEM.

9. *Bustum in foro facerent*] Cæsari, uti crematus erat in foro constituerent. IDEM. Vide Sueton.

10. *Insepultam sepulturam effecerant*] Cremaverant enim Cæsaris corpus in foro, ut ait Suetonius, aridis virgultis, subselliis, ac tribunalibus: cùm in campo Martio rogus exstructus esset. *Insepultam sepulturam* vocat vel quia servata cremandi, & sepeliendi consuetudo non est: vel quia ut infrà dicitur, *sepulcrum Cæsaris nusquam exstaret.* IDEM.

& nefarios liberos; taliſque everſio illius execratæ columnæ [11], ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die diſſenſiſſe.

Ecce enim Kalendis Juniis, quibus ut adeſſemus, edixerat; mutata omnia: nihil per ſenatum, multa & magna per populum, & abſente populo, & invito. Conſules deſignati ſe audere negabant in ſenatum venire: patriæ liberatores [12] urbe carebant ea, cujus à cervicibus jugum ſervile dejecerant: quos tamen ipſi conſules & in concionibus, & in omni ſermone laudabant. Veterani qui appellabantur [13], quibus hic ordo diligentiſſimè caverat, non ad conſervationem earum rerum, quas habebant, ſed ad ſpem novarum prædarum incitabantur. Quæ cùm audire mallem, quàm videre, haberémque jus legationis liberum, ea mente diſceſſi, ut adeſſem Kalendis Januariis, quod initium ſenatûs cogendi fore videbatur.

3 Expoſui, Patres conſcripti, profectionis conſilium: nunc reverſionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam. Cùm Brunduſium, itérque illud, quod tritum in Græciam eſt, non ſine cauſa vitaviſſem [14], Kalendis Sextilibus veni Syracuſas, quòd ab urbe eâ tranſmiſſio in Græciam laudabatur. Quæ tamen urbs mihi conjunctiſſima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit. Veritus ſum, ne meus repentinus ad meos neceſſarios adventus ſuſpicionis aliquid afferret, ſi eſſem commoratus. Cùm autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod eſt promontorium agri Rhegini, venti detuliſſent [15]; ab eo loco conſcendi, ut tranſmitterem: nec ita multùm provectus, rejectus auſtro ſum in eum ipſum locum, unde conſcenderam.

Cúm-

11. *Execratæque columnæ*] Suetonius. Plebs ſolidam columnam, propè viginti pedum lapidis Numidici, in foro ſtatuit, ſcripsítque *Parenti patriæ*. MANUT.

12. *Liberatores*] Brutus, & Caſſius. De quibus infrà.

13. *Veterani qui appellabantur*] Cæſariani milites, quibus poſt emerita ſtipendia caverat Senatus, ut in agros ſibi aſſignatos emolumenta, ſive commoda militiæ percepturi primo quoque tempore mitterentur. ABRAM. Ait veteranos appellatos fuiſſe ab Antonio, ſive compellatos in concione ad ulciſcendam Cæſaris necem ut coirent, quod patet ex hiſtoricis & epiſtolis ad Atticum, & verbis ſequentibus. GRÆVIUS.

14. *Non ſine cauſa vitaviſſem*] Vitavit metu quatuor legionum Antonii, quæ erant Brunduſii. Epiſt. 2. & 4. lib. XVI. ad Attic. MANUT.

15. *Venti detuliſſent*] Vide epiſt. 25. lib. XII. ad Cornificium, & epiſt. 4. lib. XVI. ad Atticum. IDEM.

16. *Rem conventuram*] Hæc tota res in eadem ad Attic. epiſt. explicatur.

Cúmque intempesta nox esset, mansissémque in villa P. Valerii, comitis & familiaris mei, postridiéque apud eundem, ventùm expectans, manerem: municipes Rhegini complures ad me venerunt; ex his quidam Româ recentes: à quibus primùm accipio M. Antonii concionem: quæ ita mihi placuit, ut, eâ lectâ, de reversione primùm cœperim cogitare. Nec ita multò pòst edictum Bruti affertur, & Cassii. Quod quidem mihi, fortasse quòd eos etiam plus reipublicæ, quàm familiaritatis gratiâ, diligo, plenum æquitatis videbatur. Addebant præterea (fit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætius) rem conventuram [16]: Kalendis Sextilibus senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis provinciis [17], ad auctoritatem senatûs esse rediturum.

4 Tum verò tanta sum cupiditate incensus ad reditum, ut mihi nulli neque remi, neque venti satisfacerent: non quò me ad tempus occursurum putarem, sed ne tardiùs, quàm cuperem, reipublicæ gratularer. Atque ego celeriter Veliam [18] devectus, Brutum vidi [19]; quanto meo dolore, non dico. Turpe mihi ipsi videbatur, in eam urbem me audere reverti, ex qua Brutus cederet: & ibi velle tutò esse, ubi ille non posset. Neque verò illum similiter, atque ipse eram, commotum esse vidi. Erectus enim maximi ac pulcherrimi facti conscientiâ, nihil de suo casu, multa de nostro querebatur.

Ex quo primùm cognovi, quæ Kalendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio [20]: qui quanquam parum erat (id

17. *Remissis provinciis Galliis*] Auget oratoriè. Nam unam Galliam citeriorem quam posteà invasit, pro Macedonia à senatu jam decreta optabat Antonius. IDEM.

18. *Veliam*] Vide lib. XVI. ad Atticum, epist. 17.

19. *Brutum vidi*] Cùm incensis ob Cæsaris necem veteranorum animis, Bruto & Cassio vitæ periculum immineret, Senatus, ut eos præsenti periculo subduceret, his duobus annonæ curam mandavit, & quòd Prætores erant, decrevit ut legibus solverentur, si ab urbe plus quàm decem dies abfuissent. Brutum Veliæ vidit Cicero magno suo cum dolore, quòd vir unicè amans rempublicam non auderet in urbe subsistere. ABRAM.

20. *Pisonis oratio*] Quænam hæc fuerit Lucii Pisonis oratio habita Kalendis Sextilibus in Senatu, non satis constat: id constat unum, eam fuisse liberrimam. Vide infrà: & Philipp. V. cap. 7. Ex quibus meritò dubites de fide Appiani, qui, libro 3. de bellis civilibus, L. Pisonem Antonio patrocinantem, & Ciceroni repugnantem inducit. ABRAM.

enim ipſum à Bruto audieram) à quibus debuerat, adjutus: tamen & Bruti teſtimonio (quo quid poteſt eſſe gravius?) & omnium prædicatione, quos poſtea vidi, magnam mihi videbatur gloriam conſecutus. Hunc igitur ut ſequerer, properavi, quem præſentes non ſunt ſecuti: non ut proficerem aliquid, (neque enim ſperabam id, neque præſtare poteram) ſed ut, ſi quid mihi humanitùs accidiſſet, (multa autem impendêre videbantur præter naturam, præterque fatum [21]) hujus tamen diei vocem teſtem reipublicæ relinquerem meæ perpetuæ erga ſe voluntatis. Quoniam utriuſque conſilii [22] cauſam, Patres conſcripti, probatam vobis eſſe confido, priùs quàm de republica dicere incipio, pauca querar de heſterna M. Antonii injuria, cui ſum amicus: ídque me nonnullo ejus officio [23] debere eſſe, præ me ſemper tuli.

Quid tandem erat cauſæ, cur in ſenatum heſterno die tam
5 acerbè cogerer? ſolúſne aberam? an non ſæpe minùs frequentes fuiſtis? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam cauſam etiam Appium illum, & cæcum, & ſenem delatum eſſe memoriæ proditum eſt. De ſupplicationibus [24] referebatur: quo in genere ſenatores deeſſe non ſolent. Coguntur enim non pignoribus [25], ſed eorum, quorum de honore agitur, gratiâ: quod idem fit, cùm de triumpho refertur. Ita ſine cura conſules ſunt, ut penè liberum ſit ſenatori non adeſſe. Qui cùm mihi mos notus eſſet, cúmque de via languerem, & mihimet diſplicerem, miſi, pro amicitia, qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris ſe domum meam venturum eſſe dixit. Nimis iracundè hoc quidem, & valde intemperanter

---

21. *Præter naturam etiam, præterque fatum*] An utrumque idem valere voluerit, fatum atque naturam, & duas res καθ' ἑνὸς ὑποκειμένου, an verò diviſerit ſepararítque, ut alios caſus natura ferre videatur, alios fatum, conſiderandum equidem puto. Atque id maximè requirendum, quâ ratione dixerit accidere multa humanitùs poſſe, præter fatum: quando ſit ratio, & ordo, & inſeparabilis quædam fati neceſſitas conſtituitur, ut omnia intra fatum claudenda ſint. Niſi illud ſanè Homeri ſecutus eſt:

Μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄϊδος εἰσαφίκηαι.

Ne præter fatum accedas Plutonis ad ædes.

Nihil autem dubium eſt, quin violentam & inopinatam mortem ſignificaverit: quæ quidem poteſt rectè videri accidere præter naturam. Sed cur id quoque genus mortis extra fatum poſuerit, neque operis hujus eſt explorare, neque temporis. A. GELLIUS, lib. XIII. cap. 1.

ter. Cujus enim maleficii iſta pœna eſt, ut dicere in hoc ordine auderet, ſe publicis operis diſturbaturum publicè ex ſenatus ſententia ædificatam domum? Quis autem unquam tanto damno ſenatorem coëgit? aut quid eſt ultra pignus, aut multam? Qui ſi ſciſſet, quam ſententiam dicturus eſſem, remiſiſſet aliquid profectò de ſeveritate cogendi.

An me cenſetis, Patres conſcripti, quod vos inviti ſecuti 6
eſtis, decreturum fuiſſe, ut parentalia [26] cum ſupplicationibus miſcerentur? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur ſupplicationes mortuo? Nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui & ipſe regio dominatu rempublicam liberavit, & ad ſimilem virtutem, & ſimile factum ſtirpem jam propè in quingenteſimum annum propagavit: adduci tamen non poſſem, ut quemquam mortuum conjungerem cum immortalium religione: ut, cujus ſepulcrum nuſquam [27] extet, ubi parentetur, ei publicè ſupplicetur. Ego verò eam ſententiam dixiſſem, Patres conſcripti, ut me adverſus populum Romanum, ſi qui accidiſſet gravior reipublicæ caſus, ſi bellum, ſi morbus, ſi fames; facilè poſſem defendere: quæ partim jam ſunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoſcant dii immortales velim, & populo Romano, qui id non probat, & huic ordini, qui decrevit invitus.

Quid? de reliquis reipublicæ malis licétne dicere? Mihi verò licet, & ſemper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. Poteſtas modò veniendi in hunc locum ſit: dicendi periculum non recuſo. Atque utinam, Patres conſcripti, Kalendis Sextilibus adeſſe potuiſſem! non quò profici potuerit aliquid: ſed ne unus modò conſularis, quod tum accidit, dignus illo hono-

22. *Utriuſque conſilii*] Tam profectionis, quàm reverſionis meæ. ABRAM.

23. *Nonnullo ejus officio*] Quòd eum Antonius, poſt pugnam Pharſalicam, nondum impetrata à Cæſare venia, Brunduſii commorantem, cùm interimere jure poſſet, noluit. Phil. 2. MANUTIUS.

24. *De ſupplicationibus*] Cæſari mortuo decernendis. Phil. 5. IDEM.

25. *Non pignoribus*] Quæ auferri ſolebant ſenatoribus, qui in ſenatum vocati non veniſſent. Infrà: *quid eſt ultra pignus, aut multam.* IDEM.

26. *Parentalia*] Quæ tuliſſem: ut vero ſupplicationes mortuo ſimul decernerentur, id verò nunquam tuliſſem. IDEM.

27. *Nuſquam*] Nam re verâ nullum Julii Cæſaris extabat tum temporis ſepulchrum. Crematus erat iu foro, ibíque columna ei dedicata, ſed poſteà everſa à Dolabella. GRÆVIUS.

honore, dignus republica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos, L. Pisonem, ducem optimæ sententiæ non secutos. Idcircóne nos populus Romanus consulares fecit, ut in altissimo, amplissimóque gradu dignitatis locati rempublicam pro nihilo haberemus? Non modò voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidem assensus est. Quænam (malùm) est ista voluntaria servitus? Fuerit quædam necessaria. Nec ego hoc ab omnibus iis desidero, qui sententiam loco consulari dicunt. Alia causa est eorum, quorum silentio ignosco: alia eorum, quorum vocem requiro. Quos quidem doleo in suspicionem populi Romani venire, non modò metûs, quod ipsum esset turpe, sed alium alia de causa deesse dignitati suæ.

7 Quare primùm maximas gratias, & habeo, & ago L. Pisoni, qui non, quid efficere posset in republica, cogitavit, sed quid ipse facere deberet: deinde à vobis, Patres conscripti, peto, ut, etiam si sequi minùs audebitis orationem atque auctoritatem meam, benignè tamen me, ut fecistis adhuc, audiatis.

Primùm igitur acta Cæsaris servanda censeo: non quò probem: quis enim id quidem potest? sed quia rationem habendam maximè arbitror pacis & otii. Vellem adesset Antonius, modò sine advocatis [28]. Sed, ut opinor, licet ei minùs valere: quod mihi heri per illum non licebat. Doceret me, vel potiùs vos, P. C. quemadmodum ipse Cæsaris acta defenderet. An in commentariolis, & chirographis, & libellis se uno auctore prolatis; ac ne prolatis quidem, sed tantummodò dictis, acta Cæsaris firma erunt: quæ ille in æs incidit, in quo populi jussa, perpetuásque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur?

Equidem sic existimo: nihil tam esse in actis Cæsaris, quàm leges Cæsaris. An, si cui quid ille promisit, id erit fixum? quod idem

idem

---

28. *Sine advocatis*] Sine militibus; quibus, à quo primum die senatum habuit, post Cæsaris interitum, vel præsidii sui causâ, vel ut metum senatoribus injiceret, eóque faciliùs, quæ vellet, obtineret, curiam circumdare solitus est. Philipp 2. MANUT.

* Vict. Man. Grut. *facere non potuit.*

29. *Quod idem non facere potuit*] Anteà legebatur: *Quod idem facere non potuit*: neque sanè aliter est in optimo illo libro, quàm in pervulgatis. Si quis tamen sententiam accuratè consideret, spero ei conjecturam nostram probatum iri. Jam quantum intersit inter hæc duo, *potuit non facere*, & *non potuit facere*, qui per se non videt, legat Aristotelem περὶ ἑρμηνείας. MURETUS.

idem * non facere potuit [29]; ut multis multa promissa non fecit: quæ tamen multo plura illo mortuo reperta sunt, quàm vivo beneficia per omnes annos tributa & data. Sed ea non muto, non moveo: summo etiam studio præclara illius acta defendo. Pecunia utinam ad Opis maneret [30]! cruenta illa quidem, sed his temporibus, cùm iis, quorum est, non redditur, necessaria. Quanquam ea quoque sit effusa, si ita in actis fuit. Ecquid est, quod tam propriè dici possit actum ejus, qui togatus in republica cum potestate imperióque versatus sit, quàm lex? Quære acta Gracchi: leges Semproniæ proferentur. Quære Syllæ: Corneliæ. Quid? Cn. Pompeii tertius consulatus, in quibus actis constitit? nempe in legibus. A Cæsare ipso si quæreres, quidnam egisset in urbe & toga: leges multas responderet se, & præclaras tulisse. Chirographa verò aut mutaret, aut non daret, aut, si dedisset, non istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam in rebus etiam conniveo: in maximis verò rebus, id est legibus, acta Cæsaris dissolvi, ferendum non puto.

Quæ lex melior, utilior, optimâ etiam republicâ sæpius flagitata, quàm ne prætoriæ provinciæ plus quàm annum, néve plus quàm biennium consulares obtinerentur? Hac lege sublatâ, videntúrne vobis acta Cæsaris servari? Quid? ea lege, quæ promulgata est de tertia decuria [31] judicum, nónne omnes judiciariæ leges Cæsaris dissolvuntur? Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges ejus evertitis? Nisi fortè, quid memoriæ causâ retulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamvis iniquum & inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Cæsaris non habebitur. 8

At quæ est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini judicatus [32] lege Juliâ, etiam antè Pompeiâ, Aureliâ, non

30. *Pecunia utinam ad Opis maneret*] In Opis æde septies millies H-S, quæ sunt nummo nostro ducenties decies centena scutatorum millia, Cæsar deposuerat: eam omnem pecuniam Antonius abstulit partim sibi, ut æs alienum grande dissolveret: partim Dolabellæ, collegæ suo, ipsi quoque gravi ære alieno obstricto: partim aliis, quos à tuendæ reip. cura ad suas partes traduxit. IDEM.

31. *De tertia decuria*] Lex Cæsaris, ut duæ tantùm decuriæ judicarent, Senatorum & Equitum, omissis Tribunis ærariis: Antonius tertiam addiderat ex Centurionibus. FERRAT.

32. *Judicatus*] Munus judicandi. Vide etiam ad Attic. XII. 19. ERNEST.

non patebat? Census præfiniebatur, inquit. Non centurioni quidem solùm, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi, atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res & judicant, & judicaverunt. Non quæro, inquit, istos. Quicunque ordinem duxit [33], judicet. At si ferretis, quicunque equo meruisset [34], quod est laudatius, nemini probaretis. In judice enim spectari & fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, ista: addo etiam judices manipulares [35] ex legione Alaudarum [36]. Aliter enim nostri negant posse se salvos esse [37]. O contumeliosum honorem iis, quos ad judicandum nec opinantes vocatis! hic enim est legis index [38], ut ii res in tertia decuria judicent, qui liberè judicare non audeant. In quo quantus est error, dii immortales! eorum, qni istam legem excogitaverunt? Ut enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissimè severitate judicandi sordes suas eluet: laborabítque, ut honestis decuriis potiùs dignus videatur, quàm in turpes [39] jure conjectus.

9 Altera promulgata lex est, ut & de vi, & de majestate damnati ad populum provocent, si velint. Hæc utrùm tandem lex est, an legum omnium dissolutio? Quis enim est hodie, cujus intersit istam legem manere? Nemo reus est istis legibus: nemo est, quem futurum putemus. Armis enim gesta nunquam profectò in judicium vocabuntur. At res popularis [40]. Utinam quidem vellet is aliquid esse populare! omnes enim jam cives de reipublicæ salute, una & mente, & voce consentiunt. Quæ est igitur ista cupiditas ejus legis ferendæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? Quid enim turpius, quàm qui majesta-

33. *Quicunque ordinem duxit*] Etiam si legitimo censu careat. MANUT.

34. *Quicunque equo meruisset*] De equo publico & privato non attinet plura dicere, quòd Justus Lipsius libro primo de Militia Romana, dialogo 5. totam hanc difficultatem exhauserit. Tantùm adverte hunc locum intelligendum videri de iis qui equo publico meruissent, neque enim videtur laudatius equo privato merere, quàm ordines ducere. ABRAM.

35. *Manipulares*] Subsignanos milites intelligit, qui erant in manipulis, ad distinctionem velitum qui proprios manipulos non habebant. Vide Lipsium lib. 2. de Militia Romana, dialogo 2. IDEM.

36. *Ex legione Alaudarum*] Hujus legionis meminit Cicero, ad Attic. lib. XVI. epist. 8. Plinius H. N. libr. XI. cap. 37. Parva avis *galerita appellata quondam, posteà Gallico vocabulo etiam legioni nomen dederat alaudæ.* Narrat Suetonius in Julio, cap. 24. *Et Transalpinis conscriptam, vocabulo quoque Gallico (Alauda enim appellabatur) disciplinâ cultúque Romano institutam & ornatam, posteà universam civitate donatam fuisse à Cæsare.* Quòd *Alauda* vocabulum sit Celticæ originis, confirmat Marcelli Empirici, & Grego-

majestatem populi Romani per vim minuerit, eum, damnatum judicio, ad eam ipsam vim reverti, propter quam sit jure damnatus?

Sed quid plura de lege disputo? quasi verò id agatur, ut quisquam provocet. Id agitur, id fertur, ne quis omnino unquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui, reo condemnato, objici se multitudini conductæ velit? aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio istâ lege datur: sed duæ maximè salutares leges, quæstionésque tolluntur. Quid est aliud igitur adhortari adolescentes, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? Quam autem ad reipublicæ pestem furor tribunitius impelli non poterit, his duabus quæstionibus, de vi, & de majestate, sublatis?

Quid, quòd obrogatur legibus Cæsaris, quæ jubent, ei, qui de vi, itémque ei, qui majestatis damnatus sit, aquâ & igni interdici? quibus cùm provocatio datur, nónne acta Cæsaris rescinduntur? Quæ quidem ego, Patres conscripti, qui illa nunquam probavi, ita conservandæ concordiæ causâ arbitratus sum, ut non modò, quas vivus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem: sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris prolatas esse & fixas videtis.

De exilio reducti à mortuo [41]: civitas data non solùm singu- 10
lis, sed nationibus, & provinciis universis à mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia à mortuo. Ergo hæc uno, verùm optimo, auctore domo prolata defendimus: eas leges, quas ipse, nobis inspectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit,

Gregorii Turonensis auctoritate Isaacus Casaubonus, in eum Suetonii locum. Vossius *in Etymol. v. Galerita*, scribit impositum esse legioni ex dicterio nomen, quòd *alaudæ* avis instar, insignis esset galearum cristis. ANONYMUS.

37. *Aliter enim nostri negant posse se salvos esse*] Nisi judices habeant manipulares. *Nostri*: amici, & familiares, omnium scelerum affines. Loquitur ex persona Antonii. MANUTIUS.

38. *Legis index*] Titulus, & quasi rubrica, sive inscriptio. ABRAM.

39. *In turpes*] *Turpem*, legendum, & ex antiquo libro, & ex sensu: cùm de una tantùm, id est de tertia decuria loquatur, quæ sola erat turpis. FABRN.

40. *Popularis*] Quia provocatio, populi potestatem auget. MANUT.

41. *A mortuo*] Jocosa, & eadem tamen acerba narratio. Mortuorum enim actio nulla est: at Cæsar mortuus exules reduxit: civitatem, immunitates dedit. Nam Antonius iis de rebus leges protulit, & in Capitolio fixit, ut Cæsaris leges. Phil. 2. IDEM.

quibus latis gloriabatur, iisque legibus rempublicam contineri putabat, de provinciis, de judiciis, eas, inquam, Cæsaris leges, nos, qui defendimus acta Cæsaris, evertendas putamus?

Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ sunt, saltem queri possumus: de iis, quæ jam latæ dicuntur, ne illud quidem licuit. Illæ enim nulla promulgatione latæ sunt antè quàm scriptæ. Quærunt, quid sit, cur aut ego, aut quisquam vestrûm, Patres conscripti, bonis tribunis plebis leges malas metuat. Paratos habemus, qui intercedant: paratos, qui rempublicam religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas tu mihi [42], inquit, intercessiones, quas religiones? Eas scilicet, quibus reipublicæ salus continetur. Negligimus ista, & nimis antiqua, & stulta ducimus. Forum sepietur: omnes claudentur aditus: armati in præsidiis multis locis collocabuntur.

Quid tum? Quod erit ita gestum, id lex erit; & in æs incidi [a] videbitis. Cedò illa legitima: *Consules populum jure rogaverunt*; hoc enim à majoribus accepimus jus rogandi; *populúsque jure scivit*. Qui populus? ísne, qui exclusus est [43]? quo jure? an eo, quod vi & armis omne sublatum est? Atque ego hæc dico de futuris: quòd est [b] augurum, antè dicere ea, quæ vitari possunt: quæ si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis: de quibus est integrum vobis. Demonstro vitia: tollite. Denuntio vim, arma: removete.

11 Irasci vos quidem mihi, Dolabella, pro republica dicenti, non oportebit. Quanquam te quidem id facturum non arbitror: novi enim facilitatem tuam. Collegam tuum aiunt in hac sua fortuna, quæ bona ipsi videtur: mihi, ne gravius quippiam dicam; avorum & avunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior videretur: sed eum iracundum audio esse factum. Video autem, quàm sit odiosum habere eundem iratum, & armatum, cùm

---

42. *Quas tu mihi*] Per dialogismum inducit Antonium irridentem eos, qui vel intercessionibus, vel obnuntiationibus Tribunorum plebis volebant malas leges impedire. ABRAM.

a Vict. Man. Lamb. *jubebitis*

43. *Isne qui exclusus est*] Isne populus eam legem scivit, & suffragio suo comprobavit, qui septis & militum præsidiis sic exclusus est, ut non potuerit ad forum accedere. IDEM.

b Gsut. *amicorum*

44. *Sed iidem illi ita mecum*] Familiares Antonii ita mecum loquuntur: Non est quòd

cùm tanta præsertim gladiorum sit impunitas. Sed proponam jus, ut opinor, æquum: quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam ejus, aut in mores contumeliosè dixero: quo minus mihi inimicissimus sit, non recusabo. Sin consuetudinem meam, quam in republica semper habui, tenuero, id est, si liberè, quæ sentiam, de republica dixero: primùm deprecor, ne irascatur: deinde, si hoc non impetro, peto, ut sic irascatur, ut civi. Armis utatur, si ita necesse est, ut dicit, sui defendendi causâ: iis, qui pro republica, quæ ipsis visa erunt, dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest æquius?

Quòd si, ut à quibusdam mihi ejus familiaribus dictum est, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio graviter offendit, etiam si nulla inest contumelia, feremus amici naturam. Sed iidem illi ita mecum [44]: Non idem tibi adversario Cæsaris licebit, quod Pisoni socero. Et simul admonent quiddam, quod cavebimus: nec erit justior, Patres conscripti, in senatum non veniendi morbi causa, quàm mortis.

Sed per deos immortales! te enim intuens, Dolabella, qui 12
es mihi carissimus, non possum de utriusque vestrûm errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, magna quædam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quæ semper ab amplissimo quoque, clarissimóque contempta est; non opes violentas, & populo Romano minimè ferendam potentiam; sed caritatem civium, & gloriam concupisse. Ea autem est gloria, laus rectè factorum, magnorúmque in rempublicam meritorum: quæ cùm optimi cujusque, tum etiam multitudinis testimonio comprobatur.

Dicerem, Dolabella, qui rectè factorum fructus esset, nisi te paulisper esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita

---

quòd tibi persuadeas, M. Tulli, te impunè laturum, si liberè animi tui sensus exprompseris, conquestúsque fueris de republica ex eo, quòd L. Piso Kalendis Sextilibus impunè de Antonio conquestus est: non enim tibi (qui bello civili secutus es Pompeium contra Cæsarem) idem licebit quod Pisoni, qui Cæsaris socer fuit. Sic, inquam, mecum loquuntur Antonii familiares, simúlque admonent ut caveam, ne si liberiùs locutus fuero, mihi nex inferatur. Quod cavebimus, &, si propter morbum licet abesse à Senatu, non minus ob mortis periculum domi me continebo. ABR.

vita illuxisse tibi diem lætiorem, quàm cùm, expiato foro [45], dissipato concursu impiorum, principibus sceleris pœnâ affectis, urbe incendio, & cædis metu liberatâ, te domum recepisti? Cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ studia tum laudi, & gratulationi tuæ se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, & gratias boni viri agebant, & tuo nomine gratulabantur. Recordare, quæso, Dolabella, consensum illum theatri, cùm omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offensi, significaverunt, se novo beneficio memoriam veteris doloris abjecisse. Hanc tu, P. Dolabella, (magno loquor cum dolore) hanc tu, inquam, animo æquo potuisti tantam dignitatem deponere?

13 Tu autem, M. Antoni, (absentem enim appello) unum illum diem [46], quo in æde Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam, multum à me dissentientes, beatum putant, anteponis? Quæ fuit oratio de concordia? quanto metu veterani, quanta sollicitudine civitas tum à te liberata est? Tuum collegam, depositis inimicitiis, oblitus auspiciorum [47], te ipso augure nuntiante, illo primùm die collegam tibi esse voluisti: tuus parvulus filius in Capitolium à te missus pacis obses fuit. Quo senatus die lætior? quo populus Romanus? qui quidem nulla in concione unquam frequentior fuit. Tum denique liberati per viros fortissimos videbamur; quia, ut illi voluerant, libertatem pax sequebatur. Proximo, altero, tertio, reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipublicæ. Maximum autem illud, quòd dictaturæ nomen sustulisti. Hæc inusta est à te, à te, inquam, mortuo Cæsari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii scelus [48], decreto gentis Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet: sic tu propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus sustulisti.

Num

45. *Expiato foro*] Eversâ columnâ, de qua dictum est cap. 2.

46. *Illum diem*] Biduo post Cæsaris mortem. FERRAT.

47. *Oblitus auspiciorum*] Cùm tu ipse, creato comitiis centuriatis consule Dolabella, obnuntiasti, &, quod ad te attinet, vitiosum consulem fecisti. Philipp. II. MAN

48. *Unius M. Manlii scelus*] Qui cùm reipublicæ dominatum invadere conaretur, de saxo Tarpeio dejectus est, eáque notatus ignominiâ, ut in odium illius sceleris, nemo de patricia Manliorum gente Marci prænomen in posterum obtineret. ABRAM.

Num te, cùm pro salute reipublicæ tanta gessisses, fortunæ tuæ, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ pœnitebat? Unde igitur subitò tanta ista mutatio? Non possum adduci, ut suspicer, te pecuniâ captum. Licet, quod cuique libet, loquatur. Credere non est necesse. Nihil enim unquam in te sordidum, nihil humile cognovi. * Quanquam solent domestici [49] depravare nonnumquam: sed novi firmitatem tuam. Atque utinam, ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses!

Illud magis vereor, ne, ignorans verum iter gloriæ, glorio- 14
sum putes, plus te unum posse, quàm omnes: & metui à civibus tuis [50], quàm diligi, malis. Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Carum esse civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est. Metui verò, & in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in fabulis, ipsi illi, qui, *Oderint* [51], *dum metuant*, dixerit, peniciosum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses! de quo tamen multa audisti ex me sæpissime. Putásne illum immortalitatem mereri voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? Illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cæteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum ejus diem supremum malim, quàm L. Cinnæ dominatum, à quo ille crudelissimè est interfectus.

Sed quid oratione te flectam? Si enim exitus C. Cæsaris efficere non potest, ut malis carus esse, quàm metui, nihil cujusquam proficiet, nec valebit oratio. Quem qui beatum fuisse putant, miserrimi ipsi sunt. Beatus est nemo, qui ea lege vivit, ut non modò impunè, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit. Quare flecte te, quæso, & majores tuos respice, atque ita guberna rempublicam, ut natum esse te ci-

 ves.

* Vict. Grut. *Quanquam nihil est tam sanctum, quod non soleant*

49. *Domestici*] Latenter avaritiam carpit Fulviæ, Antonii uxoris, quæ C. Curionis, & P. Clodii uxor quoque fuerat. MANUT.

50. *Et metui à civibus tuis*] In aliis hoc amplius, *quàm diligi malis*. Quæ verba cùm abessent ab optimo libro, putavi adjecta esse ab aliquo, qui non animadverteret, hanc quoque particulam pendere ex illo quod antecessit, *gloriosum putes*. MURET. Hanc retinent Vict. Man. Lamb. Grut. cum quibus errare, si tamen erramus, liceat.

51. *Oderint*] Vide lib. 1. de Officiis, cap. 28.

ves tui gaudeant : ſine quo nec beatus, nec clarus, * quiſquam eſſe omnino poteſt.

15 Et populi quidem Romani judicia multa ambo habetis, quibus vos non ſatis moveri permoleſtè fero. Quid enim gladiatoribus [52] clamores innumerabilium civium? quid populi verſus? quid Pompeii ſtatuæ [53] plauſus infiniti? quid iis tribunis plebis, qui vobis adverſantur? parúmne hæc ſignificant, incredibiliter conſentientem populi Romani univerſi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plauſus, vel teſtimonia potiùs & judicia populi Romani parum magna vobis videbantur? O beatos illos, qui, cùm adeſſe ipſis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, & in medullis populi Romani ac viſceribus hærebant! Niſi fortè Accio [54] tum plaudi, & ſexageſimo pòſt anno [55] palmam dari putabatis, non Bruto: qui his ludis ita caruit, ut in illo apparatiſſimo ſpectaculo ſtudium populus Romanus tribuerit abſenti; deſiderium liberatoris ſui, perpetuo plauſu & clamore lenierit.

Equidem is ſum, qui iſtos plauſus, cùm à popularibus civibus tribuerentur, ſemper contempſerim: idémque cùm à ſummis, mediis, infimis, cùm denique ab univerſis hoc idem fit, cúmque ii, qui antè ſequi populi conſenſum ſolebant, fugiunt: non plauſum illum, ſed judicium puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ ſunt graviſſima: num etiam hoc contemnitis, quòd ſenſiſtis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii [56] fuiſſe

---

* Lamb. *nec auctus* (Grut. *unctus*) *quiſquam eſſe omni poteſtate poteſt.*

52. *Gladiatoribus*] Ipſos gladiatorios ludos intelligit. ABRAM.

53. *Pompeii ſtatuæ*] Adeò populus Romanus amore priſtinæ libertatis exarſerat, ut videns Pompeii ſtatuam applauderet, & ipſi Pompeio gratularetur. IDEM.

54. *Accio*] Tereus Accii tragœdia Apollinaribus acta eſt. Cicero libro XVI. ad Attic. epiſt. 2 : *Delectari mihi Tereo videbatur, & habere majorem Accio, quàm Antonio, gratiam. Mihi autem quò lætiora ſunt, eò plus ſtomachi & moleſtiæ eſt, populum Rom. manus ſuas non in defendenda rep. ſed in plaudendo conſumere.* Ep. 5. *Tuas jam literas Brutus expectabat, cui quidem ego non novum attuleram de Tereo Accii : ille Brutum putabat. Sed tamen rumoris neſcio quid afflaverat, commiſſione Græcorum frequentiam non fuiſſe.* IDEM.

55. *Niſi fortè Accio tum plaudi, & ſexageſimo pòſt anno*] Niſi fortè cum illis ludis plauderetur, Accio poëtæ, cujus tragœdia nomine Tereus exhibebatur, plaudi, eique ſexageſimo anno poſtquam ſcripta eſt ea tragœdia, palmam dari putabatis, non Bruto ludorum editori. ABRAM.

56. *A. Hirtii*] Hirtio conſule deſignato, graviter ægrotante, populus Romanus, quia ſperaret eum in conſulatu rempublicam defenſurum, pro ejus incolumitate vota ſuſcepit. Phil. 7. & 10. MANUTIUS.

fuisse? Satis enim erat, probatum illum esse populo Romano, ut est: jucundum amicis, in quo vincit omnes: carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium, in quo meminimus? Certè in nullo. Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale sit, non interpretamini? quid eos de vestra vita cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reipublicæ consulturos, vita tam cara sit?

Cepi, Patres conscripti, reversionis meæ fructum: quoniam ea dixi, ut, quicunque casus consecutus esset, extaret constantiæ meæ testimonium: & sum à vobis benignè ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpius sine meo, vestróque periculo fiet, utar. Si minùs, quantum potero, non tam mihi me, quàm reipublicæ reservabo. Mihi ferè satis est, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. Huc si quid accesserit, non tam mihi, quàm vobis, reíque publicæ accesserit.

IN
M. ANTONIUM,
PHILIPPICA II.

ARGUMENTUM.

Habitâ à Cicerone IV. Non. Sept. oratione primâ in Antonium, ille se in villam Tiburtinam contulit, ibique septemdecim dies, quod Ciceroni responderet, commentatus est. XIII. Kal. Octobr. habito senatu, in absentem Ciceronem, qui se tutò in senatum venire non posse intelligebat, quæ cogitaverat, evomuit. His omni-

bus

bus fuſè gravitérque reſpondet, ac ſimul omnia Antonii ſcelera & flagitia commemorat hac oratione Cicero; quæ, ut P. Manutius putat, non dicta, ſed ſcripta tantùm, & deinde in lucem edita eſt. Ernestus.

I QUONAM meo fato, Patres conſcripti, fieri dicam, ut nemo his annis viginti [1] reipublicæ hoſtis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec verò neceſſe eſt à me quemquam nominari vobis, cùm ipſi recordemini. Mihi pœnarum illi plus [2] quàm optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorreſcere. Atque hoc in aliis minùs mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipublicæ causâ laceſſiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quàm L. Catilina; furioſior, quàm P. Clodius viderere, ultrò maledictis me laceſſiſti: tuámque à me alienationem, commendationem tibi ad impios cives fore putaviſti.

Quid

1. *His annis viginti*] Qui fluxerunt ab ipſius conſulatu ad Cæſaris cædem. Abram

2. *Mihi pœnarum illi plus*] Commodè initio, humanitatis & clementiæ ſpecimen exhibet. Quas autem reipublicæ & Ciceroni pœnas exſolverint, palàm eſt ex eorum temporum hiſtoriis. Catilina contra patriam ſigna inferens à Petronio C. Antonii legato victus, multis telis confoſſus, & inter corporum acervos inventus eſt. P. Clodius in Appia via à ſervis Milonis occiſus eſt. Idem.

3. *Veniſſe*] In judicium, ut familiarem meum defenderem. Judiciale verbum. Manut. Res eſt obſcurior, nec ullis veterum teſtata monumentis, ac proinde ſuſpicionibus indaganda. Multas uxores habuit Antonius, quarum prima fuit Q. Fadii Bambalionis, hominis libertini, ſed admodum opulenti filia. De quâ, Philippicâ III. 6. *Tuæ conjugis, bonæ fœminæ, locupletis quidem certè, Bambalio quidam pater eſt, homo nullo numero. Nihil illo contemptius, qui propter hæſitantiam linguæ, ſtuporémque cordis cognomen ex contumelia traxerit.* Bambalio, ut erat ditiſſimus, aliis dabat partes, alios mittebat in negotia, cum aliis alia contrahebat. Quidam Ciceronis familiaris ei pecuniariam litem intendit. Bambalio cùm ſuæ cauſæ, ſi ex formula & edicto Prætoris ageretur, diffideret, à quodam Tribuno plebis per M. Antonium generum ſuum impetravit, ut is illi judicio intercederet, juberétque diem proferri, quoad alii judices in Bambalionem propenſiores conſtituerentur, vel totius judicii mutari rationem. Actor obtinendæ cauſæ ſpe dejectus, niſi quempiam magni nominis oratorem adhiberet, ad Ciceronem confugit. Cicero familiarem ſuum defendit, contra hanc iniquæ interceſſionis injuriam, ejúſque cauſam egit, etiam illâ formulâ quâ Tribunus plebis agi voluerat, ut quantumvis mutato judicio, & iniquis conditionibus, ille jus

ſuum

Quid putem? contemptúmne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius. An in senatu facillimè de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reipublicæ testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est: quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò est: non existimavit, sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui priùs quàm de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam.

Contra rem suam venisse [3] me nescio quando questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis spe [4], sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris [5] iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? (Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini [6] commendares, cùm te omnes recordarentur libertini gene- 2

suum obtineret. Hoc igitur facto querebatur Antonius, amicitiam à Cicerone fuisse violatam. Negat Orator, & illius sui patrocinii tres ostendit fuisse rationes. 1. Quòd ille familiaris esset, alienus Fambalio. 2. Quòd ille obrueretur gratiâ M. Antonii. 3. Quòd contra omnem juris formam, intercessione Tribuni plebis, prohiberetur consuetis formulis jus suum experiri. ABR.

4. *Non virtutis spe*] Ita meliùs, quàm, ut in aliis, *specie*. Virtutis enim spes in illa ætate commendatur. Cicero de Rep. *O Fanni, difficilis causa, laudare puerum: non enim res laudanda, sed spes est.* MURET. Quidam *virtutis specie* splendorem virtutis, & pulchritudinem intelligunt: libentiùs interpreter prætextum simulationémque virtutis, quasi eam gratiam non solùm sine virtute, sed etiam sine virtutis simulatione collegerit, ætatis flore quem prostituebat libidini improborum. ABRAM.

5. *Intercessoris*] Intercessione Tribuni, non judicio Prætoris. FERRAT.

6. *Infimo ordini*] Varii fuerunt ordines, in quos civitas Romana describeretur. Prima divisio fuit, in Senatum populúmque Romanum: quibus postmodum equester ordo accessit: ut ait Plinius libro 33, cap. 2. Alia descriptio fuit in patricios & plebem. Plebem rursus in tribunos ærarios, scribas, mercatores, & negotiatores, argentarios & fœneratores, artifices & opifices, turbam forensem, libertinos & magistratuum apparitores dividebant (de quibus fusè Sigonius lib. 2. de antiquo jure civium Romanorum à cap. 7. ad 15.) aut etiam in assiduos & capite censos. Infimus autem vocatur ordo libertinorum, quòd suffragiorum jure carerent, saltem in quatuor tantùm tribubus urbanis ferrent suffragium, quòd in militiam ordinariè non adsciscerentur nisi difficillimis reipublicæ temporibus, quòd ad magistratus & curiam aditum non haberent: ut eruditè probat Sigonius ejusdem libri cap. 14. Libertini autem ii dicebantur, qui in libertatem asserti fuerant è servitute: quam-

rum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii [7], libertini hominis, fuisse.)

At enim te in disciplinam meam tradideras: nam (ita dixisti) domum meam ventitaras [8]. Næ tu, si id fecisses, meliùs famæ, meliùs pudicitiæ tuæ consuluisses. Sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem [9] facere licuisset.

Auguratûs petitionem [10] mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore [11] me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius &

quamvis antiquitus ii non libertini, sed liberti dicerentur, cùm libertini nomen in eorum filiis hæreret. Tranquillus in Claudio 24: *Etiam Appium Cæcum censorem, generis sui proauctorem, libertinorum filios in Senatum allegisse docuit: ignarus temporibus Appii, & deinceps aliquandiù, libertinos dictos non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos.* Abram.

7. *Q. Fadii*] Bambalionis: de quo jam dictum, & rursus Philipp. III.

8. *Domum meam ventitaras*] De more. Auctor de Oratoribus, & causis corruptæ eloquentiæ: *Ergo apud majores nostros juvenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus jam domesticâ disciplinâ, refertus honestis studiis, deducebatur à patre vel à propinquis ad eum oratorem, qui principem locum in civitate tenebat. Hunc sectari, hunc prosequi, hujus omnibus dictionibus interesse, sive in judiciis, sive in concionibus assuescebat.* Plinius junior, lib. 8. ep. 14. *Erat autem antiquitus institutum, ut à majoribus natu non auribus modò, verùm etiam oculis disceremus, quæ facienda nos ipsi ac per vices quasdam tradenda minoribus haberemus. Inde adolescentuli statim castrensibus stipendiis imbuebantur, &c. Inde honores petituri assistebant curiæ foribus, & consilii publici spectatores antequam consortes erant. Suus cuique parens pro magistro: aut cui parens non erat, maximus quisque & vetustissimus pro parente.* Adeò ut ne forensia quidem auspicari stipendia, & ad dicendum prodire liceret sine auctore. Idem libro 2. epist. 14: *At Hercule ante memoriam meam (majores natu ita dicere solebant) ne nobilissimis quidem adolescentibus locus erat, nisi aliquo consulari producente. Tantâ veneratione pulcherrimum opus colebatur. Nunc refractis pudoris & reverentiæ claustris omnia patent omnibus: nec inducuntur, sed irrumpunt.* Neque solùm ut foro se aut militiæ pararent, sed etiam ut mores componerent, ad majores natu ventitabant. Persius Sat. 5:

Cùm primùm pavido custos mihi purpura cessit,
Bullâque succinctis laribus donata pependit, &c.
Me tibi supposui: teneros tu suscipis annos
Socratico, Cornute, sinu. Tunc fallere solers
Apposita intortos ostendit regula mores,
Et premitur ratione animus, vincique laborat,
Artificémque tuo ducit sub pollice vultum.

E quibus intelligas hujusmodi vitæ magistros sumptâ virili togâ primùm adscitos fuisse, ut in Cæliana: *Ut huic virilem togam dedit*, &c. *hoc dicam hunc à patre continuò ad me esse deductum.* Vide initium lib. de Amicitia. Idem.

9. *C. Curionem*] Qui turpiter amavit Antonium. Plutarchus in Antonio.

10. *Auguratûs petitionem*] Dixisti te auguratûs petitionem omisisse in mei gratiam, ne videlicet si tu meus fuisses competitor, ego repulsam ferrem. In hujusmodi sacerdotiorum petitione, cùm plures essent candidati, magnum beneficium fuisse, si gratiosus competitor petitionem alteri concederet. Sic Catulus summum pontificatum cum Cæsare & Isaurico petens, *misit qui magnâ pecuniæ vi Cæsari persuaderent, ut is à petitione desisteret*, ut narrat Plutarchus in Cæsare. Ex quo etiam liquet quo tempore Noster

& Q. Hortensius nominaverunt, (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversâ republicâ, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cùm in Italia Curio non esset? aut tum, cùm es factus, unam tribum sine Curione ferre [12] potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quòd tui nimis studiosi fuissent.

At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod 3

Noster adeptus fuerit auguratum: *Etiam in eorum sacerdotum collegium adoptatus est, quos augures appellant Romani, loco Crassi Junioris, cùm is apud Parthos mortem obiisset.* ABRAM.

11. *Quo enim tempore*] Anno, ut videtur, urbis septingentesimo, Cn. Domitio Calvino, & M. Valerio Messala Consulibus, quo tempore Tullius P. Crasso M. filio à Parthis deleto, augur in ejus locum suffectus est. IDEM.

12. *Unam tribum ferre*] Nota locutio. Sed quid tribus ad auguratum, cùm is è duorum augurum nominatione penderet? Variis modis pro diversitate temporum sacerdotia collata sunt. Siquidem tertio Marii consulatu, ut ait Velleius lib. 2: *Cn. Domitius Tribunus plebis legem tulit, ut sacerdotes, quos anteà collegæ sufficiebant, populus crearet.* Id ille fecit, ut advertit Tranquillus in Nerone cap. 2: *Pontificibus offensior, quòd alium quàm se in patris sui locum cooptassent.* De hac lege noster epist. IV. ad Brutum: *Existimo omninò absentium rationem sacerdotum comitiis posse haberi. Nam etiam factum est anteà. C. enim Marius cùm in Cappadocia esset, lege Domitiâ factus est augur: nec, quominus id posteà liceret, ulla lex sanxit.* Hanc legem L. Sylla Dictator abrogavit, renovavit Tit. Labienus Consulibus Cicerone & Antonio. Dio 37: *Cùm Labienus de Pontificibus creandis rogationem tulisset, Cæsar autem plebem demereretur, iterùm plebs contra Syllæ legem, Domitii legem renovavit, atque introduxit.* Quod ita reor populi suffragiis fuisse permissum, ut necesse esset eum qui pontificatum vel auguratum adepturus erat, à duobus vel pontificibus vel auguribus nominari. Neque enim Cæsar adhuc adolescens, & plebeculæ quàm optimatibus jucundior, nominationem hanc contra Catulum & Servilium Isauricum competitores obtinere facilè potuisset, nisi Domitiâ lege fuisset ita sancitum. Orat. 2. in Rullum, cap. 7. *Ne hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse populares, ut, quia per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotii* (Pontificatus maximi) *voluerint populo supplicari. Atque hoc idem de cæteris sacerdotiis Cn. Domitius, Tribunus plebis, vir clarissimus, tulit, quia populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur.* Secuta est lex Julia de sacerdotiis à Julio Cæsare lata, ut videtur, in primo consulatu. De qua noster ad Brutum epist. IV. *Est etiam in lege Julia, quæ lex est de sacerdotiis proxima, his verbis:* QUI PETIT, CUJUSVE RATIO HABEBITUR. *Apertè judicat posse rationem haberi etiam non præsentis.* Cujus, opinor, ea vis fuit ut sacerdotes nominandi quidem, & cooptandi sibi collegas jus haberent, sed eorum tamen nominatio rata non esset, nisi populi suffragium & consensus accederet. Philipp. III: *Reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit amplissimam, persequetur. Imprimis paternum auguratûs locum: in quem ego tum, ut quod à patre accepi filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis Optimi Maximi, cujus interpretes, internuntiique constituti sumus, utrum populus Romanus libentiùs sanciet, Pompeium an Antonium?* Atque adeò sibi repugnat, cùm in adeptione auguratûs, & nominationis & suffragii, sive tribuum facit mentionem. IDEM.

quod commemoras, ſemper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non ſatis gratus videri. Sed quo beneficio? quòd me Brundusii non occideris [13]? Quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? Fac potuiſſe [13]. Quod eſt aliud, Patres conſcripti, beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant ſervati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quòd te abſtinueris nefario ſcelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quàm miſerum, id te impunè facere potuiſſe [14].

Sed ſit beneficium, quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, miſera quidem & luctuoſa, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me ſenatus, populúſque Romanus collocavit, neceſſaria, quid eſt dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Quod quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim

13. *Quòd me Brundusii non occideris*] Julius Cæſar, ut narrat Plutarchus in Antonio, *poſt victoriam Dictator creatus, ipſe quidem perſecutus eſt Pompeium. Antonium verò Magiſtrum equitum nominans Romam ire juſſit.* Quod Cicero invidiosè principatum latronum appellat, quia contra leges ei Cæſar hunc honorem conceſſerat. Quid autem Ciceroni & Antonio, è diverſis partibus à pugna Pharſalica in Italiam appulſis, interceſſerit negotii, conſtat ex ipſo Cicerone. Epiſtola 6, lib. XI. ad Atticum: *In oppido aliquo mallem reſediſſe, quoad arceſſeret. Minus ſermonis ſubiiſſem: minus accepiſſem doloris: ipſum hoc me non angeret. Brundusii jacere in omnes partes eſt moleſtum. Propiùs accedere, ut ſuades, quomodo ſine lictoribus, quos populus dedit, poſſum? Qui mihi incolumi adimi non poſſunt: quos ego modò paulisper cum bacillis in turbam conjeci ad oppidum accedens, ne quis impetus militum fieret.* Et epiſtola ſequenti: *Ad me miſit Antonius exemplum Cæſaris ad ſe litterarum, in quibus erat ſe audiviſſe Catonem & Luc. Metellum in Italiam veniſſe, Romæ ut eſſent palàm: id ſibi non placere, ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omnes Italiâ, niſi quorum ipſe cauſam cognoviſſet, déque eo vehementiùs erat ſcriptum. Itaque Antonius petebat à me per litteras ut ſibi ignoſcerem: facere ſe non poſſe quin his litteris pareret. Tum ad eum miſi Luc. Lamiam, qui demonſtraret illum Dolabellæ dixiſſe, ut ad me ſcriberet, ut in Italiam quàm primùm venirem: ejus me litteris veniſſe. Tum ille edixit ita ut me exciperet, & Lælium nominatim. Quod ſanè nollem. Poterat enim, ſine nomine, re ipſâ excipi.* Pro Ligario: *Apud quem igitur hoc dico? Nempe apud eum qui*

tim cùm tu reliquias reipublicæ dissipavisses? cùm domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia? cùm leges eas [15], quæ nunquam promulgatæ essent, & de te, & à te latas confiterere? cùm auspicia augur, intercessionem consul sustulisses? cùm esses fœdissimè stipatus armatis? cùm omnes impuritates pudica in domo [16] quotidie susciperes, vino lustrísque confectus? At ego, tanquam mihi cum M. Crasso [17] contentio esset, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de republica graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum à me beneficium tum acceperit.

At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit, ho- 4
mo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulùm modò bonorum consuetudinem nosset, literas ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palámque recitavit? Quid est aliud, tollere è vita vitæ societatem, quàm tollere amicorum colloquia absentium? Quàm multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quàm multa seria, neque tamen ullo modo divulganda?

Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustellæ Tamisio,

qui cùm hoc sciret, tamen me antequam vidis, reip. reddidit? Qui ad me ex Ægypto literas misit, ut essem idem qui fuissem: qui cùm ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: à quo hoc ipso C. Pansa mihi nuntium perferente concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi, &c. E quibus patet, & quomodo de Cæsaris voluntate in Italiam venerit, & cur eum Antonius non potuerit occidere. ABRAM.

14. *Potuisse*] Jure belli.

15. *Cùm leges eas*] Post mortem Cæsaris multas leges, quæ ne scriptæ quidem antè fuerant, nedum promulgatæ, vel tulit, vel per tribunos plebis ferri curavit Antonius. Quarum aliquæ ad ipsum Antonium pertinebant, contra legem Liciniam & Æbutiam. Quibus ferendis auspicia neglexit, & Tribunos plebis ad intercedendum prohibuit accedere. A persona facinoris atrocitatem exaggerat: longè enim est indignius ab augure, quàm à cæteris auspicia contemni. Cúmque ad officium Consulis spectet prævidere ne tribunitiarum legum multitudine respublica turbetur, eáque legum multitudo solâ reliquorum Tribunorum plebis intercessione tollatur, indignissimum est Consulem Tribunis plebis intercedendi facultatem adimere. IDEM.

16. *Pudica in domo*] Pompeii.

17. *Cum M. Crasso*] Multas contentiones fuisse Ciceroni cum M. Licinio Crasso constat ex ejus in Crassum dicteriis, quæ à Plutarcho referuntur. IDEM.

& Tironi Numisio videris? qui cùm hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatûs, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam [18]. Quî possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam [19], nihil sapere docuit.

Quid enim est minùs, non dico oratoris, sed hominis, quàm id objicere adversario, quod ille, si verbo negarit, longiùs progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: téque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solùm, sed etiam amentiæ. Quod enim verbum in istis literis est non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? Omne autem crimen tuum est, quòd de te in his literis non malè existimem: quòd scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad sceleratum & latronem. At ego [20] tuas literas, etsi jure poteram à te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjurásque, id te, invito me, non esse facturum: ídque à me impetras. Quid enim me interponerem audaciæ tuæ: quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullæ possent coercere? Verumtamen quid erat, quòd me rogares,

18. *Quæstuosam*] Quia chirographa fingis, quasi à Cæsare scripta. Infrà. Manut.

19. *Proferam*] Infrà, cap. 17.

20. *At ego*] Concludit mentione literarum, quas de Sexti Clodii restitutione ad Ciceronem scripserat Antonius. Eæ libro 14. ad Atticum, loco item decimo quarto, referuntur hoc initio: *Occupationibus est factum meis.* Ubi his verbis petit Antonius: *A Cæsare petii, ut S. Clodium restitueret: impetravi. Erat mihi in animo etiam tum sic uti beneficio ejus, si tu concessisses: quo magis laboro, ut tua voluntate id per me facere nunc liceat.* Et ita concludit: *Quod si non impetro, per me Clodio daturus non sum: ut intelligas quanti apud me auctoritas tua sit, atque eo te placabiliorem præbeas.* Respondet Cicero epistolâ sequenti: *Ego verò tibi istuc, mi Antoni, remitto, atque ita, ut me à te, cùm his verbis scripseris, liberalissimè & honorificentissimè tractatum existimem.* Id.

21. *Lege latâ*] Nam si lege Cæsaris reditum in patriam impetraverat, Antonii beneficium in eo restituendo nullum erat. Idem.

22. *Cujus quidem te fatum, sicuti* C. Curionem *manet*] Non habeo dubium, quin legi debeat ita, ut in optimo libro scriptum est: *Cujus quidem tibi fatum, sicuti* C. *Curioni manet.* Sed nescio quomodo fit, ut quicquid paulo longiùs ab usitata loquendi consuetudine discedit, id quorundam aures protinus repudient. Muret. Faërnum & Muretum secutus est Lambinus. In meo quo-

res, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege latâ [21].

Sed cùm mihi, Patres conscripti, & pro me aliquid, & in 5
M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut me pro me dicentem, benignè; alterum ipse efficiam, ut, contra illum cùm dicam, attentè audiatis. Simul illud oro: si meam cùm in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiámque cognostis, ne me hodie, cùm isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quòd ita vivit, vel quòd ita rempublicam gerit, vel quòd ita factus est consul: ego sine ulla controversia consularis.

Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus, Patres conscripti, re vester fuit: quid enim ego constitui, quid gessi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententiâ? Hæc tu homo sapiens, non solùm eloquens, apud eos, quorum consilio, sapientiâque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem tibi fatum, sicuti C. Curioni, manet [22]: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale [23].

Non

---

quoque codice est *tibi*. Laudat etiam sic hunc locum Sanctius in Minerva, lib. 11, cap. 4. & constructionem pluribus exemplis confirmat, ut illo Virgilii:

Hæc eadem matríque tuæ, generíque manebunt.

Sed præstat ut alia ibi legas. GRÆVIUS.

23. *Quod fuit utrique fatale*] Fatalis maritis suis Fulvia, quòd eos & ambitione inflaret, & ad ciendas turbas excitaret. Plutarchus in Antonio: *Nuptiis animum adjecit, ducens Fulviam, quæ olim Clodio populari concionatori nupserat, mulierem neque lanificio, neque rei domesticæ deditam, neque viro privato imperare dignantem, sed magistratum obtinenti præesse, & imperanti volentem imperare.* Adeò ut in proscriptione triumvirali multos ipsa suo nomine proscripserit, ut referunt Dio, & Appianus, & tum ipsa, tum Antonius Senatum ludibrio habuerint, ut auctor est Dio, lib. 48. *Eas ludibrio habuerunt, tum aliis modis, tum Senatum Caligam vocantes, quòd Senatores calceamentis militaribus uterentur.* Et ipsa post victos Brutum & Cassium absente Antonio, bellum contra Cæsarem Octavianum, qui in Italiam redierat, excitarit. Quo bello, ut ibidem narrat Dio, Fulvia, *& gladio accingebatur, & militibus tesseram dabat.* Hæc illa est Fulvia, quæ tam fœdè insultavit abscisso capiti Ciceronis. Idem Dio, lib. 47: *Fulvia autem id caput arreptum, priusquàm auferretur, insultánsque amarulentis verbis & conspuens genibus suis imposuit: oríque*

que

Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proximè mortuus est: placuit Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui cùm multa, vitâ excedens, providit, tum quòd te consulem non vidit. Maximè verò consulatum meum Cn. Pompeius probavit, qui ut me primùm decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam.

6 Sed quoniam illis, quos nominavi, tot ac talibus viris respublica orbata est: veniamus ad vivos, qui duo è consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summâque prudentiâ, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modò nominavi, consulares, senatúsque cunctus assensus est. Qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum [24]? Hunc tu cùm auctorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiúsque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quàm avunculi esse maluisti. Hujus ego alienus consiliis

que ejus aperto linguam extractam, acubus (quales secum comendi capitis causa mulieres ferunt) compunxit, additis crebris ac turpibus opprobriis. Ut mirum non sit turbulentam hanc mulierem Antonio dici fatalem. Etsi enim insanus amor Cleopatræ extremam ei pestem invexit, id tamen Plutarchus Fulviæ refert acceptum: *Ut mercedem Fulviæ, quòd ancillari Antonium docuisset fœminis, debuerit Cleopatra, quæ planè cicurem & velut à tirocinio institutum ad obtemperandum fœminis accepit.* Hæc Plutarchus. Neque tamen uxorem solùm, sed etiam equum fatalem habuisse creditus est Antonius. Vide Gellii lib. III. Noct. Attic. cap. 9. Abram.

24. *Vitricum tuum*] Virum matris tuæ, nam mater Antonii fuit Julia Lucii Cæsaris soror: quam post mortem Antonii patris P. Lentulus Sura duxit uxorem: Lentulus autem inter conjuratos jussu Ciceronis est in carcere jugulatus. Idem.

25. *Phormioni*] Parasitis, quales sunt Phormio & Gnatho apud Terentium, & lenonibus similibus illi Ballioni, qui apud Plautum inducitur. Idem.

filiis consul usus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum unquam de republica retulisti? Ad quos refert? dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt.

Hodie non descendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putate tum Phormioni [25] alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! Tu cùm principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil referas: ad eos referas, qui suam rem nullam habent [26], tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus.

Adeóne pudorem cum pudicitia [27] perdidisti, ut hoc in eo 7
templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas) clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatus-consulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt: nihil enim boni nosti: sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis, præter te, adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, cùm senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit [28]? Quanquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cùm homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur: consciorum indiciis, sua manu, voce penè literarum [29] coacti, se urbem inflamma-

26. *Qui suam rem nullam habent*] Lusit in vocabulo *res*. Cur ad eos, inquit, refers de rep. qui suam ipsi rem nullam habent, tuam perdunt? MANUT.

27. *Pudorem cum pudicitia*] Pudor est animi, pudicitia corporis. Tu igitur, Antoni, qui pudicitiam perdideras, parum de pudore laborasti: qui enim impudicus fuerit, eum impudentem esse quis miretur? ID.

28. *Quis nomen non dedit*] Nomen dare dicuntur, qui in delectu in militum matriculam referuntur. Livius lib. II. *Delectûque decreto nemo nomen dedit.* Paulo pòst: *Omisso certamine nomina dedere.* Libro IV: *Cognitio vacantium militiæ munere post bellum differtur. Ita dubii quoque inclinant ad nomina danda.* Libro III: *Cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus.* Libro VI: *Neque duci addictos tribuni sinebant, neque juniores nomina dabant.* IDEM.

29. *Voce penè literarum*] Certè, ut Bisciolæ nostri verbis utar lib. VI Subsecivarum, cap. XII: *Mirabantur & nostro seculo*

re, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur, præsertim cùm senatus, populúsque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici [30] sui negat à me datum. Hoc verò ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis esse superatum. Quî autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus naturâ te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina?

8 Tam autem eras excors, ut tota in oratione tua tecum ipse pugnares: ut non modò non cohærentia inter se diceres, sed maximè disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere, fatebare: pœnâ affectum querebare. Ita, quod propriè meum est, laudasti: quod totum senatûs est, reprehendisti. Nam, comprehensio sontium, mea; animadversio, senatûs fuit. Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari à se; eos, apud quos dicit, vituperari.

Jam illud cujus est, non dico audaciæ, (cupit enim se audacem dici) sed, quod minimè vult, stultitiæ, quâ vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cùm inter subsellia nostra versentur armati? cùm in hac cella Concordiæ [31], ô dii immortales! in qua, me consule, salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cum

Indi papyrum loquentem, ut ipsi putabant, quod à rerum Indicarum scriptoribus narratur. Quo in genere lepida est narratiuncula de illo puero, qui jussu heri fiscellam ficibus plenam ad herilem amicum deferens, partem ederat in via, partem ei reddiderat ad quem fuerant destinatæ. Et rem per literas de hero detectam admirans, paulo pòst cùm eandem ferendarum ficuum accepisset provinciam, literas, ne quid illæ rescirent, in terram defodit, ficúsque, ut rebatur, sine arbitris manducavit. MANUT.

30. *Vitrici*] Lentuli.

31. *In hac cella Concordiæ*] Deprehensis conjuratorum literis, ut narrat Plutarchus in Cicerone, *Senatui in cellam Concordiæ convocato, literas recitavit, & indices audivit.* Unde illud pro Sextio: *Erat eodem tempore Senatus in æde Concordiæ, quod ipsum templum repræsentabat memoriam consulatûs mei.* MANUTIUS.

32. *Ab Ithyreis*] Barbaris ab Ithyra urbe in Tauro monte. IDEM.

cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis [32] circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter; sed qui [a] tantam repugnantiam non videas, nihil profectò sapis. Quid est enim dementius, quàm, cùm ipse [b] reipublicæ perniciosa arma ceperis, objicere alteri salutaria?

At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quàm id (dii boni!) te non decebat? in quo est tua culpa nonnulla. Aliquid enim salis ab uxore mima [33] trahere potuisti. *Cedant arma togæ.* Quid? tum nónne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit: libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec verò tibi de versibus respondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te omnino literas nosse: me nec reipublicæ, nec amicis unquam defuisse, & tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Romano laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis; ad majora veniamus.

P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam 9
homines putarent, si tum occisus esset, cùm tu illum in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto insecutus es: negotiúmque transegisses, nisi ille se in scalas tabernæ librariæ conjecisset, hísque oppilatis impetum tuum compressisset? Quod quidem ego favisse [34] me tibi, fateor: suasisse, ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. Priùs enim rem transegit, quàm eum quisquam facturum id suspicaretur. At ego

a Vict. Man. Lamb. *tantarum*

b Vict. *contra rempublicam*

33. *Ab uxore mima*] A Cytheride, amica sua, quam secum vel in castra ducebat. Unde Virg. *Tua, Galle, Lycoris Pérque nives alium, pérque horrida castra secuta est.* Cytheridem significat, ut ait Probus: quæ & Volumnia vocabatur, quòd eam Volumnius Eutrapelus, antequàm Antonius, amavit. Vide infrà, & epist. ult. lib. IX. Fam. IDEM.

34. *Favisse*] Plausu significasse tuum factum, sive potius conatum mihi probari. Cujus autem impudentiæ fuit, objicere alteri consilium patrati facinoris, quod suâ manu patrare voluerat ANTONIUS? ABRAM. Monuit Fr. Sanctius, *Minerv.* III. 3. verbum *faveo* non minùs activum esse, quàm *invideo*: atque ut latinè dixit Virgilius, Georg. I. 503. *Nobis cæli te regia invidet*, ita latinum esse *faveo tibi hanc rem*, *hoc factum*. Si quis tamen hîc ellipsin esse velit præpositionis *ob*, *propter*, non valde reluctabor.

ſuaſi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipublicæ ſine ſuaſore non poſſet. At lætatus ſum. Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat?

Quanquam de morte P. Clodii [35] fuit quæſtio non ſatis prudenter illa quidem conſtituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cùm eſſet legibus quæſtio conſtituta? Quæſitum eſt tamen. Quod ergo, cùm res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis pòſt tu es inventus, qui diceres? Quòd verò dicere auſus es, ídque multis verbis, operâ meâ Pompeium à Cæſaris amicitia eſſe disjunctum, ob eámque cauſam meâ culpâ civile bellum eſſe natum, in eo non tu quidem tota re, ſed, quod maximum eſt, temporibus erraſti.

10 Ego M. Bibulo, præſtantiſſimo cive, conſule, nihil prætermiſi, quantum facere enitíque potui, quin Pompeium à Cæſaris conjunctione avocarem. In quo Cæſar fuit felicior. Ipſe enim Pompeium à mea familiaritate disjunxit. Poſtea verò quàm ſe totum Pompeius Cæſari tradidit, quid ego illum ab eo diſtrahere conarer? Stulti erat ſperare: ſuadere impudentis.

Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompeio ſuaſerim. Ea velim reprehendas, ſi potes. Unum, ne quinquennii imperium [36] Cæſari prorogaretur. Alterum, ne pateretur ferri [37], ut abſentis ejus ratio haberetur [38]. Quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem: in has miſerias nunquam incidiſſemus. Atque idem cùm jam omnes opes, & ſuas, & populi Romani Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeróque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego antè multo prævideram, inferríque patriæ bellum nefarium viderem, pacis, concordiæ, compoſitionis auctor eſſe non deſtiti: meáque illa vox eſt nota multis, *Utinam, Pom-*

35. *Quanquam de morte P. Clodii*] Occurrit tacitæ objectioni, *Si omnes, ut dicis, Clodii morte lætati ſunt, cur igitur Milo damnatus eſt?* Id acceptum refert non cauſæ Milonis, quæ fuit optima, ſed inſtitutioni novæ quæſtionis. De qua multis queritur pro Milone. ABRAM.

36. *Ne quinquennii imperium*] Vide Orat. de Prov. Conſul.

37. *Ferri*] Subauditur legem.

38. *Ratio haberetur*] In comitiis Conſularibus.

39. *Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus*] Si M. Brutus, Decimus Brutus, C. Caſſius, qui conſpirationis in Cæſarem factæ principes & auctores fuerunt, eguiſſent aliis auctoribus, & impulſoribus ad illud facinus deſignandum, non opus erat ut eos ipſe hortarer, iiſque tanti facinoris auctor eſſem, cùm haberent domeſticos hortatores & majorum ſuorum exempla. Et uterque Brutus inter paternas majorum ſuorum imagi-

Pompei, cum C. Cæsare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, semper & de Pompeio, & de republica consilia fuerunt. Quæ si valuissent, respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamiâ, concidisses.

11 Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, Patres conscripti, ne, quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solùm meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius gloriosissimi facti conscientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? Occultatum dico? cujus non statim divulgatum? Citiùs dixerim jactasse se aliquos, ut fuisse in ea societate viderentur, qui socii non fuissent, quàm ut quisquam celare vellet.

Quàm verisimile porrò est, in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus [39], Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? Hi igitur his majoribus orti, ab alienis potiùs consilium peterent, quàm à suis? & foris potiùs, quàm domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modò dominatum, sed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, naves appulisset. Cn. Domitium [40] non patris interitus, clarissi-

imagines in atrio domus suæ collocatas viderent imaginem Luc. Bruti, qui Tarquinios ejecit, & patriam ab eorum dominatione liberavit. M. Brutus etiam inter maternas majorum imagines videret imaginem Ahalæ Servilii, qui suâ manu occidit Spurium Melium, qui annonâ levandâ, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem venerat regni appetendi. Cassius haberet exempla majorum suorum, è quibus ille fuit Cassius, qui filium suum legibus agrariis populares auras aucupantem, cùm in suspicionem venisset affectati regni, dicitur interemisse, & bona ejus Cereri consecrasse. ABR.

40. *Cn. Domitium*] Cn. Domitius me auctore non egebat ad inferendam Cæsari necem, satis excitatus interitu patris sui Luc. Domitii, qui occubuit pugnâ Pharsalicâ, & avunculi sui M. Catonis Uticensis, qui Uticæ mortem sibi ipse conscivit, ne in Cæsaris victoris manus deveniret. Hic autem est Cn. ille Domitius Neronis proavus, quem Tranquillus in Nerone cap. 3. ait, *omni-*

nii viri, non avunculi mors, non ſpoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, ſed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego perſuaſi? cui ne ſuadere quidem auſus eſſem. Quo etiam majorem ei reſpublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiæ præpoſuit: depulſórque dominatûs, quàm particeps eſſe maluit. An L. Tillius Cimber me eſt auctorem ſecutus? quem ego magis feciſſe illam rem ſum admiratus, quàm facturum putavi. Admiratus ſum autem ob eam cauſam, quòd immemor beneficiorum, memor patriæ fuiſſet. Quid duos Servilios? Caſcas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea cenſes excitatos potiùs, quàm caritate reipublicæ? Longum eſt perſequi cæteros: ídque reipublicæ præclarum fuiſſe tam multos; ipſis glorioſum.

12 At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæſare interfecto, inquit, ſtatim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem eſt gratulatus. Cur mihi potiſſimum? Quòd ſciebam? Vide ne illa cauſa fuerit appellandi me, quòd cùm rem geſſiſſet conſimilem rebus iis, quas ipſe geſſeram, me potiſſimùm teſtatus eſt, ſe æmulum mearum laudum extitiſſe. Tu autem omnium ſtultiſſime non intelligis, ſi id, quod me arguis, voluiſſe interfici Cæſarem, crimen ſit: etiam lætatum eſſe morte Cæſaris, crimen eſſe? Quid enim intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrùm voluerim fieri, an gaudeam factum? Ecquis eſt igitur, te excepto, & iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? Omnes ergo in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipſis fuit, Cæſarem occiderunt. Aliis conſilium, aliis animus, aliis occaſio defuit: voluntas nemini.

Sed ſtuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim

---

omnibus gentis ſuæ præferendum. Subditque: *Is inter conſcios Cæſarianæ necis (quanquam inſons) damnatus lege Pediâ, cùm ad Caſſium Brutúmque ſe propinquâ ſibi cognatione conjunctos contuliſſet, poſt utriuſque interitum claſſem olim commiſſam retinuit: auxit etiam, nec niſi partibus ubique profligatis, M. Antonio ſponte & ingentis meriti loco tradidit, ſolúſque omnium ex iis qui pari lege damnati erant, reſtitutus in patriam, ampliſſimos honores percucurrit.* Abram.

41. *M. Brutus*] Cui, quia prætor erat, ab urbe plus quàm decem dies abeſſe non licebat, niſi legibus ſolveretur. Manut.

enim dixit, *M. Brutus, quem ego honoris causâ nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse.* Ergo ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stilantem præ se pugionem tulit, is à te honoris causâ nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor. Quanto in rebus, sententiísque major? Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse caussam. Edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indormientem? Nunquámne intelligis, statuendum tibi esse, utrùm illi, qui istam rem gesserunt, homicidæ sint, an vindices libertatis?

Attende enim paulisper, cogitationémque sobrii hominis 13
punctum temporis suscipe. Etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris; ut à te arguor, socius; nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatorésque reipublicæ sint, plus quàm sicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quàm suum occidere. Tu homo sapiens & considerate, quid dicis? si parricidæ: cur honoris causâ à te sunt & in hoc ordine, & apud populum Romanum semper appellati? cur M. Brutus [41], te referente, legibus est solutus, si ab urbe, plus quàm decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares [42] incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio & Bruto datæ [43]? cur quæstores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo judicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse.

Quid est? num conturbo te? Non enim fortasse satis, quæ distinctiùs dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: Quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissi-

42. *Cur ludi Apollinares*] Brutus & alii Cæsaris percussores patrata cæde, veteranorum & plebeculæ metu ex urbe profugerant, & Senatus ut honestum fugæ prætextum daret, Brutum & Cassium annonæ præfecerat. Cùm autem Prætoris esset urbani ludos Apollinares exhibere, eos C. Antonius Prætor absentis Bruti nomine magnificè suppeditatis à Bruto sumptibus celebravit. ABRAM.

43. *Cur provinciæ Bruto & Cassio datæ*] Bruto Macedonia, Cassio Syria. IDEM.

amplissimis præmiis dignissimos judicatos. Itaque jam retexo 44 orationem meam. Scribam ad illos, ut, si qui fortè, quod à te mihi objectum est, quærent, sítne verum: ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipsis, illis non honestum; aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res unquam, prô sancte Jupiter! non modò in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major? quæ gloriosior? quæ commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me consilii societatem, tanquam in equum Trojanum, cum principibus includis? non recuso.

Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos à te prædicas, & relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cùm eos adspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ verò tam immemor posteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoriâ prosequantur? Tu verò adscribe me talem in numerum.

Sed

---

44. *Retexo*] Retracto quæ dixeram, me videlicet conspirationis illius conscium non fuisse. Videtur autem esse ironia: non enim ad Brutum & Cassium ea de re scribere decreverat. Retexo, est muto & corrigo. Sic epist. 14. lib. XI. ad Familiares: *Novi timores retexunt superiora.* Manutius ibidem, epist. 28: *An quod adolescens præstiti, cùm etiam errare cum excusatione possem: id nunc ætate præcipitatâ, commutem, ac me ipse retexam?* Ubi Manutius: *Qui retexit, mutat, quod jam fecit quasi malè factum.* ABRAM.

45. *Si meus stylus*] Si fuissem poëta illius fabulæ, quam Brutus & Cassius egerunt, &c. Fabula est liberatio reipublicæ, poëta Cicero, stylus consilium, actus unus cædes Cæsaris, reliqui quatuor actus ad absolvendam fabulam requisiti videntur esse cædes Lepidi & trium Antoniorum, quos Cicero de medio sustulisset, quòd iis stantibus non posset stare respublica. Alia translatione idem expressit lib. XII. ep. ad Cassium 4. *Vellem Idibus Martiis me ad cœnam invitasses; reliquiarum nihil fuisset. Nunc me reliquiæ vestræ exercent, & quidem præter cæteros me.* Quod repetit libro X. ad Familiares, epistola ad Trebonium, quæ est 28. ID.

46. *Quanquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est*] Antonius cùm Cæsari ex Hispania redeunti victis Pompeii liberis, Narbonem usque obviam progressus comitem habuit, & contubernalem C. Trebonium; ísque obliquè necandi Cæsaris mentionem injecit. Antonius Trebonii consilio non acquievit ille quidem, sed fideliter rem silentio suppressit, ne ad aures Cæsaris manaret. Cicero rem aliter interpretatus contendit, Antonio necandi Cæsaris voluntatem adfuisse, sed audaciam defuisse. IDEM.

47. *Hoc consilium*] Ita rem narrat Plutarchus in Antonio: *Et cùm ex amicis fidelissimum quemque ad id negotium eligerent, deliberabant circa Antonium. Cúmque cæteri vellent eum in consilii societatem admittere, repugna-*

Sed unam rem vereor, ne non probes. Si enim fuissem, non 14
solùm regem, sed regnum etiam de republica sustulissem: &, si meus stylus [45] ille fuisset, (ut dicitur) mihi crede, non solùm unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quanquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est [46], vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium [47] cum C. Trebonio cepisse notissimum est, & ob ejus consilii societatem, cùm interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari [48]. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quòd bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago: quòd non fecisti, ignosco. Virum res illa quærebat.

Quòd si te in judicium quis adducat, usurpétque illud Cassianum [49], *Cui bono fuerit*: vide, quæso, ne hæreas. Quanquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant: tibi tamen præcipuè, qui non modò non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti: qui per easdem tabulas [50] innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad quem è domo Cæsaris [51] tam multa delata sunt:

 cujus

repugnavit Trebonius. Dicebat enim quo tempore Cæsari ex Hispania redeunti obviam ierunt, sibi comitem & contubernalem fuisse M. Antonium, cujus animum cùm ipse pedetentim, & cautè experiri voluisset, Antonium aiebat sensisse quidem quorsum ea dicerentur, id tamen facinus aggredi noluisse, sed nihilo secius fideliter tacuisse, neque insidias ad Cæsarem detulisse. ABRAM.

48. *Te à Trebonio vidimus sevocari*] Plutarchus tamen in Cæsare: *Antonium qui & Cæsari fidelis erat & robustus, extra curiam detinuit Brutus Albinus injiciens sermonem datâ operâ longiorem.* Sed Plutarcho Plutarchum opponimus: *At Trebonius*, inquit in Bruto, *Antonium circa curiæ januam seductum injecto sermone foris detinuit.* Cui conceptis verbis adstipulatur etiam Dio lib. 43. & Noster lib. 10. ad Familiares epist. 28. quæ est ad ipsum Trebonium: *Quod verò à te viro optimo seductus est, tuóque beneficio adhuc vivit hæc pestis, interdum, quod vix mihi fas est, tibi subirascor.* Idem Philipp. XIII. IDEM.

49. *Cassianum*] Vide Orat. pro Milone, cap. 12, & ibi Asconium.

50. *Per easdem tabulas*] Infrà: *Ubi est septies millies sestertiûm, quod in tabulis quæ sunt ad Opis patebat?* Eam autem pecuniam dicitur per easdem tabulas dissipasse, quia tabulas adulteraverit, ne furtum illud extaret. ABRAMUS.

51. *E domo Cæsaris*] Post Cæsaris necem Calpurnia Cæsaris conjux, verita ne vel Cæsaris percussores, vel etiam Senatus invaderet, ingentem pecuniæ vim è domo Cæsaris prolatam, id est tria circiter talentûm millia deposuit apud Antonium. Et in his Cæsaris commentarios, in quibus ipsius manu notata erant, quæ Cæsar facere decreverat. Interim cùm Senatus nihil de Cæsaris actis mutandum censuisset, Antonius hanc occasionem rapiens Cæsaris commentarios adulteravit, & agros, immunitates, vectigalia civitatibus concessit, nihílque non vendidit cujus invenit emptorem. IDEM.

cujus domus, quæstuosissima est falsorum commentariorum & chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati & æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus esse vidêris. Nunquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet unquam: non est tuum de republica bene mereri: habet illius pulcherrimi facti clarissimos viros respublica auctores: ego te tantùm gaudere dico: fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

15 Castra mihi Pompeii, atque illud omne tempus objecisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, auctoritásque valuisset: tu hodiè egeres, nos liberi essemus; respublica non tot duces & exercitus [52] amisisset. Fateor enim, me, cùm ea, quæ acciderunt, providerem futura [53], tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, Patres conscripti, rempublicam, vestris quondam, meísque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. Neque verò eram tam indoctus, ignarúsque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem: quæ me manens conficeret angoribus; dimissa, molestiis omnibus liberasset. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot

52. *Exercitus*] Tres, quorum unus in Thessalia apud Pharsalum, alter in Africa apud Thapsum, tertius in Hispania apud Mundam deletus est. Primus Imperatorem habuit Cn. Pompeium, secundus P. Scipionem, tertius Cneium & Sextum liberos Pompeii. Abram. Vide infrà, cap. 22.

53. *Providerem futura*] Quàm prudenter Orator bello civili futura providerit, vide orat. pro Marcello: *Tantúmque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modò cupiditate, sed ne spe quidem prudens & sciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium.* Adde Epist. IV. lib. x. ad Attic. *Præclarâ igitur conscientiâ sustentor, cùm cogito me de republica aut meruisse optimè, cùm potuerim, aut certè nunquam nisi divinè cogitasse: eáque ipsâ tempestate eversam esse rempublicam, quam ego quatuordecim annis antè prospexerim.* Libro VII. epist. V: *Pace opus est. Ex victoria cùm multa mala, tum certè tyrannis existet.* Libro x, epist. V: *Regnandi contentio est, in qua pulsus est modestior Rex, & probior & integrior, & is; qui nisi vincit, nomen Populi Romani deleatur necesse est: sin autem vincit, Syllano more exempléque vincet.* Jam quid de interitu Pompeii prædixerit, constat è multis, ut lib. VIII. ad Attic. epist. I: *Invitus in eam causam descendo, in qua neque pacis, neque victoriæ ratio quæsita est unquam: semper flagitiosæ & calamitosæ fugæ.* Lib. XI, epist. VI. *De Pompeii exitu mihi dubium nunquam fuit: tanta enim desperatio rerum ejus omnium regum & populorum animos occuparat, ut quocunque venisset, hoc putarem futurum.* Quid? quod etiam Cæsaris exitum longè antè prospexit. Epist. VI, lib. x: *Nullò enim modo*

tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent: ut alia omittam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potiùs nunquam in hac urbe mansisses.

At verò [54 a] Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summa re dissentientes, in eâdem consuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego, quid ille, & contrà ille, quid ego sentirem & spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primùm, ut postea dignitati possemus: ille præsenti dignitati potiùs consulebat. Quòd autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid verò ille consularis vir [54 b], ac penè divinus de me senserit, sciunt qui eum de Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt. Nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cùm me

 vidis-

modo posse video stare istum diutiùs; quin ipse per se etiam languentibus nobis concidat, quippe qui florentissimus ac novus septem diebus ipsi illi egenti ac perditæ multitudini in odium acerbissimum venerit, qui duarum rerum simulationem tam citò amiserit, mansuetudinis in Metello, divitiarum in ærario. Item: *Nos tamen hoc confirmamus illo augurio, quod diximus: nec fallit, nec aliter accidet. Corruat iste necesse est aut per adversarios, aut ipse per se: qui quidem sibi est adversarius unus acerrimus. Id spero vivis nobis fore: quanquam tempus est nos de illa perpetua jam, non de hac exigua vita cogitare: sin quid acciderit maturiùs, haud sanè mea multum interfuerit, utrùm factum videam, an futurum esse multò ante viderim.* Falsus est tamen aliquando, ut epistola undecima ad Tironem: *Videtur si insaniet, posse opprimi, modò ut urbe salva.* ABRAM.

54 a. *At verò*] Objectio Antonii. Macrobius libro II. Saturnaliorum cap. 3: *Pompeius Ciceronis facetiarum impatiens fuit. Cujus hæc de eo dicta ferebantur. Ego verò quem fugiam habeo; quem sequar non habeo.* Paulo pòst: *Et cùm donasset Pompeius transfugam civitate Romana, O hominem bellum! inquit, Gallis civitatem promittit alienam, qui nobis nostram non potest reddere. Propter quæ meritò videbatur dixisse Pompeius: Cupio ad hostes Cicero transeat, ut nos timeat.* Plura ejus dicta referemus, cùm de jocis disseretur. Dictum verò Pompeii elegantiùs ponitur apud Fabium libro VI, capite 4: *Transi ad Cæsarem, me timebis.* IDEM.

54 b. *Consularis vir*] Minus est *consularis*, quàm ut hæc vox possit huic loco convenire. Legunt alii *singularis vir*, quod placet. IDEM.

vidiſſe plus fateretur, ſe ſperaviſſe meliora. Et ejus viri [55] nomine me inſectari audes, cujus me amicum, te ſectorem eſſe fateare?

16 Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuiſti. Ne jocis quidem [56] reſpondebo, quibus me in caſtris uſum eſſe dixiſti. Erant quidem illa caſtra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus ſint, tamen. ſi modò homines ſunt, interdum animis relaxantur. Quòd autem idem mœſtitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento eſt, me in utroque fuiſſe moderatum.

Hereditates [57] mihi negaſti venire. Utinam hoc tuum verum crimen eſſet! plures amici mei, & neceſſarii viverent. Sed quî iſtuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S. ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem eſſe te. Me nemo, niſi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidiſti nunquam, L. Rubrius Caſſinas, fecit heredem. Et quidem vide [58], quàm te amarit is, qui, albus aterve fueris, ignorans, fratris filium præteriit: Q. Fufii, * honeſtiſſimi equitis Romani, ſuíque amiciſſimi, quem palàm heredem ſemper factitarat, ne nomen quidem perſcripſit: te, quem

55. *Et ejus viri*] Epiphonema: ſector Pompeii fuit Antonius, quia, ut infrà dicetur, *Bona Cn. Pompeii Magni, voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam Diis hominibúſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo præter Antonium.* Abram.

56. *Ne jocis quidem*] Prætermiſſio. Quod ſpectat ad jocos quibus me in caſtris intempeſtivè uſum eſſe dixiſti, illud crimen indignum eſt reſponſione. De jocis Plutarchus in Cicerone jam antè laudatus: *Ipſe quidem ſine riſu & mœſtus obibat exercitum; aliis autem, cùm minimè requirerent, ridendi materiam ſuggerebat.* Sed quid nocebit, ſi tum ipſe, tum Macrobius uterque loco citato, nonnihil nobis harum facetiarum impertiat? Macrobius: *Cùm ad Pompeium veniſſet: dicentibus ſerò eum veniſſe, reſpondit: Minimè ſerò veni: nam nihil hîc paratum video.* In eo jocus fuit, quòd tanquam ad epulas invitatus reſponderit, orationémque à bello ad convivia traduxerit. *Deinde interroganti Pompeio, ubi gener ejus Dolabella eſſet, reſpondit: cum ſocero tuo.* Elegans planè jocus: obſcurè crimini dabat Pompeius, quod in adverſis partibus eſſet gener Ciceronis, quaſi genero & ſocero non bene conveniret: ipſe quaſi aliud agens crimen retorſit, & Pompeio crimini vertit, quod à Cæſare ſocero ſuo diffideret. Plutarchus: *Cùm Domitius quendam uſu militari non ſatis probatum ad ordines militiæ promovere vellet, dicerétque eum & probum eſſe & frugi, Cur igitur, inquit, eum non ſervas, ut ſit curator tuorum liberorum? Quibuſdam Theophanem Lesbium præfectum fabrûm laudantibus, quòd Rhodios amiſſâ claſſe commodè conſolatus eſſet; Quàm bonum eſt, inquit, Græcum habere præfectum? Cùm Cæſari plurima ex animi ſententia ſuccederent,* atque

quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit, quâ staturâ, quo municipio, qua tribu. Nihil scio, inquies, nisi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exheredans, te faciebat heredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris heredibus, tanquam heres esset, invasit. Quanquam hoc maximè admiratus sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere, cùm ipse hereditatem patris non adisses [59].

Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena vil- 17
la declamasti? Quanquam tu quidem (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causâ declamas. Et verò adhibes joci causâ magistrum, suffragio tuo, & compotorum tuorum, rhetorem [60]: cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis est in te, & in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, & avum tuum quid intersit. Ille sensim dicebat, quod causæ prodesset; tu cursim dicis aliena.

At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, Patres conscripti, & cognoscite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini [61] Sex. Clodio rhetori assignasti, & quidem

isque quodammodo jam ipsos obsideret, Lentulo dicenti se comperisse Cæsaris amicos esse tristes, respondit, Dicis eos Cæsarem odisse. Marico autem quodam ex Italia veniente, dicentéque Romæ famam esse Pompeium obsideri: Deinde, inquit, hùc navigasti ut esses testis oculatus? Post cladem Pharsalicam, Nonnio dicente bene sperandum esse, quòd è Pompeii exercitu septem aquilæ superessent, Bene, inquit, hortaris, si cum graculis bellum gereremus. Labieno divinationibus nitente quasi in fatis esset, ut penes Pompeium esset totius belli victoria; Videlicet, inquit, hoc usi stratagemate modò castra amisimus. Abram.

57. *Hereditates*] Ignominiosum fuit in amicorum testamentis præteriri, quòd illud indicio esset præteritos parum amari. Id.

58. *Et quidem vide*] Ironia, quæ gravius aliquid suspicandum relinquit. Amor enim non fertur in incognitum: nec Rubrius amare potuit Antonium, quem penitùs ignorabat. Quibus innuitur, testamentum illud quod Antonium Rubrii faciebat heredem, adulteratum & subjectum fuisse. Idem.

* An Furius, an Fusius, ut in indice.

59. *Hered. patris non adisses*] Quippe nulla erat. Manutius.

60. *Rhetorem*] Sextus Clodius, Siculus, de quo Suetonius lib. de Claris Rhet.

61. *Campi Leontini*] Sext. Clodius Siculus fuit. Campus Leontinus in Sicilia dictus ab urbe Leontio, cujus meminerunt Plinius & Ptolemæus. Is autem ager fuit Siciliæ totius uberrimus. M. Tullius Frumentaria in Verrem: *Ætnensis verò ager, qui solebat esse cultissimus, & quod caput est rei frumentariæ, campus Leontinus, cujus anteà species hæc erat, ut cùm obsitum vidisses, annonæ caritatem non vererere.* Jam si fuit uberrima Siciliæ pars, facilè vides quantum Antonius hac largitione reipublicæ vulnus inflixerit. Idem.

immunia [62], ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco, & de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros, ereptos reipublicæ, turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore & correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius

62. *Immunia*] Libera ab omni servitute, decumis & aliis ejusmodi vectigalibus non obnoxia. MANUT.

63. *Patris, inquies, ista culpa est*] Huic objectioni meæ respondebis: Mea culpa non est, sed patris mei. Non enim ego, sed pater meus vivendo luxuriosè patrimonium abligurivit, & tam grande æs alienum contraxit, ut bonis cedere coactus fuerim, cùm non possem æs illud alienum dissolvere, fidémque meam à paternis creditoribus liberare. Pater est ille M. Antonius Creticus tam dissolutus nepos, ut ne tabulas quidem rationum conficere crederetur. Cicero libro III. in Verrem: *Audimus aliquem tabulas nunquam confecisse: quæ opinio hominum de Antonio falsa.* Ubi Asconius: *His est Mar. Antonius dissolutissimus curator oræ maritimæ, Cretæ mortuus*, &c. *quem Sallustius ait perdundæ pecuniæ genitum, & vacuum à curis nisi instantibus.* Ut Orator Antonio filio dissolutionem patris his verbis objecerit: PATRIS, INQUIES, ISTA CULPA EST. Antonii pater fuit, *Antonius Creticus, vir*, ut est apud Plutarchum, *non ita quidem splendidus & illustris in republica, vir bonis tamen & commodis moribus, tum potissimum in largiendo liberalis, ut ex uno ejus facto facilè cognosci potest. Cùm enim magnas divitias haudquaquam possideret, & eam ob rem ab uxore liberalitatem exercere prohiberetur, contigit ut familiaris quidam ad eum pecuniam petens accederet. Deficiente pecunia, servulo mandavit, ut aquam in vas argenteum infunderet, ad séque deferret. Quo allato quasi barbam rasurus mentum rigavit, & servulum alio prætextu abs se dimisit. Amico vasculum dedit, jubens, ut eo pro suo commodo uteretur. Cùm autem quid eo vasculo factum esset diligenter inter domesticos quæreretur, uxorem graviter stomachari videns, & de singulis velle habere quæstionem, factum confessus est, rogans, ut illa sibi ignosceret.* Hæc Plutarchus paulo liberaliùs & benigniùs quàm Orator, vel etiam ipse Antonius. IDEM.

64. *Illud tamen*] Lex Roscia theatralis à L. Roscio Othone Tribuno plebis lata, ne quis spectaret in quatuordecim primis graduum ordinibus, qui proximè ad orchestram & podium accedebant, nisi si esset ingenuus ab ingenuo patre, & censum equestrem, id est, quadringenta sestertia possideret. Iis autem ex senatorio vel equestri ordine natis, qui sive suo, sive fortunæ vitio decoxerant, neque jam censum equestrem obtinebant, peculiarem locum constituit. Ex hoc igitur capite Antonii carpit audaciam, quòd legem Rosciam præfractè violarit, & sederit in quatuordecim, cùm decoxisset. Atque ut hujus loci numerum paucis attingamus, vides hoc loco membra incisis mirâ concinnitate misceri, & tandem membrorum quatuor ambitu terminari, sive ut loquitur noster in Oratore: *Omnia tanquam crepidine quâdam comprehensione longiore sustineri. Visne igitur te inspiciamus à puero?* Membrum est quod penè ad hexametri longitudinem accedens, duobus choriambis incœptum anapæsto finitur. Sequitur incisum uno dichoræo contentum. *Sic opinor.* Sequuntur tria membra: quorum extrema duo sunt hexametro breviora, medium paulo etiam longiùs, quàm versus heroicus extenditur:

A principio ordiamur.
Tenésne memoria prætextatum te decoxisse.
Patris, inquies, ista culpa est.

Exci-

istius vitiorum, peccatorúmque largitur. Vísne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor. A principio ordiamur.

Tenésne memoriâ, prætextatum te decoxisse? Patris, inquies, ista culpa est [63]. Concedo. Etenim est pietatis plena defensio. 18
Illud tamen [64] audaciæ tuæ, quòd sedisti in quatuordecim ordinibus, cùm esset lege Roscia decoctoribus certus locusco nstitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset.

Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem togam reddidisti [65]. Primò vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva:

Excipit incisum, *concedo*, post membrum inchoatum à duobus anapæstis, ut aures magis feriant, & adversarii mentem percellant, limitatum spondæo & dochimo, (*dochmio*) ut spondæus orationi pondus addat, dochimus aliquid amœnitatis impertiat. Tandem huic multiplici structuræ longior ambitus & circumscriptio verborum quasi fastigium imponitur:

Illud verò audaciæ tuæ
Quod sedisti in quatuordecim ordinibus,
Cùm esset lege Roscia certus locus decoctoribus constitutus,
Quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset.

Vides circumscriptionem hanc à duobus heroico versu minoribus membris exorsam duobus grandioribus terminari, singula membra productas initio syllabas plures continuari, ut iis veluti cuidam fundamento insistant, variè finiri, & hunc membrorum finem quasi quibusdam gradibus sensim ad culmen assurgere. *Tuæ* iambus est, qui minimum habet dignitatis: *ordinibus* pæan primus aliquanto sublimior, si numerum syllabarum spectes, si mensuram non adeò grandis: *constitutus*, dichoræus iambo quidem & pæane quidem grandior, nondum tamen sublimis, sed quâdam amœnitate temperatus: *decoxisset*, dispondæus, magnificus planè & gravis, totam circumscriptionem sustentans. MANUT.

65. *Sumpsisti virilem, quam statim muliebrem* togam *reddidisti.*] Aliud si nihil in hac oratione emendassem, quàm hunc locum, operam tamen præclarè à me positam judicarem. Quis est enim eorum, qui has literas tractant, cui unquam venerit in mentem, eum aliter legendum esse, quàm ita uti vulgò ante nos legebatur? *Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti.* Quæ tamen scriptura quàm prava, quámque vitiosa sit, spero cognituros esse omnes, qui totam rem accuratè consideraverint. Hoc enim ait Cicero, Antonium, ubi primùm togam puram, seu quod idem est, virilem sumpsit, (quod fieri solitum, cùm pueri ad annum XVII. pervenissent, omnes sciunt) primò quidem prostitisse ad libidinem omnium, & quasi diobolarem aliquam meretriculam, omnes omnium impuritates corpore suo excepisse: postea verò, repudiatis cæteris, uni Curioni morigerum atque obsequentem fuisse, uni fecisse copiam sui, cùm ab eo propè in uxoris loco haberetur. Primum illud tempus notat, cùm ait: *Sumpsisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti.* Quæ enim muliebres vulgò patebant, venalémque habebant pudicitiam, eæ, ignominiæ causâ, ut ab aliis internoscerentur, togam ferebant, non, ut matronæ, stolam. Horatius:

Quid inter
Est in matrona, ancilla peccésne togata?

Idem:

Atque etiam meliùs persæpè togatæ.

At de matrona loquens, stolam nominat:

Quid vis tibi? nunquid ego à te
Magno prognatum deposco consule cunnum,
Velatum que stola, mea cum conferbuit ira?

Et in eadem Satyra:

Ad talos stola demissa, & circumdata palla.

Sed & adulterii damnatæ impudicitiam profi-

parva: ſed citò Curio intervenit, qui te à meretricio quæſtu abduxit: &, tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili & certo locavit.

Nemo unquam puer, emptus libidinis causâ, tam fuit in domini poteſtate, quàm tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo ſua ejecit? quoties cuſtodes poſuit, ne limen intrares? cùm tamen tu, nocte ſocia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutiùs ferre non potuit. Scíſne me de rebus mihi notiſſimis dicere? Recordare tempus illud, cùm pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius, ſe ad pedes [66] meos proſternens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contra ſuum patrem, ſi ſeſtertiûm ſexagies peteret, defenderem: tantum enim ſe pro te interceſſiſſe [67]. Ipſe autem amore ardens confirmabat, quòd deſiderium tui diſcidii ferre non poſſet, ſe in exilium eſſe iturum.

Quo ego tempore tanta mala florentiſſimæ familiæ ſedavi, vel potiùs ſuſtuli. Patri perſuaſi, ut æs alienum filii diſſolveret: redimeret adoleſcentem, ſumma ſpe, & animi, & ingenii præditum, rei familiaris facultatibus: eúmque tua non modò familiari-

profiteri cogebantur, & togam geſtare; unde eſt illud Martialis:

Coccina famoſæ donas, & hianthina mœchæ.
Vis, mage quæ meruit, mittere? mitte togam.

Et illud ejuſdem:

Thelyn viderat in toga ſpadonem:
Damnatam Numæ dixit eſſe mœcham.

Cùm igitur toga meretricum eſſet, matronarum ſtola: conſtat, ad exprimendum illud tempus, quo Antonius meretricum more proſtabat, ſtolæ nomen aptum non eſſe. At poſteà ubi tanquam nupſiſſe Curioni dicitur, & appoſitè in primis, & falsè adhibitum eſt ſtolæ vocabulum: *Sed citò*, inquit, *Curio intervenit, qui te à meretricio quæſtu abduxit, & tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili & certo locavit.* Eſt autem hic locus in eo libro, qui nobis ad has emendationes dux fuit, ita ut eum ipſi edidimus, planè ac ſine ulla vel minima lituræ ſuſpicione ſcriptus. MURETUS.

66. *Filius ſe ad pedes*] Curio adoleſcens meis pedibus advolutus mihi ſupplicabat, lacrymis ubertim manantibus ex amore, ut me interponerem, ſuámque ipſius cauſam ſuſciperem, meáque auctoritate à patre Curione ſeſtertiûm ſexagies impetrarem, quibus æs ille alienum diſſolveret. Dicebat enim eam ſibi ſummam tuo nomine præſtandam eſſe, quòd pro te ſuam fidem obligaſſet. IDEM.

67. *Interceſſiſſe*] Soluturum promiſiſſe. Sic alibi Cicero locutus. MANUT.

68. *Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt*] De ſtupranda ejus uxore, inquit Manutius. Dici poſſet etiam jam tum Antonium conſpiraſſe contra rempublicam, ut Pompeium reliquóſque principes civitatis occiderent, ſtatúmque imperii Romani convellerent. Sed Abramus ſum, non Oedipus, & fortaſſe non eſt in eo magnopere laborandum. Solent enim Oratores aliquando, etiamſi in re nihil ſubſit, ſuſpicioſè loqui, & cùm probare nihil poſſunt, teſtari ipſam adverſariorum conſcientiam. Sic enim & adverſarios mirè lancinant, nec alligantur mendacii. ABRAM.

miliaritate, ſed etiam congreſſione patrio jure & poteſtate prohiberet. Hæc tu cùm per me acta meminiſſes : niſi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare auſus eſſes?

Sed jam ſtupra, & flagitia omittam : ſunt quædam, quæ 19
honeſtè non poſſum dicere : tu autem eò liberior, quòd ea in te admiſiſti, quæ à verecundo inimico audire non poſſes. Sed reliquum vitæ curſum videte : quem quidem celeriter perſtringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipucæ miſeriis fecit, & ea, quæ quotidie facit, feſtinat animus. Quæ peto, ut quanquam multò notiora vobis, quàm mihi ſunt, tamen, ut facitis, attentè audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio ſolùm rerum, ſed etiam recordatio. Tametſi incidamus oportet media, ne nimis ſerò ad extrema veniamus.

Intimus erat in tribunatu Clodio : qui ſua erga me beneficia commemorat. Ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt [68]. Quid dicam, ipſe optimè intelligit. Inde itum Alexandriam contra ſenatûs auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium [69], qui-cum quid-

69. *Sed habebat ducem Gabinium*] Tradit contrà Plutarchus Antonium fuiſſe ducem Gabinio : *Gabinium decem talentorum millibus ſollicitante Ptolemæo, ut ſimul cum ipſo in Ægyptum expeditionem ſuſciperet, & ipſe regnum reciperet, legatorum & præfectorum plurimi repugnabant, & Gabinium quamvis tantâ mercede conſtrictum ab eo bello quædam formido revocabat. Antonius autem in omnes magnarum rerum occaſiones intentus, & Ptolemæo roganti gratificans, ad hanc expeditionem Gabinium impulit, & concitavit.* Cæterùm poſtquàm à Clodio diſceſſit, antequàm ſe Gabinio conjungeret, in Græcia fuerat aliquandiù commoratus. Sed Orator tempus illud relinquit intactum, vel ſtudio brevitatis, vel quia quod in eo reprehenderet non habebat. Hoc enim temporis ſpatio Antonius intermiſſa literarum & eloquentiæ ſtudia renovarat. Miſſus etiam à Gabinio fuerat in Judæam, hoſtium arcem primus invaſerat, Ariſtobulum cum filio ceperat, parvâ militum manu ingentes Judæorum copias conciderat. Id quoque prudens & ſciens Tullius omittit ; pauciſque perſtringit profectionem in Ægyptum, dixiſſe contentus, eâ profectione Senatûs auctoritatem, rempublicam, religiones fuiſſe violatas, diſſimulatis rebus in Ægypto præclarè geſtis, quibus Antonius reliquerat ſuæ fortitudinis, providentiæ, humanitatis impreſſa veſtigia. Nam cum equitatu præmiſſus, viarum anguſtias, atque adeò urbem Peluſium occuparat, & intervenerat, ne Ptolemæus Ægyptiorum primores occideret, & ingenti prælio, circuiens hoſtes & à tergo invadens, *victoriam iis qui ex adverſo veniebant expediens, præmiis, ut par fuit, militaribus donatus eſt* : & Archelai *demortui caput inventum, & ornatum regiâ magnificentiâ ſepelivit.* Quare Noſter quod invidioſum erat, videlicet ipſam profectionem contra religiones & oracula ſuſceptam, inſectatur ; reliqua tacet, quòd Antonius ex iis veluti fontibus ad hominum commendationem & militum bene-

quidvis rectissimè facere posset. Qui tum inde reditus [70], aut qualis? Priùs in ultimam Galliam ex Ægypto [71], quàm domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum [72] tum obtinebat, neque erat usquam tua. Domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Misenum, quod cum sociis tanquam Sisaponem [73] tenebas?

Veni-

---

benevolentiam profluxerat. Et allegoria suam orationem obscurat, ne vel apertè damnet Gabinium, quem olim majestatis accusatum defenderat, vel inimicum laudare videatur. ABRAM.

70. *Qui tum inde reditus*] Jure invehitur in reditum Antonii, quòd ex Ægypto rediens, non domum & necessarios suos inviserit, sed profectus fuerit in ultimam Galliam ad Cæsarem. Quod profectò non fecisset, nisi desperatis vitæ suæ rationibus videret se in urbe stare non posse, aut propter flagitia sic invisum esse suis, ut ad matrem non auderet accedere. IDEM.

71. *Ex Ægypto*] Vetus liber, *ex Ægupto*: eâdem videlicet ratione, quâ *Purrhum* & *Bruges*, & *Sullam*, & talia priscos illos dixisse accepimus. MURETUS. Hæc putent sibi dicta veteris illius scripturæ amatores, quibus fortasse displicuerint ea, quæ Tomo superiore nobis permisimus, ubi de Sylla, pro *Sulla*. OLIVETUS.

72. *Suam enim quisque domum*] Acriter reddit rationem cur Antonius domum non haberet. Si enim dixisset, Tu enim decoxeras, & domus patris addicta fuerat creditoribus, veram quidem ille causam reddidisset. Sed longè vehementius, *Suam enim quisque domum tum obtinebat*, quibus verbis & memoria belli civilis, quod tam multos sedibus suis expulit, refricatur, & invidia quæritur Antonio, qui in tam multorum civium domos invasit. ABRAM.

73. *Tanquam Sisaponem*] Manutius: *Cum probro dictum, quasi civitatem vitiis infamem & luxu perditam.* Magis arridet Turneb. lib. x. adversar. cap. 12. id referens *ad miniaria metalla Sisaponensium, quæ societates publicanorum exercebant: dicit enim Antonium non unum possessorem Miseni fuisse, sed possessionis socios habuisse multos.* Sisapo oppidum est in Hispania, olim in conventu Cordubensi, ut auctor est Plinius lib. III. Nat. Hist. cap. 1. Videtur autem fuisse adagium: non enim aliter M. Tullius hunc dicendi modum inde usque ab Hispania petiisset, cùm ipse monuerit voraginem patrimonii, potiùs quàm syrtim esse dicendam, ne voces longiùs arcessitas aliò transferamus. IDEM.

74. *Ad parentem tuum*] Vulgò, *ad patrem tuum.* Hic locus criticos haud parum exercuit, dum alii *matrem tuam*, alii *parentem tuam*, alii *patruum tuum*, alii denique *amatorem tuum* emendant. Unum Bisciolam audiamus: *Non possunt intelligere, quem hic Antonii patrem vocet. Quidam imperitissimè C. Cæsarem, qui posteà Dictator fuit, accipiunt: sed is bellum gerebat in Gallia, unde nuper discesserat Antonius. Nec Marc. Antonius Creticus intelligi potest, à quo moriente puerulus fuerat relictus. Non L. Lentulus vitricus: nam eum in carcere Consul Cicero strangularat: & in hac tamen scriptura codices omnes, quos quidem mihi legere contigit, legi autem plurimos, consentiunt. Itaque existimo* parentem tuam *legi debere, ut matrem M. Antonii intelligamus: ea erat Julia lectissima fœmina.* Eadem sentiunt Manutius, Lambinus & Bucananus. Et hi quidem duo negant *patruum* legi posse, quòd tum temporis C. Antonius Marci patruus exularet. Sed de damnatione & exilio C. Antonii posteà disseremus. *Amatorem tuum*, est à conjectura Mureti Var. Lect. XVIII. c. 6. id est, Curionem qui te efflictim adamabat. Primam illam lectionem *parentem tuam* eò libentiùs amplector, quòd & plures ei suffragentur, & Janus Gruterus asserat *parentem tuum*, in MSS. melioribus inveniri. ABRAM.

75. *Posteà custoditus sum à te*,] Ita quidem Pal. prim. sed sec. *posteà cultus à te.* Quod & in uno Ferrarii, neque mihi admodum.

Venisti è Gallia ad quæsturam petendam. Aude dicere, te 20
priùs ad parentem tuam [74] venisse, quàm ad me. Acceperam enim jam antè Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer à te. Itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea custoditus sum à te [75], tu à me observatus [76] in petitione quæsturæ. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Roma-

 no,

---

modum displicet: quamvis pro vulgato pugnet Gulielmius in Asinariam Plautinam cap. 5. Muretus lib. XIX. Var. lect. c. 7, quod invenisset in uno mſ. *beatus*, in altero *ovatus*, conjiciebat, *sublevatus*. GRUT. Si legas, *Posteà cultus sum à te*, sensus est, Domum meam ventitasti ut me coleres, & obsequium tuum mihi deferres. Si malis, *Posteà custoditus sum à te*, mens fuit Oratoris: Postea quam Cæsaris literis commendatus in gratiam meam receptus es, me comitatus es per urbem, meúmque latus stipavisti, ut me contra vim & arma P. Clodii defenderes. Respicit tempus illud quo Publius Clodius restituto Cicerone insidias ei comparavit, ad vimque confugit. Vide epist. 3. lib. IV. ad Atticum, ubi narravit domum Qu. Fratris ante diem tertium Non. Novembris à Clodianis inflammatam fuisse. *Ille*, inquit, *vehementer furere. Post hunc verò furorem, nil nisi cædem inimicorum cogitare, vicatim ambire, servis apertè spem libertatis ostendere.* Paulò post: *Itaque ante diem tertium Idus Novembres, cùm sacrâ viâ descenderem, insecutus est me cum suis: clamor, lapides, fustes, gladii: hæc improvisa omnia.* Ciceronem autem secum lateris sui custodes & stipatores (nobiles videlicet adolescentes, equitúmque liberos) habuisse, qui ipsum contra Clodii vim defenderent, indicant quæ sequuntur: *Discessimus in vestibulum N. Terentii Damionis: qui erant mecum, facilè operas aditu prohibuerunt. Ipse occidi potuit. Sed ego diæta curari incipio. Chirurgiæ tædet.* Quæ etsi C. Lentulo & Metello Nepote Consulibus contigerunt: tamen Clodius ad consequentes annos propagavit, donec tandem post annos quatuor à Milone occisus est. Vide epistolam 3., lib. II. ad Quintum Fratrem, & Dionem lib. 39. Et sanè Ciceronem, cùm opus fuit, nobiles adolescentes adhibuisse ad sui corporis custodiam constat ex iis, quæ refert Plutarchus in Cæsare. IDEM.

76. *Tu à me observatus*] Quibus hæc lectio non placuit, quòd Antonium adolescentem à Cicerone viro Consulari observandum fuisse non putarent, hunc locum miserè lancinarunt: & alii quidem *adjutus*, alii *comitatus*, alii *ornatus*, alii denique *sublevatus* legendum esse censuerunt. Nihil muto, quòd *observari* dicerentur adolescentes à proceribus, qui in petitione magistratuum honoris & commendationis causâ deducebantur. Observari etiam minorem à majore ostendit Cic. lib. VII. ad Familiares, epist. XXVII: *Ego enim te in consulatu observaram.* Scribit autem ad Gallum. Fuit autem Gallus, (ut multis probat Manutius) Publius ille Sextius, qui Quæstor fuit Consule Cicerone, & ab eo pòst judicio de vi defensus est, pro quo exstat nobilis illa oratio. Igitur observatus est Quæstor à Consule, ut mirari non debeas Antonium quæsturæ candidatum observatum fuisse à Tullio consulari. *Est autem observare*, verba sunt Manutii, epist. citatâ, *cùm ad aliquem honoris officiique causâ sæpe accedimus.* Id quidem ille probat tum hoc loco, tum epist. I. ad Atticum: *Observas Luc. Domitium maximè.* Sed expressius exemplum est pro Murena: *Neque enim fieri potest, neque postulandum est à nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies: à quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimus, si unò basilicæ spatio honestamur, diligenter observari videmur, & coli.* Qui legunt *sublevatus*, habent exemplum Cæsaris de Lentulo Spinthere, ita loquentis. lib. I. de Bello civili: *In petitione consulatûs ab eo erat sublevatus.* IDEM.

no, in foro es conatus occidere: cúmque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me injuriis [77] satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cùm te ultrò mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus. Quanquam, si in eo perseverares [78], ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meam gratiam.

Quæstor es factus. Deinde continuò [79] sine senatus-consulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi [80]. Id enim unum in terris, egestatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te cùm & illius largitionibus, & tuis rapinis explevisses, (si hoc est explere, quod statim effundas) advolasti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis [81] esses.

21 Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus impurè atque intemperanter, sed quæ in nos, fortunásque nostras, id est in universam rempublicam, impiè ac nefariè fecerit. Ab hujus enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cùm L. Lentulo, C. Marcello consulibus, Kalendis Januar. labentem & propè cadentem-

77. *Pro tuis in me injuriis*] Quas tu mihi intuleras, cùm eras intimus Clodio in tribunatu, ejúsque omnium incendiorum fax ABR.

78. *Si in eo perseverares*] Si constans esses in illo odio improborum. IDEM. In meo codice non malè, *si in eo perseverasses*, & sic omninò scripsisse Tullium censeo. Loquitur enim de præteritis. GRÆV.

79. *Deinde continuò*] Solebant Patres quas in provincias Proprætores aut Proconsules annui mitterentur, deinde Quæstores inter se sortiri, ut in eam provinciam mitterentur, quæ cuique sorte obvenisset. Aliquando tamen extra ordinem non Senatûs aut sortis beneficio, sed populi suffragiis & lege perlatâ provinciæ mandabantur Quæstoribus. Antonius ut primùm factus est Quæstor, nullâ interpositâ morâ, contra jus & morem majorum, sine S. C. sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurrit. ABRAM.

80. *Ad Cæsarem cucurristi*] Ut ei quæstor esses in Gallia. MANUTIUS.

81. *Viri tui similis*] Curionem designat, qui superiore anno Tribunus plebis fuerat, emptúsque à Cæsare ab ejus causa pertinaciter steterat. FERRATIUS. Dicitur vir Antonii, eâdem mente quâ superiùs:] *dicitur à Curione in matrimonio stabili & certo locatus esse*. Addit *si posses*, quia difficile fuit Antonio Curionis similem evadere, quòd neque animo, neque ingenio & eloquentiâ ad Curionem aspiraret. ABRAM.

82. *Ipsique C. Cæsari*] Quoniam potuit Antonius causari se intercessisse senatus-consulto, quòd Cæsari, cui fuerat Quæstor anno superiore, injuriam fieri videret (siquidem factum fuerat S. C. uti ante certam diem Cæsar exercitum dimitteret: si non faceret, eum adversus rempublicam facturum videri) idcirco prudenter huic objectioni noster occurrit, aiens Senatum C. Cæsari, si sana mente esset, & Senatui obtemperare vellet, consulere voluisse. In-

tem rempublicam fulcire cuperetis, ipsique C. Cæsari [82], si sana mente esset, consulere velletis: tum iste venditum atque emancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit, cervicésque suas ei subjecit securi [83], quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem togatum decerni [84] est solitum more majorum. Et tu apud Patres conscriptos contra me dicere ausus es, cùm ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen extabit, (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua illa pestifera intercessio [85] nominabitur.

Quid cupidè à senatu, quid temerè fiebat, cùm tu, unus adolescens, universum ordinem decernere de salute reipublicæ prohibuisti? neque id semel [86], sed sæpius? neque tu tecum de senatûs auctoritate agi passus es? Quid autem agebatur, nisi ne delere & evertere rempublicam funditùs velles, cùm te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de vendita atque addicta sententia movere potuit? Tum illud [87], multis rebus antè tentatis,

 tatis,

83. *Cervicésque suas ei subjecit securi*] Suo scelere condemnandum senatui se tradidit. MANUTIUS.

84. *In hostem togatum decerni*] Senatus nonnunquam decernebat, ut perturbatores reipublicæ in hostium numero haberentur. In Pisonem: *De me Senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore, & ejus sententiæ principe, ut si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur.* Ubi diximus Senatum nonnunquam ita decreta sua muniisse, ut adscriberet, si quis intercesserit, se gravissimè laturum, vel intercessorem videri facturum contra rempublicam, vel eum in hostium numero habendum. Quæ eodem penè recidebant. Idem enim fuit videri fecisse contra rempublicam, atque in hostium numero censeri. Vide pro Sextio, cap. 1. ABRAMUS.

85. *Intercessio*] Quâ impedivit, ne valeret S. C. quo decretum erat, ut ante certam diem Cæsar exercitum dimitteret. MAN.

86. *Neque id semel*] Aliud adjectum quo Antonii scelus exaggerat, quòd Antonius in eo pertinax fuerit & obstinatus, ostenderítque se non subitò nascentis cupiditatis impetu, sed certâ animi inductione senatusconsulto de provinciis intercedere, neque secum agi de Senatûs auctoritate, id est, ne voces quidem eorum admiserit, qui rogabant, ne se unus Senatûs auctoritati opponeret. ABRAMUS.

87. *Tum illud*] Redit ad notam Senatûs, qui in Antonium decrevit, quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum. Id est, decrevit eum contra rempublicam facturum videri, si diutiùs Senatusconsulto de provinciis Cæsaris obstitisset. Notat tamen id factum fuisse, & multis rebus antè tentatis & necessariò, ut ostendat Senatûs lenitatem, qui ad hujusmodi pœnam infligen-

tatis, neceſſariò tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo conſulibus, reliquiſque imperiis & poteſtatibus : quæ non effugiſſes, niſi te ad arma Cæſaris contuliſſes.

22 Tu, tu, inquam [88], M. Antoni, princeps C. Cæſari, omnia perturbare cupienti, cauſam belli contra patriam inferendi dediſti. Quid enim aliud ille dicebat? quam cauſam dementiſſimi ſui conſilii, & facti afferebat, niſi quòd interceſſio neglecta, jus tribunitium ſublatum, circumſcriptus à ſenatu eſſet Antonius? Omitto quàm hæc falſa, quàm levia : præſertim cùm omnino nulla cauſſa juſta cuiquam eſſe poſſit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæſare : tibi certè confitendum eſt, cauſam perniciosiſſimi belli in perſona tua conſtitiſſe. O miſerum te, ſi intelligis! miſeriorem, ſi non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne poſteritatem quidem omnium ſeculorum unquam immemorem fore, conſules ex Italia excuſſos, cúmque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit : omnes conſulares, qui per valetudinem exſequi cladem illam [89] fugámque potuiſſent : prætores,

fligendam non deſcendiſſet, niſi neceſſitate compulſus. Notat paucis ante Antonium id vulnus inflictum fuiſſe, ut eò pœna gravior quò inuſitatior appareat, eorum quibus inflictum eſt, incolumem fuiſſe neminem, ad exaggerandam pœnæ gravitatem. Abram.

88. *Tu, tu, inquam*] Verbi reduplicatione Antonium pungit, & quaſi repetitis ictibus ſtimulat, quòd C. Cæſari quaſi quidam anteſignanus fuerit, ad bellum patriæ inferendum. Legunt aliqui, ut notat Lambinus, *anſam belli*, pro *cauſam belli*, quæ lectio mihi plurimum arridet. Si enim Cæſar jam antè omnia turbare cupiebat & tantummodò ſpecioſum prætextum ſuo ſceleri quærebat, non reipſa belli cauſa fuit expulſio, & circumſcriptio M. Antonii, ſed tantùm prætextus, & occaſio, quam Cæſar oblatam arripuit, quaſi anſam, ad bellum reipublicæ inferendum. Eam tamen cauſam videri volebat Cæſar, quaſi non ambitione duceretur, ſed interceſſionem Tribunitiam & jura plebis Romanæ defenderet. Idem.

89. *Exequi cladem illam*] A funeribus & exequiis videtur petita tranſlatio, quaſi, Conſulibus & Pompeio fugientibus, funere elata fuerit reſpublica. Lib. IX. ad Atticum epiſt. XIV. de hac ipſa fuga Pompeii diſſerens : *Miſeros nos! cur non omnes fatum illius executi ſumus?* Exequi, vox funerum. Idem.

90. *Tres exercitus*] Primus populi Romani exercitus delectus à Cæſare, & interfectus eſt ad Philippos & Pharſalum in Theſſalia, cui præerat ipſe Cn. Pompeius. Secundus in Africa ad Thapſum, duce Scipione ſocero Pompeii; tertius ad Mundam in Hiſpania, ducibus Cneio & Sexto Pompeiis. Multas & ipſe Cæſar clades per ſuos legatos accepit, *quorum C. Curio*, inquit Tranquillus, cap. 36. *in Africa periit*, (cum duabus legionibus & equitibus quingentis ex Cæſare) *C. Antonius in Illyrico in adverſariorum devenit poteſtatem* : *P. Dolabella claſſem in eodem Illyrico, Cn. Domitius Calvinus in Ponto exercitum amiſerunt.* Ipſe dum circi-

tores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem ſenatûs, omnem ſobolem juventutis, unóque verbo rempublicam expulſam, atque exterminatam ſuis ſedibus.

Ut igitur in ſeminibus eſt cauſa arborum & ſtirpium, ſic hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti. Doletis, tres exercitus [90] populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Deſideratis clariſſimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta eſt: afflixit Antonius. Omnia denique, quæ poſtea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) ſi rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, ſic iſte huic reipublicæ cauſa belli, cauſa peſtis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatûs principio ſimiles. Omnia perfecit, quæ ſenatus, ſalvâ republicâ ne fieri poſſent, perfecerat. Cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite [91].

Reſtituebat multos calamitoſos. In his patrui [92] nulla mentio. 23
Si ſeverus: cur non in omnes? ſi miſericors, cur non in ſuos? Sed omitto cæteros. Licinium [a] Denticulam, de alea condemnatum, colluſorem ſuum, reſtituit: quaſi verò ludere [93] cum condemnato non liceret: ſed ut, quod ille in alea perdiderat [94], bene-

---

circiter millia militum prælio Dyrrhachino, Mundenſi mille amiſerat. Sed tres tantùm clades enumerat Orator, quaſi Cæſariani non in civium, ſed in hoſtium numero cenſeantur. IDEM.

91. *Cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite*] Scelus in ſcelere dicit, quia ſcelus quidem fuit reſtituere damnatos, & res judicatas reſcindere, ſed hoc ſcelere poſito ſcelus aliud admiſit, patruum ſuum C. Antonium, qui damnatus erat, beneficio ſuæ legis excludens. Vel enim nullum omninò reſtituere debuit, vel non debuit patruum ſuum excludere, cujus tamen nullam fecit mentionem. IDEM.

92. *Patrui*] C. Antonii collegæ Ciceronis in Conſulatu, qui accuſatus à M. Cæſio fuit, à Cicerone defenſus, à judicibus damnatus, quòd expilaviſſet Macedoniam. In exiliúmne fuerit ejectus, an tantùm æſtimata lite ob expilatam provinciam mulctatus, & ab honoribus & reipublicæ adminiſtratione ſubmotus, poſſit non immeritò dubitari. Exulaſſe ſignificant illa verba Vatinianæ: *At nunc quidem C. Antonius hac unâ re miſeriam ſuam conſolatur, quod imagines patris & fratris ſui, fratríſque filiam non in familia, ſed in carcere collocatas audire maluit, quàm videre.* Contrà videri poſſit non exulaſſe verbis illis infrà: *Frequentiſſimo Senatu, ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella odii cauſam auſus es dicere, quòd ab eo ſorori & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes.* IDEM.

a Vict. *Lenticulam*

93. *Quaſi verò ludere*] Legendum eſt: *Non quaſi ludere cum condemnato non liceret; ſed*, &c. MURET. Var. Lect. XVIII. 7. Vide Schott. Nod. 12.

94. *Sed ut, quod ille in alea perdiderat*] Inſinuat Antonium fuiſſe pecuniis inductum ad ferendam legem de reſtitutione Denticulæ, ut videlicet *hujus legis beneficio*, id eſt, pecuniis ob hanc legem ferendam acceptis, æs alienum diſſolveret Antonius, quod ipſe contraxerat, ut pecuniis mutuatitiis aleâ luderet, totúmque illud mutuum ludendo perdiderat. ABRAM.

beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret? Absentem credo [95] in reos relatum, rem indictâ causâ judicatam: nullum fuisse de alea lege judicium: vi oppressum, & armis: postremò, quod de patruo tuo dicebatur, pecuniâ judicium esse corruptum. Nihil horum.. At vir bonus, & republica dignus. Nihil id quidem ad rem [96]; ego tamen, quoniam condemnatum esse [b] pro nihilo vis, si ita esset, ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissimè studium suum ipse profitetur?

In eodem verò tribunatu, cùm Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset: quæ fuit ejus peragra-

95. *Absentem credo*] Ironia, quâ omnes causas, quibus res judicata rescindi potuit, complectitur. 1. Si absens in reos referretur, nec daretur ei spatium veniendi, séque defendendi: si temerè nec auditis partibus reus damnaretur: si quæstio nullâ lege esset constituta: si vi oppressus esset reus: si judicia pecuniâ corrupti reum damnavissent. Sed causas ejusmodi nullas attulit ad restituendum Denticulam. ABRAM.

96. *Nihil id quidem ad rem*] Cur non ad rem, causa redditur Verrinâ de suppliciis: *Perditæ civitates, desperatis omnibus rebus, hos solent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum restituantur, vincti solvantur, exules reducantur, res judicatæ rescindantur. Quæ cùm accidunt, nemo est quin intelligat ruere illam rempublicam.* &c. IDEM.

b Man. Lamb. Grut. *pro nihilo est*,

97. *Quàm mihi qui non fui*] Aliquanto tempore substitit in Italia Cicero, postquàm Cæsar in Hispaniam profectus est, ut constat ex literis Cæsaris ad Ciceronem XV. Kal. Maii ex itinere datis, quibus eum rogat, ut ab omni contentione absit, nec naviget ad Pompeium. Habentur libro X. ad Atticum epist. VIII. Substitit autem in Italia usque ad æquinoctium. Eodem lib. XVIII: *Nunc quidem æquinoctium nos moratur: quod valdè perturbatum erat, id scilicet cras erit.* Datæ sunt hæ literæ XVII. Kalendas Junii. Imò epistola sequenti scribit Tulliam suam peperisse XIV Kalendas Junii, quo tempore adhuc in Italia morabatur. E quibus videas eum in Italia fuisse quadraginta penè dies postquàm Cæsar Italiam conculcandam Antonio tradidisset. IDEM.

98. *Vehebatur in essedo*] Adverte vim singulorum verborum, quibus lustrationem Italiæ, ejúsque turpitudinem exaggerat. *Vehebatur* muliebri mollitie. *In essedo*, quod genus est barbarici vehiculi, & à moribus Romanis alieni. *Tribunus plebis*, qui pedibus deberet incedere, ut se magis popularem & conventu facilem exhiberet. *Lictores antecedebant*, quos habere Tribuno plebis jus non fuit: *laureati*, ob expulsos Consules & Cn. Pompeium. *Inter quos* lictores Citheris *mima portabatur*, quod est indignissimum meretriculam ornare his magistratûs insignibus, & *apertâ lecticâ portabatur*, ad majorem impudentiam. Cætera etiam suam emphasim habent, ut quòd eam salutarent municipales homines honesti, quòd non sponte, sed necessariò illi obviam procederent. IDEM.

99. *Tribunus plebis*] Non temerè Tribunum plebis appellat: quantum enim conjectare licet, fas non fuit Tribuno plebis uti vehiculo, quamdiù erat in magistratu. Neque enim poterat longiùs ab urbe discedere, aut extra pomœrium pernoctare; neque decebat ut magistratus plebeius ad infimi

ragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eáque, quæ dico, dicturúsque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quàm mihi, qui non fui [97]. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus?

Vehebatur in essedo [98] tribunus plebis [99]: lictores laureati [100] 24
antecedebant: inter quos, apertâ lecticâ, mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessariò prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, sed Volumniam [1] consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comi-

infimi ordinis patrocinium institutus, cultu corporis, aut incessu à plebeiis differret, aut vehiculo uteretur, ne difficilis ad eum esset accessus. Quam ob causam, *Prætextam non gestat Tribunus plebis*, ut scribit Plutarchus quæst. Rom. probl. 81. Subdit: *Neque enim aut lictores habent, aut in sella curuli sedentes jus dicunt.* Et aliquanto pòst, quod magis facit ad præsens institutum: *Cùm autem Tribunus plebis è plebe sumpserit originem, in eo vis ejus est omnis, ut sit valdè popularis, eiúsque omnis amplitudo est, ut non majores spiritus sumat quàm cæteri, sed & habitu corporis & veste & vivendi ratione similis cuicunque civium. Nam pompa Consuli convenit, & Prætori: at verò Tribunum plebis, ut aiebat C. Curio, conculcari oportet, neque specie majestatem præferre, aut esse inaccessum, & multitudini difficilem, sed ita super alios omnes eminere, ut tamen possit facilè conveniri. Et eam ob rem neque illi domûs januas claudere fas est, sed diù noctúque aperis, tanquam portus & perfugium indigentibus. Quò magis autem externa specie corporis abjectus est, eò magis potestate attollitur.* Quare probabilissimum est eos, ut planiùs à quovis etiam plebeio adiri possent, vehicula ejeravisse, ut se magis populares exhiberent. Confirmari potest ex eo quòd etiam Dictatorem equo, aut vehiculo uti nefas fuit, ut quoniam summam rerum omnium potestatem obtineret, hâc saltem unâ re plebeius videretur. Vide Plutarchum in Fabio. Quod etiam de legatis tradit Spartianus in Severo: *Ex quo factum est ut in vehiculo etiam legati sederent, qui antè pedibus ambulabant.* Flamini etiam Diali, ne facilè ab urbe discederet, equi usus interdictus fuit. Plutarchus quæstionibus Romanis, problemate 40: *Apud Romanos id sacerdoti* (loquitur de Flamine Diali) *proprium est, ut neque equo utatur, neque ultra dies tres peregrinetur.* Festus etiam causam addit: *Equo vehi Flamini Diali non licebat, ne si longiùs digrederetur, sacra negligerentur.* ABRAM.

100. *Lictores laureati*] Cæsar potitus Italiâ, iis, quos sibi legavit, dedit lictores laureatos, non Antonio solùm, sed etiam Curioni. Narrat enim Tullius epist. IV, lib. x. ad Atticum, hoc ipso tempore quo Cæsar proficiscebatur in Hispaniam, C. Curionem in villam ad se divertisse: *Quid isti, inquam, tui fasces? si ab Senatu, cur laureati? si ab ipso, cur sex? Cupivi, inquit, ex S. C. surrepto: nam aliter non poterat. At ille impendio nunc magis odit Senatum. A me, inquit, omnia proficiscentur. Sex autem, quia duodecim nolui; nam licebat.* Sed id magis tolerari potuit in Curione quàm in Antonio: quia hic Tribunus plebis erat, qui lictores habere non potuit, ut jam vidimus è Plutarcho. IDEM.

1. *Volumniam*] Cytheris liberta fuit P. Volumnii Eutrapeli, ut scribit Servius in Eclogam decimam, & eadem à Volumnio adamata, ut colligitur ex epistola ultima libri

tes nequiſſimi [2]: rejecta mater amicam impuri filii, tanquam nurum, ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit.

Reliquorum factorum ejus, Patres conſcripti, difficilis eſt ſanè reprehenſio, & lubrica. Verſatus in bello eſt: ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorum ſui civium. Fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed, quoniam veteranis [3] cautum eſſe volumus, quanquam diſſimilis eſt militum cauſa, & tua: illi ſecuti ſunt: tu quæſiſti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Theſſalia Brunduſium cum legionibus [4] revertiſti. Ibi me non occidiſti. Magnum

---

libri IX. ad Familiares: *Accubueram horâ nonâ, cùm ad te harum exemplum in codicillis exaravi. Dices, Ubi? apud Volumnium Eutrapelum, & quidem ſupra me Atticus, infrà Verrius*, &c. *Infrà Eutrapelum Cytheris accubuit.* Ad hunc amorem lib. VII. ep. XXXII. alludit ſcribens ad eundem Volumnium: *Ut nihil ſit tam ἀκύθηρον, quod non alicui venuſtum eſſe videatur.* Volumnius autem familiaris fuit Antonio. Cornelius Nepos in Attici vita: *Atticus cùm Ciceronis intima familiaritate uteretur, amiciſſimus eſſet Bruto, non modò nihil iis indulſit ad Antonium violandum, ſed è contrario familiares ejus ex urbe profugientes quantum potuit, texit: quibus rebus indiguerunt, adjuvit. Pub. verò Volumnio ea tribuit, ut plura à parente proficiſci non potuerint.* Apud quem etiam latuit Triumvirali proſcriptione: *Item Luc. Julium Calidium*, &c. *in proſcriptorum numerum à P. Volumnio præfecto fabrûm Antonii abſentem relatum expedivit.* E quibus agnoſcis & conjunctionem Antonii cum Cytheride, & cauſam cur Cytheris Volumnia diceretur. Adde quòd gens Volumnia nobiliſſima fuit, & patricia, ex qua P. Volumnius Conſul fuit anno poſt Reges exactos quarto & quinquageſimo, quo tempore ſolis patriciis patebat aditus ad Conſulatum, ut conſtat è Livio lib. III. & faſtis Caſſiodori. Ex eadem etiam gente fuit Volumnia uxor Coriolani, de qua Livius lib. II. & alii paſſim; ut meritò Cytheris ex hoc nomine gloriam quæſierit. ABRAM.

2. *Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequiſſimi*] Sic nonnulli v. l. *Sequebantur rheda cum lenonibus comites nequiſſimi.* Quos probo: ut pro Comitibus nequiſſimis, meritorios pueros intelligat. Id quod paulò infrà apertiùs dicet. *Ingenui* (inquit) *pueri cum meritoriis, ſcorta inter matres-familiâs verſabantur.* Rheda autem fit ſexti caſus: ut Salluſtius dixit, *equo circumiens*: & alter neſcio quis, ſcriptor certè non malus, *equo ſequi.* Petrus Victorius, quem honoris causâ nomino, corrigendum putat, *Sequebatur rheda cum leonibus: comites nequiſſimi.* Et me hercule opinionis ſuæ librum, illum quidem non antiquum, ſed tamen ſcriptum, adſtipulatorem habet. Arbitratur enim vir doctiſſimus, Ciceronem id ſignificare voluiſſe, quod Plinius lib. VIII. cap. 16, memoriæ prodidit. *Primus*, inquit, *leones Romæ ad currum junxit M. Antonius, & quidem civili bello, cùm dimicatum eſſet in Pharſalicis campis: non ſine oſtento quodam temporum, generoſos ſpiritus jugum ſubire illo prodigio ſignificante. Nam quòd ita vectus eſt cum mima Cytheride, ſupra monſtra etiam illarum calamitatum fuit.* Hæc Plinius: quæ Plutarchus, quæ Cicero ipſe tradidit. Ego autem præterquàm quòd pro uno illi poſſum viginti adſtipulatores regerere, in eis tres vetuſtiſſimos: prætereà, qui ita loqueretur, ut diceret, *rheda cum equis, rheda cum mulis*, id eſt, rheda mulis juncta, neminem adhuc inveni. Jam verò ut rem tam inuſitatam ac penè portendi ſimilem tam

Magnum beneficium: potuisse enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. Tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quòd eam à me servatam esse meminissent. Sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti; méque à te habere vitam, quia à te non sit erepta: licuítne mihi per tuas contumelias hoc beneficium sic tueri, ut tuebar; præsertim cùm te hæc auditurum videres [5]?

Venisti Brundusium, in sinum quidem & in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? quàm miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri? Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitûs? Quis enim 25

 miles

tam breviter attingeret, nec ullos in ipsam orationis aculeos emitteret, adduci ad credendum nullo modo possum. Tu igitur judicium adhibebis: ídque eliges, quod ad locum aptiùs convenire judicabis. FERRARIUS. Nondum satis, verum ut fatear, constituere potui, de hujus loci lectione, Victorióne potiùs, an Ferrario assentiendum putem. Magna utriusque eruditio, magna diligentia & accuratio, magna exercitatio in veterum scriptis: sententiæ suæ rationes uterque probabiles affert: & nescio quomodo meliùs uterque, quantum ego quidem judicare possum, reprehendit aliena, quàm confirmat sua. Cùm igitur in dubio esset animus, optimum factu esse duxi, veteris libri scripturam, ut erat, proponere. Quanquam si alterius utrius sententiam probare necesse sit, aliquanto equidem libentiùs Victorio accesserim. MURET.

3. *Sed, quoniam veteranis*] Nihil de belli genere dicam, nec invehar in te, quòd interfueris bello civili suscepto contra rempublicam. Non, inquam, invehar propter duas rationes; altera est, quoniam veteranis cautum esse volumus, ne priventur iis militiæ commodis, quæ vel jam adepti sunt à Cæsare, vel brevi adipiscentur à Senatu: altera est, quia nolo committere, ut tu me apud illos in invidiam voces, eorúmque animos contra me incites, quasi ego eorum commodis detrahendum putem. Quanquam, etiamsi in te inveherer, quòd interfueris bello civili, non tamen reprehenderentur à me veterani. Si quidem alia tua est, alia veteranorum causa. Illi enim sequuti sunt Cæsarem ducem, qui ipsis datus fuerat à Senatu populóque Romano: nec examinare debuerunt causam, cur Cæsar Pompeio bellum inferret: tu autem cùm & Tribunus plebis esses, ac proinde nullo sacramento militari obligatus, tu sponte ducem quæsisti. ABRAM.

4. *Cum legionibus*] Cæsar victo ad Pharsalum Pompeio magnam exercitûs sui partem in Italiam remisit, eíque præfecit M. Antonium: ipse cum reliquis copiis instituit sequi Pompeium fugientem. Cicero, qui & invitus bellum susceperat, & nullam videbat Pompeianis partibus spem superesse, auditâ clade Pharsalicâ, cui propter adversam valetudinem non interfuit, statuit ab armis discedere, neque Catoni & Cn. Pompeio filio exercitum ei tradentibus, hortantibúsque, ut præesset, bellíque extrema persequeretur, acquievit, sed in Italiam navigavit, appulsúsque Brundusium incidit in Antonium cum exercitu victore redeuntem. Quem cùm Antonius jure belli occidere posset, incolumem dimisit. IDEM.

5. *Præsertim cùm te hæc auditurum videres*] Hoc videtur dicere: Miror per tuas contumelias non licuisse mihi beneficium illud sic animo, & memoriâ colere, ut colebam: præsertim cùm fore videres, ut audires à me, quæ meritus es. Tu me novis injuriis veteris beneficii memoriam abjicere coëgisti. MANUTIUS.

miles fuit, qui Brundusii illam non viderit? quis, qui nescierit venisse eam tibi tot dierum viam [6] gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam serò se, quàm nequam hominem secutus esset, cognoscere?

Italiæ rursus percursatio [7] eâdem comite mimâ: in oppida militum crudelis & misera deductio [8]: in urbe auri, argenti, maximéque vini, fœda direptio. Accessit [9], ut, Cæsare ignaro, cùm ille esset Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur. Tum existimavit [10] se suo jure cum Hippia [11] vivere, & equos vectigales [12] Sergio mimo tradere. Tum tibi non hanc [13], quam nunc malè tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat egestas: quò se verteret non habebat. Nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turselio hereditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorúmque aliorum, qui aberant,

---

6. *Tot dierum viam*] De longitudine viæ Appiæ, quæ Româ Brundusium extendebatur, Lipsius lib. III, cap. 10. de Magnitudine Romana, ubi & testatur inter utramque urbem fuisse milliariorum circiter CCCL intervallum: quare si singulis diebus quinque & viginti milliaria conficias, iter erit dierum quatuordecim: quam viam Cytheris ivit Antonio gratulatum. ABRAM. Horatius lib. I, Sat. V. suum iter describens Româ Brundusium, innuit se quindecim diebus illud confecisse. MANUT.

7. *Percursatio* (sic legendum) *eadem comite*] Vox *eadem*, vel ad percursationem referri potest, *percursatio eadem, comite mima*: vel ad mimam, *percursatio, eadem comite mima*. Malo ad percursationem referre: quasi dicat, Non opus est referre, quid fecerit è Thessalia reversus, ne bis idem dixisse videamur. Eodem enim modo se gessit in ista secunda percursatione Italiæ, quo se gesserat in priore. Cùm enim, ut referunt Plutarchus & Plinius, hac secunda lustratione Italiæ, tum alia insolentissimè fecerit, profectò non omisisset Orator, nisi eadem utrâque percursatione contigissent. ABRAM. Sed aliter interpretatur Ferratius, nam ita distinguit, *Italiæ rursus percursatio, eadem comite*, &c. Quod ille hâc distinctione, nos accentu notavimus.

8. *In oppida militum crudelis & misera deductio*] Dicuntur in oppida deduci milites, cùm vel ad hiberna mittuntur ad tempus, ut, cùm se vis hyemis remiserit, rursus ad militiam educantur; vel cùm stipendiis confectis, in oppida mittuntur assignatis agris, accepturi præmia & veteranorum privilegia. Posteriore sensu libentiùs interpretor. Hæc enim deductio crudelis fuit & misera, cùm ejectis veteribus colonis in eorum possessiones novi succederent. ABRAM.

9. *Accessu*] Ad superioris percursationis nequitiam accessit huic posteriori magistratus, nimirum, ut magister equitum crearetur Cæsare Dictatore. Posteaquàm enim de pugna Pharsalica, & nece Cn. Pompeii Romæ nuntiatum est, multi honores Cæsari decreti fuerunt, ísque ad annum integrum Dictator, Antonius autem magister equitum constitutus. Id Cicero videri vult factum ignaro Cæsare, beneficio amicorum ejus, ut etiam indicet Antonium Cæsari contemptui fuisse. Sed rem aliter narrat Plutarchus in Antonio. Videatur Dio, lib. 42. IDEM.

aberant, repentinus heres ſucceſſerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet.

Sed hæc, quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus: loquamur potiùs de nequiſſimo genere levitatis. Tu iſtis faucibus [14], iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in populi Romani conſpectu vomere poſtridie. O rem non modò viſu fœdam, ſed etiam auditu! Si inter cœnam, in ipſis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidiſſet, quis non turpe duceret? In cœtu verò populi Romani, negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens, fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum & totum tribunal implevit. Sed hoc ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida.

Cæſar Alexandriâ ſe recepit [15], felix, ut ſibi quidem videba- 26

tur:

10. *Tum exiſtimavit*] Poſtquàm magiſter equitum conſtitutus eſt Antonius, exiſtimavit ſe jus habere vivendi familiariter cum Hippia: quia videlicet ipſe magiſter equitum erat, ſive ἵππαρχος, Hippia autem ab equis, quos Græci ἵππους appellant, nomen obtinebat. ABRAM.

11. *Hippia*] Putavi nonnunquam Hippiam mulierculam fuiſſe famoſam. Id enim nomen eo ſenſu Juvenalis uſurpat:

Quot amaverit Hippia mœchos.

Imò hanc Sergio ludio adhæſiſſe tradit Sat. VI. E quibus patet & ludium & gladiatorem fuiſſe Sergium, & Hippiam matronam fuiſſe nobilem, ſed multorum adulterorum libidini proſtitutam, & eandem ab Antonio amari potuiſſe, & cum Sergio libidinis habuiſſe commercium, ut non fruſtrà Noſter utriuſque meminerit. Hæc, inquam, putavi, & etiamnum putarem, niſi me Plutarchi reverentia rem in medio relinquere compelleret, veritum toties à tanto viro diffidere: Qui, ut ſequenti ſectione referemus, Hippiam non mulierem, ſed mimum fuiſſe teſtatur, *in Hippiæ mimi nuptiis.* IDEM.

12. *Vectigales*] Arguitur dediſſe mimo equos ſui magiſtratûs, ex quibus ille quæſtum faceret. FERRATIUS.

13. *Tum ſibi non hanc, &c.*] In eo magiſtratu non domum Cn. Pompeii, quam invaſit quidem, ſed malè tuetur Sexto Pompeio Cnei Magni filio eam repetente, M. Piſonis domum elegerat, cùm ipſe propriam domum non haberet in qua habitaret. Pater enim ejus decoxerat. Hic autem M. Piſo videtur eſſe M. Puppius Calpurnianus, qui biennio poſt Ciceronem cum M. Valerio Meſſala Conſul fuit. ABRAM.

14. *Tu iſtis faucibus*] Hunc locum Fabius frequenter expendit, ut lib. VIII. cap. 4. IX. 4. &c.

15. *Se recepit*] Se recipere dicuntur, qui ex aliquo periculo incolumes evaſerint. Cæſar autem Alexandriæ, ut Tranquilli verbis utar, *cum Ptolemæo Rege, à quo ſibi quoque inſidias tendi videbat, bellum ſanè difficillimum geſſit: neque loco, neque tempore æquo, ſed hieme anni, & intra mœnia copioſiſſimi ac ſolertiſſimi hoſtis, inops ipſe rerum omnium, atque imparatus.* Neque refert quòd non continuò Romam Alexandriâ contendit, ſed *ab Alexandria in Syriam & inde Pontum tranſiit*: tam celeriter enim eas regiones obiit, ut non opus habuerit Orator illius itineris facere mentionem. Pharnacem enim *intra quintum, quam adfuerat diem, quatuor, quibus in con-*

ſpectum

tur : meâ autem sententiâ, si quis reipublicæ sit infelix, felix esse non potest. Hastâ positâ [16] pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeii (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimæ subjecta præconis. Una in illa re servitutis oblita citas ingemuit, servientibúsque animis, cùm omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quísnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibúsque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium : præsertim cùm tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. Unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset & reformidasset audacia.

Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut veriùs dicam, tantus furor, ut primùm, cùm sector [17] sis isto loco natus [18], deinde cùm Pompeii sector, non te exsecrandum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, & esse inimicos, & futuros scias? At quàm insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas; cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, justitiâ carior?

27 In ejus igitur copias cùm se subitò ingurgitavisset, exsultabat gaudio, persona de mimo [19], modò egens, repentè dives. Sed, ut est apud poetam nescio quem, *Malè parta, malè dilabuntur.*

---

spectum venerat, horis unâ profligavit acie. Ut nihil aliud ad Senatum de hac victoria rescripserit, quàm VENI, VIDI, VICI. ABRAM.

16. *Hasta posita*] In auctionibus publicis hastam figebant eo loco, ubi res venales subjiciebantur auctioni, fortasse quia publicarum auctionum origo fuit ex venditione prædæ armis & hastâ partæ. IDEM.

17. *Sector*] Asconius in tertiam Verrinam : *Sectorem autem dicit æstimatorem redemptorémque bonorum damnati, atque proscripti, qui spem sectans lucri sui, id est, secutus spem æstimationis suæ, bona omnia auctione vendit, & semel infert pecuniam, vel ærario, vel sociis.* Satis obscurè. Libenter legerim pro *vendit*, *emit*. Clariùs aliquanto pòst : *Sectores autem dicti sunt, qui spem lucri sui secuti, bona condemnatorum semel auctionabantur, próque iis pecunias pensitabant singulis : ac postea compendio suo singulas quasque res pecuniâ populo venditabant.* Vellem Festi verba superessent, nam Paulus ridiculè mutilavit : *Sectio, persecutio juris. Sectores, & qui secant dicuntur, & qui empta sua persequuntur.* Nonius Marcellus : *Secare, sequi; unde & sectatores bonorum sectores dicti sunt.* Hinc colligo eum in auctionibus publicis sectorem fuisse, qui bona proscripti vel damnati universa simul & semel suo periculo redimebat, quæ deinde vel sibi retineret, vel per partes venderet ad majus rei familiaris compendium. Dictus *sector*, vel quòd commodum suum & lucrum, sequeretur, ut volunt illi Grammatici, vel potiùs quòd illa damnati vel proscri-

tur. Incredibile, ac ſimile portenti eſt, quónam modo illa tam multa, quàm paucis, non dico menſibus, ſed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti [20], pretioſa veſtis multa, & lauta ſupellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxurioſi hominis, ſed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat.

Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, fuit animal unum [21]: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam citò abſorbere potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil ſcriptum. Apothecæ [22] totæ nequiſſimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: ſuggerebantur etiam ſæpè (non enim ſemper ipſe felix) damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompeii periſtromatis, ſervorum in cellis lectos ſtratos videres. Quamobrem deſinite mirari, hæc tam celeriter eſſe conſumpta. Non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, ſed urbes & regna celeriter tanta nequitia devorare potuiſſet.

At ejuſdem ædes etiam, & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum auſus es? tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importuniſſimum oſtendere? Quam domum aliquandiu nemo adſpicere poterat, nemo

---

proſcripti bona in partes ſecaret, & ſingulis creditoribus ſingulas partes exſolveret. ABRAM.

18. *Iſto loco natus*] Vel quòd nobilitatem ſui generis dedecoraret illa ſectionis infamia, vel quòd filius eſſet M. Antonii Cretici, hominis ad perdendam pecuniam geniti, & ipſe prætextatus patris ſui culpâ decoxiſſet. Indigniſſimum eſt autem eum qui antè decoxerit, ad haſtam publicam accedere, & fortunæ prioris oblitum, fieri ſectorem. Atque hæc à perſona Antonii, deinde à Pompeii perſona ſectionis indignitatem amplificat. IDEM.

19. *Perſona de mimo*] Ut mimus perſonam mutat, modò hunc agens, modò illum: ſic tu fortunam mutaſti, ex egente repentè dives factus. MANUTIUS.

20. *Argenti*] Argentum & aurum pro pateris aureis & argenteis. Quo in genere quanta fuerit Antonii inſolentia, videre eſt apud Plinium lib. XXXIII, cap. 3. ABRAM.

21. *Animal unum*] Legere videtur Fabius: *Quæ ſi fuit, fuit animal vivum*. Nihil facilè mutaverim. IDEM.

22. *Apothecæ*] Vinum aliud erat doliare; aliud diffuſum. Cellæ vinariæ ſub terra fuerunt, & vinum doliare continebant. Apothecæ autem fuerunt in ſuperiore tabulato; & vinum in amphoras defuſum ſervabant. Jam Noſter non cellas vinarias, ſed apothecas ait viris nequiſſimis fuiſſe condonatas, quia majoris pretii vetuſtiora fuerunt vina in amphoris & apothecis, quàm in doliis celliſque vinariis. ID. Vide Plin. XIV. 21.

nemo ſine lacrymis præterire: hac te in domo tamdiu deverſari non pudet? in qua, quamvis nihil ſapias, tamen nihil tibi poteſt eſſe jucundum.

28 An tu illa [23] in veſtibulo [24] roſtra, ſpolia cùm adſpexiſti, domum tuam te introire putas? Fieri non poteſt. Quamvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos noſti. Nec verò te unquam, neque vigilantem, neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere. Neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es, violentus & furens, cùm tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem. Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more & ſanctiſſima diſciplina? Fuit enim ille vir, Patres conſcripti, ſicut ſcitis, cùm foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quàm inſtitutis domeſticis. Hujus in ſedibus pro cubiculis ſtabula [25], pro tricliniis popinæ ſunt. Etſi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus eſt. Mimam illam ſuam ſuas res [26] ſibi habere juſſit ex duodecim tabulis: claves ademit, exegit. Quàm porrò ſpectatus civis, quàm probatus: cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quàm quòd cum mima fecit divortium?

At quàm crebrò uſurpat, *& conſul, & Antonius*? Hoc eſt dicere, & conſul, & impudiciſſimus: & conſul, & homo nequiſſimus. Quid enim eſt aliud Antonius? Nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine: dixiſſet, credo, aliquando, avus tuus, *&*

---

23. *An tu illa in veſtibulo roſtra, ſpolia cùm adſpexiſti*] Alii: *in veſtibulo roſtra & hoſtium ſpolia.* Alii, quod magis placet, *An tu illa veſtibula, roſtra, ſpolia.* Majorem enim vim habet oratio ſi diſſoluta fuerit, ut plura conglobari, & quaſi in cumulum coacervari videantur, nec moris eſt oratori, duas tantùm voces continuari, niſi vinculo copulentur. ABRAM. Puto Ciceronem ſcripſiſſe, *An tu illa in veſtibulo roſtra, an ſpolia cùm inſpexiſti.* GRÆVIUS.

24. *Veſtibulo*] Veſtibulum non fuit, ut aliqui putant, vel ipſa janua, vel arcus januæ præpoſitus, quaſi προπύλαιον, aut etiam porticus ante januam, ſed Aquilius Gallus apud Gellium in noctibus Atticis libro XVI. cap. 5: *Veſtibulum eſſe dicit non in ipſis ædibus, neque partem ædium, ſed locum ante januam domûs vacuum, per quem à via aditus, acceſſúſque ad ædes eſt, cùm dextra ſiniſtráque inter januam tectáque, quæ ſunt viæ juncta, ſpatium relinquitur: atque ipſa janua procul à via eſt, areâ vacanti interſuâ.* Vide ibi plura, & Macrob. Saturn. VI. 8. IDEM.

25. *Stabula*] Loca nequitiæ, meritoria. FERRATIUS.

26. *Suas res*] Divortium his planè verbis fiebat: *Tuas res tibi habeto.* Tum clavibus ademptis mulierem foras exigebat. ID.

& consul, *& Antonius*. Nunquam dixit. Dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus. Niſi tu ſolus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium [27] propria, quibus tu rempublicam vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt, ad civile bellum: quod natum, conflatum, ſuſceptum operâ tuâ eſt.

Cui bello cùm propter timiditatem tuam, tum propter li- 29
bidines [28] defuiſti. Guſtaras civilem ſanguinem, vel potiùs exſorbueras: fueras in acie Pharſalica anteſignanus: L. Domitium [29], nobiliſſimum & clariſſimum virum, occideras: multoſque præterea, qui è prælio effugerant, quos Cæſar, ut nonnullos fortaſſe ſervâſſet, crudeliſſimè perſecutus trucidaras. Quibus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere, cùm præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque [30] quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africa reditum obtinuiſti? quo numero fuiſti? Cujus tu imperatoris quæſtor fueras, dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamento [31], ut ipſe dicebas, filius, appellatus es de pecunia [32], quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas.

Primò reſpondiſti planè ferociter: &, ne omnia videar contra te, propemodum æqua & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potiùs, quàm ego ab illo? an ille ſine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis cauſam at-

 tuli:

27. *Partium*] Cæſaris.

28: *Propter libidines*] Quæ te in urbe retinebant. MAN.

29. *L. Domitium*] Ænobarbum, qui ante bellum civile juſſus fuerat Cæſari, Gallias contra Senatûs auctoritatem obtinenti, ſuccedere. Is, ut ſcribit Cæſar III. de bello civili: *Ex caſtris in montem refugiens, cùm vires eum præ laſſitudine defeciſſent, ab equitibus eſt interfectus.* IDEM.

30. *Itaque*] Cùm igitur propter timiditatem & libidines Africano bello defuiſſes, ſic apud Cæſarem in contemptum veniſti, ſic refrixit tua apud illum gratia, ut poſtquàm ex Africa victor rediit, nec ullum locum, dignitatíſque aut gratiæ gradum obtineres, nec ullo numero eſſes, id eſt, ne numerareris quidem inter ejus amicos. ABRAM.

31. *Teſtamento*] Dicebas te teſtamento Cæſaris ab eo adoptatum fuiſſe, ut tu in ejus univerſa bona ſuccederes. IDEM. Vide Dion. lib. 44.

32. *Appellatus es de pecunia*] Intimatum eſt tibi, ut eam pecuniam ſolveres, quam debebas pro emptione ab haſta publica, & ſectione bonorum Cn. Pompeii. Appellatur debitor de pecunia, cùm non ſolùm admonetur ut ſolvat, ſed jam gravioribus verbis ab eo pecuniæ flagitantur & exiguntur. IDEM.

tuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules, imperatorésque populi Romani, contra senatum, populúmque Romanum, contra deos patrios, arásque & focos, contra patriam tuli. Num sibi soli vicit? Quorum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat.

Itaque, excussis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites misit: cùm repentè à te præclarâ illa tabulâ,[33] prolatâ, qui risus hominum de te erat? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere. Auctionis verò miserabilis adspectus; vestis Pompeii non multa, eáque maculosa: ejusdem quædam argentea vasa collisa: sordidata mancipia: ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus.

Hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii[34] decreto Cæsaris[35] prohibuerunt. Hærebat nebulo. Quò se verteret non habebat. Quin his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica: de quo Cæsar in senatu, apertè in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem[36] tam citò accepisti?

30 Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tutò[37], ut ait, pervenire non potuit.

---

33. *Tabula*] Quâ proscripsit Antonius res suas; ut auctione facta, solveret Cæsari, quod debebat. MANUTIUS.

34. *Heredes L. Rubrii*] Repetentes ab Antonio bona Rubrii, quæ per fraudem tanquam heres occupaverat. IDEM.

35. *Decreto Cæsaris*] Apud quem de auctione illa questi erant, cùm dicerent, velle nonnulla Antonium vendere pro suis, quæ sua non essent, sed ad ipsos tanquam L. Rubrii veros heredes attinerent. IDEM

36. *Rudem*] Indicem libertatis virgam impolitam: quâ donati gladiatores, pugnare ampliùs non cogebantur. Eâ verò donabantur, qui sæpè jam præclarè pugnassent. Mordet igitur Antonium, qui, tanquam bonus gladiator acceptâ rude, sibi jam non esse pugnandum pro Cæsare constitueret. IDEM.

37. *Tutò*] Quòd à latronibus, aut à Pompeianis sibi itinere timeret. IDEM. Profectus in Hispaniam post Cæsarem, constitit Narbone. FERRAT.

38. *Patriam repetebant*] Si nihil aliud petiissent, quàm ut in patriam redirent, & recuperarent rempublicam, non fuisset potior

tuit. Quónam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni: aut, cùm suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris: nollem. Sed tamen consilium à primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu verò quid es? Cn. Pompeii liberi primùm patriam repetebant [38]. Esto: fuerit hæc partium causa communis. Repetebant præterea deos patrios, aras, focos, larem suum familiarem: in quæ tu invaseras. Hæc cùm repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum, contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectorem.

An tu Narbone * mensas hospitum convomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? Qui verò Narbone reditus? & tamen quærebat, [39] cur ego ex ipso cursu tam subitò revertissem. Exposui nuper [40], Patres conscripti, causam reditûs mei. Volui, si possem, etiam ante Kalendas Januar. prodesse reipublicæ. Nam, quod quærebas, quomodo redissem: primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis & toga, nullis nec Gallicis [41], nec lacerna [42]. At etiam adspicis me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quàm me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potiùs rogares, per municipia, colononiásque Galliæ,

tior ratio, cur tu contra illos pugnares, quàm cæteri, qui duce Cæsare Pompeii partes ejecerant: sed repetebant patrimonium, & ipsam domum paternam, quam tu possidebas. ABRAM.

* Vid. Man. *in mensas ... cùm vomeres*,

39. *Et tamen quærebat*] Antonius, qui tam fœdè redierat, reditum meum è Græcia, quò post necem Cæsaris proficisci decreveram, jámque iter susceperam, mihi objecit. IDEM.

40. *Nuper*] Quarto Nonas Septembres, ut constat è Philippica V. cap. 7. Exposuit reditum profectionis & reversionis suæ, Philippicâ primâ. IDEM.

41. *Gallicis*] Castrense pedum calceamentum. MANUT. Atqui miles erat Antonius, & ex Gallia militari habitu redibat Romam. Non hoc igitur notatur in Antonio, quòd in itinere sit usus gallicis & lacernâ, sed quòd iis usus sit, cùm Urbem ingrederetur, & posteà quòd iis usus sit, cùm prensaret candidatus in municipiis & coloniis. GRÆVIUS.

42. *Lacerna*] Humiliorum, quibus toga deesset, vestis. Cicero ad Attic. lib. IV, Suetonius in Augusto. MANUT.

liæ, à qua nos tum, cùm consulatus petebatur, non rogabatur [43], petere consulatum solebamus, cum Gallicis & lacerna cucurristi.

31 At videte levitatem hominis. Cùm horâ diei decimâ ferè [44] ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperam: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam [45], cujus causâ venerat, deducitur: eique epistolam tradit. Quam cùm illa legeret flens, (erat enim amatoriè scripta: caput autem literarum sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem] se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cùm mulier fleret uberiùs, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invasit. O hominem nequam! quid enim aliud dicam? magis propriè nihil possum dicere. Ergo, ut te catamitum, nec opinato cùm ostendisses, præter spem mulier adspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? Et domi quidem causam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos [46] venderet. Productus autem in concionem à tribuno plebis, cùm respondisses, te rei tuæ causâ venisse, populum etiam dicacem [47] in te reddidisti.

32 Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviam longissimè processisti. Celeriter isti, redisti, ut cognosceret te, si minùs fortem, attamen strenuum. Factus

43. *Non rogabatur*] Tu consulatum à Cæsare precibus rogabas: nos incolumi Rep. petebamus à Galliæ quoque coloniis & municipiis; habebant enim jus suffragii. FERRATIUS.

44. *Horâ diei decimâ ferè*] Duabus horis ante noctem. Veteres enim diem in partes duodecim dividebant: & non à media nocte, sed à solis ortu horas numerabant. Saxa autem Rubra videntur fuisse viculus uno vel altero distans eb Urbe milliari. ABRAM.

45. *At eam*] Ad Fulviam, quam Antonius post priorum maritorum necem, duxerat uxorem. IDEM.

46. *Prædes tuos*] Bona fidejussorum tuorum, sive prædum, qui tuo nomine bona sua obligarant. IDEM.

47. *Dicacem*] Populus ex tua oratione dicteriorum occasionem arripuit, ex amphilogia ambiguóque sensu verborum REI TUÆ CAUSA, quæ tam ad rem familiarem & prædes, quàm ad libidines & amorem referri possunt. IDEM.

48. *Impulsus*] Cæsar impulerat, & induxerat Dolabellam, ut consulatum peteret: deinde eluserat, sibi honorem illum usurpaverat. FERRAT.

49. *Intervertis*] Intervertere est rem alteri promissam ad se transferre, & ita malis artibus impedire, ne ad eum perveniat cui fuerat destinata. ABRAM.

Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar: quem planè perditum ære alieno, egentémque, si eundem nequam hominem audacémque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissimè recipiebat. His igitur rebus præclarè commendatus, jussus es renuntiari consul, & quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus [48], inductus, elusus. Qua in re, quantâ fuerit uterque vestrûm perfidiâ in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: promissum & receptum intervertit [49], ad séque transtulit: tu ejus perfidiæ [50] voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in senatum: invectus est copiosiùs multò in istum & paratiùs Dolabella, quàm nunc ego. Hic autem iratus quæ dixit, dii boni?

Primùm cùm Cæsar ostendisset, se, priùs quàm proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret: sed cùm Cæsar ita dixisset; tum hic bonus augur eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset, ídque se facturum esse asseveravit. In quo primùm incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istud, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, & consul esses, minùs facere potuisses? Vide ne etiam faciliùs. Nos enim nuntiationem solùm habemus: consules & reliqui magistratus etiam spectionem [51]. Ego, hoc imperitè: (nec enim est

50. *Tu ejus perfidiæ*] Tu Cæsari contra fidem datam Dolabellam prodenti assensus es. IDEM.

51. *Nos enim nuntiationem solùm habemus: consules & reliqui magistratus etiam spectionem*] Ex Numæ regis instituto jus nuntiandi augures obtinebant, ut si quid vitii advertissent, comitia prohibere, ne fierent, & jam facta turbare nuntiando possent; idémque legibus XII. Tabularum cautum est: *Quæque augur injusta, nefasta, vitiosa, diráve dixerit; irrita, infectáque sunto.* Cuilibet igitur magistratui auspicanti, antequàm cum populo ageret, aderat augur, eíque in auspicio esse dicebatur; quo auctore, secundúmne, an adversum esset augurium, intelligebat magistratus ille, qui comitia populi edixerat. Auguribus autem aliquid nuntiantibus parebatur, etiamsi nihil vidissent, & falsa nuntiarent. Magistratibus data erat per leges facultas servandi de cælo, & obnuntiandi, cautúmque ne liceret agere cum populo, quo die de cælo servatum esset. Quamobrem poterant impedire ne haberentur comitia, aut ageretur cum populo, & facere dies nefastos, obnuntiando se illis diebus de cælo esse servaturos. Itaque augures poterant impedire ne haberentur comitia, & jam habita vitiare; quia & ante, & post habita comitia contingebat, ut viderent aliquid, aut audirent. Non tamen ante ipsum diem comitiorum

eſt ab homine nunquam ſobrio poſtulanda prudentia) ſed videte impudentiam. Multis antè menſibus in ſenatu dixit, ſe Dolabellæ comitia aut prohibiturum auſpiciis, aut id facturum [52] eſſe, quod fecit. Quiſquámne divinare poteſt, quid vitii in auſpiciis futurum ſit, niſi qui de cælo ſervare conſtituit? quod neque licet comitiis per leges: &, ſi quis ſervavit; non habitis comitiis, ſed priùs quàm habeantur, debet nuntiare. Verùm implicata inſcitiâ impudentia eſt, ſi nec ſcit quod augurem, nec facit quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus uſque ad idus Martias [53] conſulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam lecticam inſerens, beneficia, quæ venderet, à collega petebat.

33 Ecce Dolabellæ comitiorum dies [54], ſortitio prærogativæ. Quieſcit. Renuntiatur: tacet. Prima claſſis vocatur: renuntiatur: deinde, ut aſſolet, ſuffragatum ſecunda claſſis vocatur: quæ omnia citiùs ſunt facta, quam dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) ALIO DIE, inquit. O impudentiam ſingularem! quid videras? quid ſenſeras? quid audieras? nec enim

mitiorum ſcire poterant, quid aut viſuri eſſent, aut audituri. Solam ergo habebant *nuntiationem*. *Magiſtratus* habebant *ſpectionem*, hoc eſt jus ſervandi de cælo, & impediendi ne populus ad comitia vocaretur. Quod apud Feſtum datur *auguribus ſpectio duntaxat*, ſic intelligendum videtur: Si augur ſit magiſtratui in auſpicio, ſpectat, non autem nuntiat; in comitiis populi nuntiat, non ſpectat. Jam & Cicero & Antonius augures erant: hinc eſt quod ille dicit, *Nos nuntiationem ſolùm*, &c. FERRATIUS.

52. *Aut id facturum*] Vitiaturum, poſteaquàm facta eſſent. Infrà, *Confecto negotio, bonus augur*, Alio die, *inquit*. MANUT.

53. *Uſque ad Idus Martias*] Quibus Cæſar occiſus eſt.

54. *Ecce Dolabellæ comitiorum dies*] Cæſar promiſerat ſe priùs quàm ad bellum Parthicum proficiſceretur, effecturum, ut ſuo ipſius loco Conſul fieret Dolabella. Cùm itaque comitiorum dies appetiſſet, populum ad ea comitia convocavit, & ex omnibus centuriis, in quas populus univerſus deſcribebatur, ſortitus eſt unam centuriam, ut ea omnium prima rogaretur ſuffragium, cujus nomen è ſitella primum ſortitione eductum exiiſſet. Quievit Antonius, nec ſe interpoſuit, quò minus fieret illa ſortitio. Rogatis, exceptis, diribitíſque centuriæ prærogativæ ſuffragiis, Dolabella renuntiatur adeptus prærogativæ ſuffragium. Tacuit interim Antonius, & ne verbo quidem ſignificavit hujuſmodi comitià eſſe vitioſa. Poſt prærogativam, prima claſſis vocatur intra ſepta, ut ferat ſuffragium, &, ut fieri ſolet, rogantur ſuffragia. Hujus quoque claſſis voluntate renuntiatur conſul Dolabella: quòd major pars illarum nonaginta & octo centuriarum, quæ primâ claſſe continentur, ei fuerit ſuffragata. Sed cùm refragarentur aliquot centuriæ, nec ſolius primæ claſſis ſuffragiis legitimus punctorum numerus expleri potuiſſet, ſecunda claſſis vocata eſt ad ferendum ſuffragium. Ad cujus rei intelligentiam notandum eſt, populum omnem in

enim te de cœlo servasse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januariis futurum esse provideras, & tanto antè prædixeras. Ergo, hercule, magnâ, ut spero, tuâ potiùs, quàm reipublicæ, calamitate ementitus es auspicia. Obstrinxisti religione populum Romanum. Augur auguri, consul [55] consuli obnuntiavisti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere [56]: quæ necesse est [57] aliquando ad nostrum collegium deferantur.

Sed arrogantiam hominis, insolentiámque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cùm voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est [58], cùm augur iis verbis nuntiat, quibus tu nuntiasti: confitere te, cùm, ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. Sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur à collega requiro. Sed, ne fortè ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia [59] veniamus.

Non dissimulat, Patres conscripti: apparet esse commotum:
sudat, pallet: quidlibet, modò ne nauseet, faciat, quod in 34
porticu Minutia fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio?

in quinque classes, & capite censos fuisse distributum, singulas classes quibusdam centuriis fuisse descriptas, ut centum nonaginta tres essent centuriæ, & prima classis plures quàm cæteræ omnes, sola contineret centurias. (Erant enim in prima classe 98, in secunda 22, in tertia 22, in quarta 20, in quinta 30. Reliqui omnes, qui non classibus, sed capite censebantur, in unicam erant redacti centuriam.) Quare si prima classis conspirasset, omniúmque centuriarum suarum calculo Dolabellam Consulem fecisset, necesse non fuisset ad secundam classem procedere. Vide Dionysium Halicarn. libro IV. IDEM.

55. *Augur, auguri: Consul*] Cæsari, qui augur & consul.

56. *Ne acta Dolabellæ videar convellere*] Si enim obnuntiatio tua vim habuit, Dolabella Consul fuit vitio creatus; si vitio creatus, non fuit verè Consul; si non Consul, nihil jure egit & legitima potestate. ABRAMUS.

57. *Quæ necesse est*] Cùm respublica istud, quo nunc opprimitur, tuæ dominationis jugum excusserit, emerseritque fluctibus servitutis, necesse est, ut Dolabellæ Consulis acta ad augurum consilium deferantur, ut nos qui sumus Augures, eáne rata esse debeant, an infirma, judicemus. Tunc enim considerabimus quid de tua obnuntiatione statuendum sit, ut si valeat, Dolabella judicetur Consul vitiosus; si non valeat, tu ob ementita auspicia damneris. IDEM.

58. *Si nihil est*] Probare studet, aut nunquam vitiosum, aut vitiosum semper esse consulem Dolabellam: cùm Antonius, dum ei fuit inimicus, vitiosum esse; reconciliatus, non esse vitiosum dixerit. MANUT.

59. *Ad Lupercalia*] Ad rem gestam Lupercalibus, id est decimo quinto Kalendas Martii, quo die juvenes Lycæum Pana venerantes nudi per luxum atque lasciviam currebant. Ovidius II. Fastorum: *Tertia post Idus*, &c. ABRAM.

sio? Cupio audire: ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Rostris [60] collega tuus, amictus togâ purpureâ, in sella aurea, coronatus [61]: adscendis; accedis ad sellam; (ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes) diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum & cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu rejiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui cùm auctor regni esses; eum, quem collegam regni [62] habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus Romanus ferre & pati posset.

At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? Tibi uni peteres: qui ita à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè servires: à nobis populóque Romano mandatum id certè non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? num expectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quàm vivere eum, qui imposuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit?

At

60. *Sedebat in Rostris*] Priusquàm Antonii factum narrat, insolentiam & fastum Cæsaris describit, ut eò scelus Antonii magis exaggeret, quòd regem adeò superbum voluerat Romanis imponere. ABRAM.

61. *Coronatus*] Duplex corona Cæsari concessa à Senatu. Decretum enim ut coronâ laureâ perpetuò uti posset, & ut ludis coronam gemmis auróque præsignem gestaret. Hanc posteriorem Lupercalibus videtur habuisse: is enim fuit habitus triumphantium. ABRAM. Non fuit gemmis ornata, sed distincta radiis corona aurea, ut Floro dicitur libro IV, cap. 2. GRÆV.

62. *Collegam regni*] Dictio *regni* abest ab antiquo libro, quam & sensus respuit. Loquitur enim de collegio consulatûs, non regni. FAERNUS. Cum Faerno & Muretus & Lambinus faciunt: quare nolim hîc Typographos nostros Parisienses ab exemplari Gruteriano deceptos fuisse. OLIVET.

63. *Non solùm de die, sed etiam in diem vivere*] *De die vivere*, est quotidie genio indulgere & epulari. *De die* enim convivia sunt, quæ ante statam cœnæ horam, quæ erat nona, inibantur, quod erat hominum perditorum. Illa convivia dicuntur tempestiva. *In diem vivere* est, ut rectè exponitur, omnia susque déque facere, nihil divini humaníque pensi habere, nec de futuro sollicitum esse, nec de hominum de te judicio. Illud est hominum asotorum, hoc hominum ἀπαντοημεροβίων. τοῦ *vivere* hic est duplex notio. In ista locutione *de die vivere*, notat *vivere* voluptatibus indulgere, ut in illo Catulli, *Vivamus mea Lesbia*: sed in hac *in diem vivere*, *vivere* est vitam instituere. GRÆV.

At etiam adſcribi juſſit in faſtis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, *dictatori perpetuo*, *M. Antonium*, *conſulem*, *populi juſſu regnum detuliſſe*, *Cæſarem uti noluiſſe*. Jam jam minimè miror, te otium perturbare: non modò urbem odiſſe, ſed etiam lucem: cum perditiſſimis latronibus non ſolùm de die, ſed etiam in diem vivere [63]. Ubi enim tu in pace conſiſtes? qui locus tibi in legibus & judiciis eſſe poteſt, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio ſuſtuliſti? Ideóne L. Tarquinius exactus: Sp. Caſſius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis pòſt ſæculis, à M. Antonio, quod fas non eſt, rex Romæ conſtitueretur? Sed ad auſpicia redeamus.

De quibus rebus [64] idibus Martiis fuit in ſenatu Cæſar actu- 35
rus; quæro tum tu quid egiſſes. Audiebam quidem te paratum veniſſe, quòd me de ementitis auſpiciis, quibus tamen parere neceſſe erat, putares eſſe dicturum. Suſtulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam [65] tuum de auſpiciis judicium interitus Cæſaris ſuſtulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingreſſa erat oratio, prævertendum eſt [66]. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conſcientiam ſcelerum deſperatio vitæ? cùm ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, ſi ſanus eſſes, ſalvum eſſe voluerunt, clàm te domum recepiſti?

64. *De quibus rebus*] Cæſar, ut ſcribit Appianus, quarto poſt Idus Martias, profecturus erat ad bellum Parthicum: & antequàm urbe excederet, Conſulem ſuo loco ſubſtituere decreverat. Ideóque relaturus erat ad Senatum de auſpiciis ab Antonio nuntiatis: utrùm videlicet obnuntiatio Antonii vim obtineret, & Conſul vitioſus eſſet Dolabella. Quærit igitur Orator ab Antonio quid egiſſet. Cæſaríne, cui regnum deferre voluerat, repugnare auſus fuiſſet, an probaturus Conſulem Dolabellam, quaſi ſalvis auſpiciis creatum. Hic eſt opinor ſenſus, quanquam alia etiam de re agendum fuerat Idibus Martiis in Senatu. Nam, ut ſcribit Tranquillus cap. 79: *Proximo Senatu percrebuit fama L. Cottam Quindecimvirûm ſententiam dicturum, ut quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos niſi à Rege non poſſe vinci, Cæſar Rex appellaretur.* Quæ ſuſpicio Cæſari necem maturavit, ut Appianus, Dio, Plutarchus literis prodiderunt. *Quæro tum tu quid egiſſes?* Eum ſine dubio Regem eſſe creandum cenſuiſſes, cui jam impoſueras diadema. Sed prior explanatio magis ad rem. ABRAM.

65. *Num etiam*] Dolabella ſtatim poſt necem Cæſaris, non expectato Senatûs decreto de auſpiciis, Conſulatum invaſit, & paulo pòſt Antonius reconciliatus Dolabellæ. Obiter igitur objicit inconſtantiam, quia quem vivo Cæſare vitioſum eſſe Conſulem dixerat, eum poſt Cæſaris necem, tanquam ſalvis auſpiciis creatum in conſortium Conſulatûs admiſit. IDEM.

66. *Prævertendum eſt*] Senſus: Incidi in id tempus de quo priùs mihi loquendum eſt, quàm de iis rebus de quibus cœperam loqui. FABRN.

O mea frustrà semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus [67] nostris, cùm me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promissurum: simul ac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque cùm cæteri consulares irent, redirent, in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? Quanquam mihi subitò inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quòd tibi invideris.

36 Qui tu vir, dii immortales! & quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem [68]. Quanquam te bonum timor faciebat, non diuturnus [69] magister officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, à te non discedit, audacia. Etsi tum, cùm optimum te putabant, me quidem dissentiente [70], funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissimè præfuisti. Tua illa pulchra laudatio [71], tua miseratio, tua cohortatio.

Tu, tu, inquam, illas faces incendisti, & eas, quibus semustulatus

67. *Illis in Capitolio liberatoribus*] Bruto, cæterísque qui à Reipublicæ cervicibus jugum servile dejecerant, quíque cæde peracta in Capitolium, tanquam Deos comprecaturi, concesserant, ibíque diem illum noctémque exegerunt. Ad quos accesserunt cùm alii, tum ipse Cicero, ut cum illis agerent de republica. FAERN.

68. *Per obsidem puerum nobilem M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem*] Peracto S. C. de oblivione injuriarum in æde Telluris, invitati sunt Cæsaris percussores, ut è Capitolio descenderent. Illi cùm etiam tum sibi à Lepido & Antonio metuerent, non ausi vitam suam illis committere, obsides ab eis petierunt. Dedit Antonius filium suum, quem ex Fadii Bambalionis libertini hominis filia susceperat. ABRAM. Auctor est Faërnus non legi in Vaticano *M. Antonii filium*, ideóque illas voces delevi, eúmque secuti sunt Lambinus & Manutius; retinuit tamen eas Muretus. Glossam esse, quæ adscripta fuerit margini, quâ magister exposuit, quis esset nobilis puer M. Bambalionis nepos, nemini potest obscurum esse, qui attentiùs ista legit. Nobilem puerum dixit εἰρωνικῶς, cùm eum vocat *Bambalionis nepotem*. Nam Antonii erant sanè nobiles, itaque hìc parum facit ad Ciceronis mentem, si addatur *Antonii filius*. Nullus autem tum erat qui salsum illud dictum, *nobilis puer M. Bambalionis nepos*, non intelligeret, esse *M. Antonii filium*: quod si addatur, hebescit acumen, quo vult ferire Antonium. GRÆV.

69. *Non diuturnus*] Alii legunt, *non diuturni magister officii.* Idem sensus est. Quia qui sola pœnæ formidine bene faciunt, sublato metu ad priora studia revolvuntur. ABRAM.

tulatus ille eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, &, ex maxima parte, ſervorum, quos nos vi manúque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen, quaſi fuligine abſterſa, reliquis diebus in Capitolio præclara ſenatus-conſulta feciſti, ne qua poſt idus Martias immunitatis tabula, néve cujuſquam beneficii figeretur. Meminiſti ipſe de exulibus: ſcis, de immunitate quid dixeris. Optimum verò, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica ſuſtuliſti. Quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem [72], tolleres metum.

Conſtituta reſpublica videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutiùs ſui potuit eſſe diſſimilis? Inſpectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolùm ſingulis veniebant [73] immunitates, ſed etiam populis univerſis. Civitas [74] non jam ſingillatim, ſed provinciis totis dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante republica manere non poſſunt, provincias univerſas, Patres conſcripti, perdidiſtis, neque vectigalia ſolùm, ſed etiam imperium populi Romani, hujus domeſticis nundinis deminutum eſt.

Ubi eſt ſepties millies ſeſtertiûm, quod in tabulis [75], quæ ſunt 37

70. *Me quidem diſſentiente*] Duplex ſenſus eſſe poteſt: vel enim diſſentiebat ab aliis Cicero, quòd aliis Antonium optimum putantibus, ipſe ne bonum quidem putaret, ſed eum crederet ſublato metu, primo quoque tempore ad ſuos mores & improbitatem eſſe rediturum: vel quòd aliis Antonium funeri Cæſaris præficientibus, ipſe præficiendum non putaret. IDEM.

71. *Tua illa pulchra laudatio*] Ironicè pulchram appellat laudationem Antonii, quæ revera pernicioſa fuit reipublicæ. Eâ funebri oratione tria præſtiuit Antonius. 1. Laudavit Cæſarem, & cum Alexandro Macedone comparavit, ut ſcribit Appianus. 2. Interitum Cæſaris miſerabiliter deflevit. 3. Multitudinem contra percuſſores Cæſaris excitavit. Plebs ita ſubjectis iracundiæ facibus exarſit, ut Cæſaris corpus in forum detulerit, deinde ſtructo à ſeptis ſubſelliis & tribunalibus rogo combuſſerit, tandem raptis è rogo torribus, ad percuſſorum reliquorúmque Senatorum ædes accurrerit, ut eas incenderet. Quo in tumultu L. Bellieni domus deflagravit. Laudationem Cæſaris funebrem ab Antonio dictam refert lib. XLIV, & Appianus lib. II. exeunte de bellis civilibus. IDEM.

72. *Propter proximum Dictatorem*] Videbatur enim Antonius odio Cæſaris, qui proximè Dictator fuerat, omnem regni metum ſuſtuliſſe, ſanciens ne quis in poſterum dictator diceretur. IDEM.

73. *Veniebant*] Vendebantur.

74. *Civitas*] Siculis. Vide ad Atticum lib. XIV. epiſt. 12.

75. *Tabulis*] Cæſaris. Vide Philipp. I.

ad Opis, patebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, quæ nos si iis, quorum [76] erat, non redderentur, à tributis posset vindicare. Tu autem quadringenties H-S. quod idibus Martiis debuisti, quónam modo ante Kalendas Aprilis debere desiisti? Sunt ea quidem innumerabila, quæ à diversis emebantur, non insciente te: sed unum egregium de rege Dejotaro, populo Romano amicissimo, decretum in Capitolio fixum. Quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quàm Dejotaro Cæsar? æquè atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus [77], ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram esse sentiebat. Igitur, à quo vivo nec præsens, nec absens rex Dejotarus quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. Compellarat [78] hospitem præsens, computarat [79], pecuniam imperarat, in ejus tetrarchia unum ex Græcis comitibus suis collocarat; Armeniam abstulerat à senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus.

At quibus verbis? modò æquum sibi videri, modò non iniquum. Mira verborum complexio. At ille nunquam (semper enim absenti affui Dejotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S. centies per legatos, viros bonos, sed timidos & imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitum regis sententia, facta in gynæceo [80]: quo in loco plurimæ res veniere, & veneunt. Qua ex syngrapha quid sis acturus, meditere censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Cæsaris, simulatque audivit ejus interitum,

76. *Quorum*] Eorum, qui pro Pompeio contra Cæsarem pugnarant. MANUTIUS.

77. *Massiliensibus*] De Cæsaris in eos odio, vide lib. de Offic. II. 8.

78. *Compellarat*] Appellarat de pecunia Cæsar Dejotarum, cùm in ejus domum hospitio exceptus est. ABRAM.

79. *Computarat*] Supputarat, subductisque rationibus omnibus summam fecerat ejus pecuniæ, quæ ex tota Dejotari Tetrarchia corradi potuit, ut eam omnem imperaret. IDEM.

80. *In gynæceo*] Id est, cum Fulvia. Nam gynæceum locus erat in ædibus, ubi mulieres habitabant. MANUT.

81. *Ne iste quidem*] Suspicatur Manutius insinuari Sextum Clodium scribam, quem Antonius ab exilio revocarat, ut hac ipsâ oratione superiùs cap. 4. diximus: qui fortasse Antonium & Fulviam scribendis illis legibus & immunitatum tabulis adjuvabat, ut olim P. Clodio prælectò fuerat legibus scribundis. Ut dicitur pro Domo. ABRAM.

82. *Ille vir fuit*] Dejotarus fortiter & generosè, ut virum decebat, se gessit: nos verò pusillanimes sumus, qui cùm oderimus Cæsarem auctorem, ejusdem acta & leges

tum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut, quæ tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne iste quidem [81], qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperatæ. Non enim à te emit: sed priùs quàm tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit [82], nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.

Quid ego de commentariis [83] infinitis, quid de innumerabi- 38
libus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt [84], qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palàm venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quàm cæca avaritia est! nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur: statuitúrque, ne post M. Brutum proconsulem sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum, Cæsare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor.

Et de exulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit? Nullius insector calamitatem: tantùm queror, primùm eorum reditus inquinatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quàm

Fff 3 tres,

---

leges defendimus, timentes eorum offensionem, quibus Cæsar vivus aliqua beneficia promiserat. IDEM.

83. *Quid ego de commentariis*] Senatus pacis & concordiæ causâ Cæsaris acta servanda esse decreverat, id est, statuerat ut nihil de actis Cæsaris mutaretur, sed singulis magistratus, beneficia, provinciæ darentur, quos Cæsar vivus singulis contulisset. Necato Cæsare, Calpurnia conjux, quatuor talentorum millia, & mariti libellos sive commentarios diurnos ab ipso memoriæ causâ conscriptos ad Antonium detulit. Is arreptâ occasione beneficia, magistratus, provincias, immunitates vendidit, adulteratis Cæsaris commentariis ad libidinem, quasi quæ faceret è Cæsaris memoriali peterentur. Ad hæc nunc Orator delabitur. IDEM.

84. *Quorum etiam imitatores sunt*] Tanta subjiciendorum adulterandorúmque licentia per te inducta est, ut non tu solùm, sed alii quoque exscribant, vel potiùs imitentur, quæ deinde publicè venditent, ut vendi solent ii libelli, quibus futura proximorum gladiatorum pugna, & singulorum parium compositio describitur. IDEM.

tres, aut quatuor reliqui ſunt. Qui ſimili in calamitate ſint, cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui [85]? de quo ferre, cùm de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad cenſuram petendam impuliſti, eámque petitionem comparaſti, quæ & riſus hominum, & querelas [86] moveret.

Cur autem ea comitia [87] non habuiſti? An quia tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nuntiabat? Cùm tua quid intereſt, nulla auſpicia ſunt; cùm tuorum, tum ſis religioſus. Quid? eundem in ſeptemviratu [88] nónne deſtituiſti? Intervenit [89] enim. Quid metuiſti? credo, ne ſalvo capite [90] negare non poſſes. Omnibus eum contumeliis oneraſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colere debebas. Filiam ejus, ſororem [91] tuam, ejeciſti, alia conditione [92] quæſita, & antè perſpecta. Non eſt ſatis. Probri inſimulaſti pudiciſſimam fœminam. Quid eſt, quod addi poſſit? Contentus eo non fuiſti. Frequentiſſimo ſenatu Kalendis Januar. ſedente patruo [93], hanc tibi eſſe cum Dolabella cauſam odii dicere auſus es, quòd ab eo ſorori & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiórne, qui in ſenatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patruo audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurcè, tam impiè dixeris?

39 Sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio [94]? Acta

---

85. *Patrui*] De quo, ſuprà, cap. 23. annot. 92.

86. *Riſus hominum, & querelas*] Ridebant eum, qui fuiſſet infamiâ notatus, cenſuram petere, cujus eſt de moribus civium judicare. Querebantur tantam eſſe M. Antonii impietatem, ut patruum ſuum omnibus ridendum exponeret. ABRAM.

87. *Cur autem ea comitia*] Antonius, ut videtur, cenſoria comitia indixerat, ſed illuceſcente die vel non acceſſit omnino, vel cùm acceſſiſſet, repentè comitia dimiſit, quòd Tribunus plebis neſcio quis fulmen ſiniſtrum nuntiabat. IDEM.

88. *In ſeptemviratu*] Cùm dividendo militibus agro Campano, & Leontino ſeptemviros, omiſſo patruo, præfeciſti. Phil. VI. & VIII. MANUT.

89. *Intervenit*] Pecuniam petivit. Vide Turneb. Adverſ. IV. 11.

90. *Ne ſalvo capite*] Videtur reddere rationem cur patruum ſuum deſtituerit Antonius. Quia ſi eum Septemvirum creare voluiſſet, priùs de reſtituendo patruo legem ferre debuiſſet: neque enim qui integri capitis & exiſtimationis non erat ob damnationem, is poterat fieri Septemvir, aut ad ullum vel magiſtratum, vel ſacerdotium promoveri. At metuebat Antonius, ne ſalvo patrui capite, id eſt, patruo in integrum reſtituto, debitam ei pecuniam negare non poſſet. ABRAM.

91. *Sororem*] Patruelem.

92. *Alia conditione*] Ante repudium uxoris, circumſpectâ aliâ uxore, quam duceret, nimirum Fulviâ. GRÆV.

93. *Sedente patruo*] C. Antonius fortè Romæ aderat, quamvis non eſſet lege reſtitutus: legibus inter arma civilia ſilentibus. FERRATIUS.

Acta enim Cæsaris pacis causâ confirmata sunt à senatu: quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? Si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut ex Kalendis Juniis de Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem unquam advocasti? quas Kalendas Junias expectasti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti? O præclaram illam percursationem tuam mense Aprili, atque Maio, tum, cùm etiam Capuam [95] coloniam deducere conatus es? Quemadmodum * illinc abieris, vel potiùs penè non abieris, scimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *penè* tollatur!

At quàm nobilitata est tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? Tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis, & collusoribus dividebas. Mimos dico & mimas, Patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes, Campana & Leontina, in populi Romani patrimonio grandi fœnore & fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerûm, quasi [96] te sanasset: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter, Italiámque redeamus, Dedu-

94. *Quæ tua fuit cognitio*] Cur tu nova Cæsaris acta profers? Ad te non pertinet ista cognitio. Cum consilio senatorum cognosci oportebat. Id enim placuerat. MANUTIUS.

95. *Capuam*] Antonius, ut veteranorum animos sibi magis obligaret, Capuanorum agros illis assignare voluerat, & novam coloniam eò transcribere: eóque profectus erat, ut agros divideret: sed illi coloni veteres obstiterunt, necémque penè intulerunt. Eam ob causam Capuanis minitabatur. ABRAM.

* Vict. Man. *illam adieris... penè non adieris*

96. *Medico... quasi*] Auctoritate codicis Vaticani Muretus edidit: *Medico tria millia jugerum: quid, si te sanum fecisset? Rhetori duo: quid, si te disertum facere potuisset?* Quod equidem miror ab erudito Grævio fuisse prætermissum, cùm ejus codicis auctoritatem, & Mureti editionem ab illo expressam, ipse agnoverit, & de Grutero, quòd eam neglexerit, meritò sit conquestus. *Non enim facilè crediderit quisquam*, inquit Muretus, *quàm multa* in Philippicis *mutila*, *quàm multa temerè addita*, *quàm multa corrupta ac depravata legerentur in omnibus aliis libris*, *quæ hujus ope expleta*, *refecta*, *sanata*, *& integritati suæ restituta sunt. Librum autem ipsum credo equidem ante hos septingentos annos exaratum esse. Quod & ipsa literarum conformatio ostendit plerisque locis gemina ei quæ in Pandectis Florentinis*, *& in Terentio Petri Bembi visitur: & scribendi ratio*, *quam ὀρθογραφίαν vocant*, *eadem planè quæ in iis*, *quos modò nominavi*, *libris*,

&

40 Deduxisti coloniam Casilinum, quò Cæsar antè deduxerat. Consuluisti me per literas de Capua tu quidem: sed idem de Casilino respondissem: possésne, ubi colonia esset, eò coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset auspicatò deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adscribi posse rescripsi. Tu autem insolentiâ elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quò erat, paucis annis antè deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum [97] circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ penè perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium minueretur.

Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquies, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et, si ab hasta [98]. Valeat hasta, valeant tabulæ, modò Cæsaris [99], non tuæ: quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis venisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam [100], qui emeret à Cæsare. Ipsum enim expectare magnum fuit. Quis verò audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quòd si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelliges, aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modò illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit.

41 At quàm multos dies in ea villa turpissimè est perbacchatus? Ab

& præterea in antiquissimo illo epistolarum Ciceronis, cujus exemplum abhinc triennium divulgavit P. Victorius. Parisiis prodiit Mureti editio, anno 1562. Titulus: *M. T. Ciceronis Philippicæ, à M. Ant. Mureto ad optimum & vetustissimum exemplar tam multis locis emendatæ, ut nunc primùm editæ videri queant.* OLIVETUS.

97. *Aratrum*] Vide, quæ Turnebus de coloniis deducendis affert Advers. IV. 11.

98. *Et, si ab hasta*] Anticipatione Rhetoricâ eludit responsionem Antonii. Respondebis fortasse fundum Varronis, quòd secutus esset partes Pompeianas, subjectum fuisse hastæ, & voci præconis, à Cæsare, qui suorum inimicorum bona proscripsit, te autem emisse, & adeò jure possidere. Quem fundum, si tu ab hasta Cæsaris emisti, concedo te jure possidere, & valere hastam debere confiteor. ABRAM.

Ab hora tertia bibebatur [1], ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, *quàm dispari domino* [2]! quanquam quomodo iste dominus? sed tamen quàm à dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium. Quæ in illa villa antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnísque doctrina. At verò, te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; scorta inter matres familiâs versabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus est nemo. Jure id quidem. In homine enim turpissimo obsolefiebant dignitatis insignia.

Cùm inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sanè multitudo. At iste opertâ lecticâ latus est per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates: sed tamen in via habitabant. Quid Anagnini? qui cùm essent devii, descenderant, ut istum, tanquam si esset consul, salutarent. Incredibile dictu; tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum: præsertim cùm duos secum Anagninos haberet, Mustelam & Laconem: quorum alter gladiorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliásque commemorem, quibus invectus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quòd C. Cassium, quòd Brutos patronos adoptassent? magno quidem judicio, studio, benevolentiâ, caritate: non ut te, ut Basilum, vi & armis, & alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modò esse illorum cliens.

99. *Modò Cæsaris*] Jocatur in tabularum nomine, & ab auctionariis ad eas transit, in quibus pecunia ad ædem Opis deposita à Cæsare patebat: quæ si valerent, Antonius ejus à se dissipatæ pecuniæ rationem reddere cogeretur. MAN.

100. *Misisse dicis Alexandriam*] Alia responsio M. Antonii, quam tribus rationibus confutat. 1. Ironicè, quâ figura summam Antonii cupiditatem exaggerat. Quasi dicat, Adeóne cæcus avaritiâ & cupiditate rapiebaris, adeóne bonis civium inhiabas, ut magnum tibi & difficile videretur expectare, dum Cæsar ad urbem accederet, & inimicorum suorum bona subjiceret publicæ auctioni? ABRAM.

1. *Ab hora tertia bibebatur*] Cùm hora nona initium esset cœnæ. MANUTIUS.

2. *Quàm dispari domino*] Vide lib. de Offic. I. 39.

42 Interea [3] dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit; cùm illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit? quâ re tibi nuntiatâ, ut conſtabat inter eos, qui unà fuerunt, concidiſti. Quid evenerit poſtea, neſcio. Metum credo valuiſſe, & arma [4]. Collegam quidem de cælo detraxiſti, effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certè, ut diſſimilis eſſet ſui. Qui verò inde reditus Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam poſtea dominantem; modo regnantem Cæſarem videramus. Erant fortaſſe gladii, ſed abſconditi, nec ita multi. Iſta verò quæ, & quanta barbaria eſt? agmine quadrato cum gladiis ſequuntur milites: ſcutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, Patres conſcripti, conſuetudine obduruimus. Kalendis Juniis cùm in ſenatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repentè diffugimus.

At iſte, qui ſenatu non egeret, neque deſideravit quemquam, & potiùs diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatímque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæſaris defendiſſet lucri ſui

causâ;

3. *Interea*] Poſt C. Cæſaris necem neſcio quis in C. Marii nomen invaſit, & rudem plebeculam concitavit in Senatum: plébſque, ut ſcribit Suetonius in Julio cap. 85, *ſolidam columnam propè* XX. *pedum lapidis Numidici in foro ſtatuit, ſcripſitque* PARENTI PATRIÆ. *Apud eam longo tempore ſacrificare, vota ſuſcipere, controverſias quaſdam interpoſito per Cæſarem jurejurando diſtrahere perſeveravit.* Antonius uncum impegit illi pſeudo-Mario, eúmque in vinculis jugulavit. Quo facto vocatus in odium multitudinis concitatæ, in hoc rerum rumore diſceſſit ex urbe, veteranorum colonias nuper à Cæſare deductas obiturus, ſive ut eorum animos ſibi conciliaret, ſive ut caput ſuum præſenti periculo multitudiniſque furori ſubduceret. Sed abſente Antonio, & colonias luſtrante, *Cùm*, ut dicitur Phil. I, *ſerperet in Urbe infinitum malum, ídque manaret in dies latiùs, iidémque buſtum in foro facerent, qui illam inſepultam ſepulturam effecerant, & quotidie magis magíſque perditi homines cum ſui ſimilibus ſervis, tectis ac templis Urbis minarentur, talis animadverſio fuit Dolabellæ cùm in audaces ſceleratóſque ſervos, tum in impuros ac nefarios liberos*, ut ſervos nonnullos in crucem egerit, liberos de ſaxo Tarpeio dejecerit, *tantáque everſio illius execratæ columnæ*, ut locum illum ſternendum locarit, ne quod extaret columnæ veſtigium, de quo epiſt. 17. & 18. lib. XIV. ad Atticum. ABR.

4. *Metum credo valuiſſe & arma*] Frigida excuſatio. Dolabellam videri vult non pecuniâ corruptum, ſed metu & armis à republica bene gerenda deterritum, poſtquàm Antonius ex illa ſua peregrinatione ſtipatus armatis ad Urbem acceſſit. Non metus valuit, ſed avaritia, ut apertè lib. XIV. ad Attic. epiſt. 22. IDEM.

5. *Numerum annorum provinciis prorogavit*] Prætoriis annum, Conſularibus biennium Cæſar dederat, ut Phil. I. Antonius lege tribunitiâ, ut in Phil. V. oſtenditur, Prætoriis biennium, Conſularibus ſexennium dedit. MANUT.

* Vict. Grut. *ut tolleret promulgatas, promulgavit.*

6. *In hortos Pompeii*] Suburbanos, quos tunc Antonius tenebat ab haſta emptos. IDEM.

causâ; is leges Cæsaris, eásque præclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit [5]; idémque, cùm actorum Cæsaris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis, nihil est lege gravius: in privatis, firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit: alias, * ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar unà cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii [6] deportavit, partim in villam Scipionis [7]. 43

Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem is majorem honorem consecutus erat [8], quàm ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium [9], flaminem? Est ergo flamen [10], ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret: collegæ sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quòd tyranni sacerdos es, sive quòd mortui! Quæro deinceps [11], num, hodiernus dies [12] qui sit, ignores,

7. *In villam Scipionis*] In Tiburte, ipsam quoque ab hasta emptam, in qua septemdecim dies, quæ in Ciceronem in senatu diceret, commentatus est. Philipp. V. IDEM.

8. *Quem is majorem honorem consecutus erat*] A senatu. Suetonius: *Ampliora humano fastigio sibi decerni passus est, Ferculum circensi pompa, templa, aras, simulacra juxta deos, pulvinar, flaminem, Lupercos.* IDEM.

9. *Fastigium*] Tectum fastigiatum, quod solis templis imponebatur, cùm aliarum ædium tecta essent plana. Græcis etiam ἀέτωμα dicitur. Itaque cùm Cæsaris domui fastigium decerneretur, divini ei honores decernebantur, significabantúrque Cæsarem præsens Numen esse habendum, & ejus domum esse templum. GRÆVIUS.

10. *Est ergo flamen*] Summa cum indignatione Antonium invadit, qui Cæsari tam abjectè fuerat adulatus, ut etiam sacerdotium ejus honori dicatum ambiverit. Videtur autem Antonius id sacerdotium Cæsare vivo petiisse, atque etiam impetrasse; sed post necem Cæsaris, quæ priusquam Antonius flamen inauguraretur, obtigerat, inaugurari noluisse. IDEM.

11. *Quæro deinceps*] Legem tulerat Antonius, ut ad illos dies quatuor, quibus ludi Romani celebrabantur in Circo, quintus dies in honorem Cæsaris adderetur, ejusque pulvinar & simulacrum cum cæteris Deorum simulacris in pompa ferretur. Sed post Cæsaris necem Consul Antonius passus non est post quatuor dies ludorum Romanorum quicquam in honorem Cæsaris addi, ejúsque simulacrum tanquam numinis alicujus in pompa deferri. Ne tamen omnem mortui memoriam obliterasse videretur, Cæsaris nomine supplicationem instituit: quod Cicero reprehendit, docétque religionem non tantùm pulvinaribus & ludis, sed etiam indictâ supplicatione violari. ABRAM.

12. *Hodiernus dies*] Oratio hæc ita scripta est, quasi habita fuerit duodecimo Kalendas Octobres, postridie quàm in ipsum absentem invectus fuerat Antonius: qui dies in Kalendario, quod Manutii descripserunt, quintus ludorum Romanorum in Circo signatus est. IDEM.

res. Nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati [13]? cur honorem Cæsari tua lege datum deseri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es; pulvinaria noluisti? Aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva.

Quæres, placeátne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi verò nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem [14] in dicendo. Ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus [15]. Respondebísne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus.

44 Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum coronâ senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maximè barbaros, Ityreos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causâ se facere dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quàm in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Caritate & benevolentiâ civium septum oportet esse, non armis.

Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvis nobis! sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minimè avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimiùm debet diu populo Romano tertiam pensionem [16]. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat:

13. *Cur non sumus prætextati*] Nondum tributus erat ille dies Cæsari; tributum post eà veteres dierum fasti demonstrant. MAN

14. *Apertiorem*] Jocus ex ambiguo, quo carpit corporis nuditatem, cùm perspicuitatem orationis laudare videatur. ABRAM.

15. *Pectus vidimus*] Lupercus enim concionatus est. Suprà. MANUT.

16. *Tertiam pensionem*] Mortem tuam: cùm duas jam persolverit, interfectis ejus viris, P. Clodio, & C. Curione. IDEM.

ferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne reipublicæ præsidium, vel potiùs ipsa respublica, quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certè respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quàm volent, illi cedant, otio consulentes: tamen à republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris. Sed inter pacem & servitutem plurimùm interest. Pax est tranquilla libertas: servitus malorum omnium postremum, non modò bello, sed morte etiam repellendum.

Quòd si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tum rex fuit, cùm esse Romæ regem liceret. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cùm ipsum factum per se præclarum est, atque divinum, tum expositum ad imitandum: præsertim cùm illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cælo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam senatûs, populique Romani? confer cum nundinatione tua, tuorúmque: tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum intersit. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliquo & sensus stupore, suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustatum [17] non habent. Sed, si te laus allicere ad rectè faciendum non potest, ne metus quidem à fœdissimis factis potest avocare? Judicia non metuis. Si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? 45

Quòd si non metuis viros fortes, egregiósque cives, quòd

17. *Gustatum*] Vulgò, *gustum*. Sed *gustatum* ex Vaticano ediderunt Faërnus, Muretus, Manutius, Lambinus. Quod hîc fuit à Grævio annotatum. Nec verò *gustum* alicubi dixit Cicero, nisi fidem habeas editionibus non optimis. Certè *gustatum* dixit lib. de Oratore III. 25. de Natura Deor. II. 56. 63. De Senect. 15. OLIVETUS.

à corpore tuo prohibentur armis; tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ est autem vita, dies & noctes timere à suis? nisi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quosdam habuit ex iis, à quibus est interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literæ, cura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipublicæ calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare meditatus, magno labore, multis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim patientiâ, consuetudinem serviendi.

46 Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, cæteris verò rebus nullo modo comparandus es. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipublicæ sunt inusta, hoc tamen boni est, quòd didicit jam populus Romanus quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caveret. Hæc non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quàm sit re pulchrum, beneficio gratum, famâ gloriosum, tyrannum occidere? An, cùm illum homines non tulerint, te ferent? Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas expectabitur.

Respice, quæso, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles, cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi rempublicam adolescens, non deseram senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte meâ libertas civitatis potest: ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos propè viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari: quanto veriùs nunc negabo seni? Mihi verò, Patres conscripti, jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quásque gessi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quisque mereatur.

IN M. ANTONIUM. PHILIPPICA III.

ARGUMENTUM.

Post Cæsaris necem decrevit senatus consulares provincias, Antonio Macedoniam, Dolabellæ Syriam. Sed Antonius, occasionem quærens reipublicæ perturbandæ, Galliam citeriorem sibi mandari cupiebat. Quod cùm à senatu non impetraret, qui eam provinciam D. Bruto, jam anteà ab ipso Cæsare datam, post ejus interitum confirmaverat, tulit ad populum, & obtinuit, ut citeriorem Galliam regeret: unde se cum exercitu ad urbem, Cæsaris exemplo, facilè venturum sperabat. Nam Macedonia, terrâ marique disjuncta, novis consiliis parum opportuna videbatur. Hac mente Brundusium ivit ad VII. *Id. Oct. profectus obviam legionibus Macedonicis quatuor, quas sibi conciliare pecuniâ cogitabat, eásque ad urbem adducere, & in cervicibus bonorum locare. Redeuntem à Brundusio Antonium legio Martia reliquit. Ille, tribus legionibus Tiburi collocatis, urbem est ingressus: vocato in Capitolium senatu, cùm de abalienata legione Quarta, & Octaviani copiis adjuncta, nuncius ei esset allatus, properè senatum dimisit, & ad occupandam Galliam citeriorem, quam D. Brutus obtinebat, cum duabus legionibus magnâ celeritate contendit. Intereà cùm novi tribuni pl. qui* IV. *Id. Dec. magistratum inibant,* XIII. *Kalend. Jan. senatum convocassent, dé-*

que

que præsidio consulum designatorum retulissent, ut senatum tutò Kalendis Januariis habere possent, Cicero, laudatâ tribunorum mente, totam rempublicam complexus, hæc censuit: Res eas, quas Cæsar adolescens privato consilio gesserat, aut gereret, publicâ confirmandas auctoritate; legiones, quæ, relicto Antonio, ad rempublicam defendendam se contulerant, laudandas, eisque spem præmiorum decreto senatus ostendendam; D. Brutum, qui se irruenti in Galliam Antonio objecerat, ipsámque Galliam, quæ resisteret, debitâ laude ornandam; provincias ab iisdem, qui eas obtinerent, obtinendas esse ex lege Julia, quoad ex S. C. cuique eorum successum esset; iisque de rebus ad senatum à novis consulibus primo quoque tempore esse referendum. Assensit senatus, & in ejus sententiam senatus-consultum factum est. MANUTIUS.

Habita est hæc oratio XIII. *Kal. Jan. profecto in Galliam Antonio, ut cognoscitur ex Philipp. VI. & epist.* VI. *Lupus, lib.* II. *Famil. & ep.* XXV. *Liberalibus, lib.* XII.

1 SERIUS omnino, Patres conscripti, quàm tempus reipublicæ postulabat, aliquando tamen convocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cùm bellum nefarium contra aras & focos, contra vitam, fortunásque nostras, ab homine profligato ac perdito non comparari, sed geri jam viderem. Expectantur Kalendæ Januarii, quas non expectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, summi & singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur: ex qua se instructum, & paratum, ad urbem venturum esse minitatur.

Quæ est igitur expectatio? aut quæ vel minimi dilatio temporis? Quanquam enim adsunt Kalendæ Januarii, tamen breve tempus longum est imparatis. Dies enim affert, & hora potiùs, nisi provisum est, magnas sæpe clades. Certus autem dies non

1. *Facturos*] Relaturos esse ad Senatum, ut hostis judicetur Antonius, & illi bellum indicatur. FERRATIUS.

2. *Privatis consiliis*] Cæsaris Octaviani; atque etiam D. Bruti. MANUTIUS. Vide Fam. XII. 7.

non ut sacrificii, sic consilii expectari solet. Quòd si aut Kalendæ Januarii fuissent eo die, quo primùm ex urbe fugit Antonius; aut hæ non essent expectatæ; bellum jam nullum haberemus. Auctoritate enim senatûs, consensûque populi Romani facilè hominis amentis fregissemus audaciam. Quod confido equidem consules designatos, simulac magistratum inierint, esse facturos [1]. Sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordia. Mea autem festinatio non victoriæ solùm avida est, sed etiam celeritatis. Quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis [2] propulsabitur? cur non quamprimùm publica accedit auctoritas?

C. Cæsar adolescens, penè potiùs puer [3], incredibili ac divi- 2
na quadam mente atque virtute, tum, cùm maximè furor arderet Antonii, cúmque ejus à Brundusio crudelis & pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, ne optantibus quidem nobis, quia fieri posse non videbatur, firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoniúmque suum effudit. Quanquam non sum usus eo verbo, quo debui: non enim effudit, sed in salute reipublicæ collocavit. Cui quanquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur: habenda tamen tanta est, quantam maximam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat: si M. Antonius à Brundusio cum iis copiis, quas se habiturum putabat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis præteriturum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundusii fortissimos viros, cives optimos, jugulari jusserit: quorum, ante pedes ejus, morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate imbutus, cùm multo bonis omnibus veniret iratior, quàm illis fuerat, quos trucidarat: cui tandem nostrûm, aut cui omnino bono pepercisset?

Qua peste privato consilio rempublicam (nec enim fieri potuit aliter) Cæsar liberavit. Qui nisi in hac republica natus esset,

3. *Penè potius puer*] Annos natus XIX, ut scripsit Velleius, ad remp. defendendam, Antoniique conatus reprimendos Octavianus accessit. IDEM.

ſet, rempublicam ſcelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perſpicio, ſic judico, niſi unus adoleſcens illius furentis impetus, crudeliſſimóſque conatus cohibuiſſet, rempublicam funditus interituram fuiſſe. Cui quidem hodierno die, Patres conſcripti, (nunc enim primùm ita convenimus, ut illius beneficio poſſemus, quæ ſentiremus, liberè dicere) tribuenda eſt auctoritas, ut rempublicam non modò à ſe ſuſceptam, ſed etiam à nobis commendatam poſſit defendere.

3 Nec verò de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de republica licet) ſileri poteſt. Quis enim unus fortior, quis amicior unquam reipublicæ fuit, quàm legio Martia univerſa? quæ cùm hoſtem populi Romani M. Antonium judicaſſet, comes eſſe ejus amentiæ noluit: reliquit conſulem; quod profectò non feciſſet, ſi eum conſulem judicaſſet: quem nihil aliud agere, nihil moliri, niſi cædem civium atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio conſedit Albæ. Quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum populo Romano civium?

Hujuſce legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatuleio quæſtore, cive optimo & fortiſſimo, C. Cæſaris auctoritatem atque exercitum perſecuta eſt. Faciendum eſt igitur nobis, Patres conſcripti, ut ea, quæ ſua ſponte clariſſimus adoleſcens atque omnium præſtantiſſimus geſſit, & gerit, hæc auctoritate noſtra comprobentur: veteranorúmque, fortiſſimorum virorum, tum legionis Martiæ, quartæque mirabilis conſenſus ad rempublicam recuperandam, laude & teſtimonio noſtro confirmetur: eorúmque commoda, honores, præmia, cùm conſules deſignati magiſtratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die ſpondeamus.

4 Atque ea quidem, quæ dixi de Cæſare, déque ejus exercitu,

---

4 *Recens edictum D. Bruti*] Cujus etiam mentio fit ep. 6. lib. XI. Fam. MANUT.

5 *Antonio ſenatum habenti*] Nonnullis videbitur, atque haud ſcio an multis, eſſe erratum in hac voce *habenti*, & ſcribendum fuiſſe, ut Lambinus corrigebat, *habente*, cùm ſit caſus, quem Grammatici vocant abſolutum; atque hoc velit orator, in conſilio regis non ſtetiſſe barbaros armatos, ut in curia ſtabant, *habente* ſenatum Antonio. Fateor ita potuiſſe Ciceronem ſcribere, ſic tamen ut negem, pravum eſſe quod editum

tu, jamdiu nota ſunt nobis. Virtute enim admirabili Cæſaris, conſtantiáque militum veteranorum, legionúmque earum optimo judicio, quæ auctoritatem noſtram, libertatem populi Romani, virtutem C. Cæſaris ſecutæ ſunt, à cervicibus noſtris eſt depulſus Antonius. Sed, ut dixi, hæc ſuperiora: hoc verò recens edictum D. Bruti [4], quod paulo antè propoſitum eſt, certè ſilentio non poteſt præteriri. Pollicetur enim, ſe provinciam Galliam retenturum in ſenatûs populíque Romani poteſtate. O civem natum reipublicæ, memorem ſui nominis, imitatorémque majorum! Neque enim, Tarquinio expulſo, majoribus noſtris tam fuit optata libertas, quàm eſt, repulſo Antonio, retinenda nobis.

Illi regibus parêre jam à condita urbe didicerant: non poſt reges exactos ſervitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem majores noſtri non tulerunt, non crudelis, non impius, ſed ſuperbus habitus eſt, & dictus. Quod nos vitium in privatis ſæpe tulimus, id majores noſtri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem ſuperbum non tulit: Decimus ſceleratum atque impium regnare patietur? Quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia & fecit, & facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio ſenatum habenti [5], in conſilio regis verſabantur barbari armati. Servabant auſpicia reges, quæ hic conſul, augúrque neglexit: neque ſolùm legibus contra auſpicia ferendis, ſed etiam collega unà ferente, eo, quem ipſe ementitis auſpiciis vitioſum [6] fecerat.

Quis autem rex unquam fuit tam inſignitè impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni venalia? Quam hic immunitatem, quam civitatem, quod præmium, non vel ſingulis hominibus, vel civitatibus, vel univerſis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil ſordidum accepimus. At verò hujus domi inter quaſilla [7] pendebatur aurum, numerabatur

Hhh 2

tum eſt. His enim *Antonio* non eſt ſexti caſûs, ſed tertii. Opportunè animadvertit Fr. Sanctius, *Minerv.* II. 4, nullam eſſe orationem, cui conſtructæ atque perfectæ, dativus ſupervenire non poſſit, deſignans perſonam, ad quam id ſpectet, quod oratione exprimitur. Sic, *Non omnibus dormio*, *Mihi peccat*, & ſimilia. OLIVET.

6. *Ementitis auſpiciis vitioſum*] Vide Philipp. II. cap. 33.

7. *Quaſilla*] Cùm oſtendere vellet, Antonium uſque eò ſordidum eſſe, ut omnium rerum

batur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia verò in cives Romanos nulla Tarquinii accepimus. At hic & Suessæ jugulavit eos, quos in custodiam dederat, & Brundusii trecentos fortissimos viros, civésque optimos trucidavit.

Postremò Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum cùm est expulsus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, cùm à legionibus relictus, nomen Cæsaris exercitúmque pertimuit, neglectísque sacrificiis [a] sollemnibus, ante lucem vota ea, quæ nunquam solveret [a], nuncupavit: & hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Majus igitur à Decimo Bruto beneficium populus Romanus & habet, & expectat, quàm majores nostri acceperunt à L. Bruto, principe hujus maximè conservandi generis, & nominis.

5 Cùm autem omnis servitus est misera: tum verò intolerabile est servire impuro, impudico, effœminato: nunquam, ne in metu quidem, sobrio. Hunc igitur qui Galliâ prohibet, privato præsertim consilio, judicat, verissiméque judicat, non esse consulem. Faciendum est igitur nobis, Patres conscripti, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus. Nec verò M. Antonium consulém post Lupercalia putare debuistis. Quo enim ille die, populo Romano inspectante, nudus, unctus, ebrius est concionatus, & id egit, ut collegæ diadema imponeret: eo die se non modò consulatu, sed etiam libertate abdicavit. Esset enim ipsi certè statim serviendum, si Cæsar ab eo regni insigne accipere voluisset. Hunc igitur ego consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui fœdo illo & flagitioso die, & quid pati, Cæsare vivo, posset, & quid, eo mortuo, consequi ipse cuperet, ostendit?

Nec

rerum publicarum domesticum mercatum instituerent, eique Fulviam uxorem præficeret, ut ejus sordes non modò re, sed etiam verbo exprimeret, *inter quasilla* dixit: quo quid sordidius? *Talassionem in nuptiis Varro ait signum esse lanificii: Talassionem enim quasillum vocabant: qui alio modo appellatur calathus, vas utique lanificiis aptum.* Hæc Sex. Pompeius: at Priscianus lib. III, *Pauca inveniuntur diminutiva, quæ non servent genera primitivorum: ut hæc rana, hic ranunculus: hic qualus, hoc quasillum.* Quod si cui magis arriserit, *inter quasillos appendebatur*, non pugnabo: præsertim cùm & apud Catonem semper hoc vocabulum virile sit. FERRARIUS.

Nec verò de virtute, constantiâ, & gravitate provinciæ Galliæ taceri potest. Est enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem est consensus municipiorum, coloniarúmque provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majestatémque populi Romani defendendam conspirasse videantur. Quamobrem, Tribuni plebis, quanquam vos nihil aliud, nisi de præsidio, ut senatum tutò consules Kalendis Januariis habere possent, retulistis: tamen mihi videmini magno consilio, atque optima mente potestatem nobis de tota republica fecisse dicendi. Cùm enim tutò senatum haberi sine præsidio non posse judicavistis: illud tum statuistis etiam, intra muros Antonii scelus, audaciámque versari.

Quamobrem omnia, meâ sententiâ, complectar, vobis, ut 6
intelligo, non invitis, ut & præstantissimis ducibus à nobis detur auctoritas, & fortissimis militibus spes ostendatur præmiorum: & judicetur non verbo, sed re, non modò non consul, sed etiam hostis Antonius. Nam, si ille consul, fustuarium meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt; sceleratus Cæsar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus comparaverunt. Sin autem militibus exquirendi sunt honores novi, propter eorum divinum, atque immortale meritum: ducibus autem ne referri quidem potest gratia: quis est, qui eum hostem non existimet, quem qui armis persequuntur, conservatores reipublicæ judicantur?

At quàm contumeliosus in edictis? quàm barbarus? quàm rudis? Primùm in Cæsarem ut maledicta congessit, deprompta ex recordatione impudicitiæ, & stuprorum suorum? Quis enim hoc adolescente castior? quis modestior? quod in juventute habemus illustrius exemplum veteris sanctitatis? quis autem illo maledico impurior? Ignobilitatem objicit C. Cæsaris filio, cujus etiam naturâ pater [10], si vita suppeditasset, consul factus esset.

8. *Sacrificiis*] Consules in provincias profecturi, & sacrificia priùs faciebant, & vota nuncupabant; quæ, cùm rediissent, bene gestâ republicâ solvebant. MANUT.

9. *Quæ nunquam solveret*] Non enim ei quæ cogitat, prosperè succedent. IDEM.

10. *Cujus naturâ pater*] Adoptatus fuerat ab avo materno C. Cæsare. Pater autem illius Cn. Octavius, decedens ex Macedonia, quam post præturam administraverat, ad petendum Consulatum, mortuus fuerat. Sueton. IDEM.

Aricina [11] mater. Trallianam [12], aut Ephesiam putes dicere. Videte, quàm despiciamur omnes, qui sumus è municipiis, id est, omnes planè. Quotus enim quisque non est? quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tantopere despicit, vetustate antiquissimum, jure fœderatum, propinquitate penè finitimum, splendore municipum honestissimum?

Hinc Voconiæ [13], hinc Scatiniæ leges: hinc multæ sellæ curules, & patrum memoriâ, & nostrâ: hinc equites Romani, lautissimi, & plurimi. Sed si Aricinam uxorem non probas, cur probas Tusculanam [14]? Quanquam hujus sanctissimæ fœminæ atque optimæ pater M. Attius Balbus, in primis honestus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ fœminæ, locupletis quidem certè, Bambalio quidam pater, homo nullo numero. Nihil illo contemptius, qui propter hæsitantiam linguæ, stuporémque cordis [15], cognomen ex contumelia traxerit. At avus nobilis. Tuditanus [16] nempe ille, ille qui cum palla & coturnis nummos

11. *Aricina*] M. Attius Balbus Attiæ pater ex Julia erat Aricinus genere, licet non Ariciæ natus. Aricia porrò distabat ab Urbe ad decimum lapidem. M. Ant. Ferr.

12. *Trallianam*] Trallis, urbs Lydiæ: Ephesus in Ionia. Idem.

13. *Voconiæ*] Voconius & Scatinius Tribuni plebis, legibus quas tulerunt celebres, erant Aricini. Idem.

14. *Tusculanam*] Quam tu duxisti, M. Fadii, libertini hominis, filiam. Vide Philipp. 2. Manutius.

15. *Qui propter hæsitantiam linguæ, stuporémque cordis*] Bambalio dictus ἀπὸ τοῦ βαμβαλίζειν, quod est, τοῖς χείλεσι τρέμειν, & βάμβαλον Phryges pudendam corporis partem vocant. Quæ legimus apud Hesychium. Idem. Nimirum Bambalio est Balbus, homo hæsitantis linguæ, ψελλιστής. Græv.

16. *Tuditanus*] De quo Valerius Max. VII. 8.

a Lamb. Grut. *Habetis*

b Man. Lamb. *convenis*

17. *Aricinâ natus*] Vulgò *Julia natus*. Ita planè scriptum est in optimo libro, cujus auctoritas apud me quidem longè plurimum valet. Neque tamen rationem ullam dispicere possum, quâ hanc scripturam tuear. Octavianus enim, de cujus nobilitate hîc agitur, non Juliam, sed Attiam, ut notum est, matrem habuit. Itaque aut *Juliæ nepos*, aut, ut Ferrario visum est, *Juliâ natus*, aut, quod mihi aliquando in mentem venerat, *Julia prognatus* legendum videretur. Verumenimverò totam rem accuratiùs consideranti ita optimè & facillimè purgari videtur locus hic posse, si pro *natus* legamus *nata*. Quo autem argumento movear, ut ita credam, ex his quæ subjiciam intelligetur. Octaviano ignobilitatem objecerat Antonius. Eam Cicero modis omnibus removere conatur: atque ostendere, Octavianum neque paterna, neque materna stirpe ignobilem esse. Ad paternam quod attinet: patres Octavianus habuit duos, naturâ C. Octavium, adoptione Cæsarem. Ab hoc quidem posteriore ignobilis haberi non poterat. Quid enim Cæsare nobilius? Itaque hoc primo argumento Cicero utitur: ídque, quia satis per se notum erat, uno verbo concludit, cùm ait: *Ignobilitatem objicit C. Cæsaris filio.* Sed & priorem illum nobilem fuisse confirmat ex eo, quòd, si vita suppeditasset, consul erat futurus.

mos populo de Rostris spargere solebat. Vellem hanc contemptionem pecuniæ suis reliquisset : [a] haberetis nobilitatem generis gloriosam. Quî autem [b] evenit, ut tibi Aricinâ natus [17] ignobilis videatur, cùm tu eodem materno genere soleas gloriari? Quæ porrò amentia est, eum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem : ipse ex libertini filia susceperit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinæ filiam : quos certè scio dignitatis optimarum fœminarum non pœnitere.

Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto [18] : nec sentit amens, commendationem esse compellationem 7
suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, quàm cognosci ab hominibus, Cæsaris consiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris & patrui parricidio cogitasse. O admirabilem impuden-

turus. Quod & Suetonius testatur his verbis : *Decedens Macedoniâ, priùs quàm profiteri se candidatum consulatus posset, morte obiit repentina.* Inde transit Cicero ad matrem Octaviani, eámque nullo modo ignobilem fuisse confirmat. Exagitaverat eam Antonius, primùm ut Aricinam. Hoc repellit Cicero, primùm ita, ut municipium illud honestissimum esse, sempérque fuisse doceat, neque ullâ re inferius Tusculo, unde ipse Antonius uxorem habuerit Fadiam. Ad postremum etiam addit, L. Philippum, & C. Marcellum, clarissimos viros, illum Aricinam uxorem, hunc Aricinâ natam habere. Ac ne quis putaret Attiam in municipio suo ignobilem fuisse, docet, eam quoque utraque stirpe nobilem esse. Natam enim patre quidem, non Bambalione quopiam, aut divisore, sed M. Atio Balbo, homine prætorio :. matre verò Julia, C. Julii Cæsaris sorore, id est, ex eadem gente, ex qua matrem suam esse gloriaretur Antonius. Addit & alia, sed quæ necesse non sit persequi : hoc enim tantùm docere volui, cùm de Attia hic agatur, *nata*, non *natus*, legendum videri MURET. Non video caussam, cur rejiciamus, quod in pluribus libris legimus, *ut is tibi Aricinâ natus ignobilis videatur.* M. Antonius dixerat *Aricina mater*, ut clarè Servius ad V. Æneid. istum versum,

Alter Atis, genus unde Atii duxere Latini,

observat : *Propter Atiam dicit matrem Augusti, de qua Antonius dicit, Aricina mater*, quod hausit ex hoc istius orationis capite Servius. Cicero dicit, Licet sit mater Octaviani Aricina (quamvis verè non fuerit Aricina, sed paternum tantùm Atiæ genus sit Aricinum) cur tamen tibi is, qui ex hac Aricina, ut tu ais, natus est, ignobilis videatur, cùm tuum maternum genus sit ejusdem originis, quæ est hujus Aricinæ, nimirum Julium. Sequentia lectionem istam afferunt : *L. Philippus qui habet uxorem Aricinam*, quæ est mater Octaviani, *& C. Marcellus, qui Aricinæ filiam*, quæ est Octaviani soror. Ut non videam cur ita hic hæsitarent viri docti. GRÆVIUS. Hîc à cæteris omnibus, duce uno Grævio, discessi. OLIVET.

18. *Compellat edicto*] Carpit eum, & vituperat. MANUT.

pudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hæc scribere audere, quem ego & frater meus, propter ejus suavissimos, atque optimos mores, præstantissimúmque ingenium, certatim amamus, omnibúsque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? Nam me iisdem edictis nescit, lædat, an laudet. Cùm idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis & pessimis sumpserim, laudare videtur, quasi imitari velit. Cùm autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat: tum à sui similibus invidiam aliquam in me commoveri putat.

Sed ipse quid fecit? Cùm tot edicta proposuisset, edixit, ut adesset senatus frequens a. d. VIII. Kalendas Decembres; eo die ipse non affuit. At quomodo edixit? hæc sunt, opinor, verba in extremo. *Si quis non affuerit, hunc omnes existimare poterunt, & interitus mei, & perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.* Quæ sunt perdita consilia? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Cæsari me auctorem, & hortatorem, & esse, & fuisse fateor. Quanquam ille non eguit consilio cujusquam: sed tamen currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitûs quidem tui quis bonus non esset auctor, cùm in eo salus & vita optimi cujusque, & libertas populi Romani, dignitásque consisteret?

8 Sed cùm tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi, ac severa? Vino, atque epulis retentus est: si epulæ potiùs, quàm popinæ, nominandæ sunt. Diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Kal. Decembris distulit. Adesse in Capitolio jussit: quod in templum ipse nescio quà, per Gallorum cuniculum [19] adscendit. Convenerunt corrogati, & quidem ampli quidam homines, sed immemores dignitatis suæ. Is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocarat, ut turpe senatori esset, nihil timere. Ad eos tamen

19. *Per Gallorum cuniculum*] Occultè quasi per Gallorum cuniculum, cùm in Capitolium noctu per cuniculum ascendentes proditi sunt ab anseribus. MANUT. Gallorum, ut videtur, *cuniculum* appellat meatum, per quem Galli in Capitolium introierant, cùm sunt à Manlio deturbati. Rem narrat Livius lib. v. cap. 47. ANONYM.

20. *Nulla contumelia est, quam facis dignus*] M. Antonii Triumviri sententia, quam reprehendit Cicero, quid significet, cúrve illam Cicero reprehenderit, alterum jam

tamen ipſos, qui convenerant, ne verbum quidem auſus eſt facere de Cæſare, cùm dé eo conſtituiſſet ad ſenatum referre. Scriptam attulerat conſularis quidam ſententiam. Quid eſt aliud, de eo referre non audere, qui contra ſe conſulem exercitum duceret, niſi ſeipſum hoſtem judicare? Neceſſe enim erat alterutrum eſſe hoſtem: nec poterat aliter de adverſariis ducibus judicari. Si igitur C. Cæſar, hoſtis; cur conſul nihil refert ad ſenatum? ſin ille à ſenatu notandus non fuit; quid poteſt dicere, quin, cùm de illo tacuerit, ſe hoſtem eſſe confeſſus ſit? Quem in edictis Spartacum appellat, hunc in ſenatu ne improbum quidem dicere audet.

At in rebus triſtiſſimis quantos excitat riſus? Sententiolas edi- 9
cti cujuſdam memoriæ mandavi, quas videtur ille peracutas putare: ego autem, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. *Nulla contumelia eſt, quam facit dignus* [20]. Primùm quid eſt, *dignus*? nam etiam malo digni multi, ſicut ipſe. An quam facit is, qui cum dignitate eſt? quæ autem poteſt eſſe major? Quid eſt porrò, *facere contumeliam*? quis ſic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denuntiat inimicus.* Quid ergo? ab amico timor denuntiari ſolet? Horum ſimilia deinceps. Nónne ſatius eſt mutum eſſe, quàm, quod nemo intelligat, dicere? En, cur magiſter ejus, ex oratore arator factus, poſſideat in agro publico populi Romani campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem ſtultum magis etiam infatuet mercede publica. Sed hæc leviora fortaſſe.

Illud quæro, cur tam ſubitò manſuetus in ſenatu fuerit, cùm in edictis tam fuiſſet ferus. Quid autem attinuerit, L. Caſſio [21], tribuno plebis fortiſſimo & conſtantiſſimo civi, mortem denuntiare, ſi in ſenatum veniſſet: D. Carfulenum, bene de republica ſentientem, è ſenatu vi & minis mortis expellere: Tib. Ca-

 nutium,

jam ſeculum agitur, ex quo in quæſtione fuit. Vexillum errandi, inquit J. F. Gronovius, omnibus ſuſtulit Quintilianus, lib. IX. Inſtitut. cap. 3. Deinde poſtquam recenſuit Hadriani Cardinalis, Eraſmi, Jul. Scaligeri, Camerarii, Turnebi, Rami, Mureti, Barrienti, Strebæi, Giſanii, Scip. Gentilis, Schotti, Scioppii, Salmaſii de iſto loco ſententias, ſuam ſubjicit. Quæ omnia, ſi eo animo es, lege apud ipſum, *Obſervat.* lib. III. cap. 8.

21. *L. Caſſio*] Fratri C. Caſſii, qui Cæſarem occiderat, epiſt. 2. lib. XII. Famil. & epiſt. 2. lib. XIV. ad Attic. MAN.

nutium, à quo erat honeſtiſſimis contentionibus & ſæpe, & jure vexatus, non templo ſolum, verùm etiam aditu prohibere Capitolii. Cui ſenatus-conſulto ne intercederent, verebatur? De ſupplicatione, credo, M. Lepidi, clariſſimi viri. Atque id erat periculum, de cujus honore extraordinario [21] quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus uſitatus honos impediretur. Ac, ne ſine cauſa videretur edixiſſe, ut ſenatus adeſſet, cùm de republica relaturus fuiſſet, allato nuntio de legione quarta, mente concidit; & fugere feſtinans, S. C. de ſupplicatione [23] per diſceſſionem [24] fecit, cùm id factum eſſet antea nunquam.

10 Quæ verò profectio poſtea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quàm miſera fuga? quàm fœda? quàm turpis? Præclara tamen ſenatus-conſulta illo ipſo die, veſpertina [25]: provinciarum religioſa ſortitio: divina verò opportunitas [26], ut, quæ cuique apta eſſet, ea cuique obveniret. Præclarè igitur facitis, Tribuni plebis, qui de præſidio conſulum [27], ſenatûſque referatis: meritóque veſtro maximas vobis gratias omnes & agere, & habere debemus. Quî enim carere metu & periculo poſſumus in tanta hominum cupiditate & audacia? Ille autem homo afflictus, & perditus, quæ de ſe expectat judicia graviora, quàm amicorum ſuorum? Familiariſſimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, & P. Naſo, omni carens cupiditate, nullam ſe habere provinciam, nullam Antonii ſortitionem fuiſſe judicaverunt. Quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribus ſuis digniſſimus. In eadem ſententia fuit homo ſumma integritate atque innocentiâ M'. Turranius. Idem fecit Sp. Oppius. Ipſi etiam, qui, amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quàm fortaſſe vellent, M. Piſo, meus neceſſarius, & vir, & civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, ſenatûs auctoritati ſe obtemperaturos eſſe dixerunt.

Quid ego de L. Cinna loquar? cujus ſpectata multis magniſque rebus ſingularis integritas minùs admirabilem fecit hujus hone-

---

21. *De cujus honore extraordinario*] Verè dicit: nam poſteà Lepidum ornatum eſſe ſummis honoribus à ſenatu indicat epiſtola ad eum, lib. x. Fam. MANUT.

23. *De ſupplicatione*] Lepidi.

24. *Per diſceſſionem*] Seriùs enim res confecta eſſet, ſi, ut mos erat, ſinguli Senatores ſententiam dixiſſent. IDEM.

honeſtiſſimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo & conſtanti C. Ceſtius repudiavit. Qui ſunt igitur reliqui, quos ſors divina [28] delectet? L. Antonius, & M. Antonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. Hunc quoque felicem! hanc enim ſemper habebat in ore provinciam. C. Calviſius Africam. Nihil felicius. Modò enim ex Africa deceſſerat, & quaſi divinans ſe rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat. Deinde M. Iccius Siciliam, Q. Caſſius Hiſpaniam. Non habeo, quid ſuſpicer. Duarum credo provinciarum ſortes minùs divinas fuiſſe.

O C. Cæſar, (adoleſcentem appello) quam tu ſalutem reipublicæ attuliſti? quàm improviſam? quàm repentinam? Qui enim hæc fugiens fecerit, quid faceret inſequens? Etenim in concione dixerat, ſe cuſtodem fore urbis: uſque ad Kalendas Maias ad urbem exercitum habiturum. O præclarum cuſtodem ovium (ut aiunt) lupum! Cuſtóſne urbis, an direptor & vexator eſſet Antonius? Et quidem ſe introiturum in urbem dixit, exiturúmque cùm vellet. Quid illud? nónne audiente populo, ſedens pro æde Caſtoris, dixit, niſi qui viciſſet, victurum neminem? II

Hodierno die primùm, Patres conſcripti, longo intervallo in poſſeſſionem libertatis pedem ponimus: cujus quidem ego, quoad potui, non modò defenſor, ſed etiam conſervator fui. Cùm autem id facere non poſſem, quievi: nec abjectè, nec ſine aliqua dignitate, caſum illum temporum & dolorem tuli. Hanc verò teterrimam belluam quis ferre poſſet, aut quomodo? Quid eſt in Antonio, præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? Ex his totus conglutinatus eſt: nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum.

Quapropter, quoniam res in id diſcrimen adducta eſt, utrùm ille pœnas reipublicæ luat, an nos ſerviamus: aliquando, per

 deos

25. *Veſpertina*] S. C. ante ortum, aut poſt occaſum ſolis facta, rata non fuiſſe docet M. Varro apud Gellium. FERRAT.

26. *Divina verò opportunitas*] Jocatur: id eſt, minimè divina, ſed vitio & arte facta, ut, quæ cuique apta eſſet, ea cuique obveniret. MANUT.

27. *Conſulum*] Deſignatorum.

28. *Sors divina*] Et hìc jocatur in ſortem vitio factam. MANUT.

deos immortales! Patres conscripti, patrium animum, virtutémque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani & generis, & nominis recuperemus, aut mortem servituti anteponamus. Multa, quæ in libera civitate ferenda non essent, tulimus, & perpessi sumus: alii spe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. Sed, si illa tulimus, quæ nos necessitas ferre coegit, quæ vis quædam penè fatalis: quæ tamen ipsa non tulimus [29]: etiámne hujus impuri latronis feremus teterrimum, crudelissimúmque dominatum?

12 Quid hic faciet, si potuerit, iratus, qui cùm succensere nemini posset [30], omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit? refertam ejus domum exhauserit? hortos compilarit? ad se ex his omnia ornamenta transtulerit? cædis & incendiorum causam quæsierit ex funere [31]? duobus aut tribus senatûs-consultis, benè & è republica factis, reliquas res ad lucrum, prædámque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates liberaverit? provincias universas ex imperii populi Romani jure sustulerit? exules reduxerit? falsas leges C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curaverit, earúmque rerum omnium domesticum mercatum instituerit? populo Roman oleges imposuerit? armis & præsidiis populum & magistratus foro excluserit? senatum stiparit armatis? armatos in cella Concordiæ, cùm senatum haberet, incluserit? ad legiones Brundusium cucurrerit? ex his optimè sentientes centuriones jugulaverit? cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, & ad disperditionem urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abstractus consilio & copiis Cæsaris, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortunâ quidem fractus minuit audaciam: nec ruere demens, nec furere desinit. In Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, &

29. *Quæ tamen ipsa non tulimus*] Jugum servitutis, occiso tyranno, dejecimus. MAN.

30. *Posset*] Jure. IDEM.

31. *Ex funere*] Cùm Cæsarem funebri laudans oratione, populum cum facibus impulit ad domos Cassii, & Bruti. IDEM. Vide Philipp. 2.

32. *Lucium fratrem*] Natu minimum ex tribus. Fuerat autem Tribunus pl. eodem anno, quo & Consul Marcus, & prætor Caius. IDEM.

33. *Ex mirmillone*] Ex gladiatore. Gladiatorum

& ea vacillante, L. fratrem [12] expectat: quo neminem reperire potest sui similiorem. Ille autem ex mirmillone [13] dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicunque posuit vestigia? Cædit greges armentorum, reliquíque pecoris, quodcunque nactus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino: vastantur agri: diripiuntur villæ: matresfamiliâs, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. Hæc eadem, quacunque exercitum duxit, fecit M. Antonius.

His vos teterrimis fratribus portas aperietis? hoc unquam in 13
urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conspirante, Italiâ totâ ad libertatem recuperandam excitatâ, deorum immortalium beneficio utemini? Nullum erit tempus, hoc amisso: à tergo, à fronte, à lateribus tenebitur. Si in Galliam venerit, non ille armis solùm, sed etiam nostris decretis urgendus est. Magna vis est, magnum * nomen unum & idem sentientis senatûs. Videtis refertum forum, populúmque Romanum ad spem recuperandæ libertatis erectum? qui longo intervallo cùm frequentes hìc videt nos, tum sperat etiam liberos convenisse.

Hunc ego diem expectans, M. Antonii scelerata arma vitavi, tum, cùm ille in me absentem invehens, non intelligebat, ad quod tempus me & meas vires reservarem. Si enim illi tum cædis initium à me quærenti respondere voluissem, nunc reipublicæ consulere non possem. Hanc verò nactus facultatem, nullum tempus, Patres conscripti, dimittam, neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi Romani, de dignitate vestra quod cogitandum sit, cogitem: quod agendum, atque faciendum, id non modò non recusem, sed appetam etiam, atque deposcam. Hoc feci semper, dum licuit: intermisi, quoad non licuit. Jam non solùm licet, sed etiam necesse est: nisi servire malimus, quàm, ne serviamus, armis, animísque decernere. Dii immortales nobis hæc præsidia dederunt: urbi Cæsarem,

 rem,

diatorum nomina fuêre, Retiarii, Mirmillones, Thraces, Secutores. Pugnaverat Lucius in Asia Mirmillo cum Thrace. Hæc enim duo genera componi solere, ostendit ille versus Ausonii: *Quis Mirmilloni componitur æquimanus? Thrax*. Vide Phil. 5. 6. 7. IDEM.

* Vid. Lamb. *numen*.

rem, Brutum Galliæ. Si enim ille urbem opprimere potuisset statim: si Galliam tenere paulo pòst: optimo cuique pereundum, reliquis esset serviendum.

14 Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immortales! Patres conscripti, & amplissimi orbis terræ consilii principes vos esse aliquando recordamini. Signum date populo Romano, consilium vestrum non deesse reipublicæ, quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur. Nihil est, quod moneam vos. Nemo est tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modò crudelem, superbámque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam, & flagitiosam ferendam esse. Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum. Libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis servire, ea est summa miseria, summo dedecore conjuncta. Quòd si jam (quod dii omen avertant!) fatum extremum reipublicæ venit: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honestè decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum, gentiúmque omnium, ut cum dignitate potiùs cadamus, quàm cum ignominia serviamus. Nihil est detestabilius dedecore, nihil fœdius servitute. Ad decus & libertatem nati sumus; aut hæc teneamus, aut cum dignitate moriamur.

Nimium diù teximus, quid sentiremus: nunc jam apertum est: omnes jam patefecerunt, in utramque partem quid sentiant, quid velint. Sunt impii cives, pro caritate reipubl. nimium multi: pro multitudine bene sentientium, admodum pauci: quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipublicæ potestatem & fortunam dederunt. Ad ea enim præsidia, quæ habemus, jam accedunt consules summâ prudentiâ, virtute, concordiâ, multos menses de populi Romani libertate commentati, atque meditati. His auctoribus & ducibus, diis juvantibus, nobis vigilantibus & multùm in posterum providentibus, populo Romano consentiente, erimus profectò liberi brevi tempore. Jucundiorem autem faciet libertatem servitutis recordatio.

15 Quas ob res, quòd tribuni plebis verba fecerunt, ut senatui Kalendis Januariis tutò haberi, sententiæque de summa republica liberè dici possint: de ea re ita censeo, « Ut C. Pansa,
» A.

» A. Hirtius, consules designati, dent operam, ut senatus Kalendis Januariis tutò haberi possit: quódque edictum D. Bruti, imperatoris, consulis designati, optimè de republica meriti, propositum sit, senatum existimare, D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, optimè de republica mereri, cùm senatûs auctoritatem, populíque Romani libertatem, imperiúmque defendat. Quódque Galliam provinciam citeriorem, optimorum & fortissimorum virorum, amicissimorum populo Romano civium, exercitúmque in senatûs potestate retineat, id eum, exercitúmque ejus, municipia, colonias provinciæ Galliæ, rectè atque ordine, éxque republica fecisse, & facere. Senatum ad summam rempublicam pertinere arbitrari, à D. Bruto & ab L. Planco, imperatoribus, consulibus designatis, itémque à cæteris, qui provincias obtinent, obtineri ex lege Julia, quoad ex senatus-consulto cuique eorum successum sit: eósque dare operam, ut eæ provinciæ, exercitúsque in senatûs populíque Romani potestate, præsidióque reipublicæ sint. Cúmque operâ, virtute, consilio C. Cæsaris, summóque consensu militum veteranorum, qui ejus auctoritatem secuti, reipublicæ præsidio sunt, & fuerunt; & à gravissimis periculis populus Romanus defensus sit, & hoc tempore defendatur. Cúmque legio Martia Albæ constiterit, in municipio fidelissimo & fortissimo, seséque ad senatûs auctoritatem, populíque Romani libertatem contulerit: quòd pari consilio, eâdémque virtute legio quarta usa, L. Egnatuleio duce, cive egregio, senatûs auctoritatem, populíque Romani libertatem defendat, ac defenderit: senatui magnæ curæ esse, ac fore, ut pro tantis eorum in rempublicam meritis honores eis habeantur, gratiǽque referantur. Senatui placere, uti C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, cùm magistratum inissent, si eis videretur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent, ita uti è republica, fidéque sua videretur.

IN
M. ANTONIUM.
AD QUIRITES.
PHILIPPICA IV.

ARGUMENTUM.

Exponit in concione, quæ acta ſint in Senatu: Cæſarem & D. Brutum effert laudibus: populum ad libertatem cohortatur. MANUT.

Obſcurum in hac oratione nihil eſt, nihil, quod poſſit lectorem retardare, modò Latinè ſciat, neque ignoret quâ de re agatur.

1 FREQUENTIA veſtrûm incredibilis, Quirites, concióque tanta, quantam meminiſſe non videor, & alacritatem mihi ſummam defendendæ reipublicæ affert, & ſpem recuperandæ. Quanquam animus quidem mihi nunquam defuit, tempora defuerunt: quæ ſimulac primùm aliquid lucis oſtendere viſa ſunt, princeps veſtræ libertatis defendendæ fui. Quod ſi antè facere conatus eſſem, nunc facere non poſſem. Hodierno enim die, Quirites, ne mediocrem rem actam arbitremini, fundamenta jacta ſunt reliquarum actionum. Nam eſt hoſtis à ſenatu nondum verbo appellatus, ſed re jam judicatus Antonius.

Nunc verò multo ſum erectior, quòd vos quoque illum hoſtem

tem esse tanto consensu, tantóque clamore approbavistis. Neque enim, Quirites, fieri potest, ut non aut ii sint impii, qui contra consulem exercitus comparaverunt: aut ille hostis, contra quem jure arma sumpta sunt. Hanc igitur dubitationem, quanquam nulla erat, tamen ne qua posset esse, senatus hodierno die sustulit. C. Cæsar, qui rempublicam, libertatémque vestram suo studio, consilio, patrimonio denique tutatus est, & tutatur, maximis senatûs laudibus ornatus est.

Laudo, laudo vos, Quirites, cùm gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potiùs. Sunt enim facta ejus immortalitatis; nomen, ætatis. Multa memini, multa audivi, multa legi: nihil ex omnium seculorum memoria tale cognovi. Qui, cùm servitute premeremur, & in dies malum cresceret, præsidii nihil haberemus, capitalem & pestiferum à Brundusio M. Antonii reditum timeremus: hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certè, ceperit, ut exercitum invictum ex paternis militibus conduceret, Antoniíque furorem, crudelissimis consiliis incitatum, à pernicie reipublicæ averteret.

Quis est enim, qui hoc non intelligat, nisi Cæsar exercitum paravisset, non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri, cruentus sanguine civium Romanorum, quos Suessæ, quos Brundusii occiderat, ut nihil, nisi de reipublicæ pernicie cogitaret. Quod autem erat præsidium salutis, libertatísque vestræ, si C. Cæsaris, fortissimorum sui patris militum, exercitus non fuisset? Cujus de laudibus & honoribus, qui ei pro divinis & immortalibus meritis divini, immortaléisque debentur, mihi senatus assensus paulo antè decrevit, ut primo quoque tempore referretur. Quo decreto quis non perspicit Antonium hostem esse judicatum? Quem enim appellare possumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singulares exquirendos honores? 2

Quid legio Martia? quæ mihi videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, à quo populum Romanum generatum accepimus. Non ipsa suis decretis priùs, quàm senatus, hostem judicavit Antonium? Nam, ille si non hostis: qui consulem reli-

querunt, hostes necesse est judicemus. Præclara & luculenta reclamatione vestra factum pulcherrimum Martialium comprobastis: qui se ad senatûs auctoritatem, ad libertatem vestram, ad universam rempublicam contulerunt: hostem illum, & latronem, & parricidam patriæ reliquerunt: nec solùm id animosè & fortiter, sed consideratè etiam, sapientérque fecerunt. Albæ constiterunt, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium, atque optimorum. Hujus Martiæ legionis legio quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem senatus meritò paulo antè laudavit, C. Cæsaris exercitum persecuta est.

3 Quæ expectas, M. Antoni, judicia graviora? Cæsar fertur in cælum, qui contra te exercitum comparavit. Laudantur exquisitissimis verbis legiones, quæ te reliquerunt, quæ à te arcessitæ sunt, quæ essent, si te consulem quàm hostem maluisses, tuæ. Quarum legionum fortissimum, verissimúmque judicium confirmat senatus, comprobat universus populus Romanus, nisi fortè vos, Quirites, consulem, non hostem, judicatis Antonium. Sic arbitrabar, Quirites, vos judicare, ut ostenditis. Quid? municipia, colonias, præfecturas, num aliter judicare censetis? Omnes mortales una mente consentiunt: omnia arma eorum, qui hæc salva velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti judicium, Quirites, quod ex hodierno ejus edicto perspicere potuistis, num cui tandem contemnendum videtur? Rectè & verè negatis, Quirites. Est enim quasi deorum immortalium beneficio & munere datum reipublicæ Brutorum genus & nomen ad libertatem populi Romani vel constituendam, vel recipiendam. Quid igitur D. Brutus de M. Antonio judicavit? exclusit provinciâ: exercitu obstitit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam sua sponte suóque judicio excitatam. Si consul Antonius: Brutus hostis. Si conservator reipublicæ Brutus: hostis Antonius. Num igitur, utrum horum sit, dubitare possumus?

4 Atqui, ut vos una mente, unáque voce dubitare vos negatis: sic modò decrevit senatus, D. Brutum optimè de republica mereri, cùm senatûs auctoritatem, populique Romani libertatem, imperiúmque defenderit. A quo defenderit? nempe

ab

ab hoſte. Quæ eſt enim alia laudanda defenſio? Deinceps laudatur provincia Gallia, meritóque ornatur verbis ampliſſimis à ſenatu, quòd reſiſtat Antonio. Quem ſi conſulem illa provincia putaret, neque eum reciperet; magno ſcelere ſe adſtringeret. Omnes enim in conſulis jure & imperio debent eſſe provinciæ. Negat hoc D. Brutus imperator, conſul deſignatus, natus reipublicæ civis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat ſenatus, negatis vos. Quis igitur illum conſulem niſi latrones putant? quanquam ne ii quidem ipſi, quod loquuntur, id ſentiunt: nec à judicio omnium mortalium, quamvis impii, nefariique ſint, ſicut ſunt, diſſentire poſſunt. Sed ſpes rapiendi atque prædandi obcæcat animos eorum: quos non bonorum donatio, non agrorum aſſignatio, non illa infinita haſta ſatiavit: qui ſibi urbem, qui bona & fortunas civium ad prædam propoſuerunt: qui, dum ſit quod rapiant, quod auferant, nihil ſibi defuturum arbitrantur: quibus M. Antonius (ô dii immortales, avertite & deteſtamini, quæſo, hoc omen!) urbem ſe diviſurum eſſe promiſit. Ita verò, Quirites, ut precamini, eveniat, hujúſque amentiæ pœna in ipſum, familiámque ejus recidat, quod ita futurum eſſe confido. Jam enim non ſolùm homines, ſed etiam deos immortales ad rempublicam conſervandam arbitror conſenſiſſe. Sive enim prodigiis, atque portentis dii immortales nobis futura prædicunt; ita ſunt apertè denuntiata, ut & illi pœna, & libertas nobis appropinquet: ſive tantus conſenſus omnium, ſine impulſu deorum eſſe non potuit; quid eſt, quòd de voluntate cæleſtium dubitare poſſimus? Reliquum eſt, Quirites, ut vos in iſta ſententia, quam præ vobis fertis, perſeveretis.

Faciam igitur, ut imperatores inſtructa acie ſolent: quanquam paratiſſimos milites ad præliandum videant, ut eos tamen adhortentur: ſic ego vos ardentes & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor. Non eſt, non eſt vobis, Quirites, cum eo hoſte certamen, quocum aliqua pacis conditio eſſe poſſit. Neque enim ille ſervitutem veſtram, ut antea, ſed jam iratus ſanguinem concupiſcit. Nullus ei ludus videtur eſſe jucundior, quàm cruor, quàm cædes, quàm ante oculos trucidatio civium. Non eſt vobis, Quirites, res cum ſcelerato homine, 5

atque nefario, sed cum immani, tetráque bellua: quæ quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illinc emerserit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. Sed tenetur, premitur, urgetur, nunc iis copiis, quas habemus: mox iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Nunquam vester consensus major in ulla causa fuit: nunquam tam vehementer cum senatu consociati fuistis. Nec mirum. Agitur enim non qua conditione victuri, sed victuríne simus, an cum supplicio, ignominiáque perituri.

Quanquam mortem quidem omnibus natura proposuit; crudelitatem mortis & dedecus virtus propulsare solet; quæ propria est Romani generis & seminis. Hanc retinete, quæso, Quirites, quam vobis tanquam hereditatem majores vestri reliquerunt. Quanquam omnia alia incerta sunt, caduca, mobilia: virtus est una altissimis defixa radicibus: quæ nunquam ullâ vi labefactari potest, nunquam demoveri loco. Hac majores vestri primùm universam Italiam devicerunt: deinde Carthaginem exciderunt, Numantiam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes in ditionem hujus imperii redegerunt.

6 Ac majoribus quidem vestris, Quirites, cum eo hoste res erat, qui haberet rempublicam, curiam, ærarium, consensum & concordiam civium, rationem aliquam, si res ita tulisset, pacis & fœderis: hic vester hostis vestram rempublicam oppugnat, ipse habet nullam: senatum, id est, orbis terræ consilium, delere gestit, ipse consilium publicum nullum habet: ærarium vestrum exhausit, suum non habet. Nam concordiam civium quî habere potest, nullam cùm habeat civitatem? Pacis verò quæ potest esse cum eo ratio, in quo est incredibilis crudelitas, fides nulla?

Est igitur, Quirites, populo Romano, victori omnium gentium, omne certamen cum excursore, cum latrone, cum Spartaco. Nam, quòd se similem esse Catilinæ gloriari solet: scelere par est illi, industriâ inferior. Ille cùm exercitum nullum habuisset, repentè conflavit: hic eum exercitum, quem accepit, amisit. Ut igitur Catilinam diligentiâ meâ, senatûs auctoritate, vestro studio, & virtute fregistis: sic Antonii nefarium latrocinium vestrâ cum senatu concordiâ tantâ, quanta nunquam

quam fuit, felicitate & virtute exercituum, ducúmque vestrorum, brevi tempore oppressum audietis. Equidem, quantum curâ, labore, vigiliis, auctoritate, consilio eniti, atque efficere potero, nihil prætermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor. Neque enim id pro vestris in me amplissimis beneficiis sine scelere facere possum. Hodierno autem die primùm, referente viro fortissimo, vobísque amicissimo, hoc M. Servilio, collegísque ejus, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore & principe, ad spem libertatis exarsimus.

IN M. ANTONIUM.

PHILIPPICA V.

ARGUMENTUM.

Obsidente Mutinam Antonio, non modò sine senatûs auctoritate, sed invito etiam senatu, qui Galliam citeriorem D. Bruto, jam anteà à Cæsare datam, post ejus necem confirmaverat, novi Consules Pansa, & Hirtius Kalendis Jan. primo consulatûs die, convocato de more senatu, non solùm de Mutinæ obsidione, sed omnino de tota rep. déque honoribus & præmiis bene de rep. meritorum ac merentium, de quibus XIII. *Kal. S. C. factum erat, retulerunt. Quod ad Mutinam attinuit, censuit is, qui sententiam primus rogatus est, mittendos ad Antonium legatos, qui agerent cum eo, ut ab ejus urbis obsidione desisteret. Cicero autem, suo loco rogatus, turpe & indignum dicit esse senatûs ac populi Romani majestate, ad eum legatos de pace mittere, de quo ante paucos dies, tanquam de hoste, gravissima & severissima judicia*

idem senatus fecerit. Decreverat enim XIII. *Kal. Jan. quo die habitam esse tertiam orationem diximus, ut de honoribus Cæsaris & Bruti, qui remp. privato consilio defendendam susceperant, déque præmiis Martiæ & Quartæ legionum, quæ, Antonio relicto, ad Cæsarem se contulerant, primo quoque tempore novi consules referrent. Deinde vehementer incubuit Cicero, ut hostis judicaretur Antonius, & ea decernerentur de honoribus & præmiis, quæ senatus ex novorum consulum relatione decerni sibi placere ostenderat. Senatus eo die nihil decrevit, sed triduo pòst mittendos omnino censuit, qui Antonio nunciarent, ne consulem designatum oppugnaret, ne Mutinam obsideret, ne provinciam depopularetur, ne delectus haberet, esset in senatûs populique Romani potestate.* MAN.

1 NIHIL unquam longius his Kalendis Januariis mihi visum est, Patres conscripti: quod idem intelligebam per hos dies unicuique vestrûm videri. Qui enim bellum cum republica gerunt, hunc diem non expectabant. Nos autem tum, cùm maximè consilio nostro subvenire communi saluti oporteret, in senatum non vocabamur. Sed querelam præteritorum dierum sustulit oratio consulum: qui ita locuti sunt, ut magis exoptatæ Kalendæ Januariæ, quàm seræ esse videantur. Atque ut oratio consulum animum meum erexit, spémque attulit non modò salutis conservandæ, verùm etiam dignitatis pristinæ recuperandæ: sic me perturbasset ejus sententia, qui primus [1] rogatus est, nisi vestræ virtuti, constantiæque confiderem.

Hic enim vobis, Patres conscripti, dies illuxit, hæc potestas data est, ut, quantum virtutis, quantum constantiæ, quantum gravitatis in hujus ordinis consilio esset, populo Romano declarare possetis. Recordamini, qui dies nudiustertius decimus fuerit, quantus consensus vestrûm, quanta virtus, quanta constantia:

1. *Qui primus*] Q. Fufius Calenus, socer Pansæ, & procurator Antonii. FERRAT.

2. *Cotylam*] L. Varium Cotylam, ædilicium, qui tum affuit in senatu, posteà profectus

ſtantia: quantam ſitis à populo Romano laudem, quantam gloriam, quantam gratiam conſecuti. Atque illo die, Patres conſcripti, ea conſtituiſtis, ut vobis nihil jàm ſit integrum, niſi aut honeſta pax, aut bellum neceſſarium. Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur. Neminem æquiorem me reperiet: cui, dum ſe civibus impiis commendat, inimicus eſſe, quàm amicus, maluit. Nihil eſt profectò, quod dari poſſit bellum gerenti: erit fortaſſe aliquid, quod concedi poſſit roganti.

Legatos verò ad eum mittere, de quo graviſſimum & ſeve- 2
riſſimum judicium nudiuſtertius decimus feceritis, non jam levitatis eſt, ſed, ut, quod ſentio, dicam, dementiæ. Primùm duces eos laudaviſtis, qui contra illum bellum privato conſilio ſuſcepiſſent: deinde milites veteranos, qui cùm ab Antonio in colonias eſſent deducti, illius beneficio libertatem populi Romani antepoſuerunt. Quid? legio Martia: quid? quarta, cur laudantur? ſi enim conſulem ſuum reliquerunt, vituperandæ ſunt: ſi inimicum reipublicæ, jure laudantur. Atqui cùm conſules nondum haberetis, decreviſtis, ut & de præmiis militum, & de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet eodem tempore præmia conſtituere iis, qui contra Antonium arma ceperunt, & legatos ad Antonium mittere? ut jam pudendum ſit, honeſtiora decreta eſſe legionum, quàm ſenatûs. Siquidem legiones decreverunt ſenatum defendere contra Antonium: ſenatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc eſt confirmare militum animos, an debilitare virtutem? Hoc dies duodecim profecerunt, ut quem nemo, præter Cotylam, [2] tum inventus ſit, qui defenderet, is habeat jam patronos etiam conſulares [3]? Qui utinam omnes ante me ſententiam rogarentur! quanquam ſuſpicor, quid dicturi ſunt quidam eorum, qui poſt me rogabuntur. Faciliùs contra dicerem, ſi quid videretur. Eſt enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid eſt aliud, omnia ad bellum civile hoſti arma largiri? primùm nervos

fectus eſt Mutinam ad Antonium, eúmque legatum ad ſenatum Antonius remiſit. Infrà Phil. 8. MAN.

3. *Conſulares*] Conſulatum geſſerat Calenus cum Vatinio. IDEM.

nervos belli, pecuniam infinitam, quâ nunc eget: deinde equitatum [4], quantum velit. Equitatum dico? dubitabit, credo, gentes barbaras ſecum adducere. Hoc qui non videt, excors eſt: qui, cùm videt, decernit, impius. Tu civem ſceleratum & perditum, Gallorum & Germanorum exercitu, pecuniâ, peditatu, equitatu, copiis inſtrues? Nullæ iſtæ excuſationes ſunt: Meus amicus eſt. Sit patriæ priùs. Meus cognatus. An poteſt cognatio ulla propior eſſe, quàm patriæ, in qua parentes etiam continentur? Mihi pecuniam attribuit. Cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cùm aperuero, facile erit ſtatuere, quam ſententiam dicatis, aut quam ſequamini.

3 Agitur, utrùm M. Antonio facultas detur opprimendæ reipublicæ, cædis faciendæ bonorum, diripiendæ urbis, agrorum ſuis latronibus condonandi, populum Romanum ſervitute opprimendi: an horum nihil facere ei liceat. Dubitate quid agatis. At non cadunt hæc in Antonium. Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. Quid enim in eum non cadit? qui, cujus acta ſe defendere dicit, ejus eas leges pervertit, quas maximè laudare poteramus. Ille paludes [5] ſiccare [6] voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auſpicia ferre potuit? Sed augur verecundus, ſine collegis [7] de auſpiciis. Quanquam illa auſpicia non egent interpretatione augurum. Jove enim tonante cum populo agi non eſſe fas, quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta Cæſaris: ille biennium, iſte ſexennium. Num etiam hanc legem populus Romanus accepit? quid? promulgata fuit? quid? nónne antè lata, quàm ſcripta? nónne antè factum vidimus, quàm futurum quiſquam eſt ſuſpicatus?

Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio, trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia & Licinia? poſſúntne hæ leges ratæ

---

4. *Pecuniam ... equitatum*] Quibus abundabat Gallia ulterior. FERR.

5. *Ille paludes*] Suetonius: *Siccare Pontinas paludes, emittere Fucinum lacum, viam munire à mari ſupero per Apennini dorſum ad Tiberim uſque, talia agentem, atque meditantem mors prævenit.* MANUTIUS.

6. *Siccare*] Ut augeret patrimonium populi Romani. IDEM.

7. *Sine collegis*] Agit, & interpretatur. IDEM.

8. *In forum inſinuandi*] Omnes enim aditus Antonius clauſerat, ne cui obnunciare, aut intercedere liceret. Reprehenditur,

tæ esse sine interitu legum reliquarum? Eccui potestas in forum insinuandi [8] fuit? quæ porrò illa tonitrua? quæ tempestas? ut, si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum ac ferre potuisse tantam vim tempestatis, imbris, ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur se augur dicit tulisse, non modò tonante Jove, sed propè cælesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? Quid? quòd cum eo collega tulit, quem ipse fecit sua nuntiatione vitiosum [9], nihilne ad auspicia bonus augur pertinere arbitratus est?

Sed auspiciorum nos fortasse erimus interpretes, qui sumus 4
ejus collegæ. Num ergo etiam armorum interpretes quærimus? Primùm omnes fori aditus ita septi sunt, ut etiam si nemo obstaret armatus, tamen, nisi septis revulsis [10], introiri in forum nullo modo posset. Sic verò erant disposita præsidia, ut quomodo hostium aditus urbe prohibentur, castellis & operibus ab ingressione fori populum ita, tribunósque plebis propulsari videres. Quibus de causis eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omnes censeo per vim & contra auspicia latas, iísque legibus populum non teneri. Si quam legem de actis Cæsaris confirmandis, déve dictatura in perpetuum tollenda, déve coloniis in agros deducendis, tulisse M. Antonius dicitur; easdem leges de integro, ut populum teneant, salvis auspiciis ferri placet. Quamvis enim leges bonas vitiosè, per vimque tulerit; tamen hæ leges non sunt habendæ: omnísque audacia gladiatoris amentis auctoritate nostrâ repudianda est.

Illa verò dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est, per quam septies millies falsis perscriptionibus [11], donationibúsque avertit: ut portenti simile videatur, tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi immanes quæstus, ferendine, quos M. Antonii tota exhausit domus!

tur, ut per vim lata lex de dividendis agris à septemviris: quam posteà sustulit senatus, Phil. VI. & XI. IDEM.

9. *Vitiosum*] Vitio creatus. Dictum suprà.

10. *Septis revulsis*] Nam & in foro, dum habebantur comitia, septa quædam erant, quò introvocabantur Tribus suffragium laturæ: ita verò ea septa disposuerat Antonius, ut omnes aditus occuparent. FER.

11. *Falsis perscriptionibus*] In tabulis. quæ erant ad ædem Opis, quantum cuique pecuniæ Cæsar dari voluisset, perscripsit, cùm id non esset in commentariis Cæsaris: eáque pecuniâ collegam suum Dolabellam corrupit: ut ad Attic. lib. XIV. sæpiùs, Ep. verò 1. lib. XII. Fam. MANUT.

mus! Decreta falsa vendebat: regna, civitates, immunitates, in æs, acceptâ pecuniâ, jubebat incidi. Hæc se ex commentariis Cæsaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. Calebant in interiore ædium parte totius reipublicæ nundinæ: mulier, sibi felicior, quàm viris [12], auctionem provinciarum, regnorúmque faciebat: restituebantur exules, quasi lege, sine lege: quæ nisi auctoritate senatûs rescinduntur, quoniam ingressi in spem reipublicæ recuperandæ sumus, imago nulla liberæ civitatis relinquetur.

Neque solùm commentariis commentitiis, chirographísque venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, cùm, quæ vendebat Antonius, ea se ex actis Cæsaris agere diceret: sed senatûs etiam consulta, pecuniâ acceptâ, falsa referebat, syngraphæ obsignabantur: senatus-consulta, nunquam facta, tanquam facta ad ærarium referebantur. Hujus turpitudinis testes erant etiam exteræ nationes. Fœdera intereà facta: regna data: populi, provinciǽque liberatæ: earúmque rerum falsæ tabulæ, gemente populo Romano, toto Capitolio figebantur. Quibus rebus tanta pecunia unâ in domo coacervata est, ut, si hoc genus in unum redigatur, non sit pecunia populo Romano defutura.

5 Is legem etiam judiciariam tulit, homo castus atque integer: judiciorum, & juris auctor. In quo nos fefellit. Antesignanos, & manipulares, & Alaudas [13], judices se constituisse dicebat. At ille legit aleatores, legit exules, legit Græcos. O consessum judicum præclarum! ô dignitatem consilii admirandam! avet animus apud consilium illud pro reo dicere. Cydam Cretensem, portentum insulæ, hominem audacissimum & perditissimum: sed fac ita non esse; num Latinè scit? num est ex judicum genere & forma? num leges nostras, morésve novit? num denique homines? Est enim Creta vobis notior, quàm Roma Cydæ. Delectus autem, & notatio judicum [14] etiam in nostris civibus

12. *Sibi felicior, quàm viris*]. Diximus jam, occisos esse duos Fulviæ viros, Clodium & Curionem. MANUT.

13. *Alaudas*] Vide Philipp. I. cap. 8.

14. *Notatio judicum*] Quid sit *notatio*, docet auctor ad Herennium: *Notatio est cùm alicujus natura certis describitur signis*. Inde facilè quoque colligi potest, quid sit in præcedentibus *judicum forma*. GRÆV.

vibus haberi solet. Gortynium verò judicem quis novit, aut quis nosse potuit? Nam Lysiadem Atheniensem plerique novimus: est enim Phædri, philosophi nobilis, filius: homo præterea festivus, ut ei cum M'. Curio, consessore eodem & collusore, facillimè possit convenire.

Quære igitur, si Lysiades citatus judex non responderit, excusetúrque Areopagites esse, nec debere eodem tempore Romæ & Athenis res judicare: Accipiétne excusationem is, qui quæstioni præerit, Græculi judicis, modò palliati [15], modò togati? An Atheniensium antiquissimas leges [16] negliget? Qui porrò ille consessus, dii boni? Cretensis judex, isque nequissimus. Quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? dura natio est. At Athenienses misericordes. Puto ne Curium quidem esse crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat [17]. Sunt item lecti judices, qui fortasse excusabuntur: habent enim legitimam excusationem, exilii causâ solum vertisse, nec esse posteà restitutos. Hos ille demens judices legisset: horum nomina ad ærarium detulisset: his magnam partem reipublicæ credidisset, si ullam speciem reipublicæ cogitavisset?

Atque ego de notis judicibus dixi. Quos minus nostis, no- 6
lui nominare: saltatores, citharistas, totum denique comissationis Antonianæ chorum, in tertiam decuriam judicum scitote esse conjectum. Hæc causa, cur lex tam egregia, támque præclara maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina & tonitrua ferretur, ut eos judices haberemus, quos socios ad epulas [18] hospites habere nemo velit. Scelerum magnitudo, conscientia maleficiorum, direptio ejus pecuniæ, cujus ratio in æde Opis confecta est, hanc tertiam decuriam excogitavit: nec antè turpes judices quæsiti, quàm honestis judicibus nocentium salus desperata est.

Sed illud os, illam impuritatem cœni fecisse, ut hos judices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reipubli-

15. *Palliati*] Athenis. *Togati*, Romæ. MANUTIUS.

16. *Antiquissimas leges*] Quæ vetant, qui Areopagita sit, in alia civitate judicem esse. IDEM.

17. *Periculum fortunæ quotidie faciat*] Alludit ad aleatorem, qui in alea singulis momentis periculum fortunæ subit. BEROALD.

18. *Socios ad epulas*] Voces illas recidunt Faernus, Muretus, Manutius, Lambinus.

cæ dedecus: unum, quòd tam turpes judices essent: alterum, quòd patefactum, cognitúmque esset, quàm multos in civitate turpes haberemus. Hanc ergo & reliquas ejusmodi leges, etiam si sine vi, salvis auspiciis, essent rogatæ, censerem tamen abrogandas. Nunc verò cur abrogandas censeam, quas judico non rogatas?

An illa non gravissimis ignominiis, monumentísque hujus ordinis ad posteritatis memoriam sunt notanda, quòd unus M. Antonius in hac urbe post conditam urbem palàm secum habuit armatos? quod neque reges fecerunt, neque ii, qui, regibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam memini: vidi Syllam: modò Cæsarem. Hi enim tres post civitatem à L. Bruto liberatam plus potuerunt, quàm universa respublica: Non possum affirmare, nullis telis eos stipatos fuisse: hoc dico, nec multis, & occultis. At hanc pestem agmen armatorum sequebatur: Classitius, Mustela, Tiro, gladios ostentantes, sui similes greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebant barbari sagittarii. Cùm autem erat ventum ad ædem Concordiæ, gradus complebantur, lecticæ [19] collocabantur: non quò ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent.

7 Illud verò teterrimum non modò auditu, sed etiam adspectu, in cella Concordiæ collocari armatos, latrones, sicarios: de templo carcerem fieri: opertis valvis Concordiæ, cùm inter subsellia senatûs versarentur latrones, patres conscriptos sententias dicere. Huc etiam nisi venirem Kalend. Septemb. fabros se missurum, & domum meam disturbaturum esse dixit. Magna res, credo, agebatur. De supplicatione [20] referebat. Veni postridie: ipse non venit. Locutus sum de republica: minùs equidem liberè, quàm mea consuetudo; liberiùs tamen, quàm periculi minæ postulabant. At ille homo vehemens & violentus, qui hanc consuetudinem [21] liberè dicendi excluderet, (fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piso XXX diebus ante me) inimicitias

19. *Lecticæ*] Scutis refertæ. M. ANT. FERRATIUS.

20. *De supplicatione*] Ad mortui Cæsaris honorem. Philipp. I. MANUT.

21. *Hanc consuetudinem*] Inductam à L. Pisone Kalendis Sext. ut infrà, & Phil. I. & ep. 2. lib. XII. Fam. IDEM.

micitias mihi denuntiavit: adesse in senatu jussit a. d. XIII. Kalendas Octobris. Ipse interea decem & septem dies * de me in Tiburtino Scipionis declamitavit, sitim quærens. Hæc enim ei causa esse declamandi solet.

Cùm is dies, quo me adesse jusserat, venisset, tum verò agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in me absentem orationem ore impurissimo evomuit. Quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, cædis initium fecisset à me. Sic enim statuerat. Cùm autem semel gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem cædendi, nisi defatigatio & satietas, attulisset. Etenim aderat L. frater, gladiator Asiaticus, qui mirmillo Mylasis depugnarat [22]: sanguinem nostrum sitiebat, suum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. Hic pecunias nostras æstimabat: possessiones notabat, & urbanas, & rusticas: hujus mendicitas, aviditate conjuncta, in fortunas nostras imminebat: dividebat agros, quibus, & quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla æquitatis deprecatio. Tantum quisque habebat possessor, quantum reliquerat divisor Antonius. Quæ quanquam, si leges iritas feceritis, rata esse non possunt, tamen separatim suo nomine notanda censeo, judicandúmque, nullos septemviros fuisse: nihil placere ratum esse, quod ab iis actum diceretur.

M. verò Antonium quis est, qui civem possit judicare po- 8
tiùs, quàm teterrimum & crudelissimum hostem, qui pro æde Castoris sedens, audiente populo Romano, dixerit, nisi victorem, victurum neminem? Num putatis, Patres conscripti, dixisse eum minaciùs, quàm facturum fuisse? Quid verò, quòd in concione dicere ausus est, se, cùm magistratu abisset, ad urbem futurum cum exercitu? introiturum, quotiescunque vellet? quid erat aliud, nisi denuntiare populo Romano servitutem? Quod autem ejus iter Brundusium? quæ festinatio? quæ spes, nisi ut ad urbem, vel in urbem potiùs exercitum maxi-

* Vict. Grut. (*ut digestio potiùs, quàm declamatio videretur*) de me

22. *Mylasis depugnarat*] Pro, fortiter pugnavit. Laudare videtur Lucium, sed vituperat: occidit enim sine causa comitem, & familiarem suum. Mylasa, neutri generis, ut Artaxata, Tigranocerta, Ecbatana, Comana, Alabanda, Hierosolyma. Urbs Asiæ fuit in Caria. IDEM.

mum adduceret? Qui autem delectus centurionum? quæ effrenatio impotentis animi? Cùm ejus promissis legiones fortissimæ reclamassent, domum ad se venire jussit centuriones, quos bene de republica sentire cognoverat: eósque ante pedes suos, uxorísque suæ, quam secùm gravis imperator ad exercitum duxerat, jugulari coëgit. Quo animo hunc futurum fuisse censetis in nos, quos oderat, cùm in eos, quos nunquam viderat, tam crudelis fuisset? & quàm avidum in pecuniis locupletium, qui pauperum sanguinem concupisset? quorum ipsorum bona, quantacunque erant, statim comitibus suis, compotoribúsque descripsit.

Atque ille furens infesta jam patriæ signa Brundusio inferebat: cùm C. Cæsar deorum immortalium beneficio, divini animi, ingenii, consilii magnitudine, quanquam sua sponte, eximiâque virtute, tamen approbatione auctoritatis meæ, colonias patris adiit: veteranos milites convocavit: paucis diebus exercitum fecit: incitatos latronis impetus retardavit. Posteà verò, quàm legio Martia ducem præstantissimum vidit, nihil egit aliud, nisi, ut aliquando liberi essemus: quam est imitata quarta legio.

9 Quo ille nuntio audito [23], cùm senatum vocasset, adhibuissétque consularem, qui suâ sententiâ C. Cæsarem hostem judicaret, repentè concidit. Pòst autem neque sacrificiis sollemnibus [24] factis, neque votis nuncupatis, non profectus est, sed profugit paludatus. At quò? in provinciam firmissimorum & fortissimorum civium: qui illum, ne si ita quidem venisset, ut nullum bellum inferret, ferre potuissent: impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille, cujus ne pacatam quidem nequitiam quisquam ferre posset, bellum intulit provinciæ Galliæ: circumsedit Mutinam, firmissimam & splendidissimam populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, civem non sibi, sed nobis & reipublicæ natum.

Ergo

23. *Nuntio audito*] De quarta legione. Vide Philipp. III.
24. *Solemnibus*] Philipp. III.

Ergo Annibal hostis, civis Antonius? quid ille fecit hostiliter, quod hic non aut fecerit, aut faciat, moliatur & cogitet? Totum iter Antonii quid habuit, nisi depopulationes, vastationes, cædes, rapinas? quas non faciebat Annibal, quia multa ad usum reservabat. At hi, qui in horam viverent, non modò de fortunis & de bonis civium, sed ne de utilitate quidem sua cogitaverunt. Ad hunc (dii boni!) legatos mitti placet? norunt isti homines formam reipublicæ, jura belli, exempla majorum? cogitant, quid populi Romani majestas, quid senatûs severitas postulet? Legatos decernis: si ut depreceris, contemnet: si ut imperes, non audiet: denique quamvis severa legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum, hunc, quem videmus, populi Romani restinguet ardorem: municipiorum, atque Italiæ franget animos. Ut omittam hæc, quæ magna sunt: certè ista legatio moram & tarditatem afferet bello. Quamvis dicant, quod quosdam audio dicturos: Legati proficiscantur; bellum nihilominùs paretur: tamen legatorum nomen ipsum & animos molliet, & belli celeritatem morabitur.

Minimis momentis, Patres conscripti, maximæ inclinationes 10
temporum fiunt, cùm in omni casu reipublicæ, tum in bello, & maximè civili: quod opinione plerumque, & famâ gubernatur. Nemo quæret, quibuscum mandatis legatos miserimus: nomen ipsum legationis ultrò missæ, timoris esse signum videbitur. Recedat à Mutina, desinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia: non est verbis rogandus, cogendus est armis. Non enim ad Annibalem mittimus, ut à Sagunto recedat, ad quem miserat olim senatus P. Valerium Flaccum & Q. Bæbium Tampilum: qui, si Annibal non pareret, Carthaginem ire jussi sunt. Nostros legatos quò jubebimus ire, si non paruerit Antonius. Ad nostrum civem mittimus, ne imperatorem, ne coloniam populi Romani oppugnet? Itáne verò? hoc per legatos rogandus est? Quid interest, per deos immortales! utrùm hanc urbem oppugnet, an hujus urbis propugnaculum, coloniam populi Romani, præsidii causâ collocatam? Belli Punici secundi, quod contra majores nostros Annibal gessit, causa fuit Sagunti oppugnatio. Rectè ad eum legati missi. Mittebantur ad Pœnum, mittebantur pro Annibalis hostibus, nostris sociis. Quid simile

tam-

tandem? nos ad civem mittemus, ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam circumſedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne ſit hoſtis? Age, ſi paruerit, hoc cive uti aut volumus, aut poſſumus?

11 Ante diem XIII. Kalendas Januarii, decretis veſtris eum concidiſtis: conſtituiſtis, ut hæc ad vos Kalend. Jan. referrentur, quæ referri videtis, de honoribus & præmiis bene de republica meritorum & merentium: quorum principem judicaviſtis eum, qui fuit, C. Cæſarem, qui M. Antonii impetus nefarios ab urbe in Galliam avertit: deinde milites veteranos, qui primi Cæſarem ſecuti ſunt; tum illas cæleſtes, divináſque legiones, Martiam & quartam, quibus, cùm conſulem ſuum non modò reliquiſſent, ſed bello etiam perſequerentur, honores & præmia ſpopondiſtis: eodémque die D. Bruti, præſtantiſſimi civis, edicto allato atque propoſito, factum ejus collaudaſtis: quòdque ille bellum privato conſilio ſuſceperat, id vos auctoritate publica comprobaſtis.

Quid igitur illo die aliud egiſtis, niſi ut hoſtem judicaretis Antonium? his veſtris decretis aut ille vos æquo animo adſpicere poterit, aut vos illum ſine ſummo dolore videbitis: Excluſit illum à republica, diſtraxit, ſegregavit non ſolùm ſcelus ipſius, ſed etiam, ut mihi videtur, fortuna quædam reipublicæ. Qui ſi legatis paruerit, Romámque redierit: num quando perditis civibus vexillum, quò concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minùs vereor. Sunt * alia, quæ magis timeam, & cogitem. Nunquam parebit ille legatis. Novi hominis inſaniam, arrogantiam: novi perdita conſilia amicorum, quibus ille eſt deditus.

Lucius quidem frater ejus, utpote qui peregrè depugnarit, familiam ducit. Sit per ſe ipſe ſanus, quod nunquam erit; per hos eſſe ei tamen non licebit. Teretur intereà tempus: belli appara-

* Vict. Grut. *alia, ob quæ nunquam parebit*

25. *Præter Galliam*] In Gallia non poterat delectus haberi, quia in illa cum ſuis copiis erat Antonius & Brutus. GRÆV.

26. *Ad cujuſque opinionem diſtributa*] Magni apud me, & eſſe debet apud omnes, veterum librorum auctoritas: verumtamen ſic ab his omnibus, hoc quidem in loco, diſſentire cogor, ut conjecturâ meâ vehementer delecter, quippe quæ nec ab antiquis literarum veſtigiis diſcedat longiùs, & mentem Ciceronis, niſi fallor, attingat. Quis

paratus refrigeſcent. Unde eſt adhuc bellum, niſi ex retardatione, & morâ? Ut primùm poſt diſceſſum latronis, vel potiùs deſperatam fugam, liberè ſenatus haberi potuit; ſemper flagitavi, ut convocaremur. Quo die primùm convocati ſumus, cùm deſignati conſules non adeſſent, jeci, ſententiâ meâ, maximo veſtro conſenſu, fundamenta reipublicæ, ſeriùs omnino, quàm decuit: nec enim antè potui: ſed tamen ſi ex eo tempore dies nullus intermiſſus eſſet, bellum profectò nullum haberemus. Omne malum naſcens facilè opprimitur: inveteratum fit plerumque robuſtius. Sed tum expectabantur Kalendæ Januariæ: fortaſſe non rectè.

Verùm præterita omittamus. Etiámne hanc moram afferemus, dum proficiſcantur legati? dum revertantur? quorum expectatio dubitationem belli afferet. Bello autem dubio, quod poteſt ſtudium eſſe delectûs? Quamobrem, Patres conſcripti, legatorum mentionem nullam cenſeo faciendam: rem adminiſtrandam arbitror ſine ulla mora, & confeſtim gerendam: tumultum decerni, juſtitium edici, ſaga ſumi dico oportere, delectum haberi, ſublatis vacationibus in urbe & in Italia, præter Galliam [25] totâ. Quæ ſi erunt facta, opinio ipſa & fama veſtræ ſeveritatis obruet ſcelerati gladiatoris amentiam. Sentiet ſibi bellum cum republica eſſe ſuſceptum, experietur conſentientis ſenatûs nervos atque vires. Nam nunc quidem partium contentionem eſſe dictitat. Quarum partium? alteri victi ſunt, alteri ſunt è mediis C. Cæſaris partibus. Niſi fortè Cæſaris partes à Panſa & Hirtio conſulibus, & à filio C. Cæſaris oppugnari putamus. Hoc verò bellum non eſt ex diſſenſione partium, ſed ex nefaria ſpe perditiſſimorum civium excitatum: quibus bona, fortunæque noſtræ notatæ ſunt, & jam ad cujuſque opinionem diſtributæ [26]. 12

Legi epiſtolam Antonii, quam ad quendam ſeptemvirum,

 capi-

Quis enim non videt, ſententiam effici meliorem, ſi legatur, *optionem*, quàm ſi, *opinionem*? cùm præſertim ſequentium verborum, quæ ex Antonii recitantur epiſtola, teſtimonio comprobetur: *Quid concupiſcas, tu videris: quod concupieris, certè habebis.* Hæc quidem *optio* eſt, non *opinio*, ut etiam paulò poſt: *Libidini cujuſque nos ita addixit.* Itaque, ſuffragante ſententiâ, *optionem* retineo libenter, ut ſincerum; *opinionem*, opinione mea depravatum, rejiciendum puto. MANUT.

capitalem hominem, collegam ſuum, miſerat. *Quid concupiſcas, tu videris; quod concupiveris, certè habebis.* Hem, ad quem legatos mittamus: cui bellum moremur inferre: qui ne ſorti quidem fortunas noſtras deſtinavit, ſed libidini cujuſque nos ita addixit, ut ne ſibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promiſſum jam ſit, reliquerit. Cum hoc, Patres conſcripti, bello, bello inquam, decertandum eſt, idque confeſtim. Legatorum tarditas repudianda eſt.

Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda ſint: conſulibus totam rempublicam commendandam cenſeo, hiſque permittendum, ut rempublicam defendant, provideántque, ne quid reſpublica detrimenti accipiat: cenſeóque, ut iis, qui in exercitu Antonii ſunt, ne ſit ea res fraudi, ſi ante Kalendas Febr. ab eo diſceſſerint. Hæc ſi cenſueritis, Patres conſcripti, brevi tempore libertatem populi Romani, auctoritatémque veſtram recuperabitis. Sin autem leniùs agetis, tamen eadem, ſec fortaſſe ſeriùs, decernetis. De republica quod retuliſtis [27], ſatis decreviſſe videor.

13 Altera res eſt de honoribus: de quibus deinceps intelligo eſſe dicendum. Sed qui ordo in ſententiis rogandis ſervari ſolet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A. Bruto igitur, conſule deſignato, more majorum capiamus exordium: cujus ut ſuperiora omittam, quæ ſunt maxima illa quidem, ſed adhuc hominum magis judiciis, quàm publicè laudata: quibúſnam verbis ejus laudes hujus ipſius temporis conſequi poſſumus? Neque enim ullam mercedem tanta virtus, præter hanc laudis gloriǽque, deſiderat. Quâ etiam ſi careat, tamen ſit ſe ipſa contenta, atque in memoria gratorum civium, tanquam in luce, poſita lætetur. Laus igitur judicii, teſtimoniíque veſtri tribuenda Bruto eſt. Quamobrem his verbis, Patres conſcripti, ſenatus-conſultum faciendum cenſeo: Cum D. Brutus, imperator, conſul deſignatus, provinciam Galliam in ſenatûs populíque Romani poteſtate teneat: cúmque exercitum tantum, tam brevi tempore, ſummo ſtudio municipiorum, coloniarúmque provinciæ Galliæ optimè de republica meritæ, merentiſ-

27. *Quod retuliſtis*] Alii, *quoad*. Id eſt, ad omnia quæ retuliſtis. Manut.

» rentísque conscripserit, compararit: id eum rectè, & ordine, » éxque republica fecisse: idque D. Bruti, præstantissimum me» ritum in rempublicam senatui, populóque Romano gratum » esse, & fore. Itaque senatum, populúmque Romanum exi» stimare, D. Bruti, imperatoris, consulis designati operâ, con» silio, virtute, incredibilique studio & consensu provinciæ Gal» liæ, reipublicæ difficillimo tempore esse subventum.

Huic tanto merito Bruti, Patres conscripti, tantóque in rempublicam beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur? Nam si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis, & coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset: quantus reipublicæ terror impendêret? Dubitaret, credo, homo amentissimus, atque in omnibus consiliis præceps & devius, non solùm cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariæ bellum inferre nobis: ut ejus furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus. Hæc igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra, suo consilio atque judicio, non ut consulem recepit, sed, ut hostem, arcuit Galliâ; séque obsideri, quàm hanc urbem, maluit. Habeat ergo hujus tanti facti, támque præclari, decreto vestro testimonium sempiternum: Galliáque, quæ semper præsidet atque præsedit huic imperio, libertatíque communi, meritò, veréque laudetur, quòd se suásque vires non tradidit, sed opposuit Antonio.

Atque etiam M. Lepido [28] pro ejus egregiis in rempublicam 14
meritis decernendos honores quàm amplissimos censeo. Semper ille populum Romanum liberum voluit, maximúmque signum illo die dedit voluntatis & judicii sui, cùm, Antonio diadema Cæsari imponente, se avertit, gemitúque & mœstitiâ declaravit, quantum haberet odium servitutis: quàm populum Romanum liberum cuperet: quàm illa, quæ tulerat, temporum magis necessitate, quàm judicio tulisset. Quanta verò is moderatione usus sit in illo tempore civitatis, quod post mortem Cæsaris consecutum est, quis nostrûm oblivisci potest? Magna hæc: sed ad majora properat oratio.

28. *M. Lepido*] Citerioris Hispaniæ proconsuli, in quam tamen nondum pervenerat, sed in Gallia Narbonensi, cognitâ reipublicæ perturbatione, morabatur. IDEM.

Quid enim (ô dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Romano accidere potuit, quàm, cùm bellum civile maximum esset [29], cujus belli exitum omnes timeremus, sapientiâ ejus [30] id potiùs extingui, quàm armis, & ferro rem in discrimen adducere? Quòd si eadem ratio Cæsaris fuisset, in illo tetro miseróque bello: ut omittam patrem, duos Cn. Pompeii, summi & singularis viri, filios incolumes haberemus: quibus certè pietas fraudi esse non debuit. Utinam omnes M. Lepidus servare potuisset! facturum fuisse declaravit in eo, quod potuit; cùm Sextum Pompeium restituit civitati, maximum ornamentum reipublicæ, clarissimum monumentum clementiæ suæ. Gravis illa fortuna populi Romani, grave fatum. Pompeio enim patre, quod imperii populi Romani lumen fuit, extincto, interfectus est patris simillimus filius. Sed omnia mihi videntur deorum immortalium judicio expiata, Sex. Pompeio reipublicæ conservato.

15 Quam ob causam justam atque magnam, & quòd periculosissimum civile bellum, maximúmque, humanitate & sapientiâ suâ M. Lepidus ad pacem concordiámque convertit, senatusconsultum his verbis censeo perscribendum. CUM à M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, sæpenumerò respublica & » bene, & feliciter gesta sit, populúsque Romanus intellexerit, » ei dominatum regium maximè displicere: cúmque ejus operâ, virtute, consilio, singularíque clementiâ & mansuetudine bellum acerbissimum civile sit restinctum: Sextúsque Pompeius, Cnei filius, Magnus, hujus ordinis auctoritate ab armis discesserit, & à M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, summa senatûs, populíque Romani voluntate civitati restitutus sit: senatum, populúmque Romanum, pro maximis, plurimísque in rempublicam M. Lepidi meritis, magnam spem » in ejus virtute, auctoritate, felicitate, reponere otii, pacis, » concordiæ, libertatis: ejusque in rempublicam meritorum senatum populúmque Romanum memorem fore, eique statuam » eque-

29. *Cùm bellum civile maximum esset*] Post interitum Cæsaris, pugnante Sex. Pompeio in Hispania cum Cæsaris prætoribus. MANUT.

30. *Sapientiâ ejus*] Alii, *sapientiâ etiam*. Lambinus nec *ejus*, nec *etiam* agnoscit. Quod Grævio probatur.

» equestrem inauratam in Rostris, aut quo alio loco in foro » vellet, ex hujus ordinis sententia statui placere. Qui honos, Patres conscripti, mihi maximus videtur primùm, quia justus est: (non enim solùm datur propter spem temporum reliquorum, sed pro amplissimis meritis redditur) nec verò cuiquam possumus commemorare hunc honorem à senatu tributum judicio senatûs soluto, & libero.

Venio ad C. Cæsarem, Patres conscripti, qui nisi fuisset, 16
quis nostrûm esse potuisset? Advolabat ad urbem à Brundusio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omnes bonos, cum exercitu, Antonius. Quid hujus audaciæ & sceleri poterat opponi? nondum ullos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum, nulla libertas: dandæ cervices erant crudelitati nefariæ: fugam quærebamus omnes, quæ ipsa exitum non habebat.

Quis tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc divinum adolescentem, deus? qui, cùm omnia ad perniciem nostram pestifero illi civi paterent, subitò præter spem omnium exortus, priùs confecit exercitum, quem furori M. Antonii opponeret, quàm quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni honores habiti Cn. Pompeio, cùm esset adolescens: & quidem jure. Subvenit enim reipublicæ: sed ætate multo robustior, & militum ducem quærentium studio paratior, & in alio genere belli. Non enim omnibus Syllæ causa grata. Declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum maximæ calamitates. Cæsar autem annis multis minor, veteranos, cupientes jam requiescere, armavit: eam complexus est causam, quæ esset senatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ, quæ diis omnibus gratissima. Et Pompeius ad L. Syllæ maximum imperium, victorémque exercitum accessit: Cæsar se ad neminem adjunxit: ipse princeps exercitûs faciendi, & præsidii comparandi fuit. Ille in adversariorum partibus agrum Picenum habuit inimicum: hic ex Antonii amicis, sed amicioribus libertati, contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sylla regnavit: hujus præsidio Antonii dominatus oppressus est. Demus igitur imperium Cæsari: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest. Sit pro prætore eo jure, quo qui optimo.

Qui honos, quanquam est magnus illi ætati, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solùm ad dignitatem valet. Itaque illa quæramus, quæ vix hodierno die consequemur.

17 Sed sæpe spero fore, hujus adolescentis ornandi, honorandíque, & nobis, & populo Romano potestatem. Hoc autem tempore ita censeo decernendum. QUOD C. Cæsar, Caii filius,
» pontifex, pro prætore, summo reipublicæ tempore milites ve-
» teranos ad libertatem populi Romani cohortatus sit, eósque
» conscripserit: quódque legio Martia, quartáque, summo stu-
» dio, optimóque in rempublicam consensu, C. Cæsare duce
» & auctore, rempublicam, libertatem populi Romani defen-
» dant, defenderint: & quòd C. Cæsar, pro prætore Galliæ pro-
» vinciæ cum exercitu subsidio profectus sit: equites, sagitta-
» rios, elephantos in suam, populíque Romani potestatem re-
» degerit, difficillimóque reipublicæ tempore saluti, dignitati-
» que populi Romani subvenerit: ob eas causas senatui place-
» re, C. Cæsarem, Caii filium, pontificem, proprætorem, se-
» natorem esse, sententiámque loco prætorio dicere; ejusque ra-
» tionem, quemcunque magistratum petet, ita haberi, ut haberi
» per leges liceret, si anno superiore quæstor fuisset.

Quid est enim, Patres conscripti, cur eum non quàm primùm amplissimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus cùm grandiorem ætatem ad consulatum constituebant, adolescentiæ temeritatem verebantur. C. Cæsar ineunte ætate docuit, ab excellenti, eximiáque virtute progressum ætatis expectari non oportere. Itaque majores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis pòst annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter æquales. Ita sæpe magna indoles virtutis priùs, quàm reipublicæ prodesse potuisset, extincta est. At verò apud antiquos, Rulli, Decii, Corvini, multíque alii: recentiore autem memoriâ superior Africanus, T. Flamininus, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid Macedo Alexander? cùm ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nónne tertio & tricesimo anno mortem obiit? quæ est ætas nostris legibus decem annis minor,

nor, quàm consularis. Ex quo judicari potest, virtutis esse, quàm ætatis, cursum celeriorem.

Nam quod ii, qui, Cæsari invident, simulant se timere: ne 18
verendum quidem est, ut tenere se possit, ut moderari, ne honoribus nostris elatus intemperantiùs suis opibus utatur. Ea natura rerum est, Patres conscripti, ut, qui sensum veræ gloriæ ceperit, quíque se ab senatu, ab equitibus, populóque Romano universo senserit civem carum haberi, salutarémque reipublicæ, nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Cæsari (patri dico) contigisset adolescenti, ut esset senatui atque optimo cuique carissimus! quod cùm consequi neglexisset: omnem vim ingenii, quæ summa fuit in illo, in populari levitate consumpsit. Itaque cùm respectum ad senatum & ad bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non posset. Ejus autem filii longè sanè diversa ratio: qui cùm omnibus est, tum optimo cuique carissimus. In hoc spes libertatis posita est: ab hoc accepta jam salus: huic summi honores & exquiruntur, & parati sunt. Cujus igitur singularem prudentiam admiramur, ejus stultitiam timemus? Quid enim stultius, quàm inutilem potentiam, invidiosas opes, cupiditatem dominandi præcipitem & lubricam anteferre veræ, gravi, solidæ gloriæ? An hoc vidit, puer: si ætate processerit, non videbit?

At est quibusdam inimicus clarissimis atque optimis civibus. Nullus iste timor esse debet: omnes Cæsar inimicitias reipublicæ condonavit: hanc sibi judicem constituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad rempublicam accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. Omnes habeo cognitos sensus adolescentis. Nihil est illi republicâ, nihil vestra auctoritate gravius, nihil bonorum virorum judicio optatius, nihil verâ gloriâ dulcius. Quamobrem ab eo non modò nihil timere, sed majora, & meliora expectare debetis: neque in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timere, ne memoria maneat domestici doloris, quæ plus apud eum possit, quàm salus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, Patres conscripti, vobis, populóque Romano, reíque publicæ, quod profectò, cùm me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimesce-

timescerémque in re maxima periculosam opinionem temeritatis: promitto, recipio, spondeo [31], Patres conscripti, C. Cæsarem talem semper fore civem, qualis hodie sit, qualémque eum maximè esse velle & optare debemus. Quæ cùm ita sint, de Cæsare satis hoc tempore dictum habebo.

19 Nec verò de L. Egnatuleio, fortissimo & constantissimo cive, amicissimo reipublicæ, silendum arbitror: sed tribuendum testimonium virtutis egregiæ, quòd is legionem quartam ad Cæsarem adduxerit, quæ præsidio consulibus, senatui, populóque Romano, reíque publicæ esset: ob eam causam placere, uti L. Egnatuleio triennium ante legitimum tempus magistratus petere, capere, gerere liceat. In quo, Patres conscripti, non tantum commodum tribuitur L. Egnatuleio, quantus honos. In tali enim re satis est nominari [32].

De exercitu autem C. Cæsaris ita censeo decernendum: SENATUI placere, militibus veteranis, qui Cæsaris, pontificis [33],
» auctoritatémque hujus ordinis defenderint, atque defendant,
» his, liberísque eorum militiæ vacationem esse: utique C. Pan-
» sa, A. Hirtius, consules, alter ambóve cognoscerent, qui ager
» his coloniis esset, quò milites veterani deducti essent, qui con-
» tra legem Juliam possideretur, ut is militibus veteranis divide-
» retur: de agro Campano separatim cognoscerent, inirèntque
» rationem de commodis militum veteranorum augendis: legio-
» níque Martiæ, & legioni quartæ, & iis militibus, qui de legio-
» ne secunda, XXXV. [34], ad C. Pansam, A. Hirtium, consules
» venissent, suáque nomina dedissent, quòd iis auctoritas sena-
» tûs, populíque Romani libertas carissima sit, & fuerit, vaca-
» tionem

31. *Promitto, recipio, spondeo*] Expressit hæc ab eo vel odium in Antonium, vel studium erga remp. Promittere autem de altero, præsertim de adolescente, perpetuam in recta laudabilíque ratione voluntatem, cujus prudentiæ fuerit, haud ita multò pòst Cicero ipse sensit. Scripsit enim ad M. Brutum: *Maximo, cùm hæc scribebam, afficiebar dolore, quòd, cùm me pro adolescente, ac penè puero, resp. accepisset vadem, vix videbar, quod promiseram, præstare posse.* MANUT.

32. *Satis est nominari*] In hoc honor est. Magistratus ei nunc quidem non tribuitur. IDEM.

33. *Cæsaris, Pontificis*] Videtur deesse; *Voluntatem secuti sint.* IDEM.

34. *Secunda, XXXV*] Sive, secunda, trigesima quinta. Quin etiam addidit conjunctionem Muretus, *secunda, & trigesima quinta.* Hæ scilicet legiones, ut observat Manutius, cum Antonio de quatuor Macedonicis remanserant: ex iis tamen ipsis milites multi ad Pansam Hirtiúmque consules venerant. Propterea dixit Cicero Philipp. III. cap. 12. *In Galliam mutilatum ducis exercitum.* OLIVETUS.

» tionem militiæ ipsis, liberísque eorum esse placere; extra tu-
» multum Gallicum, Italicúmque: easque legiones, bello con-
» fecto, missas fieri placere: quantámque pecuniam militibus
» earum legionum in singulos C. Cæsar, pontifex, proprætor
» pollicitus sit, tantam dari placere: utíque C. Pansa, A. Hir-
» tius, consules, alter ambóve, rationem agri habeant, qui sine
» injuria privatorum dividi possit: ísque militibus legionis Mar-
» tiæ, & legionis quartæ ita daretur, assignaretur, ut quibus
» militibus amplissimè dati, assignati essent.

Dixi ad ea omnia, Consules, de quibus retulistis: quæ si erunt sine mora, maturéque decreta, faciliùs apparabitis ea, quæ tempus & necessitas flagitat. Celeritate autem opus est: quâ si essemus usi, bellum, ut sæpe dixi, nullum haberemus.

IN M. ANTONIUM. AD QUIRITES.

PHILIPPICA VI.

ARGUMENTUM.

Kalendis Januariis, quo die habita est superior oratio, nihil senatus decrevit: ne postridie quidem, intercedente Salvio Tribuno. Itaque III. *Non. Januar. factum est S. C. de Legatis ad Antonium mittendis Pisone, Philippo, & Sulpicio Consularibus. Eodem die productus ad Populum Cicero ab Apuleio Tribuno, quid actum sit in Senatu exponit, quid sperare liceat, & ad libertatem conservandam hortatur.* FERRAT.

1 AUDITA vobis esse arbitror, Quirites, quæ sint acta in senatu, quæ fuerit cujusque sententia. Res enim ex Kalend. Jan. agitata, paulo antè confecta est: minùs quidem illa severè, quàm decuit, non tamen omnino dissolutè. Mora est allata bello, non causa sublata. Quamobrem, quod quæsivit à me P. Apuleius, homo & multis officiis mihi, & summa familiaritate conjunctus, & vobis amicissimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuistis, nosse possitis.

Causa fortissimis optimísque consulibus, Kalendis Januariis de republica primùm referendi, fuit ex eo, quod XIII. Kalend. Januar. senatus me auctore decrevit. Eo die primùm, Quirites, fundamenta jacta sunt reipublicæ. Fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiam si ille dies vitæ finem mihi allaturus esset, satis magnum ceperam fructum, cùm vos universi una mente atque voce iterum à me conservatam esse rempublicam conclamastis. Hoc vestro judicio tanto, támque præclaro excitatus, ita Kalendis Januariis veni in senatum, ut meminissem, quam personam impositam à vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipublicæ cùm viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi: hominémque audacissimum, qui multis nefariis rebus antè commissis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam, fortissimámque obsideret, bello censui persequendum: tumultum esse decerni, justitium edici, saga sumi, dixi placere: quo omnes acriùs, graviúsque incumberent ad ulciscendas reipublicæ injurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepta à senatu viderent. Itaque hæc sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quanquam discessio [1] facta non esset, tamen, præter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, nescio qua eis objec-

1. *Discessio*] Postquàm consulares, & principes Senatûs dixerant sententias, ut res transigi posset, reliqui patres discedentes in dexteram aut sinistram partem, ostendebant cui sententiæ adhærerent. FERRAT.

objecta re,[1] remissior senatus fuit. Nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatûs auctoritas, vestérque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur.

Intelligo, Quirites, à vobis hanc sententiam repudiari: ne- 2
que injuriâ. Ad quem enim legatos? ad eúmne, qui pecuniâ publicâ dissipatâ atque effusâ, per vim & contra auspicia impositis populo Romano legibus, fugata concione, obsesso senatu, ad opprimendam rempublicam Brundusio legiones arcessierit? ab his relictus cum latronum manu in Galliam irruperit? Brutum oppugnet? Mutinam circumsedeat? Quæ vobis potest cum hoc gladiatore conditionis, æquitatis, legationis esse communitas?

Quanquam, Quirites, non est illa legatio, sed denuntiatio belli, nisi paruerit. Ita enim est decretum, ut si legati ad Annibalem mitterentur. Mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat; sit in senatûs populíque Romani potestate. Facilè verò huic denuntiationi parebit, ut in patrum conscriptorum, atque in vestra potestate sit, qui in sua nunquam fuerit? Quid enim ille unquam arbitrio suo fecit, semper eò tractus, quò libido rapuit, quò levitas, quò furor, quò vinolentia? Semper eum duo dissimilia genera tenuerunt, lenonum & latronum: ita domesticis stupris, forensibus parricidiis delectatur, ut mulieri citiùs avarissimæ paruerit, quàm senatui, populóque Romano.

Itaque, quod paulo antè feci in senatu, faciam apud vos. 3
Testificor, denuntio, antè prædico, nihil M. Antonium eorum, quæ sunt legatis mandata, facturum: vastaturum agros, Mutinam obsessurum, delectus, quà possit, habiturum. Is est enim ille, qui semper senatûs judicium & auctoritatem, semper voluntatem vestram, potestatémque contempserit. An ille id faciat, quod paulo antè decretum est, ut exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis est Galliæ, educeret, dum ne propiùs ur-

1. *Nescio quâ objectâ re*] Res ea quæ fuerit, quia senatus dignitatis rationem habet, significandum non putat. Fuit enim, ut ex Appiano cognoscitur, matris Antonii, uxoris, filii, amicorum nocturna deprecatio. MANUTIUS.

bem Romam cc. mill. admoveret? huic denuntiationi ille pareat? ille se fluvio Rubicone cc. mill. circumscriptum esse patiatur? Non is est Antonius. Nam si esset, non commisisset, ut ei senatus tanquam Annibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quòd verò ita avocatur à Mutina, ut ab urbe, tanquam pestifera flamma, arceatur? quam habet ignominiam? quod judicium senatûs? Quid, quòd à senatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum milítésque ejus adeant, iísque demonstrent, summa in rempublicam merita, beneficiáque eorum grata esse senatui, populóque Romano, eísque eam rem magnæ laudi, magnóque honori fore? Passurúmne censetis Antonium, introire Mutinam legatos? exire inde tutò? Nunquam patietur, mihi credite. Novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam.

Nec verò de illo, sicut de homine aliquo debemus, sed ut de importunissima bellua, cogitare. Quæ cùm ita sint, non omnino dissolutum est, quod decrevit senatus. Habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet moræ! Nam cùm plerísque in rebus gerendis tarditas & procrastinatio odiosa est: tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum est D. Bruto: omnes undique copiæ colligendæ: horam eximere nullam in tali cive liberando sine scelere non possumus [3].

An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliam Antonii provinciam judicasset, legiones Antonio & provinciam tradere? domum redire? triumphare? primus in hoc òrdine, quoad magistratum iniret, sententiam dicere? quid negotii fuit? Sed, cùm se Brutum esse meminisset, vestræque libertati natum, non otio suo: quid egit aliud, nisi ut penè corpore suo Galliâ prohiberet Antonium? Ad hunc utrùm legatos: an legiones ire oporte-

3. *Horam eximere nullam in tali cive liberando sine scelere non possumus*] Sic edidit Grævius: & Lambinus antè probaverat. Videri potest hic esse sensus: Ubi agitur de tali cive liberando, non possumus sine scelere nullam eximere horam rebus aliis atque consiliis, quam ad ejus incolumitatem conferamus. Verumtamen erat planum magis ac Latinum: *Horam eximere ullam in tali cive liberando sine scelere non possumus*; vel, quemadmodum edidit P. Manutius, ac nuper M. Ant. Ferratius, *Horam eximere nullam in tali cive liberando sine scelere possumus*, omisso *non*. Etenim *eximere tempus*, *diem*, *horam*, est perdere, seu in aliis rebus, quàm quæ agendæ erant, consumere. Hoc vult Cicero: Omni celeritate succurrendum est D. Bruto; huc omnia conver-

oportebat? Sed præterita omittamus. Properent legati, quod video eſſe facturos. Vos ſaga parate. Eſt enim ita decretum, ut, ſi ille auctoritati ſenatûs non paruiſſet, ad ſaga iretur. Ibitur: non parebit: nos amiſſos tot dies rei gerendæ queremur.

Non metuo, Quirites, ne, cùm audierit Antonius, me hoc in ſenatu & in concione confirmaſſe, nunquam illum futurum in ſenatûs poteſtate, refellendi mei causâ, ut ego nihil vidiſſe videar, vertat ſe, ſenatui pareat. Nunquam faciet: non invidebit huic meæ gloriæ: malet, me ſapientem à vobis, quàm ſe modeſtum exiſtimari. Quid? ipſe ſi velit, num etiam L. fratrem paſſurum arbitramur? Nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, cùm ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri eſſe minitatus. Etiámne ab hoc mirmillone Aſiatico ſenatûs mandata, legatorum verba audientur? nec enim ſecerni à fratre poterit, tanta præſertim auctoritate. Nam hic inter illos Africanus eſt: pluris habetur, quàm L. Trebellius [4], pluris quàm T. Plancus [5] adoleſcens nobilis. Plancum, qui omnibus ſententiis maximo veſtro plauſu condemnatus, neſcio quomodo ſe conjecit in turbam, atque ita mœſtus rediit, ut retractus, non reverſus videretur: ſic contemnit, tanquam ſi illi aquâ & igni interdictum ſit. Aliquando negat ei locum eſſe oportere in curia, qui incenderit curiam. Nam Trebellium valde jam diligit: oderat tum, cùm ille tabulis novis adverſabatur: jam fert in oculis, poſtquam ipſum Trebellium vidit ſine tabulis novis ſalvum eſſe non poſſe. Audiſſe enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuiſtis, quotidie ſponſores & creditores L. Trebellii convenire. O fides [6] (hoc enim puto Trebellium ſumpſiſſe cognomen) quæ poteſt eſſe major fides, quàm fraudare creditores? domo pro-

convertenda ſunt conſilia; ſcelus fuerit, ſi pars ulla temporis eximatur, tollatur, ſubducatur deliberationi tam neceſſariæ, atque aliis rebus tranſmittatur. OLIVETUS.

4. *L. Trebellius*] Qui tribunus pl. ferenti legem de tabulis novis Tribuno pl. Dolabellæ adverſatus erat. Plutarchus in Antonio. MANUT.

5. *T. Plancus*] Burſa, frater L. Planci conſulis deſignati. Eum de vi, ob incenſam in funere P. Clodii curiam, lege Pompeia damnatum Cæſar dictator reſtituerat. ID.

6. *O fides*] An fidem Trebellius ſervat; cùm tamen à fide cognomen deduxerit? Fidei patronus, & creditorum fuerat Trebellius, cùm adverſaretur Dolabellæ, de tabulis novis legem ferenti. Phil. XIII. *Fidei patronus, fraudator creditorum Trebellius.* Cognomen hoc nuſquam nominatur. IDEM.

fugere? propter æs alienum ire ad arma? Ubi plauſus [7] ille in triumpho eſt? ſæpe ludis [8]? ubi ædilitas, delata ſummo ſtudio bonorum? Quis eſt, qui hunc non caſu exiſtimet rectè feciſſe? nequitia eſt, ſcelere [9] * * *

5 Sed redeo ad amores, deliciáſque noſtras, L. Antonium, qui vos omnes in fidem ſuam recepit. Negatis? num quiſpiam eſt veſtrûm, qui tribum non habeat? certè nemo. Atqui illum quinque & triginta tribus patronum adoptarunt. Rurſus reclamatis? Adſpicite à ſiniſtra illam equeſtrem ſtatuam inauratam, in qua quid inſcriptum eſt? QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO. Populi Romani igitur eſt patronus L. Antonius? malam quidem illi peſtem! Clamori enim veſtro aſſentior. Non modò hic latro; quem clientem habere nemo velit: ſed qui unquam tantis opibus, tantis rebus geſtis fuit, qui ſe populi Romani victoris, dominique omnium gentium patronum dicere auderet?

In foro L. Antonii ſtatuam videmus: ſicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Caſtoris. O impudentiam incredibilem! tantúmne ſibi ſumpſit, quia Mylaſis mirmillo Thracem jugulavit, familiarem ſuum? quónam modo iſtum ferre poſſemus, ſi in hoc foro, ſpectantibus vobis, depugnaſſet? Sed hæc una ſtatua. Altera ab equitibus Romanis, equo publico [10]: qui item adſcribunt, PATRONO. Quem unquam iſte ordo patronum adoptavit? ſi quemquam, debuit me. Sed me omitto. Quem cenſorem? quem imperatorem? Agrum iis diviſit. O ſordidos, qui acceperunt! improbum, qui dederit!

Statuerunt [11] etiam tribuni militares, qui in exercitibus Cæſaris duobus fuerunt. Quis eſt iſte ordo? Multi fuerunt multis in legionibus per tot annos: iis quoque diviſit Semurium [12]. Campus

7. *Ubi plauſus?*] Trebellio Cæſaris triumphum proſequenti, & ſæpè deinde in Theatro plauſus dati fuerant, quòd tabulis novis reſtitiſſet. FERRAT.

8. *Sæpe ludis*] Ingredientes in theatrum bonos cives plauſu, improbos excipere ſibilo ſolitus eſt populus. MANUT.

9. *Nequitia eſt, ſcelere*] Alii pro *ſcelere*; ſcripſerant *ſcelus eſt*: ut huic vulneri quaſi cicatricem obducerent. Mihi ſemper religio fuit talia audere. In veteri libro poſt vocem *ſcelere*, parva quædam lacuna eſt. MURETUS.

10. *Equo publico*] Equeſtris ordo conſtabat ex iis, qui equo publico, id eſt, publicè dato, mererent. Dabat autem cenſor, ut ex Livio lib. XXXIX. perſpicuum fit. Hi equites Romani ſoli vocabantur. Et his cenſus præfinitus erat CCCC. millia: quæ niſi poſſiderent, ordinem & ornamenta equitum Romanorum propria amittebant. Qui verò mererent equo ſuo, non publico,

pus Martius restabat, nisi priùs cum fratre fugisset. Sed hæc agrorum assignatio paulo antè, Quirites, L. Cæsaris, clarissimi viri, & præstantissimi senatoris, sententiâ dissoluta est. Huic enim assensi, septemvirûm acta sustulimus [13]. Jacent beneficia Nuculæ [14]: friget patronus Antonius. Nam possessores animo æquiore discedent: nullam impensam fecerant, nondum instruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant [15]. Sed illa statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: L. ANTONIO, JANI MEDII PATRONO [16]. Itáne? Janus medius in L. Antonii clientela sit? quis unquam in illo Jano inventus est, qui L. Antonio mille nummûm ferret expensum?

Sed nimis multa de nugis: ad causam, bellúmque redeamus: 6
quanquam non alienum fuit personas quasdam à vobis recognosci: ut, quibuscum bellum gereretur, possitis taciti cogitare. Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam si melius aliud fuit, tamen legatorum reditum expectetis animo æquo. Celeritas detracta de causa est: boni tamen aliquid accessit ad causam. Cùm enim legati renuntiarint, quod certè renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatûs esse Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim sunt pauci illi quidem, sed tamen plures, quàm republica dignum est, qui ita loquantur: Ne legatos quidem expectabimus? Istam certè vocem, simulationémque clementiæ extorquebit iis res ipsa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minùs hodierno die contendi, minùs laboravi, ut mihi senatus assentiens tumultum decerneret, saga sumi juberet. Malui viginti diebus pòst sententiam meam laudari ab omnibus, quàm à paucis hodie vituperari. Qua-

co, ii non erant equestris ordinis, nec in centuriis equitum ad comitia centuriata coibant, nec equites Romani, sed equites tantùm dicebantur. MANUTIUS.

11. *Statuerunt*] Statuam posuerunt : de qua Phil. VII. IDEM.

12. *Semurium*] Ager erat, de quo Macrobius, Saturnal. l. 10.

13. *Sustulimus*] Legem illam Antonii de divisione agrorum per vim latam judicantes. IDEM.

14. *Jacent beneficia Nuculæ*] Irrita sunt divisoris agrorum Nuculæ beneficia. Philipp. I. *Duos collegas Antoniorum, & Dolabellæ, Nuculam, & Lentonem, Italiæ divisores lege eâ, quam senatus per vim latam judicavit.* IDEM.

15. *Non habemus*] Hoc indicat, egenis & perditis divisos fuisse agros. FERRAT.

16. *Jani medii patrono*] Videtur hæc statua à fœneratoribus posita. Ad medium enim Janum considebant. *Offic.* II. 25. MANUT.

Quapropter, Quirites, expectate legatorum reditum, & paucorum dierum molestiam devorate. Qui cùm redierint, si pacem afferent, cupidum me; si bellum, providum judicatote. An ego non provideam meis civibus? non dies, noctésque de vestra libertate, de reipublicæ salute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos à se ortum, hominibus nobilissimis, omnibus honoribus prætulistis? An ingratus sum? quis minus? qui, partis honoribus, eosdem gessi in foro labores, quos in petendis. Rudis in republica? quis exercitatior, qui viginti jam annos bellum geram cum improbis civibus?

Quamobrem, Quirites, consilio, quantum potero, labore
7 plus penè quàm potero, excubabo, vigilabóque pro vobis. Etenim quis est civis, præsertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriæ, tam inimicus dignitatis suæ, quem non excitet, non inflammet tantus vester iste consensus? Multas, magnásque habui consul conciones, multis interfui: nullam unquam vidi tantam, quanta nunc vestra est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere à republica, furorem extinguere, opprimere audaciam. Idem volunt omnes ordines; eòdem incumbunt municipia, coloniæ, cuncta Italia. Itaque senatum, sua sponte bene firmum, firmiorem vestra auctoritate fecistis.

Venit tempus, Quirites, seriùs omnino, quàm dignum populo Romano fuit: sed tamen ita maturum, ut differri jam hora non possit. Fuit aliquis fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit: nunc, si quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum servire fas non est: quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum est adducta discrimen. De libertate decernitur. Aut vincatis oportet, Quirites, quod profectò & pietate vestrâ, & tantâ concordiâ consequemini; aut quidvis potius, quàm serviatis. Aliæ nationes servitutem pati possunt, populi Romani est propria libertas.

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA VII.

ARGUMENTUM.

Amicos Antonii, pacem bello in sermonibus anteponentes, eo consilio, ut in reditu legatorum Antonii responsa mitiùs acciperentur, & senatorum animi sententiâ Ciceronis irritati ad clementiam ac mansuetudinem traducerentur, accusat, ut Antonii amantiores, quàm reip. De pace autem non esse cogitandum censet, vel quia turpis, vel quia cum periculo, vel quia liberis civibus cum hoste libertatis, Antonio nulla prorsus esse possit. Senatum extremo loco Pansámque consulem hortatur, ut ad studium tuendæ reip. nihil ab Antonio sincerum expectantes, quemadmodum cœperint, incumbant. MANUTIUS.

PARVIS de rebus, sed fortasse necessariis, 1
consulimur, Patres conscripti. De Appia via [1], & de moneta [2] consul: de Lupercis tribunus plebis refert. Quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberat à sententia, suspensus curis majoribus. Adducta est enim, Patres conscripti, res in maximum periculum, & in extremum penè discrimen. Non sine causa legatorum istam missionem sem-

 per

1. *De Appia via*] Instauranda. MANUT.
2. *De Moneta*] Vel de templo Junonis Monetæ reficiendo, vel etiam de puriore cudenda moneta, ejúsque pretio constituendo. IDEM.

per timui, nunquam probavi: quorum reditus quid sit allaturus, ignoro: expectatio quidem quantum afferat languoris animis, quis non videt? Non enim se tenent ii, qui senatum dolent ad auctoritatis pristinæ spem reviviscere, conjunctum huic ordini populum Romanum, conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces.

Jam nunc fingunt responsa Antonii, eadémque defendunt. Alii, postulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret, & dicto audiens esset huic ordini, sed ut conditiones ferret, leges imponeret, reserare nos exteris gentibus Italiam juberet: se præsertim incolumi, à quo majus periculum, quàm ab ullis nationibus extimescendum est. Alii, remittere eum nobis Galliam citeriorem: illam ultimam postulare. Præclarè: ex qua non legiones solùm, sed etiam nationes ad urbem conetur adducere. Alii, nihil eum jam nisi modestè postulare. Macedoniam suam vocat omnino: quoniam Caius frater est inde revocatus. Sed quæ provincia est, ex qua illa fax excitare non possit incendium? Itaque iidem, quasi providi cives & senatores [3] diligentes, bellicum me cecinisse dicunt; suscipiunt pacis patrocinium. Nónne sic disputant: Irritari Antonium non oportuit: nequam est homo ille, atque confidens: multi prætereà improbi, quos quidem à se primùm numerare possunt, qui hæc loquuntur: eos cavendos esse denuntiant. Utrùm igitur in nefariis civibus ulciscendis, cùm possis, an pertimescendis, diligentior cautio est?

2 Atque hæc illi loquuntur, qui quondam propter levitatem populares habebantur. Ex quo intelligi potest, animo illos abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non voluntate fuisse populares. Quî enim convenit, ut, qui in rebus improbis populares fuerint, iidem in re una maximè populari, quòd eadem salutaris populo Romano sit, improbos se, quàm populares, esse malint? Me quidem semper (ut scitis) adversatum multitudinis temeritati, hæc fecit præclarissima causa popularem.

Et quidem dicuntur, vel potiùs se ipsi dicunt consulares: quo nomine nemo dignus est, nisi qui tanti honoris nomen potest susti-

---

3. *Senatores*] Grævio ea vox non probatur: legit *fœneratores*.

ſuſtinere. Faveas tu hoſti? ille literas ad te mittat de ſua ſpe rerum ſecundarum? eas tu lætus proferas? recites? deſcribendas etiam des improbis civibus? eorum augeas animos? bonorum ſpem, virtutémque debilites? & te conſularem, aut ſenatorem, aut denique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Panſa, fortiſſimus conſul, atque optimus. Etenim dicam animo amiciſſimo: hunc ipſum, mihi hominem familiariſſimum, niſi talis conſul eſſet, ut omnes vigilias, curas, cogitationes in reipublicæ ſalute configeret, conſulem non putarem.

Quanquam nos ab ineunte illius ætate uſus, conſuetudo, ſtudiorum etiam honeſtiſſimorum ſocietas, ſimilitudóque devinxit: ejuſdémque cura incredibilis in aſperrimis belli civilis periculis perſpecta, docuit, non modò ſalutis, ſed etiam dignitatis meæ fuiſſe fautorem: tamen eundem, ut dixi, niſi talis conſul eſſet, negare eſſe conſulem auderem. Idem non modò conſulem eſſe dico, ſed etiam memoriâ meâ præſtantiſſimum atque optimum conſulem, non quin pari virtute & voluntate alii fuerint: ſed tantam cauſam non habuerunt, in qua & virtutem, & voluntatem ſuam declararent. Hujus magnitudini animi, gravitati, ſapientiæ, tempeſtas eſt oblata formidoloſiſſimi temporis. Tum autem illuſtratur conſulatus, cùm gubernat rempublicam, ſi non optabili, at neceſſario tempore. Magis autem neceſſarium, P. C. nullum tempus unquam fuit.

Itaque ego ille, qui ſemper pacis auctor fui, cuíque pax, 3
præſertim civilis, quanquam omnibus bonis, tamen in primis fuit optabilis: omne enim curriculum induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulſandis, elaboratum eſt: hinc honores ampliſſimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, ſi quam habemus, conſecuti ſumus. Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui quantuſcunque ſum (nihil enim mihi arrogo) ſine pace civili certè non fuiſſem: periculoſè dico: quemadmodum accepturi, Patres conſcripti, ſitis, horreo: ſed pro mea perpetua cupiditate veſtræ dignitatis retinendæ & augendæ quæſo, oróque vos, Patres conſcripti, ut primò etſi erit vel acerbum auditu, vel incredibile à M. Cicerone eſſe dictum, accipiatis ſine offenſione, quod dixero: néve id priùs, quàm, quale ſit, explicavero, repudietis. Ego ille (dicam ſæpiùs) pa-

cis ſemper laudator, ſemper auctor, pacem cum M. Antonio eſſe nolo.

Magna ſpe ingredior in reliquam orationem, Patres conſcripti, quoniam periculoſiſſimum locum ſilentio ſum prætervectus. Cur igitur pacem nolo? quia turpis eſt, quia periculoſa, quia eſſe non poteſt. Quæ tria, dum explico, peto à vobis, Patres conſcripti, ut eadem benignitate, qua ſoletis, verba mea audiatis.

Quid eſt inconſtantiâ, mobilitate, levitate, cùm ſingulis hominibus, tum verò univerſo ſenatui, turpius? quid porrò inconſtantius, quàm, quem modò hoſtem non verbo, ſed re, multis decretis, judicaveritis, cum hoc ſubitò pace velle conjungi? [a] Niſi verò, cùm C. Cæſari meritos [b] illi quidem honores & debitos, ſed tamen ſingulares & immortales, decreviſtis, unam ob cauſam, quòd contra M. Antonium excercitum comparaviſſet, non hoſtem Antonium [c] judicaviſtis: nec tum hoſtis eſt à vobis judicatus Antonius, cùm laudati auctoritate veſtra veterani milites, qui Cæſarem ſecuti eſſent: nec tum hoſtem Antonium judicaviſtis, cùm fortiſſimis legionibus, quòd illum, qui conſul appellabatur, cùm eſſet hoſtis, reliquiſſent, vacationes, pecunias, agros ſpopondiſtis.

4 Quid? cùm Brutum, omine quodam illius generis & nominis natum ad rempublicam liberandam, exercitúmque ejus pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio, provinciámque fideliſſimam, atque optimam, Galliam, laudibus ampliſſimis affeciſtis; tum non hoſtem judicaſtis Antonium? Quid? cùm decreviſtis, ut conſules alter ambóve ad bellum proficiſcerentur: quod erat bellum, ſi hoſtis Antonius non erat? Quid igitur profectus eſt vir fortiſſimus, meus collega [4] & familiaris, A. Hirtius conſul? at qua imbecillitate? qua macie? ſed animi vires corporis infirmitas non retardavit. Æquum credo, putavit, vitam, quam populi Romani votis retinuiſſet, pro libertate populi Romani in diſcrimen adducere.

Quid? cùm delectus haberi totâ Italiâ juſſiſtis, cùm vacationes

a Vict. Man. Grut. *Quaſi verò*
b Man. *illos quidem*

c Vict. Man. Grut. *judicaveritis*
4. *Collega*] In Auguratu. FERRAT.

nes omnes sustulistis, tum ille hostis non est judicatus? Armorum officinas in urbe videtis: milites cum gladiis sequuntur consulem: præsidio sunt, specie, consuli; re & veritate, nobis: omnes sine ulla recusatione, summo etiam cum studio, nomina dant: parent auctoritati vestræ. Non est judicatus hostis Antonius?

At legatos misimus. Heu, me miserum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? Quid? vos censetis, Patres conscripti, legatorum missionem populo Romano vos probavisse? non intelligitis, non auditis, meam sententiam [5] flagitari? cui cùm pridie frequentes essetis assensi, postridie ad spem estis inanem pacis devoluti. Quàm turpe porrò est, legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad Antonium? Quanquam illa legatio non est: denuntiatio est, paratum illi exitium, nisi paruerit huic ordini. Quid refert [6]? tamen opinio est gravior: missos enim legatos omnes vident: decreti vestri non omnes verba noverunt.

Retinenda est igitur vobis constantia, gravitas, perseverantia. 5
Repetenda est vetus illa severitas: si quidem auctoritas senatûs, decus, honestatem, laudem, dignitatémque desiderat: quibus rebus hic ordo caruit nimiùm diu. Sed erat tunc excusatio oppressis, misera illa quidem, sed tamen justa. Nunc nulla est. Liberati tum regio dominatu videbamur: multo posteà graviùs urgebamur armis domesticis. Ea ipsa depulimus nos quidem, sed extorquenda sunt. Quod si non possumus facere, (dicam, quod dignum est & senatore, & Romano homine) moriamur.

Quanta enim erit illa reipublicæ turpitudo, quantum dedecus, quanta labes, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco? cujus ut omittam innumerabilia scelera urbani consulatûs, in quo pecuniam publicam maximam dissipavit, exules sine lege restituit, vectigalia vendidit, provincias de populi Romani imperio sustulit, regna addixit pecuniâ, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit, aut exclusit sena-

5. *Meam sententiam*] Quâ suadebam ut hostis judicaretur Antonius. MANUT.

6. *Quid refert?*] Nihil refert denuntiationem esse, non legationem, cùm homines contrarium opinentur. FERRAT.

tum: ut hæc, inquam, omittam: ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmiſſimam, oppugnarit, imperatorem populi Romani, conſulem deſignatum, obſederit, depopulatus agros ſit, hunc in eum ordinem recipi, à quo toties ob has ipſas cauſas hoſtis judicatus ſit, quàm fœdum, flagitioſúmque ſit?

Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut propoſui, de periculo: quod etſi minùs eſt fugiendum, quàm turpitudo: tamen offendit animos majoris partis hominum magis.

6 Poteritis igitur exploratam habere pacem, cùm in civitate Antonium videbitis, vel potiùs Antonios? niſi fortè contemnitis Lucium. Ergo ne Caium quidem. Sed, ut video, dominabitur Lucius. Eſt enim patronus XXXV. tribuum, quarum ſua lege [7], qua cum C. Cæſare magiſtratus partitus eſt [8], ſuffragium ſuſtulit: patronus centuriarum equitum Romanorum, quas item ſine ſuffragio eſſe voluit: patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt: patronus Jani medii. O dii! quis hujus potentiam poterit ſuſtinere? præſertim cùm eoſdem in agros etiam deduxerit. Quis unquam omnes tribus [9]? Quis equites Romanos? Quis tribunos militares? Gracchorum potentiam majorem fuiſſe arbitramini, quàm hujus gladiatoris futura ſit? quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari ſolet, ſed ut appellant ii, qui planè & Latinè loquuntur. Mirmillo in Aſia depugnavit. Cùm ornaſſet Threcidicis [10] comitem & familiarem ſuum, illum miſerum fugientem jugulavit: luculentam tamen ipſe plagam accepit, ut declarat cicatrix.

Qui familiarem jugularit, quid hic, occaſione data, faciet inimico? & qui illud animi causâ fecerit, hunc prædæ causâ quid facturum putatis? non rurſus improbos decuriabit? non ſollicitabit rurſus agrarios? non quæret urbe expulſos? M. verò Antonius non is erit, ad quem omni motu concurſus fiat civium

7. *Suâ lege*] Ex hoc loco colligitur, Lucium Antonium in Tribunatu legem tuliſſe, ut liceret C. Cæſari profecturo ad bellum Parthicum in biennium creare omnes magiſtratus: quâ re ſuffragium populo ademerat per illud biennium. FERRAT.

8. *Partitus eſt*] Videtur proinde à Cæſare obtinuiſſe, ut quidam crearentur ex ſuis amicis. IDEM.

vium perditorum? Ut nemo sit alius, nisi ii, qui unà sunt,[1] & ii, qui hîc ei nunc apertè favent: parúmne erunt multi? præsertim * cùm bonorum præsidia cesserint, illi parati sint ad nutum futuri? Ego verò metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis esse videantur. Nec ego pacem nolo: sed pacis nomine bellum involutum reformido. Quare si pace frui volumus: bellum gerendum est. Si bellum omittemus: pace nunquam fruemur.

Est autem vestri consilii, Patres conscripti, in posterum, quàm 7
longissimè providere. Idcirco in hac custodia, & tanquam in specula, collocati sumus, ut vacuum omni metu populum Romanum nostrâ vigiliâ, & prospicientiâ redderemus. Turpe est summo consilio orbis terræ, præsertim in re tam perspicua, consilium intelligi defuisse. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum consensum Italiæ, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem respublica accipere possit sine culpa senatûs. Equidem non deero, monebo, prædicam, denuntiabo, & testabor semper deos, hominésque, quid sentiam: nec solùm fidem meam, quod fortasse videatur satis esse, sed in principe civi non est satis, curam, consilium, vigilantiámque præstabo.

Dixi de periculo: docebo, ne coagmentari quidem posse pacem. De tribus enim, quæ præposui, hoc extremum est.

Quæ potest esse pax M. Antonio primùm cum senatu? quo 8
ore ille vos poterit, quibus vicissim vos illum oculis intueri? quis vestrûm illum, quem ille vestrûm non oderit? Agè, vos ille solùm, & vos illum? quid? ii, qui Mutinam circumsedent, qui in Gallia delectus habent, qui in nostras fortunas imminent, amici unquam nobis erunt, aut nos illis? An equites Romanos amplectetur? occulta enim fuit eorum voluntas, judiciúmque de M. Antonio: qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt: arma, saga, bel-

9. *Quis unquam omnes tribus?*] Æquè habuit in sua potestate? Hoc enim subaudiri necesse est. Ne fratres quidem Gracchi habuerunt. MANUTIUS.

10. *Threcidicis*] Threcidica erant arma gladiatoria, quibus Thrax pugnabat cum Myrmillone. FERRATIUS.

* Man *Cùm boni jam præsidiis cesserint*, Lamb. *discesserint*.

bellum flagitaverunt: me unà cum populo Romano in concionem vocaverunt. Hi Antonium diligent? cum his pacem ſervabit Antonius? Nam quid ego de univerſo populo Romano dicam? qui pleno ac referto foro bis me una mente atque voce in concionem vocavit, declaravitque maximam libertatis recuperandæ cupiditatem. Ita quod erat optabile anteà, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quæ eſt igitur ſpes, qui Mutinam circumſedent, imperatorem populi Romani, exercitúmque oppugnant, iis pacem cum populo Romano eſſe poſſe? An cum municipiis pax erit, quorum tanta ſtudia cognoſcuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ut in ſingulis oppidis curiam populi Romani non deſideretis?

9 Laudandi ſunt ex hujus ordinis ſententia Firmani [11], qui principes pecuniæ pollicendæ fuerunt. Reſpondendum honorificè eſt Marrucinis [12], qui ignominiâ notandos cenſuerunt eos, ſi qui militiam ſubterfugiſſent. Hæc jam totâ Italiâ fiunt. Magna pax Antonio cum his, his item cum illo. Quæ poteſt major eſſe diſcordia? in diſcordia autem pax civilis nullo pacto eſſe poteſt. Ut omittam multitudinem: L. Viſidio, equiti Romano, homini in primis ornato atque honeſto, civique ſemper egregio, cujus ego excubias & cuſtodias mei capitis cognovi in conſulatu meo: qui vicinos ſuos non cohortatus eſt ſolùm, ut milites fierent, ſed etiam facultatibus ſuis ſublevavit: huic, inquam, tali viro, quem nos ſenatus-conſulto collaudare debemus, poteritne eſſe pacatus Antonius? quid? C. Cæſari? qui illum urbe; quid D. Bruto, qui Galliâ prohibuit?

Jam verò ipſe ſe placabit, & leniet provinciæ Galliæ, à qua excluſus & repudiatus eſt? Omnia videbitis, Patres conſcripti, niſi proſpicitis, plena odiorum, plena diſcordiarum: ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non poteſt: & cavete, per deos immortales! Patres conſcripti, ne ſpe præſentis pacis perpetuam pacem amittatis.

Quor-

---

11. Firmani] In Piceno. Quibuſdam, *Formiani*. Malè.

12. *Marrucinis*] Qui ſunt ad oram maris ſuperi. Grævius.

Quorſum hæc omnis ſpectat oratio? quid enim legati egerint, nondum ſcimus. At verò excitati, erecti, parati, armati animis tamen eſſe debemus, ne blanda aut ſupplici oratione, aut æquitatis ſimulatione fallamur. Omnia fecerit oportet, quæ interdicta & denuntiata ſunt, priùs quàm aliquid poſtulet: Brutum, exercitúmque ejus oppugnare; urbes & agros provinciæ Galliæ populari deſtiterit: ad Brutum adeundi legatis poteſtatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem millia paſſuum ducenta admoverit: fuerit & in ſenatûs, & in populi Romani poteſtate. Hæc ſi fecerit, erit integra poteſtas nobis deliberandi. Si ſenatui non paruerit, non illi ſenatus, ſed ille populo Romano bellum indixerit.

Sed vos moneo, Patres conſcripti, libertas agitur populi Romani, quæ eſt commendata vobis: vita & fortunæ optimi cujuſque, quò cupiditatem infinitam cum immani crudelitate jampridem intendit Antonius: auctoritas veſtra, quam nullam habebitis, niſi nunc tenueritis. Tetram & peſtiferam belluam, ne incluſam & conſtrictam dimittatis cavete. Te ipſum, Panſa, moneo: quanquam non eges conſilio, quo vales plurimùm; tamen etiam ſummi gubernatores in magnis tempeſtatibus à vectoribus admoneri ſolent: hunc tantum tuum apparatum, támque præclarum ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit unquam. Hac gravitate ſenatûs, hoc ſtudio equeſtris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rempublicam metu & periculo liberare. Quibus de rebus refers, P. Servilio adſentior.

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA VIII.

ARGUMENTUM.

Mortuo in legatione Ser. Sulpicio, L. Piſo, & L. Philippus intolerabilia ab Antonio ad ſenatum poſtulata retulerunt. Tum ſenatus bellum indixit Antonio, ſed in S. C. nonnullorum ſuaſu tumultum appellare maluit, quàm bellum. Id Cicero reprehendit, quaſi leniore ſenatu, quàm in eum oporteret eſſe, qui ei non parêret, Mutinámque nihilo ſegniùs poſt auditam legationem, quàm anteà, oppugnaret. Deinde cum Caleno, adhuc de pace agente, pacíſque commoda commemorante, & Maſſilienſium commoda oppugnante, acerbè queritur: & ſimul eos accuſat, qui mittendos iterum ad Antonium legatos cenſuerant. Piſonem & Philippum increpat, qui mandata Antonii, tanquam ejus legati, non tanquam à ſenatu miſſi, retuliſſent. Reprehendit ſenatores Antonio faventes. Decernendum cenſet, ut iis, qui cum Antonio ſint, poteſtas detur ad ſanitatem redeundi ante idus Mart. primas: bene merentibus gratiæ referantur: proficiſcendi ad Antonium, excepto ejus legato Q. Vario Cotyla, nemini facultas concedatur. MANUT.

CONFU-

CONFUSIUS [1] hesterno die est acta res, C. Pansa, quàm postulabat institutum consulatûs tui. Parum mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam cùm senatûs ea virtus fuisset, quæ solet: & cùm re viderent omnes esse bellum, quidámque id verbum removendum arbitrarentur: tua voluntas in discessione [2] fuit ad lenitatem propensior. Victa est igitur propter verbi asperitatem, te auctore, nostra sententia. Vicit L. Cæsaris, amplissimi viri, qui verbi atrocitate demptâ, oratione fuit, quàm sententiâ lenior. Quanquam is quidem, antequam sententiam diceret, propinquitatem [3] excusavit. Idem fecerat, me consule, in sororis viro [4], quod hoc tempore, in sororis filio fecit, ut & luctu sororis moveretur, & saluti reipublicæ provideret. I

Atque ipse tamen Cæsar præcepit vobis quodammodo, Patres conscripti, ne sibi assentiremini, cùm ita dixit, aliam sententiam se dicturum fuisse, eámque se ac republica dignam, nisi propinquitate impediretur. Ergo ille avunculus: num etiam vos avunculi, qui illi estis assensi? At in quo fuit controversia? Belli nomen ponendum in sententia quidam non putabant: tumultum appellare malebant, ignari non modò rerum, sed etiam verborum. Potest enim esse bellum sine tumultu: tumultus esse sine bello non potest.

Quid enim est aliud *tumultus*, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur [5]? unde etiam nomen ductum est tumultûs.

1. *Confusiùs*] Minus consideratè, quàm decuit à consule, præsertim eo, quem te ad eam diem præbueras. MANUTIUS.

2. *In discessione*] Discessit in eam partem Pansa, cui tumultum potiùs, quàm bellum, vocari placebat: eúmque senatûs pars major secuta est. IDEM.

3. *Propinquitatem*] Nam Antonii mater ei soror erat. IDEM.

4. *In sororis viro*] Lentulo, qui, Cicerone consule, cum aliis conjuratis in carcere, senatus jussu, strangulatus est. IDEM. Philipp. II. 6.

5. *Ut major timor oriatur*] Janus noster Dusa pater in Plautinis, reponendum putabat *tumor*. GRUT. Omninò *ultus* in *tumultus* vocis solùm productio est. Deinde scripsit Cicero *tumor*, non *timor*; planéque dictus *tumultus*, quia *res tumeant*, hoc est, *malum aliquod parturire* videantur. Ita *tumendi* voce utitur Cicero epist. IV. lib XIV. ad Attic. *tumentia negotia*. Et ep. proxima: *ne deserere viderer hunc rerum tumorem*. Facit pro hac etymologia locus Maronis I. Georg. (vers. 465.)

Ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpè monet, fraudémque & operta tumescere bella. J. G. VOSSIUS.

Itaque majores nostri tumultum Italicum, quòd erat domesticus; tumultum Gallicum, quòd erat Italiæ finitimus; prætereà nullum nominabant. Gravius autem tumultum esse, quàm bellum, hinc intelligi licet, quòd bello vacationes valent, tumultu non valent. Ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum sine tumultu possit, tumultus sine bello esse non possit. Etenim cùm inter bellum & pacem medium nihil sit: necesse est, tumultum, si belli non sit, pacis esse. Quo quid absurdius dici, aut existimari potest? Sed nimis multa de verbo: rem potiùs videamus, Patres conscripti, quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem solere.

2 Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipiis & coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, ut milites fiant sine vi, sine mulcta, studio & voluntate? quam, ut pecunias in rempublicam polliceantur? Si enim belli nomen tolletur, municipiorum studia tollentur: consensus populi Romani, qui jam descendit in causam, si nos languescimus, debilitetur necesse est. Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur: non est bellum? Mutina obsidetur: ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quæ potest pax esse certior? Illud verò quis potest bellum esse dicere? Consulem fortissimum virum cum exercitu misimus: qui cùm esset infirmus ex gravi, diuturnóque morbo, nullam sibi putavit excusationem esse oportere, cùm ad reipublicæ præsidium vocaretur. C. quidem Cæsar non expectavit nostra decreta, præsertim cùm illud esset ætatis: bellum contra Antonium sua sponte suscepit. Decernendi enim tempus nondum erat: belli autem gerendi tempus si prætermisisset; videbat, republicâ oppressâ, nihil posse decerni. Ergo illi nunc, & eorum exercitus in pace versantur. Non est hostis is, cujus præsidium Claternâ dejecit Hirtius: non est hostis, qui consuli armatus obsistit, qui designatum consulem oppugnat: nec illa hostilia verba, nec bellica, quæ paulo antè ex collegæ literis Pansa recitavit: *Dejeci præsidium: Claternâ potitus sum: fugati equites: prælium commissum: occisi aliquot.* Quæ pax potest esse major? Delectus totâ Italiâ decreti, sublatis vacationibus: saga cras sumentur: consul se cum præsidio descensurum esse dixit.

Utrùm

Utrùm hoc bellum non est? Etiam tantum bellum, quantum nunquam fuit. Cæteris enim bellis, maximéque civilibus, contentionem reipublicæ causa faciebat. Sylla cum Sulpicio de jure legum, quas per vim latas Sylla dicebat: Cinna cum Octavio de novorum civium suffragiis: rursus cum Mario & Carbone Sylla, ne dominarentur indigni, & ut clarissimorum hominum crudelissimam[a] puniretur necem. Horum omnium bellorum causæ ex reipublicæ contentione natæ sunt. De proximo bello civili non libet dicere: ignoro causam: detestor exitum.

Hoc bellum quintum civile geritur: atque omnia in nostram 3
ætatem inciderunt. Primum non modò[b] non in dissensione & discordia civium, sed in maxima consensione, incredibilíque concordia: omnes idem volunt, idem defendunt, idem sentiunt. Cùm omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quæ est igitur in medio belli causa posita? nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, sedésque populi Romani, penates, aras, focos, sepulcra majorum: nos leges, judicia, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus: contrà M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, evertat, prædam reipublicæ causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet, partim dispertiat parricidis.

In hac tam dispari ratione belli miserrimum illud est, quòd ille latronibus suis pollicetur primùm domos: urbem enim se divisurum confirmat: deinde omnibus portis, quò velint, deducturum. Omnes Caphones, omnes Saxæ, cæteráque pestes, quæ sequuntur Antonium, ædes sibi optimas, hortos, Tusculana, Albana definiunt. Atque etiam homines agrestes, si homines illi, ac non pecudes potiùs, inani spe ad aquas[c] usque & Puteolos provehuntur. Ergo habet Antonius, quod suis polliceatur. Quid nos? num quid tale habemus? Dii meliora. Id enim ipsum agimus, ne quis posthac ejusmodi quidquam possit polliceri. Invitus dico, sed dicendum est. Hasta Cæsaris, Patres conscripti, multis improbis & spem affert, & audaciam. Viderunt enim ex mendicis fieri repentè divites. Itaque hastam

a Vict. *ulcisceretur*
b Vict. Man. Grut. omittunt *non*
6. *Aquas*] Baianas.

ſemper videre cupiunt [7] ii, qui noſtris bonis imminent: quibus omnia pollicetur Antonius.

Quid nos? noſtris exercitibus quid pollicemur? multò meliora, atque majora. Scelerum enim promiſſio & iis, qui expectant, pernicioſa eſt; & iis, qui promittunt. Nos noſtris militibus libertatem, jura, leges, judicia, imperium orbis terræ, dignitatem, pacem, otium pollicemur. Antonii igitur promiſſa, cruenta, tetra, ſcelerata, diis hominibúſque inviſa, nec diuturna, nec ſalutaria: noſtra contrà honeſta, integra, glorioſa, plena lætitiæ, plena pietatis.

4 Hìc mihi etiam Q. Fufius, vir fortis ac ſtrenuus, amicus meus, pacis commoda commemorat. Quaſi verò, ſi laudanda pax eſſet, ego id æquè commodè facere non poſſem. Semel enim pacem defendi: non ſemper otio ſtudui: quod cùm omnibus bonis utile eſt, tum præcipuè mihi. Quem enim curſum induſtria mea tenere potuiſſet, ſine forenſibus cauſis, ſine legibus, ſine judiciis? quæ eſſe non poſſunt, civili pace ſublata. Sed quæſo, Calene, quid? tu ſervitutem, pacem vocas? Majores quidem noſtri non modò, ut liberi eſſent, ſed etiam, ut imperarent, arma capiebant: at tu arma abjicienda cenſes, ut ſerviamus. Quæ cauſa juſtior eſt belli gerendi, quàm ſervitutis depulſio? in qua etiam ſi non ſit moleſtus dominus: tamen eſt miſerrimum, poſſe, ſi velit. Immò aliæ cauſæ juſtæ; hæc neceſſaria eſt. Niſi fortè ad te hoc non putas pertinere, quòd te ſocium fore ſperas dominationis Antonii. In quo bis laberis: primùm, quòd tuas rationes communibus anteponis: deinde, quòd quidquam ſtabile in regno, aut jucundum putas. Non, ſi tibi antea profuit [8], ſemper proderit.

Quinetiam, memini, de illo [9] homine queri ſolebas: quid te facturum de bellua putas? Atqui ais eum te eſſe, qui ſemper pacem optaris, ſemper omnes cives ſalvos volueris. Honeſta oratio: ſed ita, ſi bonos & utiles reipublicæ cives: ſin eos, qui naturâ cives ſunt, voluntate hoſtes, ſalvos velis; quid tandem interſit

7. *Haſtam ſemper videre cupiunt*] Eadem ſententia lib. de Offic. *Nec verò unquam bellorum civilium ſemen, & cauſa deerit, dum homines perditi haſtam illam cruentam & meminerint, & ſperabunt.* Lib. II. cap. 8. Manutius.

tersit inter te & illos? Pater quidem tuus, quo utebar sene adolescens, homo severus & prudens, primas omnium civium P. Nasicæ, qui Tib. Gracchum interfecit, dare solebat. Ejus enim virtute, consilio, magnitudine animi, liberatam rempublicam arbitrabatur.

Quid? nos à patribus num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, si temporibus illis fuisses, non probaretur, quia non omnes salvos esse voluisset. *Quòd L. Opimius consul verba fecit de republica, de ea re ita censuerunt*, UTI OPIMIUS CONSUL REMPUBLICAM DEFENDERET. Senatus hæc verbis, Opimius armis. Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem, aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cujus quatuor filii consulares? P. Lentulum, principem senatûs? complures alios summos viros, qui cum L. Opimio consule armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in prœlio Lentulus grave vulnus accepit: interfectus est Gracchus, & M. Fulvius consularis, ejusque duo adolescentuli filii.

Illi igitur viri vituperandi. Non enim cives omnes salvos esse 5
voluerunt. Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio consulibus, senatus rempublicam defendendam dedit: L. Saturninus, tribunus plebis, Glaucia prætor est interfectus. Omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scævolæ, Crassi arma sumpserunt. Num aut consules illos, aut clarissimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui. Num tu, qui omnes salvos vis, Catilinam salvum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter meam sententiam & tuam: ego nolo quemquam civem committere, ut morte multandus sit: tu, etiam si commiserit, conservandum putas. In corpore si quid ejusmodi est, quod reliquo corpori noceat, uri, secarique patimur; ut membrum aliquod potiùs, quàm totum corpus intereat: sic in reipublicæ corpore, ut totum salvum sit, quidquid est pestiferum amputetur.

Dura vox. Multò illa durior: Salvi sint improbi, scelerati, impii: deleantur innocentes, honesti, boni, tota respublica. Uno in

---

8. *Anteà profuit*] Factus fuerat Consul sub Cæsare Calenus cum P. Vatinio. FERR.
. *De illo*] De Cæsare. MANUT.

in homine, Q. Fufi, fateor te vidiſſe, plus quàm me [10]. Ego P. Clodium arbitrabar perniciosum civem, ſceleratum, libidinoſum, impium, audacem, facinoroſum: tu contrà ſanctum, temperantem, innocentem, modeſtum, retinendum civem, & optandum. In hoc uno te plurimùm vidiſſe, multùm me erraſſe concedo. Nam, quòd me tecum iracundè agere dixiſti ſolere, non eſt ita. Vehementer me agere fateor, iracundè nego. Omnino iraſci amicis non temerè ſoleo, ne ſi merentur quidem. Itaque ſine verborum contumelia à te diſſentire poſſum, ſine animi ſummo dolore non poſſum. Parva eſt enim mihi tecum, aut parva de re diſſenſio? ego huic videlicet faveo, tu illi? Immò verò ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conſervari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari ſtudes.

6 An hoc negare potes, qui omnes moras interponis, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? Quouſque enim dices, pacem velle te? Res geritur: conductæ vineæ ſunt: pugnatur acerrimè. Qui intercurrerent, miſimus tres [11] principes civitatis. Hos contempſit, rejecit, repudiavit Antonius. Tu tamen permanes conſtantiſſimus defenſor Antonii. Et quidem, quo melior ſenator videatur, negat ſe illi amicum eſſe debere: cùm ſuo magno beneficio eſſet [12], veniſſe [13] eum contra ſe. Vide quanta caritas ſit patriæ: cùm homini ſit iratus, tamen reipublicæ causâ defendit Antonium. Ego te, cùm in Maſſilienſes tam ſis acerbus, Q. Fufi, non animo æquo audio. Quouſque enim Maſſiliam oppugnabis [14]? ne triumphus quidem finem facit belli? per quem lata eſt urbs ea [15], ſine qua nunquam ex Tranſalpinis gentibus majores noſtri triumpharunt. Quo quidem tempore, populus Romanus ingemuit. Quanquam enim proprios dolores ſuarum

10. *Te vidiſſe plus, quàm me*] Perſpicua ironia. Defenſum à Caleno Clodium, cùm de inceſtu accuſatus eſt, narrat Pedianus pro Milone. MANUT.

11. *Tres*] Diximus legatos ad Antonium à ſenatu miſſos L. Piſonem, L. Philippum, Ser. Sulpicium. IDEM.

12. *Cùm ſuo magno beneficio eſſet*] Cùm à ſe magnum Antonius beneficium accepiſſet. Notandum loquendi genus, quod perquàm rarum eſt. Uſus eo Cicero eſt in ep. ad Curium, 30. lib. VII. *Fam.* alibi nuſquam, quod quidem obſervaverim. IDEM.

13. *Veniſſe*] In judicium.

14. *Oppugnabis?*] Oppugnabat eorum commoda: nam in ſenatu actum eſſe ut iis redderentur adempta à Cæſare, facile eſt intelligere ex iis Antonii verbis, quæ recitantur Phil. XIII. 15. Maſſilienſes proficiſcenti in Hiſpanias Cæſari, civitatis ſuæ portas clauſerant. IDEM.

15. *Per quem lata eſt urbs ea*] Captarum

ſuarum rerum omnes habebant: tamen hujus civitatis fideliſſimæ miſerias, nemo erat civis, qui à ſe alienas arbitraretur. Cæſar ipſe, qui illis fuerat iratiſſimus, tamen propter ſingularem ejus civitatis gravitatem & fidem quotidie aliquid iracundiæ remittebat: te nullâ ſuâ calamitate civitas ſatiare tam fidelis poteſt? Rurſus me jam iraſci fortaſſe dices. Ego autem ſine iracundia dico, ut omnia, nec tamen ſine dolore: Neminem illi civitati inimicum eſſe arbitror, qui amicus ſit huic civitati. Excogitare, quæ tua ratio ſit, Calene, non poſſum. Antea deterrere te, ne popularis eſſes, non poteramus: exorare nunc, ut ſis popularis, non poſſumus.

Satis multa cum Fuſio, ac ſine odio omnia, nihil ſine dolore. Credo autem, qui generi [16] querelam moderatè ferat, æquo animo laturum amici.

Venio ad reliquos conſulares, quorum eſt nemo, (jure meo 7
hoc dico) quin mecum habeat aliquam conjunctionem gratiæ, alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quàm heſternus dies nobis, conſularibus dico, turpis illuxit? iterum legatos? quid, ſi ille faceret inducias? Ante conſulis oculóſque legatorum tormentis Mutinam verberavit: opus oſtendebat, munitionémque legatis: ne punctum quidem temporis, cùm legati adeſſent, oppugnatio reſpiravit. Ad hunc legatos? cur? an ut eorum reditu vehementiùs pertimeſcatis?

Equidem cùm antea legatos decerni non cenſuiſſem: hoc me tamen conſolabar, quòd cùm illi ab Antonio contempti & rejecti revertiſſent, dixiſséntque ſenatui, non modò illum è Gallia non diſceſſiſſe, uti cenſuiſſemus, ſed ne à Mutina quidem receſſiſſe; poteſtatem ſibi D. Bruti conveniendi non fuiſſe: fore, ut omnes [17] inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, vi-

rum urbium ſimulacra in triumphi pompa ferebantur. Maſſiliæ caſum iiſdem deplorat verbis lib. 11. Offic. IDEM.

16. *Generi*] Panſæ Coſſ.

17. *Fore, ut omnes*] Ἀνακόλουθον. Quod alii ut fugerent, contra fidem veterum librorum addiderant verbum, *putabam*. Sed quæ ſtultitia eſt, ea emendare velle, quæ conſtat veteres illos, ornandæ orationis cauſâ, interdum de induſtria conſectatos? MURETUS. Hæc pendent ex verbo, *conſolabar*, quod eſt ſuprà. Nam vox *putabam*; quæ eſt ante *fore*, in libris vulgatis, non reperitur in antiquo Vaticano, neque in Memmiano. Jam verò copulationem *quòd*, poſt verbum *conſolabar* delevi, ut alienam & ſubditam. Quod autem Muretus exiſtimat eſſe ἀνακόλουθον, mihi non videtur. Eſt

enim

ris D. Bruto ſubveniremus. Nos etiam languidiores facti ſumus; poſtquam Antonii non ſolùm audaciam & ſcelus, ſed etiam inſolentiam, ſuperbiámque perſpeximus.

Utinam L. Cæſar valeret, Servius Sulpicius viveret! multò meliùs hæc cauſa ageretur à tribus, quàm nunc agitur ab uno. Dolenter hoc dicam potiùs, quàm contumelioſè. Deſerti, deſerti, inquam, ſumus, Patres conſcripti, à principibus. Sed, ut ſæpè jam dixi, omnes in tanto periculo, qui rectè & fortiter ſentient, erunt conſulares. Animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quanquam mihi quidem nullum. Quamvis de illo, ad quem miſſi ſunt, bene exiſtiment: à quo etiam mandata acceperunt.

8 Prô dii immortales! ubi eſt ille mos, virtúſque majorum? C. Popillius [18] apud majores noſtros, cùm ad Antiochum regem legatus miſſus eſſet, & verbis ſenatûs denuntiaſſet, ut ab Alexandria diſcederet, quam obſidebat: cùm tempus ille differret, virgulâ ſtantem circumſcripſit: dixitque ſe renuntiaturum ſenatui, niſi priùs ſibi reſpondiſſet, quid facturus eſſet, quàm ex illa circumſcriptione excederet. Præclarè: ſenatûs enim faciem ſecum attulerat, auctoritatem populi Romani, cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda ſunt [19], ſed ipſe eſt totus repudiandus.

An ego ab eo mandata acciperem, qui ſenatûs mandata contemneret? aut ei cum ſenatu quidquam commune judicarem, qui imperatorem populi Romani ſenatu prohibente obſideret? At quæ mandata? quâ arrogantiâ? quo ſtupore? quo ſpiritu? Cur autem ea legatis noſtris dabat, cùm ad nos Cotylam mitteret, ornamentum atque arcem amicorum ſuorum, hominem ædilitium? ſi verò tum fuit ædilis, cùm eum juſſu Antonii in convivio ſervi publici loris ceciderunt.

At

enim apta conſecutio, ſi propiùs ſpectes, & ita, ut indicavi, verba explices & conjungas. Lamb. Retinent tamen copulationem *quòd* poſt *conſolabar*, cæteri omnes.

18. C. *Popillius*] Hiſtoriam Livius narrat lib. XXXIV. Man.

19. *Non ab eo mandata accipienda ſunt*] Ut ab Antonio Piſo & Philippus acceperunt. Idem.

20. *Utramque provinciam, inquit, remitto*] Ant. Auguſtinus delet *utramque*, quia dicit paulò pòſt, *Galliam, inquit, Togatam remitto, Comatam poſtulo*: at hujus loci tota ſententia videtur retinere *utramque*. Primùm verba, quæ ſtatim ſequuntur, *Privatus eſſe non recuſo*: deinde infrà, *Galliam Togatam remitto, Comatam poſtulo*: planè non

At quàm modesta mandata! ferrei sumus, Patres conscripti, qui quidquam huic negemus. *Utramque provinciam*, inquit, *remitto* [20] : *exercitum depono* : *privatus esse non recuso*. Hæc sunt enim verba. Redire ad se videtur. *Omnia obliviscor*, *in gratiam redeo*. Sed quid adjungit? *si legionibus meis sex*, *si equitibus*, *si cohorti prætoriæ prædam*, *agrúmque dederitis*. His etiam præmia postulat, quibus ut ignoscatur si postulet, impudentissimus judicetur? Addit præterea, *ut quos ipse cum Dolabella dederit agros*, *teneant ii*, *quibus dati sint*. Hic est Campanus ager, & Leontinus, quæ duo majores nostri annonæ perfugia ducebant.

Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Caphoni etiam, & Saxæ 9
cavet : quos centuriones pugnaces & lacertosos inter mimorum & mimarum greges collocavit. Postulat præterea, *ut chirographorum* [21] *& commentariorum sua*, *collegæque sui decreta maneant*. Quid laborat? ut habeat, quod quisque mercatus est: si quid accepit, habeat qui vendidit. *Et ne tangantur rationes ad Opis*: id est, ne septies millies recuperetur. *Ne fraudi sit septemviris*, *quod egissent* : Nucula [22] hoc, credo, admonuit. Verebatur fortasse, ne amitteret tantas clientelas [23].

Caveri etiam vult *iis*, *qui secum sint*, *quidquid contra leges commiserint*. Mustelæ, & Tironi prospicit: de se nihil laborat. Quid enim commisit unquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut secum habuit armatos? Sed quid est, quod de iis laboret? Postulat enim, *ne sua judiciaria lex abrogetur*: quo impetrato, quid est quod metuat? an, ne suorum aliquis à Cyda, Lysiade, Curio condemnetur?

Neque tamen nos urget mandatis pluribus: remittit aliquantum, & relaxat. *Galliam*, inquit, *togatam remitto*, *comatam postulo*: otiosus videlicet esse mavult: *cum sex legionibus*, inquit,

non sunt eadem mandata cum superioribus, alioqui bis eadem repetisset. Sed ut fit in ferendis conditionibus, Antonius dabat optionem Senatui populóque R. utra mallet mandata, aut conditiones accipere, quod ea verba clarè ostendunt, εἰρωνικῶς dicta : *Neque tamen nos urget mandatis pluribus : remittit aliquantum & relaxat.* Cùm enim dicit *pluribus*, ostendit, non eadem esse : cùm *remittit & relaxat*, ostendit Antonium contrà facere. F. URSIN.

21. *Chirographorum*] Cæsaris : in quibus fingebat Antonius esse multa, quæ non erant. MANUTIUS.

22. *Nucula*] Septemvir. De quo Phil. VI. cap. 5. XI. 6. XII. 8.

23. *Tantas clientelas*] Quantas sibi agrorum divisione pepererat. IDEM.

iisque suppletis ex D. Bruti exercitu, non modò ex delectu suo: *tamdiúque ut obtineat, quamdiu M. Brutus, C. Cassius, consules, pròve consulibus provincias obtinebunt.* Hujus comitiis C. frater ejus: est enim annus, ut repulsam tulit [24]. *Ipse autem ut quinquennium*, inquit, *obtineam.* At istud vetat lex Cæsaris; & tu acta Cæsaris defendis?

10 Hæc tu mandata [25], L. Piso, & tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verùm auribus accipere potuistis? Sed, ut suspicor, terror erat quidam: nec vos ut legati apud illum fuistis, nec ut consulares: nec vos vestram, nec reipublicæ dignitatem tenere potuistis. Et tamen nescio quo pacto, sapientiâ quâdam, credo, quod ego non possem, non nimis irati revertistis. Vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani: nos, quid non legato M. Antonii Cotylæ concessimus? cui portas hujus urbis patere jus non erat, huic hoc templum patuit: huic aditus in senatum fuit: hic hesterno die sententias nostras in codicillos, & omnia verba referebat: huic se etiam summis honoribus usi contra dignitatem suam venditabant.

O dii immortales! quàm magnum est, personam in republica tueri principis! quæ non animis solùm debet, sed etiam oculis servire civium. Domum recipere legatum hostium, in cubiculum admittere, etiam seducere [26], hominis est nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis. Quod autem est periculum? nam si maximum in discrimen venietur, aut libertas parata victori est, aut mors proposita victo: quorum alterum optabile est, alterum effugere nemo potest. Turpis autem fuga mortis, omni est morte pejor.

Nam illud quidem non adducor ut credam, esse quosdam, qui invideant alicujus constantiæ, qui labori; ejus perpetuam in republica adjuvanda voluntatem & à senatu, & à populo Romano

24. *Hujus comitiis C. Frater: est enim annus, ut repulsam tulit.*] Antiquus liber & ipse in hac parte mendosus, ita habet: *hujus comitis C. frater ejus est enim jam annus ut repulsam tulit.* Pro quo Antonius Augustinus opinatur legendum, LUCIUS COMITIIS COS. FIAT. *Jure: est enim jam annus, ut repulsam tulit.* Ut superiora quatuor verba Antonii sint: quæ verò sequuntur, Ciceronis per ironiam adsentientis Antonio. Quæ lectio ita mihi placet, ut tamen eam pro certa indubitatáque non habeam. FABRNUS. Locus corruptus, & mutilus, quem alii aliter emendare conati sunt. Ex quorum

mano probari molestè ferant. Omnes id quidem facere debebamus: eáque erat non modò apud majores nostros, sed etiam nuper summa laus consularium, vigilare, adesse animo, semper aliquid pro republica aut cogitare, aut facere, aut dicere. Ego, Patres conscripti, Q. Scævolam augurem memoriâ teneo, bello Marsico, cùm esset summa senectute & perdita valetudine, quotidie, simulatque luceret, facere omnibus conveniendi sui potestatem: neque eum quisquam illo bello vidit in lecto: senéxque & debilis, primus veniebat in curiam. Hujus industriam maximè quidem vellem ut imitarentur ii, quos oportebat: secundo autem loco, ne alterius labori inviderent.

Etenim, Patres conscripti, cùm in spem libertatis sexennio 11
pòst [27] simus ingressi, diutiúsque servitutem perpessi, quàm captivi frugi & diligentes solent: quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores, liberandi populi Romani causâ recusare debemus? Equidem, Patres conscripti, quanquam hoc honore usi, togati solent esse, cùm est in sagis civitas: statui tamen, à vobis, cæterísque civibus in tanta atrocitate temporis, tantáque perturbatione reipublicæ, non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut æquo animo populus Romanus visurus sit nostri honoris insignia: cùm partim è nobis ita timidi sint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abjecerint: partim ita à republica aversi, ut se hosti favere præ se ferant: legatos nostros ab Antonio despectos esse, & irrisos facilè patiantur: legatum Antonii sublevatum velint. Hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere, & in eodem excipiendo sententiam meam corrigebant. Quibus geram morem. Redeat ad imperatorem suum Varius, sed ea lege, ne unquam Romam revertatur. Cæteris autem, si errorem suum deposuerint, & cum republica in gratiam redierint, veniam & impunitatem dandam puto.

rum emendationibus à Grævio recitatis hoc unum intellexi, locum esse corruptum OLIVETUS.

25. *Hæc tu mandata*] Vide Cic. epist. ad Cassium, *Fam.* XII. 4.

26. *Seducere*] Clàm alloqui, Ut *Fam.* I. 9, & *Orat.* I. 56.

27. *Sexennio pòst*] Sexto denique anno post ortum civile bellum, à consulatu Marcelli, & Lentuli, quo anno Cæsar urbe Roma potitus est, ad Pansæ, & Hirtii consulatum. MANUT.

Quas ob res ita censeo: » Eorum, qui cum M. Antonio sunt; » qui ab armis discesserint, & aut ad Pansam, aut ad Hirtium; » consules, aut ad Decimum Brutum, imperatorem, consulem » designatum, aut ad C. Cæsarem pro prætore ante idus Martias » primas adierint, iis fraudi ne sit, quòd cum M. Antonio fue- » rint. Si quis eorum, qui cum M. Antonio sunt, fecerit, quod » honore præmióve dignum esse videatur; uti C. Pansa, A. » Hirtius, consules, alter ambóve, si eis videbitur, de ejus » honore præmióve, primo quoque die ad senatum referant. » Si quis post hoc senatus-consultum ad Antonium profectus » esset, præter L. Varium, senatum existimaturum, eum con- » tra rempublicam fecisse.

IN M. ANTONIUM.

Philippica IX.

ARGUMENTUM.

Referente Pansa consule de honore Ser. Sulpicii, qui legatus ad Antonium cum Pisone & Philippo missus propè castra quidem pervenerat, sed ante quàm senatûs mandata exponeret, obierat; P. Servilius sententiam rogatus, decernendum ei publicè sepulcrum censuit, statuam non censuit: quòd statuæ decerni solerent iis, qui in ipsa legatione essent interfecti, non quibus mortem casus attulisset. Post eum Cicero rogatus, honorem sepulcri Sulpicio non ademit, sed eum omnino statuâ ornandum esse censuit, ea potissimum ratione usus, quòd, cùm ad Antonium gravi affectus morbo sit profectus, non ei casus, verùm ipsa legatio mortem attulisse videatur, atque in hanc sententiam graviter, ornatè, copiosè

piosè disputat. S. C. in ejus sententiam factum esse ex eo perspicitur, quia Pomponius de Origine Juris extare pro rostris Augusti statuam illam auctor est. MANUT.

VELLEM, dii immortales fecissent, Patres conscripti, ut vivo potiùs Serv. Sulpicio gratias ageremus, quàm mortuo honores quæreremus. Nec verò dubito, quin, si ille vir legationem renuntiare potuisset, reditus ejus & nobis gratus fuerit, & reipublicæ salutaris futurus: non quò L. Philippo & L. Pisoni, aut studium, aut cura, defuerit in tanto officio, tantóque munere: sed cùm Serv. Sulpicius ætate illis anteiret, sapientiâ omnibus, subitò ereptus è causa, totam legationem orbam & debilitatam reliquit. I

Quòd si cuiquam justus honos habitus est in morte legato, in nullo justior, quàm in Serv. Sulpicio reperietur. Cæteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum sine ullo mortis metu profecti sunt: Serv. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nullâ revertendi. Qui cùm ita affectus esset, ut, si ad gravem valetudinem labor viæ accessisset, sibi ipse diffideret: non recusavit, quo minùs vel extremo spiritu, si quam opem reipublicæ ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives; non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens retardavit: cúmque jam ad congressum colloquiúmque ejus pervenisset, ad quem erat missus, in ipsa cura & meditatione obeundi sui muneris excessit è vita.

Ut igitur alia, sic hoc, C. Pansa, præclarè, quòd nos ad ornandum Serv. Sulpicium cohortatus es, & ipse multa copiosè de illius laude dixisti. Quibus à te dictis, nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc honorem statuæ nemini tribuendum censuit, nisi ei, qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem, Patres conscripti, sic interpretor sensisse majores nostros, ut causam mortis censuerit, non genus esse quærendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, ejus monumentum extare voluerunt, ut in bellis periculosis

losis obirent homines legationis munus audaciùs. Non igitur exempla majorum quærenda, sed consilium est eorum, à quo ipsa exempla nata sunt, explicandum.

2 Lar Tolumnius [1], rex Veientium, quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit: quorum statuæ usque ad meam memoriam in Rostris steterunt. Justus honos. Iis enim majores nostri, qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii [2], clari & magni viri, qui primus in eam familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, statuam videmus in Rostris. Nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi suspicio non subesset. Nam, cùm esset missus à senatu ad animos regum perspiciendos, liberorúmque populorum, maximéque, ut nepotem Antiochi regis, ejus, qui cum majoribus nostris bellum gesserat, classes habere, elephantos alere prohiberet: Laudiceæ [3] in gymnasio à quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum à majoribus statua pro vita: quæ multos per annos progeniem ejus honestaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam sola restaret [4]. Atqui & huic, & Tullo Cluvio [5], & L. Roscio, & Sp. Antio, & C. Fulcinio, qui à Veientium rege cæsi sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed ipsa mors ob rempublicam obita, honori fuit.

3 Itaque, Patres conscripti, si Serv. Sulpicio casus mortem attulisset, dolorem quidem tanto reipublicæ vulnere: mortem verò ejus non monumentis, sed luctu publico esse honorandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? Secum enim ille mortem extulit: quam, si nobiscum remansisset, suâ curâ, optimi filii, fidelissimæ conjugis diligentiâ vitare potuisset. At ille, cùm videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui: sin paruisset, munus sibi illud pro republica susceptum vitæ finem fore: maluit in maximo reipublicæ discrimine mori, quàm minùs, quàm potuisset, videri reipu-

1. *Lar Tolumnius*] Historia apud Livium lib. IV. MANUT.

2. *Cn. Octavii*] Plinius libro XXXIV. cap. 6. IDEM.

3. *Laudiceæ*] Plerique, Laodiceæ.

4. *Sola restaret*] Octaviæ igitur gentis hæc tota familia interierat, sed aliæ manebant: nam & C. Cæsar adolescens erat gentis Octaviæ. FERRAT.

reipublicæ profuisse. Multis illi in urbibus, quà iter faciebat, reficiendi se & curandi potestas fuit. Aderat hospitum invitatio liberalis pro dignitate summi viri, & eorum hortatio, qui unà erant missi, ad requiescendum, & vitæ suæ consulendum. At ille properans, festinans, mandata nostra conficere cupiens, in hac constantia, morbo adversante, perseveravit. Cujus cùm adventu maximè perturbatus esset Antonius, quòd ea, quæ sibi jussu vestro denuntiarentur, auctoritate erant & sententiâ Serv. Sulpicii constituta: declaravit, quàm odisset senatum, cùm auctorem senatûs extinctum lætè atque insolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Veientium rex eos, quos modò nominavi, quàm Serv. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profectò mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca etiam ad posteritatis memoriam pertinere arbitror, extare, quod fuerit de hoc bello judicium senatûs. Erit enim statua ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ut legati interitus, honoris memoriam consecutus sit.

Quòd si excusationem Serv. Sulpicii, Patres conscripti, legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, quam vivo injuriam fecimus, sarciamus. Vos enim, Patres conscripti, (grave dictu est, sed dicendum tamen) vos, inquam, Serv. Sulpicium vita privastis. Quem cùm videretis re magis morbum, quàm oratione excusantem, non vos quidem crudeles fuistis, (quid enim minùs in hunc ordinem convenit?) sed, cùm speraretis nihil esse, quod non illius auctoritate & sapientiâ effici posset, vehementiùs excusationi obstitistis: atque eum, qui semper vestrum consensum gravissimum judicavisset, de sententia dejecistis. 4

Ut verò Pansæ consulis accessit cohortatio gravior, quàm aures Serv. Sulpicii ferre didicissent; tum verò denique filium méque seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitæ suæ se diceret anteferre. Cujus nos virtutem admirati, non ausi sumus adversari voluntati. Movebatur singulari pietate filius: non

 mul-

5. *Tullo Cluvio*] Plinius, libro XXXIV. cap. 6, non *Cluvium*, sed *Cœlium* dicit. Vide ibi Harduinum, (*Tom.* II. pag. 643.) qui, laudato hoc ipso Ciceronis loco, vult infrà legi *Nautio*; non *Antio*, quemadmodum omnes, quos viderim, ediderunt. OLIV.

multùm ejus perturbationi meus dolor concedebat: ſed uterque noſtrûm cedere cogebatur magnitudini animi, orationíſque gravitati: cùm quidem ille maxima laude & gratulatione omnium veſtrûm pollicitus eſt, ſe, quod velletis, eſſe facturum, neque ejus ſententiæ periculum vitaturum, cujus ipſe auctor fuiſſet. Quem exequi mandata veſtra properantem, manè poſtridie proſecuti ſumus: qui quidem diſcedens mecum ita locutus eſt, ut ejus oratio omen fati videretur.

5 Reddite igitur, Patres conſcripti, ei vitam, cui ademiſtis. Vita enim mortuorum in memoria vivorum eſt poſita. Perficite, ut is, quem vos ad mortem inſcii miſiſtis, immortalitatem habeat à vobis. Cui ſi ſtatuam in Roſtris decreto veſtro ſtatueritis, nulla ejus legationem poſteritatis obſcurabit oblivio. Nam reliqua Serv. Sulpicii vita multis erit, præclaríſque monumentis ad omnem memoriam commendata. Semper illius gravitatem, conſtantiam, fidem, præſtantem in republica tuenda curam atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec verò ſilebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & penè divina ejus in legibus interpretandis, æquitate explicandâ, ſcientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, ſi unum in locum conferantur, cum Serv. Sulpicio non ſint comparandi. Neque enim ille magis juris conſultus, quàm juſtitiæ fuit. Ita ea, quæ proficiſcebantur à legibus, & à jure civili, ſemper ad facilitatem, æquitatémque referebat: neque inſtituere litium actiones malebat, quàm controverſias tollere. Ergo hoc ſtatuæ monumento non eget: habet alia majora. Hæc enim ſtatua mortis honeſtæ teſtis erit: illa memoria vitæ glorioſæ: ut hoc magis monumentum grati ſenatûs, quàm clari viri futurum ſit.

Multùm etiam valuiſſe ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quanquam, afflictus luctu, non adeſt, tamen ſic animati eſſe debetis, ut ſi ille adeſſet. Eſt autem ita affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quàm ille mœret patris. Equidem etiam ad famam Serv. Sulpicii filii arbitror perti-

---

6. *Qualis eſt L. Syllæ prima ſtatua*] Fortè ſcripſit Cicero: *qualis L. Syllæ primùm ſtatuta eſt.* Nam non eſt ut *ſtatua* hîc repetatur, quod modò præceſſit. GRÆVIUS.

pertinere, ut videatur honorem debitum patri præſtitiſſe. Quanquam nullum monumentum clarius Serv. Sulpicius relinquere potuit, quàm effigiem morum ſuorum, virtutis, conſtantiæ, pietatis, ingenii, filium. Cujus luctus aut hoc honore veſtro, aut nullo ſolatio levari poteſt.

Mihi autem recordanti Serv. Sulpicii multos in noſtra fami- 6
liaritate ſermones, gratior illi videtur, ſi quis eſt ſenſus in morte, ænea ſtatua futura, & ea pedeſtris, quàm inaurata equeſtris: qualis eſt L. Syllæ prima ſtatua [6]. Mirificè enim Serv. Sulpicius majorum continentiam diligebat: hujus ſeculi inſolentiam vituperabat. Ut igitur, ſi ipſum conſulam, quid velit, ſic pedeſtrem ex ære ſtatuam, tanquam ex ejus auctoritate & voluntate, decerno: quæ quidem magnum civium dolorem, & deſiderium, honore monumenti minuet, & leniet.

Atque hanc meam ſententiam, Patres conſcripti, P. Servilii ſententiâ comprobari neceſſe eſt: qui ſepulcrum publicè decernendum Serv. Sulpicio cenſuit, ſtatuam non cenſuit. Nam ſi mors legati ſine cæde atque ferro nullum honorem deſiderat: cur decernit honorem ſepulturæ, qui maximus haberi poteſt mortuo? Sin id tribuit Serv. Sulpicio, quod non eſt datum Cn. Octavio: cur, quod illi datum eſt, huic dandum eſſe non cenſet? Majores quidem noſtri ſtatuas multis decreverunt: ſepulcra paucis. Sed ſtatuæ intereunt tempeſtate, vi, vetuſtate: ſepulcrorum autem ſanctitas in ipſo ſolo eſt: quod nulla vi moveri, neque deleri poteſt. Atque ut cætera extinguuntur, ſic ſepulcra fiunt ſanctiora vetuſtate. Augeatur igitur iſto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus poteſt. Grati ſimus in ejus morte decoranda, cui nullam jam aliam gratiam referre poſſumus. Notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, ſcelerata audacia. His enim honoribus habitis Serv. Sulpicio repudiatæ, rejectæque legationis ab Antonio, manebit teſtificatio ſempiterna.

Quas ob res ita cenſeo: » CUM Serv. Sulpicius, Q. F. Lemo- 7
» niâ [7], Rufus, difficillimo reipublicæ tempore, gravi, pericu-

 » loſó-

7. *Lemoniâ*] Pro, ex Lemonia tribu. Sic enim Pedianus interpretatur illud, C. *Verrem Romiliâ*: & addit cives omnes Romanos in aliqua tribu cenſeri ſolitos, & ab ea interdum indicari. Cujus exſtant conſuetudinis exempla permulta. Lemonia igitur Sulpicii tribus fuit. MANUT.

» losóque morbo affectus, auctoritatem senatûs, salutémque rei-
» publicæ vitæ suæ præposuerit, contráque vim gravitatémque
» morbi contenderit, ut in castra Antonii, quò senatus eum mi-
» serat, perveniret: ísque, cùm jam prope castra venisset, vi
» morbi oppressus, vitam amiserit in maximo reipublicæ mune-
» re: ejúsque mors consentanea vitæ fuerit, sanctissimè, hone-
» stissiméque actæ, in qua sæpe magno usui reipublicæ Serv. Sul-
» picius & privatus, & in magistratibus fuerit. Cùm talis vir
» ob rempublicam in legatione mortem obierit: senatui place-
» re, Serv. Sulpicio statuam pedestrem æneam in Rostris ex hu-
» jus ordinis sententia statui, circúmque eam statuam locum lu-
» dis, gladiatoribúsque liberos, posterósque ejus quoquò ver-
» sùs pedes quinque habere, quòd is ob rempublicam mortem
» obierit, eámque causam in basi inscribi: utíque C. Pansa, A.
» Hirtius, consules, alter ambóve, si eis videatur, quæstoribus
» urbanis imperent, ut eam basim, statuámque faciendam, &
» in Rostris statuendam locent: quantíque locaverint, tantam
» pecuniam redemptori solvendam, attribuendámque curent.
» Cúmque antea senatus auctoritatem suam in virorum fortium
» funeribus, ornamentísque ostenderit; placere, eum quàm am-
» plissimè supremo die suo efferri. Et, cùm Serv. Sulpicius, Q.
» F. Lemoniâ, Rufus, ita de republica meritus sit, ut his or-
» namentis decorari debeat: senatum censere, atque è republi-
» ca existimare, ædiles curules edictum, quod de funeribus ha-
» beant, Serv. Sulpicii, Q. F. Lemoniâ, Rufi, funeri remitte-
» re: utíque locum sepulcro in campo Esquilino C. Pansa con-
» sul, seu quo in loco videbitur, pedes triginta quoquò versùs
» adsignet, quò Serv. Sulpicius inferatur. Quod sepulcrum ip-
» sius, liberorum, posterorúmque ejus esset: uti quod optimo
» jure publicè sepulcrum datum esset.

IN

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA X.

ARGUMENTUM.

Agit gratias Pansæ, quia literis M. Bruti acceptis, senatum statim vocavit. Queritur cum Caleno, quòd utrumque Brutum æquè non probare videatur, qui rempublicam defendant; Antonium autem, qui oppugnet, probet idem vel maximè. Commemorat ea, quæ M. Brutus in Græcia gesserat: & ab eo nihil turbulentum, nihil non utile reipublicæ timendum esse confirmat. Suadet, ut, quæ M. Brutus egerit privato consilio, publicâ auctoritate, ut idem ei tribuatur, quod D. Bruto, & C. Cæsari, comprobentur. Censet etiam, Q. Hortensio, Macedoniæ proconsuli, qui Brutum in comparando exercitu adjuverat, confirmandam esse provinciæ administrationem, quoad ei ex S. C. successum esset. MANUT.

I MAXIMAS tibi, Pansa, gratias omnes & habere, & agere debemus: qui, cùm hodierno die senatum te habiturum non arbitraremur; ut M. Bruti, præstantissimi civis, literas accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti, quin quàm primùm maximo gaudio & gratulatione frueremur. Cùm factum tuum gratum omnibus debet esse, tum verò oratio, qua, recitatis literis, usus es. Declarasti enim, verum esse id, quod ego semper sensi, neminem

alterius, qui suæ confideret, virtuti invidere. Itaque mihi, qui plurimis officiis sum cum Bruto & maxima familiaritate conjunctus, minùs multa de illo dicenda sunt. Quas enim mihi ipse partes sumpseram, eas præcepit oratio tua.

Sed mihi, Patres conscripti, necessitatem attulit paulo plura dicendi sententia ejus, qui rogatus est ante me: à quo ita sæpe dissentio, ut jam verear, ne, id quod minimè fieri debet, minuere amicitiam nostram videatur perpetua dissensio. Quæ est enim ista tua ratio, Calene? quæ mens? qui nunquam post Kalendas Jan. idem senseris, quod is, qui te sententiam primum rogat? cur nunquam tam frequens senatus fuit, ut unus aliquis tuam sententiam secutus sit? cur semper tui dissimiles defendis? cur, cùm te & vita, & fortuna tua ad otium, & ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea sentis, quæ sunt inimica & otio communi, & dignitati tuæ?

2 Nam, ut superiora omittam, hoc certè, quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod est tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes penè venerari debemus, solus oppugnas? alterum circumsederi non molestè fers, alterum tuâ sententiâ spolias iis copiis, quas ipse suo labore & periculo ad reipublicæ, non ad suum præsidium, per se, nullo adjuvante, confecit? Quis est iste tuus sensus, quæ cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios probes? quos omnes carissimos habent, tu oderis? quos acerbissimè cæteri oderunt, tu constantissimè diligas? Amplissimæ tibi fortunæ sunt, summus honoris gradus, filius, ut & audio, & spero, natus ad laudem: cui cùm reipublicæ causâ faveo, tum etiam tuâ.

Quæro igitur, eum Brutíne similem malis, an Antonii? Ac permitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. Dii meliora, inquies. Cur igitur non eis faves, quos laudas, quorum similem filium tuum esse vis? simul enim reipublicæ consules, & propones illi exempla ad imitandum. Hoc verò, Q. Fufi, cupio sine offensione nostræ amicitiæ, sic tecum, ut à te dissentiens senator, queri. Ita enim dixisti, & quidem de scripto; nam te inopiâ verbi lapsum putarem, nisi tuam in dicendo facultatem nossem: Literas Bruti rectè & ordine scriptas videri. Quid est aliud librarium Bruti laudare, non Brutum? Usum in

repu-

republica, Calene, magnum jam habere & debes, & potes. Quando ita decerni vidisti? aut quo senatus-consulto hujus generis (sunt enim innumerabilia) bene scriptas literas decretum à senatu? Quod verbum tibi non excidit, ut sæpe fit, fortuitò: scriptum, meditatum, cogitatum attulisti.

Hanc tibi consuetudinem plerisque in rebus bonis obtrectandi si quis detraxerit: quid tibi, quod sibi quisque velit, non 3
relinquetur? Quamobrem collige te, placáque animum istum aliquando, & mitiga: audi viros bonos, quibus uteris multis: loquere cum sapientissimo homine, genero tuo, sæpius, quàm ipse tecum: tum denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An verò hoc pro nihilo putas (in quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere soleo) efferri hæc foras, & ad populi Romani aures pervenire, ei, qui primus sententiam dixerit, neminem assensum? quod etiam hodie futurum arbitror. Legiones abducis à Bruto [1]. Quas? nempe eas, quas ille à C. Antonii scelere avertit, & ad rempublicam sua auctoritate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum atque solum à republica relegatum videri.

Vos autem, Patres conscripti, si M. Brutum deserueritis, & prodideritis, quem tandem civem unquam ornabitis? cui favebitis? nisi fortè eos, qui diadema imposuerint, conservandos; eos, qui regni nomen sustulerint, deserendos putatis. Ac de hac quidem divina atque immortali laude M. Bruti silebo: quæ, gratissimâ memoriâ omnium civium inclusa, nondum publicâ auctoritate testata est. Tantámne patientiam, dii boni! tantam moderationem, tantam in injuria tranquillitatem & modestiam? qui cùm prætor urbanus esset, urbe caruit: jus non dixit, cùm omne jus populi Romani recuperasset: cùmque concursu quotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri solebat, præsidióque Italiæ cunctæ septus posset esse, absens judicio bonorum defensus esse maluit, quàm præsens manu: qui ne Apollinares quidem ludos [2], pro sua populíque Romani dignitate

1. *Legiones abducis à Bruto?*] Quia sine S. C. eas comparasset. MANUT.

2. *Apollinares ludos*] Qui ad curam prætoris urbani pertinebant. Philipp. II. cap. 13. IDEM.

gnitate apparatos, præsens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratissimorum hominum audaciæ.

4 Quanquam, qui unquam aut ludi, aut dies lætiores fuerunt, quàm cùm in singulis versibus populus Romanus maximo clamore & plausu Bruti memoriam prosequebatur? Corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc his ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis, Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace & concordia civium cogitantem. Eundem vidi postea Veliæ, cedentem Italiâ, ne qua oriretur belli civilis causa propter se. O spectaculum illud non modò hominibus, sed undis ipsis & litoribus luctuosum, cedere è patria servatorem ejus, manere in patria perditores! Cassii classis paucis pòst diebus consequebatur: ut me puderet, Patres conscripti, in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed, quo consilio redierim, initio audistis, pòst estis experti. Expectatum igitur tempus à Bruto est. Nam quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientiâ. Posteaquàm vos ad libertatem sensit erectos; præsidia vestræ libertati paravit. At cui pesti, quantæque restitit? Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuisset, (potuisset autem, nisi ejus sceleri virtus M. Bruti obstitisset) Macedoniam, Illyricum, Græciam perdidissemus. Esset vel receptaculum pulso Antonio, vel agger oppugnandæ Italiæ Græcia: quæ quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solùm, sed etiam ornata, tendit dexteram Italiæ, suúmque ei præsidium pollicetur. Quod qui ab illo abducit, exercitum, & respectum pulcherrimum, & præsidium firmissimum adimit reipublicæ. Equidem cupio, hæc quamprimùm Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumsedet, sed seipsum obsideri.

5 Tria tenet oppida toto in orbe terrarum [3]: habet inimicissimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alienissimos Transpada-

3. *Tria tenet oppida toto in orbe terrarum*] Tenebat Bononiam, Regium Lepidi, Parmam Id cognoscitur ex ep. ad Cassium, *Fam*, XII. 5. MANUT.

4. *Caducæ*] Quas occupavit, tanquam ad eum pertinerent. Caducæ autem hereditates dicebantur, cum heres non exstabat. Quod cùm accideret, ad fiscum devolvebantur. IDEM. Vide Victorii Var. Lect. XXIII. 17.

ſpadanos: Italia omnis infeſta eſt: exteræ nationes à prima ora Græciæ uſque ad Ægyptum, optimorum & fortiſſimorum civium imperiis & præſidiis tenentur. Erat ei ſpes una in C. Antonio: qui duorum fratrum ætatibus medius interjectus, vitiis cum utroque certabat: qui, tanquam extruderetur à ſenatu in Macedoniam, & non contrà prohiberetur proficiſci, ita cucurrit.

Quæ tempeſtas, dii immortales! quæ flamma, quæ vaſtitas, quæ peſtis Græciæ fuiſſet, niſi incredibilis ac divina virtus furentis hominis conatum atque audaciam compreſſiſſet? Quæ celeritas illa Bruti? quæ cura? quæ virtus? Etſi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda eſt: quem niſi in via caducæ [4] hereditates retardaſſent, volaſſe eum, non iter feciſſe diceres. Alios ad negotium [5] publicum ire cùm cupimus, vix ſolemus extrudere: hunc retinentes excluſimus. At quid ei cum Apollonia [6]? quid cum Dyrrachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu? Succedebat, ut ipſe dicebat, Hortenſio. Certi fines Macedoniæ, certa conditio, certus, ſi modò erat ullus [7], exercitus. Cum Illyrico verò, & cum Vatinii legionibus quid erat Antonio? At ne Bruto quidem. Id enim fortaſſe quiſpiam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copiæ, quæ ubique ſunt, reipublicæ ſunt. Nepue hæ legiones, quæ M. Antonium reliquerunt, Antonii potiùs, quàm reipublicæ fuiſſe dicuntur. Omne enim exercitûs, & imperii jus amittit is, qui eo imperio & exercitu rempublicam oppugnat.

Quòd ſi ipſa reſpublica judicaret, aut ſi omne jus decretis 6 ejus ſtatueretur: Antoniône, an Bruto legiones populi Romani adjudicaret? Alter advolarat ſubitò ad direptionem, peſtémque ſociorum, ut quacunque iret, omnia vaſtaret, diriperet, auferret: exercitu populi Romani, contra ipſum populum Romanum uteretur. Alter eam ſibi legem ſtatuerat, ut, quocunque veniſſet, lux veniſſe quædam & ſpes ſalutis videretur. Denique alter ad evertendam rempublicam præſidia quærebat; alter ad

5. *Alios ad negotium*] Senſus eſt: Alii, quos volumus citò ire in provinciam, quas poſſunt moras interponunt: ille ita feſtinavit, quaſi vi, aut precibus coactus. FERR.

6. *Apollonia?*] Et Apollonia, & Dyrrhachium erant in Macedonia, quam regebat Q. Hortenſius. Illyrico autem Vatinius præerat. MANUTIUS.

7. *Certus, ſi modò erat ullus*] Vide item P. Victorii Var. Lect. XV. 12.

conservandam. Nec verò nos hoc magis videbamus, quàm ipsi milites: à quibus tanta in judicando prudentia non erat postulanda.

Cum septem cohortibus esse Apollonia scribit [8] Antonium: qui jam aut captus est, (quod dii dent!) aut certè homo verecundus in Macedoniam non accedit, ne contra senatus-consultum fecisse videatur. Delectus habitus in Macedonia est summo Q. Hortensii studio, & industriâ: cujus animum egregium, dignúmque & ipso, & majoribus ejus, ex Bruti literis perspicere potuistis. Legio, quam L. Piso ducebat, legatus Antonii, Ciceroni se filio meo [9] tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertitò, alter eum quæstorem, à quo ducebatur, reliquit in Thessalia, seséque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adolescens summa virtute, gravitate, constantiâ, ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui & antea jure laudatus à nobis, & hoc tempore meritò laudandus est, aperuit Dyrrachii portas Bruto, & exercitum tradidit. Tenet igitur populus Romanus Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Græciam: nostræ sunt legiones, nostra levis armatura, noster equitatus, maximéque noster est Brutus, sempérque noster, cùm suâ excellentissimâ virtute reipublicæ natus, tum fato quodam paterni, maternîque generis [10], & nominis.

7 Ab hoc igitur viro quisquam bellum timet, qui, antequam nos id coacti suscepimus, in pace jacêre [11], quàm in bello vigere, maluit? Quanquam ille quidem nunquam jacuit, nec hoc cadere verbum in tantam virtutis præstantiam potest: erat enim in desiderio civitatis, in ore, in sermone omnium. Tantum autem aberat à bello, ut, cùm cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium studiis potiùs, quàm eos in armorum discrimen adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem, patientiámque mirantur.

Sed

8. *Cum septem cohortibus esse Apollonia scribit*] Ita Muretus. Vulgò, *cum septem cohortibus esse Apolloniam*, &c.

9. *Filio meo*] Quem Brutus Athenis secum abduxit; eóque legato usus est. Plutarchus in Bruto. MANUT.

10. *Paterni, maternîque generis*] Paterni, à L. Bruto, qui reges ejecit: materni, à Servilio Ahala, qui regnum appetentem Sp. Melium suâ manu interfecit. IDEM.

11. *In pace jacere*] Cùm Antii, Lanuvii, Veliæ moraretur. IDEM.

Sed jam video, quid loquantur. Neque enim id occultè faciunt. Timere se dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quasi verò quidquam intersit inter A. Hirtii, C. Pansæ, D. Bruti, C. Cæsaris, & hunc exercitum M. Bruti. Nam si quatuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quòd pro populi Romani libertate arma ceperunt, quid est, cur hic M. Bruti exercitus non in eadem causa ponatur?

At enim veteranis suspectum est nomen M. Bruti. Magísne, quàm Decimi? Equidem non arbitror. Etsi est enim Brutorum commune factum, & laudis societas æqua: D. tamen Bruto iratiores ii, qui id factum dolebant, quo minùs ab illo rem illam dicebant fieri decuisse [12]. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, nisi ut obsidione D. Brutus liberetur? Qui autem hos exercitus ducunt? Hi, credo [13], qui C. Cæsaris res actas everti, qui causam veteranorum prodi [14] volunt.

Si ipse viveret C. Cæsar, acriùs, credo, acta sua defenderet, 8
quàm vir fortissimus defendit Hirtius: aut amicior causæ quisquam potest inveniri, quàm filius? At horum alter, nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus, quidquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis judicavit se à morte revocatum: alter virtutis robore firmior, quàm ætatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum profectus est. Igitur illi certissimi, iidémque acerrimi Cæsaris actorum patroni pro D. Bruti salute bellum gerunt: quos veterani sequuntur. De libertate enim populi Romani, non de suis commodis, armis decernendum vident. Quid est igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus?

An verò, si quid esset, quod à M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret? aut, si videret, non laboraret? Quis aut sapientior ad conjecturam rerum futurarum? aut ad propul-

 sandum

12. *Quo minùs ab illo rem illam dicebant fieri decuisse*] Inire Decimum consilia de Cæsaris nece eò minùs dicebant debuisse, quia Cæsar in eum summa beneficia contulisset, quem etiam scripsit in secundis heredibus. Suetonius. IDEM.

13. *Hi credo*] Minimè ii quidem, qui acta Cæsaris everti velint: quæ M. Antonius, quantum in ipso fuit, suis legibus evertit. IDEM.

14. *Causam veteranorum prodi*] Spem fallere veteranorum, qui confirmationem agrorum, quos eis Cæsar pater assignaverat, à senatu expectabant. IDEM.

ſandum metum diligentior? Atqui hujus animum erga M. Brutum, ſtudiúmque vidiſtis. Præcepit oratione ſua, quid decernere nos de Bruto, quid ſentire oporteret: tantúmque abſuit, ut periculoſum reipublicæ M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmiſſimum reipublicæ præſidium & graviſſimum poneret. Scilicet hoc Panſa aut non videt, (hebeti enim ingenio eſt) aut negligit. Quæ enim Cæſar egit, ea rata eſſe non curat: de quibus confirmandis & ſanciendis legem comitiis centuriatis ex auctoritate noſtra laturus eſt [15].

9 Deſinant igitur, aut ii, qui non timent, ſimulare ſe timere, & proſpicere reipublicæ; aut ii, qui omnia verentur, nimiùm eſſe timidi; ne illorum ſimulatio, horum obſit ignavia. Quæ (malùm!) eſt iſta ratio, ſemper optimis cauſis veteranorum nomen opponere? quorum etiam ſi amplecterer virtutem, ut facio, tamen, ſi eſſent arrogantes, non poſſem ferre faſtidium. An nos conantes ſervitutis vincula rumpere, impediet, ſi quis veteranos id nolle dixerit? Non ſunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant: nemo eſt præter veteranos milites vir, qui ad ſervitutem propulſandam ingenuo dolore excitetur. Poteſt igitur ſtare reſpublica, freta veteranis, ſine magno ſubſidio juventutis? quos quidem vos libertatis adjutores complecti debetis: ſervitutis auctores ſequi non debetis.

Poſtremò (erumpat enim aliquandò vera, & me digna vox) ſi veteranorum nutu mentes hujus ordinis gubernantur, omniáque ad eorúm voluntatem noſtra dicta facta referuntur: optanda mors eſt, quæ civibus Romanis ſemper fuit ſervitute potior. Omnis eſt miſera ſervitus: ſed fuerit quædam neceſſaria: ecquódnam principium putatis libertatis capeſſendæ? An, cùm illum neceſſarium & fatalem penè caſum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia deſiderio libertatis exarſit: ſervire diutiùs non poteſt civitas: ſeriùs populo Romano hunc veſtitum atque arma dedimus, quàm ab eo flagitati ſumus.

Magna

15. *Laturus eſt.*] Ex S. C. quod factum fuerat in æde Telluris biduo poſt Cæſaris mortem, de illius actis confirmandis. FERR.

16. *Quòd ſi immortalitas*] Homerica ſententia: quam eruditè, ut ſolet, tractavit Victorius cap. 11. lib. XV. MURETUS. Vide Mu-

reti

Magna nos quidem ſpe, & propè exploratâ, libertatis cauſam ſuſcepimus. 10 Sed, ut concedam incertos exitus eſſe belli, Martémque communem: tamen pro libertate, vitæ periculo decertandum eſt. Non enim in ſpiritu vita eſt, ſed ea nulla eſt omnino ſervienti. Omnes nationes ſervitutem ferre poſſunt: noſtra civitas non poteſt: nec ullam aliam ob cauſam, niſi quòd illæ laborem, dolorémque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti poſſunt: nos ita à majoribus inſtituti atque imbuti ſumus, ut omnia conſilia atque facta ad dignitatem & virtutem referamus. Ita præclara eſt recuperatio libertatis, ut ne mors quidem ſit in repetenda libertate fugienda. Quòd ſi immortalitas [16] conſequeretur præſentis periculi fugam: tamen eò magis ea fugienda videretur, quò diuturnior ſervitus eſſet. Cùm verò dies & noctes omnia nos undique fata circumſtent: non eſt viri, minimèque Romani, dubitare, eum ſpiritum, quem naturæ quis debeat, patriæ reddere.

Concurritur undique ad commune incendium reſtinguendum; veteraníque primi Cæſaris auctoritatem ſecuti, conatum Antonii repulerunt: pòſt ejuſdem furorem Martia legio fregit: quarta afflixit. Sic à ſuis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam ſibi armis, animíſque infeſtam, inimicámque cognovit. Hunc A. Hirtii, C. Cæſaris exercitus inſecuti ſunt: pòſt Panſæ delectus urbem, totámque Italiam erexit. Unus omnium eſt hoſtis. Quanquam habet ſecum L. fratrem, cariſſimum populo Romano civem: cujus deſiderium civitas ferre diutiùs non poteſt. Quid illâ tetrius belluâ? quid immanius? qui ob eam cauſam natus videtur, ne omnium mortalium turpiſſimus eſſet M. Antonius. Eſt unà Trebellius, qui jam cum tabulis novis redit in gratiam: T. Plancus, cæteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra rempublicam reſtituti eſſe videantur, ſollicitant homines imperitos Saxæ & Caphones, ipſi ruſtici, atque agreſtes, qui hanc rempublicam nec viderunt unquam, nec videre conſtitutam volunt, qui non Cæſaris, ſed Antonii acta defen-

reri ipſius Var. Lect. XVI. 17. Conſtat, inquit, Homericam eam eſſe ſententiam: ſed finem illius ſummo artificio ab eloquentiſſimo viro immutatum, & in contrariam partem inflexum παρ' ἀπροσδοκίαν.

defendunt: quos avertit agri Campani infinita possessio: cujus eos non pudere demiror, cùm videant, se mimos & mimas habere vicinos.

Ad has pestes opprimendas [a] cur molestè feramus, quòd M. Bruti accessit exercitus? Immoderati, credo, hominis, & turbulenti. Vide, ne nimium penè patientis. Etsi in illius viri consiliis, atque factis, nihil nec nimium, nec parum fuit unquam. Omnis voluntas M. Bruti, Patres conscripti, omnis cogitatio, tota mens, auctoritatem senatûs, libertatem populi Romani intuetur: hæc habet proposita, hæc tueri vult. Tentavit, quid patientia proficere posset. Nihil cùm proficeret: vi contra vim experiendum putavit. Cui quidem, Patres conscripti, vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod a. d. XIII. Kal. Jan. D. Bruto & C. Cæsari, me auctore, tribuistis: *quorum* privatum de republica consilium & factum auctoritate vestra est comprobatum, atque laudatum. Quod idem in M. Bruto facere debetis, à quo insperatum & repentinum reipublicæ præsidium legionum, equitatûs, auxiliorum magnæ & firmæ copiæ comparatæ sunt: adjungendúsque est Q. Hortensius, qui cùm Macedoniam obtineret, adjutorem se Bruto ad comparandum exercitum, fidissimum & constantissimum præbuit. Nam de M. Apuleio separatim censeo referendum: cui testis est per literas Brutus, eum principem fuisse ad conatum exercitûs comparandi.

Quæ cùm ita sint: quòd C. Pansa, consul, verba fecit de literis, quæ à Q. Cæpione Bruto, proconsule, allatæ, & [b] in hoc ordine recitatæ sunt, de ea re ita censeo: CUM Q. Cæ-
» pionis Bruti proconsulis operâ, consilio, industriâ, & virtu-
» te, difficillimo reipublicæ tempore, provincia Macedonia, Il-
» lyricum, cuncta Græcia, legiones, exercitus, equitatus, in
» consulum, senatûs, populíque Romani potestate sint: id Q.
» Cæpionem Brutum, proconsulem, bene, & è republica, &
» pro sua, majorúmque suorum dignitate, consuetudinéque rei-
» publicæ bene gerendæ fecisse, eámque rem senatui, populó-
» que Romano gratam esse, & fore. Utique Q. Cæpio Brutus,
» proconsul, provinciam Macedoniam, Illyricum, totámque
» Græ-

a Vict. Man. Grut. *quid est, cur.* b Iidem. *huic ordini*

» Græciam tueatur, defendat, custodat, incolumémque con-
» servet: eíque exercitui, quem ipse constituit, comparavit, præ-
» sit: pecuniáque ad rem militarem, si qua opus sit, quæ pu-
» blica sit, & exigi possit, utatur, exigat; pecuniásque à qui-
» bus videatur, ad rem militarem mutuas sumat; frumentum
» imperet: operámque det, ut cum suis copiis quàm proximè
» Italiam sit. Cúmque ex literis Q. Cæpionis Bruti, proconsu-
» lis, intellectum sit, Q. Hortensii proconsulis operâ & virtu-
» te vehementer rempublicam adjutam, omniáque ejus consilia
» cum consiliis Q. Cæpionis Bruti, proconsulis, conjuncta fuis-
» se, eámque rem magno usui reipublicæ fuisse: Q. Hortensium
» proconsulem rectè, & ordine, éxque republica fecisse: sena-
» tuíque placere, Q. Hortensium, proconsulem, cum quæstori-
» bus, próve quæstoribus, & legatis suis provinciam Macedo-
» niam obtinere, quoad ei ex S. C. successum sit.

IN M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XI.

ARGUMENTUM.

Obtinente Asiam provinciam C. Trebonio, decretam à senatu post Cæsaris interitum, Dolabella in Syriam, Antonii sibi lege traditam, proficiscens, cum Trebonio familiarissimè collocutus, eúmque summæ benevolentiæ simulatione complexus, incautum Smyrnæ oppressit atque interfecit, & Asiam universam occupavit. Hoc nuncio Romam perlato, senatus hostem Dolabellam judicavit, bellóque persequendum censuit: sed cùm, ejus belli cura non satis constaret, cui mandanda videretur, cùm alii aliter sentirent, Cice-

Cicero deplorata priùs Trebonii morte imperatorem omninò C. Cassium, qui Dolabellam terra maríque persequeretur, esse deligendum censuit. In quam sententiam ut S. C. esse factum existimem, his Velleii verbis adducor: Bruto Caſſióque provinciæ, quas jam ipſi ſine S. C. occupaverant, decretæ. MAN.

In alia omnia itum est, idque apertè colligitur ex epist. 7. *lib.* XII. *ad Cassium*: Quæ mea ſententia in ſenatu facilè valuiſſet, niſi Panſa vehementer obſtitiſſet. *Eodem die senatûs-consultum in Q. Fusii sententiam factum est, ut consules Asiam sortirentur, & bellum inferrent Dolabellæ. Sic enim scribebat* Fam. *XII.* 14. *P. Lentulus* IV. *Kal. Junias*: Quoniam conſulibus decreta eſt Aſia, & permiſſum eſt iis, ut, dum ipſi venirent, darent negotium. *Ex hac epistola colligo, Senatum nihil decrevisse de Cassio imperatore deligendo, sed neque de revocando ex Syria, quem in eam provinciam privato consilio profectum fuisse omnes noverant. Victo ad Mutinam M. Antonio, absumptísque eo prælio consulibus, quibus bellum adversùs Dolabellam mandatum fuerat, tunc primùm res illa delata est ad C. Cassium.* Epiſt. 5. ad Brutum. FERRATIUS.

1 MAGNO in dolore [1], Patres conſcripti, vel mœrore potiùs, quem ex crudeli & miſerabili morte C. Trebonii, optimi civis, moderatiſſimíque hominis, accepimus, ineſt tamen aliquid, quod reipublicæ profuturum putem. Perſpeximus enim, quanta in iis, qui contra patriam ſcelerata arma ceperunt, ineſſet immanitas. Nam duo hæc capita nata ſunt poſt homines natos teterrima & ſpurciſſima, Dolabella & Antonius: quorum alter effecit, quod optabat [2]: de altero patefactum, quid cogitaret. L. Cinna crudelis,

1. *Magno in dolore*] Licet aliquando præceperit, deliberativis orationibus principia eſſe debere ſæpe nulla, tamen hac in cauſa cenſuit exordium prætexendum, ad animos auditorum inflammandos odio in Antonium & Dolabellam, exaggerato ſcelere alterius, cum deploratione mortis C. Trebonii. FRONTO DUCÆUS.

2. *Alter effecit, quod optabat*] Dolabella Aſiam occupavit, quod maximè optabat efficere. *De altero patefactum est, quid cogitaret.* Patefacta ſunt Antonii conſilia invadendæ contra ſenatûs voluntatem atque auctoritatem Galliæ. IDEM.

delis: C. Marius in iracundia perseverans: L. Sylla vehemens: neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est [3]. Quæ tamen pœna in cives nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum in scelere par [4], inusitatum, inauditum [5], ferum, barbarum. Itaque quorum summum quoddam inter ipsos odium, bellúmque meministis, eosdem postea singulari inter se consensu & amore devinxit impurissimæ naturæ & turpissimæ vitæ similitudo. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius. Sed ille cùm procul esset à consulibus, exercitibúsque nostris, nec dum senatum cum populo Romano conspirasse sensisset, fretus Antonii copiis, ea scelera suscepit, quæ Romæ jam suscepta arbitrabatur à socio furoris sui. Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare censetis, aut quam omnino causam esse belli? Omnes, qui liberè de republica sensimus, qui dignas nobis sententias diximus, qui populum Romanum liberum esse voluimus, statuit ille quidem non inimicos, sed hostes [6]: majora tamen in nos, quàm in hostem, supplicia meditatur: mortem naturæ pœnam putat esse, iracundiæ tormenta, atque cruciatum [7]. Qualis igitur hostis ha-

3. *Neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est*] In contentione facinorum satis est oratori, si id quod exaggerat, in aliqua parte gravius esse demonstret. Nam ea pars sola ostenditur. Strages in civilibus bellis editæ, ut numero, & aliis pluribus adjunctis hanc superant sanè; hâc tamen parte superantur, quòd ultra mortem progressæ non sunt. Truculentior multò Dolabella. Quod exponitur *cap.* 2. IDEM.

4. *Ecce tibi geminum in scelere par*] In hoc vocabulo *par*, quod propriè de gladiatoribus dicitur, vis est quædam præcipua ad horum hominum, Dolabellæ atque Antonii, exprimendam immanitatem, & odium adversus eos concitandum. IDEM.

5. *Par inusitatum, inauditum*] Dicat mihi, qui Latinè doctus est, quid sit *homo inusitatus*. Nihil certius est quàm legendum esse *invisitatus*, cujus vocabuli vim cùm non intelligerent librarii, in multis locis id in *inusitatus* converterunt, ut jamdudum viri docti animadverterunt, qui ex antiquissimis codicibus in usum & lucem id revocarunt, & ipse ad Justini lib. XVIII, cap. 1. notavi. GRÆVIUS.

6. *Non inimicos, sed hostes*] Distinguit hîc inimicum ab hoste; in hoc enim est aliquid longè gravius. Inter cives potest esse inimicitia, hostile odium esse non potest. F. DUCÆUS.

7. *Mortem naturæ pœnam putat esse, iracundiæ tormenta atque cruciatum*] Pœna *naturæ* est, quam offert natura, adeóque nihil exquisitum habet, aut inusitatum. Pœna *iracundiæ* ea est, quam excogitat iracundia, & ulciscendi libido. Hujus, inquit, monstri feritas non est contenta morte, quam putat pœnam esse nimium vulgarem, nisi tormenta cruciatúsque adjungantur. ID. Arbitramur abundare dictionem *pœnam*. Pulchrè enim habet sententia sine ea: *mortem naturæ putat esse, iracundiæ tormenta*, &c. FAERN.

bendus est is, à quo victore si cruciatus absit, mors in beneficii parte numeretur?

Quamobrem, Patres conscripti, quanquam hortatore non
2 egetis; ipsi enim vestra sponte exarsistis ad libertatis recuperandæ cupiditatem: tamen eo majore animo, studióque libertatem defendite, quo majora proposita victis supplicia servitutis videtis. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella: in alienam uterque provinciam. Alteri se Brutus objecit, impetúmque furentis, atque omnia divexare & diripere cupientis, vitæ suæ periculo colligavit, progressu arcuit, à reditu refrenavit: obsideri se passus ex utraque parte constrinxit Antonium. Alter in Asiam [8] irrupit cursim, cui in Syriam patebat via certa, neque longa. Quid opus fuit cum legione [9]? præmisso Marso nescio quo Octavio [10], scelerato latrone, atque egente, qui popularetur agros, vexaret urbes, non ad spem constituendæ rei familiaris, quam tenere eum posse negant qui norunt: mihi enim hic senator ignotus est: sed ad præsentem pastum mendicitatis suæ [11]. Consecutus est Dolabella, nulla suspicione belli: quis enim id putaret? Secutæ collocutiones familiarissimæ cum Trebonio: complexúsque summæ benevolentiæ falsi indices extiterunt in amore simulato: dexteræ, quæ fidei testes esse solebant, perfidiâ sunt & scelere violatæ: nocturnus introitus Smyrnam, quasi in hostium urbem, quæ est fidelissimorum, antiquissimorúmque sociorum: oppressus Trebonius; si ut ab eo, qui apertè hostis esset, incautus; si ut ab eo, qui civis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid esset victis extimescendum. Consularem hominem, consulari imperio provinciam Asiam obtinentem,

8. *Alter in Asiam, &c.*] Fide Vaticani emendatum est, *alter in Asiam irrupit. Cur? Si, ut in Syriam; patebat via.* Hoc amplexi sunt Faërnus, Manutius, Lambinus, à quibus non dissentio. Quamvis in meis libris variè hic locus scribatur. Mihi tamen hæc accuratiùs perpendenti videtur Cicero scripsisse: *Cursus in Asiam patebat, via certa, neque longa*, hoc est, navigatio in Syriam patebat certa & brevis. Nam *cursum* esse navigationem, & *currere* navigare tralatitium est. Per *viam* intelligit viam seu iter maritimum. Jam Procoss. Syriæ & Ciliciæ, imò & Asiæ plerumque navibus in Ciliciam profectos esse quis ignorat? GRÆVIUS. Et ipse M. Ant. Ferratius, qui hæc nuper edidit, Vaticanum sequitur.

9. *Quid opus fuit, cum legione*] Hic aliquid putamus deesse. Maximè post verbum *fuit*, aliquid certè mendi subest. FAERNUS. Lambinus præmittit: *sin ut ad Trebonium; quid opus*, &c. Sed tale nihil Manutius, aut

tem, Samiario exuli tradidit: interficere captum statim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. Cum verborum contumeliis optimum virum incesto ore lacerasset, tum verberibus ac tormentis quaestionem habuit pecuniae publicae, idque per biduum. Post cervicibus fractis caput abscidit, idque adfixum gestari jussit in pilo: reliquum corpus tractum atque laniatum abjecit in mare. Cum hoc hoste bellandum est; à cujus teterrima crudelitate omnis barbaria superata est. Quid loquar de caede civium Romanorum? de direptione fanorum? quis est, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat? Et nunc totâ Asiâ vagatur, volitat ut rex: nos alio bello distineri putat: quasi verò non unum idémque bellum sit contra hoc jugum impiorum nefarium.

Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis: ex 3
hoc illa efficta est: ab hoc Dolabellae scelerum praecepta sunt tradita. Num leniorem, quàm in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis Antonium? Mihi quidem & ille pervenisse videtur, quoad progredi potuerit feri hominis amentia: neque Antonius ullius supplicii adhibendi, si potestatem habeat, ullam esse partem relicturus. Ponite igitur ante oculos, Patres conscripti, miseram illam quidem & flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam: nocturnum impetum in urbem Asiae clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, cùm miser ille priùs latronum gladios videret, quàm, quae res esset, audisset: furentis introitum Dolabellae, vocem impuram atque os illud infame, vincula, verbera, eculeum, tortorem, carnificémque Samiarium. Quae tulisse illum fortiter & patienter ferunt. Magna laus, meóque judicio omnium maxima.

aut scripti nostri. GRUT. Valde audacter Lambinus, cùm in nullo codice verba, quae infercit, legantur, sed, quia Faërnus aliquid desiderari hic scripserat, illa ipse excogitavit. GRAEVIUS.

10. *Praemisso Marso nescio quo Octavio*] Hunc Appianus *Bell. Civil. lib.* IV. praefectum fuisse, ait nocturnarum excubiatum. Dio, *lib.* XLVII, M. Octavium commemorat P. Cornelii Dolabellae legatum. Veri admodum simile mihi videtur, Marsum Octavium, & Marcum Octavium, unum fuisse eumdémque hominem. FRONTO DUCAEUS. Henricus Noris, *Cenotaph. Pisan. Dissert.* II. §. 4. Usserium refellit scribentem duos fuisse homines, non eumdem. ANONYMUS.

11. *Ad praesentem pastum mendicitatis suae.*] Ut haberet homo inops ac famelicus quo latrantem stomachum leniret. Hoc est, quod vulgò aiunt, ut haberet panem. F. DUCAEUS.

xima. Eſt enim ſapientis, quidquid homini accidere poſſit, id præmeditari ferendum modicè eſſe, ſi evenerit. Majoris omninò eſt conſilii, providere, ne quid tale accidat: ſed animi non minoris, fortiter ferre, ſi evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis (quanquam ejus nunquam particeps fuerit) ut ſuam inſatiabilem crudelitatem exercuerit non ſolùm in vivo, ſed etiam in mortuo: atque in ejus corpore lacerando atque vexando, cùm animum ſatiare non poſſet, oculos paverit ſuos.

4 O multò miſerior Dolabella, quàm ille, quem tu miſerrimum eſſe voluiſti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi, ex morbi gravitate majores: quos tamen non miſeros, ſed laborioſos dicere ſolemus. Longus fuit dolor bidui: at compluribus, annorum ſæpe multorum. Nec verò graviora ſunt carnificum tormenta, quàm interdum cruciamenta morborum. Alia ſunt, alia, inquam, ô perditiſſimi homines & amentiſſimi, multò miſeriora. Nam, quò major vis eſt animi, quàm corporis, hoc ſunt graviora ea, quæ concipiuntur animo, quàm illa, quæ corpore. Miſerior igitur, qui ſuſcipit in ſe ſcelus, quàm is, qui alterius facinus ſubire cogitur. Cruciatus à Dolabella Trebonius: & quidem à Carthaginenſibus Regulus. Quare cùm crudeliſſimi Pœni judicati ſint in hoſte: quid in cive Dolabella judicandus eſt [12]? An verò hoc conferendum eſt? an dubitandum, uter miſerior? íſne, cujus mortem ſenatus, populúſque Romanus ulciſci cupit; an is, qui cunctis ſenatûs ſententiis hoſtis eſt judicatus? Nam cæteris quidem vitæ partibus, quis eſt, qui poſſit ſine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii

---

12. *Quid in cive de Dolabella judicandus eſt*] Victorius, Man. Grut. ediderunt, *Quid in cive Dolabella judicandus eſt?* Lambinus, *Quid in cive de Dolabella judicandum?* Utrumvis legas, eandem habes ſententiam. Malim tamen quod edidit Victorius. Illud *in hoſte*, *in cive*, ſecutus eſt Virgilius, Æn. II. 541. *Talis in hoſte fuit Priamo.* OLIVET.

13. *Et hic, Dii immortales! aliquando fuit meus.*] Dolabella Tulliam in matrimonio habuerat Ciceronis filiam, & cum ipſo arctiſſimâ fuerat familiaritate conjunctus. Ob hanc conjunctionem atrocior eſt Cicero in Antonii accuſatione, quàm Dolabellæ; etſi conſtet mitiorem altero fuiſſe Antonium. Hic quidem exarſit, ſed Ciceronianis declamationibus & ſatiris inflammatus. F. DUCÆUS.

14. *Re certè noluit*] Qui enim prætor urbanus eſſe poteſt, cùm ab urbe diſceſſerit? MANUT. Hæc irriſio eſt non ſine gratia ac lepore; Cenſorinus repulſam tulerat. Porrò eſt operæ pretium animadvertere, quâ arte Cicero in hac enumeratione, auditorum

nii cum Dolabellæ? Alterius consilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda quis ignorat? Alteri à puero pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudo, ut in hoc sit semper ipse lætatus, quòd ea faceret, quæ sibi objici ne ab inimico quidem possent verecundo. Et hic, dii immortales! aliquando fuit meus [13]. Occulta enim erant vitia non inquirenti. Neque nunc fortasse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi mœnibus patriæ, nisi huic urbi, nisi diis penatibus, nisi aris & focis omnium nostrûm, nisi denique naturæ & humanitati inventus esset inimicus. A quo admoniti, diligentiùs & vigilantiùs caveamus Antonium.

Etenim Dolabella non ita multos secum habuit notos ac in- 5
signes latrones: at videtis, quos & quàm multos habeat Antonius. Primùm L. fratrem: quam facem, dii immortales? quod facinus? quod scelus? quem gurgitem? quam voraginem? quid eum non sorbere animo, quid non haurire cogitatione, cujus sanguinem non bibere censetis? in cujus possessiones atque fortunas non impudentissimos oculos spe & mente defigere? Quid Censorinum? qui se verbo prætorem esse urbanum cupere dicebat, re certè noluit [14]. Quid Bestiam? qui consulatum in Bruti locum se petere profitetur. Atque hoc quidem detestabile omen avertat Jupiter! Quàm absurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum petere consulatum? nisi fortè damnationem [15] pro prætura putat. Alter Cæsar, Vopiscus ille, homo summo ingenio, summâ potentiâ, qui ex ædilitate consulatum petit [16]. Solvatur legibus. Quanquam leges eum non tenent:

ditorum satienti occurrat; ut aspergat jocos. F. DUCÆUS.

15. *Damnationem*] De ambitu ex petitione præturæ, defendente Cicerone. Vide ep. 3, lib. II ad Q. Frat.

16. *Ex ædilitate consulatum petit*] In quo gradus honorum non servabat: nam cùm primus honoris gradus esset Quæstura, secundus Tribunatus pl., deinde Ædilitas, pòst Prætura, extremo loco Consulatus: hic omissâ Præturâ, Consul fieri volebat. Quod erat ita extraordinarium, ut C. Cæsar æqualis ille Sulpicii idem cùm tentasset, causa belli civilis fuerit. Declarat Asconius, cujus verba subscripsi, C. *Cæsar Ædilitius quidem occisus est, sed tantùm in civitate potuit, ut causa belli civilis contentio ejus cum Sulpicio Trib. pleb. fuerit: nam & sperabat, & id agebat Cæsar, ut omissâ Præturâ Consul fieret: cui cùm primis temporibus jure Sulpicius resisteret, posteà nimiâ contentione ad ferrum & ad arma processit.* De hac re Cicero in Bruto, cap. 48. FERRARIUS.

propter eximiam, credo, dignitatem. At hic, me defendente, quinquies absolutus est. Sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis [17]. Sed hæc judicum culpa, non mea est. Ego defendi fide optima: illi debuerunt clarissimum & præstantissimum senatorem in civitate retinere [18]. Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, nisi ut intelligamus, illos, quorum res judicatas irritas fecimus, bene & è republica judicavisse [19].

Neque hoc in hoc uno est. Sunt alii in eisdem castris honestè condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum putatis fore? Accedit Saxa nescio quis, quem nobis Cæsar ex ultima Celtiberia tribunum plebis dedit, castrorum antea metator, nunc, ut sperat, urbis [20]: à qua cùm sit alienus [21], suo capiti, salvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho: quo neminem veterani pejus oderunt. His, quasi præter dotem [22], quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum: quibus utinam contenti essent! ferremus: etsi tolerabile non erat: sed quidvis patiendum fuit, ut hoc teterrimum bellum non haberemus.

Quid?

---

17. *Sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis*] Sextâ, inquit, vice accusatus, me pariter defendente, non evasit, & damnatus est; neque id mirum esse debet, cùm ne ipsi quidem gladiatores, si pugnare perseverent, ad sextam pervenire palmam facilè possint. *Palmam urbanam* vocat absolutionem rei, vel oratoris victoriam. Ferr.

18. *Sed hæc judicum culpa, non mea est. Ego defendi fide optimâ: illi debuerunt clarissimum & præstantissimum senatorem in civitate retinere*] Etiam cùm sextùm accusaretur Vopiscus, officio non defuit Cicero, & bonâ fide defendit; judices autem nullo modo potuerunt adduci ut absolverent. Ea sententiæ pars, quæ spectat ad judices, apertam habet ironiam; nam æquè bonâ fide Vopiscum sextùm accusatum & Cicero defenderat, & judices condemnaverant. Id.

19. *Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, nisi ut intelligamus, illos judices, quorum res judicatas irritas fecimus, bene, & è republica judicavisse*] C. Cæsar dictator cùm alios multos, legibus in exilium pulsos, restituit, tum ipsum Vopiscum, adeóque res judicatas illorum judicum irritas fecerat, à quibus illi fuerant damnati. Quid deinde? Interfecto Cæsare, factum est senatus-consultum, ut leges, decreta, omnia denique acta Cæsaris rata essent; hinc senatus etiam, præter alia quamplurima, illud probaverat, ut res antea judicatæ, irritæ forent, cùm judicavit eos omnes, ad quos beneficium Cæsaris pertinuerat, jure fuisse restitutos. Vopiscus tamen ita vivebat, séque adeò sceleratum præstabat, ut quilibet intelligere posset, bene, & è republica judices illos judicavisse, qui civem perditissimum ex urbe ejecissent. Idem.

20. *Castrorum anteà metator, nunc, ut sperat, urbis*] Qui sibi videtur ex castrorum metatore factus esse metator ac divisor urbis: qui sperat, se Antonii castra in ipsa urbe Roma locaturum, eámque militibus pro voluntate distributurum. Ducæus.

Quid? illa castrorum M. Antonii lumina nónne ante oculos proponitis? Primùm duos collegas Antoniorum & Dolabellæ, Nuculam & Lentonem, Italiæ divisores [23] lege ea, quam senatus per vim latam judicavit: quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cujus bona modò proscripta vidi [24]: tanta procuratorum est negligentia. At hic nuper sororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non possunt non prodigè vivere [25], qui nostra bona sperant, cùm effundunt sua. Vidi etiam P. Decii auctionem, clarissimi viri: qui majorum exempla persequens [26], pro alieno se ære devovit [27]. Emptor tamen in ea auctione inventus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire ære alieno putet posse, cùm vendat aliena. 6

Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultæ videntur furiæ debitorum: vindicem [28] enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de T. Planco? quem præstantissimus civis, Aquila, Pollentiâ expulit, & quidem crure fracto: quod utinam antè illi accidisset, ne huc redire potuisset! Lumen & decus illius exercitus penè prætorii, C. Annium Cimbrum, Lysidici

21. *A qua, cùm sit alienus, &c.*] Cùm ad ipsum, ut pote extraneum, nihil pertineant nec bona urbis nostræ, nec mala, desinat nobis ominari, atque hæc ejus omina in ejus caput convertantur. IDEM.

22. *Quasi præter dotem*] Hîc *dotem* appellat prædam, quâ ditati à C. Julio Cæsare, per civilium bellorum licentiam fuerant... *Agrum Campanum est largitus Antonius.* Vide Phil. VIII. cap. 8. *Ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum.* Hunc illis agrum dedit, ut haberent in illa ubertate, quo familias, reliquis in prædiis collocatas, alerent. IDEM.

23. *Italiæ divisores*] Vide Philipp. VI. cap. 5.

24. *Cujus bona modò proscripta vidi*] In tabella publicè proposita venalia: in auctione posita, propter æs alienum. *Tanta procuratorum est negligentia*: Sarcasmus, quasi non Domitii culpa hæc sit, sed eorum, qui ipsius absentis curant res domesticas. ID.

25. *Sed non possunt non prodigè vivere*] Sarcasmus & irrisio. Perinde quasi in illa veneni infusione sit prodiga quædam liberalitas. IDEM.

26. *Qui majorum exempla persequens*] Trium Deciorum, qui se pro patria devoverunt. Pater bello Latino, an. U. C. 413. Filius, bello Gallico, 457. Nepos denique, bello in Pyrrhum Epiri regem, 474. IDEM.

27. *Pro alieno se ære devovit*] Hoc facetè dixit, in carmen intuens, quo Decii usi erant in devotione sui, in quo hoc erat in extremo: *Sicut verbis nuncupavi, ita pro republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones, auxiliáque hostium mecum Diis Manibus, Tellurique devoveo.* FERRAR. Vide Livium, VIII. 9.

28. *Vindicem*] Proscripta Trebellii bona vidimus: ea tabula ulcisci videtur tabulas novas, quibus adversatus erat. Tabulam enim posuit, qui tabulas novas oppugnaverat. MANUT.

ſidici filium, Lyſidicum ipſum Græco verbo, quoniam omnia jura diſſolvit [29]: niſi fortè jure Germanum Cimber occidit [30].

Cùm hanc, & hujus generis copiam tantam habeat Antonius, quod ſcelus omittet, cùm Dolabella tantis ſe obſtrinxerit parricidiis, nequaquam pari latronum manu & copiâ? Quapropter, ut invitus ſæpe diſſenſi à Q. Fufio, ita ſum ejus ſententiæ libenter aſſenſus. Ex quo judicare debetis, me non cum homine ſolere, ſed cum cauſa diſſidere. Itaque non aſſentior ſolùm, ſed etiam gratias ago Q. Fufio. Dixit enim ſeveram, gravem, republica dignam ſententiam: judicavit hoſtem Dolabellam: bona ejus cenſuit publicè poſſidenda. Quò cùm addi nihil poſſet, (quid enim atrocius potuit, quid ſeverius decernere?) dixit tamen, ſi quis eorum, qui poſt ſe rogati eſſent, graviorem ſententiam dixiſſet: in eam ſe iturum. Quam ſeveritatem quis poteſt non laudare?

7 Nunc quoniam hoſtis eſt judicatus Dolabella, bello eſt perſequendus. Neque enim quieſcit: habet legionem, habet fugitivos, habet ſceleratam impiorum manum: eſt ipſe confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella heſterno die hoſte decreto bellum gerendum eſt, imperator eſt deligendus. Duæ dictæ ſunt ſententiæ: quarum neutram probo: alteram, quia ſemper, niſi cùm eſt neceſſe, periculoſam arbitror: alteram, quia alienam his temporibus exiſtimo. Nam extraordinarium ſemper imperium popu-

29. *Græco verbo, quoniam omnia jura diſſolvit*] Vix perſuadere mihi poſſum, hæc eſſe Ciceronis. In margine (ſic quidem videtur) adſcripta fuerant, explicandi cauſâ, unde in contextum, per librariorum imperitam diligentiam ſunt intruſa. *Lyſidicus* eſt à verbo λύω, ſolvo, diſſolvo, & nomine δίκη, jus, fas. *Lyſidicus*, ſi latinè velis dicere, eſt *legirupa*. In hoc membro, *Lyſidici filium*, *Lyſidicum ipſum*, idem nomen priore loco proprium eſt hominis, poſteriore eſt appellativum. F. DUCÆUS.

30. *Niſi fortè jure Germanum Cimber occidit*] Correctio ridicula, & jocus mordax. Hic C. Annius Cimber fratrem occiderat. Latina vox *Germanus*, & fratrem ſignificat, & hominem è Germania. Itidem *Cimber*, quod erat iſtius C. Annii cognomen, hominem deſignat oriundum è Cimbrica Cherſoneſo, aut, ut aliqui malunt, Cherroneſo. Ex illa ambiguitate jocum Cicero captavit. IDEM.

31. *Extraordinarium ſemper imperium populare atque ventoſum eſt*] Popularis eſt levitatis, quæ qualibet aurâ movetur, & novis rebus gaudet; imperium decernere extraordinarium. Contrà ſenatoriæ gravitatis eſt, antiquis ſtare inſtitutis ac legibus, ut per ordinarios magiſtratus ea fiant, ad quæ facienda ſunt creati. Rei enim publicæ omnis eſt exitioſa novitas. IDEM.

32. *Ut eum tamen bellum gerere conſulem velles*]

popularе, atque ventosum est [31], minimè nostræ gravitatis, minimè hujus ordinis. Bello Antiochi magno & gravi, cùm L. Scipioni, Publii filio, obvenisset Asia, parúmque in eo putaretur esse animi, parum roboris, senatúsque ad collegam ejus, C. Lælium, hujus Sapientis patrem, negotium deferret: surrexit P. Africanus, frater major L. Scipionis, & illam ignominiam familiæ deprecatus est: dixitque & in fratre suo summam virtutem esse, summúmque consilium, neque se ei legatum id ætatis, iísque rebus gestis defuturum. Quod cùm ab eo esset dictum; nihil est de Scipionis provincia commutatum: nec plus extraordinarium imperium ad id bellum quæsitum, quàm duobus antea maximis Punicis bellis, quæ à consulibus, aut à dictatoribus gesta & confecta sunt; aut quàm Pyrrhi, quàm Philippi, quàm pòst Achaico bello, quàm Punico tertio, ad quod populus Romanus ita ipse sibi delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere consulem vellet [32].

Cum Aristonico bellum gerendum fuit [33], L. Valerio, P. Li- 8
cinio consulibus. Rogatus est populus, quem id bellum gerere placeret: Crassus consul & pontifex maximus, Flacco collegæ, flamini Martiali, multam dixit, si à sacris discessisset. Quam multam populus remisit: pontifici tamen flaminem parere jussit. Sed ne tum quidem populus Romanus ad privatum detulit bellum. Quanquam erat Africanus, qui anno antè de Numanti-

vellet] Maluit populus Romanus eum solvere legibus, & consulem creare extra ordinem, quàm privato curam belli committere. F. Ducæus.

33. *Cum Aristonico bellum gerendum fuit*] Cùm Pergami rex Attalus, Eumenis filius, testamento populum Romanum reliquisset heredem bonorum omnium; Aristonicus, Eumenis ex Ephesia quadam muliercula, filius, Asiam, ut paternum regnum, opibus multorum & favore adjutus invasit. Is cùm bello persequendus esset, orta est inter consules de provinciis contentio. Erant tum consules P. Licinius Crassus, & L. Valerius Flaccus; ille pontifex maximus, hic flamen Martialis. Cùm uterque Asiam habere vellet; Crassus, ut collegam ab ejus provinciæ ac belli administratione arceret; pro ea, quâ pollebat, ut pontifex, in flamines auctoritate, multam Flacco dixit, si ab urbe, & à sacris discessisset. Neque finis certaminum fuit, donec ad populum ferri placuit, quem id bellum gerere juberet. De Crasso dubitabatur, ne pontificem maximum abire ex Italia contra religiones foret: dictæ erant sententiæ, ut potiùs pro consule aliquis mitteretur: aderat Africanus, qui posset mitti. Populus remisit multam flamini, eum tamen dicto audientem pontifici esse jussit: privatum ei bello præfici non placuit: duarum tantummodò tribuum puncta tulit Africanus: consuli P. Licinio Crasso provincia decreta est. Idem.

nis triumphaverat: qui cùm longè omnes belli gloriâ & virtute superaret, duas tamen tribus solas tulit. Ita populus Romanus consuli potiùs Crasso, quàm privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeii imperiis, summi viri, atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt [34]. Nam Sertorianum bellum à senatu privato datum est, quia consules recusabant: cùm L. Philippus pro consulibus eum se mittere dixit, non pro consule [35].

Quæ igitur hæc comitia [36]? aut quam ambitionem constantissimus & gravissimus civis, L. Cæsar, in senatum introduxit? Clarissimo viro, atque innocentissimo, decrevit imperium; privato tamen. In quo maximum nobis onus imposuit. Assensus ero: ambitionem induxero in curiam. Negavero: videbor suffragio meo, tanquam comitiis, honorem homini amicissimo denegavisse. Quòd si comitia placet in senatu habere: petamus, ambiamus. Tabella modò detur nobis, sicut populo data est. Cur committis, Cæsar, ut aut præstantissimus vir, si tibi non sit assensum, repulsam tulisse videatur: aut unusquisque nostrûm præteritus, si, cùm pari dignitate simus, eodem honore digni non putemur?

At enim [37] (nam id exaudio) C. Cæsari adolescentulo imperium extraordinarium meâ sententiâ dedi [38]. Ille enim mihi præsidium extraordinarium dederat. Cùm dico mihi, senatui dico, populóque Romano. A quo respublica præsidium ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut sine eo salva esse non posset, huic extraordinarium imperium non darem? Aut exercitus

34. *Tribuni plebis turbulenti tulerunt*] Gabinius & Manilius. Quàm aliter de iisdem hic idem loquitur in suasione legis Maniliæ? At tum dicebat ad populum; & eloquentiæ est servire tempori, cùm sit prudentiæ civilis quasi administra. DUCÆUS.

35. *Cùm L. Philippus pro consulibus eum se mittere dixit, non pro consule*] Hoc ipsum est in orat. *pro lege Manilia*, nisi quòd supprimitur illic recusatio consulum, quæ obfuisset causæ; hîc exprimitur, quoniam juvabat. Sic decretum est Pompeio imperium extra ordinem, nihil mirum; *nulli* enim erant in republica consules, qui suscipere id vellent. IDEM.

36. *Quæ igitur hæc comitia*] Extraordinaria imperia populus in comitiis decernebat. Propterea cùm L. Cæsar suaderet, ut senatus imperium mandaret extraordinarium, ait Cicero, ipsum comitia in curiam introducere: consecutura ostendit incommoda; inprimis animorum offensiones, quæ saltem in comitiis nullæ sunt verendæ; quoniam populus tabellis suffragia committit;

quo

citus adimendus, aut imperium dandum fuit. Quæ eſt enim ratio, aut quî poteſt fieri, ut ſine imperio teneatur exercitus? Non igitur quod ereptum non eſt, id exiſtimandum eſt datum. Eripuiſſetis C. Cæſari, Patres conſcripti, imperium, niſi dediſſetis. Milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen ſecuti, pro republica arma ceperant, volebant ſibi ab illo imperari: legio Martia, legio quarta ita ſe contulerat ad auctoritatem ſenatûs, populique Romani dignitatem, ut depoſcerent imperatorem & ducem C. Cæſarem. Imperium Cæſari belli neceſſitas, faſces ſenatus dedit. Otioſo [39] verò & nihil agenti, privato, obſecro te, L. Cæſar, (cum peritiſſimo homine mihi res eſt) quando imperium ſenatus dedit?

Sed de hoc quidem hactenus, ne refragari homini amiciſſi- 9
mo, ac de me optimè merito, videar. Etſi quis poteſt refragari non modò non petenti, verùm etiam recuſanti? Illa verò, Patres conſcripti, aliena conſulem dignitate, aliena temporum gravitate [40] ſententia eſt, ut conſules, Dolabellæ perſequendi causâ, Aſiam & Syriam ſortiantur. Dicam, cur inutile reipublicæ: ſed priùs, quàm turpe conſulibus ſit, videte. Cùm conſul deſignatus obſideatur, in eoque liberando ſalus ſit poſita reipublicæ: cúmque à populo Romano peſtiferi cives, parricidæque deſciverint: cúmque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus: &, ſi in poteſtatem quis Antonii venerit, propoſita ſint tormenta, atque cruciatus: cúmque harum rerum omnium decertatio conſulibus optimis & fortiſſimis commiſſa & commendata ſit: Aſiæ & Sy-

quo ſit, ut ii, qui repulſam ferunt, ſcire nequeant, à quibuſnam ſint præteriti & neglecti. At in ſenatu, voce dicuntur ſententiæ. Idcircò ait: Eſto, agamus, ut in campo & comitiis, ambiamus, prenſemus, ſuffragemur, imitemur popularem levitatem, dummodò detur nobis, ut populo, tabella, quæ det eam libertatem, ut, quod velimus, faciamus. IDEM.

37. *At enim*] Prolepſis. Occupat quod opponi poterat, & oſtendit, quid inter L. Cæſaris pro Servilio ſententiam, & ſuam pro Cæſare Octaviano interſit. IDEM.

38. *C. Cæſari adoleſcentulo imperium extraordinarium meâ ſententiâ dedi*] Ut adoleſcens vix annorum viginti exercitum regeret pro conſulari poteſtate. IDEM.

39. *Otioſo*] P. Servilium otioſum dicit eſſe, & nihil agentem, hoc eſt, verè privatum: quia neque habebat exercitum, neque erat armatus, ut Cæſar, in Antonium. FERRATIUS.

40. *Gravitate*] Moleſtiâ, difficultate, acerbitate. DUCÆUS.

riæ mentio fiet, ut aut suspicioni crimen [41], aut invidiæ materiam dedisse videamur?

At verò ita decernunt [42], ut liberato Bruto: id enim restabat: ut relicto, deserto, prodito. Ego verò mentionem omnino provinciarum factam dico alienissimo tempore. Quamvis enim intentus animus tuus sit, C. Pansa, sicut est, ad fortissimum virum & omnium clarissimum liberandum, tamen rerum natura cogit te necessariò referre animum aliquando ad Dolabellam persequendum, & partem aliquam in Asiam & Syriam derivare curæ & cogitationis tuæ. Si autem fieri posset, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. Quod quoniam fieri non potest, istoc animo, quem habes præstantissimum atque optimum, nihil te volumus, nisi de Bruto cogitare. Facis tu id quidem, & eò maximè incumbis: duas tamen res, magnas præsertim, non modò agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare quisquam potest. Incitare & inflammare tuum istud præstantissimum studium, non ad aliam ulla ex parte curam transferre debemus.

10 Adde istuc sermones hominum, adde suspiciones, adde invidiam. Imitare me, quem tu semper laudasti: qui instructam, ornatámque à senatu provinciam deposui [43], ut incendium patriæ, omissa omni cogitatione, restinguerem. Nemo erit, præter unum me, (qui-cum profectò, si quid interesse putasses tua, pro summa familiaritate nostra communicasses) qui credat, te invito provinciam tibi esse decretam. Hanc, quæso, pro tua singulari sapientia reprime famam: atque effice, ne id, quod non curas, cupere videare. Quod quidem eò vehementiùs tibi laborandum est, quia in eandem cadere suspicionem collega, vir clarissimus, non potest. Nihil horum scit, nihil suspicatur:

41. *Ut aut suspicioni crimen*] Hîc *suspicioni* perinde est ac suspiciosis hominibus. *Crimen* est criminatio, causa criminandi. *Invidia*, odium. Quod explicabitur mox *cap.* 10. Ducæus.

42. *At verò ita decernunt*] Prolepsis, cum irrisione. At decernunt, non ituros adversùs Dolabellam, nisi cùm liberatus obsidione Brutus fuerit. Benignè quidem, quòd nolunt hunc relinqui, deseri, prodi. Id.

43. *Qui instructam, ornatámque à Senatu provinciam deposui*] Confer orat. in Pison. cap. 2.

44. *Ut id signum, quod de cælo delapsum, Vestæ custodia continetur*] Palladium, quod inter septem imperii Romani pignora recenset Servius, *in Æneid.* VII. 188, & in Vestæ penetralibus custodiebatur. Idem.

catur: bellum gerit: in acie ſtat: de ſanguine, & de ſpiritu decertat: antè provinciam ſibi decretam audiet, quàm potuerit tempus ei rei datum ſuſpicari.

Vereor, ne exercitus quoque noſtri, qui non delectûs neceſſitate, ſed voluntariis ſtudiis ſe ad rempublicam contulerunt, tardentur animis, ſi quidquam aliud nobis, niſi de inſtanti bello, cogitatum putabunt. Quòd ſi provinciæ conſulibus expetendæ videntur, ſicut ſæpe multis clariſſimis viris expetitæ ſunt: reddite priùs nobis Brutum, lumen & decus civitatis: qui ita conſervandus eſt, ut id ſignum, quod de cælo delapſum, Veſtæ cuſtodiis continetur [44]: quo ſalvo, ſalvi ſumus futuri. Tunc vel in cælum vos, ſi fieri poterit, humeris noſtris tollemus: provincias certè digniſſimas vobis deligemus. Nunc quod agitur, agamus. Agitur autem, liberíne vivamus, an mortem obeamus: quæ certè ſervituti anteponenda eſt.

Quid ſi etiam affert tarditatem iſta ſententia, ad Dolabellam perſequendum? Quando enim venit conſul? an id expectamus, quo ne veſtigium quidem Aſiæ civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de ſuo numero. Valde mihi probari poteſt, qui paulo antè clariſſimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipſe [45] nemini putat dandum, ne à ſenatu quidem, id ego unius judicio delatum comprobem? Expedito [46] nobis homine & parato, P. C. opus eſt, & eo, qui imperium legitimum habeat: qui præterea auctoritatem, nomen, exercitum, perſpectum animum in republica liberanda.

Quis igitur * is eſt? aut M. Brutus, aut C. Caſſius, aut uter- II
que. Decernerem planè, ſicut multa [47], conſulem alterum, am-

 bóſve,

45. *Ipſe*] Servilius: qui munus illud recuſaverat, dixerátque nemini dandum, ne à ſenatu quidem. Suprà: *Quis poteſt refragari, non modò non petenti, verùm etiam recuſanti?* MANUTIUS.

46. *Expedito*] Nullis aliis negotiis impedito. FRONTO DUCÆUS.

* Lamb. *is eſt? Aut M. Brutum, aut C. Caſſium, aut utrumque planè decernerem, ſicut multi conſulem alterum, &c.*

47. *Decernerem planè, ſicut multa*] Hunc locum perſpicuè mendoſum, Faërnus, & Muretus, à libro Vaticano, qui ab hoc loco mutilus eſt, deſtituti, intactum reliquerunt. Ego autem ſervatâ ſcripturâ receptâ, quoad ejus fieri potuit, ſic reſtitui: *aut M. Brutus, & C. Caſſius, aut uterque. Utrumque decernerem planè, ſicut multi*, &c. Quis non videt ortum eſſe mendum ex vocibus, *uterque*;

bósve, ni Brutum colligassemus in Græcia [48], & ejus auxilium ad Italiam vergere, quàm ad Asiam, maluissemus: non ut ex ea acie [49] respectum haberemus, sed ut ipsa acies subsidium haberet etiam transmarinum. Præterea, Patres conscripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem & gravem: tenet, opinor, Byllidem: tenet Amantiam: instat Epiro: urget Illyricum: habet aliquot cohortes, habet equitatum. Hinc si Brutus erit traductus ad aliud bellum, Græciam certè amiserimus. Est autem etiam de Brundusio, atque illa ora Italiæ providendum. Quanquam miror tamdiu morari Antonium. Solet enim accipere ipse manicas [50], nec diutiùs obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus, & intellexerit plus se reipublicæ profuturum, si Dolabellam persequatur, quàm si in Græcia maneat: aget ipse per sese, ut adhuc quoque fecit: neque in tot incendiis, quibus *confestim* succurrendum est, expectabit senatum. Nam & Brutus [51], & Cassius multis jam in rebus ipse sibi senatus fuit. Necesse est enim in tanta conversione & perturbatione omnium rerum, temporibus potiùs parere, quàm moribus. Nec enim nunc primùm aut Brutus, aut Cassius salutem, libertatémque patriæ, legem sanctissimam & morem optimum judicavit. Itaque si ad nos nihil referretur de Dolabella persequendo, tamen ego pro decreto putarem, cùm essent tales virtute, auctoritate, nobilitate summi viri: quorum alterius jam notus nobis est exercitus, alterius auditus.

12 Non igitur Brutus expectavit decreta nostra, cùm studia nosset.

---

que, *utrumque*, ita junctis, nullâ aliâ interpositâ, cùm librarius, vel prudens, & sciens, vel imprudens, & errans, alteram prætcriisset? LAMB.

48. *Brutum colligassemus in Græcia*] Hoc dixit, propter senatûs-consultum, quo senatus ei provinciam Macedoniam, Illyricum, cunctámque Græciam decreverat, mandaverátque, ut cum suis copiis proximè Italiam esset. FERR.

49. *Non ut ex ea acie*] Explicat hunc locum egregiè contra Gabr. Faërnum Schottus noster, libro 1. Nodor. Cic. cap. 15. GRUT. Locum hunc comploratum esse judico, nec sine meliore libro restitui, nec, ut nunc habet, explicari posse. Nam optimi Schotti interpretatio quàm parum his, de quibus Cicero disputat, convenit. Hunc locum itaque comploratum, cui manus admovere vetat Hippocrates, mitto. Hanc quidem Ciceronis sententiam fuisse puto, quod & alii viderunt: Non ideò M. Brutum in Græcia retineri, ut ex ejus copiis haberent, quod in alias terras mitterent; sed ut respublica in illius exercitu haberet, ubi res exigeret, subsidium. Quæ

Cicero-

ſet. Neque enim eſt in provinciam ſuam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia ſua putavit, quæ vos veſtra eſſe velletis: legiones conſcripſit novas, excepit veteres: equitatum ad ſe abduxit Dolabellæ, atque eum nondum tanto parricidio oblitum, hoſtem ſuâ ſententiâ judicavit. Nam ni ita eſſet, quo jure equitatum à conſule abduceret? Quid? C. Caſſius, pari magnitudine animi & conſilii præditus, nónne eo ex Italia conſilio profectus eſt, ut prohiberet Syriâ Dolabellam? qua lege? quo jure? eo, quod Jupiter ipſe ſanxit, ut omnia, quæ reipublicæ ſalutaria eſſent, legitima & juſta haberentur. Eſt enim lex nihil aliud, niſi recta & à numine deorum tracta ratio, imperans honeſta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Caſſius, cùm eſt in Syriam profectus, alienam provinciam, ſi homines legibus ſcriptis uterentur: his verò oppreſſis, ſuam lege naturæ.

Sed ut ea veſtra quoque auctoritate firmetur, cenſeo: CUM » P. Dolabella, quíque ejus crudeliſſimi & teterrimi facinoris mi» niſtri, ſocii, adjutores fuerunt, hoſtes populi Romani à ſe» natu judicati ſint: cúmque ſenatus P. Dolabellam bello perſe» quendum cenſuerit, ut is, qui omnia deorum hominúmque » jura novo, inaudito, inexpiabili ſcelere polluerit, nefarióque » patriæ ſe parricidio obſtrinxerit, pœnas diis hominibúſque me» ritas, debitáſque perſolvat: ſenatui placere, C. Caſſium, pro» conſulem, provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo » jure provinciam obtinuerit: eúmque à Q. Marcio Criſpo, » proconſule, L. Statio Murco, proconſule, A. Allieno, lega» to,

---

Ciceronis verba fuerint, ignoro. Nam *acies* ſimpliciter pro exercitu accipi, & quidem apud Tullium, nemo, qui Tullium legit, ſibi perſuaſerit. GRÆVIUS.

50. *Solet enim accipere ipſe manicas*] Quas capiebant, credo, iter facturi, quibus brachia muniebant nuda contra injurias cæli, ut pileis capita. Id igitur Cicero innuit: Solet non diù morari in illis locis, ad quæ appropinquare audit ſibi adverſantes copias, ſed celeriter adornare fugam, tanquam homo mollis & effœminatus. Horum enim erant manicæ, quæ viris apud Romanos vitio vertebantur. Mallem in ſequentibus pro *diutiùs* ſcribere *diù*, niſi illud hac notione poſitum hic ſit. IDEM.

51. *Nam & Brutus*] Multa ſuſceperant & confecerant privato conſilio, nulláque publicâ auctoritate Brutus & Caſſius. Quamobrem nunc eorum acta conatur hac ſententiâ defendere. Quòd cùm aliqua perturbatio eſt orta reipublicæ, & extraordinarius tumultus concitatus, inuſitata ſunt etiam adhibenda remedia, & præſentiſſima; neque ſemper neceſſe eſt imperium expectare magiſtratuum, ſi, quod agendum eſt, viſ detur è republica futurum. DUCÆUS.

» to, exercitus accipere, eóſque ei tradere: cúmque his copiis,
» & ſi quas prætereà paraverit, bello P. Dolabellam terrâ ma-
» ríque perſequi: ejus belli gerendi causâ, quibus ei videatur,
» naves, nautas, pecuniam, cæteráque omnia, quæ ad id bel-
» lum gerendum pertineant, ut imperandi in Syriâ, Aſia, Bi-
» thynia, Ponto, jus, poteſtatémque habeat: útque, quamcun-
» que in provinciam ejus belli gerendi causâ advenerit, ibi ma-
» jus imperium C. Caſſii, proconſulis, ſit, quàm ejus erit, qui
» eam provinciam tum obtinebit, cùm C. Caſſius proconſul in
» eam provinciam venerit. Regem Dejotarum patrem, & re-
» gem Dejotarum filium, ſi, ut multis bellis ſæpenumero impe-
» rium populi Romani juverint, item C. Caſſium proconſulem
» copiis ſuis, opibúſque juviſſent, ſenatui, populóque Romano
» gratum eſſe facturos: itémque ſi cæteri reges, tetrarchæ, dy-
» naſtǽque feciſſent, ſenatum, populúmque Romanum eorum
» officii non immemorem futurum: utique C. Panſa, A. Hir-
» tius, conſules, alter ambóve, ſi eis videretur, republicâ re-
» cuperatâ, de provinciis conſularibus, prætoriis, ad hunc or-
» dinem primo quoque tempore referant: interea provinciæ ab
» iis, à quibus obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex ſe-
» natus-conſulto ſucceſſum ſit.

13 Hoc ſenatus-conſulto ardentem inflammabitis, & armatum armabitis Caſſium. Nec enim animum ejus poteſtis ignorare, nec copias. Animus is eſt, quem videtis: copiæ, quas audiſtis, fortis & conſtantis viri, qui ne vivo quidem Trebonio Dolabellæ latrocinium in Syriam penetrare ſiviſſet. Allienus, familiaris & neceſſarius meus, poſt interitum Trebonii profectus, ne dici quidem ſe legatum Dolabellæ volet. Eſt Q. Cæcilii Baſſi, privati illius quidem, ſed fortis & præclari viri, robuſtus & victor exercitus.

Dejotari regis & patris, & filii, & magnus, & noſtro more inſtructus exercitus: ſumma in filio ſpes, ſumma ingenii indoles, ſumma virtus. Quid de patre dicam? cujus benevolentia in

52. *Tanti Tyrii Caſſium faciunt, tanti ejus in Syria nomen*] Quoniam erant mari propinquæ regiones, in quibus gerendum Caſſius bellum habebat, opus ei erat navalibus copiis; quas dicit Cicero non defuturas; ſuppeditantibus, propter inſignem viri famam,

in populum Romanum est ipsius æqualis ætati: qui non solùm socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verùm etiam dux copiarum suarum. Quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quàm ornatè, quàm honorificè, quàm graviter sæpe in senatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompeio loquar? qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, veréque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit. Fuimus imperatores ego & M. Bibulus in propinquis, finitimísque provinciis. Ab eodem rege adjuti sumus & equitatu, & pedestribus copiis. Secutum est hoc acerbissimum & calamitosissimum civile bellum: in quo quid faciendum Dejotaro? Quid omnino rectius fuerit, dicere non est necesse: præsertim, cùm contrà, ac Dejotarus sensit, victoria belli judicarit. Quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum senatu: sin recta sententia, ne victa quidem causa vituperanda est. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus accedent. Neque verò classes deerunt: tanti Tyrii Cassium faciunt, tanti ejus in Syria nomen [11], atque Phœnice est.

Paratum habet imperatorem, C. Cassium, Patres conscripti, 14
respublica contra Dolabellam, nec paratum solùm, sed peritum, atque fortem. Magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri adventum, cùm Pacori nobilissimos duces, maximásque copias fudit, Syriámque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam ejus & singularem laudem prætermitto. Cujus enim prædicatio nondum omnibus grata est, hanc memoriæ potiùs, quàm vocis testimonio conservemus.

Animadverti, Patres conscripti, dici jam à quibusdam, exornari etiam nimiùm à me Brutum, nimiùm Cassium ornari: Cassio verò sententiâ meâ dominatum & principatum dari. Quos ego orno? nempe eos, qui ipsi sunt ornamenta reipublicæ. Quid D. Brutum nónne omnibus sententiis semper ornavi? num igitur reprehenditis? an Antonios potiùs ornarem, non modò suarum familiarum, sed Romani nominis probra atque dedecora?

famam atque existimationem, Tyriis, Syris, Phœnicibus: qui omnes rei nauticæ peritiâ, & navium multitudine commendati. Hieronymus Ferrarius reponendum censebat, *tantum ejus ... nomen*, ut esset illi simile, *quantum nomen ejus fuerit*, in Orat. pro Dejot. cap. 4. DUCÆUS.

ra? an Cenſorinum ornem, in bello hoſtem, in pace ſectorem? an cætera ex eodem latrocinio naufragia colligam? Ego verò iſtos otii, concordiæ, legum, judiciorum, libertatis inimicos tantum abeſt ut ornem, ut effici non poſſit, quin eos tam oderim, quàm rempublicam diligo.

Vide, inquit, ne veteranos offendas: hoc enim vel maximè exaudio. Ego verò veteranos tueri debeo; ſed hos, quibus ſanitas eſt, certè timere non debeo. Eos veteranos, qui pro republica arma ceperunt, ſecutíque ſunt C. Cæſarem auctoritate beneficiorum paternorum, hodiéque rempublicam defendunt cum magno periculo, non tueri ſolùm, ſed etiam commodis augere debeo. Qui autem quieſcunt, ut ſexta & octava legio, in magna gloria & laude ponendos puto. Comites verò Antonii, qui poſtquàm beneficia Cæſaris comederunt, conſulem deſignatum obſident, huic urbi ferro, ignı́que minitantur, Saxæ ſe & Caphoni tradiderunt, ad facinus, prædámque natis, num quis eſt, qui tuendos putet? Ergo aut boni ſunt, quos etiam ornare; aut quieti, quos conſervare debemus; aut impii, quorum contra furorem, & bellum, & juſta arma cepimus.

15 Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? Eorúmne, qui D. Brutum obſidione cupiunt liberare? quibus cùm Bruti ſalus cara ſit, quî poſſunt Caſſii nomen odiſſe? An eorum, qui utriſque armis vacant? non vereor, ne acerbus civis quiſquam iſtorum ſit, qui otio delectantur. Tertio verò generi non militum veteranorum, ſed importuniſſimorum hoſtium, cupio quàm acerbiſſimum dolorem inurere. Quanquam, Patres conſcripti, quoúſque dicemus ſententias veteranorum arbitratu? quod eorum tantum faſtidium eſt, quæ tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatores etiam deligamus? Ego autem (dicendum eſt enim, Patres conſcripti, quod ſentio) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quàm quid tirones milites, flos Italiæ, quid novæ legiones, ad liberandam patriam paratiſſimæ, quid cuncta Italia de veſtra gravitate ſentiat. Nihil enim ſemper floret: ætas ſuccedit ætati. Diu legiones Cæſaris viguerunt; nunc vigent Panſæ, vigent Hirtii, vigent Cæſaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt ætatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. Id enim bellum gerunt,

runt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. Itaque his præmia promissa sunt: illis persoluta. Fruantur his illi, persolvantur his, quæ spopondimus. Id enim deos immortales spero æquissimum judicare.

Quæ cùm ita sint, eam, quam dixi, sententiam, vobis, Patres conscripti, censeo comprobandam.

IN M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XII.

ARGUMENTUM.

Retulerat Pansa consul de legatis iterum ad Antonium de pace mittendis: legati decreti erant P. Servilius, & ipse Cicero. Legationem non modò supervacaneam esse, cùm ab Antonio pacem sperare non liceat, sed inutilem etiam, ac turpem, multis argumentis Cicero docet: quòd si rursus agendum de pace cum Antonio sit, minimè tamen omnium se legatum deligi oportere; nec tamen in ea re vitæ suæ majorem quàm reipublicæ, quam semper defenderit, ratione habere velle. MAN.

1 ETSI minimè decere videtur, Patres conſcripti, falli, decipi, errare eum, cui vos maximis ſæpe de rebus aſſentiamini: conſolor me tamen, quoniam vobiſcum pariter, & unà cum ſapientiſſimo conſule erravi [1]. Nam cùm duo conſulares ſpem honeſtæ pacis nobis attuliſſent, quòd erant familiares M. Antonii, quòd domeſtici, noſſe aliquod ejus vulnus, quod nobis ignotum eſſet, videbantur. Apud alterum [2] uxor, liberi: alter [3], quotidie literas mittere, accipere, apertè favere Antonio.

Hi ſubitò hortari ad pacem, quod jamdiu non feciſſent, non ſine cauſa videbantur. Acceſſit conſul hortator. At qui conſul? ſi prudentiam quærimus, qui minimè *falli poſſet*: ſi virtutem, qui nullam pacem probaret, niſi Antonio cedente, atque victo: ſi magnitudinem animi, qui præferret mortem ſervituti. Vos autem, Patres conſcripti, non tam immemores veſtrorum graviſſimorum decretorum videbamini, quàm ſpe allata * deditionis, quam amici pacem appellarent, de imponendis, non de accipiendis legibus cogitare. Auxerat autem meam quidem ſpem, credo item veſtram, quòd domum Antonii affictam mœſtitiâ audiebam, lamentari uxorem. Hìc etiam fautores Antonii, quorum in vultu habitant oculi mei, triſtiores videbam. Quod ſi non ita eſt, cur à Piſone & à Caleno potiſſimum, cur hoc tempore, cur tam improvisò, cur tam repentè pacis eſt facta mentio? Negat Piſo ſe ſcire, negat audiſſe quidquam: negat Calenus rem ullam novam allatam eſſe. Atque id nunc negant, poſteaquam nos pacificatoriâ legatione implicatos putant. Quid ergo opus eſt novo conſilio, ſi in re nihil omnino novi eſt?

2 Decepti, decepti, inquam, ſumus, Patres conſcripti: Antonii eſt acta cauſa ab amicis ejus, non publica. Quod videbam equidem, ſed quaſi per caliginem. Præſtrinxerat aciem animi

D.

1. *Erravi*] Cùm Piſoni, & Caleno, legatis, ſpem pacis afferentibus, credidi. Man.
2. *Alterum*] Calenum. Idem.
3. *Alter*] Piſo. Idem.
* Grut. (*deditionem quam amici, pacem appellarent alieni*)

D. Bruti salus. Quòd si in bello dari vicarii solerent: libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. Atque hac voce Q. Fufii capti sumus: *Ne si à Mutina quidem recesserit, audiamus Antonium? ne si in senatûs quidem potestatem futurum se dixerit?* Durum videbatur. Itaque fracti sumus; cessimus. Recedit igitur à Mutina? Nescio. Paret senatui? Credo, inquit Calenus: sed ita, ut teneat dignitatem. Valde hercule vobis laborandum est, Patres conscripti, ut vestram dignitatem amittatis, quæ maxima est: Antonii, quæ neque est ulla, neque esse potest, retineatis: ut eam per vos recuperet, quam per se perdidit. Si jacens vobiscum aliquid ageret, audirem fortasse: quanquam... sed hoc malo dicere: audirem. Stanti resistendum est, aut concedenda unà cum dignitate libertas.

At non est integrum. Constituta legatio est. Quid autem integrum non est sapienti, quod restitui potest? Cujusvis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, in errore perseverare. Posteriores enim cogitationes (ut aiunt) sapientiores solent esse. Discussa est illa caligo, quam paulò antè dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos solùm, sed admonemur à nostris. Attendistis paulò antè, præstantissimi viri quæ esset oratio. *Mœstam*, inquit, *domum offendi*, *conjugem*, *liberos*: *admirabantur boni viri*, *accusabant amici*, *quòd spe pacis legationem suscepissem.* Nec mirum, P. Servili. Tuis enim verissimis, gravissimisque sententiis omni est, non dico dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Antonius.

Ad eum ire te legatum quis non miraretur? De me experior: cujus idem consilium, quod tuum, sentio quàm reprehendatur. Nos reprehendimur soli? quid? vir fortissimus Pansa sine causa tam accuratè paulò antè locutus est tamdiu? quid egit, nisi utì falsam proditionis à se suspicionem depelleret? Unde autem est ista suspicio? Ex pacis patrocinio repentino, quod subitò suscepit, eodem captus errore, quo nos. Quòd si est erratum, Patres conscripti, spe falsa atque fallaci; redeamus in viam. Optimus est portus pœnitenti mutatio consilii.

Quid enim, per deos immortales! potest reipublicæ prodesse nostra legatio? Prodesse dico? quid si etiam obfutura est? 3

 Obfu-

Obfutura? quid si jam obfuit? An vos acerrimam illam & fortissimam populi Romani libertatis recuperandæ cupiditatem, non imminutam ac debilitatam putatis legatione pacis auditâ? Quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? an non putamus fore, ut eos pœniteat professos esse, & præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos & animis, & corporibus in salutem reipublicæ contulerunt? Quemadmodum vestrum hoc consilium Capua probabit, quæ temporibus his Roma altera est? illa impios cives judicavit, ejecit, exclusit. Illi, illi, inquam, urbi fortissimè conanti è manibus est ereptus [4] Antonius.

Quid? legionum nostrarum nervos nónne his consiliis incidimus? quis est enim, qui ad bellum inflammato animo sit futurus, spe pacis oblata? Ipsa illa Martia, cælestis & divina legio, hoc nuntio languescet, & mollietur, atque illud pulcherrimum nomen Martium amittet: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim secuta, non arbitrabitur se graviori odio in Antonium esse debere, quàm senatum. Pudet hujus legionis, pudet quartæ, quæ pari virtute nostram auctoritatem probans, non ut consulem & imperatorem suum, sed ut hostem & oppugnatorem patriæ reliquit Antonium: pudet optimi exercitûs, qui conjunctus est ex duobus [5]: qui jam lustratus [6], qui profectus ad Mutinam est: qui si pacis, id est, timoris nostri, nomen audiverit, ut non referat pedem, insistet certè. Quis enim, revocante, & receptui canente senatu, properet dimicare?

4 Quid autem hoc injustius, quàm nos, inscientibus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec solùm inscientibus, sed etiam invitis? An vos A. Hirtium, præclarissimum consulem, C. Cæsarem, deorum beneficio natum ad hæc tempora, quorum epistolas, spem victoriæ declarantes, in manu teneo, pacem

4. *E manibus est ereptus*] Philip. II. *Quemadmodum illinc abieris, vel potiùs penè non abieris, scimus.* Manut. Vide Philipp. II. 39.

5. *Ex duobus*] Exercitum Hirtii significat, cum Cæsaris exercitu conjunctum. Idem.

6. *Lustratus*] Lustrari, id est, expiari exercitus mos fuit, priùs quàm in expeditionem educerentur. Idem.

cem velle cenſetis? Vincere illi expetunt: pacíſque dulciſſimum
& pulcherrimum nomen non pactione, ſed victoriâ concupie-
runt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram
putatis? Illa enim hujus belli propulſandi, adminiſtrandi, ſuſti-
nendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipſum, ne di-
cam imperium, ſecuta, armis, viris, pecuniâ, belli principia
firmavit: eadem crudelitati M. Antonii ſuum totum corpus ob-
jecit: exhauritur, vaſtatur, uritur. Omnes æquo animo belli
patitur injurias, dummodò repellat periculum ſervitutis. Et, ut
omittam reliquas partes Galliæ, (nam ſunt omnes pares) Pata-
vini alios excluſerunt, alios ejecerunt, miſſos ab Antonio: pe-
cuniâ, militibus, &, quod maximè deerat, armis, noſtros du-
ces adjuverunt. Fecerunt idem reliqui, qui quondam in eadem
cauſa erant, & propter multorum annorum injurias alienati à
ſenatu putabantur. Quos minimè mirum eſt, communicatâ cum
his republicâ, fideles eſſe, qui etiam expertes ejus, fidem ſuam
ſemper præſtiterunt.

His igitur omnibus victoriam ſperantibus pacis nomen affe- 5
remus, id eſt, deſperationem victoriæ? Quid, ſi ne poteſt qui-
dem ulla eſſe pax? Quæ enim eſt conditio pacis, in qua ei,
cum quo pacem facias, nihil concedi poteſt? Multis rebus à
nobis ad pacem eſt invitatus Antonius: bellum tamen maluit.
Miſſi legati, repugnante me: ſed tamen miſſi. Delata mandata:
non paruit. Denuntiatum eſt, ne Brutum obſideret, à Muti-
na diſcederet: oppugnavit etiam vehementiùs. Et ad eum le-
gatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? Vere-
cundiorémne coràm putamus in poſtulando fore, quàm fuerit
tum, cùm miſit mandata ad ſenatum? Atqui tum ea petebat,
quæ videbantur improba omnino, ſed tamen aliquo modo poſ-
ſe concedi: nondum erat veſtris tam graviſſimis, támque multis
judiciis, ignominiíſque conciſus: nunc ea petit, quæ dare nullo
modo poſſumus, niſi priùs volumus nos bello victos conſiteri.
Senatus-conſulta falſa delata ab eo judicavimus: num ea vera
poſſumus judicare? Leges ſtatuimus per vim & contra auſpicia
latas, iíſque nec populum, nec plebem teneri: num eas reſtitui
poſſe cenſetis? Seſtertiùm ſepties millies avertiſſe Antonium pe-
cuniæ publicæ judicaviſtis: num fraude poterit carere peculatus?
Immu-

Immunitates ab eo civitatibus, sacerdotia, regna venierunt: num figentur rursus eæ tabulæ, quas vos decretis vestris refixistis?

6 Quòd si ea, quæ decrevimus, obruere, num etiam memoriam rerum delere possumus? Quando enim obliviscetur ulla posteritas, cujus scelere in hac vestitûs fœditate fuerimus? Ut centurionum legionis Martiæ Brundusii profusus sanguis eluatur, num elui prædicatio crudelitatis potest? Ut media præteream; quæ vetustas tollet operum circa Mutinam tetra monumenta, sceleris indicia, latrociniique vestigia?

Huic igitur importuno atque impuro parricidæ quid habemus, per deos immortales! quod remittamus? An Galliam ultimam, & exercitum? Quid est aliud, non pacem facere, sed differre bellum? nec solùm prorogare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, quacunque conditione in hanc urbem cum suis venerit? Armis nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimùm: absunt tot perditi cives, nefarium secuti ducem. Tamen eorum ora, sermones, qui in urbe ex eo numero relicti sunt, ferre non possumus. Quid censetis, cùm tot uno tempore irruperint; nos arma posuerimus; illi non posuerint; nónne nos nostris consiliis victos in perpetuum fore?

Ponite ante oculos M. Antonium consularem: sperantem consulatum Lucium adjungite: supplete cæteros, neque nostri ordinis solùm honores & imperia meditantes: nolite ne Tirones quidem, Numisios, & Mustelas, Saxásve contemnere. Cum his facta pax, non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, præclara vox à te non solùm in hoc ordine, Pansa, sed etiam in concione jure laudata est. Excessurum se ex Italia dixit, deos penates & sedes patrias relicturum, si (quod dii omen averterint) rempublicam oppressisset Antonius.

7 Quæro igitur à te, Piso, nónne oppressam rempublicam putes, si tot, tam impii, tam audaces, tam facinorosi recepti sint? Quos

7. *Si postulandam, quid timemus?*] In antiquo libro & omnibus scriptis, hæc quæ jam posuimus verba sequuntur infrà scripta: *Si accipiendam, cur non rogamur?* ubi in impressis hæc duo membra præpostero ordine collocata sunt. Nos collocationem antiquam admittimus hoc sensu. Si legati hi, quos ad pacem mittere cogitatis, idcircò mittuntur, ut ab his nostro nomine pacem accipiat Antonius, cur ab eo non rogamur? Quasi dicat, rogandi essemus, si modò *ille* pacem cuperet accipere. Si verò eum, ut pacem

Quos nondum tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus, hos, nunc omni scelere coopertos, tolerabiles censes civitati fore? Aut isto tuo, mihi crede, consilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem & vagam persequamur, aut cervices latronibus dandæ, atque in patria cadendum est.

Ubi sunt, C. Pansa, illæ cohortationes pulcherrimæ tuæ, quibus à te excitatus senatus, inflammatus populus Romanus non solùm audivit, sed etiam didicit, nihil esse homini Romano fœdius servitute? Idcircóne saga sumpsimus, arma cepimus, juventutem omnem ex tota Italia excussimus, ut exercitu florentissimo & maximo legati ad pacem mitterentur? Si postulandam, quid timemus [7]? si accipiendam, cur non rogamur? In hac ego legatione sim, aut ad id consilium [8] admiscear, in quo, ne si dissensero quidem à cæteris, sciturus populus Romanus sit? Ita fiet, ut, si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, cùm ei peccandi potestas à me concessa videatur.

Quòd si habenda cum M. Antonii latrocinio pacis ratio fuit, mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minimè fuit deligenda. Ego nunquam legatos mittendos censui: ego ante legatorum reditum ausus sum dicere, Pacem ipsam si afferrent, quoniam semper sub nomine pacis bellum lateret, repudiandam. Ego princeps sagorum: ego semper illum hostem appellavi, cùm alii adversarium: semper hoc bellum, cùm alii tumultum. Nec hæc in senatu solùm: eadem ad populum semper egi: nec solùm in ipsum, sed in ejus socios facinorum, & ministros, & præsentes, & eos, qui unà sunt: in totam denique M. Antonii domum sum semper invectus. Itaque, ut alacres & læti, spe pacis oblata, inter se impii cives, quasi vicissent, gratulabantur: sic me iniquum ejurabant [9]: de me querebantur. Diffidebant etiam Servilio: meminerant, ejus sententiis confixum Antonium.

pacem nobis ab Antonio postulent, quid timemus? Non enim debemus timere, tot exercitibus præsidiisque muniti. FABRNUS.

8. *Ad id consilium*] In eorum numero sim, qui agant cum Antonio de pace? Nam si quid indulgenter concessum fuerit Antonio, dissentiente me, populus tamen existimabit, me quoque assensum dedisse. FERR.

9. *Ejurabant*] Ejurare, est jurejurando recusare aliquem, ut sibi iniquum & suspectum. IDEM.

L. Cæſarem, fortem quidem illum & conſtantem ſenatorem, avunculum tamen: Calenum, procuratorem: Piſonem, familiarem: te ipſum, Panſa, vehementiſſimum & fortiſſimum conſulem, factum jam putant leniorem: non quò ita ſit, aut eſſe poſſit; ſed mentio à te facta pacis ſuſpicionem multis attulit immutatæ voluntatis. Inter has perſonas me interjectum amici Antonii moleſtè ferunt: quibus gerendus mos eſt, quoniam ſemel liberales eſſe cœpimus [10].

8 Proficiſcantur legati optimis ominibus: ſed ii proficiſcantur, in quibus non offendatur Antonius. Quòd ſi de Antonio non laboratis, mihi certè, Patres conſcripti, conſulere debetis. Parcite oculis ſaltem meis, & aliquam veniam juſto dolori date. Quo enim adſpectu videre potero, (mitto hoſtem patriæ: ex quo mihi odium in illum commune vobiſcum eſt) ſed quomodo adſpiciam mihi uni crudeliſſimum hoſtem, ut declarant ejus de me acerbiſſimæ conciones? Adeóne me ferreum putatis, ut cum eo congredi, aut illum adſpicere poſſim? qui nuper, cùm in concione donaret eos, qui ei de parricidis audaciſſimi videbantur, mea bona donare ſe dixit Petiſſio Urbinati, qui ex naufragio luculenti patrimonii ad hæc Antoniana ſaxa projectus eſt.

An L. Antonium adſpicere potero? cujus ego crudelitatem effugere non potuiſſem, niſi me mœnibus, & portis, & ſtudio municipii mei defendiſſem. Atque idem hic mirmillo Aſiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis & Nuculæ, cùm Aquilæ primipili [11] nummos aureos daret, de meis bonis ſe dare dixit. Si enim de ſuis dixiſſet, ne aquilam quidem ipſam credituram putavit. Non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duo prætores, non

10. *Liberales eſſe. cœpimus*] Mittendis iſtum legatis. FERR.

11. *Aquilæ primipili*] Eſt, primipili centurioni. Integra locutio legitur in v. ad Atticum: *At ille cohortem primam totam perdidit centurionémque primipili nobilem ſui generis*, ubi quoque MSS. *primipuli*. Poſteà ludit in ambigua voce *Aquilæ*, quæ centurionis nomen erat, & ſigni totius legionis. Non probo qui exponunt *Aquilæ* militibus primi ordinis, qui ſub ea aquila, quæ ſignum fuit Romanorum, militabant. Aquila ſervabatur olim quidem à triariis, ſed à tempore Marii tranſlata erat ad cohortem primam, in qua etiam erant primipili; ſed erat tamen Aquila totius legionis ſignum. Præterea *aquilæ primipili dare nummos*, pro primæ cohortis militibus, aut triariis nummos dare, quis ferat in Floro, aut Appuleio, aut inepto quodam declamatore, nedum in diſertiſſimo Romuli nepotum? GRÆV.

non tribunum plebis, non duo designatos tribunos, non Bestiam, non Trebellium, non Plancum. Non possum animo æquo videre tot, tam importunos, tam sceleratos hostes: nec id fit fastidio meo, sed caritate reipublicæ.

Sed vincam animum, mihíque imperabo: dolorem justissimum, si non potero frangere, occultabo. Quid? vitæ censetísne, Patres conscripti, habendam mihi aliquam esse rationem? quæ mihi quidem minimè cara est, præsertim cùm Dolabella fecerit [12], ut optanda mors esset, modò sine cruciatu atque tormentis: vobis tamen & populo Romano vilis esse spiritus meus non debet. Is enim sum, nisi fortè me fallo, qui vigiliis, curis, sententiis, periculis etiam, quæ plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, perfecerim, ut non obstarent reipublicæ, ne quid arrogantiùs videar dicere. Quod cùm ita sit, nihílne mihi de periculo meo cogitandum putatis?

Hìc cùm essem in urbe ac domi, tamen multa sæpe tentata 9
sunt, ubi me non solùm amicorum fidelitas, sed etiam universæ civitatis oculi custodiunt. Quid censetis, cùm iter ingressus ero, longum præsertim? nullásne insidias pertimescendas? Tres viæ sunt ad Mutinam, quò festinat animus, ut quàm primùm illud pignus libertatis populi Romani D. Brutum adspicere possim: cujus in complexu libenter extremum vitæ spiritum ediderim, cùm omnes actiones horum mensium, omnes sententiæ meæ pervenerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viæ: à supero mari, Flaminia [13]: ab infero, Aurelia [14]: media, Cassia [15].

Nunc, quæso, attendite, num aberret à conjectura suspicio periculi mei. Etruriam discriminat Cassia. Scimúsne igitur, Pansa,

12. *Cùm Dolabella fecerit*] Dolabella, interfecto crudeliter Trebonio, effecit, ut optabilis mors esset sine cruciatibus. FERR.

13. *Flaminia*] Ejus initium à porta Flumentana, quæ & Flaminia posteà dicta, nunc populi, & extendebatur usque ad Ariminum ad mare Hadriaticum. MANUT.

14. *Aurelia*] Incipit à ponte Sublicio, sive à porta Aurelia, quæ nunc Pancratiana dicitur, & extenditur per Etruriam Pisas usque, sive potiùs in Galliam, ut Peirescius observavit. Hæc fuit Aurelia vetus: Nam & alia nova. De his viis imprimis videndus Nardinus de vetere Roma, & Raphael Fabrettus de aquis & aquæ ductibus, Dissert. 1. n. 92. GRÆVIUS.

15. *Cassia*] Ab auctore Cassio sic dicta est. Fuit ramus viæ Flaminiæ, quæ cum ea cohæret ad pontem Milvium, qui hodie *Ponte Mole* dicitur. Vide N. Bergerium de viis militaribus, lib. III, 22. IDEM.

sa, quibus in locis nunc sit Lentonis Cæsennii septemviralis auctoritas [16]? Nobiscum nec animo certè est, nec corpore. Si autem aut domi est, aut non longè à domo, certè in Etruria est, id est, in via. Quis igitur mihi præstat, Lentonem uno capite [17] esse contentum? Dic mihi præterea, Pansa, Ventidius ubi sit, cui fui semper amicus, antequàm ille reipublicæ bonísque omnibus tam apertè est factus inimicus. Possum Cassiam vitare, tenere Flaminiam. Quid, si Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit? poterónе Ariminum tutò accedere? Restat Aurelia. Hîc quidem etiam præsidia habebo. Possessiones enim sunt P. Clodii. Tota familia occurret: hospitio invitabit; propter familiaritatem notissimam.

10 Hisce ego me viis committam, qui Terminalibus [18] nuper in suburbium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? Domesticis me parietibus vix tueor sine amicorum custodiis. Itaque in urbe maneo. Si licebit, manebo. Hæc mea sedes est, hæc vigilia, hæc custodia, hoc præsidium stativum. Teneant alii castra, regna, res bellicas: [a] oderint hostem: nos, ut dicimus, sempérque fecimus, urbem & res urbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque verò recuso munus hoc: quanquam populum Romanum video pro me recusare. Nemo me minùs timidus, nemo cautior. Res declarat. Vigesimus annus est, cùm omnes scelerati me unum petunt. Itaque ipsi, ne dicam mihi, reipublicæ pœnas dederunt: me salvum adhuc respublica conservavit sibi. Timidè hoc dicam: scio enim quidvis homini accidere posse: verumtamen semel [19] [b] circumsessus lectis valentissimorum hominum viribus cecidi sciens, ut honestissimè possem exurgere.

Possúmne igitur satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri tam infesto, támque periculoso commisero? Gloriam in morte debent ii, qui in republica versantur, non culpæ reprehensionem, & stultitiæ vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis & civis,

16. *Septemviralis auctoritas*] Unus septemvirum, qui ab Antonio dividendis agris præfecti fuerant. Cæl. Sec.

17. *Uno capite*] Sola morte esse contentum: non autem me cum cruciatu interficere velle, ut Dolabella Trebonium. Ferr.

civis, & viri? At ſunt qui dicant (durè illi quidem, ſed tamen dicunt) minùs dolendum, quòd ab homine impuro nefarióque non caverit. Etenim qui multorum cuſtodem ſe profiteatur, eum ſapientes ſui primùm capitis aiunt cuſtodem eſſe oportere. Cùm ſeptus ſis legibus & judiciorum metu, non ſunt omnia timenda, neque ad omnes inſidias præſidia quærenda. Quis enim audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum, quis illuſtrem aggredi? Hæc neque hoc tempore, neque in me valent. Non modò enim pœnam non extimeſcet, qui mihi vim attulerit: ſed etiam gloriam ſperabit à latronum gregibus, & præmia.

Hæc ego in urbe prævideo: facilis eſt circumſpectus, unde II
exeam, quò progrediar, quid ad dexteram, quid ad ſiniſtram ſit. Num idem in Apennini tramitibus facere potero? in quibus, etiam ſi non erunt inſidiæ, quæ facillimè eſſe poterunt, animus tamen erit ſollicitus, ut nihil poſſit de officiis legationis attendere. Sed effugi inſidias: perrupi Appenninum. Nempe in Antonii congreſſum, colloquiúmque veniendum eſt. Quinam locus capietur? Si extra caſtra: cæteri viderint. Ego mortem actutum futuram puto. Novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cujus acerbitas morum, immanitáſque naturæ ne vino quidem permiſta temperari ſolet: hic irâ dementiâque inflammatus, adhibito fratre Lucio, teterrimâ belluâ, nunquam profectò à me ſacrilegas manus atque impias abſtinebit.

Memini colloquia & cum acerrimis hoſtibus, & cum graviſſimè diſſentientibus civibus. Cn. Pompeius, Sexti filius, conſul, me præſente, cùm eſſem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Marſorum, inter bina caſtra collocutus eſt. Quò quidem memini Sex. Pompeium, fratrem conſulis, ad colloquium ipſum Româ venire, doctum virum atque ſapientem: quem cùm Scato ſalutaſſet, Quem te appellem? inquit. At ille, Voluntate, hoſpitem: neceſſitate, hoſtem. Erat in illo colloquio æquitas: nullus timor, nulla ſuberat ſuſpicio: mediocre etiam odium. Non enim ut eriperent nobis ſocii civitatem, ſed

18. *Terminalibus*] Die, qui Termino deo dicatus erat, XI. nimirum Kalendas Martii, de quo Ovid. II. Faſt. CÆL. SECUNDUS.

a Lamb. *fuderint.*

19. *Semel*] Clodianis temporibus.

b Lamb. *circumſeptus.*

ut in eam reciperentur, petebant. Sylla cum Scipione inter Cales & Teanum, cùm alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatûs, de suffragiis [20] populi, & de jure civitatis, leges inter se, conditiones [21], contulerunt. Non tenuit omnino colloquium illud fidem [22]: à vi tamen, periculóque abfuit.

12 Possumúsne igitur in Antonii latrocinio æquè esse tuti? non possumus: aut si cæteri possunt, me posse diffido. Quò si non extra castra congrediemur: quæ ad colloquium castra sumentur? in nostra ille nunquam veniet: multò minùs nos in illius. Reliquum est, ut & accipiantur, & remittantur postulata per literas. Ergo erimus in castris. Mea ad omnia postulata una sententia: quam cum hîc, vobis audientibus, dixero, isse & redisse me putatote: legationem confecero. Omnia ad senatum meâ sententiâ rejiciam, quæcunque postulabit Antonius. Neque enim licet aliter, neque permissum est nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem legatis [23] permitti solet more majorum: neque ulla omnino à senatu mandata accepimus. Quæ cùm agam in consilio, nonnullis, ut arbitror, repugnantibus, nónne metuendum est, ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet?

Facite, hoc meum consilium legiones novas non improbare. Nam Martiam & quartam, nihil cogitetis præter dignitatem & decus, comprobaturas esse: certè scio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri se ne ipsi quidem volunt. Sed quónam modo accipient severitatem meam? Multa enim falsa de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. Quorum commoda, ut vos

---

20. *De suffragiis*] Populi, quibus non admisceri libertinos, sed in quatuor tantùm urbanis tribubus, ut anteà, suffragium ferre, Sylla volebat: Mariani contrà, suffragii lationem eis esse in omnibus XXXV. tribubus. MANUT.

21. *Conditiones*] Fortè delendum, tanquam interpretatio vocis *leges*, quæ ex margine in contextum irrepsit.

22. *Non tenuit omnino colloquium illud fidem*] Quia Scipionis exercitus, à Sylla corruptus, ducem suum reliquit: quem tamen Sylla, cùm posset interficere, dimisit *incolumem*. Epitome, lib. LXXXV. *Plutarchus* in Sylla. MANUT.

23. *Decem legatis*] Qui mittebantur, ut victis gentibus leges darent, eáque regio, quæ redacta armis esset in populi Romani potestatem, provinciæ formam acciperet. Nobis, inquit, non idem, quod illis permissum est: sed nostrâ sententiâ nihil constituere, ad senatum rejicere omnia debemus. IDEM.

vos optimi teſtes eſtis, ſemper ego ſententiâ, auctoritate, oratione firmavi: ſed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt ſuis. Sunt autem fortes illi quidem, ſed propter memoriam rerum, quas geſſerunt pro populi Romani libertate & ſalute reipublicæ, nimis feroces, & ad ſuam vim omnia noſtra conſilia revocantes. Horum ego cogitationem non vereor: impetum pertimeſco.

Hæc quoque pericula tanta ſi effugero, ſatiſne tutum reditum putatis fore? Cùm enim & veſtra auctoritate, & meo me more defendero, & meam fidem reipublicæ conſtantiámque præſtitero, tum erunt mihi non hi ſolùm, qui me oderunt, ſed illi etiam, qui invident, extimeſcendi. Cuſtodiatur igitur mea vita reipublicæ, eáque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriæ reſervetur: mors autem neceſſitatem habeat fati, aut, ſi antè oppetenda eſt, oppetatur cum gloria.

Hæc cùm ita ſint, etſi hanc legationem reſpublica, ut leviſſimè dicam [24], non deſiderat; tamen, ſi tutò licebit ire, proficiſcar. Omnino, Patres conſcripti, totum hujúſce rei conſilium non periculo meo, ſed utilitate reipublicæ metiar. De qua mihi quoniam liberum eſt ſpatium, multùm etiam atque etiam conſiderandum puto, ídque potiſſimùm faciendum, quod maximè eſſe inter reipublicæ judicavero.

24. *Ut leviſſimè dicam*] Poſſem dicere: Rejicit, odit, utpote quæ damnum potiùs, quàm fructum afferet: ſed hoc tantùm dico: Non deſiderat, quaſi minimè neceſſariam. IDEM.

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA XIII.

ARGUMENTUM.

Sententiâ de mittendis iterum legatis jam abjectâ, pacem laudat, ſed eam cum Antonio negat ullam eſſe poſſe. Recitat, & interpretatur Antonii literas ad Hirtium Cæſarémque miſſas. Servilii ſententiam probat de mandatis literiſque M. Lepidi, ad pacem cohortantis. Sext. Pompeium, quòd ſuam eorúmque quos ſecum haberet, operam ſenatui populóque Romano pollicitus eſſet, vel eo S. C. quod in Servilii ſententiam de Lepidi literis fieret, vel proprio laudandum eſſe cenſet. Et hæc abſente Panſa conſule, qui ad collegam Hirtium & Cæſarem cum iis copiis, quam ipſe ex delectu comparârat, profectus erat. MANUT.

1 A PRINCIPIO hujus belli, Patres conſcripti, quod cum impiis civibus, ſceleratíſque ſuſcepimus, timui, ne conditio inſidioſa pacis, libertatis recuperandæ ſtudia reſtingueret. Dulce enim etiam nomen eſt pacis: res verò ipſa cùm jucunda, tum ſalutaris. Nam nec privatos focos, nec publicas leges videtur, nec libertatis jura, cara habere, quem diſcordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eúmque ex numero hominum ejiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque ſive Sylla, ſive

sive Marius, sive uterque, sive Octavius, sive Cinna, sive iterum Sylla, sive alter Marius & Carbo, sive quis alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem reipublicæ natum judico. Nam quid ego de proximo dicam, cujus acta defendimus, cùm ipsum jure cæsum fateamur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine tetrius: si aut civis, aut homo habendus est, qui civile bellum concupiscit.

Sed hoc primùm videndum est, Patres conscripti, cùm omnibúsne pax esse possit, an sit aliquod bellum inexpiabile, in quo pactio pacis lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sylla sive faciebat, sive simulabat; non erat desperandum, si convenisset, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cinna si concordiam cum Octavio confirmare voluisset, hominum in republica sanitas remanere potuisset. Proximo bello si aliquid de summa gravitate Pompeius, multum de cupiditate Cæsar remisisset, & pacem stabilem, & aliquam rempublicam nobis habere licuisset.

Hoc verò quid est? cum Antoniis pax potest esse? cum Cen- 2
sorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? Exempli causâ, paucos nominavi: genus infinitum, immanitatémque ipsi cernitis reliquorum. Addite illa naufragia Cæsaris amicorum, Barbas, Cassios [1], Barbatios [2], Polliones: addite Antonii collusores & sodales, Eutrapelum [3], Melam, Cælium, Pontium, Crassicium, Tironem, Mustelam, Petissium: comitatum relinquo, duces nomino. Huc accedunt Alaudæ, cæterique veterani, seminarium judicum tertiæ decuriæ [4], qui suis rebus exhaustis, beneficiis Cæsaris devoratis, fortunas nostras concupiverunt.

O fidam dexteram Antonii, quâ ille plurimos cives trucidavit! ô ratum, religiosúmque fœdus, quod cum Antoniis fece-

1. *Barbas, Cassios*] Intervalli nota fortasse delenda est: nam Barbam Cassium fuisse ex familiaribus Cæsaris, apparet ex XIII. lib. epist. ad Attic. in extremo, *Ac mihi Barba Cassius subvenit: custodes dedit.* FERR. Hanc tamen intervalli notam apponunt Muretus, Rob. Stephanus, Lambinus, Gruterus, M. Ant. Ferratius, &c.

2. *Barbatios*] Opinor legendum esse *Barbatos*: fuit enim *Barbatus* Antonii Quæstor, ut ex inscriptione antiqui denarii colligitur; & Appiano in libris bellorum civilium. F. URSINUS.

3. *Eutrapelum*] Volumnium, ad quem sunt epistolæ duæ lib. VIII. Famil. MANUT. Vide suprà, pag. 393. n. 1.

4. *Seminarium judicum decuriæ tertiæ*] Vide Phil. 1. IDEM.

rimus! hoc si Marcus violare conabitur, Lucii eum sanctitas à scelere revocabit. Illis locus si in hac urbe fuerit, urbi ipsi locus non erit. Ora vobis eorum ponite ante oculos, & maximè Antoniorum: incessum, adspectum, vultum, spiritum, latera tegentes alios, sequentes alios, alios prægredientes amicos. Quem vini anhelitum? quas contumelias fore censetis, minásque verborum? nisi fortè eos pax ipsa leniet, maximéque cùm in hunc ordinem venerint: salutabunt benignè, comiter appellabunt unumquemque nostrûm.

3 Non recordamini, per deos immortales! quas in eos sententias dixeritis? Acta Antonii rescidistis: leges refixistis, per vim & contra auspicia latas decrevistis: totius Italiæ delectus excitastis, collegam [5] & socium scelerum omnium, hostem judicavistis: cum hoc quæ pax potest esse? Hostis si esset externus, tamen id ipsum vix [6], talibus factis, posset aliquo modo. Maria, montes, regionum magnitudines interessent, odisses eum, quem non videres. Hi in oculis hærebunt, &, cùm licebit, in faucibus: quibus enim septis tam immanes belluas continebimus?

At incertus exitus belli est. Est omnino fortium virorum, quales vos esse debetis, virtutem præstare: tantum enim possunt: fortunæ culpam non extimescere. Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo solùm, verùm etiam sapientia postulatur: quanquam vix videntur hæc posse sejungi, sejungamus tamen. Fortitudo dimicare jubet, justum odium incendit, ad confligendum impellit, vocat ad periculum. Quid sapientia? cautioribus utitur consiliis, in posterum providet, est omni ratione protectior. Quid igitur censet? Parendum est enim: atque id optimum judicandum, quod sit sapientissimè constitutum. Si hoc præcipit, ne quid vitâ existimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne discrimen: quæram ex ea, etiámne si erit, cùm id fecero, serviendum? Si annuerit: næ ego sapientiam istam, quamvis sit erudita, non audiam. Sin responderit, Tu verò ita vitam corpúsque servato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut hæc

5. *Collegam*] Dolabellam, post interfectum Trebonium.

6. *Tamen id ipsum vix*] Pax fieri aliquo modo posset, *tamen*, si talia præcessissent facta, qualia & ab Antonio contra senatum, & à senatu contra Antonium, *id ipsum*

hæc posteriora libertate ducas: itáque his uti velis, si liberâ republicâ possis: nec pro his libertatem, sed pro libertate hæc projicias, tanquam pignora injuriæ [7]: tum sapientiæ vocem audire videar, eíque, uti deo, paream. Itaque si, receptis illis, possumus esse liberi, vincamus odium, pacémque patiamur: sin otium, incolumibus his, nullum esse potest; lætemur decertandi oblatam esse fortunam. Aut enim, victis his, fruemur victrice republica: aut oppressi, (quod omen avertat Jupiter) si non spiritu, at virtutis laude vivemus.

At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optimè proximo civili bello de republica meritus, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, Patres conscripti, auctoritas major est, quàm M. Lepidi, vel propter ipsius virtutem, vel propter familiæ dignitatem. Accedunt eodem multa privata: magna ejus in me merita, mea quædam officia in illum. Maximum verò ejus beneficium numero, quòd hoc animo in rempublicam est, quæ mihi vitâ meâ semper fuit carior. Nam cùm Magnum Pompeium, clarissimum adolescentem, præstantissimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem, rémque publicam sine armis maximo civilis belli periculo liberavit: tum me ejus beneficio plus quàm pro virili parte obligatum puto. Itaque ei & honores decrevi, quos potui amplissimos, in quibus vos mihi estis assensi: nec unquam de illo & sperare optimè, & loqui destiti. Magnis & multis pignoribus M. Lepidum respublica illigatum tenet. Summa nobilitas est hominis, summi honores, amplissimum sacerdotium, plurima urbis ornamenta, ipsius, fratris, majorúmque monumenta: probatissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris cùm ampla, tum casta à cruore civili. Nemo ab eo civis violatus, multi beneficio & misericordiâ liberati. Talis igitur vir & civis opinione labi potest, voluntate à republica dissidere nullo pacto potest. 4

Pacem vult M. Lepidus. Præclarè: si talem potest efficere, qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeii filium respublica adspi-

---

sum fieri vix posset. ANONYMUS.

7. *Tanquam pignora injuriæ*] Tanquam ea, quæ si malis retinere, quàm libertatem, injustè facias. Projice igitur, quibus projectus, nullam jam pati injuriam possumus. FERRATIUS.

adſpiciet, ſuóque ſinu complexúque recipiet: neque ſolùm illum, ſed cum illo ſeipſam ſibi reſtitutam putabit. Hæc cauſa fuit, cur decerneretis ſtatuam in Roſtris cum inſcriptione præclara, cur abſenti triumphum. Quanquam enim magnas res bellicas geſſerat, & triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Æmilio, nec Æmiliano Scipioni, nec ſuperiori Africano, nec Mario, nec Pompeio, qui majora bella geſſerunt: ſed, quòd ſilentio civile bellum confecerat, cùm primùm licuit, honores in eum maximos contuliſtis.

5 Exiſtimáſne igitur, M. Lepide, qualem Pompeium reſpublica habitura ſit civem, tales futuros in republica Antonios? In altero pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis (& cùm hos compello, prætereo animo ex grege latrocinii neminem) libidines, ſcelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obſecro vos, Patres conſcripti, quis hoc veſtrûm non videt, quod Fortuna ipſa, quæ dicitur cæca, vidit? ſalvis enim actis Cæſaris, quæ concordiæ causâ defendimus, Pompeio ſua domus patebit: eámque non minoris, quàm emit Antonius, redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeii domum filius. O rem acerbam! Sed hæc ſatis diù multúmque defleta ſunt. Decreviſtis tantam pecuniam Pompeio, quantam ex bonis patriis in prædæ diſſipatione inimicus victor redegiſſet.

Sed hanc [8] mihi diſpenſationem [9] pro paterna neceſſitudine & conjunctione depoſco. Redimet hortos, ædes, urbana quædam, quæ poſſidet Antonius. Nam argentum, veſtem, ſupellectilem, vinum amittet æquo animo, quæ ille helluo diſſipavit. Albanum, Firmanum à Dolabella recuperabit: etiam ab Antonio Tuſculanum: híque, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obſident, de Falerno [10] Anſeres depellentur. Sunt alii plures fortaſſe, ſed meâ memoriâ dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui

8. *Sed hanc*] *Sed*, locum non habet, & ortum eſt fortaſſe per errorem ex antecedente ſyllaba. MANUT.

9. *Diſpenſationem*] Tantùm pecuniæ decretum fuerat à ſenatu Pompeio, quantùm redegiſſet Cæſar ex venditione eorum bonorum: ſibi Cicero petebat hoc munus ſolvendæ Pompeio pecuniæ. FERR.

10. *De Falerno*] Fundo Cn. Pompeii quem Antonius poëtæ cuidam, qui Anſer vocabatur, erátque cum ipſo Antonio in caſtris, dono dedit. Servius. MANUT. Anſeribus non facilè quidquam edacius invenitur, inquit S. Auguſtinus lib. contra epiſt. Manich. cap. 35. An hæc fortaſſe ratio eſt, cur

qui hoſtium numero non ſunt; Pompeianas poſſeſſiones, quanti emerint, filio reddituros.

Satis inconſiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere: retinere verò quis poterit, clariſſimo domino reſtituto? An is [11] non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quaſi theſaurum draco, Pompeii ſervus, libertus Cæſaris, agri Lucani poſſeſſiones occupavit? Atque illud ſepties millies, quod adoleſcenti, Patres conſcripti, ſpopondiſtis [12], ita deſcribite, ut videatur à vobis Cn. Pompeii filius in patrimonio ſuo collocatus. Hæc ſenatus. Reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit ampliſſimam, perſequetur: in primis paternum auguratûs locum, in quem ego eum, ut, quod à patre accepi, filio reddam, meâ nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis optimi maximi, cujus interpretes internuntiique conſtituti ſumus, utrum populus Romanus libentiùs ſanciet, Pompeium, an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluiſſe, ut actis Cæſaris firmis ac ratis Cn. Pompeii filius poſſet, & dignitatem, & fortunas patrias recuperare.

Ac ne illud quidem ſilentio, Patres conſcripti, prætereundum 6
puto, quòd clariſſimi viri legati, L. Paulus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rempublicam, eámque perpetuam atque conſtantem, nuntiant, ſe Pompeii conveniendi causâ divertiſſe Maſſiliam, eúmque cognoviſſe paratiſſimo animo, ut cum ſuis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Eſt verò ejus patris filius, qui ſapienter faciebat non minùs multa, quàm fortiter. Itaque intelligitis & animum ei præſtò fuiſſe, nec conſilium defuiſſe.

Atque etiam hoc M. Lepido providendum eſt, ne quid ar-

cur Antonianos, qui Pompeii in agro Falerno villas poſſeſſionéſque obtinebant, *Anſer.s* nominet Cicero? ANONYMUS.

11. *An is*] Opinantur hîc notari Demetrium, Pompeii ſervum, qui hero trucidato, muneribus placavit Cæſarem, & inter ejus libertos numerari obtinuit. Ejus de inſolentia quædam refert Plutarchus in Pompeio. ANONYMUS.

12. *Spopondiſtis*] Non, ſpopondiſtis illud ſepties millies adoleſcenti: ſed, quod vos eſſe facturos adoleſcenti ſpopondiſtis. Refertur enim ad illud, *ita deſcribite*. MAN. Alii omnes, *ita deſcribetur*.

rogantius, quàm ejus mores ferunt, facere videatur. Si enim nos exercitu terret, non meminit, illum exercitum ſenatûs, populíque Romani, atque univerſæ reipublicæ eſſe, non ſuum. At uti poteſt pro ſuo. Quid tum? omniáne viris bonis, quæ facere poſſunt, facienda ſunt? etiámne ſi turpia, ſi pernicioſa erunt? ſi facere omnino non licebit? Quid autem turpius, aut fœdius, aut quod minùs deceat, quàm contra ſenatum, contra cives, contra patriam exercitum ducere? quid verò magis vituperandum, quàm id facere, quod non liceat? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum: ſi quidem licere id dicimus, quod legibus, quod more majorum, inſtitutíſque conceditur. Neque enim, quod quiſque poteſt, id ei licet, nec, ſi non obſtatur, propterea etiam permittitur. Tibi enim exercitum, Lepide, tanquam majoribus tuis, patria pro ſe dedit. Hoc tu arcebis hoſtem; fines imperii propagabis; ſenatui populóque Romano parebis, ſi quam ad aliam rem te fortè traduxerit.

7 Hæc ſi cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi, pronepos. Sin hominibus tantum licere judicas, quantum poſſunt: vide, ne alienis exemplis, iíſque recentibus, uti, quàm & antiquis & domeſticis malle videare. Quòd ſi auctoritatem interponis ſine armis, magis equidem laudo: ſed vide ne hoc ipſum non ſit neceſſe. Quanquam enim eſt tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobiliſſimo: tamen ſenatus ſe ipſe non contemnit. Nec verò fuit unquam gravior, conſtantior, fortior. Incenſi omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non poteſt ullius auctoritate tantus ſenatûs, populíque Romani ardor extingui. Odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non poſſunt: receptui ſignum, aut revocationem à bello audire non poſſumus: ſperamus optima: pati vel difficillima malumus, quàm ſervire. Cæſar confecit invictum exercitum: duo fortiſſimi conſules adſunt cum copiis: L. Planci conſulis deſignati varia & magna auxilia non deſunt: de D. Bruti ſalute certatur. Unus furioſus gladiator cum teterrimorum latronum manu contra patriam, contra deos penates, contra aras & focos, contra quatuor conſules gerit bellum. Huic cedamus? hujus conditiones audiamus? cum hoc pacem fieri poſſe credamus?

At

At periculum est, ne ab hoc opprimamur. Non metuo, ne is, qui suis amplissimis fortunis, nisi bonis salvis, frui non potest, prodat salutem suam. Bonos cives primùm natura efficit, adjuvat deinde fortuna. Omnibus enim bonis expedit, salvam esse rempublicam. Sed in iis, qui fortunati sunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido, ut antè dixi? quis eodem sanior? Vidit ejus mœstitiam atque lacrymas populus Romanus Lupercalibus: vidit, quàm abjectus, quàm confectus esset, cùm Cæsari diadema imponens Antonius, servum se illius, quàm collegam, esse malebat. Qui si reliquis flagitiis & sceleribus se abstinere potuisset, tamen unum ob hoc factum dignum illum omni pœna putarem. Nam, si ipse servire poterat, nobis dominum cur imponebat? &, si ejus pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiámne in nostros liberos dominum & tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto, qualem eum esse in nos voluit, talis ipse in cæteros extitit. 8

Qua enim in barbaria quisquam tam teter, tam crudelis tyrannus, quàm in hac urbe armis barbarorum stipatus Antonius? Cæsare dominante veniebamus in senatum, si non liberè, attamen tutò. Hoc archipiratâ, (quid enim dicam tyranno?) hæc subsellia ab Ithyreis occupabantur. Prorupit subitò Brundusium, ut inde, agmine quadrato ad urbem accederet: lautissimum oppidum, nunc municipium honestissimorum quondam colonorum, Suessam, fortissimorum militum sanguine implevit: Brundusii in sinu, non modò avarissimæ, sed etiam crudelissimæ uxoris, delectos Martiæ legionis centuriones, trucidavit. Inde se quo furore, quo ardore, ad urbem, id est, ad cædem optimi cujusque rapiebat? Quo tempore dii immortales ipsi præsidium improvisum, nec opinantibus nobis obtulerunt.

Cæsaris enim incredibilis ac divina virtus, latronis impetus crudeles ac furibundos retardavit: quem tum ille demens lædere se putabat edictis, ignorans, quæcunque falsò is diceret in sanctissimum adolescentem, ea verè recidere in memoriam pueritiæ suæ. Ingressus urbem est, quo comitatu, vel potiùs agmine? cùm dextrâ, sinistrâ, gemente populo Romano, minaretur dominis, notaret domos, divisurum se urbem palam suis polliceretur. Rediit ad milites, ibi pestifera illa Tibure concio. Inde 9

ad

ad urbem cursus: senatus in Capitolium: parata de cricumscribendo adolescente sententia consularis: cùm repentè (nam Martiam legionem Albæ consedisse sciebat) affertur ei de quarta nuntius: quo perculsus, abjecit consilium referendi ad senatum de Cæsare. Egressus est non viis, sed tramitibus, paludatus: eóque die ipso innumerabilia senatus-consulta fecit: quæ quidem omnia citiùs delata, quàm scripta sunt.

Ex eo non iter, sed cursus & fuga in Galliam. Cæsarem sequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis: quorum ille nomen præ metu ferre non poterat: eíque in Galliam penetranti D. se Brutus objecit: qui se totius belli fluctibus circumiri, quàm illum aut regredi, aut progredi maluit, Mutinámque illi exultanti tanquam frenos furoris injecit. Quam cùm operibus, munitionibúsque sepsisset, nec eum florentissimæ coloniæ dignitas, neque consulis designati majestas à parricidio deterreret; tum, me (testor & vos, & populum Romanum, & omnes deos, qui huic urbi præsident) invito & repugnante, legati missi tres consulares ad latronem M. Antonium, gladiatorum ducem.

Quis tam barbarus unquam? tam immanis? tam ferus? Non audivit: non respondit: neque eos solùm præsentes, sed multò magis nos, à quibus illi erant missi, sprevit, & pro nihilo putavit. Postea, quod scelus, quod facinus parricida non edidit? circumsedit colonos vestros, exercitum populi Romani, imperatorem, consulem designatum: agros divexat civium optimorum: hostis teterrimus omnibus bonis cruces ac tormenta minitatur.

10 Cum hoc, M. Lepide, pax esse quæ potest? cujus ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse populus Romanus. Quòd si quis adhuc dubitare potuit, quin nulla societas huic ordini, populóque Romano cum illa importunissima bellua possit esse, desinat profectò dubitare, his cognitis literis, quas mihi missas ab Hirtio consule modò accepi. Eas dum recito, dúmque de singulis sententiis breviter disputo, velim, Patres conscripti, ut adhuc fecistis, me attentè audiatis. ANTONIUS HIRTIO & CÆSARI. Neque se imperatorem, neque Hirtium consulem, nec proprætore Cæsarem. Satis hoc quidem scitè. Deponere alie-

alienum nomen ipse maluit, quàm illis suum reddere. *Cognita morte C. Trebonii, non plus gavisus sum, quàm dolui.* Videte quid se gavisum, quid doluisse dicat: faciliùs de pace deliberabitis. *Dedisse pœnas sceleratum cineri atque ossibus clarissimi viri, & apparuisse numen deorum intra finem anni vertentis*[13], *aut jam soluto supplicio parricidæ, aut impendente, lætandum est.* O Spartace! quem enim te potiùs appellem? cujus propter nefaria scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina: lætandum esse ausus es scribere, Trebonium dedisse pœnas? sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quòd te idibus Martiis à debita tibi peste seduxit[14]?

Agè, hoc lætaris: videamus, quid molestè feras. *Hostem judicatum hoc tempore Dolabellam, eo quòd sicarium occiderit; & videri cariorem populo Romano filium scurræ, quàm C. Cæsarem, patriæ parentem, ingemiscendum est.* Quid ingemiscis hostem Dolabellam judicatum? quid? te non intelligis delectu totâ Italiâ habito, consulibus missis, Cæsare ornato, sagis denique sumptis, hostem judicatum? Quid est autem, scelerate, quòd gemas, hostem Dolabellam judicatum à senatu? quem tu ordinem omnino esse nullum putas: sed eam tibi causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas: reliqui boni & locupletes omnes summum ordinem subsequantur. At scurræ filium appellat. Quasi verò ignotus nobis fuerit splendidus eques Romanus Trebonii pater. Is autem humilitatem despicere audet cujusquam, qui ex Fadia[15] sustulerit liberos?

11 *Acerbissimum verò est, te, A. Hirti, ornatum esse beneficiis Cæsaris, & talem ab eo relictum, qualem ipse miraris.* Equidem negare non possum, à Cæsare Hirtium ornatum: sed illa ornamenta in virtute & industriâ posita lucent. Tu verò, qui te ab eodem Cæsare ornatum negare non potes, quid esses, si tibi ille non tam multa tribuisset? ecquò te tua virtus provexisset? ecquò

 genus?

13. *Anni vertentis*] Completi. Interfecto enim Cæsare Id. Mart. anni superioris, Trebonius interierat ante Id. Mart. hujus anni. FERRAT.

14. *Seduxit*] Ep. ad Trebonium, lib. x. *Quod verò à te, viro optimo, seductus est, tuóque beneficio adhuc vivit hæc pestis: interdum, quod mihi vix fas est, tibi subirascor.* MANUT.

15. *Ex Fadia*] Libertini hominis filia. Phil. 2. & 3. IDEM.

genus? in lustris, popinis, alea, vino, tempus ætatis omne consumpsisses, & faciebas, cùm in gremiis mimarum mentum, mentémque deponeres. *Et te, ô puer.* Puerum appellat, quem non modò virum, sed etiam fortissimum virum sensit, & sentiet. Est istuc quidem nomen ætatis, sed ab eo minimè usurpandum, qui suam amentiam puero huic præbet ad gloriam.

Qui omnia ejus nomini debes. Debet verò, solvítque præclarè. Si enim ille patriæ parens est, ut tu appellas (ego, quid sentiam, videro) cur non hic parens verior, à quo certè vitam habemus, è tuis facinorosissimis manibus ereptam? *id agere, ut jure damnatus sit Dolabella?* Turpem verò actionem, quâ defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam! *& ut venefica hæc liberetur obsidione?* Veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obsides, nove Annibal, aut si quis acutior [16] imperator fuit, ut te ipse obsideas, neque te istinc, si cupias, possis explicare. Recesseris: undique omnes insequentur. Manseris: hærebis. Nimirum rectè veneficam appellas, à quo tibi præsentem pestem vides comparatam. *Ut quàm potentissimus sit Cassius, atque Brutus?* Putes Censorinum dicere, aut Ventidium, aut etiam ipsos Antonios. Cur autem nolint potentes esse non modò optimos & nobilissimos viros, sed secum etiam in reipublicæ defensione conjunctos? *Nimirum eodem modo hæc adspicitis, ut priora* [17]. Quæ tandem? *Castra Pompeii senatum appellatis.*

12 An verò tua castra potiùs senatum appellaremus? in quibus tu es videlicet consularis, cujus totus consulatus est ex omni monu-

16. *Si quis acutior*] Ironia. Vocat autem Annibalem, quia ille etiam inter montium angustias à Fabio Dictatore circumsessus, vix inde se explicaverat. FERRAT.

17. *Ut priora*] Eodem modo finitis potentes fieri Brutum & Cassium, quo Dolabellam hostem judicari à senatu passi estis. IDEM.

18. *Ædilitii, Coricus*] Non displicet lectio vulgata *C. Oricus*, totúmque locum quamvis continentem historiam mihi obscuram, ita interpungo: *C. Oricus, laterum & vocis meæ; Bestia, & fidei patronus.* Ut C. Oricum fortè ab eo defensum, appellet patronum laterum & vocis suæ: id est, ipsius Ciceronis. Bestiam verò etiam fidei suæ patronum. Antonius Augustinus existimat quidem nobiscum hos duos fuisse à Cicerone defensos: sed alterum damnatum, alterum absolutum. FABRNUS. Omnino verbum aliquod, & fortasse *testis*, desiderari crediderim: ut sit: *Laterum, & vocis meæ testis Bestia.* Deinde, *fidei patronus*, de Trebellio dictum: qui cùm oppugnandâ

monumentorum memoria revulsus: duo prætores sine causa diffisi se aliquid habituros: nos enim Cæsaris beneficia defendimus: prætorii, Philadelphus Annius, & innocens Gallius: ædilitii, Coricus [18] laterum & vocis meæ, Bestia & fidei patronus: fraudator creditorum Trebellius, & homo diruptus, dirutúsque, Q. Cælius, columénque amicorum Antonii, Cotyla Varius; quos Antonius deliciarum causâ loris in convivio cædi jubebat à servis publicis: Septemvirales, Lento, Nucula: tum deliciæ atque amores populi Romani L. Antonius: tribuni primùm duo designati, Tullus Hostilius, qui suo jure in porta [19] nomen inscripsit: qui cùm prodere imperatorem suum [20] non posset, reliquit. Alter est designatus, Viseius nescio qui, fortis (ut aiunt) latro: quem tamen temperantem fuisse ferunt Pisauri balneatorem [21]. Sequuntur alii, tribunitii, T. Plancus [22] in primis: qui si senatum dilexisset, nunquam curiam incendisset. Quo scelere damnatus in eam urbem rediit armis, è qua excesserat legibus. Sed hoc ei commune cum plurimis dissimillimis. Illud tamen verum, quod in hoc Planco proverbii loco dici solet, perire eum non posse, nisi ei crura fracta essent. Fracta sunt, & vivit. Hoc tamen, ut alia multa, Aquilæ [23] fertur acceptum.

Est etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus Deciis. Itaque Cæsaris munere, Deciorum quidem multo intervallo per 13
hunc præclarum virum memoria renovata est. Saxam verò Decidium præterire quî possum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum plebis videremus, quem civem nunquam videramus? Est quidem alter Saserna: sed omnes tamen

 tan-

gnandâ lege de tabulis novis, quam Dolabella tribunus plebis ferebat, fidei se patronum professus esset, posteà creditores ipse fraudavit. Phil. 6. cap. 4. MANUT.

19. *In porta*] Quæ Hostilia dicebatur. Jure igitur quodam suo in porta nomen suum inscripsit. IDEM.

20. *Imperatorem suum*] Cæsarem adolescentem, aut D. Brutum potiùs, quàm Hirtium. IDEM.

21. *Quem tamen temperantem fuisse ferunt Pisauri balneatorem*] Jocus est in voce *temperantem*. Cùm enim dicere videatur σώφρονα, ad balneatorum munus respicit; quorum est aquam temperare. Horatius; *Quo Chium pretio cadum mercemur, quis aquam temperet ignibus*. MURET.

22. *T. Plancus*] Tribunus pl. fuit Plancus, quo anno Clodius à Milone occisus est: auctórque fuit, ut Clodii corpus in curia plebs cremaret: quo incendio curia quoque ipsa conflagravit. Eo crimine lege Pompeia de vi damnatum Cæsar restituit. Phil. x. xi. MANUT.

23. *Aquilæ*] Qui eum, crure fracto, Polentia expulit. Phil. xi. IDEM.

tantam habent ſimilitudinem inter ſe, ut in eorum prænominibus errem. Nec verò Exitius, Philadelphi frater, quæſtor, prætermittendus eſt, ne, ſi de clariſſimo adoleſcente ſiluero, invidiſſe videar Antonio. Eſt etiam Aſinius quidam ſenator voluntarius, lectus ipſe à ſe. Apertam curiam vidit poſt Cæſaris mortem: mutavit calceos: Pater conſcriptus repentè factus eſt. Non novi Sex. Albedium: ſed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonii ſenatu. Arbitror me aliquos præteriiſſe: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus ſenatu, Pompeianum ſenatum deſpicit; in quo decem fuimus conſulares: qui ſi omnes viverent, bellum omnino hoc non fuiſſet: auctoritati ceſſiſſet audacia. Sed quantum præſidii fuerit in cæteris, hinc intelligi poteſt, quòd ego unus, relictus è multis, contudi & fregi, adjuvantibus vobis, exultantis prædonis audaciam.

14 Quòd ſi fortuna nobis modò non eripuiſſet Serv. Sulpicium, ejúſque collegam antè Marcellum: quos cives? quos viros? ſi duos conſules [24], amiciſſimos patriæ, ſimul ex Italia ejectos: ſi L. Afranium, ſummum ducem: ſi P. Lentulum, civem cùm in cæteris rebus, tum in ſalute mea ſingularem: ſi Bibulum, cujus eſt in rempublicam meritò ſemper laudata conſtantia: ſi L. Domitium, præſtantiſſimum civem: ſi Appium Claudium, pari nobilitate & voluntate præditum: ſi P. Scipionem, clariſſimum virum, majorúmque ſuorum ſimillimum, reſpublica tenere potuiſſet: certè his conſularibus non eſſet Pompeianus deſpiciendus ſenatus. Utrum igitur æquius, utrum melius reipublicæ fuit, Cn. Pompeium, an ſectorem Cn. Pompeii vivere Antonium? Qui verò prætorii? quorum princeps M. Cato, idémque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clariſſimos viros commemorem? noſtis omnes. Magis vereor, ne longum me in enumerando, quàm ne ingratum in prætereundo putetis. Qui ædili-

24. *Duos Conſules*] C. Marcellum, L. Lentulum, Pompeii comites, urbem primùm, deinde Italiam relinquentis. MANUT.

25. *Varo bis capto*] Quintilium Varum bis ceperat Cæſar: primùm Corfinii cum L. Domitio, deinde in Africa, cui provinciæ præfuerat. Vide Orat. pro Ligario. FERRAT.

26. *Caſcam*] Servilium Caſcam, unum è Cæſaris percuſſoribus. MANUT.

27. *Ut Marullum, ut Cæſetium*] Tribunos pl. quos Cæſar à rep. removerat, quia, cùm ſtatuæ ſuæ coronam lauream faſciâ candidâ præligatam neſcio quis è turba impoſuiſ

ædilitii? qui tribunitii? qui quæstorii? Quid multa? talis senatorum & dignitas, & multitudo fuit, ut magna excusatione opus iis sit, qui illa in castra non venerunt.

Nunc reliqua attendite. *Victum Ciceronem ducem habuistis.* Eò 15
libentiùs ducem audio, quòd certè ille dicit invitus. Nam de victo nihil laboro. Fatum enim meum est, sine republica nec vinci posse, nec vincere. *Macedoniam munitis exercitibus.* Et quidem fratri tuo, qui à vobis nihil degenerat, extorsimus. *Africam commisistis Varo bis capto* [25]. Hic cum C. fratre putat se litigare. *In Syriam Cassium misistis.* Non igitur sentis, huic causæ orbem terræ parêre: te, extra munitiones tuas, vestigium ubi imprimas non habere? *Cascam* [26] *tribunatum gerere passi estis.* Quid ergo? ut Marullum, ut Cæsetium [27] à republica removeremus, eum, per quem, ut neque idem hoc [28] posthac, neque multa hujusmodi accidere possent, consecuti sumus? *Vectigalia Juliana Lupercis ademistis* [29]. Lupercorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Romanum ad servitutem cohortari? *Veteranorum colonias, deductas lege & senatus-consulto, sustulistis.* Nos sustulimus, an contrà lege comitiis centuriatis latâ sanximus? vide ne tu veteranos, tamen eos, qui erant perditi, perdideris: in eúmque locum deduxeris, ex quo ipsi jam sentiunt se nunquam exituros. *Massiliensibus jure belli adepta reddituros vos pollicemini.* Nihil disputo de jure belli. Magis facilis disputatio est, quàm necessaria. Illud tamen animadvertite, Patres conscripti, quàm sit huic reipublicæ natus hostis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit, quam scit huic reipublicæ semper fuisse amicissimam.

Neminem Pompeianum, qui vivat, tenere lege Hirtia [30] *digni-* 16

tates?

posuisset, fasciam detrahi, hominémque duci in vincula jussissent. Sueton. Plut. Appian. Dio. IDEM.

28 *Ut neque idem hoc*] Ne accidere posset id, quod acciderat Marullo, & Cæsetio, quos Cæsar potestate privaverat. IDEM.

29. *Vectigalia Juliana Lupercis ademistis*] Lupercis vectigal Cæsar dederat, eo mortuo senatus ademit. IDEM.

30. *Lege Hirtia*] Hanc legem tulerat Hirtius Tribunus pl. seu Prætor, ne Pompeiani magistratus petere possent. Sic etiam Sylla tulerat de Proscriptorum filiis: quam tamen legem ne Cæsar quidem ipse servavit. FERRAT.

tates? Qui, quæso, jam legis Hirtiæ mentionem facit? cujus non minùs arbitror latorem ipsum, quàm eos, de quibus lata est, pœnitere? Omnino, meâ quidem sententiâ, legem illam appellare fas non est: &, ut sit lex, non debemus illam Hirtii legem putare [31]. *Apuleianâ pecuniâ Brutum* [32] *subornastis.* Quid, si omnibus suis copiis excellentem virum respublica armasset? quem tandem bonum pœniteret? nec enim sine pecunia exercitum alere, nec sine exercitu fratrem tuum capere potuisset.

Securi percussos Pætum & Menedemum, civitate donatos, & hospites Cæsaris, laudastis. Non laudamus, quod ne audivimus quidem. Valde enim nobis in tanta perturbatione reipublicæ de duobus nequissimis Græculis cogitandum fuit. *Theopompum, nudum, expulsum à Trebonio, confugere Alexandriam neglexistis.* Magnum crimen senatûs. De Theopompo, summo homine, neglevimus: qui ubi terrarum sit, quid agat, vivat denique, an mortuus sit, quis aut scit, aut curat? *Serv. Galbam* [33] *eodem pugione* [34] *succinctum in castris videtis.* Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo & constantissimo cive: coram aderit: præsens tibi & ipse, & ille, quem insimulas, pugio respondebit. *Milites aut meos, aut veteranos contraxistis, tanquam ad exitium eorum, qui Cæsarem occiderant: & eosdem nec-opinantes ad quæstoris sui* [35], *aut imperatoris* [36], *aut commilitonum suorum pericula impulistis.* Scilicet verba dedimus, decepimus, ignorabat legio Martia, quarta: ignorabant veterani quid ageretur. Non illi senatûs auctoritatem, non libertatem populi Romani sequebantur: Cæsaris mortem ulcisci volebant, quam omnes fatalem fuisse arbitrabantur: te videlicet salvum, beatum, florentem esse cupiebant.

O

31. *Non debemus illam Hirtii legem putare*] Sed Cæsaris, cujus eam jussu tulerit Hirtius prætor. FERRAT.

32. *Brutum*] Marcum. De Apuleio, vide Philipp. X. 10.

33. *Ser. Galbam*] Unum ex iis qui Cæsarem occiderunt, Sulpiciæ gentis; proavum, teste Suetonio, Galbæ imperatoris. Ejus exstat lib. x. ad Ciceronem epistola prælio ad Mutinam commisso. IDEM.

34. *Eodem pugione*] Quo Cæsarem percussit. IDEM.

35. *Quæstoris sui*] Quæstor Cæsaris Antonius fuerat in Gallia. Phil. 2. IDEM.

36. *Imperatoris*] Dux eorum civili bello fuerat Antonius: cui Pharsalicâ etiam pugnâ sinistrum cornu Cæsar præbuit. IDEM.

37. *Quibus adhuc omnia integra sunt*] Nondum enim contra me in aciem descenderunt: licet iis, utram velint, partem adhuc

O miser cùm re, tum hoc ipso, quòd non sentis, quàm mi- 17
ser sis! Sed maximum crimen audite. *Denique quid non aut probavistis, aut fecistis? quid faciat, si reviviscat*... quis? credo enim, afferet aliquod sceleratì hominis exemplum. *Cn. Pompeius ipse?* O nos turpes, si quidem Cn. Pompeium imitaturi sumus! *aut filius ejus, si domi esse possit?* Poterit, mihi crede: nam paucis diebus & in domum, & in hortos paternos immigrabit. *Postremò negatis pacem posse fieri, nisi aut emisero Brutum, aut frumento juvero.* Alii istuc negant? ego verò, ne si ista quidem feceris, unquam tecum pacem huic civitati futuram puto. *Quid? hoc placétne veteranis istis? quibus adhuc omnia integra sunt* [37]. Nihil vidi tam integrum, quàm ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio consensúque offenderint.

Quoniam vos assentationibus & venenatis muneribus [38] *venistis.* Depravati an corrupti sunt, quibus persuasum est, fœdissimum hostem justissimo bello persequi? *At militibus inclusis opem fertis. Nihil moror eos salvos esse, & ire quò jubetis: si tamen patiuntur perire eum, qui meruit.* Quàm benignè! denique usi liberalitate Antonii milites imperatorem [39] reliquerunt, & se ad hostem metu perterriti contulerunt: per quos si non stetisset, non Dolabella priùs imperatori suo [40], quàm Antonius etiam collegæ parentasset.

Concordiæ factam esse mentionem scribitis in senatu, & legatos esse consulares quinque. Difficile est credere, eos, qui me præcipitem egerint, æquissimas conditiones ferentem, & tamen ex his aliquid remittere cogitantem; putare aliquid moderatè aut humanè esse facturos. Vix etiam verisimile est, qui judicaverint hostem

hunc sequi. Refellit hoc Cicero, & ostendit, iis qui Antonium tanto studio consensúque reliquerint, integra jam omnia non esse: unum quidem illud verè integrum iis esse, ut ipsum Antonium oppugnare incipiant, quem jam transeuntes ad Cæsarem *offenderint*. Sic enim lego: non, ut alii, *defenderint*. Quod ad Brutum referri non potest: quem veterani armis defendere nondum cœperant. Nondum enim Mutinam pervenerant. IDEM.

38. *Venenatis muneribus*] Honoribus, qui exitio vobis erunt. IDEM.

39. *Imperatorem*] D. Brutum. *Reliquerunt*, Ironia. IDEM.

40. *Non Dolabella priùs imperatori suo*] Non priùs Dolabella imperatori suo Cæsari Trebonii nece parentasset, quàm Antonius eidem Cæsari, collegæ suo, D. Bruto interfecto. IDEM.

ſtem Dolabellam ob rectiſſimum facinus, eoſdem nobis parcere poſſe, idem ſentientibus. Parúmne videtur, omnium facinorum ſibi cum Dolabella ſocietatem initam confiteri? nónne cernitis, ex uno fonte omnia ſcelera manare? Ipſe denique fatetur, hoc quidem ſatis acutè, non poſſe eos, qui hoſtem Dolabellam judicaverint ob rectiſſimum facinus, (ita enim videtur Antonio) ſibi parcere, idem ſentienti.

18 Quid huic facias, qui hæc literis, memoriǽque mandarit, ita ſibi conveniſſe cum Dolabella, ut ille Trebonium, &, ſi poſſet, etiam Brutum, Caſſium, diſcruciatos necaret, eadémque inhiberet ſupplicia nobis? Conſervandus civis cum tam pio juſtóque fœdere. Is etiam queritur conditiones ſuas repudiatas, æquas quidem & verecundas, ut haberet Galliam ultimam, aptiſſimam ad bellum renovandum, inſtruendúmque provinciam: ut Alaudæ in tertia decuria judicarent, id eſt, ut perfugium ſcelerum eſſet cum turpiſſimis reipublicæ ſordibus: ut acta ſua rata eſſent, cujus nullum remanet conſulatûs veſtigium. Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquiſſimus agri privati & publici decempedator, Nucula & Lentone collega.

Quamobrem vos potiùs animadvertite, utrum ſit elegantius, & partibus utilius, Trebonii mortem perſequi, an Cæſaris: & utrum ſit æquius, concurrere nos, quò faciliùs reviviſcat Pompeianorum cauſa, toties jugulata; an conſentire, ne ludibrio ſimus inimicis. Si eſſet jugulata, nunquam exurgeret: quod tibi, tuíſque contingat! *Utrum*, inquit, *elegantius.* Atqui hoc bello de elegantia quæritur. *Et partibus utilius.* Partes, furioſe, dicuntur in foro, in curia. Bellum contra patriam nefarium ſuſcepiſti: oppugnas Mutinam: circumſedes conſulem deſignatum: bellum contra te duo conſules gerunt, cúmque his pro prætore Cæſar: cuncta contra te Italia armata eſt. Iſtas tu partes potius, quàm à populo Romano defectionem vocas? *Potiùs Trebonii mortem, quàm Cæſaris perſequamur?* Trebonii ſatis perſecuti ſumus, hoſte judicato Dolabella: Cæſaris mors facillimè defen-

41. *Laniſta Cicerone*] Quaſi cives ita inter ſe committeret, ut laniſta gladiatores, eorum magiſter. FERRAT.

42. *Flaminium cur reliquiſti*) Legimus Phil. 2. flaminem Cæſaris, quem ſenatus ei tanquam deo decrevit, M. Antonium fuiſſe. Legimus & Phil. XI, cùm L. Valerius Flaccus conſul, idémque flamen Martialis, ad bellum

defenditur oblivione & silentio. Sed videte, quid moliatur. Cùm mortem Cæsaris ulciscendam putat: mortem proponit non iis solùm, qui illam rem gesserunt, sed iis etiam, qui non molestè tulerunt.

Quibus utri nostrûm ceciderint lucro futurum est. Quod spe- 19
ctaculum adhuc ipsa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicerone [41], *dimicantes: qui usque eo felix est, ut iisdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Cæsarem gloriatus est.* Pergit in mea maledicta, quasi verò ei pulcherrimè priora processerint: quem ego inustum verissimis maledictorum notis tradam hominum memoriæ sempiternæ. Ego *lanista*? & quidem non insipiens. Deteriores enim jugulari cupio, meliores vincere. *Utri ceciderint*, scribit lucro nobis futurum. O præclarum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen avertant) beata mors eorum futura sit, qui è vita excesserint sine tormentis.

A me deceptos ait eisdem *ornamentis* Hirtium & Cæsarem. Quod, quæso, adhuc à me est tributum Hirtio ornamentum? nam Cæsari plura & majora debentur. Deceptum autem patrem à me Cæsarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidisti Lupercalibus: cujus, homo ingratissime, flaminium cur reliquisti [42]? Sed jam videte magni & clari viri admirabilem gravitatem, atque constantiam.

Mihi quidem constat, nec meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deserere partes, quas Pompeius odivit, nec veteranos sedibus suis [43] *moveri pati, nec singulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem, quam dedi Dolabellæ.* Omitto alia: *fidem Dolabellæ*, sanctissimi viri, deserere homo pius non potest. Quam fidem? an optimi cujusque cædis; urbis & Italiæ partitionis; suis dandarum, diripiendarúmque provinciarum? Nam quid erat aliud, quod inter Antonium & Dolabellam, impurissimos parricidas, fœdere ac fide sanciretur?

bellum iturus esset, P. Crassum, ejus collegam, qui pontifex max. erat, multam dixisse, si à sacris discessisset, flaminémque pontifici, jussu populi, paruisse. Cur tum igitur, inquit Cicero, flaminio Cæsaris relicto, ad bellum profectus es? FERRAT.

43. *Sedibus suis*] Agris à Cæsare assignatis. Hoc ad conciliandos sibi veteranorum omnium animos: cùm re verâ de iis tantùm laboraret, qui cum ipso erant. ID.

Nec Lepidi ſocietatem violare, piiſſimi hominis. Tibi cum Lepido ſocietas, aut cum ullo, non dicam bono cive, ſicut ille eſt, ſed homine ſano? Id agis, ut Lepidum aut impium, aut inſanum exiſtimari velis. Nihil agis. Quanquam affirmare de altero difficile eſt, de Lepido præſertim, quem ego metuam nunquam [44], bene ſperabo, dum licebit. Revocare te à furore Lepidus voluit, non adjutor eſſe dementiæ. Tu porrò ne pios quidem, ſed piiſſimos quæris: &, quod verbum omninò nullum in lingua Latina eſt, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis.

Nec Plancum [45] prodere, participem conſiliorum. Plancum participem? cujus memorabilis ac divina virtus lucem affert reipublicæ. Niſi fortè eum ſubſidio tibi venire arbitraris cum fortiſſimis legionibus, magno equitatu, peditatúque Gallorum: quique, niſi ante ejus adventum reipublicæ pœnas dederis, ille hujus belli feret principatum. Quanquam enim prima præſidia utiliora reipublicæ ſunt, tamen extrema ſunt gratiora.

20 Sed jam ſe colligit, & ad extremum incipit philoſophari. *Si me rectis ſenſibus euntem dii immortales, ut ſpero, adjuverint: vivam libenter. Sin autem aliud me fatum manet: præcipio gaudia ſuppliciorum veſtrorum. Namque, ſi victi Pompeiani tam inſolentes ſunt: victores quales futuri ſint, vos potiùs experiemini.* Præcipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompeianis, ſed cum univerſa republica bellum eſt. Omnes te dii, homines, ſummi, medii, infimi; cives, peregrini; viri, mulieres; liberi, ſervi oderunt. Senſimus hoc nuper falſo nuntio: vero propediem ſentiemus. Quæ ſi tecum ipſe recolis: æquiore animo, & majore conſolatione moriere.

Denique ſumma judicii mei ſpectat huc, ut meorum injurias ferre poſſim, ſi aut oblivisci velint ipſi feciſſe, aut ulciſci parati ſint unà nobiſcum Cæſaris mortem. Hac Antonii ſententiâ cognitâ, dubitaturóſne A. Hirtium, C. Panſam, conſules, putatis,

44. *Metuam nunquam*] Nunquam fore credam ſocium furoris tui. Aut nobiſcum erit, aut quieſcet. Vel, Metuam nunquam, quia non is eſt, qui nocere poſſe videatur. FERRAT.

45. *Plancum*] L. Plancum, conſulem deſignatum, qui Galliam ulteriorem regebat. Phil. 5. IDEM.

tis, quin ad Antonium transeant? Brutum obsideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Pansa & Hirtio loquar? Cæsar, singulari pietate adolescens, poterítne se tenere, quin D. Bruti sanguine pœnas patrias persequatur? Itaque fecerunt, utì his literis lectis ad munitiones propiùs accederent. Quo major adolescens Cæsar, majoréque deorum immortalium beneficio reipublicæ natus est, qui nulla specie paterni nominis, nec pietate, abductus unquam est. Intelligit, maximam pietatem conservatione patriæ contineri.

Quòd si partium certamen esset, quarum omnino nomen extinctum est, Antoniúsne potiùs & Ventidius partes Cæsaris defenderent, quàm primùm Cæsar, adolescens summa pietate & memoriâ parentis sui? Deinde Pansa & Hirtius, qui quasi cornua duo [46] tenuernut Cæsaris, tum, cùm illæ verè partes vocabantur? Hæ verò quæ sunt partes, cùm alteris senatûs auctoritas, populi Romani libertas, reipublicæ salus proposita sit: alteris cædes bonorum, urbis Italiǽque partitio? Veniamus aliquando ad clausulam.

Legatos venire non credo. Bene me novit. *Bellum quò veniat.* 21
Proposito præsertim exemplo Dolabellæ. Sanctiore erunt, credo, jure legati, quàm duo consules, contra quos arma fert: quàm Cæsar, cujus patris flamen est: quàm consul designatus, quem oppugnat: quàm Mutina, quam obsidet: quàm patria, cui ignem, ferrúmque minitatur. *Cùm venerint, quæ postulent, cognoscam.* Quin tu abis in malam pestem, malúmque cruciatum? Ad te quisquam veniat, nisi Ventidii similis? Oriens incendium qui restinguerent, summos viros misimus: repudiasti: nunc in tantam flammam, támque inveteratam mittamus, cùm locum tibi reliquum non modò ad pacem, sed ne ad deditionem quidem feceris?

Hanc ego epistolam, Patres conscripti, non quò illum dignum putarem, recitavi, sed ut confessionibus ipsius omnia patefacta ejus parricidia videretis. Cum hoc pacem M. Lepidus,

46. *Quasi cornua duo*] Dextram & sinistram partem aciei duxerunt in Cæsaris exercitu, dum res illi fuit cum Pompeio. Significat præcipuas illorum partes fuisse in copiis & amicitiâ Cæsaris. ANONYM.

vir ornatiſſimus omnibus & virtutis, & fortunæ bonis, ſi hæc videret denique, aut vellet, aut fieri poſſe arbitraretur? *Priùs undis* [47], *flammâ*, ut ait poeta neſcio quis, priùs denique omnia, quàm aut cum Antoniis reſpublica, aut cum republica Antonii redeant in gratiam. Monſtra quædam ſunt iſta, & portenta, & prodigia reipublicæ. Moveri ſedibus ſuis huic urbi melius eſt, atque in alias, ſi fieri poſſit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta [48], nec nomen audiat, quàm illos Cæſaris virtute ejectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia videre. Optatiſſimum eſt vincere: ſecundum eſt, nullum caſum pro dignitate & libertate patriæ non ferendum putare. Quod reliquum eſt, non eſt tertium, ſed poſtremum omnium, maximam turpitudinem ſuſcipere vitæ cupiditate.

Quæ cùm ita ſint, de mandatis, literíſque M. Lepidi, viri clariſſimi, Servilio aſſentior: & hoc ampliùs cenſeo, Magnum » Pompeium, Cn. filium, pro patris, majorúmque ſuorum ani» mo ſtudióque in rempublicam, ſuáque priſtina virtute, indu» ſtriâ, voluntate, feciſſe, quòd ſuam, eorúmque, quos ſecum » haberet, operam ſenatui, populóque Romano pollicitus eſſet, » eámque rem ſenatui, populóque Romano gratam acceptámque eſſe, eíque honori dignitatíque eam rem fore. Hoc vel conjungi cum hoc ſenatus-conſulto licet, vel ſejungi poteſt, ſeparatímque perſcribi, ut proprio ſenatus-conſulto Pompeius collaudatus eſſe videatur.

---

47. *Priùs undis, flammâ*] Hoc ipſo proverbio uſus eſt poſteà Auguſtus: cùm ſignificare vellet ſe nunquam filiam in urbem revocaturum. Quod his verbis narrat Dio libro xv.: τοῦ δὲ δήμου σφόδρα ἐγκειμένου τῷ Αὐγούστῳ, ἵνα κατάγῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, θᾶττον ἔφη πῦρ ὕδατι μιχθήσεσθαι, ἢ ἐκείνην κατιχθήσεσθαι. Muret.

48. *Unde Antoniorum nec facta, &c.*] Alludit ad illud ex vetere tragœdia:

——————— *Ubi*
Nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam. Idem.

IN

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA XIV.

ARGUMENTUM.

Allatis de prælio ad Mutinam commisso, Antonióque victo literis consulum, & Cæsaris, M. Cornutus, prætor urbanus, qui consulare munus, absentibus consulibus, more majorum sustinebat, cùm senatum vocasset, eásque literas recitasset, sententias rogavit. Quid alii censuerint, qui ante Ciceronem rogati sunt, obscurum est: unus tamen ex iis, redeundum, sagis depositis, ad togas, idémque fortasse, decernendam consulibus & Cæsari supplicationem, censuit. Sententia verò Ciceronis hæc fuit: non esse mutandum vestitum, nisi D. Bruto, cujus causa saga sumpta essent, liberato: Antonium, quique unà essent, hostes judicandos: supplicationem quinquaginta dierum communiter tribus ducibus decernendam: milites eos, qui pro republica pugnantes interierunt, monumento quàm amplissimo cohonestandos, quæque iis præmia senatus promiserat, ea parentibus, liberis, conjugibus, fratribus eorum persolvenda. MANUT.

SI, ut ex literis, quæ recitatæ sunt, Patres I
conscripti, sceleratissimorum hostium exercitum cæsum, fusúmque cognovi; sic id, quod & omnes maximè optamus, & ex ea victoria, quæ parta est, consecutum arbitramur, D. Brutum egressum jam Mutinâ esse cognovissem: propter cujus periculum ad saga issemus, propter ejusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine ulla dubitatione

censerem. Antè verò, quàm sit ea res, quam avidissimè civitas expectat, allata, lætitiæ usus satis est maximæ præclarissimæque pugnæ: reditum ad vestitum confectæ victoriæ reservate. Confectio autem hujus belli est D. Bruti salus.

Quæ autem est ista sententia, ut in hodiernum diem vestitus mutetur, deinde cras sagati prodeamus? Nos verò cùm semel ad eum, quem cupimus, optamúsque, vestitum redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. Nam hoc quidem cùm turpe est, tum ne diis quidem immortalibus gratum, ab eorum aris, ad quas togati adierimus, ad saga sumenda discedere.

Atque animadverto, Patres conscripti, quosdam huic favere sententiæ: quorum ea mens, ídque consilium est, ut, cùm videant, gloriosissimum illum D. Bruto futurum diem, quo die, propter ejus salutem redierimus ad vestitum, hunc ei fructum eripere cupiant, ne memoriæ, posteritatíque prodatur, propter unius civis periculum populum Romanum ad saga iisse, propter ejusdem salutem redisse ad togas. Tollite hanc; nullam tam pravæ sententiæ causam reperietis. Vos verò, P. C. conservate auctoritatem vestram, manete in sententia, tenete vestrâ memoriâ, quod sæpe ostendistis, hujus totius belli in unius viri fortissimi & maximi vita positum esse discrimen.

2 Ad D. Brutum liberandum legati missi, principes civitatis, qui illi hosti ac parricidæ denuntiarent, ut à Mutina discederet: ejusdem D. Bruti conservandi gratiâ consul sortitu ad bellum profectus A. Hirtius; cujus imbecillitatem valetudinis animi virtus & spes victoriæ confirmavit: Cæsar, cùm exercitu per se comparato, à primis pestibus rempublicam liberasset, ne quid postea sceleris oriretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum, vicítque dolorem aliquem domesticum patriæ caritate. Quid C. Pansa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparan-

1. *Vel madefacti potiùs*] Minùs est, *madefacti*, quàm, *imbuti*. Correctione usus est, ut legionum gladios nondum satiatos esse ostenderet hostium sanguine. MANUT.

2. *Clarissimus vir*] Qui supplicationem decreverat: P. Servilius. IDEM.

3. *Non injustæ belli internecini notæ*] Sic habent libri aliquot vulgati, & ita ediderunt Ferrarius, & Faërnus. Muretus autem sic: *non justæ belli internecini notæ.* Quod

parandis, senatus-consultis faciendis gravissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? à quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti una voce depoposcit, ut eam non solùm commodis suis, sed etiam necessitati victûs anteferret. Quod sperare nos quidem debemus, Patres conscripti, aut inibi esse, aut jam esse confectum: sed spei fructum rei convenit, & eventui reservari, ne aut deorum immortalium beneficium festinatione præripuisse, aut vim fortunæ stultitiâ contempsisse videamur. Sed quoniam significatio vestra satis declarat, quid hac de re sentiatis: ad literas veniam, quæ sunt à consulibus & à proprætore missæ, si pauca antè, quæ ad ipsas literas pertineant, dixero.

Imbuti sanguine gladii, Patres conscripti, legionum, exercitúmque nostrorum, vel madefacti potiùs [1] duobus consulum, tertio Cæsaris prælio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas: nefarium scelus, si civium. Quousque igitur is, qui omnes hostes scelere superavit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere vultis, & dubitare, utrùm in cive, an in hoste figantur. Supplicationem decernitis: hostem non appellatis. Gratæ verò nostræ diis immortalibus gratulationes erunt, gratæ victimæ, cùm interfecta sit civium multitudo. *De improbis*, inquit, *& audacibus*. Nam sic eos appellat clarissimus vir [2]: quæ sunt urbanarum maledicta litium, non inustæ belli internecini notæ [3]. Testamenta, credo, subjiciunt; aut ejiciunt vicinos; aut adolescentulos circumscribunt. His enim vitiis affectos & talibus, malos, & audaces appellare consuetudo solet.

Bellum inexpiabile infert quatuor consulibus [4] unus omnium latronum teterrimus: gerit idem bellum cum senatu, populóque Romano: omnibus (quanquam ruit ipse suis cladibus) pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta denuntiat: Dolabellæ ferum.

Quod minùs probo. Cujacius autem Observ. lib. 1. cap. 2, totum hunc locum suspicatur ita esse legendum, *non justæ belli notæ, internecina testamenta, credo subjiciunt.* Est autem testamentum internecinum, propter quod dominus necatus est, ut docet Festus. LAMBIN.

4. *Quatuor consulibus*] Pansæ & Hirtio consulatum gerentibus: Bruto & Planco consulibus designatis. MANUT.

rum & immane facinus, quod nulla barbaria posset agnoscere, id suo consilio factum esse testatur: quæque esset facturus in hac urbe, nisi eum hinc ipse Jupiter ab hoc templo atque mœnibus repulisset, declaravit in Parmensium calamitate, quos, optimos viros, honestissimósque homines, maximè cum auctoritate hujus ordinis, populíque Romani dignitate conjunctos, crudelissimis exemplis interemit [5] propudium illud & portentum L. Antonius, insigne odium omnium hominum, vel, si etiam dii oderint quos oportet, omnium deorum. Refugit animus, Patres conscripti, eáque dicere reformidat, quæ L. Antonius in Parmensium liberis & conjugibus effecerit. Quas enim turpitudines Antonii libenter subierunt, easdem per vim lætantur aliis se intulisse. Sed vis calamitosa est, quam illis intulerunt: libido flagitiosa, quâ Antoniorum oblita est vita.

4 Est igitur quisquam, qui hostes appellare non audeat, quorum scelere crudelitatem Cartaginensium victam esse fateatur? qua enim in urbe tam immanis Annibal capta, quàm in Parma surrepta Antonius? nisi fortè hujus coloniæ & cæterarum, in quas eodem est animo, non est hostis Antonius putandus. Si verò coloniarum & municipiorum sine ulla dubitatione hostis est, quid tandem hujus censetis urbis, quam ille ad explendas egestates latrocinii sui concupivit? quam jam peritus metator & callidus decempedâ suâ Saxa diviserat? Recordamini, per deos immortales! Patres conscripti, quid hoc biduo timuerimus à domesticis hostibus, rumoribus improbissimis dissipatis. Quis liberos, quis conjugem adspicere poterat sine fletu? quis domum? quis tecta? quis larem familiarem? Aut fœdissimam mortem omnes, aut miserabilem fugam cogitabant. Hæc à quibus timebantur, eos hostes appellare dubitamus? Gravius si quis attulerit nomen, libenter assentiar: hoc vulgari contentus vix sum, leviore non utar.

Itaque cùm supplicationes justissimas ex iis literis, quæ recitatæ sunt, decernere debeamus, Serviliúsque decreverit: augebo omnino numerum dierum, præsertim, cùm non uni, sed commu-

5. *Crudelissimis exemplis interemit*] Iis tormentis excruciatos, quæ exemplo esse possent. MANUTIUS.

communiter tribus ducibus ſint decernendæ. Sed hoc primùm faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, conſilio, felicitate, maximis periculis ſervitutis atque interitûs liberati ſumus. Etenim cui viginti his annis ſupplicatio decreta eſt, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus geſtis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut ſupplicatio ab eo, qui antè dixit, decernenda non fuit: aut uſitatus honos pervulgatúſque tribuendus iis, quibus etiam novi & ſingulares debentur.

At ſi quis Hiſpanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille 5
aut duo millia occidiſſet, non eum hac conſuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellaret ſenatus? tot legionibus cæſis, tanta multitudine interfecta, hoſtium dico; ita, inquam, hoſtium, quamvis hoc iſti hoſtes domeſtici nolint, clariſſimis ducibus ſupplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, lætitiâ, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipſi hujus urbis liberatores, cùm heſterno die propter eorum res geſtas me ovantem & prope triumphantem, populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? Is enim demum eſt, meâ quidem ſententiâ, juſtus triumphus ac verus: cùm bene de republica meritis teſtimonium à conſenſu civitatis datur. Nam ſive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum judicium: ſive gratias agebant, eo majus: ſive utrumque, nihil magnificentius excogitari poteſt.

Tu igitur ipſe de te? dixerit quiſpiam. Et quidem invitus: ſed injuriæ dolor facit me, præter conſuetudinem, glorioſum. Nónne ſatis eſt ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiam in eos, qui omnes ſuas curas in reipublicæ ſalute defigunt, crimen invidiáque quæretur? Scitis enim per hos dies creberrimum fuiſſe ſermonem, me pridie Vinalia [6], qui dies hodie eſt, cum faſcibus deſcenſurum. In ali-

6. *Pridie Vinalia*] Vulgò, *per Idus Quinct.* Hic dies quo, ſenatus propter conſulum, Cæſariſque literas habitus eſt, fuit XI. Kal. Maii, ut ex epiſt. ad M. Brutum liquet: ſcripſit enim ad eum Cicero, nuncium victoriæ XII. Kal. Maii allatum eſſe. Poſtridiè autem ſenatus fuit. Quî poteſt igitur locum habere mentio Quinctilis menſis? Hoc Ferrarius cùm vidiſſet, opem à conjectura quæſivit, & pro *Per Idus Quinct.* legendum puta-

quem credo hoc gladiatorem, aut latronem, aut Catilinam esse confictum, non in eum, qui, ne quid tale in republica fieri posset, effecerit. An ut ego, qui Catilinam hæc molientem sustulerim, everterim, afflixerim, ipse existerem repentè Catilina? Quibus auspiciis istos fasces augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? quemquámne fuisse tam sceleratum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet? Unde igitur ista suspicio, vel potiùs unde iste sermo?

6 Cùm, ut scitis, hoc triduo, vel quatriduo, tristis à Mutina fama manaret; inflati lætitiâ atque insolentiâ impii cives, unum se in locum ad illam curiam, suis potiùs, quàm reipublicæ infelicem [7], congregabant. Ibi cùm consilium inirent de cæde nostra, partirentúrque inter se, qui Capitolium, qui Rostra, qui urbis portas occuparent: ad me concursum futurum civitatis putabant. Quod ut cum invidia mea fieret, & cum vitæ etiam periculo, famam istam fascium dissipaverunt: fasces ipsi ad me delaturi fuerunt. Quod cùm esset quasi meâ voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum, quasi in tyrannum, parabatur: ex quo cædes esset vestrûm omnium consecuta. Quæ res patescit, Patres conscripti: sed suo tempore totius hujus sceleris fons aperietur [8].

Itaque P. Apuleius, tribunus plebis, meorum omnium consiliorum, periculorúmque jam inde à consulatu meo testis, conscius, adjutor, dolorem ferre non potuit: doloris mei concionem habuit maximam, populo Romano unum atque idem sentiente. In qua concione cùm me, pro summa nostra conjunctione & familiaritate, liberare suspicione fascium vellet, unâ voce cuncta concio declaravit, nihil esse à me unquam de republica nisi optimè cogitatum. Post hanc habitam concionem, duabus, tribúsve horis, optatissimi nuntii & literæ venerunt: ut

putavit *Pridie Vinalia*: nam Vinalia fuere x. Kal. Maii. Acutè Ferrarius: nec ego dissentio, quanquam non omnis ejusmodi conjectura est, ut scopum veritatis attingat. MAN. Ferrarii conjecturam receperant ante nos Muretus & Lambinus. Quare non erat cur vulgata lectio, quam vitiosam esse nemo non videt, hîc retineretur. Nemo interpretum hæc meliùs explicavit, quàm Fabricius in *Ciceronis Historia*. OLIVETUS.

7. *Ad illam curiam suis potiùs quàm reip. infelicem*] Qui curiam Pompeianam, quòd in ea Cæsar interfectus fuisset, infelicem ex eo nominaverant, hoc videlicet significare voluerant, eam reip. infelicem fuisse: utpote in qua patri patriæ nex allata esset.

ut idem dies non modò me iniquissimâ invidiâ liberarit, sed etiam celeberrimâ populi Romani gratulatione auxerit.

Hæc interposui, Patres conscripti, non tam ut pro me dicerem, (malè enim mecum ageretur, si parum vobis essem sine defensione purgatus) quàm ut quosdam nimis jejuno animo & angusto monerem, id quod semper ipse fecissem, utì excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidiâ putarent. Magnus est in republica campus, ut sapienter dicere Crassus solebat. Multis apertus cursus ad laudem.

Utinam quidem illi principes viverent, qui me post meum 7
consulatum, cùm iis ipse cederem, principem non inviti videbant! Hoc verò tempore in tanta inopia constantium & fortium consularium, quo me dolore affici creditis, cùm alios malè sentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum constanter in suscepta causa permanere, sententiámque suam non semper utilitate reipublicæ, sed cùm spe, tum timore moderari? Quòd si quis de contentione principatûs laborat, quæ nulla esse debet: stultissimè facit, si vitiis cum virtute contendit. Ut enim cursu cursus, sic in viris fortibus virtus virtute superatur. Tu, si ego de republica optimè sentiam: ut me vincas, ipse pessimè senties? aut, si ad me bonorum concursum fieri videbis, ad te improbos invitabis? nollem, primùm reipublicæ causâ: deinde etiam dignitatis tuæ. Sed, si principatus ageretur, quem nunquam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? Ego enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan possum, & libenter.

Hæc populum Romanum videre, animadvertere, judicare, quidam molestè ferunt. Poterátne fieri, ut non perinde homines de quoque, ut quisque mereretur, judicarent? Ut enim de universo senatu populus Romanus verissimè judicat, nullis rei-

esset. At Cicero eam eis potiùs infelicem esse ait, qui partes illas foverent, &, ut Cæsar fecerat, remp. opprimere molirentur. Itaque quod in aliis legebatur, *viribus suis*, aut *viris suis*, aut *vitiis suis*: addita hæc erant ab iis, qui, quam vim haberet illud, *suis*, non videbant. MURETUS.

8. *Fons aperietur*] Fontem hujus sceleris virum consularem, virtuti & gloriæ Ciceronis invidentem, ea, quæ sequuntur, ostendunt: eáque non in quemquam magis, quàm in Q. Fufium Calenum, Antonii procuratorem, defensorémque perpetuum, suspicio cadit. MANUT.

publicæ temporibus hunc ordinem firmiorem atque fortiorem fuisse, sic de unoquoque nostrûm, & maximè qui hoc loco sententias dicimus, sciscitantur omnes, avent audire, quid quisque senserit. Ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, existimant. Memoriâ tenent, me ante diem XIII. Kal. Jan. principem revocandæ libertatis fuisse: me ex Kal. Jan. ad hanc horam invigilasse reipublicæ: meam domum, meásque aures dies, noctes, omnium præceptis, monitísque patuisse: meis literis, meis nuntiis, meis cohortationibus omnes, qui ubique essent, ad patriæ præsidium excitatos: meis sententiis à Kalendis Januariis nunquam legatos ad Antonium: semper illum hostem, semper hoc bellum: ut ego, qui omni tempore veræ pacis auctor fuissem, huic essem nomini pestiferæ pacis inimicus. Idem Ventidium, cùm alii tribunum plebis voluissent; non ego semper hostem? Has in sententias meas si consules designati ⁹ discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus auctoritate ipsa senatûs jam pridem de manibus arma cecidissent.

8 Sed, quod tum non licuit, Patres conscripti, id hoc tempore non solùm licet, verùm etiam necesse est, eos, qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hostes judicari. Antea cùm hostem, aut bellum nominassem, semel & sæpius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt. Quod in hac causa jam fieri non potest. Ex literis enim C. Pansæ, A. Hirtii consulum, C. Cæsaris proprætoris, de honore diis immortalibus habendo sententias diximus. Supplicationem modò qui decrevit, idem imprudens hostes judicavit. Nunquam enim in civili bello supplicatio decreta est. Decretam dico? ne victoris quidem literis postulata est.

Civile bellum consul Sylla gessit: legionibus in urbem adductis, quos voluit, expulit: quos potuit, occidit: supplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum insecutum est: supplicatio Cinnæ nulla victoris. Cinnæ victoriam imperator ultus est Sylla; nulla supplicatio decreta à senatu. Ad teipsum,

P.

---

9. *Consules designati*] Cùm de sententiis loquatur, quas à Kal. Jan. dixit, miror cur designati consules Pansa & Hirtius vocentur: ac vereor, ne verbum, *designati*, additum ex inscitia sit interpretis imperiti. MANUT.

P. Servili, num misit ullas collega literas de illa calamitosissima pugna Pharsaliæ? num te de supplicatione voluit referre? profectò noluit. At misit postea de Alexandria, de Pharnace. Pharsalicæ verò pugnæ ne triumphum quidem egit. Eos enim cives pugna illa sustulerat, quibus non modò vivis, sed etiam victoribus, & incolumis, & florens civitas esse posset. Quod idem contigerat superioribus bellis civilibus. Nam mihi consuli supplicatio, nullis armis sumptis, non ob cædem hostium, sed ob conservationem civium, novo & inaudito genere, decreta est. Quamobrem aut supplicatio ob rempublicam pulcherrimè gestam postulantibus vestris imperatoribus deneganda est, quod præter Gabinium contigit nemini: aut, supplicatione decernenda, hostes eos, de quibus decernitis, judicetis necesse est.

Quod ergo ille re, id ego etiam verbo; cùm imperatores eos appello, hoc ipso nomine & eos, qui jam devicti sunt, & eos qui supersunt, hostes judico, cùm victores appello imperatores. Quomodo enim potiùs Pansam appellem? etsi habet honoris nomen amplissimi. Quo Hirtium? est ille quidem consul: sed alterum nomen beneficii est populi Romani; alterum, virtutis atque victoriæ. Quid? Cæsarem, deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitémne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem & fœdam crudelitatem non solùm à jugulis nostris, sed etiam à membris & visceribus avertit. Unius autem diei quot & quantæ virtutes, dii immortales, fuerunt! 9

Princeps enim omnium Pansa prælii faciendi, & cum Antonio confligendi fuit, dignus imperator lectione Martiâ, digna legio imperatore. Cujus si acerrimum impetum cohibere Pansa potuisset, uno prælio confecta res esset. Sed cùm libertatis avida legio effrenatiùs in aciem hostium irrupisset, ipséque in primis Pansa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatus è prælio, reipublicæ vitam reservavit. Ego verò hunc non solùm imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorem judico: qui cùm aut morte, aut victoriâ se satisfacturum reipublicæ spopondisset; alterum fecit, alterius dii immortales omen avertant!

Quid dicam de Hirtio? qui, re auditâ, è castris duas legiones eduxit incredibili studio atque virtute, quartam illam, quæ, 10

relicto Antonio, se olim cum Martia legione conjunxit, & septimam, quæ constituta ex veteranis, docuit illo prælio, militibus iis, qui Cæsaris beneficia servassent [10], senatûs populíque Romani carum nomen esse. His viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipse, aquilam quartæ legionis cùm inferret, quâ nullius pulchriorem [11] speciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus equitatúque conflixit, hostésque nefarios, huic Jovi maximo, cæterísque deorum immortalium templis, urbis tectis, libertati populi Romani, nostræ vitæ sanguiníque imminentes, prostravit, fudit, occidit; ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum dúxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui antequàm se abderet, stratis cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium!

An verò quisquam dubitabit appellare Cæsarem imperatorem? Ætas ejus certè ab hac sententia neminem deterrebit, quandoquidem virtute superavit ætatem. Ac mihi semper eò majora beneficia C. Cæsaris visa sunt, quò minùs erant ab ætate illa postulanda: cui cùm imperium, eodem tempore etiam spem nominis ejus [12] deferebamus: quod, cùm est secutus auctoritatem nostri decreti, rebus gestis suis comprobavit. Hic ergo adolescens maximi animi, ut verissimè scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est, secundúmque prælium fecit. Ita trium imperatorum virtute, consilio, felicitate, uno die locis pluribus respublica est conservata.

11 Decerno igitur eorum trium nomine quinquaginta dierum supplicationes; quas ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar ipsâ sententiâ [13]. Est autem fidei, pietatísque nostræ, declarare fortissimis militibus, quàm memores simus, quàm-

10. *Qui Cæsaris beneficia servassent*] Nam qui ea comederant, rerum novarum studio tenebantur. Philipp. XI. & XIII. MANUT.

11. *Quâ nullius pulchriorem*] Hoc ait Imperatoris speciem nullam pulchriorem esse, quàm inferentis aquilam. ANONYM.

12. *Spem nominis ejus*] Imperator ut appellaretur, cùm haberet imperium. FERR.

13. *Quas ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar ipsâ sententiâ*] Quid sit *supplicationes sententiâ complecti*, id quidem me ignorare fateor. Sed *causas supplicationum sententiâ complecti*, quid notet, norunt omnes, qui Latinè sciunt. Et sic omninò cum Mureto legendum, qui procul dubio id in antiquis membranis reperit. Has causas, cur tam honorificis verbis eos prosequatur, commemorat in ultimo hujus oratio-

quàmque grati. Quamobrem promissa nostra, atque ea, quæ legionibus, bello confecto, tributuros nos spopondimus, hodierno senatus-consulto renovanda censeo. Æquum est enim, militum, talium præsertim, honorem conjungi.

Atque utinam, Patres conscripti, civibus omnibus solvere nobis præmia liceret! quanquam nos ea, quæ promisimus, studiosè cumulata reddemus. Sed id quidem restat, ut spero, victoribus, quibus senatûs fides præstatur [14]: quam quidem cùm difficillimo reipublicæ tempore secuti sunt, eos nunquam oportebit consilii sui pœnitere. Sed facile est bene agere cum iis, à quibus etiam tacentibus flagitari videmur. Illud admirabilius, & majus, maximéque proprium senatûs sapientis est, gratâ eorum virtutem memoriâ prosequi, qui pro patria vitam profuderunt. Quorum de honore utinam mihi plura in mentem venirent! duo certè non præteribo, quæ maximè occurrunt: quorum alterum [15] pertinet ad virorum fortissimorum gloriam sempiternam, alterum [16] ad leniendum mœrorem & luctum proximorum.

Placet igitur mihi, Patres conscripti, legionis Martiæ militi- 12
bus, & eis, qui unà pugnantes occiderunt, monumentum fieri quàm amplissimum. Magna atque incredibilia sunt in rempublicam hujus merita legionis. Hæc se prima latrocinio abrupit Antonii: hæc tenuit Albam: hæc se ad Cæsarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta est. Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia nonnulli in ipsa victoria conciderunt. O fortunata mors! quæ naturæ debita, pro patria est potissimùm reddita.

Vos verò patriæ natos judico; quorum etiam nomen à Marte est: ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse

orationis capite. GRÆVIUS. Et plana & Latina est Mureti lectio: *Decerno igitur* . . . *supplicationes: causas ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar ipsâ sententiâ.* Fidem tamen obligavi quatuor editoribus optimis, qui eam nesciunt. Itaque habeo quod edam cum cæteris, & quod cum Mureto sentiam. OLIVETUS.

14. *Quibus senatûs fidei præstatur*] Ut de solutione non dubitent. Præstatur autem & superiore S. C. quo promisimus, & hoc hodierno, quo promissa renovantur. MAN.

15. *Alterum*] Monumentum amplissimum. IDEM.

16. *Alterum*] Ut quæ ipsis promissa fuerant, ea parentibus, liberis, conjugibus eorum tribuantur. IDEM.

nuisse videatur. In fuga, fœda mors est: in victoria, gloriosa. Etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari [17] solet. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad inferos pœnas parricidii luent: vos verò, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem & locum consecuti. Brevis à natura nobis vita data est: at memoria bene redditæ vitæ sempiterna. Quæ si non esset longior, quàm hæc vita; quis esset tam amens, qui maximis laboribus & periculis ad summam laudem gloriámque contenderet?

Actum igitur præclarè vobiscum, fortissimi dum vixistis, nunc verò etiam sanctissimi milites, quòd vestra virtus nec oblivione eorum, qui nunc sunt, nec reticentiâ posterorum insepulta esse poterit; cùm vobis immortale monumentum suis penè manibus senatus, populúsque Romanus extruxerit. Multi sæpe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis, clari & magni fuerunt: nec tamen ullis tale genus honoris tributum est. Atque utinam majora possemus, quandoquidem à vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium avertistis: vos redire molientem repulistis. Erit igitur extructa moles [18] opere magnifico, incisǽque literæ, divinæ virtutis testes sempiternæ: nunquam de vobis, eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut audient, gratissimus sermo conticescet. Ita pro mortali conditione vitæ immortalitatem estis consecuti.

13 Sed quoniam, Patres conscripti, gloriæ munus optimis & fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est hæc quidem consolatio: parentibus, quòd tanta reipublicæ præsidia genuerunt: liberis, quòd habebunt domestica exempla virtutis: conjugibus, quòd iis viri carebunt, quos laudare, quàm lugere præstabit: fratribus, quòd in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere fletum sententiis nostris, consultísque possemus; vel aliqua talis his adhiberi publicè posset oratio, quâ deponerent mœrorem atque luctum, gaude-

17. *Pignerari*] Sibi quasi suos assumere. Nam in acie fortissimi quique moriuntur. MANUT.

18. *Erit igitur extructa moles*] Multa sunt in hujus orationis extremo, quæ conformata videri possunt ad exemplum ejus, qua Pericles eos qui pro patria occubuerant, laudat apud Thucydidem lib. II. MURET.

gauderéntque potiùs, cùm multa & varia impendêrent hominibus genera mortis, id genus, quod esset pulcherrimum, suis obtigisse, eósque nec inhumatos esse, nec desertos: (quod tamen ipsum pro patria non miserandum putatur) nec dispersis bustis humili sepulturâ crematos, sed contectos publicis operibus atque muneribus, eâque extructione, quæ sit ad memoriam æternitatis ara virtutis [19].

Quamobrem maximum quidem solatium erit propinquorum, eodem monumento declarari, & virtutem suorum, & pietatem, & senatûs fidem, & crudelissimi memoriam belli: in quo, nisi tanta militum virtus extitisset, parricidio M. Antonii nomen populi Romani occidisset. Atque etiam censeo, Patres conscripti, quæ præmia militibus promisimus nos, republicâ recuperatâ, tributuros, ea vivis victoribúsque cumulatè, cùm tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, conjugibus, fratribus eadem tribuenda censeo.

Sed, ut aliquando sententiâ complectar, ita censeo: CUM 14
» C. Pansa, consul, imperator, initium cum hostibus confli-
» gendi fecerit; quo prælio legio Martia admirabili incredibili-
» que virtute libertatem populi Romani defenderit: quod idem
» legiones tironum [20] fecerint: ipséque C. Pansa, consul, im-
» perator, cùm inter media hostium tela versaretur, vulnera ac-
» ceperit: cúmque A. Hirtius, consul, imperator, prælio au-
» dito & cognito, fortissimo præstantissimóque animo exerci-
» tum castris eduxerit: impetúmque in M. Antonium, exerci-
» túmque hostium fecerit, ejúsque copias occisione occiderit,
» suo exercitu ita incolumi, ut ne unum quidem militem desi-
» deraverit: cúmque C. Cæsar, imperator, consilio diligentiâ-
» que suâ castra feliciter defenderit, copiásque hostium, quæ
» ad castra accesserant, profligarit, occiderit: ob eas res sena-
» tum existimare, & judicare, eorum trium imperatorum vir-

19. *Ara virtutis*] Cui inscribetur elogium, eorum virtutem immortalitati consecrans. Solebant enim in locis, ubi victoria erat parta, locari aræ, quibus inscribebantur res in illo loco gestæ, & illorum laus, quorum virtute gestæ erant, ut multis dudum docuerunt viri docti. GRÆV.

20. *Legiones tironum*] Quatuor, ut scripsit Galba, quas ex delectu Italiæ consul Pansa comparaverat. MANUTIUS.

» tute, imperio, consilio, gravitate, constantiâ, magnitudine » animi, felicitate, populum Romanum fœdissima crudelissimá- » que servitute liberatum: cúmque rempublicam, urbem, tem- » pla deorum immortalium, bona, fortunásque omnium, libe- » rósque conservarint dimicatione & periculo vitæ suæ: uti ob » eas res bene, fortiter, feliciterque gestas, C. Pansa, A. Hir- » tius, consules, imperatores, alter ambóve, aut si aberunt, M. » Cornutus [21], prætor urbanus, supplicationes per dies quin- » quaginta ad omnia pulvinaria constituat. Cúmque virtus le- » gionum digna clarissimis imperatoribus extiterit, senatum, quæ » sit antea pollicitus legionibus exercitibúsque nostris, ea sum- » mo studio, republicâ recuperatâ, persoluturum: cúmque le- » gio Martia princeps cum hostibus conflixerit, atque ita cum » majore numero hostium contenderit, ut plurimos cæderent, » caperent nonnullos: cúmque sine ulla retractatione pro patria » vitam profuderint: cúmque simili virtute reliquarum legionum » milites pro salute & libertate populi Romani mortem oppeti- » verint: senatui placere, ut C. Pansa, A. Hirtius, consules, » imperatores, alter ambóve, si his videatur, iis, qui sangui- » nem pro vita, libertate, fortunísque populi Romani, pro ur- » be, templísque deorum immortalium profudissent, monumen- » tum quàm amplissimum locandum, faciendum curent: quæsto- » res urbis ad eam rem pecuniam dare, attribuere, solvere ju- » beant, ut extet ad memoriam posteritatis sempiternam, ad » scelus crudelissimorum hostium, militúmque divinam virtutem: » útque, quæ præmia senatus militibus antè constituit, ea sol- » vantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parenti- » bus, liberis, conjugibus, fratribus: eáque fratribus tribuan- » tur, quæ militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui » morte vicerunt.

21. *M. Cornutus*] De quo Famil. ep. 12. lib. x. Manut.

Analyticæ, quæ sequuntur, Tabulæ ad Nizolianam partitionem exactæ sunt: quam exhibebunt, cum Gruteriana collatam, postremæ voluminis paginæ.

INDEX

INDEX ORATIONUM,

Quarum fragmenta subjiciuntur.

Pro M. Tullio.
Pro L. Vareno.
Cùm Lilybæo decederet.
Pro P. Oppio.
Pro C. Manilio.
Pro M. Fundanio.
Pro C. Cornelio, I.
Pro C. Cornelio, II.
In competitores.
Pro Q. Gallio.
Pro L. Othone.
De Proscriptorum liberis.
Contra Q. Metelli concionem.
De Consulatu suo.
In Clodium & Curionem.
De rege Ptolemæo.
Pro P. Vatinio.
Pro M. Æmilio Scauro.
Pro A. Gabinio.
Pro P. Quintio.
Pro M. Fonteio.
De Lege Agraria.
In L. Pisonem.
Ex commentariis caussarum.

ORATIONUM FRAGMENTA.

PRO M. TULLIO [1].

PRISCIANUS.] Hoc judicium sic expectatur, ut non unæ rei statui, sed omnibus constitui putetur.

1. Orationem hanc ego pro *M. Tullio Decula*, qui consulatum Cicerone adolescente, ad eloquentiæ laudem virescente, cum Cn. Dolabella gessit, dictam suspicor. Defendit autem eum *de vi*, quantum ex orationis fragmentis intelligere possum. Artificium hujus defensionis his verbis expressit Fortunatianus in Rhetorica : *Voluntas legis tertiò consideratur, cùm exemplo multarum legum probamus, præsentem quoque legem ita sentire, sicut M. Tullius fecit pro M. Tullio.* SIGON.

QUINT. *libro* IV. *capite* 2.] Fundum habet [2] in agro Tigurino M. Tullius paternum.

VICTORIN. *lib.* I. *De Invent.*] Dico, vim factam à P. Fabii familia: adversarii non negant. Damnum datum esse M. Tullio concedis: vici unam rem. Vi, hominibus armatis; non negas: vici alteram. Dolo malo; factum negas: de hoc judicium est.

MARTIAN. CAP. *libro* V.] Damnum passum esse M. Tullium, convenit mihi cum adversario: hominibus armatis rem esse gestam, non inficiantur: à familia P. Fabii commissam, negare non audent. Jam dolo malo factum ambigitur.

QUINT. *lib.* V. *cap.* 13.] Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posteriùs occideretur?

RUFINIANUS, *in Apophasi.*] Si quis furem occiderit, injuriâ occiderit. Quamobrem? quia jus constitutum nullum est. Quid si se telo defenderit? haud injuriâ. Quid ita? quia constitutum est.

PRO L. VARENO [3].

SEVERIAN.] Amici deficiunt, cognati deserunt.

IDEM.] In inimicissima civitate urgent, instant, insequuntur studio [4], multitudine, pecuniâ, perjurio pugnant.

PRISC.] C. Ancharius Rufus fuit è municipio Fulginate.

PRISC.]

2. *Fundum habet*] Hoc est narrationis principium. Quintilianus lib. IV. cap. 11. *Frequenter*, inquit, *à re initium narrationis faciendum est: sicut pro M. Tullio Cicero*: Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum. SIGONIUS.

3. L. etiam Varenum videtur iisdem propè temporibus inter sicarios defendisse, cùm ei objiceretur, quòd C. Vareno necem attulisset: quod crimen Cicero negavit, atque in Ancharii familiam avertit. IDEM. Vide Quintilianum, IV, 2. VI, VII, 1. VIII, 2. XII.

4. *Insequuntur studio*] Lego, *Insequuntur: studio* &c. PATRICIUS.

5. *Cùm iter per agros*] Quintilianus lib. V. cap. 13. *Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur: ut Cicero pro Scauro contra Bostarem facit, velut orationem diversæ partis imitatus: aut pluribus propositionibus junctis, ut pro Vareno*: Cùm iter per agros &c. *Quod est atque faciendum, si erit incredibilis rei ordo, & ipsa expositione fidem perditurus.* SIGONIUS.

6. *Nam C. Varenum*] Vide Quintilianum lib. VII. cap. 11.

PRISC.] In præfectura Fulginate.

QUINT. *lib.* V. *cap.* 13.] Cum iter per agros [5] & loca sola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vinctum, adservatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri vellet.

QUINT. *lib.* VII. *cap.* I.] In legem de sicariis commisit L. Varenus. Nam C. Varenum [6] occidendo, & Cnæum vulnerando, & Salarium item occidendo, cadit.

QUINT. *lib.* VII. *cap.* I.] Tum C. Varenus [7] is, qui à familia Anchariana occisus est. Hoc, quæso, Judices, diligenter attendite.

PRISC. *lib.* III. *&* QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 3.] L. ille Septimius [8] diceret. Etenim est ad L. Crassi eloquentiam gravis, & vehemens, & volubilis. Erucius [9] hic noster, Antoniaster est.

PRISC. *lib.* XII.] Ea cædes si potissimùm crimini datur, detur ei, cuja interfuit; non ei, cuja nihil interfuit.

QUINT. *lib.* V. *cap.* 10.] Optio vobis datur, utrùm velitis, casu illo itinere Varenum esse usum, an hujus persuasu & inductu.

PRISC.] Deûm fidem.

CUM QUÆSTOR LILYBÆO DECEDERET [10].

FRONTO.] Non detrectare militiam, sed defendere provinciam judicata est.

---

7. *Tum C. Varenus*] Quintilianus l. IV. cap. 1. & lib. IX. cap. 11. SIGONIUS.

8. *L. ille Septimius*] Significat *L. Septimium* L. Crassi, Erucium M. Antonii, nobilissimorum quondam oratorum, fuisse similes. *Erucium* autem fortasse intellexit eum, cui ipse respondit pro Sex. Roscio Amerino. IDEM.

9. *Erucius Antoniaster*] De hoc *Erucio*, vide Orat. pro Sex. Roscio Amerino. Totum hunc locum, sicut est, correxit, & emendavit Petrus Victorius lib. XIV. cap. 23. Var. Lectionum. PATRICIUS.

10. Vestigia ejus orationis ex Asconio apertissimè deprehendi possunt, tum in præfatione in Divinationem Ciceronis, tum paulo pòst, in explicatione illorum verborum, *Sæpe esse pollicitum*. Quibus utrisque ex locis apparet institutam à Cicerone hanc fuisse orationem, ut quæsturam suam rebus & officiis multis hactenus Lilybætanis commendatam, verbis etiam ad extremum commendatam redderet; atque adeò significaret, se, etiam absentem non modò cœptam erga provinciales homines benevolentiam Romæ conservaturum, sed eam quo-

PRO P. OPPIO [11].

QUINT. *lib.* V. *cap.* 10.] Utrùm cùm Cottam appetisset, an cùm ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est?

QUINT. *ibid.*] Quos educere invitos in provinciam non potuit, eos invitos retinere quî potuit?

QUINT. *lib.* XI. *cap.* I.] At enim verisimile non est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. Quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?

FRONTO.] Questúsque mecum est.

MARCEL.] Etenim multum posse ad salutem alterius, honori multis: parum potuisse ad exitium, probro nemini fuit.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 2.] O amorem mirum [12]! ô benevolentiam singularem!

PRO

quoque libenter, omnibus suis & assiduis officiis auctiorem facturum esse: si modò unquam tempus aliquod idoneum incideret declarandæ suæ in illos perpetuæ voluntatis: editam autem ab illo eo consilio putarem, quo postea etiam orationes suas consulares ediderat, nimirum, ut, quemadmodum ille consulatûs, sic hæc quæsturæ ipsius quasi monumentum extaret: in quo primo veluti gradu honorum, administrandæque reipublicæ tantam sibi continentiæ, diligentiæ, humanitatisque laudem comparasse videbatur, ut nullam unquam ullius quæsturam præstantiorem, & clariorem fuisse existimaret. Qua de re Plutarchus in ejus vita, & ipse Cicero in defensione Planci, cap. 26.

11. P. Oppium M. Cottæ fuisse quæstorem ejus, qui cum L. Lucullo consul Propontidem & Bithyniam provinciam sortitus, bellum adversus Mithridatem Ponti regem parum feliciter est molitus, eúmque Cottam ob insidiarum suspicionem à se removisse tradit Dio lib. XLVI. Defendisse autem hunc videtur de majestate, cùm crimini daretur, quòd de cibariis militum detraxisset: ídque crimen M. ipsius Cottæ testimonio premeretur. Hæc autem ex verbis maximè Quintiliani colliguntur, quem vide lib. V. cap. 13. X, 10. & XI, 1. SIGONIUS.

12. *O amorem mirum*] Quintil. lib. IX, cap. 11, *Non in personis tantùm*, inquit, *sed & in rebus versatur hæc contraria dicendi, quàm quæ intelligi velis, ratio: ut totum pro Q. Ligario proœmium*: ut, Scilicet is superis labor est: *& ille pro Oppio locus*: O amorem mirum &c.

13. Manilium hunc accusatum fuisse constat, vel quòd judicium Cornelianum per operarum duces turbavisset, Cominiisque Cornelii accusatoribus mortem intentasse diceretur, ut Pedianus significat in præfatione Cornelianæ primæ: vel, ut Plutarchus scribit in vita Ciceronis, repetundarum. Defensum fuisse à Cic. illud quodammodo fragmentum indicio est, quod in Corneliana extat his verbis: *Petivisse à se*, *sive Cornelium*, ut exponit Asconius, *sive populum ipsum*, ut scribit Plutarchus, *ut cau-*
sam

PRO C. MANILIO [13].

NON. *Confiteor.*] Hoc ego non ſolùm confiteor, ſed etiam prôfiteor.

PRO M. FUNDANIO [14].

PRISC. *lib.* VII.] Non modò hoc à Villio Annale, ſed vix mehercule à Q. Mutone factum probari poteſt.

PRISC. *lib.* XVI.] Eſſétne id, quod Meno nuntiaſſet.

SERVIUS. II. *Georg.*] Arcades ſe proſelenos [15] eſſe aſſerunt.

IDEM. IX. *Æneid.*] Commiſſura [16].

ACRO, *in* Poët.] Puncta [17].

BOET. *De Defin.*] Deſcripſiſtine ejus neceſſarium, noſtrum competitorem? iſtum ipſum cujus nunc ſtudio & gratia tota accuſatio iſta munita eſt.

PRO

ſam Manilii defenderet. Idem autem apertè ſignificat, tum Plutarchus ibidem, tum etiam fragmentum ipſum orationis hujus. Cùm judicio non reſpondiſſet, damnatus eſt: ut ſcribit ibidem Aſconius. Quo quidem in loco quæri poteſt, quomodo videri poſſit à Cicerone eſſe defenſus, cùm judicio non reſponderit. Qua de re ego ſanè ita ſtatuerem, vel revera non reſpondiſſe eum judicio, atque ita Ciceronis orationem hanc ſcriptam tantùm ad Cornelii petitionem, & deinde in commentarios ipſos cum multis aliis orationibus relatam, non etiam habitam fuiſſe: vel, quoniam habitam fuiſſe orationem Plutarchus ſcribit, cùm priore actione reſpondiſſet, ad quam fortaſſis majore ſpe, patrono Cicerone, acceſſerat, altera non reſpondiſſe, neque ad judicium deinceps adfuiſſe: cùm jam videlicet non obſcurè intelligeret, ex iis, quæ priore actione non difficilè animadverti poterant, ſe omnino judicio condemnatum iri. Sicut Verrem quoque feciſſe Pedianus extrema ſua in ſecundam Verrinam commentatione ſcribit. Locus Pediani, ubi ſcribit de Manilii condemnatione, non nihil eſſe videtur hac parte inquinatus. PATRIC.

14. M. Fundanii à Cicerone defenſi meminit Q. Frater in libello de petitione conſulatûs. SIGONIUS.

15. *Arcades ſe proſelenos*] Ovid. Faſt. IV.

Ante Jovem genitum terras habuiſſe feruntur
Arcades, & lunâ gens prior illa fuit.

Meminit hujus loci etiam Lactantius Placidus ad illud Thebaïd. Stat. IV:

Arcades huc veteres, aſtris lunâque priores.

Cicero pro Fundanio opinionis ejus meminit, cùm de nobilitate tractaret. Unde vides qua occaſione Arcadum Proſelenorum mentionem fecerit. GRÆVIUS.

16. *Commiſſura*] Tabularum conjunctio.

17. *Puncta*] Acron in Poet. Horatii, *Puncta*, inquit, *dicuntur populi ſuffragia.* Uſus eſt hoc verbo Cic. in Fundania. IDEM.

Pro C. Cornelio, I[18].

Prisc. *lib.* vi.] Ut ab Jove optimo maximo, cæteríſque diis, deabúſque omnibus opem & auxilium petamus.

Fronto.] Nihil ſenatui detraxiſſe Cornelium.

Prisc. *lib.* xi.] Ex promulgatione trinundinûm dies ad ferendum, poteſtáſque veniſſet. Quint.

18. Hanc orationem dixit L. Cotta, L. Torquato Coſſ. poſt annum quàm ſuperiores. Asconius. *Quàm ſuperiores.* Intelligit eas, quas pro Q. Gallio, M. Fundanio, & A. Cluentio dixit. Sigonius.

Argumentum. Cornelius homo non improbus vitâ habitus eſt. Fuerat quæſtor Cn. Pompeii, dein Trib. pleb. C. Piſone conſule, biennio antè, quàm hæc dicta ſunt. In eo magiſtratu ita ſe geſſit, ut juſtior, ſed pertinacior, videretur. Alienatus autem à ſenatu ex hac cauſa. Retulerat ad ſenatum, ut quoniam exterarum nationum legatis pecunia mutua magnâ daretur uſurâ, turpiáque & famoſa ex eo lucra fierent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expenſam ferret. Cujus relationem repudiavit ſenatus: & decrevit ſatisfactum videri eo S. C. quod ante annos aliquot Cn. Domitio, C. Cælio conſulibus factum erat, cùm ſenatus ante pauculos annos illo S. C. decreviſſet, ne quis Cretenſibus pecuniam mutuam daret. Cornelius ea re of fenſus ſenatui, queſtus eſt de ea re in concione, exhauriri provincias uſuris, providendum ut haberent legati unde in præſentia pecuniam creditoribus darent: promulgavítque legem, qua auctoritatem ſenatûs minuebat, ne quis, niſi per populum, legibus ſolveretur; quod antiquo quoque jure erat cautum. Itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus ſolvi placebat, adjici erat ſolitum, ut de ea re ad populum ferretur: ſed paulatim ferri erat deſitum, réſque jam in eam conſuetudinem venerat, ut poſtremò ne adjiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda, eáque ipſa S. C. per pauculos admodum fiebant. Indignè eam Cornelii rogationem tulerant potentiſſimi quique ex ſenatoribus, quorum gratia magnopere minuebatur. Itaque P. Servilius Globulus Trib. pleb. inventus erat, qui L. Cornelio obſiſteret. Is, ubi legis ferundæ dies venit, & præco ſubjiciente *ſcribâ verba legis* recitare populo cœpit, & ſcribam ſubjicere, & præconem pronuntiare paſſus non eſt. Tum Cornelius ipſe codicem recitavit. Quod cùm improbè fieri C. Piſo conſul vehementer quereretur, tolli que ea re tribunitiam interceſſionem diceret, gravi convicio à populo exceptus eſt. Et cùm *ille* eos, qui ſibi intentabant manus, prendi à lictore juſſiſſet, fracti ejus faſces cuncti; lapidéſque etiam ex ultima concione in conſulem jacti. Quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimiſit. Actum deinde eadem de re in ſenatu eſt magnis contentionibus. Tum Cornelius ita ferre rurſus cœpit, ne quis in ſenatu legibus ſolveretur, niſi cc affuiſſent, néve quis, cùm ſolutus eſſet, intercederet, cùm de ea re ad populum ferretur. Hæc ſine tumultu res acta eſt: nemo enim negare poterat, pro auctoritate ſenatûs eſſe eam legem: ſed tamen eam tulit invitis optimatibus, qui vel pauci S. C. facere ſolebant. Aliam deinde legem Cornelius, etſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen invitis tulit, ut prætores ex edictis ſuis perpetuis jus dicerent. Quæ res tum gratiam ambitioſis prætoribus, qui variè jus dicere aſſueverant, ſuſtulit. Alias quoque complures leges Cornelius promulgavit: quibus plerique collegæ interceſſerunt: per quas contentiones totus prope tribunatus ejus peractus eſt. Sequenti deinde anno, M. Lepido, L. Volcatio Coſſ. quo anno prætor Cicero fuit, reum

QUINT. *lib.* V. *cap.* 13.] Codicem attigit.

MART. CAPELLA.] Repugnat enim, ut divisores, quos honoris sui ministros esse voluerat, lege ambitûs vellet affligere.

PRISC. *lib.* VIII.] Quæ intermissa complures annos.

PRISC. *ibid.*] Num alicui gratificabantur aut homini, aut ordini?

PRISC. *lib.* X.] Cœptum igitur per eos, qui agi volebant, desitum est per hunc, qui decessit.

---

reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majestate fecerunt. Detulit nomen Publius, subscripsit Caius. Et cùm P. Cassius prætor decimo die, ut mos est, adesse jussisset, eóque die ipse non affuisset, seu avocatus propter publici frumenti curam, seu gratificans reo: circumventi sunt ante tribunal ejus accusatores à notis operarum ducibus, ita ut mors intentaretur, si mox non desisterent. Quam perniciem vix effugerunt interventu consulum, qui advocati reo descenderant. Et cùm in scalas quasdam Cominii fugissent, clausi in noctem ibi se occultaverunt; deinde per tecta vicinarum ædium profugerunt ex urbe. Postero die cùm P. Cassius assedisset, & citati accusatores non adessent, exemptum nomen est de reis Cornelii. Cominii autem magnâ infamiâ flagraverunt, vendidisse silentium magnâ pecuniâ. Sequente deinde anno, L. Cotta, L. Torquato Coss. quo hæc oratio (a) à Cicerone prætore dicta est, cùm prima pars M. Manilius, qui judicium per operarum duces turbaverat, * deinde quod ex S. C. ambo Coss. præsidebant, & judicio non respondisset, atque esset damnatus, * recreavisset, jam acceptâ pecuniâ tollere ait Cornelium lege majestatis. Res acta est magna expectatione paucos ante, me ergo Cornelius, perterritus Manlii exitu, in judicium adhibuit, ut ne clamor quidem illius ab advocatis ejus oriretur. Dixerunt in eum infesti testimonia principes civitatis, qui plurimum in senatu poterant, Q. Hortensius, Q. Catulus, Q. Metellus Pius, L. Lucullus, M. Lepidus. Dixerunt autem hoc, vidisse se, cùm Cornelius in tribunatu codicem pro Rostris ipse recitaret: quod ante Cornelium nemo fecisse existimaretur. Volebant videri, se judicare eam rem magnopere ad crimen imminutæ majestatis tribunitiæ pertinere. Etenim prope tollebatur intercessio, si id tribunis permitteretur. Cicero, quia non poterat negare id factum esse, eò confugit, ut diceret non ideo, quòd lectus sit codex à tribuno, imminutam esse tribunitiam potestatem. Quâ verò arte & scientiâ orationis? ita ut & dignitatem clarissimorum civium, contra quos dicebat, non violaret, & tamen auctoritate eorum lædi reum non pateretur. Quantáque moderatione rem tam difficilem aliis tractaverit, lectio ipsa declarabit. Adjumentum autem habuit, quòd, sicut diximus, Cornelius, præter districtum propositum adversus principum voluntatem, cæterâ vitâ nihil fecerat, quod magnopere improbaretur: præterea quòd ipse Globulus, qui intercesserat, aderat Cornelio, & quod ipsum quoque diximus, quod Cornelius Pompeii Magni quæstor fuerat apud duas præfecturas equitum Rom. & tribunos, & ex tertia quoque parte apud plerosque, exceptis iis familiaris principum civitatis. Res acta est magno conventu, magnáque expectatione, quis eventus judicii futurus esset. A summis viris dici testimonium, & id, quod ii dicerent, confiteri reum animadvertebant. Extat oratio hominis accusatoris: quam sumere in manus, est aliquod operæ pretium, non solùm propter Ciceronis orationes, quas pro Cornelio habemus, sed etiam propter semet ipsam. Cicero ipse significat, quatriduo Cornelium defendisse: quas actiones contulisse eum in duas orationes apparet. Judicium id exercuit Q. Gallus prætor. SIG.

(a) *Prætore*] Sigonius legit, *Prætorio*,

PRISC. *lib.* VIII.] Circuitis Roſtris ejicerentur lapidibus homines.

PRISC.] Qui eloquentiâ cæteris antecellit.

FRONTO.] Demi medius fidius de his tormentis aliquantum malim.

IDEM.] Ad miſerrimum, crudeliſſimúmque dominatum dedi patiamini.

IDEM.] Cur nunc redeant, ſi tunc gratiæ conceſſerint.

IDEM.] Quid, quod ne cum iis quidem expertus es, quos duces operarum fuiſſe dixiſti?

IDEM.] Ejuſmodi mihi duos laqueos in cauſa eſſe propoſitos, ut, ſi me altero expediſſem, tenerer altero.

ACRO. *in* I. *Serm.*] Aperuit fores ſcalarum.

BOETH. *Defin.*] Legite, ut legebatis: hinc intelligetis nullâ tenuiſſimâ ſuſpicione deſcribi, aut ſignificari Cornelium.

AQUILA.] Refertum tribunitiis legibus, exhauſtum à quibus ſit, ipſi ſciunt.

RELIQUA EX ASCONIO.

VERSU A I. CIRCITER.

Poſtulatur apud me prætorem primùm de pecuniis repetundis. Proſpectat videlicet Cominius, quid agatur. Videlicet homines fœneos [19], in medium, ad tentandum periculum projectos. Quid?

19. *Fœneos*] Simulacra, effigiéſque hominum ex fœno fieri ſolebant, quibus objectis ad ſpectaculum præbendum tauri irritarentur. ASCONIUS.

20. *Metellus*] Hoc exemplum affert hoc loco, quod vult probare, deſiſtere eum debere ab accuſatione, quanquam neque accuſaverit, neque fecerit pactionem. Nam Metellus & poſtulaverat Curionem, & deſtiterat. Confugit autem orator ad Metelli nobilitatem, & ad C. Curionis induſtriam, ut legeret id, quod illi utilius, quam honeſtius, fecerant. Res autem tota ſe ſic habet: in qua quidem illud primum explicandum eſt, de quo Metello hoc dicit. Fuerunt enim tunc plures Quinti Metelli. Ex quibus duo conſulares, Pius, & Creticus: de quibus apparet eum non dicere. Duo autem adoleſcentes, Nepos, & Celer: ex quibus nunc Nepotem ſignificat. Ejus enim patrem Q. Metellum Nepotem, Balearici filium, Macedonici Nepotem, qui conſul fuit cum T. Didio, Curio is, de quo loquitur, accuſavit. Iſque Metellus moriens petiit ab hoc filio ſuo Metello, ut Curionem accuſatorem ſuum accuſaret, &, id facturum eſſe jurejurando adegit. Metellus fecit reum Curionem. Cúmque interim quendam civem idem Metellus ſervum eſſe contendens vi irripuiſſet, ac verberibus affeciſſet, Curio aſſertorem ei comparavit. Dein, cùm appareret eum exitum judicii illius futurum, ut liber is judicaretur, quem Metellus verberibus affectum eſſe negare non poterat: inter Metellum & Curionem facta pactio eſt, ut neque arbitrium de libertate urgeret in Metellum Curio, neque Metellus perſtaret in accu-ſatione

Quid? Metellus [20] ſumma nobilitate ac virtute, cùm bis juraſſet: ſemel privatim à patre: iterum publicè: à lege coactus, deſtitit accuſatione. An vi, an veritate? In quo ſuſpicionem omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, & Q. Metelli adoleſcentia, ad ſummam laudem omnibus rebus ornata.

Legem, inquit, de libertinorum ſuffragiis Cornelius cum Manilio [21] dedit. Quid eſt hoc, *dedit*? an tulit, an rogavit, an hortatus eſt? Nam tuliſſe ridiculum eſt, quaſi legem aliquam aut ad ſcribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam. Quæ lex paucis his annis [22] non modò ſcripta, ſed etiam lata eſſet.

In quo cùm multa reprehenſa ſint, tum in primis celeritas [23] actionis.

Petivit [24] tamen à me prætore maximâ conteſtatione, ut cauſam Manilii defenderem.

VERSU A I. DCCCCI.

Dicit de eodem Manilii tribunatu.

Nam cùm is Tribunus plebis duas leges [25] tuliſſet in eo magiſtratu, unam pernicioſam, alteram egregiam: quod ſuam mam rempublicam læſit, id ab ipſo tribuno abjectum eſt. Bonum autem, quod ſumma republica [26] manet, id extra ordinem fuit.

ſatione Curionis. Eáque pactio ab utroque juramento firmata eſt. Huc ergo illud pertinet, cùm juraſſe dixit, ſemel privatim, & iterum legatum, ſcilicet cùm in Curionem calumniam juravit. Cum hoc autem Metello poſtea Cicero ſimultates geſſit: evaſit enim Metellus malus atque improbus civis. ASCON.

21. *Cum Manilio*] Legendum, *Caio Manlio*: & infrà, *dediſſe ridiculum eſt*, pro *tuliſſe*. SIGONIUS.

22. *His annis*] P. Sulpicium in tribunatu hanc eandem legem tuliſſe ſignificavit. Tulit autem L. Sylla, qui poſtea Felix appellatus, Q. Pompeio Coſſ. ante XVI. annos quàm hæc dicta ſunt, cùm per vim rempublicam poſſediſſet, ab initiis bonarum actionum ad perditos progreſſus. Quod & initium bellorum civilium fuit, & propter quod ipſe Sulpicius Coſſ. armis (a) mirè oppreſſus eſſe viſus eſt. ASCON.

23. *Celeritas*] Celeritatem actionis ſignificat, quia Manilius, ſicut jam oſtendimus, poſt pauculos ſtatim dies, quàm inierat tribunatum, legem eandem Compitalibus pertulit. IDEM.

24 *Petivit*] C. Cornelium ſignificat. Sicut jam antè dictum eſt. IDEM.

25. *Duas leges*] Dictum eſt enim ſuprà de his legibus: quarum una de libertinorum ſuffragiis, quæ cùm S. C. damnata eſſet, ab ipſo quoque Manilio abjecta eſt: altera autem defenſa eſt de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando, ex qua lege tum Magnus Pompeius bellum gerebat. IDEM.

26. *Quod ſumma republica*] Locus mendoſus. Magna in mſſ. varietas.

(a) *Mirè*] Grævius legit, *jure*.

Dicit de disturbato judicio Maniliano.

Aliis [27] ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulsus est, qui aliquod institui exemplum disturbandorum judiciorum perniciosissimum, temporibus suis accommodatissimum, meis alienissimum rationibus, cupierunt.

VERSU CIRC. CXI.

Possum dicere, hominem summa prudentia clarum C. Cottam [28] de suis legibus abrogandis ipsum ad senatum retulisse.

SEQUITUR.

Possum & ejusdem Cottæ legem de judiciis privatis, anno postquam lata sit, à fratre [29] ejus abrogatam.

STATIM.

Legem Liciniam [30] & Muciam de civibus regundis, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulissent, video constare inter omnes, non modò inutilem, sed perniciosam reipublicæ fuisse. Qua-

27. *Aliis*] L. Catilinam & Cn. Pisonem videtur significare. Fuit autem Catilina patricius, & eodem illo tempore erat reus repetundarum; cùm provinciam Africam obtinuisset, & consulatûs candidatum se ostendisset. Accusator erat ejus P. Clodius adolescens, ipse quoque perditus, qui postea cum Cicerone inimicitias gessit. Cneus quoque Piso, adolescens potens & turbulentus, familiaris erat Catilinæ, omniúmque consiliorum ejus particeps, & turbarum auctor. ASCON.

28. *C. Cottam*] Hic est Cotta, de quo jam sæpe diximus, magnus orator habitus, & compar in ea gloria P. Sulpicio, & C. Cæsari. Videntur autem in rebus parvis fuisse leges illæ, quas cùm tulisset, retulit de iis abrogandis ad senatum. Nam neque apud Sallustium, neque apud Livium, neque apud Fenestellam ullius alterius latæ ab eo legis mentio, præter eam, quam in concione tulit repugnante nobilitate magno populi studio, ut iis, qui Tribuni plebis fuissent, alios quoque magistratus capere liceret. Quod lex à dictatore L. Sylla paucis antè annis lata prohibebat. Neque eam Cottæ legem abrogatam esse significat. ID.

29. *A fratre*] M. Cottam significat. Fuerunt autem tres: duo hi, C. & M. tertius L. Cotta, qui lege suâ judicia inter tres ordines communicavit, senatum, equites, tribunos ærarios: adeptíque sunt omnes consulatum. IDEM.

30. *Liciniam*] L. Licinium *Crassum* oratorem, & Q. Mutium Scævolam pont. max. eundémque & oratorem, & jurisconsultum, significat. Hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in sua civitate sociis, in suo consulatu tulerunt. Cùm enim summa cupiditate civitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob id magna pars eorum pro civibus Romanis se gereret, necessaria lex visa est, ut in suæ quisque civitatis jus redigeretur. Verùm ea lege ita alienati animi sunt principum Italicorum populorum, ut ea vel maxima causa belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit. IDEM.

31. *Q. Cæcilio*] Q. Cæcilius Metellus Numidicus, M. Junius Silanus, de quibus facit mentionem, consules fuerunt bello Cimbrico, quod diu pravè simul & infeliciter gestum est. Atque ipse quoque hic Junius malè rem adversus Cimbros gessit, ac plures leges, quæ per eos annos, quibus hæc sic gerebantur, populo latæ erant, quibus militiæ stipendia minuebantur, abrogavit. IDEM.

32. *Liviis*] Puto vos reminisci, has esse leges Livias, quas illis consulibus M. Livius Dru-

Quatuor omnino genera ſunt, Judices, in quibus per ſenatum, more majorum, ſtatuatur aliquid de legibus. Unum eſt ejuſmodi, placere legem abrogari: ut Q. Cæcilio [31], M. Junio conſulibus, quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur.

Alterum, quæ lex lata eſſe dicatur, eâ non videri populum teneri: ut L. Marcio, Sex. Julio conſulibus, de legibus Liviis [32].

Tertium eſt de legum abrogationibus. Quo de genere perſæpe ſenatus-conſulta fiunt, ut nuper de ipſa lege Calpurnia [33], quæ derogaretur.

P. Africanus ille ſuperior, ut dicitur, non ſolùm à ſapientiſſimis hominibus, qui tum erant, verùm etiam à ſe ipſo ſæpe accuſatus eſt, quòd, cùm conſul eſſet cum Tib. Longo, paſſus eſſet tum primùm à populari conſeſſu ſenatoria ſubſellia ſeparari [34].

 CIR-

Druſus Trib. pleb. tulerit: qui cùm ſenatûs partes tuendas ſuſcepiſſet, & leges pro optimatibus tuliſſet, poſtea eò licentiæ eſt progreſſus, ut nullum in iis morem ſervaret. Itaque Philippus conſul, qui ei inimicus erat, obtinuit à ſenatu, ut leges ejus omnes uno S. C. tollerentur. Decretum eſt enim, contra auſpicia eſſe latas, neque iis teneri populum. Ascon.

33. *Calpurnia*] Lex hæc Calpurnia, de ambitu erat. Tulerat eam ante biennium C. Calpurnius Piſo conſul: in qua præter alias pœnas pecuniaria quoque pœna erat adjecta. Idem.

34. *Separari*] Hoc factum eſt ſecundo conſulatu Scipionis, poſt ſeptimum annum quàm Carthaginenſibus bello ſecundo data eſt pax. Factum id eſſe autem, Antias tradidit ludis Romanis, quos fecerunt ædiles curules Atilius Serranus, T. Scribonius Libo: id eos feciſſe juſſu cenſorum Sex. Ælii Pæti, C. Cornelii Cethegi. Et videtur in hac oratione hunc quidem auctorem ſecutus Cicero dixiſſe, paſſum eſſe Scipionem ſecerni à cætero conſeſſu ſpectacula ſenatorum. In ea autem, quam poſt aliquot annos habuit de aruſpicum reſponſo, non paſſum eſſe Scipionem, ſed ipſum auctorem fuiſſe dandi eum locum ſenatoribus, videtur ſignificare. Verba ejus hæc ſunt: *Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri majores ante templum Matris Magnæ fieri celebrarique voluerunt? quibus primùm ludis ante populi conſeſſum ſenatui locum P. Africanus, II. Coſ. & collega ejus S. mpronius Longus, hoc tributum eſſe ſenatui ſcribit, ſed ſine mentione Megalenſium.* Ædiles enim eos ludos facere ſoliti erant. Votivis ludis factum tradit, quos Scipio & Longus Coſſ. fecerunt. Non præterire autem vos volo, eſſe oratoriæ calliditatis, ut, cùm opus ſit, eiſdem rebus ab utraque parte vel à contrariis utuntur. Nam cùm ſecundum Ciceronis opinionem auctore Scipione conſule ædiles ſecretum ante omnes locum ſpectandi ſenatoribus dederint; eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia cauſa popularis erat, premebatúrque ſenatus auctoritate, atque ob id dignitatem ejus ordinis quàm poſſit maximè elevari cauſæ expediebat, pœnituiſſe ait Scipionem, quòd paſſus eſſet id fieri. In ea oratione de aruſpicum reſponſo, quia in ſenatu habebatur, cujus auribus erat blandiendum, & magnopere illum laudat, & non auctorem fuiſſe dandi, nam id erat levius, ſed ipſum etiam dediſſe dicit. Idem.

CIRCA MEDIUM.

Quo loco numerat, cùm lex feratur, quot loca intercessionis sint [35], *jubet dicere.*

Est utique jus vetandi, cùm ea feratur, quamdiu qui suffragii ferundi causâ conveniunt, huc & illuc transferuntur: dum privati dicunt: dum tabellæ diribentur: dum sitella defertur: dum æquantur sortes: dum sortitio fit: & si qua sunt hujus generis alia [36].

PAULO POST.

Unum tamen, quod hoc ipso Tribuno plebis factum est, prætermittendum non videtur. Neque enim majus est legere codicem, cùm intercedatur, quàm sitellam ipsam cum ipso intercessore [deferre; nec gravius, incipere ferre, quàm perferre; nec vehementius, ostendere se laturum invito collega, quàm ipsi collegæ magistratum derogare; nec criminosius, tribus ad legem accipiendam, quàm ad collegam reddendum privatum intrò vocare: quæ vir fortis, hujus collega, Aulus Gabinius [37] in re optima fecit omnia; neque, cùm salutem populo Romano, atque omnibus gentibus finem diuturnæ captivitatis, turpitudinis, & servitutis afferret, passus est, plus unius collegæ sui, quàm universæ civitatis, vocem valere & voluntatem.

At enim de corrigenda lege retulerunt [38].

Idem,

35. *Sunt*] Lego, *sunt, antequàm, qui legem fert, populum jubeat discedere.* SIGON.

36. *Alia*] His peractis, cùm id solum superest, ut populus sententiam ferat, jubet unumquemque is, qui fert legem *discedere.* Quod verbum non hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco ubi lex fertur, sed in suam quisque tribum discedat, in qua est suffragium laturus. Populus enim confusus, ut semper aliàs, ita & in concione. ASCON.

37. *A. Gabinius*] Manifestum est, de ea lege Ciceronem nunc dicere, quâ Cn. Pompeio bellum adversus piratas datum est. L. autem Trebellius Trib. pl. quem non nominat: quo perseverante intercedere, (nam senatui promiserat, moriturum se antè, quàm illa lex perferretur) intrò vocare tribus Gabinius cœpit, ut Trebellio magistratum abrogaret, sicut quondam Tib. Gracchus tribunus M. Octavio collegæ suo magistratum abrogavit. Et aliquandiu Trebellius ea re non perterritus aderat, perstabátque in intercessione, quòd omnia magis, quàm perseveraturum esse Gabinium, arbitrabatur. Sed postquam x. & VII. tribus rogationem acceperunt, & una mens esset populi, qui supererat, ut jussum conficeret, remisit intercessionem Trebellius: atque ita legem Gabinius de piratis persequendis pertulit. IDEM.

38. *Retulerunt*] Diximus jam in principio, Cornelium primo legem promulgasse, ne quis per senatum lege solveretur: deinde tulisse, ut tum denique de ea re S. C. fieret, cùm adessent in senatu non minus CC. Hæc est illa, quam appellat, correctio. IDEM.

Idem, nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset, decrevissem id, quod palàm jam isti defensores judiciorum pugnaverunt, senatui non placere id judicium de Syllæ bonis [39] fieri. Quam ego causam longè aliter prætor in concione defendi, cùm id dicerem, quod iidem judices postea statuerunt, judicium æquiore tempore fieri oportere.

STATIM.

Antea [40] verò quàm multarum rerum judicia sublata sint, & quia scitis, prætereo, & ne quem in judicium oratio mea revocare videatur.

PAULO POST.

Non Cn. Dolabella [41] C. Volcatium, honestissimum virum, communi & quotidiano jure privasset.

Non denique homo illorum & vitâ, & prudentiâ longè dissimilis, sed tamen nimis in gratificando jure liber, L. Sisenna [42], bonorum Cn. Cornelii possessionem ex edicto suo P. Scipioni, adolescenti summa nobilitate, eximia virtute prædito, dedisset.

Quare cùm ambitum populus Romanus videret, & cùm à Tribunis plebis doceretur, nisi pœna accessisset in divisores, extingui nullo modo posse, legem hanc Cornelii flagitabat; illam, quæ ex senatus-consulto ferebatur, repudiabat.

ET

39. *De Syllæ bonis*] Quia defuerat superioribus temporibus in ærario pecunia publica, multa & sæpe ejus rei remedia erant quæsita. In quibus hoc quoque, ut pecuniæ publicæ, quæ residuæ apud quemque essent, exigerentur. Id autem maximè pertinebat ad Cornelium Faustum dictatoris filium, quia Sylla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & rempublicam tenuerat, sumpserat pecunias ex vectigalibus, & ex ærario populi Romani: eáque res sæpe erat agitata, sæpe omissa, partim propter Syllanarum partium potentiam, partim quòd iniquum videbatur, post tot annos, quàm quis pecuniam acceperat, ejus reddere rationem. ASCON.

40. *Antea*] Bello Italico, quod fuit adolescentibus illis, qui tum in republica vigebant, cùm multi varia lege iniquè damnarentur, quasi id bellum illis auctoribus conflatum esset, crebræque defectiones Italicorum nunciarentur, tunc ob ejus tristitiæ occasionem senatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur. Quod decretum eorum in concionibus populi sæpe agitatum erat. Supererant autem ex iis, qui illa judicia metuerunt, vigentes multi, maximè C. Curio, Curionis adolescentis pater, ejus, qui bello civili Cæsaris fuit partium. IDEM.

41. *Cn. Dolabella*] Duo fuerunt eo tempore Dolabellæ, quorum alterum C. Cæsar accusavit, alterum M. Scaurus. IDEM.

42. *Sisenna*] Hoc solùm hic annotandum est, hunc esse L. Sisennam, qui res Romanas scripsit. IDEM.

ET EADEM DE RE PAULO POST.

Ut spectaculum illud duorum [43] designatorum consulum calamitate, re, & tempore salubre ac necessarium, genere & exemplo miserum ac funestum, videremus.

Quid ego nunc tibi argumentis respondeam, posse fieri, ut alius aliquis Cornelius sit, qui habeat Philerotem? * res vulgare nomen esse Philerotis [44], Cornelios verò ita multos, ut jam etiam collegium [45] constitutum sit.

At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, consulem mittere coëgisti, qui rempublicam salvam esse vellent, ut ad legem [46] accipiendam adessent.

Plebem ex Maniliana offensione victam & domitam esse dicit; ante vestros annos propter illius tribuni plebis temeritatem posse adduci, ut omninò ne illius potestate abalienemur. * Qui restituerunt eam potestatem, alterum [47] nihil unum posse contra multos, alterum longè abesse.

Tanta igitur in illis virtus fuit, ut anno XVI post reges exactos, propter nimiam dominationem potentium, secederent, leges

43. *Duorum*] P. Syllam & Autronium significat: quorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus, qui, cùm hæc Cicero dicebat, consules erant, ambitus damnarant, & in eorum locum creati erant. ASCON.

44. *Res vulgare nomen Philerotis*] Vox *res*, habet sine dubio mendam. Quid, si pro ea, *Romæ*, reponas? Audax fortasse emendatio sit, sed tamen ab oratoris sententia non aliena. Tentabat alius *pervulgare*. SIGON. Fortè pro *res vulgare nomen*, legendum *servi vulgare nomen*. GRÆV.

45. *Collegium*] Frequenter tum etiam cœtus factiosorum hominum sine publica auctoritate malo publico fiebant: propter quod postea collegia, S. C. & pluribus legibus sunt sublata, præter pauca atque certa: quæ utilitas civitatis desiderasset, ut fabrorum, lictorúmque. ASCON.

46. *Ad legem*] C. Piso, qui consul eodem anno fuit, quo Cornelius Trib. pl. erat, cùm legem de ambitu ex S. C. graviorem, quàm fuerat antea, ferret, & propter multitudinem divisorum, qui per vim adversabantur, è foro ejectus esset; edixerat id, quod Cicero significat, & majore manu stipatus ad legem perferendam descenderat. ASCONIUS.

47. *Alterum*] Manifestum puto esse vobis, M. Crassum, & Cn. Pompeium significari: è quibus Crassus judex tum sedebat in Cornelium; Pompeius in Asia bellum Mithridaticum gerebat. IDEM.

48. *Restituerunt*] Inducor magis librariorum hoc loco esse mendam, quàm ut Ciceronem parum proprio verbo usum esse credam. Illo enim tempore, de quo loquitur, quod fuit post XVI. annos quàm reges exacti sunt, plebs sibi leges sacratas non restituit (nunquam enim Tribunos pleb. habuerat;) sed tum primùm eas constituit. Numerum quidem annorum post reges exactos, quàm id factum est, diligenter posuit, qui fuit A. Verginio Tricosto, L. Veturio Ceturino Coss. Cæterùm quidam non duos Trib. pleb. ut Cicero dicit, sed quinque tradunt creatos tum esse, singulos ex singulis classibus. Sunt tamen, qui eundem illum duorum numerum, quem Cicero, ponant: inter quos Tuditanus, & Pompo-

leges sacratas ipsi sibi restituerent [48], duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons sacer nominatur, in quo armati consederant, æternæ memoriæ causâ consecrarent. Itaque auspicatò postero anno decem tribuni plebis comitiis curiatis creati sunt.

Tum interposita fide per tres legatos [49], amplissimos viros, Romam armati reverterunt: in Aventino consederunt: inde armati in Capitolium venerunt: decem tribunos plebis per pontificem, quòd magistratus nullus erat, creaverunt.

Etiam hæc recentiora prætereo: ponam principium justissimæ libertatis, Cassiam [50]; qua lege suffragiorum vis potestásque convaluit: alteram Cassiam; quæ populi judicia firmavit.

Dicit de nobilibus.

Qui non modò cum Sylla, verùm etiam, illo mortuo, semper hoc per se summis opibus retinendum putaverunt: inimicissimi C. Cottæ [51] fuerunt, quòd is consul paulum tribunis plebis non potestatis, sed dignitatis addidit.

Pomponius Atticus, Liviúsque noster. Idem hic & Tuditanus adjiciunt, tres præterea ab illis duobus collegas creatos esse. Nomina duorum, qui primi creati sunt, hæc traduntur, L. Sicinius, L. F. Velutus, L. Junius. C. F. Paterculus. Reliqua pars hujus loci, quæ pertinet ad secundam constitutionem tribunorum, & decemvirorum finitum imperium, & breviter, & apertè ab ipso dicitur. Nomina sola non adjicit, quis ille ex decemviris fuerit, qui contra libertatem vindicias dederit, & quis ille pater, contra cujus filiam id decrevit: scilicet, quod notissimum est, decemvirum illum Appium Claudium fuisse, patrem autem virginis L. Virginium. Unum hoc tantummodo explicandum, quo loco primùm de secunda secessione plebis, deinde de concordia facta, sic dicit. Ascon.

49. *Tres legatos*] Legati tres, quorum nomina non ponit, ii fuerunt, Sp. Tarpeius, C. Julius, P. Sulpicius, omnes consulares: pontifex maximus fuit M. Papirius. Idem.

50. *Cassiam*] Quæ sit ista lex Cassia, qua suffragiorum potestas convaluit, manifestum est. Nam ipse quoque paulo antè dixit legem Cassium tulisse, ut populus per tabellam suffragium ferret. Altera Cassia lex, quæ populi judicia firmavit; quæ sit, potest quæri. Est autem hæc. L. Cassius L. F. Longinus Trib. pleb. * C. Mario, C. Flacco Coss. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut, quem populus damnasset, cuíve imperium abrogasset, in senatu nec esset. Tulerat autem eam maximè propter simultates cum Q. Cæcilio, qui ante biennium consul fuerat: & cui populus, quia malè adversus Cimbros rem gesserat, imperium abrogavit. Idem.

51. C. *Cottæ*] Hic Cotta, ut puto, legem tulit, ut Tribunis pleb. liceret postea alios magistratus capere: quod lege Syllæ iis erat ademptum. Idem.

* C. *Mario*, *Flacco Coss.*] Reponendum videtur, *L. Cassio*, pro C. *Flacco.* Horum enim Consulatus significatur, cùm proximè inferat, Q. Cæcilium biennio ante latam legem Consulem fuisse. Manut.

Quamdiù quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo se ostendit, cùm legem Aureliam [52], cùm Rosciam, non modò accepit, sed etiam efflagitavit.

Memoriâ teneo, cùm primùm senatores cum equitibus Romanis lege Plotia [53] judicarent, hominem diis ac nobilitati perinvisum, Cn. Pompeium, causam lege Varia de majestate dixisse.

Pro C. Cornelio. II.

Aquil. & Fortunatianus *lib.* iii. *Rhet.*] Pugnem apertè contra nobilissimorum hominum voluntates, studia, consilia, cogitationésque eorum aperiam?

Cicero, *Orator. cap.* 67.] O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda! Testes dare volumus. Quem, quæso, nostrûm fefellit, ita vos esse facturos?

Cic. *Orat. cap.* 70. *&* Quint. *lib.* ix. *cap.* 4.] Nam neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos & Lælios multi venalitiarii, mercatorésque superarunt, neque vestis, aut cælatum aurum & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximósque multi eunuchi è Syria Ægyptóque vicerunt. Neque verò movent me ornamenta ista villarum, quibus L. Paulum & Mummium, qui rebus his urbem, Italiámque omnem referserunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco, aut Syro potuisse superari.

Prisc. *lib.* xviii.] Quis tam abundans copiis.

Fronto.] Da enim mihi potestatem eos, qui tum affuerunt Cornelio, nominandi.

Idem.] Facite, ut facitis, qui ad causam adestis.

Idem.]

52. *Aureliam*] Aurelia lege communicata judicia inter senatores, & equestrem ordinem, & tribunos ærarios. Roscia est, quam L. Roscius Otho biennio antè Cos. firmavit, ut in theatro equitibus Romanis xiv. ordines spectandi gratiâ darentur. Ascon.

53. *Plotia*] M. Plautius Silanus Trib. pleb. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone Coss. secundo anno belli Italici, cùm equester ordo in judiciis dominaretur, legem tulit adjuvantibus nobilibus, quæ lex vim eam habuit, quam Cicero significat: nam ex ea lege tribus singulæ (*a*) ex eo numero quinos suffragio creabant, qui eo anno judicarent. Ex eo factum est, ut senato-

(*a*) *Ex eo*] Patricius, *ex suo numero*.

IDEM.] Quid enim mihi certamen est cum accusatore, aut contentio?

IDEM.] Qui commodis populi Romani linguâ duntaxat ac voluntate consuluit.

IDEM.] Expelleret à dispensantibus.

IDEM.] Sed ad urbem dierum tres fuerunt complurium.

IDEM.] Quàm diligentes libertatis vos oporteat esse.

IDEM.] Si vos hujus fortunas paucorum odio adjudicaveritis.

RELIQUA EX ASCONIO.

Num in eo, qui sint hi testes, hæsitatis? Ego vobis edam duos [54]. Reliqui sunt de consularibus, inimici tribunitiæ potestatis. Pauci præterea assentatores eorum atque assectæ subsequuntur.

Sed si familiariter ex Q. Catulo, sapientissimo viro, atque humanissimo, velim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minùs probari potest, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberii: neminem quem isti seditiosum existimant, nominabo: sed avunculi tui, Q. Catule, clarissimi, patriǽque amantissimi viri, quid mihi tandem responsurum putatis?

POST XX. VERS. A PRÆCEDENTI.

Quid? avunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, avo, majoribus, credo, silentio, favente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo Romano dedit, & potentissimorum hominum collegiis eripuit [55], cooptandorum sacerdotum potestatem.

SEQUITUR.

Quid? idem Domitius M. Silanum [56], consularem hominem, quemadmodum tribunus plebis vexavit.

Ffff 2 Hæc

natores quoque in eo numero essent, ut quidam etiam ex ipsa plebe. ASCON.

54. *Duos*] M. Lucullum, & M. Lepidum significat. Quinque enim consulares, ut jam diximus, in Cornelium testimonium dixerunt: Q. Catulus, Q. Hortensius, Q. Metellus Pius pont. max. quos hæc secunda oratione tractat: & duo qui non dixerunt, quos nunc significat, Lucullus & Lepidus. IDEM.

55. *Eripuit*] Hoc egere enarratione, quia hoc loco nomen non ponit quis fecerit, ei demum videri potest, qui oblitus sit, minus ante xx. versus hæc de eo ipso Ciceronem dixisse: *Sed si familiariter ex Q. Catulo*, &c. IDEM.

56. *Silanum*] M. Silanus quinquennio antè consul fuerat, quàm Domitius Trib. pleb. atque ipse quoque adversus Cimbros rem malè gesserat. Quam ob causam Domitius eum

Hæc eſt controverſia ejuſmodi, ut mihi tribunus plebis Cn. Domitius, Catulo M. Terpolius [57] contemptiſſimum nomen ejectum ex iis, qui tribuni plebis fuerunt.

IN TOGA CANDIDA,

CONTRA C. ANTONIUM, & L. CATILINAM [58], COMPETITORES.

OMNIA EX ASCONIO.

Dico, Patres conſcripti, nocte cujuſdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quæſtu noti & cogniti, domum [59] Catilinam & Antonium cum ſequeſtribus ſuis conveniſſe.

Quem

eum apud populum accuſabat: criminabatur bellum cum Cimbris injuſſu populi geſſiſſe, idque principium fuiſſe calamitatum, quas eo bello populus accepiſſet: ac de eo tabellam quoque dedit: ſed pleniſſimè Silanus abſolutus eſt; nam duæ ſolæ tribus eum, Sergia & Quirina, damnaverunt. Asc.

57. *Terpolius*] Poſt infractam tribunitiam poteſtatem à Sylla, ante reſtitutam à Cn. Pompeio, apparet. Fuit autem is Tribunus pleb. ante XII. annos, D. Bruto, & M. Lepido Coſſ. Cn. Domitius Tribunus fuerat ante II. de XL. annos, C. Mario II. C. Fimbria Coſſ. Magno numero ſententiarum Cornelius abſolutus eſt. IDEM. Apud Aſconium videtur legendum, *Mam. Lepido*, non *M. Lepido*, ex fragmentis Capitolinis. Reliqua ſententia vix ſine ſcriptorum librorum auctoritate ſanari poteſt. Neque intelligitur, quid aut Cicero velit, aut Aſconius. SIGON.

58. ARGUMENTUM. Hæc Oratio dicta eſt L. Cæſare, C. Figulo Coſſ. poſt annum quàm pro Cornelio dixerat. Sex competitores in conſulatus petitione Cicero habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam: quatuor plebeios, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, L. Caſſium Longinum: duos, qui tantùm non primi ex familiis ſuis magiſtratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. Solus Cicero ex competitoribus equeſtri erat loco natus, atque in petitione patrem amiſit. Cæteri ejus competitores modeſtè ſe geſſere, viſique ſunt Q. Cornificius & P. Galba ſobrii ac ſancti viri: Sacerdos nulla improbitate notus. Caſſium, qui iners ac ſtolidus tum magis quàm improbus videretur, ſed poſt paucos menſes in conjuratione Catilinæ eſſe apparuit, ac cruentiſſimarum ſententiarum fuiſſe auctorem: itaque hi quatuor pro ſe jacebant. Catilina autem & Antonius, quanquam omnibus maximè infamis eorum vita eſſet, tamen multum poterant. Coierant enim ambo, ut Ciceronem conſulatu dejicerent, adjutoribus uſi firmiſſimis, M. Craſſo, & C. Cæſare. Itaque hæc oratio contra ſolum Catilinam & Antonium eſt. Cauſa orationis hujuſmodi in ſenatu habendæ Ciceroni fuit, quòd, cùm in dies licentia ambitûs augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, cenſuerat ſenatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. Ei quoque rei Q. Mutius Oreſtinus Trib. pleb. interceſſerat. Cùm Cicero, graviter ſenatu interceſſionem ferente, ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus eſt ante dies comitiorum paucos. ASCONIUS.

Ad.

Quem enim, aut amicum habere poteſt is [60], qui tot cives trucidavit; aut clientem, qui in ſua civitate cum peregrino negavit ſe judicio æquo [61] certare poſſe?

Nec ſe jam tum reſpexit, cùm graviſſimis veſtris decretis abſens [62] notatus eſt.

In judiciis [63] quanta vis eſſet, didicit, cùm eſt abſolutus: ſi aut illud judicium, aut illa abſolutio nominanda eſt.

Te tamen, Q. Muci, tam malè de republica exiſtimare, moleſtè fero, qui heſterno die me eſſe dignum conſulatu negabas. Quid? populus Romanus minùs diligenter ſcit ſibi conſtituere defenſorem, quàm tu tibi? qui, cùm te furti L. Calenus argueret, me potiſſimùm fortunarum tuarum patronum eſſe voluiſti. Et cujus tu conſilium in tua turpiſſima cauſa delegiſti, hunc

Ad hujus orationis intelligentiam plurimum liber etiam Quinti fratris, *de petitione conſulatûs*, valebit, in quo eadem ferè de L. Catilina, & C. Antonio competitoribus repetuntur. De indice hujus orationis ſcriptum eſt apud Iſidorum lib. IX. *Toga candida, eadémque cretata, in qua candidati, id eſt, magiſtratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidior, inſigniórque eſſet. Cicero orationem, quam habuit contra competitores,* In toga candida *inſcripſit.* Sigonius.

59. *Domum*] Aut C. Cæſaris, aut M. Craſſi domum ſignificat. Etenim acerrimi ac potentiſſimi fuerunt Ciceronis refragatores, cùm petiit conſulatum, quòd ejus in dies civilem creſcere dignitatem animadvertebant. Et hoc ipſe Cicero in expoſitione ſuorum conſiliorum ſignificat. Ejus quoque conjurationis, quæ, Cotta & Torquato Coſſ ante annum quàm hæc dicerentur, facta eſt à Catilina & Piſone, arguit M. Craſſum auctorem fuiſſe. Ascon.

60. *Is*] Catilinam, cùm in Syllanis partibus fuiſſet, crudeliter feciſſe, nominatim etiam poſtea Cicero dicit; quos occiderit, Q Cæcilium, M. Volumnium, L. Tantaſium: M. etiam Marii Gratidiani, ſummè popularis hominis, qui ob id bis prætor fuit, caput abſciſſum per urbem ſua manu Catilina tulerat: quod crimen ſæpius ei tota oratione objicit. Fuerat verò hic Gratidianus arcta neceſſitudine Ciceroni conjunctus. Clientem autem negat habere poſſe C. Antonium. Nam is multos in Achaia ſpoliaverat, nactus de exercitu Syllano equitum turmas. Deinde Græci, quos ſpoliaverat, eduxerunt Antonium in jus ad M. Lucullum prætorem, qui jus inter peregrinos dicebat. Egit pro Græcis etiam tum adoleſcentulus, de quo paulo antè mentionem fecimus. Et cùm Lucullus id, quod Græci poſtulabant, decreviſſet, appellavit tribunos Antonius, juravítque ſe ideo recuſare, quòd æquo jure uti non poſſet. Hunc Antonium Gellius & Lentulus cenſores ſexennio, quo hæc dicerentur, ſenatu moverunt, cauſáſque ſubſcripſerunt, quòd ſocios diripuerit, quòd judicium recuſarit, quòd propter æris alieni magnitudinem prædia mancipariт, bonáque ſua in poteſtate non haberet. Id.

61. *Judicio æquo.*] Quid ſit *judicium æquum,* vide Orat. pro Cluentio, ſub init.

62. *Abſens*] Catilina ex prætura Africam provinciam obtinuit. Quam cùm graviter vexaſſet, legati Afri in ſenatu jam tum abſente illo queſti ſunt, multæque graves ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt. Idem.

63. *In judiciis*] Ante annum quàm hæc dicerentur, Catilina cùm rediiſſet ex Africa, Torquato & Cotta Coſſ. accuſatus eſt repetundarum à P. Clodio adoleſcente, qui poſtea inimicus Ciceroni fuit. Defenſus eſt Catilina, ut Feneſtella tradit, à M. Cicerone. Quod ego ut addubitem, hæc ipſa Cicero

hunc honestissimarum rerum defensorem populus Romanus, auctore te, repudiare potest? Nisi fortè hoc dicturus es, quo tempore à L. Caleno furti delatus sis, te eo tempore in me tibi parum auxilii esse vidisse.

Populum verò, cùm inspectante populo collum [64] secuit hominis maximè popularis, quanti faceret, ostendit.

Me, quâ amentiâ inductus est, ut contemneret, constituere non possum. Utrùm æquo animo laturum putavit? an in suo familiarissimo [65] non viderat, me ne aliorum quidem injurias mediocriter posse ferre?

Alter [66] pecore omni vendito, & saltibus propè addictis, pastores retinet, ex quibus ait, se, cùm velit, subitò fugitivorum bellum excitaturum.

Alter induxit eum [67], quem potuit, ut repentè gladiatores populo non debitos polliceretur, quos ipse consularis candidatus perspexit, & legit, & emit: præsente populo Romano factum est. Quam-

Ciceronis oratio facit, maximè quòd is nullam mentionem rei habet, cùm potuerit invidiam facere competitori tam turpiter adversus se coeunti: præsertim cùm alterum competitorem suum Antonium in eadem hac oratione sua admoneat, suo beneficio eum ex ultimo loco præturæ candidatum ad tertium pervenisse. *Nescis, me prætorem primum esse factum, te concessione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maximè beneficio, è postremo in tertium locum esse subjectum?* Qui igitur Antonio suffragationem suam imputandam putat, is, si defendisset Catilinam, Caput ejus protectum à se non ei imputaret? Quod ita esse manifestum est ex eo, quod statim dicit. Q. enim Mutius Trib. pl. intercedebat, ne lex ambitus ferretur: quod facere pro Catilina videbatur. Hunc Mutium in hac oratione appellans Cicero sic ait: *Te tamen, Q. Muti, tam malè de repub.* &c. Verùm, ut egerit Mutii causam Cicero, sicut Catilinæ egisse eum videri vult Fenestella, cur, cùm, quamvis malè existimet de causa Mutii, tamen ei exprobret patrocinium suum, non idem in Catilina faciat, si modò pro eo dixit? & cur ipsum illud judicium sæpiùs in infamiam vocat? quod parciùs videretur fuisse facturus, si in eo judicio fuisset patronus. Atque ut alia omittam, hoc certè vix videtur dicturus fuisse, si illo patrono Catilina repetundarum absolutus esset: *Stupris se omnibus, ac flagitiis contaminavit: cæde nefaria cruentavit: diripuit socios: leges, quæstiones, judicia violavit.* Et posteà: *Quid ego, ut violaveris provinciam*, &c. Verìne ergo simile est, hæc eum Catilinæ objicere, si illo defendente absolutus est? Præterea movet me, quod, cùm sint commentarii Ciceronis suarum etiam defensionum, commentarium tamen hujus defensionis aut principium nullum inveniam. Itaque puto non defendisse, sed tantùm de defendendo cogitasse: quod per hæc ipsa negari non potest. Hoc autem judicio absolutus est Catilina, infamiâ judicum. Ut & Clodius infamis fuerit, quippe qui prævaricatus est. Nam & rejectio judicum ad arbitrium rei videbatur esse facta. Asc.

64. *Collum*] Diximus & paulo antè, Marii (Gratidiani) caput Catilinam per urbem tulisse. Idem.

65. *Familiarissimo*] Manifestum est C. Verrem significari. Idem.

66. *Alter*] C. Antonium significat. Idem.

67. *Eum*] Q. Gallium, quem posteà reum

Quamobrem augere etiam mercedes si vultis, Q. Mucium perverti legem impedire, ut cœpit * senten. cos. [68] Sed ego ea lege [69] contentus sum, qua duos consules designatos uno tempore damnari vidimus.

Atque ut istum [70] omittam, in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium.

Te verò, Catilina, consulatum sperare, aut cogitare, non prodigium, atque portentum est? A quibus enim petis? à principibus civitatis? qui tibi, cùm L. Volcatius [71] consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt?

A senatoribus? qui te [72] auctoritate sua, spoliatum ornamentis omnibus, vinctum penè Africanis oratoribus [73] tradiderunt?

Ab equestri [74] ordine? quem trucidasti.

A

---

reum ambitûs defendit, significare videtur. Hic enim cùm esset præturæ candidatus, quòd in ædilitate, quam ante annum gesserat, bestias non habuerat, dedit gladiatorium, sub titulo, patri se id dare. Idem.

68. *Ut cœpit senten. Cos.*] Satis constat *Q. Mucium* Orestinum legi, quæ ferebatur de ambitu, intercessisse, idque graviter senatum tulisse. Videtur ergo senatores hortari ut S. C. præveniant Mucium legem impedientem. Quare hic locus ita videtur legendus, *Q. Mucium prævertite legem impedire, ut cœpit, senatusconsulto.* Sigonius. Recentior Asconii editio: *Q. Mucium conantem legem impedire, ut cœpit Senatus, Consules, prohibete. Sed* &c. Aliàs non *Mucium*, sed *Mutium*.

69. *Lege*] Legem Calpurniam significat, quam C. Calpurnius Piso ante triennium de ambitu tulerat. Quod autem dicit damnatos esse designatos consules, P. Syllam, & P. Autronium, de quibus jam diximus, vult intelligi. Cognomen autem Q. Mutio tribuno, quem nominat, fuit Orestinus. Id.

70. *Istum*] De Antonio dici manifestum est. Sed dicit eum in exercitu Syllæ prædonem, propter equitum turmas, quibus Achaiam ab eo vexatam esse significavimus. In introitu gladiatorem, pertinet ad invidiam proscriptionis, quæ tum facta est. In victoria quadrigarium, quòd, cùm Sylla post victoriam circenses faceret, ita ut honesti homines quadrigas agitarent, fuit inter eos C. Antonius. Idem.

71. *Volcatius*] Paulo antè diximus, Catilinam, cùm de provincia Africa decederet, petiturus consulatum, & legati Africi questi de eo in senatu fuissent, graves multas sententias de eo dictas esse. Itaque cùm professus deinde esset Catilina petere se consulatum, L. Volcatius Tullus consul consilium publicum habuit, an rationem Catilinæ (*a*) habere deberet, si peteret consulatum. Nam quærebatur repetundarum. Catilina ob eam causam destitit à petitione. Idem.

72. *Qui te*] Diximus modò de hoc. Nam judicium quoque secutum repetundarum, à quo ipse per infamiam liberatus est Catilina, sed ita, ut eum senatorum urna damnaret, equitum & tribunorum absolveret. Idem.

73. *Africanis oratoribus*] Legatis ex Africa, qui de te tuísque deprædationibus & expilationibus graviter sunt questi, quorum oratio ita senatui persuaserat, ut cùm te equitum, & tribunorum decuriæ absolverent, illi prorsus condemnarent. Patric.

74. *Ab equestri*] Equester ordo pro Cinnanis partibus contra Syllam steterat, multásque pecunias abstulerant: ex quo *sacculari*i erant appellati: multíque ob ejus rei invidiam post Syllanam victoriam erant interfecti. Asconius.

(*a*) Fortè, *haberi deberet*.

A plebe? cui ſpectaculum [75] ejuſmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo ſine luctu aſpicere, ſine gemitu recordari poſſet.

Quod caput, etiam tum plenum animæ, & ſpiritûs, ad Syllam, uſque ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipſe ſuis detulit.

Quid? tu potes in defenſione tua dicere, quod illi [76] ne dixerunt? quæ tibi dicere non licebit. *Et paulo pòſt* : Denique illi negare potuerunt, & negaverunt; tu tibi ne inficiandi quidem impudentiæ locum reliquiſti. Quare præclara dicentur judicia tuliſſe, ſi qui inficiantem Luſcium [77] condemnarunt, Catilinam abſolverint confitentem.

Is ergo negat ignarum eſſe, cùm etiam illi, imperitos ſe homines eſſe, &, ſi quem etiam interfeciſſent, imperatori ac dictatori paruiſſe dicerent. Ac negare quoque poſſe: Catilinam [78] verò inficiari non poſſe.

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis, ac deſpicis? an eam, quam reliquâ vitâ es conſecutus: cùm ita vixiſti, ut non eſſet locus tam ſanctus, quò non adventus tuus, etiam cùm culpa nulla ſubeſſet, crimen [79] afferret.

Cùm deprehendebare in adulteriis, cùm deprehendebas adulteros

75. *Spectaculum*] Ejuſdem illius Marii Gratidiani quòd caput geſtarit, objicit. Quo loco dicit Catilinam caput M. Marii geſtaſſe, *quod caput, etiam tum plenum animæ & ſpiritus, ad Syllam uſque, ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipſe ſuis detulit*, omnia ſunt manifeſta. Ne tamen erretis, quòd his temporibus ædes Apollinis in Palatio ſit nobiliſſima: admonendi eſtis, non hanc à Cicerone ſignificari, ut puto quam poſt mortem etiam Ciceronis multis annis Imp. Cæſar, quem nunc divum Auguſtum dicimus, poſt Actiacam victoriam fecerit: ſed illam demonſtrari, quæ eſt extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium & circum Flaminium. Ea enim ſola tum demum Romæ Apollinis ædes. ASCON.

76. *Quod illi*] Legerem: *Quod illi? Quid ſi illi ea in ſua defenſione dixerunt, quæ tibi* &c. PATRICIUS.

77. *Luſcium*] Hic quem nominat, L. Luſcius, notus centurio Syllanus, diveſque è victoria factus, (nam amplius H-S. centies poſſederat) damnatus erat non multò ante, quàm Cicero dixit. Objectæ ſunt ei tres cædes proſcriptorum circa eoſdem dies. L. quoque Bellienus damnatus eſt: quem Cicero ait avunculum eſſe Catilinæ. Hic autem Lucretium Aſellam, conſulatum contra voluntatem Syllæ ad turbandum ſtatum civitatis petentem occiderat, juſſu Syllæ tunc dictatoris. IDEM.

78. *Catilinam*] Hujus autem criminis periculum, quod objicit Cicero, paucos poſt menſes Catilina ſubiit. Poſt effecta enim comitia conſularia, & Catilinæ repulſam, fecit eum reum inter ſicarios L. Lucullus paratus eruditúſque, qui poſtea conſulatum quoque petiit. IDEM.

79. *Crimen*] Fabia virgo Veſtalis cauſam inceſti dixerat, cùm ei Catilina objiceretur: erâtque abſoluta hæc Fabia, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis. Ideo ſic dixit,

teros ipse, cùm ex eodem stupro tibi & uxorem [80], & filiam invenisti.

Stupris se omnibus, ac flagitiis contaminavit; cæde nefaria cruentavit; diripuit socios; leges, quæstiones, judicia violavit.

Quid ego, ut violaveris [81] provinciam, prædicem? cuncto populo Romano clamante, ac resistente. Nam, ut te illic gesseris, non audeo dicere, quoniam absolutus [82] es. Mentitos esse equites Romanos, falsas fuisse tabellas honestissimæ civitatis existimo, mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam. Vidisse puto nescio quid illos judices, qui te innocentem judicarunt. O miser! qui non sentias, illo judicio te non absolutum, verùm ad aliquod severius judicium, ac majus supplicium reservatum.

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & penè acerbum, & luctuosum populo Romano diem, cùm, Cn. Pisone socio, neque alio nemine, cædem optimatum [83] facere voluisti.

An oblitus [84] es, te ex me, cùm præturam peteremus, petisse, ut tibi primum locum concederem? quod cùm sæpius ageres, & impudentiùs à me contenderes, meministi me tibi respondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod avun-

xit, *Etiam si culpa nulla subesset.* Ita & suis pepercit, & nihilo levius inimico summi opprobrii turpitudinem objecit. IDEM.

80. *Uxorem*] Dicitur, Catilinam adulterium commisisse cum ea, quæ ei postea socrus fuit: & ex eo stupro duxisse uxorem, cùm filia ejus esset. Hæc Lucceius quoque Catilinæ objicit in orationibus, quas in eum scripsit. Nomina harum mulierum nondum inveni. IDEM.

81. *Violaveris*] Cùm sequatur, *ut te illic gesseris, non audeo dicere*, idcirco pro *violaveris*, legerem, *vi occupaveris*, *involaveris*, vel aliquid tandem huic simile. Cui demum lectioni respondet, *pop. Rom. clamante*, &c. PATRICIUS.

82. *Absolutus*] Dictum est jam sæpius, Catilinam ex prætura Africam obtinuisse, & accusante eum repetundarum P. Clodio absolutum esse. ASCONIUS.

83. *Optimatum*] Quos nominat, intelligitis. Fuit enim opinio, Catilinam, & Cn. Pisonem adolescentem perditum, conjurasse ad cædem senatûs faciendam ante annum quàm hæc dicta sunt, Cotta & Torquato Coss. eámque cædem ideo non esse factam, quòd priùs, quàm parati essent, conjuratis signum dedisset Catilina. Piso autem, cùm hæc dicerentur, perierat in Hispania, missus à senatu per honorem legationis, ut avus suus ablegaretur. Ibique dum injurias provincialibus facit, occisus erat, ut quidam credebant, à Cn. Pompeii clientibus, Pompeio non invito. IDEM.

84. *An oblitus*] Diximus jam suprà; Syllæ ludis, quos hic propter victoriam fecerit, quadrigas C. Antonium & alios quosdam nobiles homines agitasse. Præterea Antonius redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem senatori habere licet per legem. Fuit autem notissimus in circo quadrigarum agitator Boculus. IDEM.

avunculus nunquam impetrasset [85]? Nescis me prætorem primum esse factum, te concessione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maximè beneficio, è postremo in tertium locum esse sublectum;

Dicit de malis civibus.

Qui posteaquam illo, ut conati erant, Hispaniensi [86] pugiunculo nervos incidere civium Romanorum non potuerunt, duas uno tempore conantur in remp. sicas distringere.

Hunc vos scitote Licinium gladiatorem jam immisisse cupidum Catilinæ, judices, Quintúmque Curium [87], hominem quæstorium.

PRO Q. GALLIO [88].

AQUIL. & QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 3.] Ut clamor, ut convicium mulierum, ut symphoniæ cantus. Videbar [89] mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes, partim hesterna potatione oscitantes. Versabatur inter hos Galliūs, unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium.

B. HIER.

---

85. *Quod avunculus non impetrasset*] Antonius Augustinus Episcopus Allifanus, vir singulari scientia, & divino propè ingenio præditus, pro *avunculus*, reponit, *à te Boculus*. Quâ lectione nihil cogitari potest melius. Est autem *Boculus* nomen agitatoris, cujus meminit in commentario Asconius. SIGONIUS.

86. *Hispaniensi*] *Hispaniensem pugiunculum* Cn. Pisonem appellat: quem in Hispania occisum esse dixi. *Duas sicas*, Catilinam & Antonium appellari, manifestum est. IDEM.

87. *Curium*] Curius hic notissimus fuit aleator: damnatúsque postea est. In hunc est hendecasyllabus Calvi elegans: *Et talis Curius pereruditus*. IDEM.

Huic orationi Ciceronis & Catilina & Antonius contumeliosè responderunt: quod solum poterant, invecti in novitatem ejus. Feruntur quoque orationes nomine illorum editæ, non ab ipsis scriptæ, sed ab Ciceronis obtrectatoribus, quas nescio an satius sit ignorare. Cæterùm Cicero consul omnium consensu factus est. Antonius pauculis centuriis Catilinam superavit, cùm ei propter patris nomen paulò speciosior manus suffragata esset, quàm Catilinæ. ID.

88. *Q.*] Gallium de ambitu postulatum scribit Asconius in commentario orationis in Toga; à Cicerone verò fuisse defensum, in Verrinarum. Ambitus autem objectus est, quòd, cùm præturam peteret, quia in ædilitate, quam ante annum gesserat,

B. Hier. *Vit. Cleric.*] Loquor enim quæ ſum ipſe nuper expertus. Unus quidam poeta nominatus, homo perliteratus, cujus ſunt illa colloquia poetarum ac philoſophorum, cùm facit Euripidem & Menandrum inter ſe, & in alio loco Socratem atque Epicurum diſſerentes, quorum ætates nòn annis, ſed ſeculis ſcimus eſſe disjunctas, quantos is plauſus & clamores movet? Multos enim condiſcipulos habet in theatro, qui ſimul literas non didicerunt.

Quint. *lib.* II. *cap. ult.*] An iſta, ſi vera eſſent, ſic à te dicerentur?

Cic. *Brut. cap.* 80.] Tu iſtuc [90], M. Calidi, niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cùm iſtâ eloquentiâ alienorum hominum pericula defendere acerrimè ſoleas; tuum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces & querelas ſolet. Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur: pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantum abfuit, ut inflammares noſtros animos; ſomnum iſto loco vix tenebamus.

Non. *Logi.*] Ego certò ſcio, omnes logos [91], qui ludis dicti ſunt, animadvertiſſe.

Caris.] Poematorum.

rat, beſtias non habuerat, dedit gladiatorium ſub titulo, patri ſe id dare. Hujus autem defenſionis præclara ſit mentio in libro de petitione conſulatus à Q. Fratre, his verbis: *Nam hoc biennio quatuor ſodalitates civium ad ambitionem gratioſiſſimorum tibi obligaſti, M. Fundanii, Q. Gallii, C. Cornelii, L. Corvini: & horum in cauſis ad te deferendis, quidnam eorum ſodales receperint, & confirmarint, ſcio.* Orationis quidem D. Hieronymus meminit in libro *de vita Clericorum*: *Nihil tam facile*, inquit, *quàm vilem plebeculam, & indoctam concionem linguæ volubilitate decipere: quæ quicquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius, in quem illud pulcherrimum elogium eſt*: Demoſthenes tibi præripuit, ne eſſes primus orator; tu illi, ne ſolus: *in oratione pro Q. Gallio, quid de favore vulgi, & de imperitis concionatoribus loquatur, attende, ne his fraudibus ludaris.* Sigonius.

89. *Videbar*] Hic locus aptiſſimus eſt ad eam virtutem oratoriam indicandam, quæ dicitur ὑποκρισις: cujus rei causâ à Quintiliano, & ab Aquila commemoratur. Id.

90. *Tu iſtuc*] Valerius Maximus, lib. IV. cap. 10, *M. Cicero*, inquit, *quantum in pronuntiatione, & apto motu corporis momenti ſit, oratione, quam pro Gallio habuit, ſignificavit, M. Calidio*, &c. Gallium, quem Cicero defendebat, Calidius accuſabat.

91. *Logos*] Ciceroni apud Nonium, & Terent. Phorm. III. 2. 8. *Logi*, dicta ſunt ridicula, nugatoria, inepta, & contemnenda, verba ſine re. Sic Plautus, Stich. I. 3. 98 *Logos ridiculos vendo.*

De L. Othone. [92].

Fronto.] Hic si se istius viæ dedisset.

De proscriptorum liberis [93].

Quint. *lib.* xi. *cap.* 1.] Quid enim crudelius, quàm homines honestis parentibus ac majoribus natos à republica submoveri? Sed ita legibus Syllæ continetur status civitatis, ut, his solutis, stare ipsa non possit.

Con-

92. Hic est *L. Roscius Otho*, qui in tribunatu, quadriennio ante Ciceronis consulatum, legem tulit, quâ equitibus xiv. primos theatri gradus constituit, reliquos superiores plebi. Quâ de causa in theatrum veniens, consule Cicerone, à plebe convicio & clamore exceptus est. Hunc autem ut plebi reconciliaret, Cicero hanc orationem habuit. Unde dixit Plinius, lib. vii. cap. 31. de Cicerone: *Roscio theatralis auctori legis Tribus ignoverunt, notatâsque se discrimine sedis, æquo animo tulerunt.* Cicero in epistolis ad Atticum hanc orationem de *Othone* appellavit, lib. ii. epist. i. Sigonius.

93. L. Sylla dictator non solùm inimicos suos proscripsit, sed eorum etiam filios in perpetuum petendorum honorum potestate, lege lata, privavit. Unde illa sunt M. Lepidi consulis in L. Syllam, apud Sallustium: *Quin solus omnium post memoriam hominum supplicia in post futuros composuit. Queis prius injuria, quàm vita, certa esset.* Contra hos igitur Cicero consul cùm, ut ad honores admitterentur, contenderent, egit, in oratione, quam inscripsit *de proscriptorum filiis.* Cujus orationis vim indicavit Plinius lib. VII. cùm dixit: *Te orante proscriptorum liberos honores petere puduit.* His tamen posteà Cæsar dictator omnia concessit. Sigonius.

94. Q. Metellus Nepos tribunus pl. cùm in M. Ciceronem apud populum, Silano, & Murena Coss. esset invectus, eum, ut sibi oratione responderet, compulit. Quam orationem cùm pòst scripsisset, *Contra concionem Q. Metelli* vocavit. De hac contentione tum credo locutus est, cùm ad Q. Metellum Celerem Nepotis fratrem ita scripsit: *Ad III. Non. Jan. cùm agere cœpisset, tertio quoque verbo me appellabat, mihi minabatur. Hujus ego temeritati si virtute, atque animo non restitissem, quis esset, qui me in consulatu, non casu potiùs existimaret, quàm consilio fortem fuisse?* De oratione autem ipsa sic scribit lib. I. ad Atticum: *In illam orationem Metellinam addidi quædam. Liber tibi mittetur.* Et lib. III. *Quæ est spes ita eodem tribuno pl. & inimico Cons. designato? Percussisti autem me etiam de oratione prolata. Cui vulneri, ut scribis, medere, si potes. Scripsi equidem olim ei iratus, quòd ille prior scripserat, sed ita compresseram, ut nunquam emanaturam putarem. Quo modo exciderit, nescio. Sed quia nunquam accidit, ut cum eo, verbo uno concertarem, & quia mihi scripta videtur negligentiùs, quàm cætera, puto posse probari, non esse meam.* Hinc factum est, ut Gellius lib. XVIII. cap. 7. ita scripserit: *Concio significat orationem, quæ ad populum habetur, sicut M. Tullius in oratione quæ inscripta est,* Contra concionem Q. Metelli. *Ascendi,* inquit, *in concionem: concursus populi factus est.* Pòst: *Concionem esse dictam pro verbis, & oratione docuit titulus Tulliani libri, qui à M. Cicerone inscriptus est,* contra

CONTRA CONCIONEM Q. METELLI [94].

FORTUN.] Sic enim, ut opinor, insequar fugientem, quoniam congredi non licet cum resistente.

PRISC. *lib.* IX.] Permulsa, atque recreata est.

PRISC. *lib.* XVIII.] Nisi eorum exitio, non requieturam.

GELL. *lib.* XVIII. *cap.* 7.] Adscendi in concionem: concursus est populi factus.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 3.] Qui judicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci jussi, in senatu sunt positi.

DE CONSULATU SUO [95].

NONIUS, *Census.*] Quorum luxuries fortunata censa peperit.

contra concionem Q. Metelli. Meminerunt autem hujus orationis D. Augustinus, & Fortunatianus in Rhetoricis suis, ita: *Utemur principiis in bonæ opinionis controversiis, sed brevioribus & erectioribus paulò, & confidentibus, & plenis dignitatis, sine jactantia duntaxat, ne res pariat invidiam: ut est illud apud Tullium* contra concionem Metelli, *Sic enim, ut opinor, insequar fugientem, quoniam congredi non licet cum resistente. Quod nunquam profectò tam magnificè dicere in exordio statim orsus fuisset, nisi & ipsius auctoris esset honesta persona, & res, de qua locuturus esset, non improba.* Meminit etiam hujus Priscianus. IDEM.

95. Hanc è Nonii Marcelli Collectaneis decerptam laciniam in Orationum fragmenta induxit Andreas Patricius, à cujus judicio nolui ego discedere; uti neque ab exemplo Gruteri, & Grævii. Vix tamen probabile mihi est, ullam esse de consulatu suo à Cicerone dictam orationem. Affirmat enim, *Fam.* V. 2. & *in Pison.* 3, se magistratu abeuntem, concionis habendæ potestate per Metelli Tribuni plebis injuriam, privatum fuisse: permissúmque tantummodo, ut juraret. Plutarchus quidem, *in Crasso*, commemorat orationem Ciceronis *de Consulatu* haud dubiè, *suo.* At quis nescit, quàm multa Plutarchus de Romanis rebus narraverit fide Græcâ? In rebus autem Ciceronis quàm sit meritò suspectus, qui scire pleniùs volent, discent è Sebastiani Corradi Quæstura. Ubi ergo fuit segmentum istud? Quid, si à Nonio desectum credamus ex oratione illa *contra concionem Q. Metelli?* Quid, si è tribus, quos heroïcis versibus *de consulatu suo* Cicero scripserat, libris? Atque ut arioler paulùm semel, & *disjecti membra poetæ* colligam: Nonium suspicor, ubi Cicero scripserat *felicia*, scripsisse *fortunata*, & vocem loco movisse. Ita heroïcus erit versus:

Quorum luxuries peperit felicia censa.

Qui versus in aliquo fuerit librorum trium *de Consulatu*. Neque enim Nonius, quando hunc locum affert, dicit ex oratione aliqua esse depromptum. Quòd vocem mutavit, nihil præter solitum fecit: plena ejusmodi allucinationum in ejus libro sunt omnia. Quòd *felicia* mutavit in *fortunata*, nihil mirum: ipse enim in Commentario *de varia significatione sermonum*, hoc annotatum habet: *Felix* dicitur *fortunatus*. Potuit ergo alterum vocabulum alteri substituere, quoniam utrumvis æquè ostendit, quod hic volebat Nonius, cur genus Cicero in voce *census* mutaverit. OLIVETUS.

In Clodium & Curionem [96].

Non.] Tu verò feſtivus, tu elegans, tu ſolus urbanus, quem decet muliebris ornatus, quem inceſſus pſaltriæ, qui lævare vultum, mollire vocem potes.

Non. *Longus. Speculum,*] Sed, credo, poſtquàm tibi ſpeculum allatum eſt, longè te à pulchris [97] abeſſe ſenſiſti.

Non.] Ac vide, an facilè tu fieri potueris, cùm is factus non ſit, cui tu conceſſiſti [98].

Non. *Calantica.*] Tunc cùm vincirentur pedes faſciis, cùm calanticam capiti accommodares, cùm ſtrophio accuratè præcingerere.

Quint. *lib.* viii. *cap.* 6.] Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteacta ſervavit.

Quint. *lib.* ix. *cap.* 2.] Quibus iſte, qui omnia ſacrificia [99] noſſet, facilè à ſe deos placari poſſe arbitrabatur.

Quint.] Quo ex judicio, velut ex incendio, nudus effugit.

Cicero *ad Attic. I.* 16.] Erras, Clodi: non te judices urbi, ſed carceri reſervarunt: neque te retinere in civitate, ſed exilio privare voluerunt. Quamobrem, Patres conſcripti, erigite

96. Orationis in *Clodium* & *Curionem* non mediocris memoria extat, cùm de ea inſigne illud ſuum Quintilianus reliquerit judicium: *Editum in Clodium, & Curionem librum vituperationem continere illum quidem, ſed tamen in ſenatu ſententiæ loco eſſe habitum.* Ex fragmentis autem ejus collectis ſatis apparet, Ciceronem in eo vehementiſſimè luxuriem ac muliebrem mollitiem Clodii eſſe inſectatum, cùm ei *pſaltriam*, *ſtrophium*, *calanticam* objiciat, cùm ſacra ab eo conſtuprata arguat, cùm anteactam ejus vitam, ut ſolet, reprehendat. Sigonius.

97. *Pulchris*] In Clodii formam jocatur, & in cognomen familiæ Pulchrorum. Id.

98. *Ac vide, an facilè tu fieri potueris, cùm is factus non ſit, cui tu conceſſiſti*] Loquitur credo de *Clodio* praturæ candidato, qui annum ſuum reliquit, ut ſcriptum eſt in Miloniana. Significat autem, futurum fuiſſe, ut anno ſuo, quem prætererat, prætor non fieret, quia is, cui ille conceſſerat, factus non ſit. Idem.

99. *Omnia ſacrificia*] *Sacra* bonæ deæ à Clodio violata intelligit. Idem.

1. Orationis de rege *Ptolemæo* mentionem apud Aquilam, & Fortunatianum Latinos rhetores ſolùm invenio. Fortunatianus autem eandem etiam de rege Alexandrino vocavit, cùm dixit: *Communis partitio, ut Cicero de rege Alexandrino.* Item: *Hypophoræ copioſæ ponuntur, ſi diſcrepans aliquid oſtendatur, ut Cicero de rege Alexandrino.* Eam verò de reſtituendo *Ptolemæo Aulete* fuiſſe crediderim, cùm eam reductionem P. Lentulo Ciliciæ proconſule ſuâ ſententiâ decerneret; ut ipſe ſcribit in epiſtolis. Sigon. Hæc fuit habita Cn. Cornelio Lentulo, L. Marcio Philippo Coſſ. ut patet ex epiſtola I. ad Familiares. Scribit

gite animos, retinete vestram dignitatem: manet illa in republica bonorum consensio: dolor accessit bonis viris, virtus non est imminuta: nihil est damni factum novi: quod erat, inventum est. In unius hominis perditi judicio plures similes reperti sunt.

De rege Ptolemæo [1].

Aqu. & Fortun.] Difficilis ratio belli gerendi: at plena fidei, plena pietatis.

Pro P. Vatinio [2].

Cic. *Ep. lib.* I.] Facio quiddam, quod in Eunucho [3] parasitus suadet militi:

Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuò. Si quando illa dicet, Phædriam
Commessatum intromittamus: tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. Si laudabit hæc
Illius formam, tu hujus contrà. Denique
Par pro pari referto, quod eam mordeat.

Sic

---

bit enim de hac re ad P. Lentulum, tum Ciliciæ procos. Mentio autem orationis, & fragmenti, est etiam apud Capellam, ubi agit de figuris sententiarum. Patricius.

2. Vatinium & accusatum fuisse, & defensum à magnis viris reperio. Accusatum quidem à Licinio primùm Calvo, nobili illa actione, de qua multi præclari auctores meminerunt, Tacitus, Catullus, Quintilianus, Aquila, cæteri, quos nos in epistolas ad hunc Calvum à Cicerone scriptas, in fragmentis epistolarum adnotavimus copiosè. Deinde verò insectatum quoque à Cicerone ipso, oratione quidem, quæ hodiéque extat. Defensum autem ab eodem, duobus, ut scribit Valerius lib. VI. cap. 11. judiciis publicis, non modò sine ullo crimine levitatis, quòd eidem antea inimicissimus extiterit, sed etiam cum aliqua laude, cùm speciosiùs multò injuriæ beneficiis vincantur, quàm mutui odii pertinaciâ pensentur. Etsi autem ejus defensionis causam in Cæsarem conferre videatur ipse Cicero, quem sibi defendendi Vatinii auctorem fuisse scribit lib. I. epist. famil. ad Lentulum, tamen Quintilianus rei ipsi, & veritati tributum id ab eo fuisse significat, lib. II. cap. 1. cùm ait: *Decet rem ipsam probare in qualicunque persona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio inimicissimis antea sibi hominibus, & in quos orationes etiam scripserat. Equidem orationis pro Vatinio Ciceronis, meminit Asconius initio expositionis suæ in orationem pro M. Scauro.* Quo ex loco intelligitur habitam esse eam L. Domitio Ahenobarbo, & App. Claudio Pulchro Coss. id quod significat etiam lib. II. ad Q. Fratrem, epist. ultimâ. Patricius.

3. *In Eunucho*] Act. 3. scena 1.

Sic peto à vobis, Judices, ut quoniam quidam nobiles homines, & de me optimè meriti, nimis amant inimicum meum, méque inspectante, sæpe eum in senatu modò severè seducunt [4], modò familiariter atque hilarè amplexantur: quoniámque illi habent suum Publium, detis mihi ipsi alium Publium, in quo possim eorum animos, mediocriter lacessitus, leviter repungere.

PRO M. ÆMILIO SCAURO [5].

FORTUN. *August. in Rhet.*] Maximè fuit optandum [6] M. Scauro, Judices, ut nullo suscepto cujusquam odio, sine offensione ac molestia...

FRONTO.] Nihil Sardos Appio gratius esse facturos, quàm si de Scauri fama detraxerint.

PRISC. *lib.* VI.] Cùm dare nollet Aris [7], clam ex Sardinia est fugere coactus. PRSIC.

4. *Severè seducunt*] Tamquam si qua de re gravi cum eo colloqui, deliberare, consulere vellent. ERNESTUS.

5. Hanc quoque orationem eisdem Consulibus dixit, quibus pro Vatinio, L. Domitio Ænobarbo, & Appio Claudio Pulchro Coss. Summus judicii dies fuit a. d. IV. Nonas Septembris.

ARGUMENTUM. M. Scaurus M. Scauri filius, qui princeps senatus fuit, vitricum habuit Syllam: quo victore, & munifico in socios victoriæ, ita abstinens fuit, ut nihil neque donari sibi voluerit, neque ab hasta emerit. Ædilitatem summâ magnificentiâ gessit, adeò ut in ejus impensas opes suas absumpserit, magnúmque æs alienum contraxerit. Ex Prætura provinciam Sardiniam obtinuit: in qua neque satis abstinenter se gessisse existimatus est, & valde arroganter. Quod genus morum in eo paternum videbatur, cùm cætera industriâ nequaquam esset par. Oraverat tamen aliquando inter patronos causarum; &, postquam ex provincia redierat, dixerat pro C. Catone; ísque erat absolutus ad III. Nonas Quint. Inde, cùm ad Consulatus petitionem ad III. Kalend. Quint. Romam redisset, querentibus de eo Sardis, à P. Valerio Triario, adolescente parato ad dicendum, & notæ industriæ, filio ejus qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulerat, & pòst in Asia Pontóque Legatus L. Luculli fuerat, cùm is bellum contra Mithridatem gereret, postulatus apud M. Catonem Prætorem repetundarum, ut in actis scriptum est, postridie Nonas Quint. post diem tertium, quàm Cato erat absolutus. Subscripserunt Triario in Scaurum L. Marius, L. filius, M. & Q. Pacuvii fratres, cognomine Claudi, qui ad inquisitionem in Sardiniam, itémque in Corsicam insulas dies tricenos acceperunt, neque profecti sunt ad inquirendum. Cujus rei hanc caussam reddebant, quòd interea comitia consularia futura erant: timere ergo se, ne Scaurus eâ pecuniâ, quam ab sociis abstulisset, emeret Consulatum, & sicut pater ejus fecisset, antequam de eo judicari posset, magistratum iniret; ac rursus antè alias provincias spoliaret, quàm rationem prioris administrationis redderet. Scaurus summam fiduciam in paterni nominis dignitate, magnam in Cn. Pompeii Magni reponebat. Habebat enim filium liberorum Cn.

PRISC. *lib.* VI.] Aris uxorem pellicatûs dolore concitatam.

PRISC. *lib.* VII.] Arinis uxorem.

ISID. *lib.* XIX. *cap.* 3.] Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruca tentavit?

SEVERIAN.] Et quoniam congesta est accusatio, magis acervo quodam criminum, quàm distinctione aliqua generum, & varietate.

IDEM.] Bostarem igitur quendam dixit Norensem, fugientem è Sardinia Scauri adventum.

IDEM.] Priùs illum sepultum, quàm huic cœnam esse sublatam.

PORPH. *Sat.* II. *lib.* II.] Libertus patronum non occidit, sed duobus digitulis gulam oblisit.

FRONTO.] Copiis inops, gente fallax.

MARCELL.] Vos quoque de familia nobili cum auctoritate orbis terrarum sentire debetis.

QUINT.] Ego porrò, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportavi.

Cn. Pompeii fratrem: nam Tertiam Scævolæ filiam, dimissam à Pompeio, in matrimonium duxerat. M. Catonem autem, qui id judicium, ut diximus, exercebat, metuebat admodum propter amicitiam, quæ erat illi cum Triario. Nam Flaminia Triarii mater, & ipse Triarius sororem Catonis Serviliam, quæ mater M. Bruti fuit, familiariter diligebat. Ea porrò ad Catonem maternam obtinebat auctoritatem. Sed in eo judicio neque Pompeius propensum adjutorium præbuit, (videbatur enim apud animum ejus non minùs offensionis contraxisse, quòd judicium ejus in Muciam, crimine impudicitiæ ab eo dimissam, levius fecisse existimaretur, cùm eam ipse probasset, quàm gratiæ acquisivisse necessitudinis jure, quòd ex eadem uterque liberos haberet) neque Cato ab æquitate ea, quæ & vitam ejus, & magistratum illum decebat, quoquam deflexit. Post diem autem quartum, quàm postulatus erat Scaurus, Faustus Sylla tum Quæstor, filius Syllæ Felicis, frater ex eadem matre Scauri, * servus ejus vulneratus prosiluit ex lecticis, & questus est pro interempto esse competitoribus Scauri, & ambulare cum trecentis armatis, seque, si necesse esset, vim vi repulsurum. Defenderunt Scaurum sex patroni, cùm ad id tempus raro quisquam pluribus quàm quatuor uteretur: at post bella civilia ante legem Juliam ad duodenos patronos est perventum: fuerunt autem hi sex P. Clodius Pulcher; M. Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Messala Niger, Q. Hortensius: ipse quoque Scaurus dixit pro se, ac magnopere judices movit & squalore, & lacrymis, & Ædilitatis effusa memoria, ac favore populari, ac præcipuè paternæ auctoritatis recordatione. ASCONIUS.

2. *Maximè fuit optandum*] Principium hoc est orationis, quemadmodum D. Augustinus, & Fortunatianus in sua uterque Rhetorica tradunt, ubi agunt de ratione exordiendi in genere causæ *amphidoxo*. SIGONIUS.

3. *Cùm dare nollet Aris.*] Loquitur de *Arinis* uxore, quam à Scauro corruptam fuisse objiciebant ejus inimici. Sensus est: Cùm Aris nollet uxorem Scauro dare, coactus est clam ex Sardinia fugere. Est enim verisimile, post cædes adulteria objecta eum purgasse. IDEM.

QUINT. *lib.* V. *cap.* 13.] Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. Depressam, cæcam, jacentem domum pluris, quàm te, quàm fortunas tuas, æstimasti.

SERV. I. *Georgic.*] Redimunt [4] se ea parte corporis, propter quam maximè expetuntur.

IDEM.] Ab ipsa stiva mecum homines loquebantur.

FRONTO.] Retineret id, quod præcipuè semper studuit.

CARISIUS.] Universè.

FRONTO.] Adii causas oratorum.

IDEM.] De te recordor.

IDEM.] Hoc nomine audito, quod per omnes gentes pervagatum est.

IDEM.] In illa bona invadere nullo modo potuisset.

RELIQUA EX ASCONIO.

CIRCA VERS. A PRIMO XL.

Cùm enumeraret judicia, quæ pater Scaurus expertus est.

Subit etiam populi judicium, inquirente Cn. Domitio [5] tribuno plebis.

IBIDEM.

Reus est factus à Q. Servilio Cæpione [6] lege Serviliâ, cùm judicia

---

4. *Redimunt*] Nisi esset aperta Servii & Isidori sententia, de *Castoribus* hic à Cicerone sermonem esse, dubitare sanè potuissemus, an non de elephantis hæc prolata fuissent. Nam & apud Plinium VIII. 3. qui de *elephantis* loquitur, verbum est *redimendi*, idem illud, quo hic Cicero utitur. SIGON.

5. *Cn. Domitio*] Cn. Domitius, qui consul fuit cum Cassio, cùm esset Tribunus pl. iratus Scauro quòd eum in Augurum collegium non coaptaverat, diem ei dixit ad populum, & mulctam irrogavit, quòd ejus operâ sacra multa populi Romani deminuta esse diceret. Crimini dabat, sacra publica populi Romani deum Penatium, quæ Lavinii fierent, operâ ejus minus rectè castè fieri. Quo crimine absolutus est Scaurus quidem, sed ita, ut à tribus tribubus damnaretur, à XXXII. absolveretur, & in eis pauca puncta inter damnationem & absolutionem interessent. ASCONIUS.

6. *A Q. Servilio Cæpione*] Q. Servilius Cæpio Scaurum ob legationis Asiaticæ invidiam & adversùs leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum, lege, quam tulit Servilius Glaucia. Scaurus tantâ fuit constantiâ, & animi magnitudine, ut Cæpionem contrà reum detulerit, & breviore die inquisitionis acceptâ effecerit, ut ille prior causam diceret: M. quoque Drusum Tribunum plebis cohortatus fit, ut judicia commutaret. IDEM.

7. *Ille*] De quo in Bruto, cap. 29.

8. *Vexatus à Q. Vario*] Italico bello exorto, cùm ob sociis negatam civitatem nobilitas in invidia esset, Q. Varius Tribunus plebis legem tulit, ut quæreretur de iis, quorum operâ consiliòve socii contra populum Romanum arma sumpsissent. Tum Q.

dicia penes equeſtrem ordinem eſſent, & P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, ut non timeret illa.

IBIDEM.

Ab eodem etiam lege Variâ cuſtos ille [7] reipublicæ proditionis eſt in crimen vocatus; vexatus à Q. Vario [8] tribuno plebis eſt non multò antè.

IBIDEM.

Non enim tantùm admiratus ſum ego illum [9] virum, ſicut omnes, ſed etiam præcipuè dilexi. Primus enim me, flagrantem ſtudio laudis, in ſpem impulit, poſſe virtutem ſine præſidio fortunæ, quò contendiſſet, labore & conſtantiâ pervenire.

Si, me hercule, Judices, pro L. Tubulo [10] dicerem, quem unum ex omni memoria ſceleratiſſimum & audaciſſimum fuiſſe accepimus, tamen non timerem, venenum hoſpiti, aut convivæ, ſi diceretur, cœnanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuiſſet.

CIRCA TERTIAM PARTEM, A PRIMO.

Sic, inquam, ſe, Judices, res habet, neque hoc à me novum diſputatur, ſed quæſitum ab aliis eſt. Illa audivimus, hoc verò meminimus, ac penè vidimus, ejuſdem ſtirpis & nominis P. Craſſum [11], ne in manus incideret inimicorum, ſe ipſum interemiſſe.

Q. Cæpio, vetus inimicus Scauri, ſperans inveniſſe ſe occaſionem opprimendi ejus, egit ut Q Varius Tribunus plebis, belli concitati crimine adeſſe apud ſe Scaurum juberet anno LXXII. Ille per viatorem arceſſitus, cùm jam ex morbo malè ſolveretur, diſſuadentibus amicis, ne ſe in illa valetudine & ætate invidiæ populi objiceret, innixus nobiliſſimis juvenibus proceſſit in forum; deinde accepto reſpondendi loco, dixit: *Q. Varius Hiſpanus M. Scaurum, principem ſenatûs, ſocios in arma ait concitaſſe: M. Scaurus, princeps ſenatûs, negat: teſtis nemo eſt: utri vos, Quirites, convenit credere?* Quâ voce ita omnium commutavit animos, ut ab ipſo etiam Tribuno dimitteretur. ASCON.

9. *Illum*] Dicit iterum de patre M. Scauri. Poſſit aliquis quærere, cur hoc dixerit Cicero, cùm Scaurus patricius fuerit: quæ generis claritas etiam inertes homines ad ſummos honores provexit. Verùm Scaurus ita fuit patricius, ut tribus ſupra eum ætatibus jacuerit domûs ejus fortuna. Nam neque pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tenues opes, & nullam vitæ induſtriam, honores adepti ſunt: itaque Scauro æquè ac novo homini laborandum fuit. IDEM.

10. *Pro L. Tubulo*] L. hic Tubulus prætorius fuit ætate patrum Ciceronis. Is propter multa flagitia, cùm de exilio arceſſitus eſſet, ne in carcere necaretur, venenum bibit. IDEM.

11. P. *Craſſum*] Hic Craſſus fuit pater Craſſi ejus, qui æmulus potentiæ Cnei Pompeii fuit. Periit autem in dominatione L. Cinnæ, cùm ille & alios principes optimatum, & collegam ſuum Cn. Octavium occidit. IDEM.

STATIM.

Ac neque [12] illius Craſſi factum ſuperioris, iiſdem honoribus uſus, qui fortiſſimus in bellis fuiſſet, M. Aquilius potuit imitari.

PAULO POST.

Quid verò? Alterum Craſſum [13] temporibus eiſdem, num aut clariſſimi viri Julii, aut ſummo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?

CIRCA MEDIUM.

Neque verò hæc ipſa quotidiana res Appium Claudium [14], illa humanitate & ſapientia præditum, per ſe ipſa moviſſet, niſi hunc Claudii fratris ſui competitorem fore putaſſet: qui ſive patricius [15], ſive plebeius eſſet, (nondum enim certum conſtitutum erat) cum illo ſibi contentionem fore putabat.

POST DUAS PARTES ORATIONIS.

Dicit de Scauro, quem defendit.

Nam cùm ex multis unus ei reſtaret Dolabella [61], paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione, propinquo ſuo, contra Scaurum, patrem

12. *Ac neque*] Hæc verba, quibus Cicero nunc utitur, AC NEQUE, eam videntur habere naturam, ut ſemel poni non ſoleant: quia NEQUE eſt conjunctio disjunctiva, & ſemper poſtulat ut rurſus inferatur; ut cùm dicimus, *neque hoc, neque illud*. Quo autem caſu acciderit, quâve ratione, ut hoc loco Cicero hoc verbo ita uſus ſit, præſertim cùm adjecerit illam appoſitionem, & nomen intulerit poſtea alterum, neque perſpicere potui, & attendendum eſſe valde puto. Moveor enim meritò viri auctoritate: neque ignoro aliquando hoc verbum, *neque*, vel ſemel poni, ut in eadem hac oratione antè ipſe Cicero poſuit: *Sic, inquam, ſe, Judices, res habet, neque hoc à me novum diſputatur, ſed quæſitum ab aliis eſt.* Sed hoc loco & ſine præpoſitione illius verbi videmus eſſe poſitum, & tamen poſt ſecundum aliquid inferri. Nam cùm dixit, *Neque hoc à me novum diſputatur*, infert, *ſed quæſitum ab aliis eſt*. ASCON.

13. *Alterum Craſſum*] Hic alter Craſſus idem eſt de quo ſuprà diximus: alterum autem eum appellat, quia antè mentionem fecit P. Craſſi, qui fuit Pontifex Maximus, & bello Ariſtonici in Aſia dedit operam ut occideretur. Julios autem cùm dicit, duos Cæſares fratres Caium & Lucium ſignificat: ex quibus Lucius & Prætor & Conſul fuit. Caius ædilitius quidem occiſus eſt, ſed tantùm in civitate potuit, ut cauſâ belli civilis contentio ejus cum Sulpitio Tribuno fuerit. Nam & ſperabat, & id agebat Cæſar, ut omiſsâ Præturâ Conſul fieret: cui cùm primis temporibus jure Sulpitius reſiſteret, poſtea nimiâ contentione ad ferrum & ad arma proceſſit. Idem inter primos temporis ſui oratores, & tragicus poeta bonus admodum habitus eſt: hujus ſunt enim tragœdiæ, quæ inſcribuntur Julii. Et hi autem Julii, & Antonius, ab ſatellitibus Marii ſunt occiſi, cùm Craſſus, ut ſuprà diximus, eundem caſum ſuâ manu præveniſſet. ASCON.

14. *Ap. Claudium*] Significat *Ap. Claudium Pulchrum*, tum, cùm loquebatur, conſulem, P. Clodii fratrem; eúmque innuit egiſſe, ut Scaurus accuſaretur, ne cum Clodio fratre contenderet. SIGONIUS.

patrem suum, obsignaverat stateras, eas sibi inimicitias non susceptas, sed relatas, &c.

POST TRES PARTES.

Præsertim [17] cùm propinquitas & celebritas loci suspicionem desidiæ tollat, aut cupiditatis.

SEQUITUR.

Hæc cùm tu effugere non potuisses, contendes tamen & postulabis, ut M. Æmilius cum sua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria [18], sordidissimæ, levissimæ, vanissimæ genti, ac, propè dicam, pellitis testibus condonetur.

VERS. A NOVISSIMO CLX.

Undique mihi suppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocunque non modò mens, verùm etiam oculi inciderint. Curia illa de gravissimo principatu patris fortissimóque testatur. L. ipse Metellus [19], avus hujus, sanctissimos deos illo constituisse in templo videtur, in vestro conspectu, Judices, ut salutem à vobis nepotis sui deprecarentur.

---

15. *Sive patricius*] Fuerunt enim duæ familiæ Claudiæ. Earum quæ Marcellorum appellata est, plebeia: quæ Pulchrorum, patricia. Sed hoc loco urbanè Cicero lusit in Claudium, cum quo in gratiam non redierat: non quia is P. Clodii erat frater, qui ex patricia in plebeiam familiam transierat per summam infamiam, se quoque dubitare adhuc dixit. ASCONIUS

16. *Dolabella*] Ne fortè erretis, & eundem hunc Cn. Dolabellam putetis esse, in quem C. Cæsaris orationes legitis, scire vos oportet, duos eodem tempore fuisse, & prænomine, & nomine, & cognomine, Dolabellas. Horum igitur alterum Cæsar accusavit, nec damnavit: alterum M. Scaurus accusavit, & damnavit. IDEM.

17. *Præsertim*] Quo loco defendit, quòd tam magnificam domum Scaurus haberet. Demonstrasse vobis memini me, hanc domum in ea parte Palatii esse, quæ, cùm ab Sacra via descenderis, & per proximum vicum, qui est ab sinistra parte, prodieris, posita est: possidet eam nunc Longus Cæcina, qui Consul fuit cum Claudio. In hujus domûs atrio fuerunt quatuor columnæ marmoreæ insigni magnitudine, quæ nunc esse in regia theatri Marcelli dicuntur. Usus erat is Ædilis, ut ipse quoque significat, in ornatu theatri, quod ad tempus perquàm ampla magnitudine magnum fecerat. ID.

18. *Cum avi gloria*] Avum nunc Scauri maternum significat L. Metellum Pontificem Max. quem postea quoque nominat: nam paternus avus, proavúsque Scauri humiles atque obscuri fuerunt. IDEM.

19. *L. ipse Metellus.*] Castoris & Pollucis templum Metellus, quem nominat, refecit. Laudaverunt Scaurum consulares novem, L. Piso, L. Volcatius, Q. Metellus Nepos, M. Perpenna, L. Philippus, M. Cicero, Q. Hortensius, P. Servilius Isauricus pater, Cn. Pompeius Magnus. Horum magna pars per tabulas laudaverunt, quia aberant; inter quos Pompeius quoque: nam quòd erat pro Consule, extra urbem morabatur. Unus præterea adolescens laudavit frater ejus Faustus Cornelius Syllæ filius. Is in laudatione multa humiliter & cum lacrymis locutus, non minùs audientes permovit, quàm Scaurus ipse permoverat. Ad genua judicum, cùm sententiæ ferrentur, bifariam se diviserunt qui pro eo rogabant: ab uno latere Scaurus ipse

PRO A. GABINIO[1].

HIER. *Apol. adversus Rufinum.*] Ego cùm omnes amicitias tuendas semper putavi summâ religione & fide, tum eas maximè, quæ essent ex inimicitiis revocatæ in gratiam: propterea quòd integris amicitiis officium prætermissum, imprudentiæ, vel (ut graviùs interpretemur) negligentiæ excusatione defenditur: post reditum in gratiam si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur; nec imprudentiæ, sed perfidiæ assignari solet.

PRO P. QUINTIO.

ULPIAN.] Turpis occultatio sui.

PRO M. FONTEIO.

MARCEL. *lib.* XV.] Galli posthac dilutiùs potabunt, quòd illi venenum esse arbitrabuntur.

QUINT.

ipse, & M. Glabrio sororis filius, & Paulus, & P. Lentulus Lentuli Nigri Flaminis filius, & L. Æmilius Bucca filius, & C. Memmius Faustâ natus supplicaverunt: ex altera parte Sylla Faustus frater Scauri, & C. Apronius Limo, cui Fausta ante paucos menses nupserat dimissa à Memmio, & T. Peduceus, & C. Cato, & M. Olenas Curtianus. Sententias tulerunt senatores duo & XX. equites tres & XX. tribuni ærarii XX. ex quibus damnaverunt senatores IV. equites II. tribuni II. Cato prætor, cùm vellet de accusatoribus in consilium mittere, multique è populo manus in accusatores intenderent, cessit imperitæ multitudini, ac postero die in consilium de calumnia accusatorum misit. C. Triarius nullam gravem sententiam habuit. Subscriptores ejus M. & Q. Pacuvii fratres denas, & L. Marius tres graves habuerunt. Cato prætor judicium, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus: in forum quoque sic descenderat, jùsque dicebat: idque repetierat ex vetere consuetudine, secundum quam & Romuli ætatis statuæ in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt, togatæ sine tunicis. ASCON.

1. Quoniam de orationibus diximus, quas scriptas edidit, sequitur, ut de iis etiam dicamus aliquid, quas in Commentariis reliquit. Hic enim omnium defensionum, sive causarum quas acturus esset, memoriæ commentarios scribere solitus fuit. Quas autem se maximè expolire videbat posse, eas, postea quam egisset, diligentiùs scriptas

QUINT. *lib.* VI. *cap.* 4.] Mater tua, dum vixit, ludum [1]; postquam mortua est, magistros habuit.

AQUILA.] Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatûs amplissimæ copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia.

DE LEGE AGRARIA, *Kal. Jan.*

GELL. *lib.* XIII. *cap.* 24.] Prædam, manubias, sectionem, castra denique Cnei Pompeii, sedente imperatore, X-viri vendent.

GELL. *ibid.*] Ex præda, ex manubiis, ex auro coronario.

AQU.] Veniet igitur sub præcone tota Propontis, atque Hellespontus: addicetur communis ora Lyciorum, atque Cilicum: Mysia, & Phrygia item conditioni legique parebunt.

CARIS.] Imberba juventute.

IN L. PISONEM.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 4. DIOM. *lib.* II.] Proh dii immortales! qui hic illuxit dies?

SERVIUS]

scriptas edere; quas non probaret, in Commentariis relinquere consuevit. Quod idem de se ait Cato apud eum in libro de Senectute: *Causarum illustrium quascunque defendi, nunc quàm maximè conficio orationes* De quibus Commentariis sic video scripsisse Asconium in commentario orationis in Toga candida: *Præterea movet me, quòd, cùm sint commentarii Ciceronis suarum etiam defensionum, commentarium tamen hujus defensionis, aut principium nullum inveniam* Quintil. IV. 1. *Cicero pro Scauro ambitûs reo, est in Commentariis*, &c. Ut autem Scauri causa de ambitu extitit in Commentariis, sic etiam A. Gabinii. Proditum hoc est literis à D. Hieronymo in apologia adversûs Rufinum his verbis: *Unde & Tullius in Commentariis causarum pro A. Gabinio, Ego, inquit, cùm omnes inimicitias tuendas semper putavi*, &c. Fuerat autem Gabinio inimicissimus, quippe quo consule civitate fuerat pulsus. Pòst autem cum eo reversum in gratiam eundem in judicio defendisse ipse testatur in orat. pro *Rabirio Postumo.* Eosdem verò etiam Commentarios à Diomede intelligi arbitror, cùm ait: *Cicero causarum* XIII. *Re vendita, iterum empta.* SIGONIUS.

1. *Ludum*] Hunc jocum Scipio ad Apulei. Apolog. n. 74. explicat vivam meretricem capturas fecisse, & discipulos habuisse, quasi ludo meretricio aperto: eâ mortuâ, creditores ejus bona ex edicto possedisse, & creato magistro, ea proscripsisse, & vendidisse. De *magistris* plura vide apud Cujac. ad lib. LIX. de V. S. C. & Scip. Gent. in Orig. BURMAN.

SERVIUS.] Quæ te belluam ex utero, non hominem fudit.

QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 3.] Cùm tibi tota cognatio in ſarraco [1] advehatur.

IDEM, *ibid.* Caput opponis, cum eo coniſcans [2].

DIOMED. *lib.* I.] Proximè Pompeium ſedebam.

RELIQUA EX ASCONIO.

CIRCA VERS. A PRIMO.

Quod minimum ſpecimen in te ingenii. Ingenii autem? Immo ingenui hominis, ac liberi: qui colore ipſo patriam aſpernaris, oratione genus, moribus nomen [3].

CIRCA VERS. A PRIMO LXXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam [4] pertinet, unde ſe is ortum gloriari ſolet: neque enim hoc mea natura fert; nec municipii, præſertim de me optimè meriti, dignitas patitur.

PAULO POST, *De avo Piſonis paterno.*

Hic cùm ad Padum Placentiæ fortè conſediſſet, paucis pòſt annis

1. *Sarraco*] Aliàs, *ſerraco.* Genus vehiculi, ſeu plauſtri. Vide Quint. VIII. 3.

2. *Coniſcans*] Dicitur propriè de arietibus, cùm adverſis cornibus & frontibus incurrunt. Aliàs *coniſſans.* Lucret. II. 320.

3. *Nomen*] Tametſi hæc oratio ſic inſcribitur, *In L. Piſonem*, tamen non puto vos ignorare, hunc Piſonem ex ea familia eſſe, quæ *Frugi* appellata ſit: & ideò dicit aſpernari eum moribus nomen. ASCONIUS.

4. *Placentiam*] Magnopere me hæſitare confiteor, quid ſit, quare Cicero Placentiam municipium eſſe dicat. Video enim in annalibus eorum, qui Punicum bellum ſecundum ſcripſerunt, tradi, Placentiam coloniam deductam pridiè Kal. Januarii, primo anno ejus belli, P. Cornelio Scipione patre Africani, Ti. Sempronio Longo Coſſ. Neque illud dici poteſt, ſic eam coloniam eſſe deductam, quemadmodum poſt plures ætates Cn. Pompeius Strabo, pater Cn. Pompeii Magni, tranſpadanas colonias deduxerat. Pompeius enim non novis colonis eas conſtituit, ſed veteribus incolis manentibus jus dedit Latii, ut poſſent habere jus, quod cæteræ Latinæ coloniæ; id eſt, ut petendi magiſtratûs gratiâ civitatem Romanam adipiſcerentur. Placentiam autem ſex millia hominum novi coloni deducti ſunt: in quibus equites deducendi fuit} cauſa, ut opponerentur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant. Deduxerunt triumviri P. Cornelius Aſina, P. Papirius Maſo, Cn. Pompeius, ſive Cn. Cornelius Scipio: eámque coloniam IV. deductam eſſe invenimus. Deducta eſt autem Latina. Duo porrò genera earum coloniarum, quæ à populo Romano deductæ ſunt, fuerunt. Erant enim aliæ, quibus jus Italiæ dabatur: aliæ item, quæ Latinorum eſſent. De ſe autem optimè meritos Placentinos ait, quòd illi quoque honoratiſſima decreta erga Ciceronem fecerant, certaverántque in ea re cum tota Italia, cùm de reditu ejus actum eſt. ASCONIUS.

annis in eam civitatem [5] (nam tum erat civitas) aſcendit. Priùs enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi cœptus eſt.

Circa vers. a primo.

Lautiorem pater tuus ſocerum [6], quàm C. Piſo * in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, poteſtas cùm omnium fuiſſet, unum potiſſimùm delegiſſem.

Inſuber quidam fuit, id eſt, mercator, & præco. Is, cùm Romam cum filia veniſſet, adoleſcentem nobilem Cæſonium, hominis fortiſſimi filium, auſus eſt appellare. Filiam collocavit.

Ex Commentariis [1], *lib.* XIII.

Diomed.] Re venditâ, iterum emptâ.

5. *Civitatem*] Hic quoque dicit civitatem fuiſſe. Ab eadem perſuaſione ponit Placentiam municipium fuiſſe. Avum autem Piſonis primò *Gallum* fuiſſe ideò ait, quòd veniſſe eum in Italiam dicit trans Alpes; *Gallicanum*, quòd in Italia conſedeit; *Semiplacentinum*, poſtquàm aſcitus ſit à Placentinis; quod multò poſt ea tempora fuit, quibus Placentia colonia deducta eſt. Asconius.

6. *Socerum*] Quis fuerit ſocer Piſonis patris, ſupra dixit his verbis, *Inſuber quidam fuit*, &c. Calventium aiunt eum appellatum, patris Piſonis, contra quem hæc oratio eſt, ſocerum. Rutilium Attilium Nudum Feneſtella tradit. Cicero filiam poſt mortem Piſonis generi P. Lentulo collocavit, apud quem illa ex partu deceſſit. Idem.

1. Hi Commentarii quid ſint, abundè declaravit Sigonius in Fragm. Or. pro A. Gabinio; eum vide. Patricius.

SELECTARUM
M. TULLII CICERONIS
ORATIONUM
SYNOPSIS, ET ANALYSIS.

PRO P. SEXTIO.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Excitat attentionem.
  - Benevolentiam.
  - Docilitatem.
- **Narratio.**
  - Exponit vitam Sextii
    - In duplici matrimonio.
    - In Tribunatu militari.
    - In Quæstura urbana.
    - In Quæstura provinciali.
  - Naufragium Reip.
    - Per Clodium Tribunum plebis.
    - Per Consules Pisonem & Gabinium.
  - Discessum suum ex Urbe,
    - Quem describit ab adjunctis
    - Et à consequentibus.
  - Gesta post discessum
    - A P. Clodio Trib. pl.
    - A Pisone & Gabinio Coss.
  - Reditum in Urbem.
    - Quem juvabant omnes boni.
    - Impediebant scelerati.
- **Confirmatio.**
  - Sextium non esse damnandum.
  - Quod probat, à factis Clodii, Sextii, &c.
- **Digressio.**
  - De Optimatibus.
  - De Popularibus.
- **Peroratio.**
  - Ad Optimatium partes sequendas hortatur.
  - Excitat misericordiam erga Sextium.

Analysis Exordii.

Attentio excitatur,
- Ab admiratione, quòd pauci Remp. defendissent. 1.
- A periculo, ne nullus eam defensurus sit. 1.
- A miseria civium, qui illam defenderunt. 1.
- A felicitate seditiosorum, qui eam everterunt. 1.

Benevolentia.
- Odio in adversarios excitato:
  - Ob crudelitatem, saeviendo per urbem. 2.
  - Ob malitiam, calumniando in judicio. 2.
- Gratitudine sua declarata erga bene meritos. 2.
- Laude Sextii, & eorum quos tuetur. 2.
- Elogio Hortensii, qui jam Sextium defenderat. 3.
- Motivis, quibus ad defensionem ferebatur:
  - Pietatis. 3.
  - Querelæ. 3.
  - Doloris. 3.
- Postulatione facultatis, ut agat:
  - Acriùs. 4.
  - Et liberiùs. 4.

Docilitas,
- Propositione dicendorum, de omni statu Sextii. 5.
- Et partitione, in vitam ejus privatam & publicam. 5.

Narrationis prima pars.

Vitam Sextii describens, eum laudat

A parentis dotibus:
- Civis sapientis, sancti, & severi. 6.
- Tribuni plebis nobilissimi. 6.

A socerorum claritate:
- C. Albini,
  - Honestissimi. 6.
  - Spectatissimi. 6.
- L. Scipionis,
  - Optimi viri. 7.
  - Injustè exilio multati. 7.
    - Quem Sextius adiit. 7.
    - Consolatus est. 7.
    - Pro viribus adjuvit. 7.

Ab ejus virtutibus:
- Domesticis.
  - Pietate erga socerum. 7.
  - Liberalitate. 7.
  - Et cæteris. 7.
- Publicis:
  - In Tribunatu militari: abstinentiâ. 7.
  - In Quæstura
    - Fidelitate erga Remp. 8.
    - Prudentiâ erga Antonium: ita ut fuerit
      - Consuli quæstor bonus. 8.
      - Reip. civis optimus. 8.
    - Fortitudine:
      - Capuæ, unde
        - Ejecit Aulanum. 9.
        - Et Marcellum. 9.
      - Romæ: ubi
        - Conjurationis retardavit impetus. 11.
      - In Etruria: ubi
        - Antonium, in conjuratos excitavit 12.
        - Petreium, ad eos vincendos adjuvit. 12.

Narrationis pars secunda.

De Naufragio Reip. cùm ex Urbe discessit Cicero.

- Discessus causæ, Clodius, quem
  - Pompeius adjuravit, ne ipsi Ciceroni noceret. 15.
  - Cæsar, ad plebem transire permisit. 16.
  - Consules, in suis sceleribus juverunt. 17.
- Consules:
  - Gabinius, qui
    - Mollitie & luxuriâ perditus. 18.
    - Ære alieno oppressus. 18.
    - Senatui & Equitibus injurius. 18.
    - Nefariis hominibus fretus. 18.
  - Piso: qui
    - Teter & horridus ipsa specie,
      - In oculis. 19.
      - In barba. 19.
      - In veste. 19.
      - In supercilio. 19.
      - Fronte. 19.
    - Gravitate ficta, spem Reip. bene gerendæ faciebat. 20.
    - Nobilitate illustri erat commendatus. 21.
    - Ciceroni tamen notus:
      - Ob libidines domesticas. 22.
      - Ob sermones Epicureos. 23.
- Gabinii arrogantia:
  - Repudiantis preces supplicum:
    - Senatus. 26.
    - Civium Clariss. 26.
    - Ciceronis. 26.
  - Concionem seditiosam habentis.
    - In senatum. 28.
    - In equites. 28.
  - L. Lamiam in exilium ejicientis. 29.
- Pisonis temeritas:
  - Imperantis ne homines Reip. cladem lugerent. 32.
  - Nec, vestis mutatione, dolorem suum testarentur. 32.
- Clodii leges:
  - De provinciis dandis Gabinio & Pisoni. 33.
  - De eversione Legis Æliæ, & Fusiæ. 34.
- Eorum trium furor:
  - Habito servorum delectu. 34.
  - Conscriptis & decuriatis satellitibus. 34.
  - Armis in templum Castoris deportatis. 34.
  - Gradibus illius templi revulsis. 34.
  - Armatis hominibus in conciones immissis. 34.
  - Cædibus & lapidationibus factis. 34.
  - Senatum prodebant & vexabant. 35.
  - Equites, reos citabant. 35.
  - Italiæ auctoritatem repudiabant. 35.
  - Cives relegabant, aut terrebant. 35.
  - Templa & forum armis implebant. 35.
  - Urbem oppressam tenebant. 35.

Sui ipsius moderatio:
- Potuisse resistere
  - Favente Senatu. 36.
  - Et bonis omnibus. 36.
- Sed noluit:
  - Ut imitaretur Metellum
    - Qui cessit Mario. 37.
    - Ac Saturnino. 37.
  - Ut evitaret arma,
    - Pompeii. 39.
    - Crassi. 39.
    - Cæsaris, Clodio faventium. 39.
  - Ut civium vitam conservaret. 43.
  - Ac seipsum
    - Ut posteri non timerent improbis resistere. 49.
    - Ut imitaretur Marium civem suum. 50.
    - Ut adolescentes suo reditu animarentur. 52.

Narrationis pars tertia.

Discessum Cicero suum describit.

Ab adjunctis
- Funestum sibi. 53.
- Luctuosum bonis. 53.
- Prudentem, ut se subduceret
  - Clodii furori, perfidiæ. 53.
  - Telis ac minis. 53.
- Necessarium, ut consuleret
  - Civibus suis. 53.
  - Et patriæ. 53.
- Lugubrem urbi:
  - Cùm templa & tecta lugerent. 53.
  - Nemo forum, curiam, lucem aspicere vellet. 53.
- Lætum inimicis suis:
  - Pisoni & Gabinio. 53.
  - Ob acceptas provincias. 53.
- Diis invisum:
  - Ob tanta scelera, in civem bene de Rep. meritum. 54.
  - Ob modum, quo ex Urbe pulsus est. 54.
  - Ob legis Clodianæ injustitiam. 54.

A consequentibus
- In familia Consulum:
  - Ubi gratulationes. 54.
  - Epulæ. 54.
  - Partitio ærarii. 54.
  - Spes, promissa. 54.
  - Præda, lætitia. 54.
- In familia Ciceronis: in qua
  - Uxor ejus vexabatur. 54.
  - Liberi ad necem quærebantur. 54.
  - Gener spernebatur. 54.
  - Bona diripiebantur. 54.
  - Domus ardebat. 54.

Narrationis pars quarta.

Quæ post discessum Ciceronis gesta sunt.

- A Clodio Trib. pleb. injustas leges ferente
  - De Civibus:
    - Ut Censorum potestas minueretur. 55.
    - Ut collegia vetera restituerentur, & nova fierent. 55.
    - Ut frumentum populo gratis daretur. 55.
    - Ut Gabinio Syria pro Cilicia concederetur. 55.
    - Ne lex Ælia & Fusia valeret. 56.
  - De Sociis:
    - Ut matris Deorum Sacerdos sine causa pelleretur. 56.
    - Ut Brogitarus, homo impurus, ei substitueretur. 56.
    - Ut exules Byzantium reducerentur. 56.
    - Ut Ptolæmeus Cypri rex, per Catonem proscriberetur. 57.
- A Consulibus Pisone & Gabinio,
  - Afflictos non protegenbus:
    - Cyprium regem. 64.
    - Ciceronem. 64.
  - Clodio furioso omnia permittentibus.
    - Orbem terræ, quibus vellet, destinanti. 66.
    - Procurationes negotiorum publicorum attribuenti. 66.
    - Provincias, pro voluntate distribuenti. 66.
    - Pecuniam corradenti, quo placeret modo. 66.
    - Regna danti, & auferenti. 66.
    - Legationum jus senatui tollenti. 66.
    - Damnatos de vi, in urbes suas restituenti. 66.

Narrationis pars quinta.

Quid pro Reditu suo factum sit.

- Anno sui discessus, in quo
  - Juverunt ipsum
    - Pompeius, cujus præclarè facta laudat. 67.
    - Senatus, qui reditum ab exilio decrevit. 68.
    - Ninnius, Trib. pl. qui de eo ad senatum retulit. 68.
    - Q. Cicero, qui eam ob rem ex Asia rediit. 68.
    - Equitum universus ordo, & Piso gener. 68.
    - Tribuni octo, qui legem promulgarunt. 69.
    - Lentulus designatus Consul, qui causam suscepit. 70.
    - Sextius, qui Cæsarem adiit. 71.
  - Impediverunt:
    - Stalenus, Tribunus plebis. 69.
    - Consules Piso & Gabinius. 70.
- Anno sequenti, in quo
  - Juverunt:
    - Tribuni plebis octo. 72.
    - Lentulus Consul. 72.
    - L. Cotta, princeps senatûs. 73.
    - Cn. Pompeius. 74.
    - Senatus universus. 74.
    - Q. Fabricius Tribunus pl. 75.
  - Impediverunt:
    - Serranus Tribunus pl. 74.
    - Clodiani armati: qui
      - Impetum fecêre in Fabricium. 76.
      - Occidêre nonnullos, vulnerarunt multos. 76.
      - Cispium vi depulêre. 76.
      - Q. Ciceronem penè occidêre. 76.
      - Tiberim corporibus implevêre. 76.
      - Sextium multis vulneribus confodêre. 76.

Confir-

Confirmatio.

- Facta Clodii, contra Sextium:
  - Quem ejus gladiatores vulnerarunt. 80.
  - Et occisum esse clamaverunt. 80.
- Reip. pro Sextio:
  - Cujus necem ulta esset. 81.
  - Et memoriam honorasset. 81.
- Sextii, pro Cicerone;
  - Cujus causam suscepit. 83.
  - Et armatis hominibus defendit. 83.
- Milonis in Clodium:
  - Quem depressit, omnia evertentem. 84.
  - Et in judicio accusare molitus est. 89.
- Omnium pro se ipsis:
  - Jure naturæ, vitam tuendo. 91. 92.
  - Et vim illatam repellendo. 91. 92.
- Consulum contra Remp.
  - Gabinii, in Syria. 93.
  - Pisonis in Macedonia. 94.

Digressio de Optimatibus.

- Definit
  - quinam sunt Populares. 96.
  - quinam Optimates. 96. & seqq.
- Hortatur ad sequendos Optimates.
  - quia honorificum:
    - Ob difficultatem. 100.
    - Ob imitationem clarorum virorum. 101.
    - Ob gloriam immortalem. 102.
    - Ob victoriæ certitudinem. 103. 104.
  - quia utile ut quis placeat ipsi populo, sicut patet,
    - in concionibus
      - P. Clodii, quas rejicit. 106.
      - P. Lentuli, quas approbat. 107.
    - in comitiis:
      - Sive leges ferantur. 109.
      - Sive magistratus creentur. 113.
    - in ludis:
      - Scenicis. 115.
      - Gladiatoriis. 124.
- Ut probet Optimatibus populum favere, describit antecedentia suum reditum: nam
  - Populus
    - Populares, inimicos ejus, omni odio notavit. 127.
    - Optimates, amicos, omni significatione decoravit. 127.
  - Senatus
    - Nationibus exteris eum commendavit. 128.
    - Sociis juvantibus gratias egit. 128.
    - Præsidibus provinciarum vitam custod. commisit. 128.
    - Italiæ totius opem imploravit. 128.
  - Italia
    - Studium salutis ejus ostendit. 128.
    - Testimonium dignitatis dedit. 128.
  - Principes civitatis:
    - Pompeius patriæ conservatorem vocavit. 129.
    - P. Servilius, ut reconciliaretur, Metellum permovit. 130.
    - Metellus absens, cum eo in gratiam rediit. 130.
- Ejus adjuncta,
  - primo in Italiam adventu:
    - A Brundusinis exceptus, cum summa benevolentia. 131.
    - A Flacco domum introductus, cum summa lætitia. 131.
  - in viæ progressu:
    - Urbibus, dies festos agentibus. 131.
    - Legatis undique missis, accurrentibus. 131.
  - in Romæ ingressu:
    - Ad Capitolium ascendit, cum honore. 131.
    - Domum ductus, cum civitatis lætitia. 131.

- Vatinium insectatur hostem Optimatium, in quos
  - Incitavit Cæsarem. 131.
  - Et Vettium indicem. 132.
- Ciceronis præsertim, in quem
  - Commovit Cæsarem. 132.
  - Pompeium. 133.
  - Clodium. 134.
- Et Reipublicæ, cujus
  - Tulliam legem contempsit. 134.
  - Cæciliam Didiam. 135.
  - Liciniam-Juniam. 135.
  - Ipsámque Juliam. 135.

Perorationis prima pars.

- Adolescentes, ut se Optimatibus adjungant excitatratione: quòd
  - Hæc una sit via
    - Laudis, 137.
    - & dignitatis. 137.
  - Senatus sit Reip. custos:
    - Et præses 137.
    - & propugnator. 137.
  - Virtus sit in labore posita:
    - Non in somno, & conviviis, 138. 139.
    - ac delectatione. 138. 139.
  - Perniciosi cives contemnantur; qui
    - Populum, ad seditionem incitant. 139.
    - Imperitos, largitione excæcant. 139.
    - Claros viros, in invidiam vocant. 139.
  - Bonorum finis sit optimus, malorum pessimus.
    - Optimatibus, à populo liberatis. 140.
    - Popularibus, miserè pereuntibus. 140.
- Exemplis:
  - Externis,
    - Atheniensium. 142.
    - Carthaginensium. 142.
  - Domesticis,
    - Bruti, Camilli, Ahalæ. 143.
    - Decii, Curii, Fabricii. 143.
    - Maximi, Scipionum, Lentuli. 143.
    - Æmilii, & plurimorum aliorum. 143.

Perorationis pars altera.

- Judices ad misericordiam excitat, à persona reorum:
  - Sextii. 144.
  - Milonis. 144.
  - Lentuli. 144.
- à persona sua: qui
  - Causa est, cur à suis inimicis affligantur. 145.
  - Plurima pro Rep. passus est. 145.
  - Cum ipsis ibit in exilium, si damnentur. 146.
- à persona Judicum; qui possunt
  - Absolutione Sextii, bonos confirmare. 147.
  - Improbos reprimere. 147.
  - Seipsum reficere. 147.
  - Rempublicam renovare. 147.

PRO

PRO M. CÆLIO.

SYNOPSIS.

Exordium.
- Attentionem excitat,
- & benevolentiam.

Confutatio.
- Respondet quatuor actoribus:
  - Atratino.
  - Herennio.
  - P. Clodio.
  - Balbo.
- Rejicit à Cælio, duo præcipua crimina.
  - Auri accepti, ad necandum Dionem.
  - Veneni parati, ad necandam Clodiam.

Peroratio.
- Odium excitat in adversarios.
- Misericordiam pro Cælio.

Analysis Exordii.

Attentionem sibi conciliat,
- Ab insolito tempore causam agendi. 1.
- A gravitate accusationis. 1.

& benevolentiam,
- Ob Cælium reum:
  - Innocentem. 1.
  - & excellentibus dotibus præditum. 1.
- Ob adversarios:
  - Clodiam præsertim, & libidinosam. 1.
  - & Atratinum adolescentem. 2.

Confutationis prima pars.

Atratino, qui

Objectio		Responsio
I. Objicit obscurum esse genus Cælii.	*Resp.*	Patrem habere Equitem Rom. 3. & quidem eximiæ dignitatis. 3.
II. Patrem ab eo malè tractatum.	*Resp.*	Credendum patris squalori. 4. & matris lacrymis. 4.
III. Municipibus non probatum.	*Resp.*	Ab iis est in senatum cooptatus. 5. Nunc ab iis per legatos defenditur. 5.
IV. Luxuriâ esse perditum. 6.	*Resp.*	Esse formosum. 6. Sed castè educatum. 6.
V. Catilinæ fuisse familiarem.	*Resp.*	Non fuisse in ætate periculosa. 10. Cum eo non conjurasse. 15.
VI. Reum esse ambitûs.	*Resp.*	Non esse. 16. Sed alterum ambitûs accusare. 16.
VII. In ære alieno esse.	*Resp.*	Versuram nullam fecisse. 17. Nec habitare caro pretio. 17.
VIII. A patre semigrasse.	*Resp.*	Permissione patris. 18. Necessitate officii. 18.
IX. Senatorem ab eo pulsatum.	*Resp.*	Senatorem illum non prodire. 19. Si prodeat, variis quæst. irretiendum. 19.
X. Attrectatas ab eo mulieres.	*Resp.*	Testibus nocturnis non credendum. 20. Sed signis & rationibus. 22.
XI. Dionem Alex. ab eo occisum.	*Resp.*	Eum qui occidit, esse absolutum. 23. Cælium ab hospitibus ejus non accus. 23.

- Herennio, qui
  - Cælium ait esse luxuriâ & libidine infamem. 25.
  - Vitiis juventutis corruptum. 25.
  - Bestiæ, Catilinæ socio familiarem. 26.
  - Lupercorum sodalitio suspectum. 26.
  - Deliciis enervatum. 27.
  - *Resp.* Omnia esse falsa.
- Clodio, qui
  - Clamavit voce maxima, verbis tristissimis. 27.
  - Indignus est responsione. 27.
- Balbo, qui
  - De luxu conviviorum accusat. 27. 28.
  - De unguentorum usu. 28.
  - De Baiarum frequentatione. 28.

Confutationis secunda pars.

- A Cælio nec aurum acceptum:
  - Probatur, Clodiæ accusatione:
    - Per Appium Cæcum atavum. 33.
    - Per P. Clodium fratrem. 36.
  - Cælii excusatione:
    - Injustè à sene reprehensi. 37.
    - Innocentiâ suâ protecti. 38.
    - Ab adolescentiæ vitiis immunis. 39.
    - Ingenio & eloquentiâ excellentis. 45.
    - Clodiæ solius amoribus impliciti. 48.
  - Causarum remotione:
    - Finalis: nam Dionem necare noluit. 51.
    - Efficientis: nec servos Clodiæ corrupit. 52.
  - Lucceii testimonio:
    - Qui sanctissimus & gravissimus. 54.
    - Et Dionis occisi hospes. 55.
- Nec venenum datum:
  - Probatur à remotione causarum:
    - Finalium:
      - Ne aurum Clodiæ redderet. 56.
      - Ne crimen necati Dionis hæreret. 56.
    - Efficientium:
      - Sive adjutoris. 57.
      - Sive socii. 57.
      - Sive conscii. 57.
  - Ab accusatione Clodiæ:
    - Quæ maritum veneno sustulit. 59.
    - Et Cælium temerè accusavit. 60.
  - A loci circumstantia:
    - Nam in balneo venenum dari non potuit. 61.
    - In Cælii domo, dari potuisset. 61.
  - A testium rejectione:
    - In balneis, latere non potuerunt. 62.
    - Clodiæ familiares sunt. 63.
    - Licinium veneni datorem non ceperunt. 64.
    - A Clodia subornati sunt. 67.

Peroratio.

- A persona Clodiæ:
  - quæ libidinosa, Cælium innocentem vexat. 70.
  - flagitiosa, Camurtum & Esernum perdidit. 71.
- Cælii,
  - qui, Puer
    - Disciplinis honestis addictus. 72.
    - Amicitiis proborum virorum. 72.
    - Studiis optimorum æqualium. 72.
  - Adolescens
    - In Africa contubernalis Pompeii. 73.
    - In urbe Roma.
      - Causarum patronus. 74.
      - Reip. amantissimus. 77.

Sexti

- **Sexti Clodii:**
  - Qui infamis, ob innumera scelera. 78.
  - Absolutus tamen, ope Clodiæ. 78.
- **Patris Cælii:**
  - Qui senex, ac miser. 79.
  - Pro unico filio supplex. 79.
- **Judicum:**
  - Qui Cælium sibi servabunt. 80.
  - Ac Reipublicæ. 80.

DE PROVINCIIS CONSULARIBUS.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Senatores reddit attentos.
  - Benevolos.
  - Dociles.
- **Confirmatio.**
  - Revocandum probat è Macedonia Pisonem,
  - Revocandum è Syria Gabinium.
  - Retinendum in Galliis Cæsarem.
- **Confutatio.**
  - Volentium alterutram Galliam eripi Cæsari.
  - Dicentium ipsum fuisse inimicum Cæsaris.
- **Peroratio.**
  - Rationes coacervat pro Cæsare.
  - Opiniones contemnit, se reprehendentium.

Analysis Exordii.

- **Attentos:**
  - A necessitate providendi provinciis. 1.
  - A dolore suo justo. 1.
  - Ab utilitate Reipublicæ. 1.
- **Benevolos:**
  - Ab affectu Servilii erga se. 1.
  - A nequitate & crudelitate Gabinii & Pisonis. 1.
  - A moderatione doloris sui, & iracundiæ. 3.
  - A conformitate judicii, cum senatoribus. 2.
- **Dociles.**
  - Propositione provinciarum decernendarum. 3.
  - Declaratione brevi sententiæ suæ. 3.

Confirmationis prima pars.

- **Revocandus Piso, qui Romæ**
  - Senatui fuit injuriosus. 3.
  - Populo Romano. 3.
  - Ciceroni præsertim. 3.
- **& in Macedonia**
  - Pacem sustulit:
    - Partam victoriis. 4.
    - & triumphis. 4.
  - Bellum malè gessit:
    - Provinciâ à Barbaris vexatâ. 4.
    - Thessalonicâ à civibus relictâ. 4.
    - Viâ militari castris Thraciis notatâ. 4.
    - Exercitu R. perdito, incuriâ &c. 5.
  - Socios expilavit:
    - Achæos. 5.
    - Dyrrachinos. 5.
    - Byzantios. 6.
  - Deos irritavit:
    - Sacrilegiis in Achaia. 7.
    - & in Græcia tota. 7.

Confirmationis ſecunda pars.

Revocandus Gabinius, qui
- In itinere, Ariobarzanis crudelitati ſervivit. 9.
- In adventu ad provinciam, perdidit equitatum. 9.
- In gubernatione provinciæ
  - In omnes peccavit
    - Pactionibus cum tyrannis. 9.
    - Deciſionibus. 9.
    - Direptionibus. 9.
    - Latrociniis. 9.
    - Cædibus. 9.
  - In publicanos præſertim,
    - Quos addixit in ſervitutem. 10.
    - Quibus jus non dixit. 10.
    - Pactiones juſtas reſcidit. 10.
    - Cuſtodias ſuſtulit. 10.
    - Vectigales & ſtipendiarios ſubduxit. 10.
    - Extremæ inopiæ cauſa extitit. 11.

De quo ſenatus præjudicavit,
- Qui eum revocare voluerat, anno ſuperiore. 13.
- ſupplicationem ab eo petitam, indicere noluit. 15.

Confirmationis tertia pars.

Non revocandus è Gallia Cæſar: quod probat.

A ſuo erga Cæſarem animo:
- Cui favere deberet inimicus. 19.
- Multò magis amicus factus. 21.

A patriæ amore:
- Cujus amicis eſt amicus. 23.
- Inimicis inimicus. 23.

A Senatûs decretis: cùm
- Supplicationem quindecim dierum conceſſerint. 25.
- Stipendium pro ejus exercitu. 28.
- Ac decem legatos. 28.

A perſona ipſius Cæſaris: cui
- Optabile recedere à Gallia. 29.
- & in patriam redire. 29.

A pacis ſtudio:
- Quæ in toto Imperio eſt, per Pompeium. 31.
- In totis Galliis erit, per Cæſarem. 32.

Confutationis prima pars.

Neutram Cæſari Galliam eripiendam.

Non ulteriorem, quia
- Reſp. & Cæſar perturbarentur. 36.
- Vatinia lex iniqua approbaretur. 36.
- Populi temerarium donum ſtabiliretur. 36.
- Senatûs conceſſio tolleretur. 36.

Non citeriorem, nam
- Decernendi modus contrarius eſt mori majorum. 37.
- Et Conſuli ſuccedenti incommodus. 37.

Denique neutram, quia
- Piſo in Macedonia remaneret. 38.
- Cæſar contumeliâ afficeretur. 38.

Confu-

Confutationis pars altera.

Probat, se Cæsaris inimicum nec esse, nec fuisse.

- Ante ejus Consulatum.
  - Familiaritas & consuetudo. 40.
  - Fratris & consobrini cum ipso. 40.
- In ejus consulatu.
  - Consiliorum participatio oblata. 41.
  - Quinqueviratus in Campania. 41.
  - Unio cum intimis Consularibus. 41.
  - Legatio, in Gallia. 41.
- Post ejus Consulatum.
  - Legatio iterum oblata, ut me tutaretur à Clodio. 42.
  - Voluntas declarata, ut revocarer ab exilio. 43.

IN PISONEM.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Odium Judicum excitat in Pisonem.
  - Benevolentiam eorum sibi conciliat.
- **Contentio.**
  - Comparat se Pisoni.
    - In Quæstura, Ædilitate, Pretura.
    - In Consulatu:
      - Parto.
      - Gesto.
    - In discessu ex urbe.
    - In absentia.
    - In reditu ad Urbem.
  - Irridet philosophicam de triumphi contemptu vocem.
  - Describit vitam ejus privatam: in qua
    - Nihil in se laudabile.
    - Nihil aliis gratiosum.
    - Omnia nefaria.
  - Confutat objectionem ridiculam, de quodam versu.
  - Declarat scelerata in Macedonia commissa:
    - Ipso in ingressu.
    - Toto vitæ tempore.
- **Peroratio.**
  - Efficere se posse, ut Piso damnetur à Judicibus.
  - Jam damnatum esse ab omnibus.
  - Et damnationis pœnas subire.

Analysis Exordii.

- Odium in Pisonem excitat:
  - A belluina ejus vita. 1.
  - Ab hypocrisi, qua pop. R. decepit. 1.
  - A lutulentis vitiis. 1.
  - A tarditate ingenii. 1.
  - A stupore, & debilitate linguæ. 1.
  - A vana gloriatione, ob honores ostentos. 1.
- Benevolentiam sibi & auctoritatem conciliat, quod
  - Quæstor factus sit in primis. 2.
  - Ædilis prior. 2.
  - Prætor primus: licet esset homo novus. 2.

Contentionis prima pars.

Se comparat Cicero cum Pisone.

- **Consulatus qui partus:**
  - Piso electus est,
    - Impeditis Reip. temporibus. 3.
    - Diffidentibus Consulibus. 3.
  - Cicero electus est,
    - A cuncta Italia. 3.
    - Ab omnibus ordinibus. 3.
    - Ab universa civitate. 3.
- **qui gestus:**
  - Cicero juvit Remp.
    - Legibus agrariis impeditis. 4.
    - Agro Campano conservato. 4.
    - Senatûs auctoritate defensa. 4.
    - Proscriptorum liberis rejectis. 4.
    - Antonio collega mitigato. 5.
    - Galliâ provinciâ deposità. 5.
    - Catilina ex urbe ejecto. 5.
    - Conjuratis à cæde & incendio prohibitis. 5.
  - Resp. Ciceronem honoravit; nam
    - Catulus, princeps Senatûs, patriæ patrem nominavit. 6.
    - Gellius coronâ civicâ dignum dixit. 6.
    - Senatus, supplicationem nomine ejus decrevit. 6.
    - Populus, ab eo servatam Remp. juravit. 7.
  - Piso remp. vexavit:
    - Per P. Clodium
      - Ludis compitalitiis restitutis. 8.
      - Legibus Ælia & Fusia eversis. 9. 10.
      - Collegiis perniciosis institutis. 9. 10.
      - Censorum auctoritate sublata. 9. 10.
      - Servorum delectu habito. 11.
      - Templo Castoris seditiosis completo. 11.
      - Cicerone crudeliter vexato. 11.
      - Domo Ciceronis incensa. 15.
      - Pompeio domum compulso. 16.
      - Catilinæ reliquiis sibi adjunctis. 16.
    - Per seipsum, & Gabinium:
      - Cicerone, à se turpiter rejecto. 12.
      - Senatu, crudelitatis accusato. 14.
      - Senatu coacto ad vestitum redire. 18.
      - Auxilio consulari negato. 19.
      - Ciceronis domo expilata. 21.
      - Exultatione, ob Ciceronis exilium, declarata. 22.
- **Consulis nomine indignus: probatur**
  - A dotibus ad Consulatum requisitis. 23.
  - A sceleribus in consulatu admissis. 23.
  - A Capuanorum judicio. 24.
  - A Clodii furore, quem fovebat. 26.
  - A Gabinii comparatione, qui tandem Clodio restitit. 27.
  - A Senatûs auctoritate,
    - Ab eo proposita rejicientis. 29.
    - Et negligentis legem, quam timebat. 30.

Profeo-

- **Profectio.**
  - Profectus est Piso:
    - In provinciam emptam, vel ereptam. 31.
    - Civibus eum execrantibus. 31.
  - Profectus est Cicero:
    - Exitu calamitoso, sed optando. 32.
    - Civibus salutem & reditum optantibus. 33.
- **Absentia.**
  - Absuit Cicero exul: sed
    - Senatus eum honoravit:
      - Una voce revocans. 34.
      - Omnibus commendans. 34.
      - Conservatorem Reip. appellans. 34.
    - Revocabant clarissimi cives, concionibus suis. 34.
    - Magistratus propè omnes, lege promulgata. 35.
    - Populus suffragiis suis. 36.
  - Absuit Piso consul: sed peccavit
    - In obtinenda provincia:
      - Nimis ampla. 37.
      - Et contra leges. 37.
    - Et in gerenda:
      - Sceleribus multis admissis. 38.
      - Literis ad senatum non missis. 39.
      - Provinciâ Macedoniâ vexatâ. 40.
      - Oppidis amissis. 40.
      - Sociis direptis. 40.
      - Agris populatis. 40.
      - Exercitu perdito. 40.
      - Concludit, eum & Gabinium furere. 46.
- **Reditus.**
  - Cicero, in tota via
    - Italia tota ad eum salutandum confluente. 51.
    - Legatis accedentibus;
      - Ex omni municipio. 51.
      - Ex omni præfectura. 51.
      - Ex omni colonia. 51.
    - Hominibus effusis;
      - Ex oppidis. 51.
      - Ex agris. 51.
    - Diebus celebratis;
      - Quasi essent festi. 51.
      - Et solemnes. 51.
  - In urbe Roma
    - Senatu obviam egresso. 52.
    - & populo universo. 52.
    - Domo ipsi restituta. 52.
      - A Pontificibus. 52.
      - A Consulibus. 52.
      - A Senatoribus. 52.
    - Et sumptu publico ædificata. 52.
- **Piso, in tota via.**
  - Quæsivit,
    - Mæandros, & solitudines. 53.
    - Diverticula, & flexiones. 53.
  - Fugit,
    - Municipia & hospites. 53.
    - Lucem & oppida. 53.
- **In urbe Roma:**
  - Nulli obviam iverunt;
    - Nec legati quidem. 54.
    - Nec Candidati. 54.
  - Nec triumphalis porta patuit:
    - Macedonico Imperatori. 54.
    - Macedonicis omnibus Coss. aperta. 54.

Appen-

Appendicula de triumpho,

Quem à se contemptum dicebat Piso.

- Id negat: nam
  - Ad obtinendam provinciam, scelera commiserat. 56.
  - Nec fuit moderatior triumphum optantibus.
    - Decio Silano. 56.
    - C. Antonio. 56.
- Id improbat: nam
  - Gloriam justam repudiare, levis est animi. 57.
  - Gloriam triumphi acceptaverunt clari viri:
    - Pompeius, Crassus, Servilius. 58.
    - Metellus, Curio, Africanus. 58.
    - Camillus, Curius, Fabricius. 58.
    - Calatini, Scipiones, Marcelli. 58.
    - Maximi, Paulus, Marius. 58.
  - Eam ardenter cupit Cæsar,
    - Qui gloriæ desiderio, huc illuc discurrit. 59.
    - & multorum dierum supplicationes ambit. 59.
- Id esse ridiculum ostendit, prosopopœiâ ipsius Pisonis:
  - Qui Cæsarem à triumphi desiderio avertit. 59.
  - Triumphi pompam contemnit. 59.
  - Suum exemplum proponit, sine triumpho redeuntis. 61.
- Ideò illum reprehendit: cùm
  - Sapientissimi triumphum ambierint.
    - L. Crassus. 62.
    - C. Cotta. 62.
    - M. Piso. 62.
  - Ipse Piso, ejus desiderio flagrarit. 63.
  - Sed ob scelera, petere erubuerit. 63.

Contentionis secunda pars.

De vita Pisonis privata.

- Nihil habuit in se laudabile:
  - Non splendor, gratia, celebritas domestica. 64.
  - Non opera forensis, consilium, auxilium. 64.
  - Non auctoritas, & sententia senatoria. 64.
- Nihil aliis gratiosum:
  - Nec Senatui
    - Cujus perdidit dignitatem, & auctoritatem. 64.
    - Ordinem, & nomen. 64.
  - Nec equitibus, quorum præstantissimum permisit relegari. 64.
  - Nec plebi:
    - Cui leges suas injustas attribuit. 64.
    - Cujus sibilos timet in ludis. 65.
- Omnia nefaria:
  - In avaritia, superbia, &c. 66.
  - In luxuria:
    - Sordida. 67.
    - Ab Epicureo versibus descripta. 68.
  - In amore fœdæ voluptatis. 69.

De Versu: *Cedant arma togæ.*

- Hoc versu nemo offensus:
  - Neque à Clodio, ob versum, ejectus est. 72.
  - Neque se ducibus, sed pacem bello prætulit. 73.

Ne

- **Ne Pompeius quidem:**
  - Nec versus ad eum pertinuit. 75.
  - Neque ob versum unum
    - Irasceretur:
      - Amicissimo. 75.
      - Bene merito de se & de Rep. 75.
      - Consulari, & Senatori. 75.
      - Civi, & libero. 75.
    - Aut ejiceret ex urbe
      - Quem semper dilexit. 76.
      - Quem sua conjunctione dignum judicavit. 76.
      - Quem incolumem amplissimum, & ornatiss. optavit. 76.
      - Pro quo pugnaturum se promisit. 77.
- **Aut Cæsar: qui**
  - Honores ipsi obtulit. 79.
  - Pompeio opem promisit, ad eum revocandum. 80.
  - Odisse eum non potuit, ob virtutis pulchritudinem. 81.
  - Nec Cicero illum, ob victorias, & Italiæ securitatem. 81. 82.

Contentionis tertia pars.

Quæ scelera Piso in provincia commisit.

- **Ipso adventu,**
  - Occiso Platore hospite suo. 83.
  - Contra fidem ei datam. 83.
- **Et toto administrationis tempore. Nam fuit**
  - Crudelis,
    - Occiso Pleurato, comite Platoris. 84.
    - Rabocento, legato, & sociis. 84.
    - Denseletis, bello lacessitis. 84.
  - Impius,
    - Jovis direpto fano. 85.
    - Antiquissimo & sanctissimo. 85.
  - Rapax,
    - In rebus civilibus
      - Ærario Rom. exhausto. 86.
      - Pecuniâ, ab Apolloniatis nefariè acceptâ. 86.
      - Civitatibus Macedoniæ expilatis. 86.
      - Frumento
        - Malè existimato. 85.
        - Injustè extorto. 86.
      - Jure everso:
        - In rerum capitalium quæstionibus. 87.
        - In reorum pactionibus. 87.
        - In redemptionibus. 87.
        - In damnationibus. 87.
        - In liberationibus. 87.
      - Provincia vectigalis reddita. 87.
    - In rebus militaribus:
      - Centurionum officiis venditis. 88.
      - Militum stipendio ab urbibus exacto. 88.
      - Quæstore ædilitio, rejecto. 88.
      - Tribunis militum non receptis. 88.
      - M. Bæbio occiso. 88.
      - Amicis & sociis, ad bestias missis. 88.
      - Auro coronario, contra leges retento. 90.
      - Libertate, erepta populis. 90.
      - Ætoliâ provinciâ perditâ. 91.
      - Urbibus ab hoste captis. 91.
      - Militibus negato stipendio. 92.

Peroratio.

- Potest efficere, ut condemnetur Piso à Judicibus.
  - Ob multitudinem scelerum, & præstantiam Judicum. 94.
  - Sed tamen id non facturum: cùm
    - Innocentes damnati sint.
      - Rutilius. 95.
      - Opimius. 95.
    - Nocentes absoluti
      - L. Catilina. 94.
      - P. Clodius. 95.
- Jam damnatus ab omnibus
  - In exercitu pugnantibus:
    - Legatis & tribunis. 96.
    - Centurionibus, & militibus. 96.
  - In provincia ejus degentibus:
    - Achæis, Thessalis, Atheniensibus. 96.
    - Dyrrachinis, Apolloniatis, Ambraciis. 96.
    - Parthinis, Bulliensibus, Epirotis. 96.
    - Locris, Phociis, Bœotiis, &c. 96.
  - A seipso:
    - Occulto ex Macedonia adventu. 97.
    - Furtivo, per Italiam, itinere. 97.
    - Introitu in Urbem deserto. 97.
    - Literis nullis ad Senatum datis. 97.
    - Nulla triumphi mentione facta. 97.
  - Per Imperium dispersis:
    - Sociis, fœderatis, liberis populis. 98.
    - Stipendiariis, negotiatoribus, publicanis. 98.
  - In Urbe manentibus:
    - Legatis, Tribunis, militibus. 98.
    - Senatoribus, Equitibus, plebeiis. 98.
- Et damnationis pœnas sentiens:
  - Ob contemptum omnium. 99.
  - Ob desperationem sui ipsius. 99.
  - Ob tremorem continuum. 99.
  - Ob vitam prorsus miserrimam
    - Sine voce. 99.
    - Sine libertate. 99.
    - Sine auctoritate. 99.
    - Sine ulla specie consulari. 99.
  - Ob horrorem, adulationem, & sordes. 99.

PRO MILONE.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Judices reddit benevolos.
  - Attentos.
  - Dociles.
- **Confutatio.**
  - I. Præjudicium. Nunquam esse licitam hominis cædem.
  - II. Milonem esse damnatum à senatu.
  - III. A Pompeio.
- **Narratio.**
  - A Clodio factas esse insidias.
  - Non à Milone.

Confir-

Confirmationis pars prior.

- Ab antecedentibus ostendit, omnia fuisse necessaria Clodio, ad insidiandum:
  - Voluntatem scilicet.
  - Ac potestatem.
- A comitantibus ostendit, à Milone, nihil electum ad insidias commodum:
  - Non tempus.
  - Non locum.
  - Non comitatum.
- A consequentibus, ducit pro Milone conjecturas: nempe
  - A conscientia ejus secura.
  - A judicio senatûs.
  - A calumniis inimicorum.
  - Evidenter falsis.
- De Pompeio conqueritur:
  - Ob vanas suspiciones.
  - Et nimiam credulitatem.
- Judices animat: monétque
  - Pompeium non esse Miloni contrarium,
  - Sed per milites ipsis esse præsidio.

Confirmationis pars altera.

- Clodium ob scelera sua occidi potuisse, probat.
  - Ab exemplo Romanorum.
  - Ab exemplo Græcorum.
  - A Dei providentia.
  - A Reip. periculo.

Peroratio.

- Misericorciam Judicum implorat.
- Fortes ut in judicando sint, hortatur.

Analysis Exordii.

- Declarat timorem suum:
  - Ob novi judicii novam formam. 1.
  - Ob populi circumstantis infrequentiam. 1.
  - Ob militum armatorum multitudinem. 2.
- Virtutem Pompeii:
  - Sapientissimi. 2.
  - Justissimi. 2.
- Spem auxilii:
  - Ab ipsis militibus. 3.
  - Ab universo populo. 3.
- Scelera adversariorum:
  - A Clodio rapinis &c. nutritorum. 3.
  - Seditiosis clamoribus obstrepentium. 3.
- Officium judicum:
  - Ut timorem deponant. 4.
  - Et Miloni faveant. 4.
- Miseriam Milonis:
  - Qui spe præmiorum excidit. 5.
  - Metu exilii agitatur. 5.
  - In ipso judicio periclitatur. 4.
- Propositionem quæstionis:
  - De insidiis Miloni à Clodio factis. 6.
  - Quas luce clariores fore pollicetur. 6.

Confutatio.

- Præjudicium I. *Nefas esse cum vivere, qui hominem occiderit*, refutatur.
  - Ab exemplis,
    - Populi Romani, Scip. Africani, Ahalæ Servilii. 7. 8.
    - P. Nasicæ, Opimii, Marii. 8.
    - Senatûs, & deorum ipsorum. 8.
  - A lege XII. tabularum.
    - Permittit semper cædem furis nocturni. 9.
    - Et aliquando diurni. 9.
  - A consuetudine
    - Ferendi arma. 9.
    - Ducendi comites. 10.
  - A jure naturæ. 10.
  - A legibus scriptis. 11.
- II. *A Senatu damnatum Milonem*, refutatur.
  - A contrario. 12.
  - A testimonio adversarii. 12.
  - Ab odio Senatûs in Clodium. 13.
  - Ab explicatione decreti in senatu facti. 13. 14.
- III. *Atque à Pompeio*: refutatur
  - A permissione ut Milo se defenderet. 15.
  - A tempore, novam quæstionem exigente, præter morem: nam
    - Nova quæstio non fuit, de cæde Drusi. 16.
    - De cæde Scipionis & Papirii. 17.
    - De scelere Clodii
      - Molientis cædem Pompeii. 18.
      - Atque Ciceronis. 19.
  - A desiderio constantiæ in reconciliatâ gratiâ. 21.
  - Ab electione, quam fecit
    - Judicum clarissimorum. 21.
    - Et quæsitoris fortissimi. 21.

Narratio.

Insidias à Clodio, non à Milone factas, probat.

- Ab antecedentibus profectionem utriusque;
  - In Clodio enim fuit:
    - Desiderium vexandæ Reip. 24.
    - Timor, ne Milo Consul sibi Prætori obesset. 25.
    - Minæ apertæ occidendi Milonem. 25.
    - Servorum barbarorum conquisitio. 26.
    - Determinatio diei quo periturus erat Milo. 26.
    - Cognitio itineris Miloni necessarii. 27.
    - Profectio, relictâ concione seditiosâ. 27.
  - In Milone autem:
    - Præsentia in senatu. 28.
    - Mora domi, ad itineris præparationem. 28.
    - Uxoris expectatio. 28.
- A comitantibus
  - In Clodio, quòd esset
    - Expeditus in equo. 28.
    - Nulla rheda. 28.
    - Nullis impedimentis. 28.
    - Nullis Græcis comitibus. 28.
    - Sine uxore. 28.
  - In Milone, qui erat
    - Cum uxore. 28.
    - In rheda. 28.
    - Cum penula. 28.
    - Cum magno vulgi impedimento. 28.
    - Cum delicato comitatu
      - Ancillarum. 28.
      - Puerorum. 28.

A

- A subsequentibus:
  - Occursu scilicet Clodii. 29.
  - Telorum jactu primo, à Clodianis. 29.
  - Rhedarii Miloniani cæde. 29.
  - Pugnæ initæ modo. 23.
  - Clodii nece, à servis illata.
    - Nec imperante Milone. 29.
    - Nec sciente. 29.
    - Nec præsente. 29.

Causæ constitutio.

- I. A Milone jure occisum Clodium:
  - Tum ut Reip. prodesset. 30.
  - Tum ut vitam servaret: quod licere docet
    - Ratio doctos. 30.
    - Necessitas barbaros. 30.
    - Mos gentes. 30.
    - Natura feras. 30.
- II. Non quæri, utrùm à Milone occisus sit Clodius. 31.
- III. Illud solum quæri:
  - Uter utri fecerit insidias. 31.
  - Ut ille damnetur, non alter. 31.

Confirmationis prima pars.

Per conjecturam, uter fecerit insidias?

- A voluntate occidendi:
  - I. Ob utilitatem inde orituram:
    - Clodio.
      - In Præturæ administratione. 32.
      - In legum latione. 33.
    - Non Miloni.
      - Qui, Clodio vivo, Consul designabatur. 34.
      - Clodio mortuo, spe sua excidit. 34.
  - II. Ob præsens odium
    - Clodii in Milonem.
      - Defensorem Ciceronis. 36.
      - Vexatorem furoris sui. 36.
      - Domitorem armorum suorum. 36.
    - Non Milonis in Clodium.
      - Suæ gloriæ segetem. 36.
      - Et materiam. 36.
  - III. Ob naturam utriusq;
    - Clodii violentam, qui
      - Ciceronem armis ex urbe ejecit. 37.
      - Hortensium penè interfecit. 38.
      - Vibienum ita multavit, ut vitam amiserit. 38.
      - Pompeio sicam intentavit. 38.
      - Papirium in via Appia occidit. 38.
      - Ciceronem necare sæpius tentavit. 38.
    - Milonis moderatam, qui
      - Occasiones occidendi Clodii neglexit. 39.
      - Quamvis id posset:
        - Cum gloria. 39. 40.
        - Et impunè. 41. 42.
  - IV. Ob tempus comitiorum: quo
    - Milo timebat offensionem populi. 43.
    - Clodius quærebat liberam agendi potestatem. 44.
  - V. Ob impunitatis spem:
    - Non in Milone. 43.
    - Sed in Clodio. 43.
  - VI. Ob dicta Clodii: qui
    - Dixit Milonem triduo periturum. 45.
    - Et post diem tertium fecit insidias. 45.

- A facultate:
  - Ob notitiam utriusque
    - Itineris necessarii & certi Miloni. 46.
    - Importuni, & incerti Clodio. 47.
  - Ob iter susceptum à Clodio
    - Non propter nunciatam mortem Cyri. 48.
    - Sed propter nunciatum adventum Milonis. 49.
  - Ob locum insidiarum, à Milone non occupatum
    - Prope Romam, ubi Milo latuisset. 51.
    - Inter Ariciam & Clodii villam, ne ibi Clodius penetraret. 52.
- A loco pugnæ, qui
  - Commodus Clodio. 54.
  - Incommodus Miloni. 54.
- Ab adjunctis Milonis, qui
  - Penulâ irretitus. 55.
  - Rhedâ impeditus. 55.
  - Uxore constrictus. 55.
- Ab adjunctis Clodii: qui
  - Sine uxore. 56.
  - Sine rheda. 56.
  - Sine Græcis comitibus. 56.
  - Sine pueris symphoniacis. 56.
  - Sine scortis. 56.
  - In equo, & cum selectis militibus. 56.

Confutatio subsequens.

- I. Cur igitur victus est Clodius?
  - Ob Milonis virtutem & providentiam. 57.
  - Ob fortunæ varietatem, & inconstantiam. 57.
  - Ob Clodii inscitiam,
    - Pransi. 57.
    - Poti. 57.
    - Oscitantis. 57.
- II. Cur manumissi Milonis servi?
  - Non metu, ne torti nocerent Miloni. 58.
  - Sed ut liberi justum præmium reciperent. 58. 59.
- III. Quæstiones de servis P. Clodii
  - Productis contra legem:
    - Ab accusatore. 60.
    - In dominum. 60.
  - Metu suppliciorum corruptis. 60.

Redit ad Confirmationem.

- Conjecturas profert:
  - A Milnois conscientia
    - Redeuntis Romam
      - Cum celeritate. 61.
      - Cum animi magnitudine. 61.
      - Cum vultûs securitate. 61.
      - Cum orationis constantia. 61.
    - Se tradentis omnibus: id est
      - Senatui & populo. 62.
      - Militibus, & Pompeio. 62.
  - A Senatûs judicio:
    - Probantis causam Milonis. 63.
    - Cernentis facti rationem, & viri fortitudinem. 63.
  - A calumniis inimicorum, qui jactabant
    - Milonem non rediturum Romam. 64.
    - Sed bellum patriæ illaturum. 64.
      - Jam paratis armis. 65.
      - Paratis malleolis. 65.

Gesta

- Gesta expendit Pompeii: quem
  - Laudat à diligentia. 66.
  - Miratur ob facilitatem
    - Audientis popam. 67.
    - & ebrios. 67.
  - Ostendit, nimis credulum. 67.
  - Reprehendit, nimiùm suspicacem. 68.
  - Monet, pristinæ cum Milone amicitiæ
    - A quo adjutus. 69.
    - Quem adjuvit.. 69.
  - Docet futuram auxilii ejus necessitatem
    - Ob vitæ variam rationem. 70.
    - Ob fortunæ inconstantiam. 70.
    - Amicorum infidelitates. 70.
    - Multorum simulationes. 70.
    - Proximorum in periculis fugam.
- Judices securos reddit: quòd
  - Pompeius sit peritissimus;
    - Juris publici. 71.
    - Moris majorum. 71.
    - Reipublicæ. 71.
  - Et justissimus: qui
    - Vim nullam inferet. 71.
    - Legem tulit, ut legitimè quæreretur. 71.
    - Præsidia dedit, ut liberè judicaretur.

Confirmationis pars altera.

Jure occidi potuisse Clodium, probat.

- Ab exemplo Romanorum: qui
  - Occiderunt Sp. Melium, & Gracchum. 73.
  - Igitur Milo potuit Clodium occidere, nequiorem
    - In Deos
      - Bonam Deam præcipuè. 74.
      - Ac Nymphas. 74.
    - In singulos cives
      - In sororem, quam polluit. 74.
      - In Ciceronem, quem ejecit. 74.
      - In cives Romanos:
        - Quos occidit. 74.
        - Aut spoliavit. 75.
    - In totam Remp.
      - Cujus familias erat turbaturus. 77.
      - Jura & leges eversurus. 78.
      - Felicitatem omnem impediturus. 79.
- Ab exemplo Græcorum: qui
  - Honorant & laudant impiorum interfectores. 81.
  - Igitur Milo honorandus & laud. ob impii Clodii cædem. 82. 83.
- A providentia Dei: qui
  - Imperium Rom. & orbem regit. 84.
  - Clodium impulit, ut Milonem irritaret. 85.
  - Miloni victoriam dedit. 85.
  - Clodium honore sepulturæ privavit. 87.
- A periculo Reipublicæ:
  - Quam hactenus vexarat:
    - Religiones polluendo. 88.
    - Senatûs decreta perfringendo. 88.
    - Judices corrumpendo. 88.
    - Cives Romanos affligendo
      - Ciceronem. 88.
      - Pompeium. 88.
      - Alios. 88.
    - Externos vexando. 88.
  - Et postea erat vexaturus
    - Nemine illi resistente. 88.
    - Servis ab eo libertate donatis. 89.
    - Magistratibus obtentis.
      - Præturâ. 91.
      - Consulatu. 91. 92.

Pero-

Peroratio.

- Judicum implorat misericordiam, A persona Milonis:
  - Fortissimi viri. 93.
  - Patriæ amantissimi. 94.
  - Laboribus pro Rep. exercitatissimi. 95.
  - Liberalitate spectatissimi. 96.
  - Maximè amati.
    - A senatu. 96.
    - A populo. 96.
  - Contenti.
    - Sua virtute. 97.
    - Et gloria. 98.
- A persona sua:
  - Maximo dolore affecti. 99.
  - Nullam consolationem habentis. 99.
  - Pro Milone sæpius exponentis
    - Corpus, & vitam. 100.
    - Bona, & fortunas. 100.
  - Mortem pro ipso non recusantis. 100.
- A persona suorum familiarium:
  - Fortissimorum. 101.
  - Fortem tueri debentium. 101.
  - Liberorum. 102.
  - Quinti fratris. 102.
- A persona ipsius Clodii:
  - Quem vivere optaret, salvo Milone. 103.
  - Et fulgere in dignitate:
    - Prætoris. 103.
    - Consulis. 103.
    - Dictatoris. 103.
- A persona Judicum:
  - Quorum est defendere amantes patriæ. 104.
  - Et liberas ferre sententias
    - Cum fortitudine. 105.
    - Cum justitia. 105.
    - Cum fide. 105.

PRO C. RABIRIO POSTUMO.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Rabirium accusat,
  - & excusat.
- **Narratio.**
  - De patre Rabirii.
  - De ipso Rabirio.
- **Contentio.**
  - Rationibus innocentiam Rabirii probat:
  - Refutatione objectionum.
- **Peroratio.**
  - A persona Cæsaris, Judices movet.
  - A persona Rabirii.
  - A persona sua.

Analysis Exordii.

- Rabirium accusat:
  - Quòd Ptolemæo Regi commiserit opes suas. 1.
  - Bene fundatas, & optimè constitutas. 1.
- & excusat:
  - Ab utilitate, si rex fidem servasset. 1.
  - Ab imitatione patris, qui hac ratione profecit. 2.

Narra-

Narratio.

- **De patre Rabirii:**
  - Quem laudat, à dignitate inter Equites. 3.
  - A fortitudine inter publicanos. 3.
  - A magnitudine animi, in negotiis. 3.
  - A benignitate, erga omnes. 3.
- **De ipso Rabirio:**
  - Quem laudat
    - Ab imitatione patris. 4.
    - A labore, in negotiis. 4.
    - A studio amicos juvandi. 4.
    - A misericordia, erga regem. 4.
  - Quem vituperat:
    - Quòd plus credidit, quàm debuit, de suis bonis. 5.
    - Et de bonis amicorum. 5.
  - Quem excusat:
    - Ob difficultatem se expediendi à re suscepta. 5.
    - Ob regis preces, & promissa. 5.
    - Ob periculum omnia perdendi, si negasset petita. 5.

Contentio.

- **Rationibus defendit:**
  - Nec ei nocet Senatûs corruptio, nec Gabinii damnatio. 6. 7.
  - Lege Julia non tenetur:
    - Cùm in lite non sit appellatus. 10.
    - Et sit eques Romanus. 13.
- **Objectionum refutatione:**
  - Non impulit Gabinium, ut Ptolemæum reduceret. 19.
  - Diœcetes fuit regius: sed necessitate compulsus. 22.
  - allio usus est; sed aliter Diœcetes esse non potuit. 26.
  - cuniam sibi non coëgit. 30.
  - testibus perjuris accusatur; quibus non credendum. 34.
  - Non est dominatus Alexandriæ. 39.
  - Nec emit merces pecuniâ. 40.

Peroratio.

- **Judicum excitat misericordiam**
  - A persona Cæsaris. 41. 42. 43. 44.
  - ——— Rabirii. 45. 46.
  - ——— Ciceronis. 47. 48. 49.

PRO M. MARCELLO.

Analysis Exordii.

- **Attentos reddit:**
  - Expositis silentii causis,
    - Dolore. 1.
    - Verecundia. 1.
  - Et locutionis:
    - Cæsaris mansuetudine, & clementiâ. 1
    - Moderatione, & sapientiâ. 1.
- **Benevolos:**
  - Laude Cæsaris. 1.
  - Laude Marcelli. 2.
- **Dociles:**
  - Propositione dicendorum. 4.

Orationis pars prior.

- Laudat Cæsaris fortitudinem: quà
  - Superavit homines
    - Contentionum magnitudine. 5.
    - Numero præliorum. 5.
    - Varietate regionum. 5.
    - Celeritate conficiendi. 5.
    - Dissimilitudine bellorum. 5.
  - Domuit gentes,
    - Immanitate barbaras. 8.
    - Multitudine innumerabiles. 8.
    - Locis infinitas. 8.
    - Omni copiarum genere abundantes. 8.
- Clementiam: quà
  - Gloriam habet sibi propriam,
    - Non centurioni, aut præfecto. 6.
    - Non cohorti, aut turmis. 6.
    - Non ipsi fortunæ. 6.
  - Deo fit similis. 8.
  - Hominibus redditur amabilis. 9.
  - Senatui affert lætitiam. 10.
  - Posteris evadit illustris. 11.
  - Seipso, & victoria est major. 12.
  - Omnibus quietis & tranquillitatis spem ostendit. 13.
- Pompeio Cæsarem præfert,
  - Quòd Cæsar,
    - Pacem petierit. 14.
    - Pacis cupidos servaverit. 15.
    - Victis pepercerit. 17.
  - Quòd Pompeius
    - Esset futurus iratior.
    - Minas etiam otiosis intentaret. 18.
- Et hortatur ad perseverantiam,
  - Cùm id sit liberalis animi. 19.
  - Et sapientis. 19.

Pars altera.

Duo Cæsaris dicta confutat.

- I. Sibi parari insidias.
  - I. Cicero suspicionem auget. 21.
  - II. Eam diluit: nam
    - Nec parantur insidiæ à Cæsarianis. 22.
    - Nec à Pompeianis: cùm
      - Aut perierint. 22.
      - Aut amici sint. 22.
      - Et à salute Cæsaris pendeant. 23.
  - III. Cæsarem hortatur, ut sibi caveat:
    - Ad constituenda judicia. 24.
    - Revocandam fidem. 24.
    - Comprimendas libidines. 24.
    - Curandam propagationem sobolis. 24.
- II. Satis se sibi vixisse, & gloriæ:
  - I. Id negat: quia
    - Non sibi vivit, sed Reipublicæ. 26.
    - Gloria non erit perfecta, nisi Remp. constituat. 27.
    - Sola restabit admiratio
      - Imperiorum. 29.
      - Provinciarum. 29.
      - Victoriarum. 29.
      - Triumphorum. 29.
    - Posteri multi facta ejus improbabunt. 30.
  - II. Gloriam ejus prædicat:
    - Ob clementiam. 32.
    - Etiam ergà eos, quibus iratus fuerat. 32.
  - III. Ei securitatem pollicetur:
    - Ob excubias, & custodias. 33.
    - Ob laterum & corporum oppositus. 33.

Perora-

Peroratio.

Gratias agit Cæsari.	Nomine Senatorum omnium. 34. Et suo prælertim. 35.
Amorem suum erga Marcellum testatur :	Dolore quamdiù abfuit Marcellus. 35. Gaudio, cùm à Cæsare revocatus est. 35.

PRO Q. LIGARIO.

Analysis Exordii.

Attentum, reddit Cæsarem,	Propositione criminis novi. 1. Et inauditi. 1.
Benevolum sibi,	Misericordiæ ejus imploratione. 1. Et laudatione 1.
Infensum adversario,	Qui à Pompeianis steterat. 2. Cum patre suo. 2.

Narratio.

Profectio Ligarii in Africam :	Cùm nulla esset belli suspicio. 2. Et legatus esset Considii Ligarius. 2.	
Remansio in Africa	Sub Considio : cùm	Omnibus se probavit. 2. Considio est præpositus Africæ. 2.
	Post Considii discessum.	In pace omnibus gratus, 2. In bello quietus. 3.
	Post Vari adventum	Imperio cessit. 3. 4. Invitus remansit. 5.

Confirmatio.

A persona Cæsaris: qui	Pepercit Ciceroni. 6. Et ipsi Tuberoni. 8.	
A persona Tuberonis: qui	Crudelis est :	Civium Rom. necem petens. 11. Cæsaris victoris clementiam impediens. 13.
	Injurius :	Clarissimis civibus, quos sceleratos vocat. 17. Ipsique Pompeio, quem facit sceleratorum ducem. 18.
	Ejusdem culpæ reus.	Petitâ Africâ, contra Cæsarem. 20. Adito Pompeio, in Cæsarem pugnante. 24. Armis sumptis in Cæsarem. 28.

Peroratio.

Cæsarem movet ad misericordiam	A persona Ligarii. 30. ——— Amicorum. 31. 32. ——— Fratrum. 33. 34. ——— Cæsaris. 37. 38.

PRO REGE DEJOTARO.

Analysis Exordii.

- Benevolum & attentum reddit, declarato timore suo:
  - Ob personas
    - Rei inusitati, qui
      - Rex est. 1.
      - A Senatu ornari solitus. 2.
      - Bene de Rep. meritus. 2.
      - Atrocissimi sceleris accusatus. 2.
    - Accusatorum crudelium:
      - Castoris, avum in discrimen adducentis. 2.
      - Phidippi servi, dominum accusantis. 3.
    - Cæsaris Judicis: qui
      - In causa sua judicat. 4.
      - Quod oratori est grave. 4.
  - Ob locum,
    - Insolitum oratori. 4.
    - Intra palatium Cæsaris. 4.
    - Extra conventum populi. 4.
    - In oculis læsi principis. 4.
- Docilem, propositione dicendorum:
  - De accusatoribus. 6.
  - Et de ipsa accusatione. 6.

Narratio.

Accusatorum fiducia. 8.
Cæsaris, erga Dejotarum, pristina benevolentia. 8.

- Dejotari, omni tempore, prudentia: qui
  - Senatum secutus est. 10.
  - Pompeium. 12.
  - Cæsarem ipsum. 13. 14.

Confutationis prima pars.

- A persona Dejotari:
  - A quo removet vitiosa:
    - Furorem, scelus, ferociam. 15.
    - Inhumanitatem, & ingratitudinem. 15.
    - Sine quibus id fieri non potuit
      - In hospitem. 15.
      - In gentium lumen. 15.
      - In victorem orbis. 15.
      - In dantem titulum Regis. 15.
  - Cui attribuit virtutes:
    - Prudentiam, fidem, religionem. 16.
    - Constantiam, gravitatem, fortitudinem. 16.
    - Et cæteras regi necessarias. 16.

A cir-

- A circumstantiis:
  - Loci, in castello Luceio. 17.
  - Modi, non veneno, sed palàm. 18.
  - Temporis
    - Ante cœnam. 19.
    - Post cœnam. 19.
  - Personarum,
    - Dejotari, rei
      - Nec trepidantis. 20.
      - Nec tumultuantis. 20.
    - Phidippi accusatoris
      - A Dejotaro dimissi. 21.
      - Ad Cæsarem destinati. 21.

Confutationis secunda pars.

- I. A Dejotaro non est paratus exercitus in Cæsarem. Nam
  - Nec potuit, maxima ditionis parte spoliatus. 22.
  - Nec voluit.
    - Cælium enim contempsit.
    - Cæsarem juvit.
      - In bello Alexandrino. 24.
      - In bello Africano. 25.
- II. contumeliosus non fuit Cæsari. Nam
  - Versum immanem non protulit. 25.
  - Nec in convivio saltavit: cùm
    - Frugalis semper fuerit. 26.
    - Senex tunc esset. 27.

Insectatio Castoris accusatoris.

- In avum impius;
  - Quem accusat ore fugitivi. 28.
  - Et saltatorem vocat. 28.
- Cæsaris hostis:
  - In quem pugnavit. 28.
  - Nec victus arma deposuit. 29.
- Civibus injurius:
  - Servo corrupto. 30.
  - Et in dominum armato. 30.
- Reipublicæ noxius:
  - Cujus jura, & exempla corrumpit. 30.
  - Et humanitatem inquinat. 32.
- Blesamii calumniator:
  - Quem temerè accusat. 33.
  - Quòd contra Cæsarem scripserit. 33.

Peroratio.

- I. Ne sibi Cæsar succensere credat Dejotarum: qui multa debet Cæsari.
  - Ab antecedentibus id probat.
    - Galatiâ illi relictâ. 35.
    - Et nomine regio. 36.
  - Comitantia juvant:
    - Gloria,
      - Apud pop. Rom. 37.
      - Apud Senatum. 37.
    - Virtutes,
      - Fortitudo. 37.
      - Magnitudo animi. 37.
      - Gravitas. 37.
      - Constantia. 37.
  - Consequentia evincunt:
    - Spes per literas erecta. 38.
    - Sollicitudo omnis discussa. 38.

- II. Nec ipſe Dejotaro ſuccenſeat.
  - Ob Ciceronem: qui
    - Dejotari amicus, & hoſpes. 39.
    - Familiaris, & neceſſarius. 39.
  - Ob ampliſſimos viros: qui
    - Dejotaro afflicto, dubitarent de gratia tibi facta. 39.
    - In ſollicitudine perpetua hærerent. 39.
    - Cæſarem ſemper timerent. 39.
  - Ob Cæſarem ipſum: qui
    - Miſericordia eſt ſingulari. 40.
    - Gloria erit illuſtri, reges conſervando 40. 41.
    - Nomen regium Dejotaris reliquit. 41.
  - Ob legatos præſentes: qui
    - Corpus ſuum pro Dejotaro offerunt. 41.
    - Et cauſam omnem in ſe ſuſcipiunt. 41.
  - Ob accuſatores crudeles: qui
    - Dedecus ſummum importare volunt regibus. 43.
    - Et peſtem miſerrimam. 43.

PHILIPPICA I.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Exponit conſilium ſuum:
    - In profectione ex urbe.
    - In reverſione ad urbem.
  - Et querelæ cauſas:
    - Injuriam acceptam ab Antonio.
    - Supplicationes decretas mortuo Cæſari.
    - Timiditatem conſularium in tuenda Rep.
- **Expoſitio ſententiæ.**
  - Statuit, acta Cæſaris eſſe ſervanda: leges præſertim.
  - Queritur ab Antonio non ſervari.
- **Peroratio.**
  - Dolabellam,
    - Monet, ne iraſcatur: ſed Reipublicæ conſulat.
    - Laudat, quòd forum liberarit, urbem ſervarit.
  - Antonium,
    - Laudat, ob ſtudium pacis ſtatim à nece Cæſaris.
    - Monet, ut ad eandem mentem redeat.
  - Senatores,
    - Laudat, ob benignam & diligentem attentionem.
    - Monet, ſe in Repub. conſervanda laboraturum.

Analyſis Exordii.

- Exponit conſilium ſuum
  - In profectione ex urbe:
    - In qua manſit, dum ſpes fuit concordiæ. 1.
    - Ex qua receſſit rebus deſperatis. 6.
  - In reverſione ad urbem: cùm
    - Rejectus eſſet à vento, in Italiam. 7.
    - Antonii concionem optimam legiſſet. 8.
    - Bruti & Caſſii edictum æquum vidiſſet. 8.
    - Rhegini, rem conventuram dicerent. 9.
    - L. Piſonis orationem generoſam audiviſſet. 10.
- Et querelæ cauſas tres,
  - Injuriam acceptam ab Antonio. 11.
  - Supplicationes decretas mortuo Cæſari. 13.
  - Timiditatem conſularium, in dicenda ſententia, 14.

Expoſi-

Expositio sententiæ.

- Acta Cæsaris servanda:
  - Privata, in commentariis contenta. 16.
  - Publica, in legibus posita. 17.
- Non servari ab Antonio,
  - Qui evertit leges de provinciis. 19.
  - De judicum decuriis. 20.
  - De vi, & crimine majestatis. 21.
- Acta falsa ab eo proferri:
  - Privata,
    - De revocatione exulum. 24.
    - De jure civitatis dando. 24.
    - De immunitatibus. 24.
  - Publica,
    - Leges, quas fingit à Cæsare jam latas. 25.
    - Leges ab eo promulgatas. 25.

Peroratio.

- Ad Dolabellam, quem
  - Monet:
    - Ne irascatur. 27.
    - Antonium collegam esse iratiorem. 27.
    - Ciceroni mortem intentare, 28.
    - Gloriam ex rectè factis enasci. 29.
  - Laudat:
    - Quòd forum expiarit. 30.
    - Impios dissiparit. 30.
    - Principes sceleris pœnâ affecerit. 30.
    - Urbem ab incendio, & cæde liberarit. 30.
- Ad Antonium: quem
  - Laudat:
    - Quòd in æde Telluris, paci studuerit. 31.
    - Obsidem filium in Capitolium miserit. 31.
    - Dictaturam omninò sustulerit. 32.
  - Monet:
    - Ne velit metui. 33.
    - Ut optet amari. 33.
    - Ut avum imitetur. 34.
    - Ut Reip. consulat. 35.
- Ad utrumque: quem
  - Monet:
    - Ut agnoscat plaudi Bruto. 36.
    - Hirtii vitam caram esse populo. 37.
    - Odio se illi futurum, nisi ipsis faveat. 37.
- Ad senatores, quibus
  - Gratias agit, ob benignitatem & diligentiam in audiendo. 39.
  - Pollicetur pro Rep. omnem operam suam. 39.

PHILIP-

PHILIPPICA II.

SYNOPSIS.

- **Exordium.**
  - Conqueritur de illatis sibi injuriis
    - Ab hostibus Reip.
    - Ab Antonio præsertim.
  - Causas aperit cur ab Antonio vexetur.
- **Refutatio.**
  - Quòd injuriâ affecerit Antonium.
  - Quòd beneficio sit affectus ab Antonio.
  - Quòd in Consulatu peccaverit.
  - Quòd ejus consilio sit occisus Clodius.
  - Quòd belli civilis causa fuerit.
  - Conjuratos impulerit ad occidendum Cæsarem.
  - Pompeium læserit.
  - Odiosus omnibus, à nullo sit heres factus.
- **Insectatio.**
  - Vita Antonii privata:
    - In pueritia egentissima.
    - In adolescentia turpissima.
  - Vita publica:
    - In quæstura.
    - In prætura.
    - In magisterio equitum.
  - Ante consulatum:
    - Bello Cæsaris Africano defuit.
    - Et bello Hispaniensi.
  - In consulatu:
    - Vivo Cæsare
      - Dolabellæ comitia disturbavit.
      - Cæsari diadema regium obtulit.
    - Mortuo Cæsare
      - Fugit, ob timorem.
      - Dum timuit, præclara gessit.
      - Dum timere debuit, omnia perturbavit.
- **Peroratio.**
  - Antonium deterret à tyrannide, & hortatur ad Reip. curam.
  - Seipsum offert ad Reipublicæ defensionem.

Analysis Exordii.

- Conquestione continuarum molestiarum: cùm
  - Ab omnibus Reip. hostibus impetatur. 1.
  - Præsertim ab Antonio, quem numquam læsit. 1.
- Causarum inquisitione cur ab Antonio vexetur:
  - Falsas rejicit:
    - Contemptum. 2.
    - Desiderium. 2.
    - Voluntatem contendendi. 2.
  - Veras declarat:
    - Declarationem hostilis animi in patriam. 2.
    - Inimicitias in ejus conservatorem susceptas. 2.

Refutatio.

- I. Quòd in judicio, contra socerum ejus contenderit. *Resp.*
  - Id factum, pro familiari & necessario. 3.
  - Contra gratiam, & injuriam. 3.
- Licet Antonius se in Ciceronis disciplinam tradidisset: *Resp.*
  - Id negando. 3.
  - Et eum graviter pungendo. 3.

- II. Quòd augurem loco suo fieri passus sit. — *Resp.*
  - Augurem se à toto Collegio expetitum. 4.
  - Antonio tunc non patuisse ad auguratum viam. 4.
- Eique vitam non eripuerit. — *Resp.*
  - Negando eripere potuisse. 5.
  - Concedendo : sed gratum se fuisse. 5.
  - Antonium verè inhumanum, stultum, amentem. 6.
- III. Quòd consulatum malè gesserit. — *Resp.*
  - Senatus eum, pro voluntate sua direxit. 10.
  - Clodius solus improbavit. 11.
  - Viri clarissimi laudaverunt:
    - Mortui,
      - P. Servilius. 12.
      - Q. Catulus &c. 12.
    - Vivi,
      - L. Cotta. 13.
      - L. Cæsar. 14.
  - Equites & populus R. prædicaverunt. 16.
  - Hostes ipsi accusare jure non possunt. 17.
    - Armatis Antonius sepsit Senatum. 19.
    - Et libertatem populo R. eripuit. 20.
- IV. Quòd ejus consilio occisus Clodius. — *Resp.*
  - Retorquendo crimen in Antonium : qui eum conatus est occidere. 22.
  - Negando, se consilium dedisse, cùm Milo non egeret impulsore. 22.
- V. Bellum civile excitatum. — *Resp.*
  - Negando : cùm Pompeium à Cæsare disjunxerit. 23.
  - Asserendo, se bona Pompeio consilia dedisse. 23.
- VI. Trucidatus Cæsar. — *Resp.*
  - Negando : cùm id nemo tunc dixerit. 25.
  - Asserendo, Brutum aliósque satis per se incitatos. 26.
  - Irridendo : quòd Brutus eum cæde facta appellarit. 28.
  - Ostendendo stuporem Antonnii
    - In verbis. 30.
    - In factis. 30.
  - Optando, ut in partem laudis veniat. 32.
  - Rejiciendo in Antonium suspicionem cædis. 35.
- VII. Ab eo læsus Pompeius. — *Resp.*
  - Doluisse se ruinam Reip. quam prævidebat. 37.
  - Amicum se Pompeio semper extitisse. 38.
  - Jocis moderatis usum esse, ad levandum mœrorem. 39.
- VIII. Quòd nullius hereditatem adierit. — *Resp.*
  - Negando : cum à morientibus acceperit H-S. ducenties. 40.
  - Retorquendo in Antonium
    - Qui falsa testamenta supposuerit. 41.
    - Patris heres non fuerit. 42.
    - Bona Reip. rhetori suo dederit. 43.

Insectatio Antonii.

- Vita privata.
  - In pueritia, egentissima. 44.
  - In adolescentia, turpissima. 44.
- in quæstura.
  - Provinciam adiit
    - Sine sorte. 50.
    - Sine lege. 50.
  - Vitam sustentavit
    - Largitionibus Cæsaris. 50.
    - Rapinis propriis. 50.

- Publica
  - In tribunatu
    - Senatui se opposuit. 51.
    - A senatu, hostis Reip. judicatus. 51.
    - Senatus-consultis utilissimis intercessit. 52.
    - Belli civilis causa extitit. 53.
    - Damnatos in integrum restituit. 56.
    - Italiam totam vexavit. 57.
    - Luxuriâ suâ infamis fuit. 58.
  - In magisterio Equitum:
    - Ejus rapinæ. 62.
    - Vinolentia. 63.
    - Emptio bonorum Pompeii: quæ
      - In viles personas effudit. 66.
      - Præsentiâ suâ fœdavit. 68.
      - Impuritate polluit. 69.
    - Bello Cæsaris Africano defuit.
      - Ob timiditatem & libidines. 70.
      - Ideo à Cæsare coactus, ad solutionem debitorum. 71.
    - Et Hispaniensi.
      - Ad quod ire tenebatur, ut sector bonorum Pompeii. 74.
      - Ad quod se ire finxit, sed temerè rediit. 76.
- In consulatu.
  - Ante necem Cæsaris
    - Cum quo in gratiam rediit. 78.
    - A quo consulatum obtinuit. 82.
    - Cui turpiter adulatus est:
      - Fusis precibus. 82.
      - Diademate oblato. 84.
  - Post necem Cæsaris
    - Dum timuit:
      - Fugâ se subduxit. 88.
      - Filium obsidem dedit. 90.
      - Dictatoris nomen sustulit. 91.
    - Cùm timere desiit:
      - Civitatis jure provincias donavit. 92.
      - Vectigalia vendidit. 92.
      - Ærarium exhausit. 93.
      - Dejotaro regnum, acceptâ pecuniâ, reddidit. 93.
      - Commentarios Cæsaris corrupit. 97.
      - Exules sine causa revocavit. 98.
      - Patruum suum impiè deseruit. 98. 99.
      - Italiam ad corrumpendos veteranos decurrit. 100.
      - Agrum Campanum sodalibus suis divisit. 101.
      - Coloniam Casilinum injustè deduxit. 102.
      - Varronis villam sceleratè occupavit. 103.
      - Dolabellam collegam suum pervertit. 107.
      - Romæ armatis se cinxit. 108.
      - Cæsaris leges bonas evertit. 109.
      - Flaminem ejus se professus est. 110.

Perora-

Peroratio.

- Antonium
  - Deterret à Tyrannide:
    - Ob miseriam tyrannorum: qui
      - Armatis satellitibus egent. 111.
      - Odiosi sunt civibus. 112.
      - Diuturni esse non possunt. 113.
    - Et periculum necis: cùm
      - Vindices Reip. non desint. 113.
      - Populus R. servitutem horreat. 113.
      - A Bruto sit expulsus Tarquinius. 114.
      - Regnum affectantes perierint. 114.
      - Cæsar regnans occisus sit. 116.
  - Hortatur, ad Reip. curam
    - Recordatione gloriæ adeptæ, cùm dictaturam sustulit. 115.
    - Memoriâ lætitiæ Senatûs, & pop. Romani. 115.
    - Consideratione virtutis majorum suorum. 118.
- Seipsum
  - Ait, nec Reip. defuturum. 118.
  - Nec mortem timere. 118.
  - Sed, priusquam moriatur, optare duo:
    - Ut moriens P. R. liberum relinquat. 119.
    - Ut cuique eveniat, prout de Rep. merebitur. 119.

VARIÆ LECTIONES, è primariis quatuor editionibus Victorii, Manutii, Lambini, Gruteri, collectæ: præter illas, quæ in hac editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propositæ.

Paginam indicat numerus prior : lineam, posterior.

4. 4. *Forti*] L. fortes
5. 10. *serviat*] M. L. servit
6. 17. *gravissimæ*] V. M. L. gravissimis
20. *benevolentiam*] L. benevolentiæ
23. *filiam C.*] V. M. L. filiam L.
7. 2. *illo*] V. ille
19. *cum*] L. cum summo studio
8. 8. *conservatam*] L. conservatæ
ult. *cogitationem*] L. cognitionem
9. 3. *reliquique*] V. L. reliquáque
14. *dicam*] L. dicta
21. *præclara*] V. prædari cœpisset
10. 8. *digna*] L. dignam reip.
9. *præscriberet*] V. M. L. præscribere
16. *Sed agam*] V. M. G. sed ut agam
hujus] V. M. G. huic
18. *dissentiunt*] L. dissenserunt
20. *se*] L. se offerent
20. *insectantur*] L. insectabuntur
11. 8. *est*] V. M. omittunt
12. *legum*] L. lege Curiata
17. *sororiis*] V. M. sororis
12. 6. *perculsus*] V. L. compulsus
19. *ornandæ*] V. M. formandæ
23. *respubl.*] L. annus ille
14. 1. *hoc*] V. L. omittunt.
22. *subeunda*] L. adeunda
28. *redoleret*] V. redolerent
ult. *vulnerari*] L. vulnerare
15. 6. *& constrictam*] V. M. omittunt.
17. *eam*] M. L. G. etiam
16. 1. *ad*] L. in
3. *inquam*] L. omittit.
17. 17. *aut edicto*] L. omittit.
24. *à*] L. è
18. 3. *longa*] L. longè
9. *ignoscite*] V. M. L. ignoscitote
ult. *ne*] V. M. néve
19. 1. *veste*] M. veste mutata
19. 14. *non putet*] G. delet *non*.
17. *dixerat*] V. M. dixerant, L. agebat
20. 6. *fœdere*] L. fœdera retraxissent
15. *excisam*] L. exscissam
22. 12. *non*] V. M. non movit
14. *ob*] V. L. ob alias causas
25. *compositi*] V. positi
33. *inque eo*] L. eique exercitui
35. *ego*] V. L. ergo
23. 30. *sissent*] M. L. sivissent
31. *dissidissent*] L. dissedissent
24. 1. *testor*] M. obtestor
1. *sedum*] V. M. sedium
24. *eo*] L. eo armato
26. *quid*] V. M. qui superessent
31. *versabantur*] V. L. versabatur
32. *concinebantur*] L. canebantur
26. 3. *fidelissima*] V. M. L. fidissima
12. *vim*] L. propter vim
14. *Minturnis*] L. Minturnensium
18. *spem*] spem reip. recuperandæ
25. *intelligit*] V. intelliget
27. 8. *ne*] V. ne quis unquam incidat in ejus modi, L. ne civitas unquam incidat in ejusmodi
18. *vidissetis*] V. M. L. videtis
19. *brevi*] L. brevi dolore, *omisso* temporis, interjecto
28. 7. *& eorum*] L. & suam
13. *gener, &*] L. delet.
18. *recordamini*] M. recordemini
21. *fuerunt*] V. M. fuerunt, dicam?
22. *tacentibus*] V. M. tacentibus? immo
29. 11. *ea*] L. eam
13. *Bysantium*] L. Bysantii
30. 7. *perdiuturnúmque*] V. L. diuturnúmque

30. 17. *videri*] L. videri Tigranes igitur qui
31. 1. *prodito*] V. M. L. perdito
16. *proficii*] V. perficere, M. proficere
32. 4. *videret*] G. viderit
21. *in rep. prov.*] L. in remp. pervenire
28. *cui*] V. quo nos, ejusdem
33. 14. *sancitum*] V. sanctum
15. *neque*] L. néve
24. *aut*] V. M. L. omittunt *aut.*
25. *auferenda*] G. flandæ
34. 5. *aliquanto*] V. M. L. aliquando
21. *Ninnio*] V. M. Mummio
35. 7. *ex*] L. à
37. 3. *calatis*] L. calathis Gaviis
Atilios] V. M. ac Lælios
18. *perturbatione*] V. M. permutatione, L. commutatione
19. *paululum*] L. paulum
25. *scripserat.*] L. scripsisset
38. 9. *ut scitis*] V. M. L. ut sciatis
19. *concilii*] L. in comitio
31. *destrictis*] V. M. districtis
39. 6. *deprecandam*] implorandam, deprecandámque
11. *effingi*] V. M. effundi
20. *Qua ex*] L. sine aliqua
40. 4. *prætor*] V. M. tribunus pl.
9. *lucem*] V. M. L. lucem in forum
13. *foro mag.*] V. M. G. foro tum mag.
16. *interfationem*] V. M. intercessionem
41. 11. *Clodia*] L. Clodiana
18. *&*] L. & aliquam habere remp.
21. *illi ipsi*] M. delet *illi*
27. *mulionicam*] V. M. L. mulioniam
43. 7. *mirabamini*] V. M. G. mœrebamini
8. *silebatur*] M. L. ferebatis
14. *emissi*] V. M. L. missi
24. *virtute*] M. L. virtute præditum
29. *præstantissimis*] L. præstantibus.
ult. *valerent*] L. valerent, si
44. 12. *sic ut*] L. sicut oportebat qui civem
13. *vellet*] V. M. vellet reip. tum
45. 6. *jam*] M. L. jam in
20. *Etiam*] V. M. etiam eripi; rejecit ut, L. esse jam è rep. crédidit, quoniam
45. 22. *pertimesceres*] L. pertimescere
46. 9. *transduxerunt*] M. L. traduxerunt
res] M. L. res communem utilitatem continentes, V. res ad communem utilitatem continentes
17. *Hæc*] L. hoc
47. 21. *indicibus*] L. audacibus
48. 10. *quis*] G. quisque
14. *negotia*] L. negotii
49. 6. *animi*] L. animis
11. *depoposcerunt*] V. M. deposcerunt
15. *aut*] V. M. L. atque
50. 15. *Inscitia*] L. stultitia
19. *olim*] V. hodie
20. *ad*] L. ac
51. 3. *jam*] L. autem
54. 1. *Attæ*] V. M. à te juvabatur
5. *Ecquæ*] L. Ecqua
9. *Plebicola*] G. Poplicola
12. *me ultus*] V. M. ne ullus cum illo reo inimicus est meus suaviatus.
20. *Postumus*] V. M. L. Posthumius
55. 6. *quantum*] L. quantum ex
10. *gratum*] L. gratam
ult. *iste*] G. delet.
56. 1. *conjectus*] V. M. contuitus
11. *à*] V. omittit *à*.
13. *Virtutis*] G. honoris virtutis
57. 3. *ore*] L. auctor
14. *respicientis*] V. despicientis
17. *concentione*] M. contentione
58. 22. *Quid*] V. M. Quàm enim certo animo qui Remp. adjuverit
statuerit] V. M. L. omittunt.
27. *actoris*] V. auctoris
59. 16. *Oro me*] L. pro Telamone
21. *audiebamus*] L. audiebam
62. 20. *si*] V. M. nisi
63. 4. *cùm summa*] V. M. G. summa cum
5. *tum incredibili*] V. M. L. omittunt.
15. *aliquis*] V. aliquid
24. *idémque*] L. idem salutis ut scritis, V. M. idem ut scitis
65. 24. *nónne*] V. M. L. ne non
66. 1. *aliquid*] L. aliud
7. *admiror*] L. demiror
8. *statuit*] L. statuat
9. *Cæciliam*] V, M. G. Aciliam

66. 24. *vestrûm*] V. M. L. vestrorum
67. 14. *injurias*] V. insidias
28. *audivimus*] V. audimus
68. 7. *ordinis &*] V. M. L. delent.
11. *possim*] V. possum
69. 2. *oppugnantem*] L. pugnantem
27. *consecutos*] M. L. consecuturos
34. *vestræ*] L. nostræ
70. 2. *mei*] V. mei fratris
25. *possim*] V. M. possum
71. 4. *&*] V. M. L. & P. Lentulus consul
8. *remp.*] V. M. L. Remp. potestis
73. 21. *hujus*] V. M. L. hoc
25. *ab initio*] L. esse ab initio
30. *accidat*] V. M. accedat
74. 2. *providi*] L. prævidi
75. 6. *cùm*] L. quòd
76. 1. *talis*] L. tali
11. *hæc*] L. hoc
16. *Atque*] G. at
16. *tenebricosissimum*] V. tenebrosissimum
77. 4. *negotia*] L. negotii
18. *universè*] V. M. L. omittunt.
78. 9. *futuram*] V. futura
79. 4. *te*] L. tu... vendidisti
ult. *advocaret*] M. L. convocaret
80. 10. *putares*] M. L. putaris
81. 17. *qui*] V. M. L. quo
22. *etiam*] V. M. &
28. *conareris*] M. coneris
ult. *necem*] V. omittit.
82. 5. *ut diceres*] V. dixeritne
83. 2. *congregasti*] L. aggregasti
4. *putaris*] V. putasti
12. *atque*] M. L. ac
21. *æqua*] L. à te tua
23. *dum*] V. cùm
84. 7. *jam*] M. omittit.
85. 7. *cœnarit*] V. M. L. cœnavit
20. *coquos*] V. M. coævos
86. 2. *putare*] L. probare
5. *Junia*] V. M. Julia
22. *delegerit*] V. M. L. deleverit
27. *in luce*] L. G. delent *in*.
28. *scelerum*] V. M. reum, pœnam
87. 2. *arbitraretur*] V. arbitretur
88. ult. *aspicis*] V. respicit
89. 6. *rusticanorum*] V. M. omittunt.
10. *rogata*] M. interrogata
14. *verbis*] M. G. delent.
25. *tamen*] V. M. G. etiam

90. 13. *nolis*] L. noles
91. 2. *consuetudinis*] L. consuetudinisque
10. *consceleratisque*] L. sceleratisque
92. 6. *verè*] G. ve
27. *summam*] L. summam, summámque hodie haberi
93. 9. *nituntur*] M. L. nitantur
20. *etenim*] L. enim
27. *admiratus*] L. demiratus
94. 3. *tamen*] L. tantum
8. *atque etiam dignitati*] V. M. L. omittunt.
14. *isti*] L. delet.
95. 15. *imperia*] V. M. L. initia
96. 25. *ut*] L. cur
ult. *quo*] L. quo crimine non modò non
97. 5. *tamen*] L. tantum
13. *neque*] V. M. L. neq. enim
17. *cupiditatis*] V. M. cupidus, G. cupidinis
29. *ex Reip.*] L. delet *ex*.
30. *esset*] V. jam esset
98. 2. *domos*] G. domus
99. 2. *audebunt*] V. M. audeant
23. *periculosissimas*] L. periculosas
100. 2. *esse*] V. M. L. *delent*.
2. *de*] V. M. L. & de
6. *Etenim*] L. G. est enim
16. *cujusmodi*] L. cujuscujusmodi
101. 1. *ad*] M. L. omittunt *ad*.
1. *accideret*] V. accederet, M. L. accenderet
2. *&*] V. ut
102. 18. *expromere*] V. exprimere
33. *nondum*] V. M. L. omittunt.
104. 29. *verò*] V. M. modò
105. 1. *in sororem tuam*] V. M. L. omittunt.
5. *Baias*] V. M. L. Baiis acta
12. *his igitur*] V. M. L. hísque tuis
13. *fratrem*] V. M. L. fratrem tuum
18. *quid*] L. quid à
21. *fuisti*] V. M. L. G. omittunt.
25. *præparasti*] L. parasti
106. 3. *Aut*] L. an
5. *ferenda*] L. ferendi
107. 12. *obsoleverunt*] M. obsoluerunt
26. *prolapsione*] G. prolæsione
108. 6. *ratio*] L. via ac ratio
12. *vi*] V. M. L. interimat
20. *defervissent*] V. M. deserbuissent

108.

108. 27. *libidines*] L. libidinis
109. 7. *ineras*] L. in eo erat
8. *ratio*] V. M. L. oratio
9. *Atque*] L. atqui
19. *Obterendæ*] V. M. L. omittendæ
20. *sermo*] V. M. sermo etiam penè omnium
22. *quò*] L. quòd
28. *tot*] L. tot jam
110. 6. *factum*] factitatum
22. *injurias*] L. injurias tuas
111. 11. *insidiandis*] L. violandis
20. *necem*] V. M. L. necem scilicet
21. *sempiterni*] L. sempiternam
24. *Balbus*] V. M. L. Balbus facinoris tantùm
112. 14. *laborata*] L. elaborata
17. *patiamini*] V. M. L. patiemini
23. *in*] L. in alieno homine, *& delet* illatum.
26. *id*] V. M. *omittunt.*
113. 11. *dubitanda*] M. L. dubia tamen
114. 8. *quos*] L. quos omnia
17. *expertum*] V. expertam
22. *vel*] L. &
115. 14. *Etenim*] V. M. L. sed enim
19. *factum*] L. *delet.*
20. *Xenias*] G. senias
116. 10. *possit.*] L. posset
23. *prosilierunt*] M. L. profiluerunt
117. 2. *per se ipsa*] V. G. per se ipsam
14. *Fuerant*] L. Fuerant ad hoc
24. *fuerant*] V. M. fuissent
28. *scabilla*] V. M. L. scabella
118. 2. *mulieraria*] V. mulieris
3. *comprehenderint*] L. comprehenderit
5. *expresserint*] L. expresserit
29. *jaceant*] L. adjaceant
119. 2. *invenimus*] V. M. L. inveniemus
4. *videatur*] V. M. L. dicatur
6. *sublevata*] V. sublata
12. *& percelebrata*] V. M. L. & pervulgata, & percelebrata
120. 1. C. *Eserni*] V. M. L. Ceserni.
9. *Afrania*] L. Afraniana
121. 20. *me*] V. omittit *me.*
ult. *efferviſſe*] V. M. deferbuisse
122. 4. *ista dies*] M. delet *ista.*
10. *obligaris*] L. obligavit
21. *sine sede*] M. omittit.
126. 1. *explendas*] G. expiandas
127. 8. *Threciis*] V. M. Thraciis
128. 6. *posteaquam*] V. M. L. postquàm
19. *bellisque*] M. L. bellorum
28. *fanum*] M. fanum est
129. 2. *quam*] M. L. cùm
2. *everteras*] M. L. everteres
19. *posterior*] V. M. L. deterior
26. *aliud*] L. aliud usque
130. 4. *publicano*] L. publicanis
8. *hostem*] V. hostes
21. *patiemur*] M. L. patiemini
131. 6. *duplices*] V. M. publicas
15. *Quam*] L. qua ex pœna
19. *rem*] V. rem publicam
ult. *exostra*] V. M. orchestra
132. 4. *ne*] V. ut
11. *ac tyrannis*] V. M. G. delent *ac.*
22. *Atqui*] M. L. at qui
134. 1. *paterna*] L. G. patria
135. 16. *vosmet*] L. vosmet & de
138. 1. *cùm*] L. cùm in
5. *tradantur*] L. tradat
12. *missus*] V. M. L. missus est
139. ult. *Pontinius*] V. L. Pontinus, G. Pomtinius
140. 9. *domuit*] L. contudit, domuit
17. *qui non*] V. L. quin
141. 3. *atque*] M. aut
10. *Etenim*] L. Qui
142. 17. *attamen*] L. ac tamen
24. *fin*] V. M. L. *omittunt.*
143. 18. *clarissimorum*] M. præclarissimorum
20. *aut*] V. M. L. ac
144. 4. *tacitorum*] V. M. L. tacita
17. *existimatione*] M. æstimatione
25. *fortunam*] L. fortunam, quamvis
145. 3. *hac*] L. hoc
5. *quò*] L. quòd
14. *debuit*] G. debui
146. 15. *possem*] L. possim
147. 6. *quod*] L. quod non
8. *res*] L. leges
17. *in rebus*] V. G. aut in rebus
148. 9. *esse*] M. L. *omittunt.*
150. 11. *ostendam*] G. *delet.*
12. *oppono*] L. pono.
19. *de*] L. de more majorum, de exemplis
23. *literis*] V. M. literati, ac studiis doctrinisque
151. 7. *ex cujusquam*] G. delet *ex.*
152. 14. *Hujuscemodi*] V. M. L. hujuscene

152. 20. *ejusmodi*] V. M. ejusmodi mali
26. *cuncter*] V. M. L. coner
29. *hoc*] L. hoc ei
153. 4. *ipsi*] V. M. L. ipse
17. *verùm*] M. L. verò
154. 16. *testes*] G. testem
25. *verò*] L. verò non
27. *an*] L. quàm
27. *cùm*] L. utrùm qui in
33. *denique*] L. denique se
155. 2. *excellat*] L. excellat, tum
156. 12. *violatura*] V. violatur à virtute
23. *sanctum*] V. M. sancti
157. 11. *Pop. Rom.*] V. Prætor
24. *fœderis*] V. M. L. juris
158. 14. *carendum*] L. carendum nobis
18. *laboris*] L. labore, commeatu,
159. 13. *quorum*] V. quorum jus & fortunæ, L. quorum fortuna & conditio
17. *Gaditanis*] L. Gaditanis tuis
160. 5. *inferret*] L. offerret
6. *si, ne*] V. M. G. omittunt *si.*
25. *civem*] V. *omittit.*
163. 15. *exceptum*] V. M. L. *omittunt.*
18. *aut*] L. aut obtestatione legis, aut pœna
21. *à capitis*] L. G. delent *à.*
164. 15. *vestra*] L. nostra
165. 4. *conservanto*] V. conservent
27. *dici*] L. responderi
29. *Huic*] V. M. hoc genere
32. *quod*] L. per quod
166. 10. *arce*] V. M. L. marte
167. 20. *eam*] L. eandem
23. *consequuntur*] V. M. consequantur
25. *ut*] V. M. ut nobilissimum & sanctissimum
29. *Ac*] L. at
34. *vos*] L. vos, quod non ignoratis
38. *arbitramur*] G. arbitrabamur
168. 13. *summa*] V. M. *delent*
19. *fœderis*] L. fœderum
170. 6. *novem*] V. M. L. LX
11. *tum*] L. cùm
28. *cujatis*] V. civitatis
29. *etsi*] V. M. sciet: id habent omnes leve
31. *fortes*] V. M. fortissimos
171. 8. *sunt liberati*] V. M. L. *omittunt*
25. *anne*] M. an
trahere] L. detrahere

172. 6. *judicum*] V. judiciorum
18. *precaretur*] M. L. precarentur
25. *arbitrabimur*] L. arbitramur
173. 7. *suæ*] V. G. summa
10. *correpta*] V. M. corrupta
21. *adoptio*] L. adoptatio
ult. *inimico*] L. mimico
174. 6. *atque*] M. vestrísque
9. *unum*] V. M. *omittunt.*
11. *vestris*] V. M. nostris, vestrísque
13. *meritum*] L. meritò
22. *impari*] V. M. improbo
30. *videtur*] V. G. *omittunt.*
ult. *è rep.*] V G. de rep.
& id] V. G. *omittunt.*
176. 8. *perferri*] V. M. L. deferri
13. *sed*] V. M. L. sed de
27. *omnium*] L. omnes
178. 6. *fraudem*] V. M. errorem
15. *gloriabitur*] L. gloriabatur
179. 6. *nunc*] V. M. *omittunt.*
180. 5. *multa*] L. multáque
19. *à rep.*] L. à pop. Rom.
21. *reipub.*] L. reipub. testimonium dedit, &
181. 16. *cujus*] L. cui
18. *quidam*] G. quidem
22. *Compitaliciorum*] L. G. Compitaliorum
22. *incidisset*] V. M. G. incidissent
182. 5. *restituta sunt*] G. delet *sunt.*
6. *constituta*] V. G. concitata
18. *notionémque*] V. rationémque
19. *nemo*] V. M. G. nemo unquam
ult. *tam*] L. quantumvis
183. 6. *turpe*] V. L. turpe esse
184. 1. *posse*] L. posse, te
185. ult. *ac furori*] V. M. L. *omittunt.*
186. 13. *fecit*] V. facit
21. *pop. R.*] V. M. Reip.
22. *Reip.*] V. M. *omittunt.*
187. 4. *expetebam*] V. M. expectabam
23. *barbaro*] V. M. G. barbato
Epicureo] M. L. Epicuro
188. 2. *frontis*] L. tum frontis
15. *intemperantissimas*] V. M. L. intemperatissimas
23. *luctibus*] L. luctibus symposium
ult. *an*] V. G. aut
189. 4. *Hujus*] L. his tu Clodianæ
7. *tuendo, maximéque id, quod vis nominis præscribis, reip. consulendo*] V. M. L. omittunt

190.

190. 21. *defenderunt*] L. defenderant
191. 4. *curiam*] L. curia
9. *At*] L. Ac
20. *pop. R.*] V. M. Reip.
192. 7. *tum*] V. M. L. tu
8. *auctoritatem*] V. M. L. auctoritate
22. *putabitis*] G. putabatis
193. 8. *prosequebantur*] V. persequebantur
22. *cùm*] V. M. tum, L. tibi
194. 22. *Insuber*] V. M. L. nuper
25. *civium*] L. *delet.*
31. *principum*] L. principum civitatis
195. 2. *putaretur*] L. reputaretur
14. *satis*] M. *omittit.*
15. *splendidiorem*] L. splendorem
17. *distributores*] V. M. L. diribitores
ult. *Nondum*] L. non
196. 9. *quæ*] L. quam tantæ barbarorum gentes attingunt
11. *consulari*] V. M. consularis
12. *qui non*] L. quin
197. 3. *an*] L. &
4. *pudentiorem*] V. prudentiorem
19. *in illo*] L. delet *in*
198. 1. *auderet*] L. audeat
13. *infamia*] L. famæ
18. *isti*] V. M. *delent.*
26. *nota justi senatûs*] L. nota injusta à senatu
199. 10. *Sanie*] L. sanie & sanguine
13. *gloriæ laude*] L. gloriâ & laude, L. in gloria & laude
14. *in pœna*] V. M. delent *in.*
16. *Ecce*] L. esse
19. *nullas*] L. nullam ... literam
22. *sit*] L. est
200. 15. *veneras*] L. veniret
201. 5. *furere*] V. furere, nisi non, M. facere, nisi non
7. *suum*] L. suum leve est.
18. *Tusculanum*] L. Tusculani
19. *immensa*] L. intermissa
26. *Tribuit*] L. præbuit
202. 8. *aut*] L. ac
17. *Sed*] L. &
20. *Ac*] V. en, at
21. *viderem*] L. viderit
203. 1. *quo*] L. cum
4. *procedere*] L. progredi
10. *patres*] M. prætores
16. *tum*] V. M. L. tu
203. 19. *non solitudo*] V. M. L. omittunt *non.*
204. 20. *porta*] L. omittit.
21. *me*] V. M. me mimica Esquilina introisse
22. *aut*] G. ut
23. *quispiam*] L. quisquam
32. *una*] L. omittit.
205. 3. *velare*] L. celare
7. *populusque*] L. si populus
9. *justi*] V. M. *omittunt.*
17. *non eversæ*] L. omittit *non.*
18. *sed*] L. &
21. *redderetur*] L. traderetur
28. *confecto*] L. confecto per te
206. 4. *triumpharant*] L. triumpharint
6. *homullus*] L homillus
Epicureus] L. Epicurus
10. *Sed*] L. tametsi jam ipse
21. *Deos*] L. omittit.
videbis] M. L. videbit
207. 10. *vehiculis*] L. ferculis
11. *retuli*] L. detuli
208. 13. *verberari*] V. verberare
14. *quando*] L. quoniam quidem
15. *digressum*] L. G. egressum
21. *infirmissimo ac desperatissimo*] L. infirmo ac despicatissimo
209. 6. *idem*] L. item
7. *tam*] V. M delent.
8. *apparatissimi*] V. paratissimi
15. *dubito*] L. dubito. Nam non
16. *gratia*] M. causa
17. *cum amoribus*] V. compotoribus
210. 11. *posterius*] L. protervius
211. 11. *sæpe*] L. est sæpe
ult. *dictum*] L. dicere
212. 14. *isto*] L. isto quoque
15. *omnia*] L. omnia stupra, omnia
21. *nolo*] L. nihil volo
30. *cùm res*] V. M. delent *cùm.*
ult. *collaudasset*] V. M. cùm laudasset
213. 2. *versus*] L. delet.
15. *& gladium*] L. aut gladium
26. *indicasti*] M judicasti
215. 3 *sumpturum*] V. M. L. suscepturum
19. *ne benef.*] V. M. omittunt *ne.*
23. *cur ei non*] V. M. L. delent *ei.*
32. *Jam*] L. jámne
216. 21. *ad*] L. ad simultatem C. Cæsaris
22. *reip.*] L. præsentibus
fata] V. M. L. facta
217. 3. *versatur*] V. versetur

217. 15. *multúmque*] V. M. & multum
17. *Tum*] L. cùm quidem, G. cùm equidem
29. *Sentium*] V. M. L. Sextium
218. 7. *Urii*] M. L. Velſuri
13. *parva*] L. perparva
219. 2. *peræque*]; L. G. pleræque
8. *notum*] L. notum eſſe
220. 7. *pòſt*] V. M. L. omittunt.
Thaſum] V. M. L. tharſum
12. *qui*] L. quod
20. *& accipere*] V. M. G. & te accipere
21. *ut in Achæorum*] V. M. L. Utinachorum
221. 4. *Stratum*] V. M. L. Thracum
20. *funeſta*] V. M. L. omittunt.
222. 2. *conjicietur*] L. conniteatur
223. 12. *diribeantur*] V. M. diripiantur
18. *exiſtunt*] L. extant
224. 3. *ex trinis*] V. M. omittunt *ex*
7. *te*] V. M. te ſententiam tuliſſe videris, tum judicium prov.
17. *dicere audes*] L. omittit.
18. *in tabellis*] L. è tabellis
23. *mortem*] G. morbum
27. *ſe*] L. te ipſum oderis, qui metuas omnes; qui tuam
28. *audeas*] L. audeas, qui te ipſum condemnes.
225. 3. *omnes*] M. L. omnibus
233. 10. *requirunt*] V. M. L. minimè vident
234. 8. *ut*] V. ut æquo
19. *pavit*] V. paravit
235. 4. *ſuppliciorum*] V. M. exitiorum
Equidem] V. M. L. & quidem
12. *rebúſque*] V. M. L. rebus
13. *huius*] L. ejus
17. *ſi*] L. quia
19. *Sed ſi*] L. ſin
24. *noſtræ*] L. veſtræ
29. *eſſe*] V. L. omittunt.
236. 7. *etiam*] V. M. L. omittunt.
25. *igitur*] V. M. L. enim
237. 3. *vim*] V. M. L. vim, in
238. 17. *illa*] L. ulla
19. *dies*] L. dies, quo
239. 1. *in*] L. in via
13. *fuit*] L. eſſet
15. *patet*] L. paret
18. *nec*] L. neque
240. 11. *gemuit*] L. ingemuit
240. 17. *& pœnis*] V. M. L. omittunt *&*
18. *parricida*] L. patricida
25. *P. Clodius*] V. M. L. omittunt.
31. *illa*] L. illam
241. 9. *ex cruentis*] V. L. omittunt *ex*
19. *profectò*] L. M. V. omittunt.
30. *continetur*] G. contineretur
33. *bonis*] V M. L. multis
ult. *L. Domitii*] V. M. L. Cn. Domitii
243. 5. *conſcribebat*] V. M. L. ſcribebat
244. 20. *præſenti*] V. M. L. præſentes
23. *eſſe*] L. delet.
246. 7. *ipſe*] V. M. L. ille
17. *librarium*] L. libellarium
20. *ac*] L. atque
22. *omnia*] L. delet.
27. *iecisti*] V. M. ejeciſti, L. projeciſti
247. 2. *metu*] V. M. L. motu proponi ſolitam eſſe
4. *conſtringere*] V. M. L. confringere
7. *enitendum*] V. M. obnitendum
16. *iratus*] M. juratus
fuit] M. fecit
21. *erat*] L. ſic oderat
248. 4. *nec*] L. non
14. *Appiam*] V. M. L. Appiam viam
249. 2. *detrahi*] L. retrahi
13. *cùm*] L. cùm ille
20. *tenebras*] V. tenebris
24. *deinde*] V. M. L. dein
251. 8. *factis*] L. facta
13. *quin*] V. M. L. qui
30. *eſt*] L. fuit
252. 15. *cognomento*] V. cognomine
22. *ſint*] V. M. ſunt
253. 2. *audiſſet*] V. M. L. auditum eſſet
14. *denique*] V. M. omittunt.
15. *cauſa*] L. cauſa fuit
16. *feſtinationis*] V. feſtinatio, M. L. feſtinationem
22. *ſubſidendum*] V. M. L. ſubſiſtendum
26. *receptator*] V. receptor
27. *dum*] L. tum
254. 3. *ad Albanum*] G. ad ſe ad Albanum
ſciret] V. ſciret illum diem Milo
15. *denuntiatam*] V. M. denuntiatam palàm Miloni & prædicatam, L. Miloni denuntiatam, & palàm prædicatam

254. 16. *reditum*] V. L. reditus
18. V. M. omittunt *se*
21. *noctem*] M. L. nocte
expectandam] V. M. L. expectandum
255. 1. *rem*] M. L. causam
elegerat] V. M. L. delegerat
1. *an*] L. at
2. *loco*] V. M. L. loco potiùs expectandum ab
12. *qui*] V. M. quid
14. *esse*] V. M. esse procul inde
15. *moræ*] G. mora & tergiversatio
19. *non in*] L. nisi in
22. *ducebat*] L. ducere
256. 3. *se*] L. se interire
6. *projiciebat*] V. M. provehebat
14. *indicarent*] V. M. L. indicaretur
20. *invenire*] L. inveniri
31. *fuissent*] V. M. fuerunt
257. 1. *nulla*] L. nulla lege
7. *dominis*] V. M. L. domini
11. *verbi causa*] V. M. ubi Casea
cave sis mentiare] G. omittit.
24. *commisit*] V. M. tradidit, L. permisit
258. 6. *imperitorum*] V. M. L. imperitorum, qui
21. *quemvis*] V. M. L. quamvis
22. *conscientiâ*] V. M. L. conscientiam
27. *indicabatur*] V. M. judicabatur
259. 13. *ebriosorum*] L. G. omittunt.
17. *omnino*] V. L. omittunt.
27. *Quòd*] V. M. L. cùm tamen si
260. 24. *antestaretur*] V. M. attestaretur, L. ante testaretur
261. 5. *salutaribus*] L. salvis
16. *vindicandis*] V. judicandis
19. *à vobis*] V. M. omittunt.
24. *posset*] L. possit
262. 11. *nefandum*] V. M. L. nefarium
20. *plurimis*] V. M. pluribus
23. *publicam*] V. M. L. publicæ
33. *splendidissimo*] L. splendido
263. 2. *arenam*] V. G. arma
10. *fidissima*] M. L. fidelissima
21. *feceratis*] G. faceretis
mitteret] L. immitteret
264. 8. *nec*] L. neque
11. *eorum*] V. M. L. horum
13. *hoc ipso*] V. M. L. delent *ipso*
14. *compressa*] V. M. concussa
36. *potiùs*] M. L. delent.

265. 13. *libente*] V. V. L. libenter
15. *fuisset*] G. omittit.
etiam] etiam verè
29. *tribuenda*] V. M. contribuenda
ult. *nihilo*] M. nihil
266. 10. *vim*] V. M. vim cælestem existimat, numénve, L. vim cælestem esse ducit
29. *ipsæ*] V. M. ipsæ, aræque, cùm
267. 1. *jam*] V. M. omittunt.
2. *testor*] V. M. L. obtestor
8. *lacus*] L. lucos
9. *aperuistis*] V. M. L. aperuisti
11. *dicemus*] V. M. dicimus
15. *acceperit*] L. G. acciperet
19. *atque*] V. M. L. sine
22. *amburereiur*] V. M. amburereiur etiam
27. *videret &*] L. delet.
268. 9. *quasi*] L. sibi
10. *potentiam*] V. M. L. potentiam; suam potentiam
20. *virum*] G. virtutem . . . vexatam
21. *Oppressisset*] V. M. L. omittunt.
24. *fecisset*] L. effecisset
269. 8. *& qui*] V. M. & quando
9. *forum*] V. M. forum potuisset
17. *deditus*] L. deditissimus
23. *etiam*] M. autem
31. *ipsos*] V. M. L. ipsi
271. 7. *fecit*] V. L. fecerit
10. *suam*] V. M. L. omittunt
16. *cursum*] V. M. casum
272. 29. *saltem*] V. M. L. tamen
273. 10. *diminutio*] V. M. L. dimicatio
16. *videatis*] V. M. jubeatis
18. *animi*] M. animi septus
19. *Sit*] V. L. sed
20. *qua*] V. L. omittunt.
24. *sanguinem*] L. sanguinis
28. *projicietur*] V. M. ejicietur
33. *me*] V. méne non
274. 9. *Utinam*] V. M. L. ut
ult. *& fortissimum*] V. M. L. omittunt.
277. 8. *re*] V. M. omittunt.
11. *Huic*] L. ei
278. 2. *ergo*] V. M. L. ego
9. *tamen*] L. tametsi
11. *datum*] L. mandatum
13. *feriri*] G. fieri
279. 3. *nec*] L. nec ab eo
4. *lex æqua*] L. lex ecqua

279. 11. *agimus*] V. agitur
19. *autem*] L. autem æstimandis
280. 10. *illo*] L. illo in
14. *appellatione*] L. illatione
20. *conscientiam*] V. M. G. conscientia
quisquam] G. quidquam
281. 13. *perpaucæ*] L. paucæ
282. 11. *judicatam*] L. judicandam
283. 14. *jam*] V. M. etiam
284. 14. *quo*] V. M. qui, L. in quo
19. *Athenis*] L. Atheniensi
285. 3. *tam*] L. tam non
7. *insanisse se*] G. delet *se*
22. *mitella*] V. mitrella
23. *illum*] G. delet.
286. 7. *id*] V. M. ideo id
287. 5. *si*] L. si loquare
9. *dum*] L. cùm
20. *nec*] L. neque
288. 7. *fuerit*] V. fuerat
11. *causam*] L. delet.
16. *auctoritati*] V. M. auctoritate
289. 4. *tunc*] V. M. tum
6. *verum*] L. verum dixerunt
11. *mimorum*] V. M. nummorum
291. 3. *aliunde*] M. L. aliquando
ductæ] L. auditæ
4. *quidem*] L. inquit
5. *delatæ*] L. celatæ
6. *Cataplus*] V. M. arctata plus
9. *non plures*] V. M. complures
292. 1. *sit*] L. fit & in
21. *fortunâ*] L. fortunis
293. 8. *ad*] L. ad labefactandam
294. 18. *includit*] L. intercluditque
296. 6. *tantam*] G. tandem
297. 5. *qui*] G. tum
6. *fuisset*] G. fuissem
7. *nostro*] V. M. L. vestro
10. *meæ*] G. & meæ
14. *populóque*] V. M. L. populóque Rom. & Reip.
15. *præsertim*] V. M. L. præsertim etiam
21. *verò*] V. M. verè
28. *tanta*] V. M. L. tantáque
298. 31. *vis*] V. M. L. vis, tanta copia
32. *possit*] V. M. L. possit. Verum
299. 4. *etiam*] V. M. L. etiam dum audiuntur, aut dum leguntur
9. *quo*] L. eo
20. *pietate*] V. M. L. pietate ac virtute.

299. 21. *effodit*] L. perfodit, G. obsudit
31. *opere*] L. opera
300. 4. *non perinde*] L. delet *non*
14. *vobis*] L. nobis
301. 8. *mirum*] V. M. L. mirum videretur
23. *quoniam*] L. quando
24. *amplius*] V. M. L. amplius eo
302. 10. *congratulabere*] M. L. gratulabere
23. *verò*] M. L. omittunt.
29. *demens*] V. demens: qui scilicet tibi insidiaretur, &c.
303. 3. *At*] G. an
13. *tua*] V. M. L tui vitam
24. *fluxerunt*] L. diffluxerunt
304. 26. *suos*] V. M. L. suos cives
305. 7. *ducenda*] V. M. L. dicenda
10. *tuebitur*] V. M. L. intuebitur
306. 5. *nec qui*] V. M. L. neque
8. *ut*] L. ut jam
11. *Sed*] V. M. L. sed quia
13. *sanitatis*] V. M. L. sanitatis. Quia
22. *sed*] V. M. L. sed ut
24. *oratio*] V. M. L. oratio mea
25. *majores*] L. majorem
27. *stantibus*] V. M. astantibus
28. *volunt*] G. volunt, & quod decet
30. *præcipuè id à me. . . debere*] G. omittit.
ult. *præter eum*] M. præterea
309. 4. *oratio*] M. L. ratio
6. *non*] V. M. L. non solùm
9. *tamen*] V. tamen hoc
10. *qua te, Tubero*] M. omittit.
14. *cum*] V. M. L. cum pro consule C.
16. *provinciâ*] L. de provincia
18. *accepit*] G. accipit
310. 10. *honestam*] V. honestam ut urgeret præfecturam
311. 5. *judicio*] V. M. judicio meo ac
21. *esse*] V. M. fuisse crimen, esse.
23. *se*] L. se esse à
312. 3. *eorum*] L. eorumdem
11. *simile*] V. M. L. similia quæ
14. *incitari*] V. M. L. incitare solent
19. *Num*] V. M. num in patria est?
28. *patrem*] V. M. L. patrem tuum
313. 7. *durius*] V. M. L. gravius
14. *cave ignoscas*] V. M. L. cave credas, cave ignoscas
15. *misereatur*] V. M. L. misereat
17. *oppugnari*] L. oppugnare

313. 19. *in hac*] V. L. delent *hac*
28. *civi calamitoso*] V. M. G. civis calamitosi, & *consultum* L. delet.
314. 1. *coarguere*] L. redarguere
4. *Tu*] V. tum
9. *Ac*] M. at
11. *admiratus*] L. demiratus
315. 15. *Ligario*] V. M. L. Ligarium
16. *vobis*] V. M. L. vos
17. *inquies*] G. inquis
19. *tum*] V. M. L. tunc
26. *omnes*] V. M. communes
316. 3. *opponebant*] V. M. L. opponebat
16. *Cæsarem*] V. M. L. eum
317. 6. *non dubitem*] G. delet *non*
15. *quidem*] L. quidem vobis
318. 4. *rejectus*] V. M. L. ejectus
14. *in Cn.*] G. ad Cn.
319. 16. *tum*] L. quin etiam fuit, V. M. tum etiam fuit
ult. *gratiosiores*] V. M. L. gratiores
320. 5. *preces*] L. vultus
11. *ac*] V. M. L. omittunt *ac*
321. 13. *tum*] G. delet
16. *etiam*] L. est
17. *illo*] V. M. L. omittunt.
20. *eum*] L. eum tui
27. *Marcello*] V. M. L. Marcello restituto
322. 6. *salutem*] L salute
7. *dando*] L. danda
8. *tua*] L. delet.
ult. *omnibus*] L. delet.
326. 12. *solebam*] V. M. L. solebamus
15. *Crudelis Castor*] G. crudelem Castorem
328. 22. *amicum*] V. M. L. amici
23. *tum*] L. G. cùm
23. *vel si*] L. delet *si*
25. *amicitiæ*] L. in amicitia
329. 9. *audiret*] V. M. L. audisset
arma] L. arma esse
330. 18. *paruit*] L. patuit
22. *tertiò*] L. tertiùm
331. 20. *Dejotari*] V. M. L. Dejotari probitas, integritas
21. *audita est*] V. M. L. sit audita
22. *imprudentem*] V. impudentem, L. prudentem
332. 2. *ea*] L. omnia
8. *ab*] V. ab ipso, M. ab isto ipso
esse] V. M. existimavi esse
9. *percussus*] V. M. L. perculsus
332. 9. *subornabit*] L. subornavit
13. *impunitùs*] G. impunitus
17. *homines*] V. M. L. homines verò
ult. *fuerant*] G. fuerunt
333. 7. *Obsecro*] L. obsecro te C.
17. *Ibi*] L. ubi erant
tua] L. tua illa
19. *sed*] V. M. sed &
334. 1. *indicare*] V. M. G. vindicare
13. *Cælium*] L. Cæcilium
20. *novit*] V. M. novit, vel quia non nosset, vel si nosset
22. *misisse*] V. M. misisse tibi
25. *in*] L. ex
335. 7. *seséque*] V. M. L. seséque & filium suum
exspoliare] L. spoliare
18. *constitutos*] L. constitutum
336. 3. *tum*] L. cùm
10. *tetrarcha*] L. tetrarches
26. *concursus*] L cursus
27. *se ostentare*] G. delet *se*
337. 1. *semper*] L. semper, Pharsalico autem prælio suasor... abjiciendorum fui, hunc
5. *sed*] V. M. sed habet
7. *apud te*] L. à peregrinis
11. *abjectam*] L. dejectam
12. *evocavit*] V. M. vocavit, L. revocavit
ante] V. M. L. antea
14. *repudiaritis*] M. L. repudiaretis
19. *promissísque*] V. M. præmiisque
adducere] M. abducere
23. *nulli*] M. nulli, nulli
338. 3. *prehendi*] V. M. L. comprehendi
19. *optimi hominis*] L. viri optimi
20. *regem*] V. M. regem, inquit
te] V. M. L. te invidiosè Tyrannum
29. *Solus*] L. solus, solus
30. *populi R.*] V. M. L. Reip.
ult. *ducimus*] V. M. L. videmus ducem
339. 19. *à Scipione*] L. à P. Scipione
340. 3. *ornatus*] G. his ornatus
16. *fuit*] V. M. fuerit
341. 1. *Dabis*] L Dabis id
negavisti] L. denegasti
345. 22. *eis*] L. eis inter ipsos
24. *iidémque*] V. idémque
25. *effecerant*] G. refecerant
346. 5. *Kalendis*] L. Kalendæ Juniæ

346. 11. *qui appellabantur*] G. appellantur
347. 11. *rem*] V. remp.
16. *quò*] L. quòd
24. *nostro*] L. vestro
25. *Ex quo*] L. éxque eo
348. 7. *videbantur*] L. videntur
13. *esse*] M. L. etiam
16. *acerbè*] V. acerbè solus
25. *de*] V. è
26. *ei diceret*] M. G. ediceret
349. 5. *Qui*] L. quod
10. *mortuo*] V. M. G. mortuorum
11. *cui*] V. Quis
13. *jam propè in*] V. M. G. in propè
15. *nusquam*] G. usquam
350. 7. *Quænam*] L. Quæ
12. *non modò metûs*] V. M. G. non metu
esset] V. est
23. *licebat*] L. licuit
29. *sic*] M. L. omittunt *sic*
ult. *quid*] M. quod
351. 1. *fecit*] V. M. fecerit
6. *cùm*] L. quoniam
12. *A*] L. De
13. *& toga*] M. & in toga
352. 5. *At*] M. atque
ferretis] V. feratis
6. *laudatius*] L. lautius
16. *turpes*] L. turpem
353. 7. *objici*] L. objicere
11. *adhortari*] V. quàm adhortari
23. *reducti*] V. reducti sunt à
24. *sed*] V. M. L. sed etiam
25. *verùm*] V. M. G. verò
354. 1. *nobis*] V. M. G. vobis
4. *putamus*] V. M. G. putabimus
7. *latæ*] V. perlatæ
8. *Quærunt*] L. quærunt quidam, quid
15. *multis*] V. M. multis in
17. *Cedò*] L. credo
17. *legitima*] V. legitima quæ
18. *hoc enim*] L. hoccine à
22. *possunt*] L. possint
25. *vos*] M. L. te
30. *audio*] L. audio esse
355. 3. *contumeliosè*] L. cum contumelia
5. *quam in Rep. semper habui*] L. delet.
27. *remp.*] L. remp. fama
ult. *te*] L. te præter cæteros
356. 3. *urbe, incendio & cædis metu liberata*] V. M. G. omittunt.
356. 9. *offensi*] V. G. insensi
significaverunt] L. significarent
13. *Tu autem*] V. M. G. te autem
16. *oratio*] V. oratio tua
18. *auspicia*] V. G. auspiciorum, auguria, L. auspiciorum à te ipso augure P. R. nuntiatorum
19. *primùm*] M. primò
20. *tuus*] V. carissimus tuus, M. G. Reip. tuus
24. *sequebatur*] V. M. L. consequebatur
25. *reliquis*] V. denique reliquis
357. 12. *civem*] V. civibus
15. *fabulis*] L. fabula
20. *cæteris*] V. M. G. cum cæteris
358. 5. *versus*] V. G. concursus
6. *iis*] L. duobus
9. *Apollinarium*] M. L. Apollinaribus ludis
10. *parum magna*] V. M. G. parva
13. *post*] M. L. tum
17. *lenierit*] L. leniret
359. 4. *omnium*] L. delet.
6. *vestra*] V. nostra
12. *Si*] L. sin
360. 6. *vobis, cum*] M. G. vobiscum
recordemini] M. G. recordamini
14. *commendationem*] V. G. delent.
fore] V. G. gloriæ fore
361. 3. *despicere*] G. dispicere.
facillimè] M. facilè
9. *hostem*] M. delet.
12. *dicam*] V. M. L. dicamus
ult. *cùm*] V. cùm omnes
libertini] V. libertinum
364. 11. *nefario*] V. à nefario
17. *Nam*] V. an, M. L. at
21. *Quod quidem*] V. M. G. & quidem
ult. *maledicto*] L. maledictis
365. 14. *paulum*] M. L. paululum
16. *Quid*] V. quid hoc est aliud, quam
18. *joca*] V. loca
366. 4. *opponas*] V. oppones
5. *convinces*] L. convincas
9. *quam id*] V. delet, *id*
367. 5. *ut*] M. L. ut me pro me
9. *cognostis*] V. M. cogoscitis
10. *respondero*] V. M. G. respondebo
15. *ipse se*] M. ipse consul, V. me esse consularem

367. 18. *gessi*] L. gessi, quid egi
368. 6. *Glabrioni*] V. Labeoni
15. *acceptam*] V. acceptum
17. *vivos*] V. M. eos
369. 1. *ecquid*] V. quid
4. *natalitia*] L. natalitiam
5. *Putate tum*] L. putat eum
9. *referas*] V. M. G. refers
18. *fierent*] V. M. tum fierent
19. *O miserum*] L. ô miser
370. 8. *Qui*] M. L. quid
12. *In orat.*] V. M. G. delent *in*
16. *propriè*] V. proprium
17. *totum*] V. totius
18. *fuit*] V. M. fuerit
371. 4. *tantam*] V. M. L. tantarum
5. *ipse*] V. ipse contra Remp.
13. *respondebo*] L. respondebo plura
18. *hæc*] V. hoc
19. *ad*] L. majora videamus
23. *in*] V. M. G. sub
24. *Quod quidem*] V. M. G. sed quid
372. 7. *Quod*] V. quid ergo tum, cùm
21. *prorogaretur*] L. prorogaret
22. *ferri*] V. M. G. fieri
25. *eadem*] M. L. ea
373. 10. *in*] V. in istius societate glor. facti, L. in ista societate glor. facti
13. *ea*] V. M. G. ista
14. *qui*] V. cùm socii non, L. cùm conscii non
25. *in*] V. in Ciliciam
ult. *naves*] V. navim, G. navi
appulisset] V. applicuisset
374. 6. *Tillius*] V. M. L. Tullius
12. *fuisse*] V. fuisse tam multos, tum multò ipsis gloriosius est, M. fuisse tam multos ipsis gloriosius est. G. *delet* tam multos
18. *Quòd*] V. L. qui
21. *omnium*] L. hominum
27. *ergo*] V. M. G. enim
375. 4. *quem tu*] M. L. delent, *tu*
11. *intelligis*] L. intelliges
14. *punctum*] V. M. ad punctum
376. 1. *dignissimos*] V. G. dignissimi judicati sunt
8. *erit*] M. L. omittunt.
10. *includis*] V. M. includi
377. 15. *servire*] V. M. L. uni servire
378. 15. *providerem*] L. præviderem
21. *liberasset*] L. liberaret
379. 10. *abalienabat*] L. alienabat
13. *summa*] M. omittit.
dissentientes] M. L. dissidentes
16. *ut postea*] V. M. G. & postea
possemus] V. M. G. omittunt.
18. *consularis*] L. singularis
20. *prosecuti*] M. L. persecuti
380. 9. *est*] fit
12. *qui*] M. quid
381. 7. *admiratus*] L. demiratus
11. *declamasti*] V. M. G. declamitas
12. *Et verò*] V. tum
383. 5. *ordinibus*] L. delet.
8. *togam*] L. delet.
384. 2. *stolam*] L. togam
385. 18. *itum*] L. iter, M. itur
contra] L. contra remp. & religiones
ult. *religionem*] V. L. religiones
387. 4. *custoditus*] M. L. cultus
388. 13. *explere*] L. explere, devorare
14. *advolasti*] L. advolas
15. *viri*] V. vitrici
ult. *labentem*] L. labantem
389. 2. *emancipatum*] V. M. mancipatum
6. *luminibus*] V. luminaribus
18. *delere*] L. deleri & everti
390. 9. *à senatu*] M. omittit.
12. *de Cæsare*] G. Cæsari
391. 17. *Denticulam*] V. M. Lenticulam
18. *restituit*] L. restituit, ut non luderet cum restituto, quasi
393. 5. *Etenim quod*] L. ecquod enim
11. *noto*] V. vero
ult. *consalutabant*] V. salutabant
Sequebatur] M. sequebantur
395. 6. *licitúne*] V. licet nunc, G. licetne
hoc] L. hoc tuum
sic] G. omittit.
396. 3. *quam nequam*] V. M. G. quem hominem
8. *ejus*] M. omittit.
10. *Tum sibi ... legerat*] V. M. G. omittunt.
397. ult. *Alexandriâ*] V. Alexandriam
398. 11. *circum*] V. M. L. circa
14. *reformidasset*] V. M. formidasset
19. *deos*] L. deos, non
399. 2. *diebus*] G. paucis diebus
ipse] M. L. iste
20. *tu*] L. tu etiam

400.

400. 4. *illa*] L. illa in veſtibulo roſtra, & hoſtium
9. *violentus*] G. vinolentus
15. *externis*] V. exteris
16. *ſedibus*] L. ædibus
18. *Mimam*] M. G. delent.
19. *tabulis*] V. M tabulis: cauſam addidit: exegit, quàm
ult. *tuus*] V. L. tuus ſe, & conſulem & Antonium
401. 7. *cui bello cùm*] V. M. G. cur ei bello tum
11. *præterea*] V. M. G. delent.
18. *teſtamento*] V. M. G. teſtamenti
dicebas] M. G. dicebat
402. 18. *Quin his*] V. M. G. quippe in his
25. *tandem*] V. tamen
403. 6. *à primo*] V. à principio
7. *quid es*] V. G. quis es? M. quid cenſes?
8. *partem*] V. M. omittunt.
9. *deos patrios*] V. M. G. deos penates patrios
14. *& tamen*] L. etiam
19. *Gallicis*] V. caligis
404. 1. *qua*] V. M. qua, cùm conſulatus noſter
4. *hominis*] V. M. G. delent.
6. *veſperam*] V. M. G. veſperum
7. *involuto*] L. obvoluto
9. *tradit*] V. M. L. tradidit
18. *habuit*] L. habuiſti
19. *tuos*] M. ſuos
405. 7. *uterque*] V. M. G. utriuſque
ult. *ſpectionem*] V. G. inſpectionem
406. 8. *nec ſit*] V. neſcit
16. *ſuffragatum*] V. M. G. ſuffragia, tum
vocatur] M. G. delent.
407. 3. *provideras*] V. M. L. prævideras
6. *obnuntiaviſti*] M. nuntiaviſti
14. *ex multis*] V. omittit *ex*
ult. *tantæ*] V. tanta
408. 9. *regni*] V. regni inventus
21. *Quid indignius*] M. L. Nonne indignum eſt vivere
409. 1. *adſcribi*] V. inſcribi
8. *Tarquinius*] V. Tarquinius regno
16. *num*] V. tum
17. *iis*] V. M. iis de
18. *prævertendum eſt*] V. M. G. prætereundum non ſit
19. *illo*] L. præclaro illo

410. 9. *& quidem*] V. equidem
15. *M. Ant. filium*] L. omittit.
17. *diuturnus*] V. M. diuturni
18. *diſcedit*] V. diſceſſit
19. *tyranni*] M. G. tyranni illius ſceleratiſſimi
ult. *ſemuſtulatus*] V. ſemiuſtum latus
411. 6. *cujuſquam*] L. cujus
8. *verò*] G. verè
17. *jam*] V. tam ſigillatim, M. tum ſigillatim
412. 1. *patebat*] L. patet
2. *redderentur*] V. M. redderetur
5. *Sunt*] V. M. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? ſunt
à diverſis] L. à tuis
7. *populo R.*] M. L. populi R.
13. *boni*] V. bonive
gratioſus] V. gratus
14. *tetrarchia unum ex*] V. M. G. tetrarchiam ex
16. *reddit*] V. M. G. reddidit,
21. *ſine noſtra*] G. ſine Sexti
413. 10. *ego*] G. ergo
414. 2. *in calamitate*] M. G. delent, *in*
ſint] V. M. G. fuerint
8. *cum*] V M. omittunt, *cum*
10. *quid*] M. quem, L. cùm
11. *alia*] V. falſa
415. 4. *probantur*] V. approbantur
10. *coloniam*] V. M. omittunt.
11. *ſcimus*] V. ſcimus enim.
13. *At quam*] V. L. at quàm nobilis eſt tua, M. atque nobilitata ſit tua
21. *Campana*] V. M. G. Campani & Leontini
grandi] V. M. glandiferæ, L. grandiferæ
23. *te*] L. te ſanaſſet
416. 9. *tolleres*] V. M. G. videres
23. *Quod*] L. quid
417. 10. *Caſſino*] V. Caſſilino
12. *obſoleſiebant*] M. obſoleſcebant; V. G. obſolebant
18. *devii*] V. M. G. obviam ei
19. *dictu*] V. dictu, ſed tum nimis inter, L. dicturus eſt; ſed tamen inter
22. *gladiorum*] V. M. G. gladiatorum

418.

418. 1. *tui*] L. tui fuit
9. *modò*] V. omittit.
10. *sed*] V. tamen, M. G. sed ii
11. *sequuntur*] V. L. sequuntur scutati milites
14. *Juniis*] V. L. Jan.
17. *statimque*] G. delet, *que*
419. 4. *publicis*] V. M. G. publicis actis
420. 3. *Cæsari*] M. L. Cæsaris
421. 5. *Quàm*] V. quamdiu
14. *tum*] V. M. G. tamen
liceret] M. L. licebat
25. *nundinatione*] V. M. G. nummatione
422. 3. *timere*] V. L. timeri
7. *literæ, curæ*] V. M. G. literatura
8. *multos*] V. non multos
16. *tamen*] V. tantùm
19. *re pulchrum*] V. M. G. omittunt, *re*
29. *libenter*] L. libenter eis
30. *ut*] V. utinam
424. 2. *postulabat*] V. M. G. postulavit
425. 15. V. M. nec opinantibus
18. *sum usus*] V. M. G. sumus usi
19. *debui*] V. M. G. decuit
25. *putabat*] L. putaverat
28. *jusseris*] V. M. G. jussit
31. *nostrûm*] V. M. G. vestrûm
426. 5. *ut*] V. ut de
6. *possemus*] L. possemus ea
10. *unus*] V. unquam
27. *laude*] V. laudetur
427. 19. *patietur*] V. G. patietur Antonium
24. *eo*] V. M. omittunt, *eo*
26. *insignitè*] V. M. insigniter
ult. *inter*] V. inter calces illius appendebatur
428. 4. *trecentos*] L. ad trecentos
27. *insigne*] L. insignia
429. 27. *rudis*] L. ferus
ut] V. M. L. omittunt, *ut*
31. *maledico*] L. qui maledicit
ult. *naturâ*] V. M. G. naturalis
430. 9. *plurimi*] V. M. G. & honestissimi
431. 5. *amentia*] V. amentiæ sunt
9. *certè*] M. L. certò
432. 9. *sui*] V. suis
18. *me*] V. & me
25. *retentus*] V. G. retentus & alea est
29. *quidem*] V. omittit.
30. *is*] V. is impetus ejus
433. 5. *se ipsum hostem judicare, nisi*] V. L. hæc delent.

433. 6. *alterutrum*] V. M. alterum
8. *sin*] V. si
9. *esse*] L. omittit, *esse*
22. *En*] V. hem
23. *factus*] V. G. factus sit
24. *stultum*] L. stolidum
26. *subitò*] L. delet.
434. 9. *& fugere*] V. M. G. effugere
13. *tamen*] V. tum fuit senatus in illo
25. *majoribus*] V. M. L. majoribúsque
ult. *fecit*] M. L. facit
435. 4. *maluerunt*] M. mutaverunt
14. *fore*] V. M. G. futurum
24. *quievi*] V. M. qui fui
26. *posset*] L. potest
436. 24. *armatis*] G. armis
437. 10. *unquam*] V. inquam
15. *non*] L. nec
32. *malimus*] V. M. G. malumus
438. 9. *vos*] V. M. G. omittunt.
si] V. si dormierimus hoc tempore
439. 27. *ac defenderit*] L. G. delent, *ac*
31. *inissent*] V. M. G. inierint
videretur] V. M. G. videbitur
32. *referrent*] V. M. G. referant
ult. *videretur*] V. M. G. censuerint
440. 5. *recuperandæ*] V. M. G. recuperandæ libertatis
9. *si*] L. si id
10. *ne*] M. G. ne adhuc
441. 3. *exercitus*] V. M. exercitum
17. *paternis*] V. M. G. Hispanis
23. *civium*] V. L. civium Romanorum
25. *Cæsaris*] L. Cæsar, si fortissimorum ipsius patris
30. *perspicit*] V. prospicit
ult. *hostis*] L. hostis: hos qui
442. 25. *negatis*] V. M. G. negastis
34. *Atqui*] L. atque
ult. *defenderit*] L. defenderet
443. 5. *in*] V. M. G. sub
13. *hasta*] V. M. G. Pompeii hasta
19. *hujúsce*] V. M. quo hujus, L. atque hujus
24. *sive*] V. si
444. 6. *nunquam*] V. nunquam inter se natum & vos consensus
14. *alia*] V. alia falsa
16. *vestri*] V. M. nostri
446. 1. *his*] G. delet.
5. *expectabant*] V. M. G. expectant
7. *nostro*] M. vestro
17. *quantum*] G. quam

447. 6. *cui*] M. L. cui quidem dum
12. *Primum*] V. M. primum enim
22. *ceperunt*] L. ceperint
25. *decernit*] V. decrevit
27. *profecerunt*] M. L. perfecerunt
28. *tum*] V. omitit, *tum*
33. *Quid*] V. G. quid hoc est aliud, quàm ad
448. 4. *impius*] L. impius est
7. *patriæ*] M. L. patria
11. *quam sequamini*] V. delet, *quam*
13. *diripiendæ*] V. M. diripiendorum
14. *populum*] M. populi Rom.
15. *Dubitate*] M. dubitatis
16. *At*] V. M. an
17. *qui*] V. qui, cùm Cæsaris acta
18. *ejus eas*] V. M. delent, *eas*
22. *auspiciis*] V. auspiciis non interpretaretur
23. *augurum*] L. omittit, *augurum*
26. *biennium*] V. M. G. biennii... sexennii
28. *factum*] V. M. G. factam...futuram
ult. *recenti*] V. recentes lex
449. 2. *insinuandi*] V. M. G. introeundi
ut] V. aut
3. *tamen*] V. omittit, *tamen*
eum] M. omittit, *eum*
4. *potuisse*] M. L. posse
15. *prohibetur*] V. prohibetur castellis & aggeribus
18. *auspicia*] L. auspicia esse
20. *coloniis*] M. L. colonis
21. *ferri*] V. M. G. ferre placet. Quamvis ergo
28. *avertit*] V. vertit
450. 3. *Calebant*] V. M. omittunt.
5. *viris*] V. vir, M. viro
7. *rescinduntur*] V. rescindantur
15. *referebantur*] L. deferebantur
17. *earúmque*] V. earum
21. *Is*] L. omittit.
26. *avet*] V. M. pavet
29. *ita*] L. delet.
30. *num*] L. num, quod maximum est,
451. 1. *Gortynium*] V. M. Cortinium
3. *præterea*] M. præterea magis
12. *quem*] V. quemadmodum ad
31. *cæni*] M. omittit.
fecisse] V. fecissent
452. 2. *cognitúmque*] M. G. delent.
3. *ergo*] V. M. L. ego
3. *abrogandas*] V. M. G. non abrogandas
9. *post urbem conditam*] M. delet.
10. *reges*] L. reges nostri
19. *quò*] V. L. quod
28. *referebat*] V. M. G. referebatur
ult. *me*] L. omittit.
453. 1. *ad*] L. omittit.
2. *decem*] L. septemdecim
7. *ore*] L. ex ore
12. *Mylasis*] V. Trallibus
13. *in*] M. omittit.
15. *aviditate*] V. aviditati
21. *quod*] V. M. quod egissent, aut quod ab iis etiam diceretur
29. *futurum*] V. M. G. venturum
ult. *vel in urbem*] V. M. omittunt.
454. 14. *quanquam*] V. M. cùm
15. *tamen*] V. M. tum
17. *fecit*] L. confecit
24. *non*] V. omittit.
sed] V. &
31. *circumsedit*] L. circumsedet
455. 2. *aut*] V. aut non faciat, aut non
5. *At*] M. hæc ii
viverent] V. vivunt
11. *imperes*] V. M. G. imperetis
13. *videmus*] V. M. vidimus
16. *audio*] V. M. audiam
27. *Tampilum*] V. M. Pamphilum
30. *Ad nostrum civem mittimus, ne*] M. G. omittunt.
31. *hoc*] M. L. omittunt.
33. *coloniam*] V. M. L. coloniámque
ult. *pro*] M. ad Hannibalem pro hostibus
456. 2. *circumsedeat*] L. circumsideat
10. *avertit*] V. M. G. vertit
18. *hostem*] V. M. G. re hostem
23. *Qui*] M. quid
29 *depugnarit*] V. M. depugnavit
30. *Sit*] V. G. si
457. 14. *afferet*] L. affert
17. *arbitror*] L. omittit.
gerendam] V. M. gerendam censeo
18. *edici*] V. M. G. indici
19. *præter*] V. G. præterea Gallia tota.
29. *notatæ*] V. notæ
ult. *septemvirum*] V. septimium
458. 2. *Hem*] L. en
4. *destinavit*] V. G. destituit
7. *decertandum*] G. certandum
10. *commendandam*] V. M. G. committendam
28. *atque*] V. quanquam.

458. 29. *vestri*] L. nostri
459. 23. *veréque*] M. L. juréque
27. *liberum*] V. liberum esse
460. 5. *adducere*] L. adduci
8. *debuit*] V. M. G. debet
14. *mihi*] V. M. mihi facta
15. *expiata*] V. M. & pietate
32. *inimicum*] V. munitum
33. *libertati*] G. libertatis
ult. *Sit*] V. & ut sit proprætor
461. 4. *ornandi*] V. hortandi
19. *magistratum*] V. M. omittunt.
petet] V. M. G. appetet
463. 8. *carum*] V. clarum
16. *longè sanè*] V. M. G. longissimè
464. 4. *esse velle*] V. M. delent, *esse*
5. *habebo*] V. M. habeo
12. *tantum*] V. M. G. tam
13. *quantus*] V. M. G. quàm
16. *pontificis*] L. pontificis, proprœt. hortatu libertatem populi Rom. auctoritatémque
19. *ager*] V. M. ager colonus
21. *possideretur*] M. possiderent
26. *auctoritas*] V. M. G. omittunt.
465. 8. *ita*] V. ita darent, assignarent
11. *decreta*] M. decreto
12. *flagitat*] L. flagitant
466. ult. *qua*] L. qua ei
467. 22. *tenuerunt*] V. omittit.
24. *delectatur*] V. delectarunt
468. 26. *sententiam dicere*] V. M. omittunt.
28. *non otio suo*] V. M. omittunt.
469. 1. *legati*] V. M. omittunt.
19. *turbam*] V. urbem
27. *hoc*] V. G. hinc
470. 1. *ire*] L. venire
2. *sæpe*] V. spe ludi
3. *fecisse*] L. fecisse, qui nequitia & scelere ita excellat. Sed
6. *quispiam*] M. L. quisnam
8. *patronum*] V. M. G. tutorem
18. *Mylasis*] V. Trallibus
26. *exercitibus*] V. exercitu
471. 9. *Jani*] V. Jano medio
472. 9. *vos*] V. vos hominem à
19. *conatum*] V. conatus
474. 7. *eadémque*] M. L. eáque
10. *leges imponeret*] M. omittit.
18. *possit*] V. M. G. posset
21. *Irritari*] L. irritatum
27. *habebantur*] V. M. G. appellabantur
475. 1. *ad te*] M. G. tibi
2. *secundarum*] V. secundarum suarum
11. *devinxit*] V. conjunxerit, M. conjunxit, L. conjungit
12. *ejusdémque*] V. ejus denique
cura] V. M. curam incredibilem
13. *perspecta*] V. M. perspexi, non
14. *fuisse fautorem*] V. M. omittunt.
17. *quin*] V. M. G. quia pari
34. *etsi*] V. M. G. si
476. 13. *Nisi*] V. M. G. quasi
meritos] M. meritos quidem illos
16. *judicavistis*] V. M. G. judicaveritis
28. *Quid*] V. M. G. quò
477. 3. *consulem*] V. consuli
21. *rebus*] V. M. G. omittunt.
23. *tum*] M. jam
24. *nos*] V. M. nunc quidem vi
478. 2. *firmissimam oppugnavit*] V. M. omittunt.
5. *quàm fœdum flagitiosúmque sit*] V. M. omittunt.
11. *videbitis*] V. M. videatis
16. *eorum*] V. fori in quo ei tribuni militares statuam statuerunt: patronus
28. *jugularit*] V. jugularat
31. *urbe*] V. M. G. omittunt.
479. 6. *involutum*] L. obvolutum
8. *omittemus*] L. omittimus
9. *vestri*] V. nostri
11. *omni*] V. M. G. omittunt.
12. *prospicientiâ*] V. M. providentia
14. *intelligi*] V. M. G. intelligendi
17. *prædicam*] V. M. G. prædicabo
19. *videatur*] V. M. G. videtur
28. *nostras*] M. L. vestras
29. *unquam*] M. L. vobis unquam
nos] M. L. vos
31. *steterunt*] L. sederunt
ult. *excitaverunt*] V. M. incitaverunt
480. 6. *Ita*] V. M. G. itaque
9. *oppugnant*] V. M. oppugnantes pacem
esse] V. M. habere
18. *cum his*] V. M. G. cum eisdem
25. *collaudare debemus*] V. M. G. collaudavimus
481. 2. *excitati*] M. G. citati
17. *tenueritis*] V. M. G. retinueritis
25. *Quibus &c*] V. M. omittunt.
483. 9. *verbi*] V. M. omittunt.
10. *Cæsaris*] M. G. Cæsar, amplissimus vir

483. 14. *fecit*] V. M G. omittunt.
484. 2. *nullum*] V M G. nullum tumultum.
4. *bello*] V. M bello Gallico
14. *mulcta*] V. M. tumultu
16. *tolletur*] V. M. G. tollitur
tollentur] V. M. G. tolluntur
21. *esse*] V. non esse
Consulem] V. M. G. quò
25. *illud*] V. M. G. illius
27. *erat*] V. noverat, M. G. venerat
30. *qui*] V. M. qui armatus consulem designatum oppugnat
485. 1. *tantum*] L. tantum quantum
4. *latas*] L. latas esse
17. *penates*] M. L. omittunt.
18. *judicia*] V. jura
28. *usque*] V. M. usque Puteolanas
486. 13. *id æquè*] V. M. idem
23. *Immò*] V. imò nulla alia causa justa ac necess. M. imò alia causa justa ac necess.
25. *laberis*] V. M. G. falleris
29. *memini*] V. M. omittunt.
30. *Atqui*] V. M. G. atqui is es
ult. *intersit*] V. M. G intereft
487. 13. *senatûs*] V. G. senatorem
29. *membrum*] V. M. aliquid membrorum
488. 4. *temperantem*] V. temperatum
6. *quòd*] V. M. G. omittunt.
10. *dolore*] L. dolore irasci non
13. *expugnari*] V. M. G. expugnare
15. *dices*] V. M. G. dicis
21. *esset*] V. M. G. omittunt.
25. *facit*] V. M. G. fecit
26. *lata*] V. M. G. sublata
ult. *Quanquam*] V. G. quanquam enim
489. 15. *Venio ad*] V. M. G. venio nunc ad
19. *quid, si*] V. M. G. omittunt, *si*
faceret] V. ut faceret
27. *censuissemus*] V. M. censuimus
28. *fuisse*] V. M. fuisse putabam
490. 10. *nullum*] V. M. G. nullum unquam timorem
17. *se*] V. M. G se non ante
20. *populi R.*] V. M. G. reip.
ult. *loris*] M locis
491. 1. *ferrei*] M. fert? ii
7 *postulet*] M. L. G. postulat
8. *ut quos*] V. M. G. omittunt, *ut*
11. *mimis*] G. nimis
15. *quod*] V. M. G. quid accepit habeat
18. *hoc*] V. G. omittunt.
20. *leges*] V. M. legem
ult. *mavult*] V. M. malo
492. 3. *próve*] V. proconsuléſve
6. *& tu acta Cæsaris defendis*] V. M. omittunt.
12. *possem*] V. M. G. possum
13. *Vobis*] V M vobísque
15. *erat*] V. M. G. fuit
23. *seducere*] V. M. reducere
25. *maximum*] L. maximè
26. *proposita*] V. M G. exposita
20. *labori, ejus*] V. M. G. laboribus; qui ejus
493. 10. *quidem*] V. M G. equidem
13. *post*] V. M. G. omittunt.
captivi] L. captivi servi.
19. *reip.*] M. G. populi R.
22. *omnem*] V. M. G. ii omnem
23. *ut*] V. M. G. ut huic se
26. *Hunc enim reditu*] V. M. G. huic enim reditum.
31. *cum rep.*] V. M. in reip. gratiam
494. 4. *pro prætore*] V. M. proprætorem
6. *quod*] V. M. L. quo
7. *dignum*] V. M. quis dignus
8. *videbitur*] V. M. L. videatur
10. *hoc*] V. hæc
S. C.] V. M. omittunt.
495. 7. *quò*] V. L. quod
18. *viæ*] M. L. omittunt.
19. *vel*] V. M. vel in
25. *hoc*] V. M. hoc Pansa
29. *nisi ei*] V. M. G. omittunt, *ei*
496. 4. *Lar*] V. G. Lares
5. *meam*] V. M. G. nostram
10. *tum*] V. M. enim
22. *obita*] V habita
30. *sin*] V. M, G. si
497. 2. *Aderat*] V. M. G. aderat, &
3. *hortatio*] L. cohortatio
5. *festinans*] V. M. G. festinánsque
7. *vestro*] V. M. G. nostro
20. *honore*] V. honorem mortuo
quam] V. qui
20. *sarciamus*] V. faciamus
23. *re*] V. M. G. se... morbo
30. *denique*] V. M. omittunt.
méque] M. méque item
ult. *adversari*] V. M. G. ejus adversari

498. 13. *obscurabit*] V. M. G. inobscurabit
16. *præstantem*] V. præstantiam
19. *explicandâ*] V. explicandis
22. *sint*] V. M. G. sunt
24. *Ita ea*] V. M. G. itaque
25. *facilitatem*] L. utilitatem
29. *grati*] V. gloria
499. 8. *pedestris*] V. M. pedestris, magis
9. *prima*] L. primùm
10. *Mirificè*] V. M. magnificè
17. *comprobari*] V. M. G. probari
500. 1. *reip.*] V. M. populi Rom.
3. *in castra*] V. M. G. ad castra
5. *munere*] M. L. tempore
15. *videatur*] V. M. G. videbitur
19. *suam*] V. M. G. omittunt.
24. *existimare*] existimare ut
26. *remittere*] V. M. G. mittere
28. *quo*] V. G. quo alio in... videtur
29. *assignet*] V. G. designet
30. *esset*] V. M. G. sit
ult. *esset*] V M. G est
502. 4. *partes*] M. sententias
præcepit] V. M. G. præoccupavit
9. *qui*] L. ut
10. *primùm*] V. priùs
11. *ut*] M. quod, L. quo
20. *spolias*] M. spoliat
24. *cæteri*] V. M. G. omnes
29. *velis*] V. M. velis. D. Brutus melior est, inquiet
30. *quos laudas*] V. G. cur non eos laudas
31. *consules*] V. M. consulis & proponis
32. *cupio*] V. M. G. copiosiùs
33. *queri*] V. M. G. quæro
503. 4. *fortuitò*] V. M. G. fortuitu
9. *multis*] V. M. G. multum
10. *quàm*] V. M. quàm tu
21. *civem*] V. civem habebitis, quem ornetis, cui
favebitis] V. favebitur
23. *regni*] V. M. G. regis
504. 13. *perditores*] V. M. proditores
Cassii] V. Cassius lapsis
26. *Quod*] L. quare
27. *& respectum*] V. M. omittunt.
505. 3. *spes una*] L. specula
13. *vix*] M. vi
17. *certus, si modò*] M. G. certus erat etiam illius
19. *At*] V. ac ne cum Bruti quidem
21. *hæ*] V. M. L. enim
27. *advolarat*] V. M. advolaret
28. *ut*] V. M. L. &
30. *statuerat*] V. statueret
506. 6. *S. C.*] V. M. senatum
9. *ejus*] V. M. suis
10. *noster*] V. nostri
23. *viro*] V. M. G. omittunt.
ult. *iidem*] V. ejusdem
507. 8. *Magisne*] V. M. omittunt, *ne*
14. *actas*] V. M. acta
27. *opibus*] V. M. copiis
508. 11. *& prosp.*] M. G. se prosp.
12. *obsit*] V. M. sit
509. 3. *decertandum*] V. M. decernendum
10. *referamus*] L. referremus
15. *viri*] V. nostrum, nominisque
510. 2. *miror*] L. demiror
11. *proficere*] G. perficere
35. *pro*] V. ex, M. G. *neutrum.*
511. 13. *cum*] V. V. cum Q. Cæpione procos. &
512. 1. *dolore*] V. M. dolore sum
513. ult. *tormenta*] V. tormentum
514. 2. *parte*] V. partem
10. *progressu*] V. M. à progressu
12. *cursim*] L. cur? si, ut in, M. cursim ut in
via] L. via & certa neque longa, sin ut ad Trebonium quid
515. 1. *Samiario*] V. M. samario
2. *victoria*] V. M. L. victoriis
7. *à cujus*] V. M. omittunt, *à*
11. *distineri*] V. M. detineri
15. *efficta*] V. M. G. effecta
22. *vestros*] L. nostros
516. 5. *tam*] V. tum
9. *paverit*] V. pavit
13. *at*] V. M. at compluribus hominibus
21. *Qua re*] V. M. G. in qua re
25. *ulcisci cupit*] V. M. ulciscetur, G. ulciscitur
cunctis] V. M. G. cuncti... sententia
517. 1. *Dolabellæ*] V. M. G. Dolabella
4. *ipse*] V. M. G. omittunt.
ult. *petit*] V. G. omittunt.
26. *consulatum*] V. G. ad consulatum
tenent] V. M. G. eximia, credo, dignitate

519. 9. *Vidi*] V. M. G. videte
10. *majorum*] V. M. G. majorum suorum
12. *putet*] V. M. putaret cùm venderet.
14. *quem*] V. quàm multæ
520. 16. *quoniam*] V. M. qui
17. *quiescit*] V. M. G. quiescet
ult. *semper*] L. omittit.
521. 2. *Antiochi*] L. Antiochius
13. *confecta*] V. consummata
21. *tamen*] V. M. G. tantum
522. 2. *solas*] V. M. G. omittunt.
12. *Assensus ero*] V. M. G. assensero
13. *videbor*] V. omittit.
14. *denegavisse*] V. denegavero
15. *Tabella*] V. tabula modò nova
16. *committis*] V. M. comitiis
20. *adolescentulo*] M. adolescenti
523. 8. *ut*] V. M. G. ut eum
20. *in eóque*] L. cum in eo
525. 6. *nobis*] G. à nobis
11. *Tunc*] V. hunc
12. *vos*] V. omittit.
526. 1. *in*] V. in Græciam
2. *ut ea*] V. L. ut eo ex acie
15. *quibus*] V. cum
18. *tanta*] V. tanta concursatione perturbationem rerum
omnium] V. G. omittunt.
23. *tales*] L. tali
527. 16. *ea*] V. G. ex
528. 14. *itémque*] V. idem si
24. *videtis*] L. vidistis
25. *fortis*] V. fortes & constantes
26. *sivisset*] V. sivissent
32. *summa*] V. G. summáque
529. 8. *ego*] V. nuper ego
17. *tanti*] M. L. tantum
18. *Phœnice*] V. Phœnicia
22. *Pacori*] V. M. L. Parthorum
27. *dici jam à quib.*] M. omittit.
ult. *sed*] V. sed populi
530. 7. *verò*] V. M. L. autem
8. *Eos*] M. L. eos verò
9. *Cæsarem*] L. Cæsaris auctoritatem paternorum beneficiorum memores
16. *ferro*] M. L. ferrum ignémque
20. *cepimus*] V. G. suscepimus
30. *imperatores*] V. G. imperatorem
33. *liberandam*] V. M. G. liberandum

532. 19. *amici*] L. amici Antonii
appellarent] V. appellare mallent
22. *Hic*] V. G. hinc
ult. *Præstrinxerat*] V. perstrinxerat, L. præstinxerat, G. restrinxerat
533. 2. *atque*] V. atqui
4. *audiamus*] V. M. L. audiemus
11. *jacens*] V. M. L. jaceas id nobiscum ageret
13. *Stanti*] V. instanti
534. 1. *iam*] V. etiam
obfuit] M. nocuit
18. *se*] L. sibi
19. *odio*] L. odio debere esse Antonium, quàm senatui
25. *Quis*] G. quid
535. 9. *injurias*] V. injuriam
28. *petebat*] M. L. postulabat
30. *gravissimis*] L. gravibus
31. *concisus*] L. conscissus
536. 1. *civitatibus*] V. M. G. civitates
3. *obruere*] V. M. G. obruere volumus
12. *non*] V. G. quàm non
17. *sermones*] L. sermonésque
20. *posuerint*] V. non deposuerint, G. *delet.*
ult. *impii*] V. impii cives
537. 4. *persequamur*] V. prosequamur
10. *excussimus*] V. M. G. excivimus
ut] V. M. L. ut de
11. *Si postulandam*] L. si accipiendam, cur non rogamur? si postulandam, quid timemus?
15. *semper*] M. omittit.
26. *& ministros*] V. M. G. omittunt, &
30. *ejurabant*] L. ejerabant
538. 4. *quò*] L. quòd
5. *sed*] V. M. G. omittunt.
19. *mea bona*] L. de meis bonis
539. 3. *sit*] M. L. omittunt.
540. 10. *habebo*] V. M. L. habeo
14. *sum*] V. M. ausus sim
16. *Si*] V. L. si sic
27. *exsurgere*] V. surgere
541. 27. *Scatone*] M. L. Catone
542. 1. *Scipione*] V. Cæpione
4. *conditiones*] L. conditionésque tulerunt
8. *tuti*] V. M. ut hi
24. *cogitetis*] V. M. L. omittunt.
25. *comprobaturas*] M. L. probaturas

542\. 25. *certè*] G certò
543\. 4. *salute*] V. dignitate
6. *cogitationem*] V. cogitationes
544\. 1. *A principio*] V. omittit, *à*
2. *sceleratis*] L. consceleratis
5. *etiam*] V. M. G. omittunt.
8. *videtur*] V. M. omittunt.
9. *hab r*] V. M. habere potest
545\. 4. *cùm*] V. L. cùm auctorem
5. *fateamur*] L. fatemur
9. *inexpiabile*] V. M. expiabile
11. *convenisset*] V. G. convenissent
13. *hominum*] L. omnino
15. *remisisset*] V. M. G. dimisisset
546\. 5. *Quem vini anhelitum*] V. G. quam vim anhelitus
9. *nostrûm*] V. M. vestrûm
15. *modo*] V. M. L. modo, sed si
16. *odisses*] L. G. odissetis ... videretis
18. *continebimus*] L. continebitis
23. *vix*] V. M. L. omittunt.
videntur] V. M. videntur hæc non posse
30. *si erit*] V. M. G. fuerit
547\. 1. *hæc*] G. omittit.
1. *si liberâ*] V. M. G. si liberare remp.
5. *sin*] V. M. sin liber vivis his incolumibúsque esse nullus potest
5. *otium*] G. jus
7. *victis*] V. interfectis, L. *delet.*
8. *oppressi*] V. L. oppressa
10. *iterum*] V omittit.
15. *officia*] M. G. delent.
24. *illig..tum*] V. M. obligatum
548\. 3. *cur*] L. cur ei
8. *cùm primùm*] V. G. primùm ut
11. *in Reip.*] V M. G. omittunt.
13. *animo*] V. illius, M. G. omnino
25. *dispensationem*] V. dissipationem
26. *vinum*] V. universam
29. *depellentur*] V. G. depellantur
549\. 11. *persequetur*] V. prosequetur
15. *libentius*] M. libenter
20. *prætereundum*] V. prætermittendum
23. *se*] V. G. omittunt.
552\. 7. *delata*] V. G. lecta
553\. 9. *quid*] V. quid se
25. *fadia*] V. eadem
28. *illa*] V. M. L. illa omnia
554\. 4. *sensu*] V. sentis
8. *parens*] V. pater
13. *venefica*] V. veneficus
555\. 6. *quos*] L. quem
9. *tribuni*] V. M. Tribunitii
13. *Pisauri*] V. M. Isauri
16. *è qua*] V. M. à qua, L. unde
556\. 16. *modò*] V. non modò non ult. *Qui*] L. quid
557\. 7. *Et*] V. eam
20. *lege*] V. legem
24. *jure*] V. jura
26. *animadvertite*] G. advertite
558\. 9. *Pætum*] G. Petrum
10. *laudamus*] L. laudavimus
24. *ignorabant*] M. nesciebant, G. nec sciebant
25. *non*] V. an, M. L. aut
27. *sequebantur*] V. sequantur
559\. 5. *ipse*] V. ipse: homo turpis, si quidem imitaturi sumus
14. *offenderint*] V. L. defenderint
18. *jubetis*] V. M. L. lubet
si tamen] M. L. si tantummodo
560\. 2. *videtur*] L. videtur apertè omnium
9. *eadémque*] V. L. eadémque ipse adhiberet
15. *esset*] V. essent
30. *quàm*] V. quam Populi R. defensionem
31. *persequamur*] M. persequimur, L. persequi
561\. 7. *qui*] V. G. si qui
12. *jugulari*] V. jugulare
14. *quo*] L. cùm
27. *partitionis*] V. partitiones, sententias dandarum
562\. 5. *altero*] V. aliquo
563\. 2. *loquar*] L. loquor
8. *conservatione*] L. consuetudine
12. *primùm*] V. omittit.
20. *Sanctiore*] V. M. G. sanctiores
24. *ignem*] V. G. igni, ferróque
564\. 3. *undis*] M. L. undas flammámque
7. *atque in*] G. omittit, *in*
565\. 7. *esse*] V. esse si
566\. 10. *eorum*] V. G. eorumdem
15. *hunc*] V. hunc tantum ei
25. *consul*] V. M. consules sortiti
28. *à*] M. tum
567\. 3. *liberarentur*] V. liberaret
11. *consulibus*] V. consule

567. 16. *prælio*] V. præsidio
29. *unus*] M. omittit.
31. *ipse*] L. ipse cum suis
568. 2. *suo*] V. Deorum
3. *hinc*] M. L. hic.
12. *libenter*] V. libenter cum dedecore
13. *illis*] L. illi tulerunt
16. *fateatur*] V. constat
17. *capta*] M. rapta
21. *explendas*] M. L. expiandas
25. *hostibus*] M. hostibus, id est, qui intra mænia hostes sunt, rumoribus
569. 1. *communiter*] V. G. omittunt.
14. *supplicationem*] V. supplicationis
22. *uni*] V. mihi
26. *facit*] G. fecit
28. *etiam*] V. etiámne
29. *defigunt*] G. defigunt, in pejus
30. *pridiè Vinalia*] V. M. G. per idus Quintiles
570. 2. *confictum*] V. M. G. consultum
3. *An*] L. an ego
6. *quemquámne*] V. quanquam opinor nec fuisse tam
570. 13. *Rostra*] V. M. ostia
571. 1. *liberarit*] V. M. liberaret
29. *de quoque*] V. M. G. omittunt, de
572. 7. *invigilasse*] vigilasse
8. *dies*] V. M. L. dies &
16. *voluissent*] V. vocavissent
573. 15. *jam*] V. M. etiam
574. 5. *qua*] V. quam ullius, G. quia
17. *imperium*] V. G. imperium dabamus
575. 7. *cumulata*] V. quanquam multa, L. cumulatéque
11. *videmur*] V. videamur
576. 20. *nunquam*] V. M. L. nunquámque de
577. 2. *esset*] V. est
27. *occisione*] M. L. occidione
29. *Cæsar*] M. L. Cæsar propr. imp.
578. 7. *aberunt*] V. M. L. aberint
9. *constituat*] V. constituant
12. *persoluturum*] V. resoluturum
14. *ut plurimos*] V. complurimos
15. *retractatione*] V. necessitate, G. retrectatione
28. *eáque*] M. L. iisque
fratribus] M. L. delent.

RATIO-

RATIONARIUM NIZOLIANUM

cum Gruteriano collatum.

Romanis numeris Gruteriana capita designantur : Arabicis Nizolianæ sectiones, quæ singulis capitibus respondent.

Ubi sectio eadem, tum ad finem capitis antecedentis, tum ad initium subsequentis pertinet, numerus idem Arabicus utrobique adscribitur.

PRO P. SEXTIO.

I.	1.	2
II.	3.	5
III.	6.	8
IV.	9.	11
V.	11.	13
VI.	13.	15
VII.	15.	17
VIII.	18.	20
IX.	20.	22
X.	22.	25
XI.	25.	26
XII.	27.	29
XIII.	29.	31
XIV.	32.	33
XV.	33.	35
XVI.	36.	38
XVII.	38.	40
XVIII.	40.	41
XIX.	42.	44
XX.	45.	46
XXI.	47.	48
XXII.	49.	50
XXIII.	51.	52
XXIV.	53.	54
XXV.	55.	
XXVI.	56.	57
XXVII.	58.	59
XXVIII.	60.	61
XXIX.	62.	63
XXX.	64.	66
XXXI.	67.	68
XXXII.	69.	70
XXXIII.	71.	72
XXXIV.	73.	74
XXXV.	75.	77
XXXVI.	77.	78
XXXVII.	79.	80
XXXVIII.	81.	83
XXXIX.	84.	85
XL.	86.	87
XLI.	88.	89
XLII.	90.	92
XLIII.	93.	94
XLIV.	95.	96
XLV.	96.	98
XLVI.	98.	100
XLVII.	100.	101
XLVIII.	102.	103
XLIX.	103.	105
L.	106.	108
LI.	109.	110
LII.	110.	112
LIII.	113.	114
LIV.	115.	116
LV.	117.	119
LVI.	119.	121
LVII.	121.	122
LVIII.	123.	125
LIX.	125.	127
LX.	129.	128
LXI.	129.	
LXII.	130.	131
LXIII.	131.	132
LXIV.	133.	135
LXV.	135.	137
LXVI.	138.	139
LXVII.	140.	141
LXVIII.	142.	143
LXIX.	144.	147

IN VATINIUM.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	6.	9
IV.	9.	10
V.	11.	13
VI.	14.	15
VII.	16.	18
VIII.	19.	21
IX.	21.	23
X.	24.	26
XI.	26.	28
XII.	29.	30
XIII.	31.	32
XIV.	33.	35
XV.	35.	37
XVI.	38.	40
XVII.	40.	41

PRO M. CÆLIO.

I.	1.	2
II.	3.	5
III.	6.	8
IV.	9.	10
V.	11.	12
VI.	13.	14

VII.	15.	18
VIII.	18.	20
IX.	20.	22
X.	23.	24
XI.	25.	27
XII.	28.	30
XIII.	30.	32
XIV.	33.	34
XV.	35.	36
XVI.	37.	38
XVII.	39.	42
XVIII.	42.	43
XIX.	44.	47
XX.	47.	50
XXI.	51.	53
XXII.	53.	55
XXIII.	56.	58
XXIV.	58.	60
XXV.	61.	62
XXVI.	62.	63
XXVII.	64.	65
XXVIII.	66.	67
XXIX.	68.	70
XXX.	71.	73
XXXI.	74.	77
XXXII.	77.	80

DE PROV. CONSUL.

I.	1.	2
II.	3.	5
III.	5.	6
IV.	6.	9
V.	10.	12
VI.	13.	14
VII.	15.	17
VIII.	17.	20
IX.	20.	23
X.	24.	25
XI.	26.	28
XII.	29.	31
XIII.	32.	33
XIV.	34.	35
XV.	36.	38
XVI.	38.	40
XVII.	40.	42
XVIII.	42.	44
XIX.	44.	46
XX.	47.	

PRO L. CORN. BALBO.

I.	1.	4
II.	4.	6
III.	6.	8
IV.	9.	10
V.	11.	13
VI.	14.	16
VII.	17.	19
VIII.	19.	22
IX.	22.	24
X.	25.	26
XI.	27.	28
XII.	29.	30
XIII.	30.	31
XIV.	32.	33
XV.	34.	35
XVI.	35.	37
XVII.	38.	40
XVIII.	41.	43
XIX.	43.	45
XX.	45.	47
XXI.	48.	49
XXII.	50.	51
XXIII.	52.	54
XXIV.	54.	55
XXV.	56.	57
XXVI.	57.	59
XXVII.	60.	62
XXVIII.	63.	64

IN L. PISONEM.

I.	1.	3
II.	3.	5
III.	6.	7
IV.	8.	9
V.	10.	11
VI.	12.	14
VII.	14.	16
VIII.	17.	18
IX.	18.	21
X.	22.	24
XI.	24.	26
XII.	26.	28
XIII.	29.	31
XIV.	31.	33
XV.	33.	36
XVI.	37.	38
XVII.	39.	41
XVIII.	41.	43
XIX.	43.	45
XX.	45.	48
XXI.	48.	50
XXII.	51.	53
XXIII.	53.	55
XXIV.	56.	58
XXV.	59.	61
XXVI.	62.	64
XXVII.	64.	67
XXVIII.	68.	69
XXIX.	70.	72
XXX.	73.	75
XXXI.	75.	78
XXXII.	79.	81
XXXIII.	81.	82
XXXIV.	83.	84
XXXV.	85.	86
XXXVI.	87.	89
XXXVII.	90.	91
XXXVIII.	92.	94
XXXIX.	94.	95
XL.	95.	97
XLI.	98.	99

PRO MILONE.

I.	1.	3
II.	3.	6
III.	7.	9
IV.	9.	11
V.	12.	14
VI.	14.	16
VII.	16.	20
VIII.	20.	22

IX.

IX.	23.	26
X.	27.	29
XI.	30.	31
XII.	31.	33
XIII.	33.	35
XIV.	36.	38
XV.	39.	41
XVI.	41.	44
XVII.	45.	46
XVIII.	47.	48
XIX.	49.	52
XX.	53.	54
XXI.	55.	57
XXII.	57.	60
XXIII.	61.	64
XXIV.	64.	66
XXV.	67.	68
XXVI.	69.	71
XXVII.	72.	75
XXVIII.	76.	78
XXIX.	78.	80
XXX.	81.	83
XXXI.	84.	86
XXXII.	86.	88
XXXIII.	88.	91
XXXIV.	92.	94
XXXV.	95.	98
XXXVI.	99.	100
XXXVII.	101.	103
XXXVIII.	103.	105

PRO C. RABIRIO POST.

I.	1.	2
II.	3.	5
III.	5.	8
IV.	8.	10
V.	10.	12
VI.	13.	15
VII.	16.	19
VIII.	19.	22
IX.	23.	26
X.	26.	29
XI.	29.	32
XII.	32.	35
XIII.	36.	38
XIV.	38.	40
XV.	41.	42
XVI.	43.	44
XVII.	45.	48

PRO M. MARCELLO.

I.	1.	4
II.	4.	7
III.	8.	10
IV.	10.	12
V.	13.	15
VI.	16.	20
VII.	21.	23
VIII.	23.	26
IX.	27.	30
X.	30.	32
XI.	33.	34

PRO Q. LIGARIO.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	6.	9
IV.	10.	12
V.	12.	16
VI.	17.	19
VII.	20.	23
VIII.	23.	25
IX.	26.	28
X.	29.	31
XI.	31.	33
XII.	34.	38

PRO REGE DEJOTARO.

I.	1.	3
II.	4.	7
III.	8.	10
IV.	11.	12
V.	13.	15
VI.	16.	19
VII.	19.	22
VIII.	22.	24
IX.	24.	27
X.	28.	29
XI.	30.	32
XII.	32.	34
XIII.	35.	38
XIV.	38.	40
XV.	41.	43

PHILIPPICA I.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	7.	8
IV.	9.	11
V.	11.	12
VI.	13.	15
VII.	15.	18
VIII.	19.	20
IX.	21.	23
X.	24.	26
XI.	27.	28
XII.	29.	31
XIII.	31.	33
XIV.	33.	35
XV.	36.	38

PHILIPPICA II.

I.	1.	3
II.	3.	4
III.	5.	7
IV.	7.	10
V.	10.	12
VI.	13.	15
VII.	15.	18
VIII.	18.	20
IX.	21.	23
X.	23.	24
XI.	25.	27
XII.	28.	30
XIII.	31.	33
XIV.	34.	36

XV.	37.	39
XVI.	39.	42
XVII.	42.	43
XVIII.	44.	46
XIX.	47.	48
XX.	49.	50
XXI.	50.	52
XXII.	53.	55
XXIII.	56.	57
XXIV.	58.	60
XXV.	61.	63
XXVI.	64.	65
XXVII.	65.	68
XXVIII.	68.	70
XXIX.	71.	74
XXX.	74.	76
XXXI.	77.	78
XXXII.	78.	82
XXXIII.	82.	84
XXXIV.	84.	87
XXXV.	88.	89
XXXVI.	90.	92
XXXVII.	93.	96
XXXVIII.	97.	99
XXXIX.	100.	101
XL.	102.	104
XLI.	104.	107
XLII.	107.	109
XLIII.	110.	111
XLIV.	112.	114
XLV.	115.	116
XLVI.	117.	119

PHILIPPICA III.

I.	1.	3
II.	3.	5
III.	6.	7
IV.	8.	11
V.	12.	13
VI.	14.	16
VII.	16.	18
VIII.	19.	21
IX.	21.	24
X.	24.	26
XI.	27.	29
XII.	30.	31
XIII.	32.	34
XIV.	34.	36
XV.	37.	39

PHILIPPICA IV.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	6.	8
IV.	8.	10
V.	11.	13
VI.	14.	16

PHILIPPICA V.

I.	1.	3
II.	3.	6
III.	6.	9
IV.	9.	12
V.	12.	15
VI.	15.	18
VII.	18.	21
VIII.	21.	23
IX.	24.	25
X.	26.	27
XI.	28.	30
XII.	31.	34
XIII.	35.	37
XIV.	38.	40
XV.	40.	41
XVI.	42.	45
XVII.	45.	48
XVIII.	48.	51
XIX.	52.	53

PHILIPPICA VI.

I.	1.	3
II.	3.	4
III.	5.	9
IV.	9.	11
V.	12.	15
VI.	15.	17
VII.	18.	19

PHILIPPICA VII.

I.	1.	3
II.	4.	7
III.	7.	10
IV.	11.	14
V.	14.	16
VI.	16.	19
VII.	19.	21
VIII.	21.	25
IX.	26.	27

PHILIPPICA VIII.

I.	1.	4
II.	4.	7
III.	8.	10
IV.	11.	14
V.	15.	17
VI.	17.	19
VII.	20.	22
VIII.	23.	25
IX.	26.	28
X.	28.	31
XI.	31.	33

PHILIPPICA IX.

I.	1.	3
II.	4.	5
III.	5.	7
IV.	8.	9
V.	10.	12
VI.	13.	15
VII.	15.	17

PHILIPPICA X.

I.	1.	3
II.	3.	6
III.	6.	7

IV.

IV.	8.	9
V.	10.	12
VI.	12.	14
VII.	14.	15
VIII.	16.	17
IX.	18.	19
X.	20.	22
XI.	23.	26

PHILIPPICA XI.

I.	1.	3
II.	3.	6
III.	6.	8
IV.	8.	10
V.	10.	12
VI.	13.	15
VII.	16.	17
VIII.	18.	20
IX.	21.	23
X.	23.	26
XI.	26.	27
XII.	27.	31
XIII.	32.	34
XIV.	35.	37
XV.	38.	39

PHILIPPICA XII.

I.	1.	3
II.	3.	7
III.	7.	8
IV.	9.	10
V.	11.	12
VI.	12.	14
VII.	15.	18
VIII.	19.	21
IX.	22.	23
X.	24.	26
XI.	26.	27
XII.	28.	30

PHILIPPICA XIII.

I.	1.	2
II.	2.	4
III.	5.	7
IV.	7.	9
V.	10.	12
VI.	13.	14
VII.	15.	16
VIII.	16.	18
IX.	19.	21
X.	22.	23
XI.	23.	26
XII.	26.	27
XIII.	27.	29
XIV.	29.	30
XV.	30.	32
XVI.	32.	33
XVII.	34.	36
XVIII.	37.	39
XIX.	40.	44
XX.	45.	47
XXI.	47.	50

PHILIPPICA XIV.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	6.	9
IV.	9.	11
V.	12.	14
VI.	15.	17
VII.	17.	21
VIII.	21.	24
IX.	24.	28
X.	29.	31
XI.	31.	33
XII.	34.	35
XIII.	36.	38

TOMO SEXTO

continentur

Pro P. Sextio. *Pag.* 3.
In Vatinium. 71.
Pro M. Cælio. 90.
De Provinciis Consularibus. 106.
Pro L. Cornelio Balbo. 140.
In L. Calpurnium Pisonem. 177.
Pro T. Annio Milone. 233.
Pro C. Rabirio Postumo. 275.
Pro M. Marcello. 295.
Pro Q. Ligario. 307.
Pro Rege Dejotaro. 323.
Philippica I. 342. II. 359. III. 423. IV. 440. V. 445. VI. 465. VII. 473. VIII. 482. IX. 494. X. 501. XI. 511. XII. 531. XIII. 544. XIV. 565.
Orationum Fragmenta. 579.